This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.

+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.

+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.

+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Δ
Slav 7196.588.20 [10]

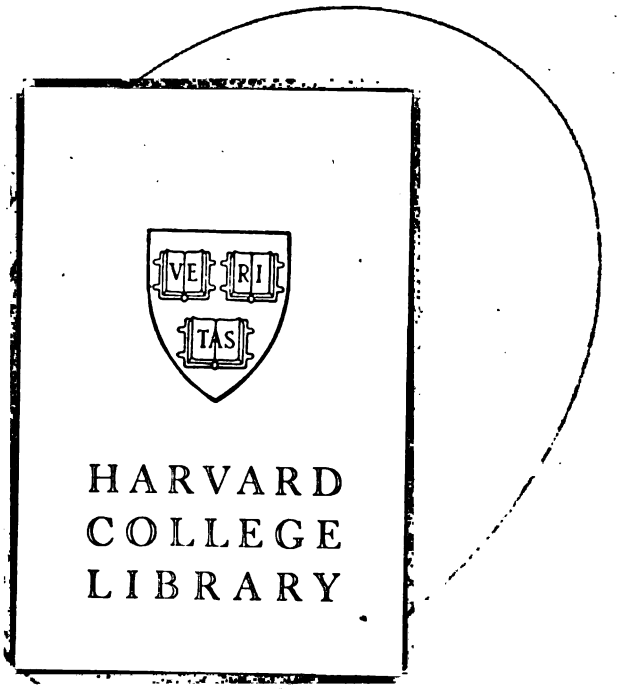

Čís. 236.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

ROČNÍK X.

Redaktor a vydavatel

JOSEF PELCL.

V PRAZE 1901.
JOSEF PELCL.

Slav 71.16.588.20(10)

HARVARD UNIVERSITY
LIBRARY

APR 25 1986

MS 121

Knihtiskárna Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

OBSAH.

Články.

Demofil: Kult šlechty 441—443.
Fischer R. Dr.: Severní Morava 84—87, 130—135, 176—178, 206—211, 218—220, 249—253, 296—302, 383—388, 415—424.
Jeřábek L. Dr.: Několik příspěvků k životopisu Kristofa Ignáce Kiliana a Jindřicha Dienzenhofferů 92—96, 302—305, 458—463.
Joklík Fr. Dr.: Rozdělení bohatství v král. Českém 365—370, 410—414, 447—450.
R. Kaplan a *J. Pavlanský:* Rozbor o projektu a o stavbě nového kamenného mostu u Národního divadla 443 446.
K.: Vládní obstrukce §u 14. 321—323.
Karásek Jiří: Jan Neruda jako básník 17—20, 57—60, 102—105, 126—130, 171—175, 203—206.
Krejčí F. V.: Nietzsche 1—8. Zdeněk Fibich 82—84. Julius Zeyer a jeho exotismus 403—406.
Meier-Gräfe J.: Příspěvky k moderní esthetice 243—246, 291—296, 327—330, 430—432, 455—459.
Neklan Alex.: Boj zástupců našich proti »Umgangssprache« 20—24.
Novák Arne: Literární historie dnes a zítra 284—291, 331—335, 370—373.
Novák Th.: Arnošt Haeckel, biolog a filosof 8—12, 60—64, 106—109, 142—147, 186—190, 220—224, 254—260.
Novák Th.: Van't Hoff, Vývoj přírod. věd v 19. stol. 434—436.
Nováková Teréza. Povznesení lidového průmyslu českého 43—48, 88—92.
Observator: Jazyková otázka v parlamentě 401—403.
P.: České problémy národohospodářské 161—162.
P.: Volební zkušenost 201—203.
Podhorský J. M.: Královna Victorie 338—342.
Radič Štěpán: Z mezinárodní politiky 12—14.
Rohan Karel: K affaire Polenské 163—166.
Rustikus: Česká strana agrární 323—327.
Salaba Jar. B. JUDr.: Domluvit! 407—410.
Schuster Adolf: Učitelské příjmy a jich úhrada 241—243.
Schuster Václ. JUDr.: České Budějovice 121—126, 166—171, 246—248.
Spectator: Státoprávní ohražení 363—365.
Š.: Slovo o úpadku parlamentarismu 41—43.
Tomášek Frt.: Bytové poměry v rakouských městech 281—284, 335—338.
Tyrychter Fr.: Základy morálky dle čínských filosofů 264—266, 450—452.
V—c.: Morory plynové a jim příbuzné 464—466.
Vetter Benjamin: Světový názor moderního člověka. (Samostatně stránkovaná příloha k celému roč. X. Rozhledů.)

Beletrie.

Barbey d' Aurevilly: Parthie whistu se zakrytými kartami 211—216, 260—263, 306—309, 342—345, 377—382, 424—430.
Dyk Viktor: Smutek Hanswursta 48—49. Smutek Jidáše 49. Nestačí role 49. Poslední píseň z Montblancu 49—50.
Opolský Jan: Malá reminiscence biblická 216. Marionety 216—218.
Šova Aut.: Sny dobyvatelův 14—15. Odpověď »trosečníků« 16. Tak zmizet zapomenut všemi 16. Přípravy k Zítřkům 373—374. Slunce na cestách cizími krajinami 374—375. Odměna 375. Zakleté hory 376. Sloky 376. Svět celý otázkami rozzvučen 376—377.
Sumín Jiří: Na pustých cestách 50—57, 96—102, 136—142, 179—186.
Wojkowicz Jan z: Hudba ženy 305. Jeden večer 467.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Achelis Th. Prof. Dr.: Sociologie (Kč.) 194.
Alimena Bernardino: Zločin v umění (Emil Hoffer) 26—28.
Bertrand A.: Studium v demokracii (Š.) 312.
Bücher und Wege zu Büchern (B. Kohn) 226
Daudet A.: Drobeček (J. Pelcl) 271.
Egor K.: Návrat (O. Theer) 346—347.
Falkenberg Rich. Dr.: Dějiny novověké filosofie od Mik. Cusana až po naše časy. (B. Kohn) 310—311.
Finberka Václ. z: Stíny života (O. Theer) 432—433.
Hamsun Knut.: Viktorie a jiné novely (F. V. Krejčí) 66—67.
Holárek Emil: Reflexe z katechismu 394
Horáček C. Dr.: O bursách zemědělských (JUDr. V. Schuster) 28—29. Výminek 394.
Jesenská Růžena: Novely (O. Theer) 432—433.
Keller Gottfried: Lidé Seldwylští (F. V. Krejčí) 267—271.
Lagrésille Henry: Dnešní hlediska sociologie a sociální morálky 394

Lefflerová Ch.: Soňa Kovalevská (Kj.) 191—192.
Leger Karel: Fantastické povídky (O. Theer) 311—312.
Lichtenberger H.: Nietscheová filosofie (j.) 148—149.
Maeterlinck M.: Pelléas a Melisanda (En avant) 69—70.
Machar J. S.: Výlet na Krym. (F. V. Krejčí) 25—26.
Opolský Jan: Klekání (O. Theer) 225—226.
Panýrek-Vaněk Váel.: Lehký dým (O. Theer) 432—433.
Pierre Louys a p. *Svátek* (Dr. J. E. S.) 271—272.
Rais K. V.: Paničkou (J. V. Krejčí) 65—66.
Rokyta Jan: Lekníny v hlubinách (O. Theer) 347.
Sekanina Fr.: Lyrické intermezzo (O. Theer) 347.
Sova A.: Ještě jednou se vrátíme (F. V. Krejčí) 389—392.
Svoboda F. X.: Příhody a obrazy (O. Theer) 432—433.
Tolstého Otroctví naší doby 272.
Wojkowicz Jan z: Poesie (Fr. Sekanina) 67—68.

Divadlo. 112—113. *Björnson:* Nad naši sílu. 229—230. *Langmann:* Bartoš Turanský 72. *Sheridanov:* Škola pohoršení 229. *Svoboda F. X.:* Čekanky 274—275. *Tolstoj:* Vláda tmy 153—154. *Víková-Kunětická B.:* Přítěž 349—351. *Vrchlický J.:* V uchu Dionysiově. 348—349.

Hudba. Kubelíkovy koncerty 70—71. Padesátý šestý Populární koncert Umělecké Besedy 227—228. Pád Arkuna 272—274. Druhý koncert České Filharmonie 313. Padesátý sedmý Populární koncert Umělecké Besedy. 351—353. Massenetův Werther, Meyerbeerův Prorok. Česká filharmonie. Ke sporu divadelnímu 473—477.

Výtvarné umění. Z výstavy »Manesa« (v.) 149—151. Umělecká výstava v Zábřehu na severní Moravě (R. Schenk) 151—153. Výstava plakátů obchodního musea v Praze (K. D. Mráz) 192—194. Výstava návrhů na Husův pomník 353—354.

Z ruchu literárního. Ruský sborník 29. — Náboženství budoucnosti 110—112. — Album předních podniků českých 392—393. — O vývoji francouzského dramatu moderního 393—394. — Dějiny umění národa Českého 304. — Jubilea 436.

Rozhledy politické a sociální. *Domácí politika* 30—32, 73—75, 114—116, 155—156, 231—232, 276—277, 314—316, 355, 437—4 8, 478—480.
Zahraniční politika 232, 355—357.
Hlídka hospodářská 195—197, 277—278, 395—396.
Hlídka sociální 32—34, 75—77, 156—159, 232—235, 316—318, 439—440.
Hlídka školská 34—36, 117—119, 235—238, 357—359, 481—483.
Hlídka zdravotní 39—40, 197—198, 278—280, 484—48 .
Rozhledy technické (V—c.) 36—38, 238—239, 318—320. 396—398.

Z naší doby. 359—460, 400, Nový týdeník »Zvon« 79. — O posledních letech a smrti B. Nietzschea 79. — Mladý houslista Kubelík 80. — A. Hamon: Učení vědám sociologickým ve Francii 80. — Mimo literaturu 119. — Kupujte losy ve prospěch stavby Národopisného Musea Československého v Praze 120. — Nedostatek humoru a karikatury 159. — Nietzsche 198. — Analogie nervového systemu rostlin 199. — Proti pohřební pompě 199. — Národní jednota pro východní Moravu v Olomouci 199. — Mor v Glasgowě 200. — Zweifelhafte Naturvölker 200. — Umělecká Beseda 200. — Mimo literaturu 239—240. — Vánoční 280. — Dne 28. listopadu t. r. 280. — Filosofická Jednota 320. — Památce Aug. Smetany 360. — Julius Zeyer 398—399. — Mimo literaturu 399—400.

Čís. 236.

ROZHLEDY

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník X. V Praze, 1. října 1900. Číslo 1.

Nietzsche.

(Zemřel 25. srpna 1900.)

Veliký Zarathustra je mrtev! Jako dle pověsti za dob Tiberiových oznamoval řeckým plavcům, plujícím kolem jednoho ze středozemských ostrovů, neznámý lkavý hlas úmrtí velikého Pana, tak zdá se mi, že podobný výkřik musil zavzněti v čistém vzduchu švýcarských a italských hor, ve výších, které tak miloval, nad modrým jižním mořem a pod blankytnou světelnou propastí nebeskou, když dole v údolích zachvívala se srdce lidská pod dojmem stručných novinářských zpráv z Výmaru, oznamujících, že tam »známý filosof« Bedřich Nietzsche po jedenáctileté choromyslnosti zemřel.

Veliký Zarathustra je mrtev! Jistě že zalkal tato slova onen tajuplný hlas, jenž byl tehdy naříkal nad koncem radostných bohů řeckých, neboť chvíle jest podobně velká, vážná a těhotna budoucnem, zase jde jednou po dlouhých věcích o osud bohův — leč lkavý tento hlas mohl mít tentokrát přízvuk vítězný. Lkavý proto, že oplakával smrt Antikrista, velikého škůdce toho boha křesťanů, jenž zahubil Pana a říši Olympu. Ale vítězný proto, že nezvítězil Galilejský, ale že veliký Zarathustra žil, mluvil a zemřel ve chvílích, kdy umírá bůh křesťanů a kdy rodí se z lůna přítomnosti nová, poslední říše, říše bez bohů, radostná říše Člověka, již on věštil slovem tak plamenným.

Jaký osud! Pravá evangelická legenda pro budoucí svět! I ona počíná radostným Nazarethem mládí, má svůj odchod na poušť i krutá, ďábelská tam pokušení, i svá kázání na horách a vodách, zářivě nadlidské povznesení na hoře Tábor a svůj pašijový závěr, svou horu Olivetskou a Golgothu. Tento moderní protichůdník Krista, tento zapřisáhlý nepřítel všeho soucitného udržování toho, co je odsouzeno k zahynutí, a vší mučednické propagandy, byl odsouzen, aby zakončil svou dráhu martyriem neslýchané tragíky, jejíž suggestivní kouzlo splétá nimbus kolem jeho hlavy i v očích těch velikých mass lidí průměrných, těch »šosáků kultury«, těch »přespříliš mnohých«, které bičoval takovým pohrdáním a posměchem. Hlasatel nejpyšnější a nejtvrdší ze všech morálek a býti

předmětem soucitu kdekoho a leckoho! Vskutku, ďábelskou ironii si tu vymyslil osud, ten Život-Žena, s níž on dovedl tak opojně tančit, hrozit jí bičem, když se stávala příliš vrtošivou a zase ji k zbláznění milovat, když k němu přiklonila své svůdné »rozcuchané žluté pošetilé prstence vlasů«. Pamatujete se na tu scénu — jedinou sentimentálnější scénu v knize zarathustrovské, ale tak čarovně dojemnou — kdy ona mu vyčítá, že jí není dosti věren a že až zazní půlnoční hučivý zvon, pomyslí si on Zarathustra, že ji bude brzy chtít opustit? A on jak jí do mámivých jejích kadeří zašeptá neznámá slova, na něž ona odpoví: »Ty to víš, Zarathustro? To neví nikdo!« — Co jí zašeptal? Co neví nikdo? Nedovedu toho uhodnout, ale zdá se mi, že v této chvíli pocítili oba, veliký člověk i milenka jeho Život, že nad nimi spřádá se něco, co je rozvede, to děsivé a nezbadatelné, co vyjadřují slova starého Řeka, říkoucího, že nikdo nemůže být jmín za šťastna, dokud nepoznal konce. A oba na sebe prý popatřili a hleděli na zelenou louku, na niž se kladly melancholické stíny studeného večera a pospolu plakali. A tenkrát — dodává Zarathustra — byl mi život milejší než všecka má moudrost. — Nezachvívá-liž se v tom jakoby úzkost před hořkým kalichem, jenž jej očekává? a řekl bych jako tichá prosba k osudu, aby možno-li byl od něho odňat — kdyby ten, jenž hlásal nadčlověka, byl vůbec dovedl někoho nad sebou prosit.

A jako pravá žena zachoval se pak k němu ten rozmarný, ztřeštěný, hádankový Život, jejž miloval jako svého boha. Nejprv ve žhoucí vír duchových rozkoší i tělesných bolestí jej strhl, všemi nebesy a pekly spekulace jej hnal, zářivý diadem genia vsadil na jeho čelo, největší pýchy a nejplamennější vytržení dal mu procítit, opil jej štěstím, tím hlubokým »půlnočním« štěstím, které přitaká i ke každé bolesti a chce věčným být — a když bachantická rozkoš tvorby nejšumněji bouřila a když v zlatém žáru poledního slunce všecko, i radosti i bolesti, i polibky i rány plály v nejohnivější intensitě, mrštil jím prostřed nejprudšího tance do tmavého kouta, kde naň čekalo ochromení, mrzáctví, němé vegetativní živoření a smrt. Dlouho se nedostavovala tato poslední osvoboditelka, jako by se chtěla pomstít na tom, jenž ji tak nenáviděl a všecko, co v jejích černých říších hledá cíl a náhradu našeho světlého pozemského života. Ale konečně přišla přec a nedalo jí mnoho práce, strhnout to, co z bývalého genia ještě tělesného zbývalo, přes krátký ten můstek, jenž dělil šero jeho polovědomí ode tmy dokonalé nicoty. Also — endet Zarathustra's Untergang!

A touto chvílí počíná jeho život věčný. Dílo jeho odpoutává se od žalostné hroudy trpícího lidského masa a ochromených nervů a vstupuje v slávu a absolutno čisté Myšlenky. Jí, uvolněné nyní od truchlivých osudů bědného člověka, nastává pravé její poslání; hnísti z nás přítomných, malých, chabých a polovičatých, kteří pokrýváme hemžením svým zem, nové vyšší formy druhu homo sapiens. Neboť jen krátkozrakost školské pseudofilosofie a tupost filistrů může neviděti, že slovo »filosof« nevystihuje ani z poloviny význam Nietzschův, že on je v prvé řadě tím, zač pojímal svého mistra Schopenhauera, totiž vychovatelem, což znamená z polovice buditele, z polovice tvůrce duší. Jest v jedné osobě

i myslitelem, i básníkem, i věštcem, i mužem činu, to jest veliké iniciativy. Duševní heros v nejkrásnějším slova smyslu a zasluhoval by, aby v knize Carlylově po hrdinovi bohu, proroku, básníku, knězi, spisovateli a králi představoval nejmodernější způsob hrdinství, typ hrdiny myslitele. Tak je třeba ho pochopit, jako sílu iniciativnou, vzněcující a oplodňující a nelekat se těch kterých paradox, marott, rozporů, nespravedlností a vášnivých přestřelků, jimiž se dílo jeho — je to přec jen dílo člověka! — ovšem hemží. Ale souhrnný dojem je veliký, otřásající a podmaňující a kdo mu jednou podlehl, nesetře ho z mysli své už nikdy. Vzdělanec dvacátého století bude jím tak určován, jako prosakovaly do mysli každého člověka v prvých stoletích středověku vlivy působení Kristova, v šestnáctém Lutherova anebo v osmnáctém Voltairova. Může-li se mluvit u moderního člověka o dojmu, podobném onomu, jímž na dřívější lidi působili hlasatelé náboženství, pak jest z lidí naší doby Nietzsche vedle Tolstoje jediný, jehož myšlenka má tuto divuplnou moc. Jest to opravdu nové náboženství, co dílo jeho svou zázračně suggestivní objevitelskou, všecky clony strhující silou podává, či vlastně je to jen moderní náhrada za mrtvé náboženské víry. Několikastaletý vývoj positivní vědy, humanismu a subjektivismu je tu logicky dovršen a korunován zbožným, nadšeným kultem Života a Člověka.

Ve filosofii zanechal málo žáků a školy tam nestvoří nikdy. A přece vliv jeho je a bude nesmírný a už dnes stává se jméno jeho nejsvobodnějším duchům všech zemí heslem nejdražších jich duchových a kulturních zájmů. Ale stěží by chtěli dokazovat vědeckou správnost všeho toho, co napsal, anebo přít se o hodnotu jeho methody a kritiky. Ne, pravý význam jeho leží jinde: ne ve vlastní nauce, ale v její síle výchovné. Dal nám svým jistým, nezapomenutelným způsobem poznávat, či spíše vidět a cítit, svět a sebe. Uhodil jisté tóny, které rozevučely naše duše až do hloubek a propastí, konvenční výchovou a morálkou zastřených, tóny, které rozžhavily osu naší bytosti a jejichž žár a chvění přenášíme do své životní prakse. Nasytil nejen naše mozky, ale dal nám něco, co nás činí celé většími, pyšnějšími, silnějšími. A co je to? jak to říci několika slovy, co nám dal?

Především bezmeznou víru v život. Opojný pocit jeho nekonečnosti, jeho bezedně hlubokého významu, jeho nad vším vítězící síly a slávy. Život je mu nejen hádankovitý a klamivý jako žena, ale i jako ona půvabný, tančící a sladký, ah tak nekonečně sladký! A tomuto pocitu sladkosti života musil nás v době spleenů, blaseovanosti a dekadence učit on, jenž z nedorozumění či hlouposti bývá prohlašován za mistra a pána dekadentů! Pojem života se svým leskuplným a nevyčerpatelně vzněcujícím přízvukem je alfou a omegou jeho moudrosti. On tvoří nejhlubší společnou základnu všech měnlivých období jeho nauky, on je posledním pevným dnem, jak v mystických prohlubních jeho heroickopessimistické knihy o zrození tragedie, tak i v ničivé lučavce jeho dalších knih analyticko-kritických a v knize zarathustrovské je pojem tento dokonce už studnicí věčného roznícení a nezviklatelné síly. Ne pravda ani dobro, ale život jest to, v jehož zájmu Nietzsche boří i staví, nenávidí i miluje. Biologické motivy jsou základní pružinou všeho

jeho myšlení a chtění, z nich vyrůstá i jeho filosofie i jeho kritika morálek, jeho sociologie i jeho esthetika. Vůči všemu, co člověk kdy stvořil a myslil, má jedinou kardinální otázku: vzešlo to z života stoupajícího nebo upadajícího? Z touhy po kladu či záporu života? Naučil nás nenávidět abstraktní, scholastickou pojmovost a suché lstivé rozumářství jakožto podváděče života a potlačovatele jeho nejvzácnějších míz, zdravých kladných instinktů. S nevystihlou subtilností odkrýval tuto hru instinktů, ať dobrých či zkažených, za každou filosofií, morálkou neb náboženstvím a když byl tyto filosoficky zničil, zdůvodňuje jejich existenční oprávněnost biologicky — v tom je právě vítězný humor jeho kritiky. Odhalí lež, vysměje se jí a rozšlape ji na padrť, ale hned dodá, že i tato lež musila být, poněvadž život tomu chtěl. A tak dospívá tento vášnivec kritické pravdy k tomu, že i pravdu samu obětuje životu, poněvadž ona je živel ničivý, kořeny života rozežírající a ne pravdou živ jest člověk a rassa a kultura, ale předsudkem, bludem a illusí. Ovšem že však jen ten člověk, který pravdy nesnese. A to je ten veliký úkol, jejž dal těm nihilistickým »volným duchům«, jež shromažďuje kolem Zarathustry: znáti pravdu, neutíkat však před ní a nebát se jí, ale vychovávat se jejími krutostmi k větší síle a lidské důstojnosti. Znáti omezenost a křehkost lidského poznání a přec nesleviti s pýchy myslícího ducha; věděti, že život nemá účele ani spravedlnosti a přece jej chválit: dívati se v jícny zla a zmaru a přece být šťastným: cítit se osamělým a přece být silným; nevěřiti v náboženství a přece být zbožným; popírati morálku a přece být dobrým.

On, nejprohlášenější immoralista, zapřisáhlý protivník každého pojmu ctnosti a hříchu, učí nás mravní kázni, tak silné a vznešené, že všecka morální praxe dnešního náboženství a různých filosofií, nemluvě ani o zbahnělé konvenční morálce, jest proti ní vtělená pohodlnost a laxnost. Jeho »veliké svaté Ano« k životu, ke vší jeho slasti i hoři, je zbožnější a člověka důstojnější než všecky ty modlitby a hymny, které plní chrámy, mešity a pagody celé zeměkoule, neboť ty všecky vzešly z křivého, nedůvěřivého, po případě i zbabělého a lživého vzhledu na život, ale pohled Zarathustrův je čistý, důvěryplný a statečný. Je to pohled, s nímž z rukou milované ženy přijímáme opojné štěstí i zoufalý smutek a s nímž tužíme a tříbíme svou lásku v jásotu i v pláči. Nikdy se nesklonit, neodříci a neodvrátit, nikdy neříci zbabělé a mrzoutské »ne«, ale stát se vzpřímenou páteří, i když bolest spaluje nervy a krev, a když jsme ji přemohli, vrhnout se s chutí na novou, jako zápasník, jehož síla každým novým úspěchem vzrůstá. A nese-li se břímě příliš snadně, uložit si větší; tak jako jezdec v závodech přeje si co největších překážek, aby tím větší bylo vítězství. Napínat až k prasknutí tetivu mravní energie, neutíkat se do pohodlných zápecí, ale vyzývat proti sobě jícny pekla a dovést nad nimi tančit, taková jest mravnost Zarathustrova. A kdo to dovede, ten za tu cenu smí pak snad jako on cítit život v tak nezměrné sladkosti a milovat na něm všecko půvabné, lehkonohé, hravé, zralé, vonné a výslunné.

Z tohoto širokého, všeobsáhlého objetí života i s jeho slastmi i krutostmi zrodil se nejprve pessimistický heroism jako prvých knih. Ale to byl ještě jen kvas, v němž šumělo mnoho ještě nedozrálých šťáv, příliš ještě

zakalený a temný. Mnoho musilo padnouti ke dnu, mnoho prvků se rozloučit a jiných spojit a jmenovitě všecko to temnokrvé, těžkopádně pathetické, nyvé a stonající, co sluje Wagner, musilo být vyvrženo, nežli uzrály a vyjasnily se vlastní ideje nietzscheovské, ty sladké, olejovité krůpěje se zlatovou barvou starého vína, které odrážejí tak bohatě, s tisícerými lomy světel paprsky celých velkých sluncí kulturních, minulých i přítomných, a proměňují je v pouhý tanec a hru. Tak se jeví oku, ale kdo je pije, pozná teprv jejich opojnou sílu a krvavou vážnost. Zarathustra má dvojí tvář. Jednou hlásá »veselou vědu«, miluje lehkomyslnost a půvab, hravou dialektiku a rokoko, slunce, blankyt a tiché moře. Ale druhou klaní se síle, i třebas v zločinu, všemu brutálně elementárnímu a pudovému, je rvavý a nemilosrdný, hlásá morálku pánů, proklíná soucit a všecko slabé a titěrné a krvavými šlehy žene člověka za cílem, jejž mu vztýčil a jenž sluje Nadčlověk.

Ale ach, to není pro nás, řekne mnohý, tato závratná, obří idea, tento imperativ, vyzývající nás z našich teplých koutů, kdež jsme se jakž takž uhnízdili a se životem srovnali, na nekonečné oceány, jejichž ohromné obzory drtí hrůzou naši malou mysl. Co chce Zarathustra se svým nadčlověkem od nás, ubohých tvorů kancelářských a kavárenských, spořádaných otců rodin, jimž nahání respekt každý policajt? Máme snad chtít býti Napoleony, Bismarcky, anebo dokonce Borgii? Oh ne, Zarathustra nemluví k vám všem a jen málo bude těch, které by uznal hodnými, aby šli za ním. Ale třebas odešel z velkého trhu a nechtěl být slyšen ode všech, je přece ode všech slyšen — neboť nezůstal ve své horské poušti a slova jeho jsou výnosným zbožím knihkupeckého obchodu — a není nikoho, do jehož duše by z plamenného sloupu nadčlověckého nemohla padnouti alespoň zápalná jiskra. Život nikoho není tak docela malým, aby neměl chvíle, žádající na nás ukázati, je-li v nás aspoň takováto jiskra velkosti, alespoň trochu vůle, stvořit si vyšší a důstojnější osud. Celá ta duchová sféra, v níž žije Zarathustra se svým hadem a orlem, zdá se být utkána z takovýchto okamžiků, z nichž každý je až k vybuchnutí nabit elektřinou života a až do nedohledna prohlouben pocitem jeho obrovské závažnosti. A to je, co může dáti každému: ten opojný pocit vlastní vůle jakožto středu všehomíra, Archimedova bodu, z něhož lze vypáčit svět. Učí nás nebát se lidí ani smrti, nelitovat padlých mostů, neželet ztraceného, ale ve statečné dobyvatelské touze jít za hlasem ducha svého nejvlastnějšího, neboť jen ona vede ke kráse a svobodě. Bylo-li řečeno o Stirnerově »Jedinci«, že člověk vstávající od jeho četby cítí se monarchou, pak možno říci o Zarathustrovi, že budí v člověku možnost, státi se pozemským bohem.

Ale ta nelítostná tvrdost jeho nauky? Ta jeho nenávist k soucitu, ke všemu, co je slábo a šlapáno, co strádá a stůně a zasluhuje útrpnosti? Ovšem že nepůjdeme za ním tam, kde nás chce vést k vyššímu člověku přes hlavy milionů, úpících v bídě a útisku. To je největší chyba moudrého Zarathustry: všecky desky starých zákonů roztříštil, ale těch nejnesmyslnějších, které nejvíc urážejí hrdost lidskou, totiž těch, na nichž jsou psány dnešní řady výroby a práce, se nedotknul. Příliš byl podmaněn jen mravní velikostí svého snu a zapomněl, že vývoj a vzrůst lidského typu určují i jiné síly než jen jeho duše a svědomí, že cesta

k nadčlověku nemůže býti jen letem v oblacích, ale i klopotným, potupným pochodem po tvrdé půdě sociologických a oekonomických zákonů a že přímým paškvilem na svatý jeho ideál lidství je společnost, v níž panskou morálku představují tupí kramáři, sedící na žocích peněz a zblbělí vyžilci s hraběcími erby. A dokonce už neviděl moudrý Zarathustra s nebetyčné výše svého snu, že tam dole, v šeru, v tom vlnění a bouření se hladových a utištěných mass, v němž spatřoval on jen povstání duší otrockých, závistivých, kultuře nebezpečných, že tam šlehají blesky síly a myšlenek, jakých žádná z kast vládnoucích není schopna, tam že se ještě něco chce, tam že se horoucně přitakuje k životu, tam že se tuží svaly k zápasům, tam že se jde bezohledně, dle jeho slov »buďte tvrdi« za svými cíli a tyto cíle že jsou jediné vysoké cíle, které malátná přítomnost dovedla ještě splodit a jediné že dají se srovnávati s obřím jeho fantomem nadčlověka. V tom nepůjdeme za ním, ale povedeme massy k tomu, aby dokázaly, jak se v nich mýlil. A mezi ně přeneseme jeho odkaz, nenecháme jeho protikřesťanskou bibli v rukou samozvaných aristokratů, ale dáme z ní číst i zotročilým a hladovícím a budeme je z ní učit milovat zemi a pýchu lidskou a dráždit jejich žádostivost všech dobrých věcí. Jeho myšlenky musí účinkovat na demokracii a socialismus jako dobré ostruhy: jsou k nim kruté a necitelné, bodají až do krve, ale dávají jim vzpínati se k vyšším cílům, než je chléb a hlasovací lístek.

Taková je vůbec všecka jeho nelítostnost: je tvrdým, aby přemohl svou přílišnou citlivost, nenávidí, protože příliš miluje. Jen proto tak vášnivě zamítá soucit, protože s ním příliš těžce je nucen zápasit, poněvadž tento příliš naň dotírá jako poslední a největší ze všech pokušení. Má právo nebýt shovívavý k jiným, neboť není jím předem sám k sobě. V něm odpuzují, ale i dotýkají se a vespolek splývají nejkrajnější póly individualismu a altruismu. Trpí jen proto tolik, že vzal na sebe tolik bolestí cizích, či lépe ještě, že vzal na sebe bolesti a hnusy, které by jiní měli cítit a necítí. Ještě krok a tento do nejtenčího hrotu vyhnaný individualism přelomí se a rozleje ve všeobecné slitování. Ne bez příčiny rozuměl tak dobře Dostojevskému. Nepovrhá svazky lidskými, zná i lásku k ženě, třebas o ní dobře nesmýšlel a radil, nejít k ní bez biče. Ale svatou nazývá lásku, která svítí jako pochodeň k vyšším cestám a z jejíchž bolestných žárů vzpíná se touha po vyšším člověku. I zde jde mu duševní výše nad soucit: ten, koho milujeme, nechť projde výhní zkoušek, nechť není ušetřen ničeho, co by v něm spálilo živly rmutné a nečisté a co by zocelilo jeho sílu a důstojnost.

Miloval sílu a jí došel k dobru. Ano, Zarathustra je dobrý, jako všecko, co je velké, šťastné a má co rozdávati ze své síly. On zničil křesťanskou bájku o universální výchovné síle utrpení. Ukázal, že neštěstí tříbí a ušlechťuje jen duši silnou, ale u slabé že je mocí zla. Marná a bázlivá touha má závistivý zrak, z jejích uplakaných očí a vyhlodaných lící mluví instinkty potměšilé a sobecké. Ale síla, která cítí dokonale své štěstí a která dovede z něho štědře rozdávat, je teprv schopna, aby vzala na svá bedra deset neštěstí cizích. A proto máme se Zarathustrou chtít být silni, abychom byli šťastni, ne pro štěstí samo, ale protože ono nás učiní lepšími, laskavějšími a většími.

A co všecko ještě nám dal? Probudil v naší generaci zase zájem pro filosofii po bankrotu německé metafysiky, ale dal filosofii smysl nový, smysl nejvyšší myšlenkové hry, nejvyšší duchové odvahy, svobody, nejvyšší životní moudrosti. Vyvedl ji ze školských síní a procházel se s ní venku, po horách a v slunci, po krásném způsobu starých mudrců athénských. Zasnoubil ji s uměním a sám jako dvojaký genius, rodu spekulačního a současně básnického, podal vzor zázračného přímo stělesnění toho, o čem sní moderní kritik: chemického prolnutí a sloučení prvků analytických se sensitivními a lyricko-suggestivními. Z něho vyvěrají celé nové proudy duševního tvoření a cítění, celé nové budoucí literární typy a formy, on bude otcem celých pokolení nových duší. (Jeho gigantický životní úkol ve filosofii zůstavil mu ještě dosti času a místa, aby přispěl i k umělecké výchově své doby. Ukázal jí, jak život její nemá stylu a postavil jí před oči typy kultur v nejvlastnějším slova smyslu, řecké, renaissanční a pak jmenovitě ta dvě století psychologické a artistické kultury, pro něž si tak vysoce vážil vlasti de la Rochefoucauldovy a La Bruyèrovy, on Germán s krví slovanskou a latinskou láskou k stylové kráse. A kdo by chtěl ještě dále jmenovat ty spousty idejí a problémů, barvitých představ a perspektiv, jimiž zaplavil naše hlavy tak náhle a převratně, že s nimi nebudeme snad po celý život hotovi? Řecko a pessimism, zrození tragedie z dionysovského ducha hudby, Sokrates dekadent, povstání otroků v morálce, nádherná plavá bestie germánská onemocnělá křesťanstvím, nové hodnocení renaissance, César Borgia jako paradoxní heros, Napoleon a Goethe jako dva moderní fenomeny genia, poprava osvětářského měšťáckého liberalismu v osobě Davida Strausse, a Wagner, Wagner! zbožňovaný nejprv polobůh a vítěz a pak zlomená a chorobně nyvá dekadentní duše, otrávená opiem katolicismu, a nad ním Carmen, hudební inkarnace Nietzscheovy románské, jižní esthetiky, a ta tajuplná jeho nauka o věčném návratu věcí, tak zdánlivě zarážející, ale přece jen krajní důsledek jeho estheticky-statického a ne dynamicko-historického nazírání — a co ještě všecko, kolik takových rozpjatých otázek, kolik průlomů, jmen, obrazů, které nepřestanou nikdy dráždit naše myšlení a formovat naše úsudky a hlediska! Celé budoucí století má co trávit na jeho odkazu. Vzal na svá bedra celý svět problémů, snímal hříchy celých století — není-liž divu, že na konec pod tímto gigantickým břemenem klesl? Ale byl to pád slavný a hodný jeho genia: zahubil se přílišnou intensitou svého duchového života, zahynul přílišným myšlením. Ale kdož ví, zdali katastrofa neochromila jen jeho nervovou komunikaci se zevním světem a zdali duch jeho v němém svém zakuklení nespřádal dále sny a nekochal se v opojeních, jejichž sladkost a žár zanechává za sebou všecko, co byl před tím psal?

Veliký Zarathustra je mrtev! Jistě že znělo toto lkání po horách, na nichž zpíval své hymny života, a na nebi duchů se zatmělo, když zhasla tam tato žhoucí zlatá hvězda. Umřel Zarathustra, ale jen v jedinci, jen v tom ochromeném organismu, jenž býval jeho nositelem. Ale zůstavil v nejlepších srdcích velikou touhu a jako idea a typ žije v nich dál. Vždy více bude těchto srdcí, v nichž dřímati budou semena nadlidství, jež rozhodil a všude tam, kde velcí a stateční budou v boji se

stády malých a zbabělých, vystoupí jim duch jeho na pomoc ze svého hrobu »žhoucí a silný jako ranní slunce, přicházející z temných hor«.

F. V. Krejčí.

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák.

Jest dvojí vědecké poznání. Množství drobných i velkých fakt bylo pilně a přesně pozorováno a zkoumáno, výsledky té práce uloženy do odborných pojednání a příručních knih, jež občas ruka specialního badatele znova otvírá, aby ku řadě starých pozorování připojila nové; celou řadu vědeckých dat předložili nám ve škole, a my jsme je na krátko neb na dlouho uložili v paměti, poněvadž již dle tradice náležejí v systém vzdělání — to poznání stává se nejvýše naším majetkem, z něhož po případě i prakticky těžíme, ale pro vnitřní náš život je lhostejno, víme-li z jeho nepřehledných spoust to či ono. A na druhé straně k nám doléhají jiné vědecké pravdy, z nichž každá stává se středem celého tlumu představ v mysli naší, podněcuje a soustřeďuje další poznávání, ovládá postupně všecko přemýšlení a nabývá většího a většího vlivu na naše chtění a skutky: to poznání jako by se stalo součástí naší bytosti, je tak naše, jako vlastní krev a nervy. A přece každá z těchto životních představ vědeckých vzala svůj původ z onoho chladného materiálu konstatovaných fakt. Někdy i celá věda v málo desetiletích prožije přechod, jímž z předmětu odborných výzkumů stává se hybným popudem celého kulturního prostředí. Před půl stoletím byla již biologie velmi obsáhlým souborem věd, byla vzdělávána ode set pracovníků, měla spousty poznatků, jež byly důležity pro praxi lékaře i ekonoma — ale pro širší veřejnost byla pořád jen naukou naturae curiosorum, pojednáváním o rozmanitých zjevech zvláštních a podivných, ale vlastních, životních interesů člověka naprosto dalekých. A také mezi učenci bylo biologii vykázáno místo, jehož hranice nepřekračovala, nestýkajíc se s vědami jinými, nejméně pak o vůdčí místo mezi nimi se ucházejíc. Nyní jest zcela jinak. Psychologie se úzce připíná ku biologii, přiznává, že musí čistě přírodovědeckým způsobem jednati o mnohých zjevech základní důležitosti pro poznání činnosti duševní. Celý souhrn věd odděleně pěstovaných, jež slují historické, již z těchto psychologických důvodů ujímá se aplikace biologických zákonů; vědecký dějepis, jemuž pro nutný pojem vývoje národních i politických celků metafysické pojetí nedosti jasný názor poskytovalo, rád sáhl po přírodovědeckém, daleko jasnějším a z konkretních fakt vycházejícím výkladu evoluce, přijav zároveň jako nutný doplněk svého bádání o prvních dějích lidstva výzkumy, které ne jeho, nýbrž geologickou a palaeontologickou methodou mohly býti zpracovány. A jakmile tyto theoretické vědy vstoupily ve svazek s biologií, postupovala aplikace její hlouběji ku životním otázkám člověka. Ethika, která vždycky v nesnázích se ocitá při stanovení nejvyšších principů, pokusila se o osvěžení svých systémů a přijala za základ bytost lidskou, jak ji biologie i psychologie líčí, a za novou devisu přírodovědecký evolucionismus. Sociologie, jež se právě v době největšího vzmachu biologie

teprve řádně ustavovala, podlehla jejímu vlivu tím více, a valná část jejích vynikajících zástupců vidí v sociálním celku úplnou analogii organismu, přinášejíc skoro nezměněné zákony pro organické individium platící na život a vývoj společnosti. Přirozeně výchova, jejíž theorie na vědách právě zmíněných spočívá, musila se přikloniti ku směru evolucionistickému, a jestliže ve školách konkretně daleko jeho vliv se dosud nejeví, jest příčinou toho nesnáz zříci se dávných tradic a vychovávati tak, aby byla škola pro mládež a ne mládež pro školu. Literatura se naplnila biologií; a že nepodlehla vlivu jejímu jen pasivně a mimovolně, svědčí heslo naturalismu, ke kterému se s chloubou přihlásil vynikající a mohutný směr umělecký, otevřeně přiznávaje, že chce podati přírodopis člověka. A zároveň se velká slova »evoluce«, »přirozený výběr«, »základní zákon biogenetický«, stala oblíbenými hesly vřavy veřejného života, jimi potírán jest komunismus od individualismu, buržoasie od sociální demokracie, jimi se hlásá zároveň rovnost lidí i právo silnějšího, všeobecná láska i boj všech proti všem, jimi se plaiduje pro prudké převraty i pro udržení »přirozeného« běhu věcí; základní theorie biologická, nauka vývojová, má všude zastance i protivníky, ale přejíti přes ni ku dennímu pořádku je nemožno. Dva kroky stačily k dosažení této důležitosti: nejdříve Darwin vyslovil formuli vysvětlující jednotně vznik organického tvorstva, a pak horlivý stoupenec dořekl, co mistr napověděl: postavil člověka do celé té vývojové řady. Haeckelovo tvrzení o původu člověka z opice, ač vědecky jen nutná konsekvence Darwinovského evolucionismu, anglickým badatelem pak obšírně zdůvodněná, mělo obrovský význam jako válečné heslo: vystoupení ohnivého německého přírodozpytce ukázalo, že nejde tu jen o přesně vědecký problém, nýbrž že dotýká se tu bádání samých kořenů naší vlastní bytosti, že zpřevracují se ethické, sociální i náboženské představy, na kterých spočívalo celé naše pojímání sebe samých. Kdo myslili, že nový přírodopis dá se smířiti se starým názorem světovým, viděli, že nutno se rozhodnouti mezi jedním i druhým nesmířitelným protivníkem. Kruhy nevědecké teprve teď poznaly, že něco velikého se stalo, a teprve Haeckel dal na kontinentě evropském iniciativu k výbojnému postupu biologie do všech oborů současného myšlení.

Chceme-li některou školu vědeckou vystihnouti netoliko v jejích theoretických výsledcích, nýbrž i v celé její aktualitě životní a významu všeobecném, vybíráme si obyčejně některého jejího charakteristického zástupce. Kdo pozoruje přírodovědecký evolucionismus devatenáctého století, bude jistě přilákán typickou postavou »Jenského proroka« Arnošta Haeckla. Kdežto tvůrce selekční theorie, Charles Darwin, v ústraní svého venkovského sídla v Downu kladl pevné základy pro novou budovu biologie, neohlížeje se, zda stěny její budou se ozývati přátelskými hovory neb výkřiky hněvu, byl Haeckel prvním z těch, kteří v jedné ruce kladivo a v druhé meč byli zároveň dělníky na novém díle i obránci jeho. Kulturní poslání descendenční nauky, jež u osoby Darwinovy v dáli se ztrácí, vystupuje v popředí v Haeckelovi zastiňujíc téměř vědecké její prohlubování. A jako díla toho nikdy neopustil, tak nezměnil ničeho ani na základech, které první stavitel zbudoval; s hlubokou pietou pro svého mistra vztyčil na nich smělou budovu, která byť z veliké části byla jen

vzdušnou konstrukcí, přece činí dojem úplné stavby a může býti příbytkem těm, kteří nemají odvahy bydliti pod bouřlivým nebem kritiky a skepse, haliti se chladnou pokryvkou resignace.

Snažíce se kriticky osvětliti Haeckelův pokus o filosofický systém vyrůstající z přírodních věd, jež sám nazývá monismus, budeme vyšetřovati, zda principy, které od Darwina převzal, vhodně byly voleny; pokusíme se ukázati, jak ve zpracování jich působil ráz individuality Haeckelovy, a různé vlivy, kterým dříve vydán byl; uvážíme všeobecné podmínky a základní vlastnosti, jež přírodně filosofická soustava míti musí, by vyhověla potřebám moderního myslitele; a na konec posoudíme celou soustavu v té podobě, kterou jí autor v poslední své knize dal, nepomíjejíce ani některých podrobností, jež pro myšlenkový směr i obzor nejen spisovatelův, nýbrž i většiny přírodovědců jsou nanejvýš typické.

Soustava, kterou Haeckel ve dvaceti statích své »filosofické závěti« »Die Welträthsel« (»Záhady světa«), vyšlé r. 1899. v rozvrhu značně nesouměrném podává, není vlastně nová. Jádro všech všeobecných názorů, které kdy propagoval, obsahuje dílo nyní již vzácné a nemnoho čtené »Generelle Morphologie«, spis dvaatřicetiletého muže, vydaný r. 1866. Kniha tato nám též ukazuje v mnohé příčině jasněji Haeckelovo postavení k Darwinovi, vliv jeho universitních učitelů a vědeckých přátel a jest vůbec klíčem ku poznání jeho osoby i snah. Nemajíce v úmyslu podávati tu biografii Haeckelovu, vytkneme jen některé důležité rysy jeho individuality a názory vědeckého prostředí, z něhož vyšel, pokud jsou významny pro pochopení jeho díla.*) Základní ton celé jeho duševní nálady je estheticismus. Ten na nás zírá jasně nejen ze stkvostných kreseb v jeho četných obrazových dílech, nejen z vlastních krajinářských akvarelů, kterými ozdobil svůj byt, netoliko ze záliby v krásných formách Radiolarií a Coelenteratů, ne pouze ze sytých barvitých líčení krajinné dekorace v listech z Indických tropů, nýbrž zvláště z jeho snahy, celý svět uzavříti v jeden harmonický systém, monismus. Proto jako zářný idol vznáší se mu před zrakem největší kulturní heros Německa, celé lidské myšlení svým geniem objímající Göthe, jehož stopy a památky skrývají se ve všech koutech maloměstského působiště Haeckelova, Jeny. V poesii Goethově znějí struny nejrůznější, a tak závěrečný akkord Fausta vyznívá v kadenci vykoupení, kadenci docela jinou, než je přiměřena komposicím evolucionismu, ale hlavní thema, které se vine celou symfonií jeho tvorby, jest přece jen naturalistický pantheismus. Haeckel jako pravý Němec 19. století pro vše nachází »ein Goethewort«, citáty z Goetha počínají i končí kapitoly a celé knihy, a to nejen populární, více filosofující, nýbrž i základní dílo jeho pro rekonstrukci vědecké biologie »Generelle Morphologie«. Jej staví po bok Lamarckovi vedle Darwina mezi budovateli evoluční theorie, a věnoval srovnání těchto tří zvláštní studii, i cení neobyčejně vysoko Goethovy názory o organické přírodě. Dědičné disposici dal by se snad přičísti zajímavý rys povahy Haeckelovy, snaha po systematické, ba až schematické jasnosti a přehlednosti, jejíž význačný produkt jsou četné, Haeckelem konstruované rodokmeny, a

*) Životopis Haeckelův, v němž osvětluje jeho význam a vývoj jeho názorů, podal W. Bölsche 1900. v Diercksově sbírce biografií Männer der Zeit.

»tektologické, promorfologické, ontogenetické these« v »Generelle Morphologie«, skoro dojmem paragrafů nějakého zákonníka působící. Bölsche, životopisec jeho, přikládá tento rys dávné právnické tradici jeho rodiny. Konečně je Haeckel úplně venkovan, jako srostlý se svou »vesnickou universitou« Jenskou, v celé své logické stavbě a hlubokém enthusiasmu optimista, až do pozdních let mladistvě svěží, a vždy, čímž jedině chce se chlubiti, poctivý pracovník. To ukázalo se zřejmě v jeho rozporech s velkoměstskou Berlínskou (pozdější) biologií, s bývalým učitelem Virchowem, který přes čiře mechanistický názor o organickém životě nezdráhal se kompromisu s vládnoucím státem a oficielní církví, jmenovitě pak s elegantním, ale chladným, diplomatických úskoků se neštítícím du Bois Reymondem, kterého později vůbec jen »Berlínský rhetor« nazývá, sám od něho čestný titul »Jenského proroka« obdržev.

Mladý přírodopisec vyšed ze střední školy lnul vším zájmem svým k botanice, i upoutal jej k sobě proslulý Schleiden, zakladatel buněčné theorie pro říši rostlinnou. On vynikal tím rysem vědeckého badatele, který Haeckelovi zdál se býti vždy nejcennější: širokými rozhledy a snahou vystihnouti společné vlastnosti a zákony organického tvorstva. Náhlým onemocněním a otcovým přáním, aby věnoval se praktickému povolání, změněn byl směr jeho studií vědeckých: oklikou přes medicinu zaveden byl k zoologii, kde mu kynula velikolepá a plodná činnost. Od vynikajících mužů dostalo se mu nejen theoretických nauk, nýbrž i uvedení v samou vědeckou práci. Kus svých základních názorů — pojímání organismu jako státu buněk, víru v mechanický, t. j. fysikálně chemický výklad života — má od svého kdysi mladistvého učitele, pak krutého protivníka Virchowa; část pochopení pro hluboké morfologické souvislosti vděčí svému staršímu příteli a kolegovi Gegenbauerovi, jenž zoologii podal novou konstrukci srovnávací anatomie ve smyslu nauky vývojové — ale ne tito chladně logičtí mužové v něm roznítili ideu veliké vědecko-filosofické biologie, nýbrž muž, kterému se temperamentem tak podobal, a od něhož se v základních vědeckých předpokladech tak odchýlil — Johannes Müller. Zoologové a většinou i fysiologové odbudou zhusta odsouzením: vitalista — badatele, který jistě tolik fakt přinesl vědě, jako oni přírodopisci, jejichž »exaktnost« buď v tom spočívá, že nedovedou už všeobecně mysliti, nebo v tom, že za absolutní pravdu mají materialismus, to jest metafysiku, a který měl již jednotný, a v mnohém jistě přirozenější názor o organismu, než ti, kterým vše se dá vysvětliti pohybem atomů, způsobeným »přitažlivými a odpudivými silami«. Měl mnoho žáků, znamenitých, většinou nevěrných, dílem i nevděčných — stačí uvésti jména Schwann, Virchow, du Bois Reymond; Haeckel vzpomínal vždy s vděkem, že jemu ukázal organické poklady moře, zdroj jeho celého odborného bádání a obraz universální biologie budoucnosti.*) Jen jediné jméno dovedlo v očích Haeckelových překonati lesk postavy

*) Johannes Müller (1801—1858) nejstkvěleji vynikl jako fysiolog. Jeho hlavní dílo, Handhuch der Physiologie des Menschen, vyniká nad práce pozdějších škol stejnoměrným zpracováním psychických i tělesných funkcí. Ze zoologických studií vyniká jmenovitě prozkoumání vývoje ostnokožců a kopinatce (Amphioxus), v němž poznal nejnižšího obratlovce, a vůbec četné vývojezpytné práce o obratlovcích.

Müllerovy: byl to Charles Darwin. Jako v životě a vědeckém vystoupení oba mistři se nesetkali a nestřetli, vyšel Darwinův »Původ druhů« až po smrti Müllerově, tak i v mysli Haeckelově obrazy obou klidně vedle sebe trvaly: od prvého, jenž mohutnou osobností působil, dalek jsa všeho vnucování autority, přijal ideové popudy k své práci, spojující filosofickou reflexi s přesným poznáváním skutečnosti, druhý mu poskytl chladně, nestranně odvozené zákony, jichž prohloubení, rozšíření, aplikaci a propagaci za cíl si vytkl. Sotva šestadvacetiletý Haeckel, právě na habilitaci na jenské universitě pomýšlející, kacířskou knihu, Bronnem přeloženou a zároveň ad usum delphini patřičně přistřiženou, r. 1860. do rukou dostal, už byl celý Darwinův, akceptuje jeho dílo do všech konsekvencí, které potom z něho do nejzazších extremů vyvodil. Pochopíme, že tento esteticky naladěný enthusiast z evolucionismu, čistě přírodovědecky koncipovaného, nemohl než učiniti nauku o smyslu celého světa, filosofii a morálku a náboženství. (Pokračování.)

Z mezinárodní politiky.

Již v druhé polovici 18. století politika evropských států sahala daleko do zámořských krajův, na něž se vrhla Anglie po dlouhých a krvavých svých revolucích století sedmnáctého. Jelikož však přední evropská velmoc, Francie, neměla státníkův, kteří by dovedli oceniti význam osadního panství francouzského, jež v Indii založil obratný, statečný, nade vše poctivý a humánní Dupleix a které v Canadě hrdinsky, ač od vlády zcela opuštěn hájil Montcalm, možno tvrditi, že světová politika evropských států ohraničovala se vyjma poněkud Rusko na pletky a na lupičstva, jakým bylo trojnásobné rozdělení Polsky. A tak ani velká francouzská revoluce nerozšířila valně rozhledu evropských politikův, pročež nejsmělejší kombinace našeho století byla pouhým návratem o tisíc let nazpět k ideálu »civilisačních výprav« a »římské« říše Karla Velikého. Myslíme totiž na politický plán Napoleona I., jenž se již proto nemohl realisovati, jelikož považoval Holanďany za Batavy, Švýcary za Helvety, lombardské Italy za Cispadany a za Cisalpiny, Chorvaty a Slovince za Illyry a německé státy za přátele Francouzův. Dnes, po celém téměř století Vilém II. zamýšlí plán, jenž se vrací o dva tisíce let zpět, k ideálu národy pohlcující říše římské, ba plán svůj doplňuje nejpodnikavější Hohenzollern dle vzoru námořníkův kartagských a bezohledných jezdcův punských. Zůstalo-li však mladé Německo vzdor všemu svému technickému a duševnímu pokroku při světovládných tradicích dávného starověku, utvořily si anglosaské velmoci Spojené státy a Velká Britanie zcela moderní ideál: ideál uzavřeného území hospodářského. V podstatě vede to k témuž výsledku, jelikož ani ryze kospodářské území nelze realisovat bez prostředkův římských a hunských. Důkazem toho jest nynější válka anglo-burská a nedávná válka americko-španělská.

V přirozené své naivnosti byla zejména poslední válka považována v Evropě za skutek podobný intervenci Francie za svobodu povstalých osad severoamerických (dnes »Spojených Států«) anebo válce z r. 1877 za osvobození jižních Slovanův. Kdybychom však byli věděli, jak diplo-

macie washingtonská ještě v první čtvrti tohoto století (1823) nabízela Španělsku koupi Kuby a jak tyto nabídky nejednou později opakovala; kdybychom byli četli, jak růžové naděje finanční upínají se na Kubu jako na hlavní středisko výroby cukru a jak si Spojené Státy libují nyní, že jsou teď i na poli cukrovarnickém nezávisly od ciziny; kdybychom vše to byli uvážili, bylo by naše nadšení pro »osvoboditele« daleko menší než naše opovržení k španělským utlačovatelům. Ostatně věrolomná válka na Filipinách otevřela oči všemu světu právě jako válka jihoafrická, která neočekávaně stala se zkušebním kamenem pro oslavovaný liberalism anglický. I tak dnes není již nejmenší pochyby, že technicky nejpokročilejší státy anglosaské nemíní ani na okamžik upustiti od politiky, jejíž konečným cílem jest naprostá hegemonie hospodářská ne-li světa, alespoň jeho nejdůležitějších částí. Jest pravda, že imperialism anglický a výbojnost americká mají oposici; tato však jest nad míru slabá ba tak bezmocná, že se v Anglii konaly již volby pod heslem khaki (název uniformy anglického osadního vojáka), jemuž lord Chamberlain důvěřuje tolik, že s jeho pomocí doufá zasednouti na místo prvního ministra královny a provésti velkou plemennou alianci se Spojenými státy, kam si byl již sám zajel, aby připravil půdu příští své činnosti. Mac Kinley bude mu nápomocen, jelikož dle všeho jeho opětná volba je zajištěna právě proto, že ani na Kubě, ani na Portoriku, ani na Filipinách nedá se másti sentimentálností a že burskému poselstvu jasně ukázal, jak i přes atlantický ocean trvá pojítko společných ideálův s Anglií.

Zůstávají ještě na jevišti nový činitel světové politiky, Japonsko a dva »spojení a spřátelení národové«, Rusové a Francouzi.

Svými moderními reformami jak na poli techniky (nejen vojenské ale i hospodářské), tak i vědy, literatury a celého veřejného života vůbec získalo si Japonsko nemalých sympatií, ba pravého obdivu u všech západních národův, kteří v tom viděli předzvěst doby, kdy celé člověčenstvo bude mysliti mozkem evropským, šatiti se a žíti způsobem evropským. V radostném nadšení nikomu ani nenapadlo hloubati v dějinách japonských a hledati v nich vysvětlení náhlého obratu z r. 1868. A věčná škoda, že se vnitřnímu japonskému životu věnovalo tak málo pozornosti. Kdyby se tak bylo učinilo, zajisté by se evropská »civilisace« nebyla tak horlivě ujala nového úkolu: převésti také Čínu na cestu, jíž tak houževnatě kráčí Japonsko. Japonské dějiny poskytují nejeden příklad podobného převratu, tak že kritický duch neviděl by v dnešním jejich modernismu příznak a důkaz síly evropské civilisace, nýbrž nový a opětný úkaz japonského rozmaru. Poprvé přeměnilo se Japonsko úplně začínaje rokem 552., kdy se mu ukázal první zbožňovatel Budhy se svatými obrazy Sakyamunia (poustevníka z plemene Saky). Sto let později bylo Japonsko úplně počínštěno. Kromě náboženství vzali Japonci od svých sousedův, kteří pro ně byli tím, čím jest dnes Západ, jazyk, literaturu, kalendář, kroj a byrokratickou soustavu. A vše to bez nejmenšího protivenství v jednomyslném opičení celého národa. Jen demokratická soustava mandarinátu narazila na odpor zásady dědičnosti a rodových tradic, z nichž se později vyvinula japonská feudalita. O tisíc let později (1542) objevili se v Japonsku první Evropané, mezi nimi i sv. František Xaverský

(1549) a třicet let na to bylo v Japonu již milion křesťanův. Ferdinand Pinto, jenž připlul r. 1545, daroval princi z Tanegašimu jednu pušku. Za pěti a půlměsíčního jeho pobytu bylo již vyrobeno na šest set podobných pušek a za několik let bylo 300.000 v jediné provincii Bungo. Jak před tisíciletím chodily missie do Číny, tak nyní bylo odesláno poselství do Evropy papeži Sixtu V. (r. 1585), které objednalo zároveň ve Španělsku a Portugalsku více »espingol« (espingola krátká masivní puška tehdejsího způsobu), než Li-Hun-Čan objednal děl v celé Evropě. Lodi stavěny dle vzoru francouzského, pluly z Nipponu (z Japonska) až k břehům mexickým. Neobratnost, či správněji řečeno, hltavost Evropanův zarazila tento obrat a navrátila Japonsko do středověku, z něhož se před třiceti léty jedním smělým skokem ocitlo daleko před nejmodernějšími z moderních států evropských.

A Japonci nejsou moderními jen v pokroku, ale i v choutkách a v panovačných plánech. Všichni jejich publicisté závodí přímo ve smělých světovládných kombinacích, které dle jedněch Japonsko uskuteční svojí přesilou hospodářskou a dle druhých nedostižitelnou mobilností své vojenské moci, která, zejména na moři, brzy bude první mezi všemi velmocemi. Ostatně pracuje Japonsko pro svůj »ideál«, pro nadvládu nad »žlutou« pevninou a pro panství nad malajskými ostrovy a Australií oběma prostředky: nejlacinější výrobou na světě a nejdokonalejším ozbrojením svých nejmodernějších obrněncův, tak že evropský koncert již se neobejde bez hudby japonské. Sotva však tomu bude Západ tak tleskati, jako vítal všechny zprávy o tom, že Japonci setřásli se svých nohou prach domácích tradic a pouta stoletého barbarství . . . *St. Radič.*

A. SOVA:

Z nové knihy: Sny dobyvatelův.

Sny dobyvatelův.

My vzbouzeli jsme se zvolna za soumraku ještě . . . Nad městy
a nad tichem vsí a nad lesy záplavy hasnoucích stínů
a stále průhlednějších zvolna se rozplývaly,
když odcházejíce jsme ulice nadšenou vzbouzeli písní . .

A nikdo se nepřišel loučit. A nikdo nám nepožehnal . .
A nikdo nás nepolíbil, ni nestisknul horečné ruce.
Nám smáli se rodní bratři a otcové zamlklí, trpcí,
než odešli rozhněváni v ta místa, kde otročili.

Po krčmách a po chrámech, po dílnách, po tržištích všude
nás vláčeli dlouho v kletbách, i v modlitbách, v pomluvách krutých,
pak jména naše bičici vyhlašovali v branách
co škůdce vlastí a národů, církví i dědičných králů.

Nám hrozili starci šedí: Hle, proroci holobradí!
Chtí vyvést prý člověčenstvo, by pochopilo svou cenu!

Chtí vyvést prý člověčenstvo! Chtí dovésti ku pravdě všecky.
Když pobořili nám chrámy, jen umřít prý nám zbývá.

Oh, kde je to zanícení dob starých? A kde jsou ty lásky?
A nadšení slavná? Ty staré kde upřímné zůstaly časy?
Vše zneuctěno a v nesmírném Bábelu ztrácí se Život
a za našich tichých pohřbů žně nadešly nepoctivcům.

A matky ty lkaly: Předc krásný je svět. I dorostly pro vás dcery,
tak život je blažený: rodit a růst a ve zvycích patriarchálních
se dožíti blahobytu k své slávě, králů a církví.
Pak v jedné rodinné hrobce a poblíže sobě spáti . . .

A předce jsme odcházeli. Ó, zastesklo se nám náhle
se starými zvyky se loučit a marné Naděje matek
a otcův Sny odmítnuté zastoupily nám cestu
a ještě nás lákaly nazpět ku krbům, jež vysněny pro nás.

I řekli jsme matkám: Oh, pozdravujte své dcery
a pozdravujte jich muže budoucí, v patriarchálních zvycích
k své slávě a králů a církví, kdož vlekou dál galejní koule,
jež poddanskou ozdobou budou jejich rodinným hrobkám.

A řekli jsme otcům: Nuž s bohem, bezděčně otročící
a nevědoucí však o síle svojí ni o svojí něze,
v lžích dějinných otrávení a na břiše pokorně ležící
u koho jen tušíte sílu neb její moc živnou: zlato.

Jsme dychtivi odloučit se, kde láká svoboda snění
a záhady myšlenek světlých rozsvíceny kde hoří,
jich plameny zažehnout chceme všecky své žádosti velké
a bolestmi zůrodnit jdeme radosti člověčenstva.

Tam odloučeni v těch končinách, kde se zjevuje Pravda
a Přímost kde odvažuje každý skutek i křivdu.
kde lstivými plazy se pohrdá bez vzdechů farisejských,
tam ze všech končin se sejdem za zvuků kovových polnic.

A všichni vytáhnem: na staré světy, kde tisíce Hlupství
se skrývá v ctnostech, Lstí tisíc a Násilností,
a tisíce Ukrutností spí v pouštích, zoraných mělce,
by nemohlo se ni žíti, ni poctivě umírati.

Tak v mnohém srdci kopím zabitá svalí se Nízkost,
tak v mnohé duši se potopí loupežný Úmyslů koráb
i falešné šachovnice státníků s proroky lidu
na smetiště vrhnem kam patří, neb o krev nelze již hráti.

Ó matky, otcové, starci, ó s bohem, zděděné zvyky,
nuž pozdravujte své pobledlé dcery, by vzpomněly bez výčitky:
co vše to je proti radosti, zadouti v polnice z rána
a soudruhy zříti jak řadí se v šiky s přímými čely?

Odpověď „trosečníků".

Na břehu pustého Pomoří
Duše k sobě tak hovoří:
»Přišel den . . Dříve než dopluly
koráby naše ztonuly.«
Pustá a nevlídná krajina,
pohřební měsíc v ní zhasíná.
Stěžně pod slizem zeleným
praskají větrem tlumeným,
hnijící plachty jak chtěly by plout,
vítr je rve, však nelze se hnout.
Paluby mrtvy a lodí bok
bohatstvím ztěžkal. Vod černý tok
čeří se ve kmitech stříbrných,
těžkomyslný jak zašedlý sníh . . .
Na břehu pustého Pomoří
trosečníků houf táboří . . .
Z Měst a Pust falešní Proroci
o berlích plíží se před nocí.
»Kam jste to pluli v zátokách
s obrovskou tíží v kajutách?
Zákonů vzbouřenci? Obvyklých
cest?
Ho, ho, ho! Kde vaše kořist jest?
Počestné Majáky hořící tmou
byly vám pohádkou zbytečnou?
A přece víte, že hořely v tmách
plavcům všem obvyklých na cestách.
To snad Sny — lodníci opilí
koráby vaše ztopily . . .«
Řekli jsme: »Ano. A stalo se již:
každý z nás v srdci měl hroznou
tíž,
a že tak bolelo, toužilo,
na dně to skončit musilo.
Bude to sladkým tajemstvím
kraj ten se ztraceným bohatstvím.
Nesmíš tak toužit, toť velká tíž,
nesmíš tak bolet, srdce, víš?
Soucit váš zbytečný i váš smích
tolik slov škodolibých a zlých;
chytrý vnuk na dno sestoupí
a kde co drahého, vyloupí.
Vnuk váš se ještě poníží.
a do těch hlubin se pohříží« . . .

Tak zmizet zapomenut všemi . . .

Tak zmizet zapomenut všemi v náhlém odlivu lásky
jak na pobřeží kdes mezi diváky v šumících davech.
A neozvat se hledajícím za pozměněnou maskou,
ni lásce ani hrozbám nepřiklonit své vysměvavé srdce.

Ne z resignace. Ani z žalu. Ani z touhy
rovnat se smrtelníkům příliš obyčejným,
jak oni protoulat se životem, večery prosnít,
jak oni dobrými sousty umlčet na všecky strany svá ústa.

Ne z hnutí srdce, zbavit se podlé spřeže
a havěti všivé, jež peň tvůj jen výstřelky obstupuje.
Ne z touhy zachránit vše, co veliké roste v tobě.

Ale proto zmizet zapomenut: obrovskou Říši Podlostí
moci zřít v celé nízkosti a v celé nádheře smutné
s nejvyšších vrcholů klidného, neuštvaného Soudu.

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska.

V prostředí, kde vznikla, poesie Jana Nerudy frappuje především svým stanoviskem kontrastu vůči směrům té doby uznávaným v poesii, svým stanoviskem odporu a nesouhlasu. Především byl Neruda, byť bezděčně, v mnohém rivalem Hálkovým: vůči sentimentální notě »Večerních písní« — jaký kontrast nota »Hřbitovního kvítí«, zahořkle drsná, odpudivě morosní a hned zase krutě výsměšná a ironisující. Vedle leskle fraseologických, parádně do byronovských pós načechraných skladeb, jako jest Hálkův »Alfred« — suchý analytism s takovou zhuštěnou přesností, s takovou kondensovaností a zároveň s takovou střízlivou kritikou každého fakta, jaký se najde třebas hned v »Knize veršů výpravných«... Jaký div, že Neruda v oblibě čtenářstva ustupovati musil vždy šťastnějšímu, třebas umělecky daleko slabšímu sokovi: i v dramatě, kde nebyl Hálek než docela prázdným imitatorem Shakespeareovým, uchvátil na okamžik vzdmutým pathosem. Neruda, jenž genrem veseloherním snažil se ironicky reprodukovati skutečnost, byl sehnán všeobecnou nepřízní na dobro s jeviště. Ani pozdější léta nepřinesla mu rehabilitace. Nastala perioda virtuosních forem Vrchlického, zářících barev, oslnivých tónů, exotických kobercových vzorců, Orient a antika, všechno traktováno povrchově, pastva očí — — Nota Nerudova byla tak střízliva, kostrbata, měla tak málo romantického lesku, byla tak po vrabčácku upopelena vedle papouščích nádher a křiků, že mizela na Parnasse, krčila se stále někde vedle, ztrácela se z evidence, chvílemi na dobro.

Mezi dvěma živly kolísá poesie Nerudova po celý básníkův život: mezi lyričnou naivitou a mezi kritickou skepsí. Tři sloky napíše Neruda podlehle, s prostotou citu, jak ji zná jenom bezprostřednost — a čtvrtou slokou okamžitě neguje svůj cit, vysměje se vlastní duši. Nad lebkou se zadumá, dívá se na její vrásky, pátrá, kterou vyryla láska, kterou neštěstí. A najednou nevidí lebky, uvědomí si sebe sama, uzří se v hamletovské pose a posměchem sykne po prchajícím citu:

Tak jak v paměť obraz mrtvoly se vrývá,
ryje mysl v lebku znamení, —
vidíš, brachu, moh's mít lebku hladší,
méně jen, ach méně myšlení!

(Hřbitovní kvítí.)

Tou notou hovoří již nejrannější jeho poetické pokusy. Ta nota pronásleduje básníka také až k jeho nejposlednějším veršům. V »Prostých motivech« najde se pièça, jež je zvláště v tomto ohledu příznačna. Básník hledí do zrcadla, studuje vlastní rysy, pátrá, zbylo-li v něm něco ze života. Vidí, že ještě žije, ale připadá mu to, jako by jen omylem žil, jakoby »zapomněl umřít«. Zvětralá pleť, zmodralé, suché rety, zkalené oko — — sentimentální povzdech málem se dere z ňader básníkových, ale v čas ještě se vzpamatuje a ironisuje vlastní pohnutí žíhavým vtipem bizarní paralely:

Ach, vypadám! Jak bych byl v almaře,
to po jara, po léta zpátky,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

ledových rukou a vrásek ve tváři«, jenž jde »líným chodem«, jako »promrzlý kolohnát«, Mars je mu alkoholikem, atd. atd. Nejgroteskněǰšími kontrasty v tomto vzhledě působí pièça, kde učený žabák svým kolegyním v kaluži vykládá astronomii. To je něco tak specielně nerudovského v genru, jejž jsem právě vymezil, že zůstává nezapomenutelným. Aby ještě jasněji vynikl rozdíl mezi poesií Nerudovou a poesií Hálkovou, stačí jen vzpomenouti si těch jejich čísel, kde traktují látku obdobnou. Na př. hálkovské »Mně zdálo se, že's umřela«, ta ryze německy sentimentální pièça až v nechutnost rozšlapaného citlivůstkářství, má obdobu v Nerudově básni »Po mém pohřbu křepčili« ve »Hřbitovním kvítí«. Ale jak jinak se chopil Neruda látky! Stačí citát:

Po mém pohřbu křepčili,
hudba skočnou hrála,
matka jídlem, nápojem
hosti častovala.

Druhý den se dělili
o mých zámkův devět,
že jsem málo zůstavil,
nadělali klevet.

»Komu že mou bývalou
milenku dá máma?« —
»O tu já se nestarám,
postará se sama.«

Ale toto skeptické stanovisko k vlastnímu citu zaviňuje, že se básník vlastně nikdy úplně nevysloví. Řekne vždy myšlenku na polo, prchne od ní, když se mu zdá odkrývati intimity jeho duše. Odtud ale také zjev, že se Neruda tak často vrací k myšlence, kterou již jednou napověděl a které nedopověděl. Čtěte třebas jen »Prosté motivy«! Kolikrát tu zazní utajený stesk po zmizelé mladosti, kolikrát básníkem zimničně otřese myšlenka tak záhy se dostavivšího stáří, myšlenka, že nemoc je blízka, pomyšlení na smrt. Jaro se probouzí, ale básník nevrle hledí ven. Nechápe toho reje, té vřavy, toho spěchu a smíchu. »Nechte mně led můj, nechte můj sníh,« volá. Ale v okamžiku zamluví svůj mimovolně ukloužlý výkřik notou ležerní: Binokl na očích, v ruce hůl, kráčím si květnatým dolem ... Ale po chvíli hlásí se znova myšlenka na přikvapivší stáří: pleť zvětralá, zmodralý, suchý ret a zkalené oko ... A zase žvatlavé pohrávání s rýmy, jak jaro jej vítá jako nějakou notabilitu a jak i nebe béře okamžitě »svůj bukáč a dělá hrom, aby sláva byla ještě větší«. A zase výkřik: »Kde jsi — kde, ty moje štěstí!« A zase groteskně humorní scena z dětského parku, kde kolem morosního básníka točí se, běhá, tančí a skáče dětská drobotina, plna výskotu, smíchu, plna protivných, děsných hlasů a pitvorných, tázavých zraků. A tak to jde celou knihou. Dělá to dojem, jako by básník stále něco napovídal a jako by v bázni zase, že prozradí příliš mnoho, sváděl zájem čtenářův na motivy úplně vedlejší. Jako by se ho zmocňoval ostych za to, že cit jeho je buzen tak nicotnými příčinami, jako jest třebas na př. náhle odkrytý šedivý vlas — — v zápětí na to ironisuje hned celý svůj zevnějšek, směje se »šedivému lemu své hlavy«, směje se mlhám, jež učinily horu jeho života v okamžiku šedivou. Je tak podrážděn, tak hysterický, z bázně, aby nebyl pokládán za citlivůstkáře, že mu působí bolest i affekty a otřesy, jež vzněcují u většiny ostatních lidí pocity libovůle, uspokojení,

duševního zladění. Klid jeseně, kdy země vydala své plody a odpočívá, svírá jej němotou, svírá jej prázdnotou, cítí se opuštěn, agonická běl zimního sněhu, kdy všechno zdá se umdlévati v přílišné odlehlosti všeho ruchu, všeho klopotného shonu životního, zdá se mu vražednou, cítí, jak bije dech z jeho prsou, cítí, jak v ledovém objetí zimy tvář jeho bledne, ret rychle jak chladne, jak se tepna zaráží a srdce jak klesá ... A jaro ... V tom nehledá, než morosní emoce, v tom nenalézá než podivné přepjetí pro stavy úplné enervovanosti, stavy nevrlé, stavy úplné duševní deprese: uprostřed šumotu, výskotu, ševelení jarní přírody kráčí »s nehybnou tváří co kámen«, uprostřed šumotu lesů, prorývaného veselými křiky ptáků, praví, že »zanevřel na svět« a v samotu hor »zanáší šedou svou chmuru«. V omamné vůni letních pokosených lučin nemyslí než na pomíjejícnost všeho, na smrt, čta naivní nápisy milenců v měkké březové kůře, vzpomíná, že »Bůh nechtěl, aby také on byl šťasten«. Proto i v nejrannějších svých prvotinách činí Neruda dojem předčasné zralosti, dojem stařeckosti. A tento dojem jen chvílemi je střásán notou svěžejší, lehčí, bravurnější. Ale i tu tato nota dělá dojem spíše něčeho násilného, nuceného, než dojem improvisace. Přílišně vyvinutý kritický smysl to byl, jenž básníkovi otravoval a kalil vody čisté básnické inspirace hned od počátku. Nebyl takovou šťastně zrozenou básnickou povahou, jako byl na př. Hálek, jenž v sobě samém nese obdiv pro všechno, co péro vytváří. Byl z těch povah, jež nesou v sobě nejen tvůrčí, ale také destruktivní živel, byl nejen básník, ale také kritik, neměl jen nadšení, inspiraci, ale měl též v zápětí hned po nich svou uměleckou skepsi. Jeho vlohy rozumové byly přílišně vyvinuty na úkor vloh citových. Představíme-li si celý proces, celý mechanism tvůrčí, vznět, představu a přeměnu její v myšlenku, vidíme u Nerudy, že zároveň s představou ozve se u něho vloha rozumová, jež přeměnu představy v myšlenku pozdrží tak, že při převodu jejím ve slova umělecké práce spolufunguje: tak že u Nerudy není tomu, jako u jiného umělce, že tvoře znovuprožívá, že při své umělecké práci obnovuje intensitu vznětů, jež daly popud k celému tvůrčímu procesu, on, přílišně ovládán rozumovostí, neprocituje už, ale logicky konstruuje a ovládaje svou citlivost, vlastně už čistě rozumově tvoří.

(Pokračování.)

Boj zástupců našich proti „Umgangssprache“.

Když jako hoch četl jsem o hloupém Honzovi, že nalezen byl sedící o hladu na plotě s hubou do kořán otevřenou, aby mu do ní létali pečení vrabci, usmál jsem se vynalézavosti autorově, přesvědčen jsa, že Honzy takto nadaného nemůže na celém světě býti ani jednoho jediného. Avšak na stará kolena k jinému bylo mně dospěti názoru.

Na základě nařízení ministerstva vnitra (hr. Taaffe) ze dne 6. srpna 1880 ř. z. č. 103 a ze dne 9. srpna 1890 ř. z. č. 162 konalo se sčítání lidu r. 1880 a r. 1890 dle obcovací řeči, o které nařízení ta poučují takto: »... ohledně každé osoby udati jest onu řeč, které užívá v obvyklém obcování.« Po sčítání platila a platí pak »Umgangssprache« za národnost již proto, že jiných údajů o národnosti sčítání lidu neskytá.

Jak při tomto zařízení — a chytrost nejsou žádné čáry — pochodili jsme my Čechové na př. r. 1900 ve Vídni, to ukázal německý statistik vídeňský Otto Wittelshöfer v červnovém sešitě měsíčníku »Preussische Jahrbücher« r. 1894 v článku »Politische und wirtschaftliche Gerichtspunkte in der oesterreichischen Nationalitätenfrage« (str. 457—501), kde mezi jiným praví: » . . V tom vzhledě jsou též poměry ve Vídni nanejvýše pozoruhodny. Obyvatelstva měla Vídeň r. 1890: 1,364.548 osob, z nichž narozeno bylo: ve Vídni 610.062, v Dolních Rakousích 155.379, v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 378.076, v ostatní Cislajtanii 83.313, v cizozemsku (včetně Uherska) 137.718. I pokusili jsme se cifry, týkající se Čech, Moravy a Slezska, rozlišiti dle národnosti a sice tím způsobem, že každý, kdo narodil se v okresu jednojazyčném, připočten byl k národnosti dotyčného okresu, kdežto ti, kdož narodili se v okresích smíšených, dle téhož poměru, ve kterém v dotyčných okresích obyvatelstvo přítomné dělí se v Němce a v Čechy, rozvrženi byli na obě národnosti. Avšak vzhledem na velkou stěhovavost Slovanů a na méně příznivý hospodářský stav živlu českého lze za to míti že tímto výpočtem živel český spíše jest podceňován. A tu vychází, že z přítomných ve Vídni pochází rodem . . Dle tohoto výpočtu bylo by plnorodých Čechů (narozených v zemích koruny České) žijících ve Vídni 244.586 . . Oproti těmto výsledkům jest nám nyní postaviti udání o obcovací řeči, pokud se týče o národnostním vyznání obyvatelů. R. 1890 udalo v Dolních Rakousích z obyvatelstva, 2,364.360 čítajícího, češtinu jakožto obcovací řeč 93.841 osob, ve Vídni 61.257, tudíž jen čtvrtý díl rozených Čechů . . Kde údaje činiti jest majitelům bytů, mohou tito ohledně spoluobyvatelů, dítek, učňů a služebných libovolně si vésti. Taktéž může místní správa při kontrolování a opravování údajů těchto a taktéž tam, kde sama sčítání provésti má pomocí komisařů, účinkovati tak, aby údaje učiněné z vlastního popudu počítaných byly změněny. Tam totiž, kde panuje národnostní boj, často zneužívá se této autority a zvláště v severních Čechách vydávají mocní továrníci němečtí dělníky české za Němce, aby zachovali ryze německou správu a školu . .«

Jak za tímto účelem vedli si při sčítání lidu r. 1890 milí krajané naši v Liberci a okolí, to authenticky zachyceno v mém spise »Die böhmische Frage«, vydaném ku konci r. 1895, kde na 16. stránkách velké osmerky (159—176) z lednových čísel libereckého listu velkoněmeckého »Deutsche Volkszeitung« r. 1891 nejdůležitější z dotyčných zpráv jsou otisknuty a sice — aby nikdo to nemohl popříti — doslovně za udání čísla, stránky a sloupce, na zlořečenou hanebné věci památku.

Vzhledem k veliké důležitosti, kterou má pro upravení otázky národnostní v zemích koruny České a v celém Rakousku správné zjištění počtu obyvatelstva dle národnosti, a vzhledem k násilnostem, jež Němci naši ve znamení »Umgangssprache« při sčítání lidu vždy páchali na menšinách najmě českých, žádali jsme my Čechové vždy, aby sčítání lidu dělo se nikoli dle obcovací řeči, nýbrž dle národnosti. Se strany poslanců našich stalo se tak posledníkráte, když v sezení sněmu českého ze dne 20. dubna 1900 podána byla interpelace, zdali vláda jest ochotna opatřiti, aby při sčítání lidu zjištěna byla národnost počítaných. O odpovědi,

kterou dal místodržitel český v sezení sněmu ze dne 5. května na interpelaci tuto, čteme v ranním čísle »Politik« ze dne 6. května: ». . otázka, zdali za příležitosti nadcházejícího sčítání lidu změněna býti má rubrika »obcovací řeč«, jest předmětem důkladného vyšetřování, avšak definitivně rozhodnuto bude o tom teprve při sestavování dotyčných formulářů. Místodržitel poukazuje k jednání mezinárodního kongresu statistického, odbývaného r. 1897 v Petrohradě, a praví, že dle oficielní zprávy, vydané o kongresu tom, pro příští sčítání odporučeno bylo usnesení dřívějšího kongresu petrohradského a že jakožto moment, jenž při sčítání vyšetřen býti má, výslovně ustanovena byla mezi jiným sub lit. h) langue parlée ou maternelle. Pakli že se tudíž v Rakousku při sčítání lidu vyšetřuje »obcovací řeč«, vyhovuje se tím vždy ještě usnesením mezinárodního kongresu petrohradského a usnesením mezinárodního ústavu statistického z r. 1897. Arcit uvedl ústav tento též rubriku »nationalité«; to však platí, jak úřadní zpráva s důrazem uvádí, pouze pro zpracování (depouillement) vyšetřených dat, ale nikoli pro sčítání samo. Zpracování toto jest ovšem též částí práce sčítací a proto zdá se, že mezinárodní ústav statistický zamýšlí odporučiti výkaz národnosti, avšak prostřednictvím: »langue parlée ou maternelle«. . . . »S odpovědí touto spokojili se zástupcové národa českého, poslancové naši a listy naše, a pak horlivě sbírány byly četné petice obcí a jiných korporací a přijímány četné resoluce na různých sjezdech a táborech.

Aby sčítání lidu dělo se dle národnosti a nikoli dle »obcovací řeči«, žádal jsem i já v dotčeném spise svém a ještě i v článku »Umgangssprache« v čísle 14. Rozhledů ze dne 15. dubna 1900. Při tom měl jsem za to, že, zjišťuje-li se při sčítání lidu »obcovací řeč«, děje se tak na základě a ve smyslu dotyčného — nám Čechům (náhodou) nepříznivého — usnesení mezinárodního, jehož authentické (francouzské) znění mně dotud nebylo známo. Když pak z uvedené odpovědi místodržitele českého authentické znění (»langue parlée ou maternelle«) dotyčného usnesení jsem seznal, bylo mně zřejmé, že sčítání lidu dle obcovací řeči neděje se na základě a ve smyslu usnesení toho, nýbrž na základě a ve smyslu nesprávného rakouského překladu (»Umgangs- oder Muttersprache«) authentického textu usnesení toho, a šlo o to, aby usvědčen byl překlad ten z nesprávnosti a podán byl důkaz, jak — t. j. správně — rozuměti jest usnesení tomu. Kýžený důkaz: 1. že překlad »Umgangs- oder Muttersprache« jest nesprávný a 2. že na základě a ve smyslu slov »langue parlée ou maternelle« při sčítání lidu ohledně každé osoby zjistiti jest: a) pakli že dotyčná osoba mluví pouze jednou řečí (umí jen jednu řeč), řeč tato, t. j. téměř nikdy jiná než řeč mateřská a b) pakli že dotyčná osoba mluví více řečmi a mezi těmi též řečí mateřskou, řeč mateřská — důkaz tento podal jsem v článku »La langue parlée ou maternelle«, uveřejněném v neděli svatodušní (3. června) v »Politik«.

Nemusím, trvám, dokazovati, že očekával jsem, že důkazu toho chopí se listy naše a poslancové naši na radě říšské, tehdy ještě zasedavší (a teprve v noci z 8. na 9. června uzavřené). Avšak — hrobové ticho po všem táboře českém. Nikdo ani muk. Jelikož kvapem blížila se doba, kdy vydati bylo nařízení ve příčině příštího sčítání lidu, uveřejnil jsem důkaz ten i česky v čísle 21. Rozhledů ze dne 1. srpna a poukázal tam

i k tomu, že nařízením pruského ministra vnitra ve příčině sčítání lidu r. 1900, uveřejněným v první příloze č. 160 k úřadnímu listu »Deutscher Reichsanzeiger und Königlich Preusischer Staats-Anzeiger« ze dne 7. července 1900 upraven odstavec devátý formuláře sčítacího (na základě a ve smyslu téhož mezinárodního usnešení »langue parlée ou maternelle«) doslovně takto: »G. Muttersprache: ob deutsch, holändisch, friesisch, dänisch, wallonisch, polnisch, masurisch, kassubisch, wendisch, mährisch, tschechisch, litauisch, oder . .« V článku tom vytknul jsem politickým listům našim bez rozdílu vyznání a víry, že »o důkazu tom nepodaly žádné zprávy a sice — aby to bylo řečeno jasně — z čiré, nesvědomité lenosti«. Avšak — hrobové ticho v táboře českém i dále a tisk náš ani brvou nehnul. Jako bys hrách házel na zeď. Šťastní to lidé! —

Německý článek o smyslu slov »langue parlée ou maternelle« zaslal jsem všem ministrům, sekčním chefům ministerstva vnitra a všem řádným členům c. k. ústřední komise statistické, a pak po exemplári pruského nařízení presidentovi ministerstva a ministru pro Čechy. Konečně v úzkosti své zaslal jsem 21. srpna článek ten i s exemplářem pruského nařízení předsedovi klubu českého na radě říšské a pak ještě 29. srpna číslo »Ostdeutsche Rundschau« ze dne 26. srpna 1900 se zprávou: »Předběžné práce pro sčítání lidu . . . jsou, jak se proslýchá, v ministerstvě vnitra celkem ukončeny . . .« a dále: »Nach der eigentlichen ‚Umgangssprache'-Rubrik folgt eine Spalte mit der Bezeichnung: ‚Kenntniss einer zweiten Landessprache'. Was soll mit dieser Neuerung bezweckt werden?« Téhož dne (29. srpna) dodal jsem německý článek, pruské nařízení a dotčené číslo »Ostdeutsche Rundschau« též místopředsedovi českého klubu, o němž vím, že článek ten četl již, když vyšel v »Politik«. Na to pak v 51. části říšského zákonníka, vydané a rozeslané 11. září, uveřejněno nařízení ministerstva vnitra ze dne 25. (dvacátého pátého) srpna 1900 ř. z. č. 145 ve příčině sčítání lidu, stanovící, že i tentokrát počítáno býti má dle »Umgangssprache« — sicut erat in principio et nunc et semper!? (Zřejmé jest, že ustanovením tím vláda*) do žáru jazykového boje — přes to, že vládnouti jest předvídati — nalila na deset let petroleje, ačkoli v komentáři svém k rozpouštěcímu patentu ze dne 7. září, uveřejněném zároveň s patentem tím ve »Wiener Zeitung« ze dne 8. září nejen tvrdí, že jazykovým bojem zastaven všechen vývoj státu, nýbrž i dovolává se (7. září) své »důsledně osvědčované (consequent dargethane) politické nestrannosti a národnostní nepředpojatosti« — a nařízení o »Umgangssprache« jest datováno dnem 25. srpna!).

Přes to tedy, že příležitost k opravě rubriky »Umgangssprache« nadchází vždy jen jednou za deset let, přes to dále, že slovem »Umgangssprache« menšiny české Němcům našim na pospas vydány jsou i formálně — in merito budiž bůh jim milostiv zvláště letos! — přes to konečně, že již 3. června podán byl důkaz, že na základě a ve smyslu usnesení mezinárodního kongresu statistického při sčítání lidu zjistiti jest

*) O které tu loyalně podotknouti dlužno, že taktéž 11. září uveřejnila nařízení ministerstva financí ze dne 10. září 1900 ř. z. č. 148, dle něhož na německé straně dvacetikorunových bankovek na jednom místě označena bude hodnota v osmi různých jazycích zemských.

nikoli »řeč obcovací«, nýbrž řeč mateřskou — přes to vše nestalo se v té příčině po 3. červně se strany zástupců národa českého, poslanců a listů našich, nic, zhola nic, naprosto nic, pranic! Dřepěli jsme, Honzové, na plotě s hubou do kořán otevřenou, klátíce nohama a točíce palci do kola jako Božidar Vocásek. Je to do nebe volající skandál! Táborství nás nevytrhne a petice nemají vůbec, a v tomto případě zvlášť ceny pražádné.

Tak jsme to tedy dopracovali i v tom směru! Avšak přes to netřeba nám ztráceti mysle, neboť v úvodníku »Národních Listů« ze dne 14. září čteme: » . . . Na základě přiznání se k jazyku obcovacímu rozdělil ministr Gautsch tuto zemi v národnostní pásma, na základě jazyka obcovacího chtěl tak učiniti též dr. Koerber. Tím dokázáno, že stát národnost s jazykem obcovacím stotožňuje. Čiňmež totéž. Nejde tu o nezákonnost, nýbrž o výklad a nemůže býti nikomu bráněno, aby za svůj přijal v té či oné věci výklad chefa státu. Obcovací jazyk nechť to nadepsáno, ale ve skutečnosti budiž to — n á r o d n o s t. Na tom neúprosně trvejme i naproti Němcům vyplňovačům a sčítatelům i naproti úřadům. Naproti úřadům civilním, neboť vojenské jako vždy, tak i nyní, zaberou prostě co důstojník a úřadník vojenský v tu velikou síť, do níž i v tomto státu loví se oběti germanisačního systému. Zachraňme« (teď, když chalupa již shořela), »co zachrániti ce dá. Energickým vystoupením, případným slovem i skutkem dá se leccos vykonati i oproti nejurputnějšímu nepříteli. Však abychom uznali výsledky sčítání, pokud jde o národnost, za správné, k tomu nedonutí nás« (zde — patrně jen nedopatřením — chybí obvyklé v takovýchto článcích slovo: b o h dá) nikdo« (jen že si ničeho za to nekoupíme!). »Naopak, my nyní již« (to nevyžaduje námahy a dělá dobré oko) »proti způsobu sčítání i proti výsledku jeho protestujeme!« Bohopustá slova tato když čte, kdož ví, co se stalo a že nestalo se, co státi se mělo, tu neví, vztekem-li plakati má anebo závistí. —

Třikráte již vydána byla ministerská nařízení ve příčině sčítání lidu, obsahující přes to, že ve všech třech dotyčných ministerstvech zasedal ministr-krajan Čech, zhoubné pro nás ustanovení, že zjistiti jest »obcovací řeč«. Že tak se stalo, pokud nevědělo se, že zjištění »obcovací řeči« děje se na základě a ve smyslu nesprávného ve prospěch Němců našich překladu dotyčného usnesení mezinárodního, není čemu se diviti. Taktéž nelze diviti se tomu, že vydáno bylo (po třetí) nařízení takové i tehdy, když již podán byl důkaz, že na základě a ve smyslu dotyčného usnesení mezinárodního zjistiti jest nikoli »řeč obcovací«, nýbrž řeč mateřskou, jak děje se na př. i v Maďarii. Avšak že možné jest, aby i po vydání tohoto třetího nařízení ministr-krajan Čech zůstal i na dále členem ministerstva nařízení to vydavšího, jest — alespoň mně — záhadou téměř tak velikou, jakou jest stvoření světa.

Alexander Neklan.

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

J. S. Machar: Výlet na Krym. (Nákl. F. Šimáčka.) — Řeknu hned bez obalu, že novou knihu Macharovu kladu velmi vysoko, na jedno z nejvyšších míst nejen v jeho vlastním rozvoji, ale v celé české poesii vůbec. Vím sice, že horlivci pro jednostranný a výlučný psychismus budou v ní vidět příliš mnoho feuilletonistického a turistického, že jim bude příliš prostě cítěna a příliš průhledna, což obojí stalo se u nás — povážlivým a nepochopitelným způsobem — synonymem mělkosti a malého umění. Ale jakkoliv jsem s nedůvěřivostí co největší hleděl kontrolovat v tomto případě své dojmy a jakkoliv několikráte jsem se k ní vrátil, abych se přesvědčil, nebyl-li můj úsudek příliš závislým na prvé četbě, vždycky zas jsem ji odložil s tím pevnějším přesvědčením, že to je kniha opravdu velkého umění. Zralá, plná pelu a teskně sladkých vůní a jemně modravé třesoucí se atmosféry, jako poslední dni leta. Pravá poesie mužných let; přišla realita k básníkovi, ne jako k mladíkům, aby jej bodala a dráždila, ale s láskou chopila jej za ruku, vodí jej po svých zahradách a on, už bez nedůvěry a vděčen za každý úsměv a každou růži, dává se od ní líbat. Celá kniha je ozvukem těchto polibků, otvírajících všecky smysly básníkovy k postřehům neobyčejné intensity a uvádějících krev jeho ve sladký var. Je to kniha o několikatýdenním štěstí umělce, jenž vyvázl jednou z chomoutu své denní práce a ví, že na těchto několik neděl smí se volně koupat v slunci a opájet mořem a blankytem Ale ví, že chomout doma čeká a že se musí do něho vrátit a tento bolestný spodní tón činí tím pronikavějším každou tuto chvíli štěstí a rozpíná jeho sladkost do nesmírna tímto pocitem distance. Kůže básníkova je, řekl bych, následkem toho citlivější a lehtivější. Ví, že mnoho přestál a že mu mnoho ještě nastává, a tato hořká příměs dráždí tím více jeho chuť na sladkosti. S takovýmto dětským zrovna rozněcením, s očima tak upřímně a roztouženě otevřenýma nemůže cítit a vidět ani sebe krásnější a exotičtější krajiny básník francouzský neb anglický, uvyklý na volné užívání svého času a tisícové honoráře. Tak dovedeme cítit jen my ubozí čeští lidé, když jsme vypuštěni na chvíli ze svých těsných dvorečků. Po této stránce je kniha Macharova specielně naše, česká a je pozoruhodno, že tento klasický zrovna výtrysk naivních radostí, české duše umělecké, zbavené na chvíli svých okovů, napsal nám právě on, proskribovaný skeptik, nihilista a otravovatel mládeže. Oh, jak by se měla mládež od

tohoto rvavého a hořkého zápasníka učit čistě vidět a cítit a milovat věci a člověka! A jak by se mohlo z této knihy učit citové a umělecké noblese a chcete-li i aristokratismu, ano aristokratismu — neboť jen člověk vzácné kultury ducha a srdce dovede takto vidět, cítit a reprodukovat svět; a jen ten, kdo mnoho lidského prožil, cítil a prošel kolkolem celými kruhy vývoje a myšlenek, dovede mluvit takto jako prostý a dobrý člověk. Neznám tak hned v naší literatuře knihy, jejíž držení by bylo tak přirozené a ušlechtilé, kde by bylo tak málo literárního a tolik lidského, kde by bylo tak málo krasořečnění, pós, masek, umělých parfumů a nafouklých slov, a přece tolik, tolik poesie. Její kouzlo je tu zvláště proto tak neodolatelné, že tu je překonán úkol nesmírně pro umělce těžký a nebezpečný, že věci tu jsou totiž podávány co možno jen jak jsou, s pravým minimem poetické reprodukce, beze všeho téměř transponování do složitějších citových a náladových tónin. Spojitost mezi dojmem a slovem je co nejdirektnější a nejkratší, místy přímo reporterská. Ještě krok a některá čísla knihy by byla pouhými letmo psanými záznamy do deníku — ale nejsou jen jimi, jsou básněmi, kde každá i co nejsušeji konstatovaná věc chvěje se v mlžném sugestivním oparu, kde linie vět svítí jako stříbrné pavučiny a kde každé i všední slovo má svou rythmickou, barevnou i psychickou hodnotu. Zde je sražena tedy poesie jen ve své nejdelikátnější, polozastřené účinky, nevnucuje se a neútočí, je zahalená, cudná, nenabízí se, chce být hledána a dobývaná, nasazuje si masku prósy, má koketnost panenství, které předstírá chlad a jen pokradmými pohledy dává blýskat svým skrytým sladkým žárům. Zde vidí zas jednou i čtenář průměrný, že nevyhynula ještě poesie, která dovede současně uvádět v obdiv umělecké požitkáře, ale zároveň rozehřát a opojit každého prostého člověka s trochou ducha a srdce. Mám dřívější knihy Macharovy ve veliké úctě, ale o této bych řekl více: tu dovedu milovat a vracet se k ní jako k důvěrnému příteli a nalezat v ní zvláštní duchovou rozkoš. *F. V. Krejčí.*

Bernardino Alimena: Zločin v umění. Vstupní přednáška k běhu práva a řízení trestního na kr. universitě v Cagliari 25. února 1889. Aut. překlad Hanuše Hackenschmieda. Kritické knihovny sv. XIV. (J. Pelcl, Praha 1900.)

Typů zločinných všímala si do ne příliš vzdálených nás dob jen literárně historická a umělecká kritika a zajímala ji hlavně psychologická a esthetická stránka jejich. Když však věda devatenáctého věku obsáhnouti se snažila všecky jevy, všecko dění, neušel ani zločin jako nezahladitelný jev společenský její pozornosti. Tak zrodila se kriminalistická anthropologie. Studuje však nikoli zločin, nýbrž zločince jako typus. Na místě abstraktních kategorií zločinů a hříchů, jimiž se až dosud tonouc často hrůzou zabývala morálka, učinila si předmětem konkretní zjevy zločinných, nebo jak sama říká: degenerovaných individuí a chce methodou srovnávací, tedy indukcí, nalézti rozlišující znaky těch zjevů. Psychologie a psychiatrie, fysiologie a anatomie přizvány k novému dílu jako spolupracovnice. Kriminální anthropologie nepřestává jen na tom, aby vypátrala a objasnila sled psychických dějů ve zločinném individuu, aby nakreslila výslednici působících v něm motivů jako sil, které je ženou k zločinu (jako to činila tu a tam psychologie a psychiatrie); ona pátrá

po vlivu onoho všedního fakta, že člověk ze člověka se rodí s jistou s ním podobností v anatomické struktuře svého těla a fysiologické úkonnosti jeho orgánů, tedy po vlivu dědičnosti, a dále po vlivu společenského prostředí na duševní vývoj a tím na zločinnost jeho. Chce stanoviti schemata nejen duševní, nýbrž i tělesné tvářnosti zločinců. Ferri byl první, který ukázal k významnosti zločinných typův v umění pro novou tuto vědu. Umělec, pronikající nepředpojatým okem ve směsici lidí svého okolí, nalézá mezi nimi takové, které jmenují a na něž ukazují jako zločince. Veden uměleckým realismem pozoruje je v nejrůznějších dobách, ať v okamžicích, kdy nezkrotná vášeň a touha po krvi brázdí v děsivých vráskách jejich tvář a vlévá sžíravé ohně v jejich zaslepené zraky, ať v okamžiku skleslosti, tuposti, lhostejnosti, klidu nebo honosné vypínavosti po spáchaném činu, snaží se zachytiti sled jejich slov, pohybů a posunů; setkává se s nimi často — a tvoří ve svých dílech typy na základě své zkušenosti takto nastřádané. Jestliže pak tyto typy shodují se se schematy, k nimž dospěla věda srovnáváním rovněž konkretních zjevů, zločinných lidí, má shoda tato nepopřeně závažný význam bezděčného experimentu podepírajícího vědeckou thesi. Bezděčného proto, že není v něm účelu pověřiti nějakou pravdu vědeckou; bezprostřednost umělcova nazírání a výsledek jeho, výtvor umělecký, který předvádí to, co jest, — zasluhují vskutku důvěry. Potud lze s Ferrim zúplna souhlasiti (přijmeme-li základ, na němž stojí theorie kriminální anthropologie) a souhlasí s ním i Alimena. Není možno však s ním souhlasiti a na to velmi důrazně spoléhá Alimena, že by cenu experimentálního důkazu měl i výtvor umělecký, který nepředvádí to, co jest, nýbrž který vychází z jistého vědeckého předpokladu, z jisté pravdy a chce ji aplikovati na skutečný život. Tím upadá Ferri v nepopíratelný circulus vitiosus a Alimena má v tom směru velikou zásluhu, že rozdíl ten ukázal a způsobem velice zajímavým akcentoval. Jde cestou přísné indukce, jež nepředbíhá zjištěná fakta a tvrdí, že typy vytvořené uměním, mají-li míti nějakou důkaznost pro vědu, musejí předcházeti vědeckou doktrinu, kterou mají podepříti, nebo aspoň musí býti podán zřejmý důkaz, že doktrina neměla na jejich tvůrce vlivu, nejdůsledněji: že doktriny té umělec neznal. Proto jde k řeckým tragikům Aischylovi, Sofoklovi a Euripidovi, k eposu Vergiliovu a Dantovu, dramatům Shakespearovým, románům Balzacovým, k Alfierimu, Manzonimu, Hugovi a Dostojevskému, aby studoval typy zločinců, sebevrahů, lidové bouře s jejich vášněmi, odvraceje se od Zoly, Bourgeta, Ibsena, d' Annunzia, a studuje tak v pravdě zločin v umění, nikoli »v ideích, kterým některá škola vědecká dává vzniknouti v diletantském mozku.« Rozbory, které tu Alimena podává, jsou velice zajímavé, neboť k věcné správnosti hojně dokládané odkazy k příslušné literatuře druží se stylistická průzračnost a vybroušenost, kterou i český překlad dobře tlumočí. A jestě dále vybírá Alimena typy vytvořené Caracciem, Sebastianem del Piombo, Morazzonem, Spagnolettem, Tizianem, Pavlem Veronesem, Raffaelem, Tempestou, Lucou Giordanem, tedy zkouší důkaznost jejich vnější tvařnosti pro údaje kriminální anthropologie. Alimena důtklivě varuje před výstředními snahami každou zločinnou anomalii vysvětlovati degenerací, epilepsií a šílenstvím a podotýká správně, že tím padá stín

směšnosti na objevy vědecké vážné a plodné, a vyzdvihuje vysoko pravdu že nejhlubší kořen zločinu tkví v atmosféře sociální. — Kniha Alimenova je nejen svým obsahem, svým vědeckým cílem, nýbrž i svým vnějším určením za úvodní přednášku ku přednáškám o právu a řízení trestním zajímava. *Emil Hoffer.*

Dr. C. Horáček: O bursách zemědělských. (Landwirtschaftliche Börsen. Von JUDr. C. Horáček, Docenten an der k. k. böhm. Universität in Prag. Wien 1899, Commissionsverlag M. Perles. [Zvláštní otisk z díla: »Geschichte der österreichischen Land- und Forstwirtschaft und ihrer Industrien 1848 bis 1898«, vydaného na oslavu vladařského jubilea císaře Františka Josefa I.])

V době, kdy v Rakousku chystá se rozsáhlá anketa o terminových obchodech obilních, nové zajímavosti nabývá Horáčkovo nevelké dílo o bursách hospodářských (zemědělských). Rozčleněno jest na tři stati: všeobecnou, dějepisnou a sociálně-politickou. — V úvodě líčí autor, kterak uzavřené domácí hospodářství starých dob nezná ještě všeobecné výměny statků, jež jest charakteristickým znakem všech pozdějších fasí hospodářského rozvoje. S rostoucím významem výměny statků v hospodářství národním vyvinovaly se stále hojněji a dokonaleji také ústavy a zařízení určená ke zprostředkování jejímu. Ustálila se určitá zařízení, jimiž byla poptávka kupců a nabídka prodavačů zprostředkována i regulována; vznikly trhy, jichž význam ve středověkém hospodářství městském byl neobyčejný. Jest přirozeno, že tržební poměry nezůstaly ztrnule státi na tomto bodě svého rozvoje. Přibývalo jistoty právní, prostředky komunikační byly zdokonalovány i rozhojňovány, movitý kapitál byl nahromaďován a po těchto drahách dospívalo staré hospodářství městské k nutné přeměně v hospodářství národní a světové. Obmezená povaha trhů nestačila již velkokapitalistické výrobě, staré trhy staly se pouhými místními schůzkami kupců a prodavačů. Vzrůstající úsilí velké výroby o dostatečný odbyt vyhledávalo nových obchodních útvarů, kteréž by lépe vyhovovaly jejímu expansivnímu tlaku. A takovýto novodobý útvar jest právě také bursa. Horáček stanoví pojem bursy a vytýká, čím liší se od trhů jak po stránce formálné, tak i věcné. Povšechnou úvahu uzavírá obsažným vylíčením národohospodářského významu i právního základu dnešní bursy. V druhé stati vypisuje H. historický vznik a rozvoj bursy. První zárodek bursy spatřuje již ve středověkých kupeckých pořádcích; byla to z prvu pouze shromáždění soukromého rázu, která teprve později nabyla většího národohospodářského významu a vzbudila tak pozornost vlád. Vyvinutější počátky bursovního zařízení vidí na sklonku středověku v severní Italii, později v Nizozemí a po té v Anglii. V 18. století vznikly bursy v Německu a Rakousku. Již v roce 1761 podněcovala rakouská vláda zřízení bursy, jež však teprve patentem ze dne 1. srpna 1771 ustavena byla. Činnost bursy vztahovala se pouze na obchod státními dlužními úpisy a směnkami; zajímavo jest, že již tehdy byla zavedena při burse instituce státního komisaře a bursovních dohodců. Roku 1794 zřízena byla bursa v Terstu a r. 1860 ve Vídni bursa na zboží. Autor dotýká se různých změn právních předpisů o bursách a dovozuje trefně, proč bursy zemědělské vznikaly a vyvíjely se mnohem později, než bursy pro obchod

s cennými papíry. Vylíčiv postup vývoje vídeňské bursy pro hospodářské plodiny, která teprve r. 1890 dosáhla přiměřené úpravy své působnosti, zmiňuje se o bursách zemědělských v Štýrském Hradci (založ. r. 1877), v Černovicích (z. r. 1877), Linci (1878) a v Praze (1896). Sociálně-politické úvahy (III. stati) vyplňují větší část spisu. Svou objektivností, bystrostí a střízlivostí posudku liší se příznivě od četných úvah jiných, jež buď jednostranně proti plodinovým bursám bouří, buď je neobmezeně obhajují. Právě plodinové bursy jsou po stránce sociálně-politické nad jiné důležity. Jeť povaha obilí jakožto zboží zcela zvláštní. Žádný jiný druh zboží nemá tak obrovského významu jak pro konsumenty, tak i pro producenty. Obilí jest nezbytnou potravinou pro veškero obyvatelstvo, zejména také pro vrstvy hospodářsky slabé, výroba obilí jest opět životním povoláním a pramenem výdělku pro nejčetnější a základní třídu lidské společnosti, stav selský. Není-li dnes již pochyby, že zasahování moci státní v organisaci bursovní jest oprávněno, tož příhodná regulace bursovního obchodu obilního, hlavně obchodu terminového, jest naprostou nezbytností. Poukázav na povahu tohoto obchodu, na přátely i odpůrce jeho, posuzuje autor četné pokusy o reformu zemědělských burs a terminového obchodu s obilím. Opravné snahy ty dotýkají se platné bursovní organisace, zejména reformy úřadu bursovního komisaře, jenž by se měl dle přání jedněch státi orgánem bezprostředně výkonným, instituce dohodců bursovních, likvidační funkce na bursách, rozhodčích soudů bursovních, a posléze obmezení anebo úplného zrušení terminových obchodů. Autor vysvětluje povahu terminových obchodů, jež často vystupují ve formě zcela reelní a národohospodářsky oprávněné, jindy opět v zavržitelné podobě obchodů či spíše her diferenčních a naznačuje způsoby, jimiž lze zákaz obchodů terminových prakticky provésti, poukazuje však současně k obtížím ustanovení takových norem, které by skutečně toliko hospodářsky nezdravé obchody terminové, resp. diferenční znemožnily. *J. U. Dr. V. Sch—r.*

Ruský Sborník. Pro mládež dospělejší uspořádal P. Papáček. Nákladem Dědictví Komenského. 1900.

Ruským Sborníkem učinil jsem pokus podati naší mládeži poněkud jinou stravu, než jaká v různých »Knihovnách pro mládež« se jí podává. Hodlal jsem původně přeložiti knihu A. V. Kruglova »Dostojevskij pro školní děti.« Ale po jejím přečtení viděl jsem, že přechod s jedné stravy k druhé byl by příliš náhlý; kromě toho byly i některé jiné příčiny, jež překládání nedoporučovaly. Za to umínil jsem sestaviti jakýsi můstek, po němž snáze bylo by dětem našim k pokladům ruské literatury přejíti. Hledal a vyhledal jsem stati, které pak jednak sám jsem přeložil, jednak jiné o překlad požádal; rukopisy jsem četl dětem, abych viděl, jak na mladou duši chlapců i dívek působí a pak teprve dal jsem do tisku. Není na mne, abych posuzoval, podařil-li se mi úmysl, ukázati českému dítěti, jak pracuje duše ruského člověka a jak ruský člověk sám duší svých bratří a sester líčí; to jest věcí jiných. Několik těchto řádků jen k tomu jsem napsal, aby jasno bylo, s jakého stanoviska dlužno na knížku pohlížeti a proto, abych na knížku vydanou soukromým nakladatelstvím a tudíž úmyslně nepovšimnutou upozornil lidi dobré vůle. *P. P.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 26. září.

Událostí doby je dnes rozpuštění říšské rady a celá situace politická bude po čtvrt roku státi ve znamení nových říšských voleb. Rozpuštění parlamentu viselo ve vzduchu již od poslední obstrukční noci z 8. na 9. červen, kdy bylo jisto, že starý parlament se ze své agonie již neprobéře. Rozpuštění samo tedy nepřekvapilo. V poslední době napjali sice zejména vlivuplní šlechticové polští všechny páky, aby katastrofu parlamentu ještě oddálili, ale marně. V rozpuštění sněmovny viděla vláda svůj jediný raison d'être; vláda zůstala, parlament šel. Koruna sáhla dle svého výroku k poslednímu prostředku konstitučnímu, a 7. září přinesla »Wiener Zeitung« císařský patent s dvěma stručnými články: Poslanecká sněmovna říšské rady jest rozpuštěna a nové volby členů poslanecké sněmovny mají býti ihned zahájeny a provedeny. K císařskému patentu byla pak připojena zvláštní proklamace vládní, v níž se tento vládní akt glossuje. Praví se v ní, že od tří let postrádá státní hospodářství ústavního podkladu a kontroly, že největší část vládních předloh a zvláště obsáhlý program hospodářský, předložený za poslední zimy, zůstal nevyřízen a že váznou všechny ještě naléhavější reformy.

Z velikých výsledků světového průmyslu a světového obchodu kořistí jiné říše — Rakousko zůstává pozadu. Hospodářsky nejslabší třídy, sedláci, řemeslníci a dělníci trpí nejvíce za těchto nešťastných poměrů. Opravdová snaha vlády, napraviti tyto smutné poměry, zůstala bez výsledku; nepodařilo se jí umožniti řádný chod sboru zákonodárného. Vláda poskytuje tedy nyní voličům možnost, aby při nastávajících nových volbách postarali se o rozhodnou ochranu svých hospodářských potřeb. — To jsou hlavní body vládní argumentace. Vláda apeluje k všeobecné sociální bídě. A tu by bylo logicky přirozeno, že vláda přijde nejen s novými volbami, ale i s novým volebním řádem, a to takového rázu, jenž by razil cestu zdravé politice sociálních a hospodářských reforem, a prostřednictvím jich také spravedlivému řešení velikých problémů národnostních a jazykových. Ale toho je dnes vláda daleka. Budou nové volby a dost. Nový parlament nebude jiným a nebude lepším starého, ale o to se také vláda nestará. Orgán dra. Engla to charakterisoval tímto způsobem: Rozpuštění poslanecké sněmovny není rozřešením krise, nýbrž toliko její oddálením, a vyplynulo především z té pohnutky, by ministerstvo nabylo delšího času a setrvati mohlo — při vládě. Co bude potom, tím, jak se zdá, p. z Körbrů posud hlavu si neláme. Vyzískal podle toho, kdy nová říšská rada bude svolána, nanejmíň celé čtyři měsíce a to mu prozatím stačí.

Rozpuštěním staré sněmovny končí se jedna perioda všeobecných vnitřních zmatků, jimiž Rakousko kleslo na mocnost druhého řádu a za nichž přirozený vývoj jeho národností utrpěl nenahraditelné poruchy. Rozpuštěná říšská rada sestoupila se 27. března 1897. Zasedala v pěti zasedáních, od 27. března do 2. června a od 23. září

do 28. listopadu 1897 (za předsednictví dra. Kathreina, D. Abrahamowicze a dra. Kramáře), pak od 21. března do 7. června 1898 a od 26. září do 31. ledna 1899 (za předsednictví dra. Fuchse, dra. Ferjančiče a dra. Lupula) a konečně od 18. října 1899 do 8. června 1900 (pod předsednictvím dra. Fuchse, J. Prada a dra. Žáčka). Vystřídala se v této době ministerstva: Badenovo, Gautschovo, Thun-Kaizlovo, Claryho, Wittkovo a Körbrovo. Dvě ministerstva, Gautschovo a Wittkovo, byla tak provisorního rázu, že se říšské radě ani nepředstavila. Gautsch upravil cestu Thunovi a Wittek Körbrovi. Rozpuštěná říšská rada zasedala v celku 512 dní a za tu celou dobu konala jen 169 schůzí, v nichž nevyřídila ani řádný rozpočet. Státní hospodářství a státní kontinuita s Uhrami se udržovala samými provisorii, velmocenské potřeby státu se opatřovaly vždy věrnými delegacemi a nezbytné akty zákonodárné obstarával — s jedinou důležitější výminkou zrušení novinového a kalendářního kolku — článek čtrnáctý.

Přípravy k novým volbám jsou již v plném proudu. Na místodržitelstvích a okresních hejtmanstvích pracuje se plnou parou, aby volby volitelů mohly se provésti co nejdříve. V prvním roce dvacátého století budeme ještě voliti — nepřímo. Terminy pro nové volby jsou již stanoveny ve všech zemích. V Čechách se volí ve všeobecné třídě voličské 3. ledna 1901, v kurii obcí venkovských 8. ledna, v kurii měst a míst průmyslových 10. ledna, v kurii obchodních a živnostenských komor 12. ledna, v kurii velkostatků 15. ledna. Na Moravě a ve Slezsku jsou volby stanoveny takto: Pro všeobecnou třídu voličskou ke dni 3. ledna, pro venkovské obce ke dni 8., pro města ke dni 10., pro obchodní komory ke dni 11. a pro velkostatky ke dni 12. ledna 1201.

Jednotlivé politické strany chystají se do volebního zápasu s velikou čilostí a první volební proklamace byly již hozeny do světa. Výkonný výbor mladočeský vydal první projev 16. září, v němž zase rozvinul poodstavený prapor státoprávní a volá národ k sankci mladočeské politiky. Volební agendu vede dr. V. Škarda. Pro nový parlament chtějí mít mladočeši ruce volné. Nejdříve dr. Engel vyslovil se v »Hlasech od Blaníka« proti tomu, aby mladočeští poslanci šli do Vídně z nových voleb s příkazem obstrukce a po něm dr. Dyk na své voličské schůzi prohlásil, že žádný z jich středu by nepřijal imperativního mandátu, jenž by předem a pro všechny případy zavazoval poslance k obstrukci. Vnitřní složení mladočeské delegace zůstane v podstatě nezměněno. Jednotlivé kandidatury, na př. Kaizlova, Špindlerova, Březnovského a j. jsou již ohlášeny. Nepatrné změny nastanou jen v několika osobách, jež více kandidovati nehodlají. Toto okamžikové upevnění mladočeských posic není než důsledkem známé noci obstrukční a všeho onoho státoprávního ruchu, jenž po ní následoval.

Staročeská strana hlásila se v důsledcích zřízení Národní rady také o své parlamentní zastoupení, ale dostalo se jí příkré odpovědi — v Českém Listě. Mladočeští beati possidentes budou hájit svou politickou državu zuby nehty, a tam, kde jde o tento jejich prvý zájem, existence Národní rady pro ně přestává. Vedle mladočechů chystají samostatné kandidatury státoprávní radikálové a radikální pokrokáři, vesměs ve znamení hesel státoprávních. Agrárníci jsou blízci kompromisu s výkonným výborem mladočeským, a dr. Herold je také na své důvěrné schůzi vinohradské charakterisoval jako čistokrevné mladočechy. Česká strana lidová učiní svá usnesení 28. září na sjezdu svých důvěrníků. Sociální demokracie postaví kandidáty ve všech volebních okresích páté kurie a v její provolání se ohlašuje nová akce k dobytí všeobecného a rovného práva hlasovacího. Sociální demokracie jest ve všeobecné

třídě voličské vážným konkurentem strany mladočeské, a největší interes voleb bude přirozeně obrácen ke kurii páté. Národní dělnictvo je rozpoltěno na několik frakcí a vnitřně úplně rozháráno. Vedle toho zejména poslední volby do živnostenských soudů, provedené dne 23. září, ukázaly, že v řadách dělnictva tato organisace hlubších kořenů dosud nezapustila. V Praze dosáhla 30% odevzdaných hlasů, v Plzni dokonce jen 12 procent. Všechny ostatní hlasy byly odevzdány pro kandidátní listiny soc. demokratické. Pro volby v V. kurii jest to diagnosa velice pozoruhodná. Národně-sociální strana se proto také uchází o podporu stran jiných, a bylo již zahájeno jednání o kompromis se stranou mladočeskou a radikálně státoprávní.

Sociální hlídka.

»U nás jsou snad nejlepší poměry v hornictvu celého Rakouska«, vyprávěl mi tyto dny horník z dolů holešovských, »u nás pracuje se zrovna tak jako před stávkou, kdežto na ostatních dolech se postavení horníků zhoršilo.« Jenom chvilková rozmluva s některým horníkem stačí k poznání, jak velké práce bude ještě v hornictvu třeba než se přivede tam, aby representovalo moc odpovídající jeho početní síle. Na dolech holešovských upokojeno bylo nespokojené dělnictvo ujištěním, že postavení ostatních stávkujících se zhoršilo po stávce, a v téže době horníci na všech stranách se rvou o to, jakou formu mají na se vzíti jejich organisace. Centralism a federalism Ta hesla známá tolik i se svými zhoubnými účinky ze života politického, zatahována jsou nyní i do odborného hnutí dělnického právě těmi, kteří všechnu práci politickou zatracují — anarchisty. Nebylo snad hesla, které by bylo více zneužíváno lidmi, kteří mu nerozuměli, než u nás slova individualism. Po ohromných obětech, které veškeré dělnictvo přineslo v poslední době hornictvu, toto ještě nepoznalo, že potřebuje silné, jednotné organisace, že potřebuje nějakého pojítka. Dnes místo aby organisace rostla, rozbíjí se v jihozápadních Čechách o otázku organisační formy a zrušuje se sekretariát, který organisaci dosud udržoval. Horníci nepoznali ještě, že nyní nemohou spoléhati ani již na pomoc se strany ostatního dělnictva, poněvadž toto jest proti nim rozhořčeno pro jejich bezhlavost. Potom všechny konference jsou úplně zbytečny. — To se děje pak v době, kdy uveřejňuje odborová organisace typografů rakouských svoji výroční zprávu, která se u nás čte jako pohádková kniha. Typografů jest u nás organisováno 87·69% (8618 osob) proti 86·28% (8153 osoby) z roku 1898 a 85% (7565 osob) z roku 1897. Jest patrno, že organisace absolutně a relativně stoupá, tak že možno se nadíti, že v době nejbližší nebude typografa, který by nebyl členem své organisace. Cizina takovými ciframi se chlubiti nemůže; tak na př. v Německu jest organisováno sice 25000 typografů, ale tvoří jen 64·28% všech typografů, ve Francii 9000, tvořících něco přes 15%. Rakouský svaz čítá 15 zemských spolků: soustřeďuje téměř všechno dělnictvo svého odboru, může ovšem také něco representovati a svému členstvu poskytovati. Vždyť přijal za rok 738.771 K 55 h, z nichž vydal 688.752 K 45 h, z kteréž sumy připadá na podporu členstva 490.410 K 78 h. S typografickou organisací musí se počítati jako s důležitým činitelem i se strany zaměstnavatelů v otázce sprostředkování práce, které se u ní znamenitě osvědčilo. Ze 3488 osob místo hledajících jenom 193 žadatelů nebylo umístěno; nový doklad, že sprostředkování práce by se dařilo nejlépe, kdyby bylo dáno úplně do rukou odborovým organisacím. U typografů osvědčilo se také ještě jiné pravidlo, hlásané dosud téměř marně: že totiž k pořádné organisaci jest třeba vysokých příspěvků. Některé odbory se toho dosud hrozí, a jsou to u nás

vedle horníků zvláště dělníci oděvničtí, kteří neradi platí vyšší příspěvek. Potom ovšem organisace dělá za málo peněz málo muziky a členstvo z ní nic nemá. Nedávno uveřejnil odborný spolek dělníkův obuvnických v Německu, založený r. 1883 u příležitosti dosažení počtu 20.000 členů zajímavou statistiku. Týdenní příspěvek obnáší nyní 20 pf., kdežto v době dřívější, kdy příspěvek stanoven byl na 10—30 pf. čtvrtletně, spolek čítal nejvýš 10000 členů a často klesl tento počet až pod 6000. Více než 80000 členů za 17 let trvání spolku z něho vystoupilo, poněvadž neměli z něho nijakých výhod. V německých organisacích odborových se příspěvky značně zvýšily. Roku 1891 mělo 80% všech organisací týdní příspěvek nižší 20 pf., kdežto dnes takových organisací jest jenom 27%. A přece stále počet členstva se zvyšuje. Měly odborové organisace r. 1899 členů 580.473, z nichž bylo 19.280 žen. Od r. 1898 přibylo jim 89.800 členů = 18·13%. Svaz odborových organisací, čítá 55 ústředních organisací, z nichž 13 má přes 10000 čl.; méně než 1000 čl. má jenom 7 organisací, mezi kterými jsou ovšem takové, které přirozeně nemohou míti značnější počet členstva, na př. holiči, zahradníci a pod. Největší procento organisovaného dělnictva mají sochaři (68·3%), typografové (64·28%) a mědikovci (45·86%), nejméně (jako u nás) obchodní příručí (0·46%). Vedle těchto organisací sociálně demokratických jest 86.777 dělníků v organisacích Hirsch-Dunkerových a 112.160 dělníků v organisacích křesťanských a konečně 68.994 dělníků v organisacích volných, takže v Německu jest 864.350 organisovaných dělníkův. — Že zvýšení příspěvků, jest-li znenáhlé a trvalé, nemá škodného vlivu na organisace, dokazuje zpráva rakouského svazu kovodělníků, který zvýšil příspěvky teprve na základě všeobecného hlasování svého členstva, z něhož asi 80% z hlasujících vyslovilo se pro zvýšení. Následkem toho svaz maje po ruce větší finanční prostředky, vymohl zkrácení doby pracovní na 9 hodin pro 4249 dělníkův a na 9½ hodiny pro 19.239 dělníkův. Ze 87 stávek, na nichž bylo účastno 6543 dělníků po 125.532 dní, skončilo 45% úplným a 29% částečným úspěchem. Příjmy svazu za 2 roky obnášely 346.338 K 68 h. — Otázka příspěvková byla dosti hladce vyřízena na sjezdě nově se ustavující organisace perleťářův. Tito stěžovali si na sjezdě odborových organisací československých v Praze do svého postavení, i byli vyzváni, aby si za pomoci odborové komise svolali konferenci a poradili se o dalších krocích. Tato konference konala se počátkem srpna v Žirovnici, centru perleťářského průmyslu. Jak to ani jinak u nás nemůže býti, konal se sjezd jako schůze důvěrná, a netajila se ani obchodní a živnostenská komora v Budějovicích, ba ani sami zaměstnavatelé svým zájmem i sympatiemi ke sjezdu. Policejní komisař z hejtmanství Pelhřimovského, který přišel revidovat lístky, chtěl však konferenci rozpustiti, poněvadž svolavatel neznal všecky účastníky dle jména. »Právo lidu« trpce podotýká, že nařízení místodržitelské k politickým orgánům o jich povinnosti sociálně-politické snad do Pelhřimova dosud nedošlo. Z jednání konference uvedeme některá data. V Žirovnici počal průmysl perleťářský roku 1860 jedním mistrem. Do roku 1874 pracovalo již 6 mistrů, jichž počet záhy vzrostl na 48. Poměry pracovní jsou tak bídné, že dělnictvo, ač úplně bez organisace, zastavilo již roku 1896 práci, ale bylo poraženo. Dnes pracuje se v některých dílnách až 16 hodin denně, ba mnohdy i déle, poněvadž z velké části pracuje se prací domáckou. Mzdy jsou stlačovány zvláště z té příčiny, poněvadž mnozí z dělníkův jsou majiteli nějakého pole nebo baráčku a proto zabývajíce se prací perleťářskou jen v zimě a v noci, pracují za babku. Týdenní výdělek obnáší 12—16 K. beze stravy; a z toho musí si dělník opatřovati ještě náčiní a světlo. Má-li dělník jen poněkud větší rodinu, pracuje až i přes půlnoc, aby ji uživil. Pokud zaměstnavatelé

nechávají pracovati ve svých dílnách, používají pracovních sil nejlacinějších — učňů, takže ve mnohé dílně jest zaměstnáno až pětkrát tolik učňů jako tovaryšův. Svaz založen s dobrou myslí a s nadějí, že za krátký čas bude moci vykázati se pěknými výsledky. Sídlem jeho určena Žirovnice. Konferenci tuto obeslaly obě odborové komise, pražská i vídeňská, které na zvláštní konferenci v Brně nedávno konané usnesly se na společném postupu zvláště při stávkách a na užším styku obou sekretariátův. — *L.*

Hlídka školská.

Přední překážkou pokroku v učbě školní jsou staré t. zv. normální osnovy učebné a na nich sdělané podrobné osnovy. Normální osnovy zůstaly přese všecku námahu poslední zemské konference učitelstva v král. českém téměř úplně beze změny Normální osnovy jsou však jakožto nařízení c. k. zemské školní rady v platnosti zákona a jsou tudíž neodchylně právoplatným základem podrobných osnov, kteréž se čas od času z nařízení inspektorů zhotovují v jednotlivých okresích. Tyto podrobné osnovy, tyto svěrací kazajky školní učby jsou z pravidla i doménou zpátečnictví a nevědomosti. Inspektor, který obyčejně sil svého okresu nezná, nebo znáti nechce, zadává spracování osnov buď nahodile, buď z úmyslu starým pánům a jiným svým osobám, často jakožto známku své blahosklonnosti. Za těchto okolností vzniká elaborát, který okresní konference již přijmouti musí. Zemský inspektor pak jakožto definitivní censor a bedlivý strážce, aby do osnovy nevnikl ani stín volnější myšlenky a nějakého reformního hnutí, dává osnově poslední sankci. Sebrání těchto podrobných osnov a vydání jich bylo by markantním poučením naší veřejnosti o vnitřním stavu obecného školství, ano bylo by i zdrcujícím dokladem pro obžalobu, v jaké útvary se lidová škola pod rukama byrokratů stlačuje. Zde jsou možna všecka monstra, komičnosti, psychologické nemožnosti, všecky kotrmelce a hříchy proti uznaným pravdám methodickým. V jedné osnově nařizuje se učiteli, aby hned v prvních týdnech školního roku poučoval 6tileté začátečníky o duši lidské, v jiné nařizuje se z tělocviku pro zimní období jednoho týdne »vstávati a sedati v lavicích«, v jiné přeplněn je obor dějepisu momenty pouze loyálními, tak že mládež celého okresu odnáší si do života znalost národních dějin prabídnou, v jiné osnově nejde se z realií nad obor čítankových článků, tak že mládež venkovské školy v poslední třídě, kde pobývá pravidlem 4—5 roků, slyší rok po roku totéž a totéž chatrné neustále omílati, v jiné předpisuje se učivo o vinařství a chmelařství, ač víno a chmel v té krajině ani neroste, jiná osnova má v důležitých partiích hrozné mezery atd. Takovéto osnovy jsou okresním zákonníkem. Okresní školní inspektoři, ponejvíce v severovýchodních Čechách z popudu zemského inspektora bedlivě střeží, aby učitel nikde se od předepsané osnovy neodchyloval. Okresní inspektor z pravidla nepřipustí žádnou diskusi, žádné zdůvodnění, že nutno osnovu v tom a onom opraviti, že nutno opustiti chyby v osnově obsažené, ano jsou zaručené případy, že inspektor zle se obořil na učitele, dokazujícího nutnost odchylky od chatrné osnovy. Kompetentní veřejnost měla by si důkladně všímnouti toho, že odchýlení se od učebné osnovy sebe špatnější, od osnovy prokázaně špatné, znamená v očích nynějšího školského systému přestupek, pro který může učitel býti trestán. Vedle toho, že podrobné osnovy nejsou žádným podnětem k samočinnosti učitelově, poněvadž práci jeho mechanisují a tím zpohodlňují, jsou pro každého samostatně myslícího učitele hroznou trýzní. Oktroyovaná šablona ubíjí chuť a lásku k práci, vhání učitele do odporu

proti úředním rozkazům. Učitelé upadají do neshod se svými dozorci a tím i do trestů, jež ubíjejí stav učitelský duševně i fysicky, morálně i hmotně . . . . K tomu přistupují nedozírné škody páchané na mládeži . . .

Druhou překážkou účinného pokroku ve školství jsou staré methody, nedostatečné methody učebné. O těchto věcech je v hlavách školních inspektorů z pravidla tma. Okresní inspektor, který je prvním a posledním písmenem ve školství svého okresu a bez jehož vědomí nesmí ani prášek se školní budovy spadnouti, určuje učiteli i methodu učební. Ponévadž pak i při dobré vůli nemá dostatek času stopovati methodický ruch, nebo z odporu proti každé novotě výsledky na poli methodickém prostě ignoruje, mají moderní methody učebné v školních inspektorech málo znalců a příznivcův. Inspektor drží se jen známého, úředně sankciovaného (třeba již dávno sankciovaného), poněvadž v tom vidí úřední jistotu. Tak u nás od doby vydání nových školních zákonů straší do dnes početnice Močníkovy, založené na pochybených methodách, přes to, že methodické názory Ladtarovy hojně již jsou rozšířeny. Pokrokovější početnice Kozákovy-Ročkovy, chtěly-li dojíti úředního schválení, musely se Močníkovým přizpůsobiti. Jakého osudu dočkají se v nejbližší době epochální methodické myšlenky litomyšlského učitele p. Luňáčka, snadno uhodnouti. Jiná reformní práce českého učitele, zemřelého Ant. Janů, o jazyku mateřském ve škole obecné potkává se s příkrým odporem zemského inspektora, rovněž potírají se reformní snahy v oboru vyučování slohu a rehabilitují dávno vyvrácené a neživotné šablony. Vydání »Slabikáře«, jenž ač neúplně, přec do jisté míry uvádí do školního vyučování čtení nové, správnější methody a znamená celkem nepoměrný pokrok, překvapilo mnohé inspektory tak, že jen vydání knihy c. k. knihoskladem bylo příčinou, že nebyl vydán přímý zákaz k užívání knihy. Takto aspoň ve formě rady neb přání naznačeno bylo mnohým školám, aby »Slabikář« zaváděn ještě nebyl. Těžkopádné, nepřirozené způsoby vyučování prvnímu čtení byly tak nejdrobnější mládeži školní aspoň do rozebrání starých čítanek zachovány . . .

Naznačil jsem jen s jedné stránky, jak panující systém a vlivy shora potlačují volný a přirozený vývoj školství, jak potlačují v mládeži rozvoj národní samočinnosti samostatnosti a podlamují budoucnost národa hned v zárodcích výchovy.

Svírají-li příkazy úřední ducha naší mládeže do uzounkých mezí, dobíjí mravní rozvoj její povahy přikázaný policejní systém. Naše mládež musí cítiti všude nad sebou strážné oko učitelovo. Úřady školní nařizují učiteli bdíti nad žáky nejen ve školní budově, v učebnách, po chodbách, ale i mimo školu, před vyučováním i po vyučování na ulicích, cestách. Nejpřísněji se dohlíží, aby přesně vykonával se »dozor« nad mládeží v kostele. Zde jde byrokratism ruku v ruce s klerikalismem. Správy školy dostávají občas ostré dotazy, k zodpovědění do 48 hodin, zdali a jak dozor v kostelích vykonávají. Nejnověji přísné dotazy toho druhu rozesílá okresní rada školní v Rychnově n. K. Tento výchovný extrém vyvolává v mládeži na druhé straně extrém druhý: pokrytost jednání, tajné skutky mládeže . . .

Tento stav našeho školství volá stále, ale zdá se, že na ten čas marně, po svém mesiáši. Učitelstvo v boji proti byrokratismu jest dávno osamoceno, autonomní živly ve školních radách pracují svojí nechápavostí a neuvědomělostí jen na prospěch houbných vlivů a vysoké naší politice palčivé vnitřní poměry školské jsou neznámou tvrzinou. Učitelstvo čelí tomuto stavu jedině prohlubováním a utužováním své organisace, vedle toho pracuje, aby mělo vliv na příští politické formace. Proto horlivě připravuje se k příštím volbám. Žel, že práce v tomto smyslu omezena jest přísnými nařízeními proti politické volnosti učitelově, a že tím i spojena je s jistým

nebezpečím pro učitelstvo. Mladočeská strana v těchto přípravách cítí zlý vítr a proto je jejím cílem nejživotnější otázka učitelská, úprava platů, odložena byla až do doby po zemských volbách.

Utužování učitelské organisace nebylo nijak zastaveno minule vylíčenými rozpory s pražským učitelstvem. Organisační list »Český Učitel« počíná vycházeti za nové redakce s programovějším a závažnějším obsahem. K upevňování organisace přijata byla také o srpnové valné hromadě pražské resoluce, o níž minule jsem učinil zmínku. Resoluce zní:

1. Výbor Ústředního spolku vydá pro každého člena učitelské organisace spisek, jenž bude obsahovati přesný kulturní program českého učitelstva, doplněný a zrevidovaný organisační plán učitelské práce, přesný kázeňský řád pro organisované učitelstvo, chronologický přehled o posavadní práci, počínajíc prvním sjezdem, se všemi resolucemi a návrhy i se stručnými vysvětlivkami a poznámkami, čeho dosaženo a čeho se dále domáhati, stanovy Ústřed. spolku i všech učitelských podniků, výhody pro organisované učitelstvo atd. 2. Pracovní program, důvěrně snesený, nechť přesně provádí všech 120 jednot v království, členové Ústředního spolku i jejich náhradníci. 3. Každý jednotlivec pokládej za svou mravní povinnost státi se členem Dědictví Komenského, sirotčinců a j. 4. V každé jednotě řadí se odbory právní, organisační a přednáškové, jež budou ve stálém styku se soujmennými odbory ústředními. 5. Věci taktické a za důvěrné prohlášené nesmí nikdo, ani jednotlivec, ani jednota vynášeti na veřejnost a činiti z nich předmět časopisecké polemiky. 6. Valná hromada ukládá ústřed. výboru, aby pěstuje dále styky zejména s učitelstvem markrabství Moravského a vévodství Slezského, připravil pro svou příští valnou hromadu delegátů stanovy Svazu československého učitelstva.

Téměř současně s valnou hromadou pražskou konala se valná hromada delegátů moravského učitelstva v Litovli. Poprve zde svedena v otevřeném boj bitva pokrokového učitelstva se stranou Slaměníkovou. Skončila vítězstvím proskribovaných, za rušitele míru a podvratný živel vyhlašovaných učitelů pokrokových. Kritickým momentem byl boj, kterou z resolucí, navržených mladými i starými, má valná hromada přijmouti. 54 hlasy ze 94 přijata po odůvodnění Úlehlově a Havlíkově resoluce pokroková, kteráž žádá: I. Vzhledem k organisaci Ústř. spolku: 1. Přímé volby do Ú. S. dle skupin. Předseda budiž volen valnou hromadou delegátů. Předsednictvo tvoří: Předseda, 2 místopředsedové, jednatel a pokladník. Při Ústř. spolku budiž zřízen odbor právní. 2. Budiž vysloveno v zásadě, že nejdůležitější funkce mají býti obsazovány pouze na jedno období. 3. Budiž vysloveno v zásadě, že se nemají dvě neb tři funkce hromaditi na jednu osobu. 4. Valnou hromadou delegátů se doporučuje zřízení okrskové. 5. Dosavadní příspěvek jednot Ú. S. budiž zrušen a bezodkladně budiž zřízen organisační fond tím způsobem, že by organisovanému učiteli předepsán byl stabilní příspěvek pro Ú. S. 2 K ročně, nepočítajíc v to příspěvek jednotě. Žádáme, aby Ú. S. svým nákladem vydával organisační věstník, k jehož řízení si výbor volí zodpovědný redakční sbor. 7. Žádáme, aby vydán byl jednotný kalendář pro československé učitelstvo. — II. Vzhledem ku kulturnímu a právnímu programu všeho českého učitelstva: 1. Je třeba, aby veškeré učitelstvo české škol obecných, středních a vysokých v Čechách, na Moravě a ve Slezsku pro své kulturní poslání sestoupilo se v jediný svaz, který by se domáhal samosprávy ve věcech školských. 2. S veškerým učitelstvem říše budiž ve věcech stavovských pěstována solidarita. — Z kvasu učitelstva českého i moravského dojista v krátké době vzejdou snahy úrodné a plodné. Zárukou toho jest stále mohutníci vzrůst energické inteligence tohoto stavu.

Rozhledy technické.

Poměry průmyslové zhoršily se u nás do té míry, že svaz rakouských průmyslníků podal k ministerstvu žádost o jich zlepšení. Nejedná se totiž zatím o nic jiného, než o uhlí, jehož ceny jsou tak vysoké, že mnohé závody ohroženy jsou úpadkem. Zde jsou ovšem dva prostředky, odpomoci zlu: buď obrátiti se k jinému zdroji síly, nebo zlepšiti zužitkování uhlí, pokud nebudou ceny jeho zase sníženy.

Že skutečně je na čase, pomýšleti na opravdivý nedostatek uhlí, o tom není pochyby. Jeho zásoby sice nejsou ještě vyčerpány, ale milliony komínů továrních a lokomotiv na železnicích spotřebovaly a spotřebují ho co den hodné množství, zvláště když se jim tak málo šetřilo, jako dosaváde. Milliony těchto komínů a lokomotiv, chrlících spousty čadivého dýmu do vzduchu měst i venkova, představují slušnou spotřebu uhlí: ať je to tedy již dnes anebo za sto let, doba se blíží, kdy nutno pomýšleti na konce, ku kterým dosavadní hospodářství s uhlím spěje.

Nejjednodušší náhradou za uhlí je voda. V Americe to dobře vystihli tím, že zužitkovali část síly vodopádu Niagarského, část arci nepatrnou, asi čtvrt millionu koní, kterými se ženou turbiny se spádem 40 metrů; nic však nepřekáží tomu, zužitkovat celou sílu vodopádu. Amerika je zabezpečena, nehledíc k tomu, že krise tam není taková, jako zde. Tam jsou nevyčerpatelné zásoby uhlí, a mnohé doly se tam ještě objeví. Jinak je tomu v Evropě, zvláště v Anglii a všude, kde založen je průmysl hlavně na uhlí. U nás arci také poměry nejsou dobré, když — jak uvedeno z počátku — svaz průmyslníků rakouských podal žádost k ministerstvu. Ministerstvo rozhodlo se v nápravě pro cestu první zde uvedenou: vypracuje návrhy na zužitkování vodní síly v Rakousku a poukáže k nim jednotlivé závody. Není pochyby, že je s dostatek vodní síly k disposici a že na mnohých místech není dosud náležitě zužitkována. Představme si, co koní značí mohutný proud Labe; a v těch krajích, kde není uhlí, nebo kde je drahé následkem dopravy a pod. najde se snad nějaký potok s přiměřeným spádem, aby se dal zužitkovati ku hnaní vodního kola nebo turbiny.

Je nutno se vrátiti k danému zdroji síly parní a přihlížeti k tomu, nedá-li se tu něco ušetřiti, aby výdělek z podniků byl jako dříve při dražších nyní a vzácnějších silách pracovních, při dražších surovinách a dražším uhlí. Všechny závody, hnané parou, cukrovary, pivovary a tak dále jsou nuceny šetřit a sice teplem. Při parních strojích jeden kilogramm uhlí dává za hodinu jednu až dvě koňské síly, dle výhřevnosti své. Tolik v praxi. Theoreticky však, o čemž lze se přesvědčiti výpočtem, připadá na 1 kg. uhlí pět až deset koní. Zužitkuje se tudíž jen asi 20 procent síly tepelné. Snad bude lze zužitkovati zdokonalením přístrojů topících a to 40 až 50 procent, t. j. dvakráte tolik. To by znamenalo již úsporu. Všechny závody a j. zdokonalují svá topení: rošty, kotle, průtahy atd. Bezdýmné spalování kouře bude nutností nejen zdravotní, ale i hospodářskou.

Abychom si vysvětlili, proč z uhlí zužitkuje se jen 20 procent, uvažme toto: my přeměňujeme práci tepelnou v mechanickou nikoli přímo, nýbrž prostřednictvím par a jiných těles a tím se vyskytnou velké ztráty. Kdyby se dala tato přeměna zjednodušiti, značilo by to zisk. Vezměme příklad z cukrovaru, kde spotřebuje se tolik páry ku výrobě suroviny. Dá-li se pro určité množství této jen něco páry ušetřiti, značí to za rok pěkný příjem! Aby se však ušetřilo, musí se zdokonaliti dosavadní strojnická zařízení; musí se více od theorie tepla přijíti ku praxi a naopak, zkrátka musí se více počítati. Inženýrovi a chemikovi zde otvírá se nový výhled do budoucnosti, neboť až dosud jim se do cesty pletli lidé, kteří ničemu nerozuměli,

Mluvíme však o uhlí, jako o zdroji tepla. Tímto zdrojem je vlastně slunce, které za dávných časů vykonalo velkou práci v rostlinstvu, proměňujíc je v uhlí. Toto je pouze nádržkou práce tepelné, která se dá proměniti v mechanickou neb i jinou dle potřeby. Když tedy slunce je zdrojem života a síly, není-liž to škoda, že nechává se tolik žhoucích jeho paprsků přijíti na'zmar? Ten, kdo dovede zužitkovati přímo teplo sluneční, bude jednou největším vynálezcem a největším dobrodincem. Zachytiti přebytečný žár letní a jeho úpal přenésti v zimě do chatrčí dělníka, budiž úkolem všech myslících lidí.

Tou dobou pouze voda může konkurovati s uhlím. Elektřina, jakkoliv budí sensaci, jest opravdu ještě jen silou budoucnosti. Je příliš drahá, řekněme to zkrátka, byť i vynálezy v jejím oboru byly úžasné a zužitkování velmi pohodlné a všestranné.

Příčinou této drahoty jest opět to, že sílu elektrickou nevyvinujeme přímo, nýbrž prostřednictvím síly parní a j., které samy sebou jsou drahé. Je tedy úlohou, přeměniti energii tepelnou přímo v elektrickou, to jest vyloučiti parní kotel a stroj při výrobě proudu, čili uhlím direktně konat elektrickou práci. Pokusy již se děly, ale zatím jsou to pokusy. Více pozornosti věnovalo se pochodu opačnému, že lze totiž elektrickým proudem vzbuzovati teploty velice vysoké, jak ukázal Moissan ve své pověstné peci. Tím získaly se mnohé prvky ryzí před tím dosud neznámé, neb jinak těžko dobytelné.

Mnoho pěkných ukázek poskytuje v tom ohledu pařížská výstava letošní. Je-li řeč o výstavě a průmyslu, řekněme, komu náleží první místo. Německé industrii; ne, že by si to přisoudili Němci sami, ale že dovedli docíliti nejlepších úspěchů sloučením theorie s praxí ve svých závodech. Tam inženýr a dělník jsou hlava a ruka jednoho celku. Jsou bratří v práci a to jest nezbytné. Řeklo se u nás, že máme tolik inteligence, že ji vyvážíme do Němec. Dobrá; Němci mají import inteligence a za to export výrobků, které tato inteligence jim vymyslila. Co je lepší, netřeba hádat. A budoucnost ukáže, kam to přivedeme my a kam Němci. U nás jest inteligent buď v opovržení (totiž má od každého pokoj, každý se mu vyhne, aby jej nevyrušoval), nebo se platí hůře než agent. O tom však dosti.

Abych ukončil zasloužený chválou německé industrie, řeknu: ve strojnictví a v hutnictví dodělali se úspěchů nedostižných (kdo neslyšel o lití ocelových balvanů po 80 tunách u Kruppa z kelímků za vojenské kázně?) a rovněž i v ostatních oborech stoupají v popředí. Poslední dobou zdařilo se jim cestou chemickou vyrobiti indigo, které dosud opatřovalo se z přírody. Dnes se vyrábí v továrnách a následkem toho půda v Indii, na které se indigo sázelo, klesla z výměry 1876 čtverečných kilometrů na 953; co to znamená pro budoucnost, můžeme si domysliti.

Neboť vždy bude v člověku vězet touha: je-li ženou, aby měla hezké šaty a je-li mužem, aby si podmaňoval. A pařížská výstava poskytuje též ukázky onoho odvětví techniky, jež směřuje k druhému cíli. Co hukot z děl hřmí v Asii i v Africe a jinde slyšeti hluk válečný, duch lidský neumdlévá ve vymýšlení nových vymožeností. Tentokráte je to tekutý vzduch, vyrobený silným tlakem zimou 192 stupňů, který má se použíti jako střelné látky. Doufejme, že jeho explosivní schopnosti budou užity směrem jiným; že přispěje ku vykonání díla míru a vedle dynamitu odstraní tíhu materie, která leží nám v cestě na všech našich osvětových drahách.

V—o.

Hlídka zdravotní.

Během měsíce července a srpna konalo se několik lékařských a zdravotnických sjezdů, jichž se súčastnili také čeští lékaři. Od 20.—25. července konal se v Krakově devátý sjezd polských lékařů a přírodozpytců. Účastenství na něm bylo veliké. Členů měl přes 1000 a konáno na něm přes 500 přednášek, rozdělených do 24 sekcí, z nichž některá byla velice silná, Z českých delegátů přednášeli na sjezdu profesoři Maixner a Stoklasa a Dr. Vlasák. Předsedou sjezdovým byl Dr. Dunin z Varšavy. Předseda organisačního komitétu prof. Konstanecki měl pěknou zahajovací řeč, v níž promlouval o tom, zda dnes, kdy věda je skutečně kosmopolitická, kdy každý objev rozšíří se bleskem po celém světě, má býti učenec kteréhokoliv národa také kosmopolitou. Nikoliv! volá řečník. Každého učence jako syna jednoho a kteréhokoliv národa je povinností starati se o to, aby práci svou učinil znatelnou ve všelidském pokroku, aby se přičinil, aby i jméno jeho národa zavznívalo na poli vědy všelidské, čím vykoná skutek, který nazve jeho okolí skutkem vlasteneckým. Každý národ má a musí samostatně pracovati na kosmopolitické vědě, neboť kdyby s sál toliko z práce a poznatků cizích národů, byl by cizopasníkem. Na první zahajovací schůzi mluvil velmi obsažnou přednášku prof. Nencki z Petrohradu. Měla název: »O budoucích úkolech biologické chemie.« Přednáška tato byla jakousi událostí dne. Profesor Nencki, ačkoliv Polák. byl pro své veliké vědění povolán ruskou vládou na vojenskou akademii do Petrohradu. Je objevitelem enzimů v chemii a velikým znalcem vědy této vůbec. Mluvil o nejposlednějších hranicích lidského bádání. Probíral život a smrt buňky, mluvě o živé, labilní a mrtvé bílkovině. Doličoval, z jakých nejmenších částeček skládá se hmota a pojednal o organisaci těchto nejmenších součástek, jíž se život a jakost hmoty projevuje. Organisace tato způsobuje mnohé síly, objevující se denně v přírodě. Mluvil o magnetismu, elektřině atd. Mrtvou bílkovinu čili její rozklad známe, živá bílkovina neliší se téměř od mrtvé. A kde je tedy život? Nevíme! Opravdový vědec nesmí však resignovaně dle tohoto »nevíme« se říditi a snad nepracovati. Rozluštění otázky života snad bude přenecháno příštím věkům a proto žádný pracovník na vědeckém poli nesmí ani také vyříknouti slovo: »Nebudeme věděti!« Dějiny lidského vědění a poznání mluví o docela jiných zkušenostech. Volalo se ve vědě často »ignorabimus« (»nezvíme to!«), ale přešla třeba krátká doba a resignované toto slovo změnilo se ve vítězné: »Víme to!« Na sjezdu probírány všecky možné otázky vědecké a úroveň sjezdu stála dosti vysoko, ačkoliv nesmíme zatajiti, že čekali jsme více. Některé schůze věnovány byly otázce tuberkulosy, alkoholismu, tělesné výchově a tak probráno vše, o čem dnes moderní člověk a především moderní lékař věděti má. Při sjezdu byla pořádána velká výstava hygienicko-lékařská. Z českých vystavovatelů dostavili se a byli vyznamenáni: Dr. Veselý z Brna, vystavoval svou vodu Šaratici a firma Kreidl z Prahy vystavovala různé přístroje ku zkoumání lékařskému a přírodovědeckému. — Specialitou Krakova v ohledu zdravotním je dojista velký park dra Jordána, v němž na veliké prostoře posázené pěknými stromy a ozdobené květinovými záhony nalézají se cvičiště pro mládež i dospělé, kde možno cvičiti ve volné přírodě. Park byl založen universitním profesorem drem Jordánem, traduje na krakovské lékařské fakultě ženské nemoci. Měl syna, který sláb jsa narození, mu zemřel v útlém věku. Na památku slaboučkého svého dítěte ustanovil se profesor Jordán na tom, že bude po celý svůj život pečovati o to, aby sívýchovou krakovská mládež na těle. Proto založil na svůj náklad velký park, možno mládeži i dospělým cvičiti na všem nářadí, provozovati sport i hry. Po

cvičení vždy vede cvičitel svou skupinu mládeže do parkového Slavína, kde v krásných stromových loubích stojí poprsí velké většiny zasloužilých polských mužů. Před sochou znamenitého rodáka, dnes toho, zítra onoho, vykládá cvičitel cvičencům o muži tom, co všecko pro svůj národ vykonal. Jiný den zase některý z cvičenců opakuje to, co byl řekl cvičitel. Hravě se naučí takovým způsobem mládež krakovská dějinám svého národa. *vl.—*

Letošní světová výstava je vhodným pozadím četných sjezdů různých stavů a zájmů. Není též divu: Francii jde o hojnou návštěvu výstavy a proto ochotně poskytuje mnohé výhody kongresistům, z nichž — řekněme to upřímně — jede do Paříže aspoň polovina ne pro sjezd, ale pro výstavu a město samo. I lékaři konali v Paříži několik sjezdů a sice »mezinárodních« (což se nesmí vykládati dle theorie některých politiků jako »beznárodních«); byly to všeobecné sjezdy lékařský a hygienický, kteréž konají se jednou za 3 leta, k nimž se družily sjezd pro sociální zájmy lékařské a sjezd lékařského časopisectva.

Nejčetněji »navštíven« byl sjezd lékařský: přes 6000 lékařů z celého světa bylo zapsáno v jeho listinách; ale mnohé přednášky a mnohá sezení různých oddělení konaly se mnohdy za pranepatrného účastenství. Pokud se pak týče výsledků sjezdu, je vědecký nepříliš valný, aspoň neobjevila se žádná práce, která by mohla vzbuditi živější zájem. A tak vlastně zbývá jen druhý výsledek, resp. účel, za kterým se vlastně sjezdy takové pořádají: manifestační a seznamovací. Pro nás má seznámení se osobní s pracovníky cizími veliký význam a s tohoto stanoviska lze s díky uznati četné účastenství českých lékařů na sjezdech zmíněných, na nichž i mnohé přednášky českých kongresistů vzbudily pozornost.

Pro širší obecenstvo jest snad zajímavější zpráva, že na popud Čechů sestoupil se výbor slovanských lékařů, který má pracovati o otázce Názvosloví, o vydávání společné revue, v níž by se referovalo o pracech slovanských lékařů, o pořádání jich sjezdů i o svazu žurnalistů lékařských slovanských. Jest jisto, že takové bližší přilnutí a sblížení lékařů slovanských mohlo by míti vliv na podobnou akci i v jiných oborech a že by způsobem takovým nejlépe a nejpraktičněji řešila se otázka všeslovanská.

Novým zjevem byl sociální sjezd lékařský. Bylo to prvně, že lékaři z různých končin světa se sešli za účelem, promluviti si o sobě. Nebyl to však sjezd, jenž rokoval pouze o zlepšení materielním, nýbrž i mravní, étické stránce, o postavení lékařů k ostatním stavům a k obecenstvu vůbec. Jest dosti smutné, že lékaři, stav to, který bez odporu nejvíce oběti veřejnosti přináší, musí uvažovati o své záchraně. Ano, tak to je mnohde, že jde o bytí a nebytí lékařů jako stavu. Pohlédněme jen na Německo, kde je léčení »volnou živností« a kam utíkají se různí živlové, kteří o sobě prohlašují, že beze všech studií rozumí nemocem lépe než lékař v službě vědy sešedivělý. U nás máme sice jakous takous ochranu od fušerů, ale tak pružnou, že fušérství se zcela volně vzmáhá a podpory i ve časopisech dochází (na př. v »Illustr. Kuryru« pojednával o Kneippovském léčení obchodník, neušetřiv ovšem lékaře svého vtipu). Jest divno pak, že materielní postavení lékařů je u nás čím dále tím horší? Znám lékaře, který po 4leté praxi na venkově měl za rok celkový hrubý příjem 750 zl.! A takových lékařů je mnoho a bude ještě více, až všichni lékaři z Pražských jiných ústavů (je jich přes 200) a absolventi četně navštívených ročníků z let posledních se jako praktičtí lékaři usadí. Dr. *V. Prngr.*

Tiskem Edv. Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník X. V Praze, 15. října 1900. Číslo 2.

Slovo o úpadku parlamentarismu.

V zákonodárných sborech rozhodovala a rozhoduje pouhá číselná většina voličův. Tato »většina« voličův může snadno ve skutečnosti býti menšinou, jelikož okresy volební tvoří t. zv. ústavní prvky, jimž není ničeho do národního a státního celku, anebo jim aspoň na nich nemusí záležeti. Tyto »prvky« jsou často tak uměle konstruovány na základě volební »geometrie«, že parlamentní většina z pravidla představuje pravý opak toho, co si jistý národ anebo určitý stav skutečně přeje. Ale v této do pošetilosti jednoduché a do zločinu stupňované soustavě vrcholem všeho zla není ještě sám způsob voleb, ač křiklavá nespravedlivost většiny třeba jednoho hlasu bije nejvíce do očí a vnucuje přímo myšlenku poměrného zastoupení Pravý kořen zla jest v tom, že poslanec nemusí aspoň určitý čas žíti ve svém okresu, že nemusí znáti kulturních a hospodářských potřeb svého voličstva; že vůbec nemusí nic pořádně uměti, nevyjímaje ani volebního řádu, na jehož základě se dostal do sněmu, ani řádu jednacího, jenž řídí sněmovní rokování. Vše to se ovšem předpokládá, ač se všeobecně dobře ví a ač to lid dobře cítí, že jest poslanec vším, jen ne poslancem, z té prosté příčiny, jelikož se poslanectví na něm nežádá. Ale za to se »poslanec« musí přimluviti za to i za onoho, musí tu prosaditi ten soukromý požadavek, tam zase onen, není-li již tak vyspělý, aby všeho nechal kromě starosti o své osobní zájmy.

Dlouho se již cítí nepřirozenost tohoto stavu, jehož následky jsou tak záhubny, že v některých státech učiněny byly pokusy, aby »poslanci« mandát svůj neexploatovali jen ke svým sobeckým účelům. Stát však nemůže vyléčiti zlo, které sám zplodil a které udržuje celou silou svého živého stroje, úřednického aparatu svého. Kdo totiž nevidí, že všechny konstituční vlády chtějí za každou cenu míti z poslancův jistý druh státních funkcionářův, pročež se bedlivě vyhýbají tomu, aby utvořily se podmínky, za nichž by poslanec byl skutečně poslancem, přítelem, znalcem i obhájcem lidu? Proto by žádná vláda nenavrhla zákon, že poslanec, jenž pravidelně neskládá účtů svým voličům, ztrácí mandát a ještě méně by nějaká vláda pro to, aby kandidát poslanectví měl určitou kvali-

fikaci mravní a intelektualní, aby totiž mohl býti kandidován jen určitou částí celého voličstva v okrese, a že má ovládati jak hospodářskými, kulturními a národními poměry svého okresu, tak ústavním mezinárodním právem a národohospodářskou vědou. Jest tedy zcela přirozené, že sněmy představující více méně jednotné a pokročilé organismy státní a národní, rozpadly se ve frakce a v sekty, ba v domýšlivé jednotlivce, kteří nejen myslí, že mohou ve sněmu mluviti o všem, co jim napadne, ale kteří si osobují právo, učiniti ze sněmu jeviště svých osobních sympathií a antipathií anebo dokonce rejdiště svých zdivočelých instinktů a vášní. Nemáme zde na mysli právě rozpuštěnou poslaneckou sněmovnu království a zemí na říšské radě zastoupených, jelikož tento nezdravý a nepřirozený zákonodárný sbor mohl se s dnešní svojí kompetencí na základě platného volebního řádu vůbec sejíti jen proto, jelikož slovanští národové tu »zastoupení« nemají ani z dálky jasného vědomí národního a politického nevyjímaje ani Čechy, kteří po celé desítiletí od »říšské rady« očekávali rozřešení svého státoprávního problému. Rozklad však a úpadek parlamentního života nejevil se jenom ve Vídni, kde to bylo nevyhnutelné a kde kromě uvedených příčin působí ještě příčiny zcela jiné, nýbrž naprostá zdivočilost mravův, bezplodnost debat a tyranie zákulisních, neparlamentních vlivův, objevila se jak v horkokrevném Římě tak v rozvážném Berlíně, v aristokratickém Madridě, jako v demokratické Paříži.

V »jednotné« Italii úpadek parlamentu ve formě obstrukce — která se ostatně jeví jen jako následek a ne příčina parlamentní choroby — ohrožoval již i samy základní instituce státní, ba samu národní jednotu a ve Francii nepřirozené parlamentní koalice jako výsledek mimoparlamentních skrytých vlivů, snížily vážnost republiky a způsobily Francii větší překážky, než bezohlednost Bismarkova a rychlost Moltkeova. V Německu říšský sněm pracuje tak zdárně, že se již stal nástrojem Viléma II. a ve Španělsku parlament jest ještě nejschopnější pro slavnostní schůze a pro skandální scény. A což teprve, kdybychom se ohlédli po parlamentech států, kde není ani domnělé jednoty národní a kde ústavní instituce byly zavedeny mnohem později bez jakékoliv soustavnosti a bez nejmenší — upřímnosti.

V krisi, která vzešla z parlamentní nemoci, všechny vlády si pomáhají strojem byrokratismu, opírajícího se o stroj militarismu. V tomto posledním pohybují se kola velmi rychle a dosti pravidelně, jelikož šroub vrchního velení ještě dobře funguje. Ale za to ve stroji úřednickém vázne to stále více a více a vázne proto, poněvadž jest současný život tak komplikovaný a úlohy veřejnoprávné tak těžké a rozvětvené, že by bylo třeba změniti nejen to neb ono kolečko, ale celý mechanism vůbec, ba i samou pohyblivou sílu. Kromě toho nelze z úřadův učiniti kasárna a z občanův nováčky. Tím samým však nelze brániti vnější »zkáze« úřednictva (po případě i z k á z e, podobné obstrukční chorobě), které více a více dýchá duchem neúřednickým, duchem volnosti občanské a rovnoprávnosti národní a sociální. Tu a tam vsaje úřednictvo do sebe i ducha extremního individualismu, který se prakticky často objeví ve zpronevěřených tisících a v padělaných listinách. Celkem však úřednický s t r o j rezaví, ale za to úředníci lidé a občané se lepší, jelikož splývají s lidem

a místo aby byli šroubky a kolečky státu, stávají se členy a pracovníky národa. Co tedy má udržeti jisté vlády, když po parlamentě odkáže poslušnost i úřednictvo? Zůstávají jen bajonety, na nichž se, jak bylo prostě a duchaplně řečeno, velmi špatně sedí . . . Š.

Povznesení lidového průmyslu českého.

Několik včasných slov.

Myšlenka a snaha povznésti osobitý, ze značné části umělecký průmysl lidu československého spadá asi ve stejný čas jako probuzení se národopisu u nás, tedy v léta 1884—1888. Tehdy, po ojedinělých a celkem nesouvislých zjevech, počalo se nejdříve na Moravě a Slovensku, pak v Čechách soustavně v národopisu pracovati, sbírati, tříditi, studovati. Před tím ovšem již Manes, čerpaje instinktivně ze zdrojů dosud povrhovaných, pracoval jako český výtvarník; prozíravý dr. Miroslav Tyrš, vysvětluje bohatost a význam lidového ornamentu, pobízel české umělce ku následování Manesa; v letech sedmdesátých spořádána v Praze, tuším k podnětu prof. A. Studničky, výstava národních krojů československých, (která tehdy širokými kruhy nepovažována za nic více než za kuriositu!) a staré Hálkovy »Květy« 1868—1872 přinášely občas vyobrazení uměleckých předmětů pro českou domácnost vhodných, jimž s větším neb menším porozuměním vtisknut ne-li lidový, alespoň našinský ráz. Naše belletrie (hlavně Němcová, Hálek, Světlá) a ruku v ruce s ní pracující četa sběratelů byla zatím vykonala veliký kus práce; razila širokou cestu k porozumění lidové duše a všimnuvši si vedle duševních a mravních prvků jejích i všech detailů lidového života, dosud z většiny všemi svými potřebami jen na sobě závisejícího, připravila ovšem půdu i známosti o lidové průmyslné a řemeslné práci.

Že nepracovali sběratelé písní, říkadel, přísloví, pohádek a belletristé bez výsledku a jen tak do větru, ukázal široký rozmach národopisu po vlasti naší. Jest cosi podivuhodného v rychlém tom vzrůstu: musea pražská i na venkově rychle povstávající plnila se, výstavy a výstavky pořádány, stati vědecké i pseudovědecké, pojednávající o podrobnostech lidového bytí se množily, až konečně povstal sborník národopisný, pak i druhý.

Při samém počátku hnutí byl to interes čistě archaeologicko-ideální, tkvějící skorem docela v minulosti. Ale náhle idealistům otevíraly se z této archaeologie výhledy do budoucnosti a naskytala se potřeba matné ty výhledy prakticky ustáliti v národní, národohospodářské a sociální úspěchy. Z prvních energických hlasů tehdy se ozvavších, k nimž ostatně ihned pojily se skutky, dlužno vzpomenouti Miloslavy Procházkové, jež na základě českého kroje lidového a národních ornamentů slovanských sestrojovala ve svém listě »Náš kroj« (1886—1887 v Olomouci) zvláštní úbor pro Češky, — a malíře Jana Prouska, který několikráte obrazy svými učinil zdařilý pokus o »český domov« (v Kalendáři paní a dívek českých r. 1888 a 1894 a jinde), jsa provázen vysvětlujícím perem ženským.

V tomto stkvělém rozmachu národopisu se všemi jeho důsledky vyskytlo se ihned několik tmavých míst. Bylo tu nedostatečné, protože

povrchní a necelé, pochopení lidového ornamentu a vyplývající z něho nejapné užití k účelům průmyslovým zcela vzdáleným. Přehmaty ty opět daly podnět k velikému a jizlivému výsměchu některých falešně kosmopolitických kruhů, který by byl málem celou slibnou věc užitého lidopisu pohřbil; zavzněło volání na poplach, že budou koženky a čižmy zaplavovati naše Příkopy a representovati nás vůči cizině a že na nábytek, keramiku, sklo, stavby potřeštění milovníci národopisu umístí stehy z národního vyšívání jako druhý důkaz svrchovaného nevkusu a nejapnosti. — Tyto temné skvrny zbělely ponenáhlu na slunci plnějšího porozumění a studia. Probádány všecky obory lidového prostého umění, jeho ornament i jeho způsob jeho užití, jeho souvislost vzájemná v jednotlivých oborech lidového průmyslu, jeho krajinné odchylky, zvláštnosti a zase příznaky, pojící jej v jediný celkový kruh. Tímto studiem ornamentu a lidového průmyslu uměleckého vůbec seznávány ponenáhlu nejen všecka odvětví domácké rázovité výroby, ale i lid sám, jeho nadání, samorostle se jevící a za náležitého vyškolení zajisté nesmírného zdokonalení schopné, seznány jeho výrobní poměry a konečně i po této cestě dostoupeno tam, kam umění slovesné a hudební, kam věda ethnografická široké naše kruhy městské již dávno vedla: k samým pramenům individuality lidové, t. j. individuality národní. Naše inteligence a bohaté měšťanstvo, průmyslnictvo atd. nemohlo nadále neporozuměti pravdě, že výrony mysli lidové, byť prosté a naivní, přece hluboké, jež dosud akceptovány jen v poesii jako písně, pověsti, pohádky, říkadla a hry, v umění hudebním pak v písních svých nevyrovnaných jásavě přijaty i v jejich původním útvaru i jako nejcennější jediné správný podklad harmonické tvorby umělé, — neméně ryze a pravdivě jeví se i v jeho uměleckém průmyslu, jenž tudíž právě tak jest způsobilým svými stavbami, keramikou, malováním a vykládáním ve dřevě, malbami kancionálů a modlicích knížek, kraslic, vyšíváním, krajkářstvím atd. státi se živlem a vzorem v tom velikém a nesnadném díle uplatnění se českého ducha, jako ostatní emanace osobitého ducha předků, kterého si lid selský a maloměstský ve svém ústraní nejlépe zachoval.

Od tohoto poznání byl pouze krok k vědomí, že tato lidová osobitost, ať jeví se způsobem ušlechtilým, silným v odvětví jakémkoli, hodí se zcela v náš život veřejný a soukromý, že k němu přiléhá, ba jemu teprve pravou pečeť našinskosti vtiskuje, — a tím dáno i přesvědčení paralelní: že od ciziny kulturní nejbezpečněji jako národ samorostlý odlišujeme se právě touto kulturou lidovou a jí i nejlépe, způsobem neklamným a nezapomenutelným se presentujeme. Sběratelstvím zbylých předmětů starobylého lidového umění, probádáním a studováním vzorů a způsobu výroby nastalo sblížení ne-li všeho měšťáctva, tož alespoň dosti slušného kroužku inteligentů o věc se zajímajících s lidem vesnickým a maloměstským; při poznání všech bohatých pramenů osobitosti, jež tito těžce zkoušení chudáci zachovali na čest a obrození národa kruhům snadněji a bohatěji žijícím, alespoň v některých ryzích srdcích vykvetla láska a vděčnost k lidu, z níž opět zrodilo se přání odměniti se mu za jeho úlohu konservatorskou, urovnati mu životní dráhu, zlepšiti podmínky jeho životní. A to ne snad pouhým skoupením památek jeho dosud zachova-

ných, umístěním jich v musea, v bezpečné domácnosti lidí vědomí československého, — ale způsobem vydatným, soustavným, v němž by se výroba rázovitých památek lidových neustále obrozovala.

Bylo tedy za posledních 13—15 let vše u nás: i porozumění pro lidové umění a průmysl domácký jeho ornamentem označený, i vědomí, že nejlépe presentuje nás doma mezi svými i před cizinou, bylo i přání, povznésti průmysl lidový na čest jména českého, na posilu vědomí národního a na prospěch nadaných, pilných a při tom tak politování hodných výrobců. Leč vědomí tohoto i přání bylo mezi námi příliš málo, a i tu jen výjimkou pojilo se s plným, hlubokým porozuměním základů a podmínek lidového průmyslu a cest, jakými mělo by se brátí podpůrné hnutí. A proud ten nebyl ani stejný; fluktuoval neustále. Výstava jubilejní se svou »Českou chalupou« a po ní některé krajinské výstavky s odděleními pro lidový průmysl, cenné publikace z oboru národního ornamentu jej vždy čas od času zdvihaly, — nejvýše zdouval se za doby výstavy národopisné, — ba od ní čekáno, že ona proud našinského vědomí i v této příčině rozleje po všech vlastech, tak aby všude vnikl a pronikl. Leč, co tak bezpečně a důvodně očekáváno, nestalo se; proud zase klesl a leckdy v rocích právě minulých tak neslyšitelně plynul ve svém úzkém a mělkém řečišti, jako by před hrstkou roků nebyl tak jásavě bouřil, až všiml si toho všechen svět. Ovšem kroužek enthusiastů a pracovníků v národopisu zůstal, ba rozšířil se velmi značně. Kupují se cenné lidové výšivky, řezby, knížky malované, keramiky, vyšívá, drhá, žíhá a vyřezává se neb vyšívati, řezati, žíhati a paličkovati se dává ornamentem národním a v duchu lidovém; vystaví se (vždy řidčeji a řidčeji, čím více vzory z obou velkých výstav vyblédají v paměti!) domek, villa, zámeček, spodobující naše slovanské chalupy a statky naše staré renaissanční neb barokní městská obydlí.*)

Proti tomuto malému kroužku nadšenců stojí však široké vrstvy zcela netečné neb se posmívající a bohužel, že jsou mezi nimi i naši bohatci, kteří vlastně povznesení lidového, rázovitého průmyslu drží, ne-li ve své ruce, tedy jistě ve své kapse. A ještě něco při tom smutného, aby staré rčení o nebezpečí přátel zůstalo i zde pravdivým: i ten poměrně skrovný tábor enthusiastů chová ve svém středu lidi, již postrádajíce pravého porozumění, hledí při upotřebování neb komponování lidového ornamentu a lidových forem jen k zevnějšku, ducha pomíjejíce, ba druhdy vyhledávají při naivní lidové tvorbě jen eventuelní, s odstíny života rolníkova související nejapnosti a utilitarity.

Neposlední překážkou obliby a rozšíření předmětů lidově myšlených jest i jejich drahota; a uchopí-li se vzorů lidových ku provádění nákladných (ne vždy se dařících) pokusů městský výrobce, průmyslník, převyšují tyto pokusy často peněžní cenu starých, nenahraditelných originálů, — amateur pak maje při tom i arogantní pocit, že koná jakousi »národní povinnost«, koupí jednou, dvakráte, rozmrzí se nad přepjatou cenou — a selský původní výrobce vším tím snažením nedotknut stojí tam, kde stál . . .

*) Za nesmyslné horečky, jež vše naše, rázovité, v lid a českou duši vůbec vžilé a jí svaté, ničí a odstraňuje, by místo zjednala cizí, často zcela bezvýznamnou abloně — nebude pozvolna ani vzorů, knihové pohledy vyjímajíc, z jichž celkového, živého dojmu byl by Čech s to čerpati popud k žádosti po osobitém milieu své bytosti!

Ba celá záležitost vůbec stojí skorem tam, kde stála před léty. Vzácné památky lidového průmyslného umění, nejsou-li získány bezpečnými jednotlivci a našinskými musei, putují do ciziny pod cizí značkou; jsou tedy hmotně i duchovně ztraceny a s nimi ztraceno kus české cti, české, slovanské bytosti. Ujišťujte stokráte, tisíckráte, nejplamenějšími slovy, se slzami v očích, že to či ono, co po světě v museích a sbírkách cizím jménem leží označeno, je naše, výrobkem pilných rukou, osobitého uměleckého ducha československého kmene mezi Šumavou a Tatrami — neuvěří vám nikdo! A jak uvěřiti? Politicky jsme umlčováni a ztrácíme se ve velikém Rakousku-Uhersku; o smazání před světem naší existence i uvnitř našich hor snaží se horlivě a obratně naši »krajané druhé národnosti«, kteří činí z Prahy, naší jediné bašty, a z Brna střediska a ohniska německého života literárního, vědeckého, velkoprůmyslného, ba nejnověji i střediska feministického hnutí, tak aby před cizinou objevila se vedle Vídně ještě dvě veliká města moc Němectva v Rakousku utvrzující, a aby dotvrzena byla lež »panovačného nižšího plemene« o jeho silném kulturním životě. V nás samých pak ona neblahá povolnost a nedostatek mravní síly ku oddolávání nešťastnému osudu rodí na jedné straně emigraci, na druhé ony hloučky českých harfeníků, komediantů, žebráků v Rusku a Německu, jež Čecha — cestovatele plní nejhlubším zahanbením. Tato měkká povolnost přivádí i náš dovedný, talentovaný lid v ruce cizího velkokapitálu, jenž, jak správně vyličuje dr. Karel Rychlík ve svém článku Domácký průmysl (Obzor Národohospodářský r. IV. duben — červen), využívá staré technické dokonalosti lidu (ve tkaní, pletení, krajkářství, vyřezávání n. př. Bratří Thonetové na Valašsku). Za miliony vyvážejí se ze zemí československých výrobky našeho lidu od obchodníků a průmyslníků, již původem i srdcem jsou mu zcela cizí, a takž nijak za bezpráví nepovažují, vtisknou-li této práci cizí, falešnou vignetu. Kdož zví o píli a důmyslu našem, když slovenské a moravské vyšívání jde do světa jako uherské, bílé východočeské vyšívání pěstované mezi Vysokým Mýtem, Hlinskem a Skutčí jako švýcarské a vídeňské, když staré krajkářství na Vamberecku a Pošumaví mizelo do nedávna v německém krajkářském průmyslu v Rudohoří — a tak dále do nekonečna? Kdož z cizinců uvěří, že jsou to naše ornamenty na výšivkách, keramice, knihách, řezbách, nářadí, staveních, v cizinských museích vystavovaných, když přijda k nám, i do větších měst, ba do samé Prahy, a chtěje si odnésti původní rázovitou památku na svoji cestu, tyto ornamenty a tvary na předmětech u nás vyráběných a prodávaných nikde nenalezá? I nejdobromyslnější kosmopolita, rozradostněný nad pílí a dovedností norského lidu, těžké existeční podmínky přemáhajícího, podivený nad průmyslem Bosny-Hercegoviny, do nedávna za zemi zcela barbarskou považované, — nedůvěřivě zavrtí hlavou počneme-li mu povídati my o československém lidovém průmyslu uměleckém.

Tedy mnoho lhostejnosti doma, naprosté neuplatňování se za hranicemi, oboje dvojnásob hrozné za našeho boje za bytí-nebytí — tak bylo u nás po léta, někdy lépe, někdy zase hůře. Tak bylo i s povznesením lidového průmyslu: pěkná myšlenka živořila, nemohouc zapustiti kořeny a silným stonkem vzrůsti do výše.

Letos na jaře dvakráte po sobě jevilo se, že lepší doba počíná svítati, že se půda upevňuje; ony dva úkazy, jež daly podnět i k těmto z pola retrospektivním řádkům, byly: vypravení »Českého interieuru« Obchodní a Živnostenskou komorou pro království České na světovou výstavu v Paříži a přednáška prof. dr. Krause v Ú. Sp. č. ř. »O povznesení lidového průmyslu na základě zkušeností norského husflidu«,*) jež zavdala po několikanedělním rokování podnět ku založení »Zádruhy«, společenstva to pro povznesení českého lidového průmyslu hlavně uměleckého, jehož výbor již rozjel se po vlastech československých, aby získal výrobce mezi lidem naším a vůbec myšlence razil cestu. Tyto dvě události, jež vyskytly se téměř v době stejné, během málo neděl, jsou zajisté úkazem radostným a jakýmsi proroctvím, jež mohlo by nám věštiti úplný obrat věcí. Mohlo — — —

Nejširším vrstvám našim ukázáno nejprve na Rejdišti v novém Um. průmyslovém museu, pak na samé výstavě pařížské, jak vypadá český, krásný domov, a jakým musí se jeviti, aby překvapil i přesvědčil cizinu, jako něco nejen krásného, harmonického, ale našinského, rázovitého, od cizích vzorů takměř nezávislého a zcela odchylného. Záslužní iniciatoři a tvůrci »Českého Interieuru«, z nichž u veřejnost zvláště pronikla jména umělců architekta Fanty a prof. Kouly, vykonali zajisté velikou věc, vštěpili-li v duši nesčetných pozorovatelů správný pojem o českém domovu, rázovitým průmyslem utvořeném a o jediné účinné representaci naší české domácnosti (v nejširším slova smyslu!) vůči cizině tím, co je výhradně naše, co z hlubokých kořenů v minulosti tkvějících ještě stále vyrůstá, rozvětvuje se a kvete v nezkažené mysli národa.**) Že si tvůrcové »Interieuru« byli vědomi významného svého úkolu a širokých základů, na nichž nutno budovati »český domov« pro upevnění vědomí národního doma a pro uhájení osobitosti a cti před cizinou, dokázali užitím nejen ornamentu českého a manýry, jakou lid pracuje, ale i českého slova, české poesie starší i moderní, bájesloví pověstí i exaktní historie naší.

A mezi těmi diváky v Praze i v Paříži byli tentokráte právě kruhy, jež se o myšlenku tuto propagovanou na škodu věci dosud nezajímaly, ba ji považovaly za naivní neb i sprostou: kruhy našich bohatců, které buď z vlastní umělecké iniciativy aneb uneseny pouze proudem mody či stavovské pýchy, zařizují si své byty, své úbory, vůbec vše, co je obklopuje, s nemalým nákladem čistě slohově. Doufejme tedy, že tentokráte, právě přispěním zámožných kruhů, pěkná theorie o žádoucím, zcela osobitém domově českém, českými rukami dle českých vzorů vytvořeném stane se pěknější, význačnější skutečností.

A jakmile se jí stane, stává se »Zádruha« nejpalčivější praktickou nutností, ba, ne jedna »Zádruha«, celá řada specielních společenstev na povznesení jednotlivých odvětví lidového průmyslu bude míti i se svými chráněnci z lidu plné ruce práce. Neboť až každý Čech a Češka přijme nejen povrchně do šíře, ale i do hloubky, ono mnoho zneužívané heslo »Svůj k svému« a uvědomí si jeho právě nejjemnější konsekvence, povstane v něm zároveň toužebné přání, ba pevná vůle, užívati, odívati se,

*) Vyšla původně v Ž. Světě 1900 č. 7—9, pak jako samostatná brožura.

**) Ušlechtilé snahy p. Prouskovy došly tu náhle uskutečnění nečekaného!

[illegible]

[illegible] ... Někdejší [illegible] ... šiš. [illegible]

[illegible] ... se státi [illegible] v evropském umění, živlem [illegible] osvěžujícím. [illegible] moderní umění anglické [illegible] vyhledávali nové motivy. [illegible] Crane, Morris atd. a [illegible] geniálně [illegible] nalezli! Že naše lidové umění bylo by Evropě snad dosti vhod, ukazuje A. Mucha, jenž pouhým nádechem, několika kapkami slovanství ve francouzskou čiší dotyl [illegible] obliby, dokazuje jásot, jímž přijat Slovák Úprka . . .

(Dokončení.)

Viktor Dyk:

Smutek Hanswursta.

Občané bodří čestní měštěníni,
uvědomělí třídně dělníci,
též vzácná šlechto, která erby špiní
a klere, dobrodiní činící,
chéfové štábů, úředníci státu,
veřejné ženy dnes i pro příště,
armádo malých, velkých potentátů,
jak opustiti čestně jeviště?!

Svíčičku svoji marně rozsvěcuju;
vítr ji sfoukne, tma se navrací,
veliká gesta marně imituju,
odvážné kejkle, klad i negaci,
Negace, klad, vše jenom nástroj v ruce,
by dobyl kohout svého smetiště.
Ubohý paskvil vaše revoluce!
Jak opustiti čestně jeviště?!

Já proto pouze osedlal svou herku,
bych zahrál frašky, zpíval kuplety,
a sličné dámy štípal pod zástěrku.
Občané, šlechto, jaké zálety!
Morální jen mne kocovina děsí
z těch vašich hesel ctného bludiště.
Zpíváme kuplet, refrain říkáme si:
Jak opustiti čestně jeviště?!

Květen 1900.

Smutek Jidáše.

Ctnost moje byla příliš čistá,
by nezvrhla se v těžký hřích.
Jsem vysílen. Chci zradit Krista!
Kdo dá mi třicet stříbrných?!
Lesk očí zhas'. Já nespal. Zase!
— Ten apoštolát proklatý!
Zřím, do údolí nahýbá se
zlá silhouetta Golgaty!

Září 1900.

Nestačí role...

Nestačí role herci. V tom to vězí.
Co vyrovná se této tragice?
Don Juan časem blouzní o askesi,
a Kristus rád má časem hříšnice.
A formulovat slyšel jsem to drama
důvěrným hlasem, znícím oddaně:
»Mně mizí štěstí stále pod rukama,
a dítě, chytám moře do dlaně!«

Ne, nikdo nemá na své roli dosti.
Za svoje duch chce vždycky hranice.
Smrtelné touží stále po věčnosti.
Co vyrovná se této tragice?!

1899.

Poslední píseň z Montblancu.

Planiny, srázy, pouště, moře,
vše viděl jsem.
Opilý slunečnem už byl jsem
i měsíčnem.
mých očích stesk je těch,
kdož odešli a nevrátí se.
lossuju vrchy příliš lysé
v obzorech.
Pohledů tisíce jsem však
kdys roztoužen.
Pohledů tisíc pojal zrak,
metaných v první den.
V mých očích leží staré hoře
jedinců, mass.
Vysychá srdce, stoupá moře
a stojí čas!

V mých očích stesk je těch,
kdož odešli a nevrátí se.
Glossuju vrchy příliš lysé
v obzorech.

Pohledů tisíce mne pálí,
které jsem vsák'.
Pohledy těch, kdož milovali,
čekají na zázrak!

Červen 1900.

Na pustých cestách.

Napsal Jiří Sumín.

Smrákalo se. Těžká, dusivá mlha smetla blízké hory s obzoru a vpadla do ulic, srážejíc k zemi odporné výpary a zakyslý zápach hnědého uhlí, tlačila se do podloubí starých domů, lezla skulinami do bytů a porami do těla. Všude bylo jí plno. Průčelí domů byla špinavě ovlhlá, v nedlážděných ulicích šplouchal z pola roztálý sníh pod nohami chodců. V odlehlejších částech městečka vybíhajících do polí zamykali již domovní dvéře, jako by se zde necítili dosti bezpečni. Nikdo nevycházel, rodiny chudých chalupníků tulily se u teplých kamen. Jen štíhlá, nějak tvrdě vztyčená ženská postava v kolovém pláštíku a vlněné šále na hlavě kráčela samotna pustou ulicí. Její nohy šplouchaly chvíli v roztálém sněhu tak zemdleně a těžce, jako by v něm chtěly uváznout a se rtů splynulo občas polohlasité slovo z neukončené samomluvy, započaté doma. Ale krok váznul víc a víc, až posléze zastavila se nerozhodně.

»Ne,« pravila, »takhle přec nemohu jít k paní purkmistrové.. Vždyť páchnu alaškou.. fi! ta by se otřásla..« Jako by se zalekla této myšlenky, obrátila se a kráčela rychle zpět. »Ale byl to také rozum«, pokračovala polohlasitě, »vypít alašku, která mi měla stačiti na čtyry večeře! Za dva chleba a za dva alašky; není to znamenitá večeře pro takové panstvo, jako jsem já? Nu ale — když jsem měla takovou radost! Dávno se mi již nepodařila tak krásná práce jako ta, kterou jsem dnes dokončila. — Probůh, neztratila jsem kaloše?«

Stanula na samém konci uličky ústící do polí. Na věži odbíjelo šest hodin. Venku v polích vál mírný severozápadní větřík, mlha byla zde bělejší, hustší, třpytnější než uvnitř města. Zdepaný sníh pod nohama neuvolnil se docela, neprosáknul blátem, ale činil chůzi nejistou a klouzavou. Silnice vroubená třešňovým stromořadím stoupala mírně.

Usmívajíc se bez příčiny, pokračovala hlasitěji ve své samomluvě: »Tak, slečno Ady, abychom se vrátily.. paní purkmistrová čeká. Sedí v plyšovém křesle v moderním županě s límcem à la Marie Stuart, účes à la Pompadour, patentní šněrovačka »Stefania« drží, díky solidnosti novoseelandských konopí a ocelových vzpružin, její obrovské poprsí v náležitých formách. — Nu, čekej jen, čekej! A vyplísni mě potom jak chceš, paní purkmistrová! Já už teď všecko umím snášet, vždyť víš. Však už zde nebudeme tak dlouho, jak jsme zde byly, a tam nahoře před Pánem Bohem budeme si rovny. Ba, kdo ví, zdali já potom nebudu paní purkmistrovou a ty chudou starou pannou Ady Roupovou, která vyšívá přepychové prádlo bohatým dámám a za jejíž práci béře paní baronka cenu na výstavě, ačkoliv mi za ni nedala ani tolik, co bych se po tu dobu,

co jsem ji vyšívala, mohla najísti do syta suchého chleba. — Mám vám zase vyšívat? Čekejte! A zvlášť ty, paní purkmistrová! Kolikrát jsi mi řekla: Nestydím se za chudou příbuznou a přítelkyni z dětských let, ale dopustíš-li se něčeho, co by tě drobátko kompromitovalo, nepřekročíš do smrti práh mého domu .. Tato tvá slova, paní purkmistrová, visela mi v kritických dobách života jako meč nad hlavou .. A jedenkrát, když jsem k tobě přišla večer udřena a hladova .. tak hladova, že bych byla spolykala kosti od večeře, které ležely před tebou na talíři, ty pak's ukázala služce, který ze zbytků pečeně má dáti tvému pinčlovi, ježto jsi se bála, aby nebyl ošizen. A mně jsi řekla: Můj bože, Ady, vždyť ty již šedivíš, ač jsi jen o tři, vlastně jen o dva roky starší než já. Mít takhle tvůj klidný, bezstarostný život, snad bych ani nesestárla. — Počkej, paní purkmistrová, však já ti také někdy něco řeknu. Ještě zde. A ostatní porovná spravedlivý soudce tam nahoře. — Probůh, já vidím na kopci tři nebo čtyři kříže a přece vím, že je tam jeden .. Jakživa jsem neviděla, aby tyto staré třešné tančily po silnici jako dnes. Bože, odpusť mi hříchy! Čeho jsem se dopustila?«

Stanula a pohlížela úzkostlivě zpět do ulice, jako by se obávala, že se odtamtud cosi vyřítí a přinutí ji, aby se vrátila.

»Nepůjdu, nepůjdu«, bojovala uvnitř. »Ať si čeká. Mně je tak lehko, že bych chtěla létat. Pravda, je již večer, ale já nemám strachu; každý ví, že peněz nemám, a mužských už se také nemusím bát.«

Zasmála se drsně a chvíli stála zde vážně zamyšlena, nevidouc ničeho kolem sebe. Pochmurný, mlhavý obzor vlnil se kolem ní a splýval v nevlídný celek s šerým chaosem jejího nitra. Napřáhla ruku jako k důraznému protestu a kráčejíc dále, přela se opět hlasitě se svou přítelkyní.

»Nezazlívám ti, paní purkmistrová, že jsi nyní přítelkyní paní Rejčové, ačkoliv se snad pomatuješ, že jsem v jejím teplém hnízdě mohla seděti já, kdyby mi tvá ostrá slova nebyla visela po celý život jako meč nad hlavou. Je to ovšem přátelství jiného druhu nežli se mnou. Možná že mne máš raději, neboť v mé přítomnosti lépe cítíš své štěstí a blahobyt, jímž tě zahrnul tvůj muž a tvůj .. ne, já nejsem zlomyslna, nevěřím utrhačným klepům .. tvůj muž a jeho přítel. Jen to mě bolí, že mi zakazuješ chodit na faru pod záminkou, že si zadávám, konajíc tam často hrubou práci služebných. Ty zapomínáš, že mi tam za moji hrubou a snadnou práci dají jísti, kdežto za své vyšívání, které tak vysoce ceníte, nedáte mi ani na chléb. Bolí mě, že tohle nemůžete pochopit. Dnes na příklad mohla jsem ušetřiti celý šesták za večeři. Bože, to je útrata! A měli dnes na faře tolik práce, služka si opařila ruku. Paní Teréz asi hubovala, že nejdu. A on chudáček neměl zajisté uklízenu svoji kaplanku, když přišel z kostela. Paní Teréz zachází s ním velmi z ostra. Tak dosud se žádným nejednala. Nikdo by nevěřil, že člověk ztratí všecku úctu u lidí, nemá-li na příklad povlaků na peřiny, byť i měl kněžské posvěcení. Nu, počkejte, paní Teréz, budete otvírat oči .. Štěstí ještě, že jsem mu potají nadvázala ponožky a vyspravila prádlo, sic by s ním zacházela ještě hůře. Nevím, proč mi to vždycky zatane na mysli, když ho vidím: kdybych se byla vdala tehdy, když ještě otec žil — co na tom, že onen slaďák byl lehký a že se mi nelíbil? — mohla jsem mít již tako-

vého syna, jako on je. — Myslíte, že stará panna může mít ráda toliko kočku nebo psa, kteří se spokojí s odpadky? Pravda, našinec nemá mnoho nazbyt, když i za den neprojí víc, než mnohý dělník prokouří. Ale takovému chudákovi, jako on je, dovede přece chvílemi pomoci. — Pro Boha, kdo to tam stojí?«

Rozčileně přehodila pravý cíp kolového pláštíku přes rameno, hledíc upjatě před sebe. Setmělo se ještě víc, vítr stával se říznějším. Jemné jiní navěšelo se jí na oděv i na vlasy. Stiskla rty, jako by se bála, aby jí nějaké slůvko bezděky neuniklo a bez dechu běžela ku předu. Chvílemi zase stanula, napínajíc zrak.

»Bože nebeský, je-li to on, myslila si, pak mu přísně domluvím. V takovém počasí, kdy hodný člověk ani psa nevyžene a on se tu bez potřebí courá. Ne, to musím říci paní Teréz. A teď, kdy se již na faře večeří.. Ještě ho může někdo přepadnout a oloupit.« Nebylo již pochybnosti: byl to on. Letěla zrovna ku předu.

»Ale, důstojný pane, nebojíte se, že vás někdo přepadne a oloupí?« volá z daleka, potlačujíc ztěží své rozhořčení.

»Ten by si dal!« Zasmál se hlučně a srdečně, tak že jí ani nepřipadal jako kněz, spíše podobal se bujnému selskému hochu, který dupe a výská u muziky, nebo provádí divoké kousky s koňmi na pastvě. »Byla u mne dnes matička, dal jsem ji poslední dvě zlatky«, pravil týmž veselým tónem.

»Chtěla jsem se trošku projít, doktor mi nařídil, protože dostávám asthma.. (Bože, už zase smrtelný hřích! Posvěcené osobě lhát.. jen abych nezapomněla při zpovědi.) A tak jsem si umínila, že dojdu až ke kříži a pak obejdu po hrázkách panskou louku a budu hnedle na náměstí: jdu k paní Scháfové.«

»K večeři zajisté.«

»Ó, ta je chytrá, aby mi dala večeři! (Nikdy se mi nezdál tak velký! Jsem mu sotva po ramena. Oči má hluboké, modré jako dítě a ať se holí jak chce, stále se vousy černají.)«

»Paní Terezka vás dnes mnoho vzpomínala.«

»Vím, přijdu zítra.« Náhle uskočila tři kroky. (»Probůh, neucítil alašku?«)

»Raději nechoďte. Dovedete takové krásné věci.. slečna baronesa mi ukazovala vaše práce. Bylo by škoda vašich rukou, kdyby ztratily svoji dovednost hrubou prací.. Slečna baronesa mi totiž vypravěla, že to má veliký vliv na takové jemné stehy.

»Ano, pracuji-li něco zvláště jemného, nesmím ani utříti prach. Vůbec nic nemohu dělat.. (On mluvil s baronesou! A kolárek má roztřepený, u zimníku mu scházejí dva knoflíky, třetí houpá se na niti a palce mu lezou z rukavic. Co si taková delikátní dáma o něm pomyslí?)«

»To pak se zajisté stravujete v hotelu. Nejspíše u »Obra Goliaše..«

»Ne, ne.. to už já si jinak zařídím. (Oh, ty hloupý!..)«

»Když jsem se sem dostal, slečno, bylo v rodinných poměrech našich měšťanů všelicos nápadným. Mezi jiným také váš srdečný poměr k paní Scháfové. To je mi do dneska hádankou. Nechci křivdit: pan Scháf je zajisté velice řádný muž, ale ona..«

»Ona je velice inteligentní«, přerušila ho, netuše, kam míří. »Pan Schář.. pan Schář?.. Dovolte, budu vám vyprávět jeho životopis. To je vám, jako pohádka o hloupém Honzovi. Pan Schář pochází tuhle z těch německých vesnic pod horami. Tam není polností, jenom na příkrých stráních nějaké kopaniny a obyvatelé jsou vesměs cvočkáři. Odkud sem přišli, ví prý jedině svatý Krišpín, který je jejich patronem. Mají takovou zvláštní řeč, že se Němec s nimi nedomluví, připletlo se jim mnoho výrazů z nářečí moravského lidu. Pan Schář byl také takovým malým cvočkářem. Když mu bylo dvanáct roků, pracoval již velice pilně, ale tak nemotorně, že každému cvočku rozbil hlavičku. Otec se na něj dopálil a vyhnal ho. Přišel k nám do městečka. Pan Kubík, otec paní Schářové se ho ujal. V krámě ho nemohli potřebovat i dal ho učit krejčím, ale byl tuze neschopný.. Tak nosil jen vodu do kuchyně, zametal krám a pak, když už byl starší, naučil se pražit kávu a vysýpat zboží z pytlů do zásuvek. Konečně naučil se i prodávat, ale stálo to tolik práce, že ho pan Kubík několikráte chtěl vyhnat. Často si stěžoval: Tolik se nazlobím s tím božím dřevem, ale co mám dělat? Má to takovou nevinnou tvář, jak tři dny staré tele, když ho vyhodím z krámu, zůstane přede dveřmi a hledí před sebe s otevřenými ústy.. A jaké naň čekalo štěstí! Pan Kubík měl jedinou dceru a ta se do něho zamilovala. Rodiče jim požehnali a Pán Bůh také.. Tak vidíte, důstojný pane, to byl pan Schář! A teď je purkmistrem.

»Zamilovala?« opakoval s přídechem ironie, jako by byl očekával silnější výraz. »A což pan rytmistr?..«

»Snad byste nevěřil?.. Můj bože, to je jen takový zlomyslný klep. To vím já nejlíp, jak ona je přísná. Ale odpusťte, důstojný pane, je již pozdě a já vás nudím těmito hloupostmi.«

»Nikoli, slečno, mě to velmi baví. Slyším rád příběhy drobných lidských osudů.. Je v tom mnoho poučného. Jsou to takové miniaturní dějiny lidských duší. Některý dotkne se hluboce naší mysli, jako bychom ho sami žili, jinému se podivíme, nebo zamyslíme se nad ním. Rád vás poslouchám, neboť vím, že jste daleka přepínání a pomluv, které tyto příběhy činí nechutnými.«

»Chtěla jsem jen říci, že pan rytmistr je upřímným přítelem Scháfovým a — ničím jiným Usadil se zde po svém předčasném pensionování, protože se mu zalíbily bohaté zdejší revíry. Je náruživým lovcem. Svého času mluvilo se mnoho o jeho sňatku s baronesou. Jedni říkají, že mu nebyla dosti bohatou a druzí viní — paní Scháfovou. Je to zlomyslnost. Ale pan Schář se tomu jen směje: říkává: Usadí-li se takový pán v našem městě, s kým pak má obcovat? Nemůže se přece stýkat s nevzdělanými lidmi, nebo dokonce s takovou kompromitovanou rodinou, jako jsou Rejčovi.«

»Jak to?.. kompromitovanou?..«

»To jste nevěděl? Vždyť ona byla u něho dvě léta hospodyní než jeho paní v blázinci zemřela. (Bože, proč tak křičím? Vždyť to vypadá, co bych měla z toho radost.) Nu a pak, říkává pan Schář: jako purkmistr mám k takovým pánům jisté povinnosti.«

»Purkmistr? Ovšem, však už ním dlouho nebude.«

»Jakže? — A kdo by jím byl? Kdo by u nás mohl být purkmistrem?«

[illegible]

[illegible] nesmí stát, už proto, co jsem [illegible] pomyslím, co se mně [illegible] jeho žena zblá- [illegible] provedl a sepjatýma [illegible] některá žena [illegible] přítelkyně, [illegible] nevěděla [illegible] stalo. Ale [illegible] mně smějel. Ale [illegible]

[illegible]

[illegible] paní Teréz. [illegible] odejít. [illegible] Neví, [illegible]

[illegible] smutný [illegible] baro- [illegible] nemoc- [illegible]

[illegible] nebohý [illegible] osmi [illegible]

[illegible]

raděj bych se propadla!) Byl velmi krásný — ale hraběti nesměl na oči.. (Pot mi stojí na čele a on chudák neví, kam má dát oči. Hrozná situace..) — —«

»A co se pak stalo, slečno Ado?«

»Pak? . . Nevyzpytatelné jsou cesty páně . . Důstojný pán kvardián náhle zemřel . . (Bože, on je bled jako vápno). Zdálo se, že se manželé usmíří. Ale stalo se něco jiného. Hraběnka se zármutkem těžce rozstonala . . manžel jí nesnìěl ani na oči . . Rozhněval se na ni a odjel do ciziny. Třetí rok již je pryč a ještě jí ani jednou nepsal. Proto hraběnka nesmí k rodičům. (Ale on se nedovede ani trošku ovládat. Jak bych to rychle zamluvila?) Vidíte, důstojný pane, je to vlastně velmi nechutné. Nechtěla jsem o tom mluvit. Ale sám jste prve řekl, že jsou to takové miniaturní dějiny lidských duší. A jsou skutečně. Některý dotkne se hluboce naší mysli, jako bychom ho sami žili, jinému se podivíme, nebo zamyslíme se nad ním. Ah, jak divné věci se dnes dějí ve světě. Nu, když již Rejča může být purkmistrem . . s pánem bohem! (Stojí jako přimrazen. Co pak mu mám ještě vyprávět?) Moc divné věci se dějí. Jaké změny já již pamatuji! Na příklad, tohle místo, na kterém stojíme, jmenovalo se od pradávna Lapač. Ale když se starý pan baron oženil — já to nepamatuju, ale moje nebožka mutrle . . pardon! za starých časů se v lepších rodinách neříkalo jinak, než mutrle a fotrle, třeba by jinak rodina německy neznala. Tedy, moje maminka vyprávěla, když se pan baron oženil, zavedl sem svou paní na procházku. Vyhlídka je odsud překrásná: za jasného dne přehlédnete celé údolí. Jemnostpán děkan napočítal třicet šest vesnic, které lze odsud přehlédnout pouhým okem. Paní baronce se velmi zalíbilo a pojmenovala toto místo: An der schönen Aussicht. Název tento se v městě rychle ujal. Za mých mladých let v lepší společnosti nikdo neřekl, než: An der schönen Aussicht a kdo to nemohl vyslovit, řekl aspoň: andašaucích. Říci: na Lapači znamenalo nejhrubší beztaktnost. Tak říkal jen nejsprostší lid a i ten už začínal říkati na handaciku. A dnes, vidíte: název sprostého lidu zase zvítězil, dnes nikdo, sám pan Schäf neřekne jinak, než: na Lapači . . (Ještě stojí jako přimrazen a mně umrznou nohy!) Moc se změnilo, člověk by ani nevěřil. Když můj otec zemřel — bůh mu odpusť, prohrál všecko na burse — moje matka chtěla se i se mnou utopit. ‚Kopati neumím, žebrati se stydím', říkala. Ale jak se naučila dělat čepce — prve se ještě nenosily u nás klobouky, jako dnes — bylo vyhráno. Dala si zhotoviti pěkný model, ‚haubnštok' se tomu říká . . já vím, že to není slovansky, ale u nás tomu každý rozumí. Je to pěkné, ženské poprsí se starómodním účesem a nalíčenou tváří. Říkála mi: Nic ti nemohu zanechat, než tento haubnštok, ale je to dosti. Živil mne, bude živit i tebe. Měj ho v úctě. Ah ano, dokud se nosívaly čepce, to bývalo dobré živobytí. Ale co mám teď z haubnštoka, když se čepce nenosí? Měla jsem ho vždycky v úctě a dosud bych pokládala za hřích vyhoditi ho z pokoje. Ale co je mi platen? Tak se časy mění! — Dobrou noc, důstojný pane, odpusťte jestliže jsem vás . . «

»Bůh uchovej . . Velmi jste mne pobavila . . děkuji vám Dobrou noc!«

»(Jde, jako ve snách. Nebohý hoch . .) Důstojný pane, nejděte středem silnice, jsou tam vytlačeny hluboké díry v náledí, lépe bude při kraji . .«

»Děkuji, slečno Ado! Bůh vás opatruj!«

»I vás! (I vás, holoubku .. i vás .. O tahle baronesa! .. Při vší úctě, kterou k ní chovám .. Bože, není to hřích, takhle podezřívat?)«

Zmizel jí s očí, jakoby ho byl pohltil bílý oblak, jenž zdál se padati k zemi. Ještě dlouho naslouchala jeho kročejům, pokud jich ohlas nezanikl v dáli. Nehovořila více sama se sebou, ba nemyslila ani. Jakési nehotové, ohromující poznání bušilo žulovou pěstí na brány její duše. Bránila mu vejíti, zažehnávala ho zbožnou průpovědí o nevyzpytatelných cestách Páně, o vůli Boží, bez níž nespadne vlas s naší hlavy. V dáli vysoko nad krajem ozval se hluboký zvučný hlas věžních hodin. Naslouchala, jak poslední úder klesá k zemi, taje a rozplývá se v tichu širých dálek. Přitáhla těsněji pláštík k tělu a zrychlila krok. Odbočila na neprošlapanou polní cestu, zvýšenou hrází nad zasněženou plochou luk, přetrhanou několika rameny divoké horské řeky, jež se zde rozběhla jako bujná tanečnice v klikatých zatáčkách o smělých poskocích. Na silnici ozýval se hřmot vozu a hrubé hlasy formanů Zmocnil se jí strach z této samoty uprostřed polí, kdy hustá mlha ztajila před ní nejbližší okolí. Dala se na útěk. Mrazivé jíní řezalo jí tváře, všecek povrch jejího oděvu zbělel a ztvrdnul, vlasy stály jí nad čelem jako rokoková paruka. Prorážejíc mlhu cítila, jako by jí po stranách vlály obrovské bílé perutě a ovívaly ji ledovým vzduchem. Rozvodněná řeka nesoucí ledové kry, hučela na blízku. Rachot povozu i hlasy formanů zanikly, mrtvé ticho rozhostilo se po polích a hnalo ji ku předu. Ale pojednou se zarazila, bylo jí, jako by musela vykřiknout. Ne! Mrazivému, drsnému cynismu, jenž se jí vtíral do duše, musela se brániti celou silou. Její život byl by pak nesnesitelný, stala by se hnusným, opovržení hodným tvorem ... Ale železná pěst buší dále na brány její chudé duše. Má snad otevřít a podívati se hroznému hostu do tváře? — Nejsou to cesty Páně ... není to vůle Boží ...! Zdá se jí úžasným, s jakou výbojnou bezohledností hledí si každý urvat kus štěstí. Připadá jí, jako by si ho lidé navzájem kradli, bídně a podle se o něj svářili, rvali a vydírali si je takřka z rukou. Nebo! jestliže Rejča ... ale což Rejča! ale jestli že jeho žena bude paní purkmistrovou ... jestliže baronesa nevidí dvou utržených knoflíků na chatrném zimníčku mladého kaplana, jestliže nevidí roztřepený kolárek a palce vyčuhující z rukavic, pak ... pak ať přijde raději potopa! Dala se zase na útěk a bylo jí, jakoby obrovská bílá křídla, jež ji svírala ledovým vzduchem, měla na ni padnouti a pohřbiti ji. Slyšela již nárazy ledových ker o pilíře mostu Řeka hučela svůj mohutný vítězný chorál. Stanula posléze na mostě, jenž se lehce zachvíval pod nárazy ledu, násilím zadržujíc dech, aby nevykřikla hlasitě. Jestliže je to pravda, že vůle boží neřídí svět, jak prohloupila strašně, že si v čas neurvala kus štěstí a bylo by lépe učiniti konec bídnému životu. Zoufale odtrhla se těmto myšlenkám, ne silou a slabostí své duše, jež se před nimi ustrašeně skrčila a couvla. Svítilny v ulici blikaly choře. Na náměstí u zamčených kostelních vrat klečely dvě nuzně oděné ženy Tichý stesk prolnul její mysl a strach před Bohem svým právem silnějšího ovládl její duši. Bouře v nitru jejím se tišila, jako šumění řeky a bušení ledových ker hrozících zkázou a zničením. Pokorně políbila mokrý podstavec sochy sv. Jana, páchnoucí fer-

meží. Vešla pak tichounce do starého rožního domu, jehož živě osvětlená okna nad temným podloubím zvala ji útulným teplým pozdravem.

P. d.

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska. (Pokračování.)

Je-li s jedné strany poesie Nerudova neustálým zápasem lyričné naivity s kritickou skepsí, je s druhé strany dílo jeho roztrženo ve dvé: opozděný romantism zápasí neustále se snahami realistními. Romantism projevuje se v Nerudově díle schopností vytvářeti fantasmagorické stafáže. Tak celá scenerie »Hřbitovního kvítí« je romantická: spustlý hřbitov, zapadlá vrata, zrezavělý zámek, zažloutlé bejlí, filosofický hrobník, ztrouchnivělé kostry, vzájemně rozmlouvající červi, to všechno je tradicionelním příslušenstvím hřbitova, jak si jej romantikové představovali. Ovzduší »Knihy veršů výpravných« je také v souhlase s romantickou poesií: poetičtí cikáni hrající divoký csárdás jsou tu stejně na místě jako erbenovské balady o mrtvých nevěstách a o Vodníkově ženě, legendy indické stejně tu paradují jako romance o reku Douglasovi, jako balada o oběšenci a jako norská báje o Askovi . . . Rozháraný citový timbre »Knihy veršů lyrických a smíšených«, kde básník invokuje burácející větry na příklad tímto způsobem:

Řekněte mně, větrové vy,
odkud veslujete,
že mne jako v pozdravení
v čelo celujete?

Plni jste vy divných šeptů,
plni divné vůně,
přišli jste snad z krajů oněch,
k nimž mé srdce stůně?

není dalek tónu běžné romantické poesie (stačí srovnati paralelní pasáže Máchova »Máje«). Vlastenecká poesie z »Knihy veršů časových a příležitých« básněna je horkou, zapálenou, romanticky blouznivou hlavou: vlast je básníkovi ne realitou, ale fantomem, k vůli němuž třeba se bít a k vůli němuž třeba krev i do poslední krůpěje prolíti. V »Kosmických písních« pièçy, jako jest na př. pohřeb měsíce, platí daň romantismu stejně, jako stafáž ostatních písní, s tím příkrovním, zkaleným nebem, s tím povrchem země fantasticky rozšklebeným, plným dlouhých, hlubných vrásek, s tou černou rakví nesenou šerou ohromností prostoru . . a zase s tou velikou slavnou básní hvězd, s tím titanským chaosem v miliònech a milionech věků. Grandiosní gesto »Balad a romancí«, jako žaloba Satanova k Bohu, odpovídá stejně romantickému genru jako motiv zázračného uzdravení horského Spasitele, tajuplné lákání Černého jezera do hlubin má stejně přísterně romantický akcent, jako bizarní lov romance helgolandské. I »Prosté motivy« jsou zabarveny romantismem. Stará víra oživené přírody dává tu rozhovořiti se větrům a dešťům, lesům a pahrbkům, a stvořila v tom vzhledě zvláště praegnantní číslo:

Liják se v okna boří —
noc divoká a děsná!
Já ležím chorý, bez sna,
a lampa noční hoří.

»Světélko poloslepé,
rci, lampo malá, nač jsi tu,
bych viděl líp svou samotu,
svou bolest cítil lépe?«

Mrkla si ve přístěnku:
»»Aj počkej chvilku, počkej jen,
já kmitám, svítím oknem ven,
těm hladovcům tam venku.

Dost jsem se rozproudila,
by liják znal, kam mráz svůj lít,
by kulich zřel, kam v okno bít,
a smrt by nezbloudila.««

A ze »Zpěvů pátečních« stačí citovati »Matku sedmibolestnou«, »Ecce homo«, »V zemi kalicha«, aby viděti bylo romantické zabarvení citového ovzduší poesie Nerudovy. V nich ve všech jako by básník byl pronikán pověrou starého života, vírou v upíří moc příšerného temna, jako by v něm utkvívalo stále něco z toho severního zalknutého vzduchu, v němž se zrodily staré, ponuré báje, plné hrozebných věšteb, plné nepřátelských nadvlád drsné, krutě živelné přírody...

A vedle této romantické dekorace vidíte paralelně snahu realistní. — Snahu viděti prostě a důvěrně, snahu po živém detailu ozářeném denním sluncem, snahu cítiti se bytostí zcela normální, bez tajemné mluvy nitra, cítiti se bytostí tak všední a obyčejnou, jako kdokolivěk z ulice. — Nemilosrdně trhá básník v takových okamžicích se sebe všechny romantické cáry, notuje píseň novou, píseň, jež snaží se vyvolávati obrazy realné, s přímými a pravdivými postřehy, bez zakalení citovou fantastikou. Uvědomuje si na př. i takové detaily, jako jistý druh pocitu cizoty v poměru svém k milovanému otci, ty okamžiky, kdy se mezi ně stavělo cosi jako příkrá pýcha, kdy stáli proti sobě docela chladně. V tom vzhledě psychologicky zvláště zajímavou je báseň »Našel jsem se!« z »Knihy veršů lyrických a smíšených«, kde duše, strhnuvši se sebe roušku, ptá se »se zrakem zjitřeným a chvějícíma rtoma«, je-li to vskutku ona, která sebe samu vidí. V motivech patriotických následuje vždy ochlazení zapáleného citu: básník uvědomuje si, jak celá raça je bez síly, uvědomuje si její ochablost, její charakterní nejistotu. A tak se stane, že jednou tu čteme verše vítězné, slepé sebedůvěry, jako:

My neklesnem, my nezhynem,
my nejsme více sami,
a když teď znovu k předu jdem,
jde celý svět již s námi! — —

a hned zase verše střízlivě, jasně vidoucí, že lid náš je

. . . . jako cikán bludný,
že všude nejista jest jeho noha,
že všechny jazyky on světa mluví
a v každém kraji jiného zná boha!

(Kniha veršů.)

V »Prostých motivech« není jediné básně, aby nesnažila se býti přímou a pravdivou, aby neodehnala všech stínů a nerozlila všude jasu, v němž viděti i sebe nepříjemnější podrobnosti. Veselost a jas druhých připomínají básníkovi vlastní morosnost, vlastní senilnost, krása druhých připomíná mu vlastní pleť »zvětralou a zmodralý, suchý ret«. A když padla citová dekorace, zjednodušila se i dříve komplikovaná forma. Básník vzal útulek k primitivní formě popěvku národní písně. Zanotuje chvílemi pasáž, jež by obstála v písních, zpívaných lidmi venkova. Kde dříve básnický ton hleděl se vyzpívati do vysoka, kde chtěl slézati nej-

strmější výšiny pathosu, kde chtěl kupiti nejzávratnější hory verbalismu, tam nyní i nejprostší slovo jest mu ještě strojeným, a tón oblibuje si nejnižší spády, kde dříve chtěl hýřiti barvou slova, tam nyní volí slova nejšedivější, kde dříve chtěl hýřiti bohatstvím jich, tam jest nyní nejstručnějším, nejskoupějším, kde chtěl dříve býti dekorativným a pathetickým, tam jest nyní prostě hlubokým nebo ironickým . . . .

A tak se zdá, jako by byl Neruda neustále na křižovatce. Jako by se nemohl rozhodnouti, má-li podlehnouti naivitě svého citu, či má-li jej bičovati ironií, má-li vrhnouti se střemhlav do vzdmutého, dobrodružného moře romantismu, či má-li býti klidným, sebe sama a své smysly ovládajícím pozorovatelem skutečnosti. A vidíte jej kolísati celý život mezi veršem a mezi prosou. Nemůže se rozhodnouti cele ani pro tuto, ani pro onen. Prosa jej láká svým klidným tokem a odpuzuje zase svou jednotvárnou rhytmisací; píše-li verše, připadá mu, jako by psal cosi strojeného, násilného. Opouští poesii na dlouhý čas, aby vždy se k ní zase vracel. Ale pak přináší do ní ze své prosy jistý suchý tón přednesu, jistý prosaism výrazu. Schází mu subtilní pružnost poetické dresury. Za to z prosy přináší si přesnou uzavřenost formy do své poesie. Vidíte, že báseň byla psána na vyslovení určité myšlenky, ne že by básník podléhal suggesci dostavujících se rýmů a pod jich vlivem psal do neurčité délky a šířky, až by kouzlo zase pominulo. Neruda nepodléhal vlastní formě, jako většina básníků, forma nikdy nebásnila za něj, Neruda rval se s formou, přizpůsoboval ji své myšlence. Na rozdíl od jiných básníků nepřizpůsoboval Neruda myšlenky rýmu (stačí čísti poesii na př. Vrchlického, kolik veršů tu paraduje jen proto, že slouží k doplnění sloky, přinášejíce vhodnou ozvěnu rýmu), ale rým myšlence. Rýmuje-li na př. na »ptáka v kleci« trivialní »přeci«, nevzal si básník ani tolik námahy, aby předchozí verš stylisoval tak, aby vyšlo na jeho konci slovo »klece« a básník mohl užíti pak spisovného tvaru »přece« místo pouličního »přeci«. Ze slova »skoro« si udělá »skor«, aby se mu to rýmovalo na »kámen hor«. Vymýšlí si exotické tvary gramatické, na př. »rty moje na Tvojích hladově ulpějí«, aby našel rým na výraz »jedových krůpějí«. A takových detailů z poesie Nerudovy mohli bychom uvésti řadu. Svedlo to ovšem povrchní pozorovatele k výroku, jenž se potom po celý život Nerudovi ve všech kritikách o hlavu otloukal, že »Neruda nemá formy«, a zapomínalo se, že forma básní Nerudových je konformní jich obsahu, že stejně jako mísí básník obrazné s realným, podobným způsobem že jeho poesie snaží se také mluviti nejen konvenční mluvou poetickou, ale že se na její rty dostavuje časem i profanisované slovo všedního života, aby dobylo si práva v jeho poesii. A že podobně jako evokuje básník nejen obvyklé obrazy poetické, ale také obrazy realné, jako pracuje s fantasií nejen romantika, ale také s evokační silou realisty, i slovník jeho je pomísený a obsahuje nejen konvenienční mluvu poetickou, ale také byť sebe drsnější výraz z jargonu všedního života, dovede-li jen ve své stručnosti dodati reliefu jeho myšlence.

Naznačil jsem předcházející partii, čím souvisel Neruda s poesií, jak ji současníci jeho pěstovali. Ale napověděl jsem zároveň, jaké nové prvky Neruda do ní vnesl, a jak na konec nezbylo mu než stanovisko réfractaira,

když současná poesie dala se ještě hlouběji směrem, jenž byl protivný individualitě Nerudově. A tak stanul Neruda uprostřed mnohomluvné, verbalistické generace parnasitní, on tak stručný, tak koncisní poeta, uprostřed rozplyzlých a rozteklých produktů této školy, on jasný a hluboký, uprostřed její povrchové rozptýlenosti, zhuštěný, zcelený a silný, jenž nenáviděl křiklavých, strojených barev, ale miloval celou duší pevně vyrytou linii, jasnou a ostře taženou čáru. Kdežto Hálek na př. nikdy nedostal se z ovzduší Heineových »Buch der Lieder«, naopak rozřeďoval vždy k slabším a slabším limonádám její křehce ironické amuresní něžnosti, Neruda, jenž vyšel také od Heinea, prošel evolucemi všeho jeho díla a prožíval na konec evoluce svého vlastního života, napsal své »Zpěvy páteční«, dílo, k jehož pašijové, mesianské patriotické notě mohlo se dojíti jen ironickou raçovní skepsí Heineovou, ale jen tehdy, byla-li tato nota sama sebou přemožena, byla-li sama ze sebe vyžita.

(Pokračování.)

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Pokračování.)

Spisy Haeckelovy představují o sobě dosti objemnou knihovnu. Jeho speciální vědecké práce by mu samy o sobě pojistily jméno mezi předními zoology našeho věku. Především to byly Radiolarie (mřížovci), v nichž postupným bádáním jednobunečné organismy seznal. Na přeozdobných, někdy jako dle zákonů krystallografie utvořených schránkách počal Haeckel obdivovati činnost nepatrné vločky plasmatického jejich těla, i uvědomoval si jasněji a jasněji, že nemůže býti principielního rozdílu mezi životem jediné buňky a celého vysoce komplikovaného organismu obratlovců. Geometrická pravidelnost jejich schránek dala podnět k založení zvláštní větve všeobecné biologie, nauky promorfologické. Rovněž nanejvýše plodným bylo studium mořských hub čili Spongií. Jmenovitě ve svém zpracování malé skupiny vápenitých hub podal jeden z nejpřesnějších důkazů induktivních pro Darwinovu nauku o původu druhů a objevil základní vývojový tvar hub, gastrulu, jejž snažil se dokázati při vývoji všech vícebuněčných zvířat: tu postihl základní myšlenku »gastraeové theorie«, kterou pak v řadě pojednání »Studien zur Gastraea-Theorie« rozvedl. Theorie tato jest vrcholem odborně zoologických výzkumů Haeckelových a nesmírně důležita pro vývojezpyt i systematiku mnohobuněčného zvířectva čili metazoí. Oceniti ji možno bude teprve po objasnění základního zákona biologického. Jiná řada jeho prací je věnována trubýšům (Siphonophora), láčkovcům, kteří jsou příbuzni medusám, nežijí však jednotlivě, nýbrž v koloniích, jichž členové dělí se o jednotlivé funkce životní, pohyb, přijímání potravy, ochranu proti vnějšku, rozplozování, pozbývajíce částečně své organisace a nabývajíce neobyčejných tvarů, jen určité funkci přizpůsobených. Takový trs svými fysiologickými úkony se rovná jedinému zvířeti, podobně jako celé složité květenství složnokvěté rostliny, na př. slunečnice, biologicky zastupuje jediný květ. V Haeckelově stále za svšeobecňováním jdoucí mysli uzrály úvahy o tom v pojednání o všeobecné tektologii, jež jest vynikajícím

oddílem knihy »Generelle Morphologie«. Když proslulá výprava Challengerova (1872—1876) obrovský materiál za čtyři léta z hlubin oceanu vytěžený mezi jednotlivé zoology světa ku zpracování rozdělila, aby pak výsledky výzkumů v 50 nádherných svazcích, plných stkvělých ilustrací nákladem anglické vlády byly publikovány, a vědeckému obecenstvu celé země jako velecenný dar podány, dostalo se Haeckelovi za úkol prozkoumati veškeré Radiolarie, Siphonophory a malé skupiny Spongií, totiž rohovité houby. Dvanáctileté studium těchto skupin zvířectva jest uloženo v řadě anglických monografií výsledků Challengerovy cesty, ale hlavní obsah podal Haeckel v několika spisech i německy. Vedle toho velké práce věnovány jsou i jiným zástupcům láčkovců, jmenovitě medusám a ostnokožcům. Dílem odborně zoologická, dílem polemická, popularisující a filosofující jsou jeho hojná menší pojednání a zvláště četné přednášky, obracející se tu k užšímu kroužku soudruhů v bádání, tu k nejširšímu obecenstvu, pokud o přírodní vědy vůbec zájem má. Nejdůležitější z nich jsou »Ueber unsere gegenwärtige Kenntniss vom Ursprung des Menschen« (1898) doplněk »Anthropogenie« a »Monismus als Band zwischen Religion und Wissenschaft. Glaubensbekentniss eines Naturforschers.« (1892), předzvěst knihy »Welträthsel«. Vynikající a zvláštní postavení mezi knihami jeho má »Generelle Morphologie«. Není to spis populární, naopak dosti těžce psaný, ale také je nadmíru dalek toho, co obyčejně se zve odborná vědecká práce. Haeckel mohl jej nadepsati, jako učinil Lamarck u svého stěžejného díla »Zoologická filosofie«. Název »všeobecného tvarosloví« nepoučí ani čtenáře ve vědecké terminologii znalého, co vše v knize může nalézti. Názvu morfologie odpovídá totiž několik pojmů různého rozsahu. Botanikové rozumějí morfologií pouze nauku o vnějších tvarech rostlinných, zvláště pak uvádění jejich vzájemných vztahů na určitá jednoduchá schemata: tomuto pojímání odpovídá přibližně Haeckelova tektologie. V zoologii se morfologii dává význam širší, ale ne vždy stejný: nejčastěji se jí rozumí nauka o všech tvarech, vnějších i vnitřních, oku nápadných i drobnohledem pouze zřejmých na hotovém těle zvířecím. Jiní přírodozpytci, a mezi nimi Haeckel, čítají v obor morfologie i vývojepis živočišstva, nauku o vznikání tvarů. Jakkoli na jedné straně jest patrno, že nejčetnější ústroje a celé organismy můžeme pochopiti pouze, víme-li, jak se tvoří, lze jinak právem namítnouti, že hranice morfologie, vědy popisující, jsou tu překročeny, a že genese, změna jest zjev dynamický, a náleží proto fysiologii. Tímto ohraničením ovšem nemůže býti řečeno, že vývojezpyt má se odděleně pěstovati od organického tvarosloví; bylo by vůbec žádoucno hlubší spojení morfologie s fysiologií, než dosud, aspoň u veliké části vynikajících zoologů a botaniků, bývá uskutečněno. Haeckel vřazením vývojepisu vedle anatomie v system všeobecné morfologie neučinil vskutku žádného násilného kroku ani v klasifikaci věd, a získal nesmírně mnoho: pojmem vzniku, vývoje nabyl možnosti, příčinně vysvětliti souvislost organického tvorstva, a tato práce ve velikém stylu ve »Všeobecné morfologii« jest provedena. V díle tom uložil Haeckel celý svůj system nejen theorií biologických, nýbrž nazírání na svět vůbec. V pozdějších populárních a filosofických spisech nic v podstatě nového nepověděl, všechno, co později zdánlivě dogmaticky tvrdil, jest odůvod-

něno a dovozeno v této knize. Poněvadž pozornost naše upírá se po přednosti ku Haeckelovi-filosofu, připojíme podrobný rozbor též jeho biologických principií ku kapitolám jeho posledního spisu, po výtce filosofického; nicméně nemůžeme nevzpomenouti celkové osnovy »Všeobecné morfologie« a některých statí jejích, pro všeobecnou zoologii významných, jichž obsah by jinak nám ušel. První díl, Všeobecná anatomie organismů, zabývá se nejdříve otázkami klasifikace věd biologických a methody vědecké. Již tu prohlašuje se rozhodně pro mechanický výklad života, a tvrdí, že vitalismus je indeterministický a proto nevědecký. Pak sledují zajímavé kapitoly o poměru organismů k říši neústrojné, o vzniku organismů vůbec a rozdělení jich v zvířectvo a rostlinstvo. Jest známo, že nejdokonalejší zástupci obou těchto říší ústrojenstva hluboce se od sebe liší jak způsobem života, tak i organisací a tvarem, že však o nejnižších bytostech ústrojných bývá zhusta nemožno rozhodnouti, zda ku rostlinám neb živočichům náležejí. Vyšší zvířata a rostliny jsou charakterisovány rázem svých tkaniv buněčných: zde toto kriterium schází, neboť právě ony nejnižší organismy tvořeny jsou buď buňkou jedinou, nebo nejvýše skupinou stejnorodých buněk, nijak význačnou. Zbývají tu jen fysiologické znaky, u rostlin výživa z neústrojných sloučenin, u živočichů pohlcování organické, pevné potravy — pohyblivost a čivost jest všem organismům, ovšem v nejrůznějším stupni společná —, ale známe četné ústrojné bytosti, které buď zároveň, neb v různých dobách života jako rostliny a živočichové se chovají I navrhl Haeckel rozeznávati ještě třetí říši ústrojnou, Protista (jí odpovídá vlastně český název prvoci, ale vztahujeme jej obyčejně jen na živočišné zástupce), do které se zahrnují všechny tyto sporné formy. Ale při stanovení hranic této říše vyskytuje se tolik obtíží, že lze týmž právem ji přijmouti i zamítnouti. Četní přírodopisci již methodicky proti ní namítají, že nesnáze při stanovení jediné meze mezi zvířectvem a rostlinstvem vzrostou dvojnásob potřebou dvojího ohraničování. Protože nevědecký by byl čistě negativní výměr říše Protistů, kdybychom v ni vřadili to, k čemu ani botanikové ani zoologové se nechtí hlásiti, nebo co obojí zároveň pro sebe reklamují, přijal Haeckel za společný znak Protistů, že sestávají z jediné plastidy, nebo z několika hodnotou i úkonem sobě rovných. Proti zvířectvu tato charakteristika stačí, zvláště když pro všechna vyšší zvířata dle Haeckela platí vývoj z gastruly, typického již pletiva. Hůře jest u rostlinstva. Nehledíme-li ku spornému pojímání vláken některých řas jako skupin jednobuněčných organismů, známe vysoce jinak organisované rostliny, napo dobující nezřídka peň, listy a kořeny, jichž celé tělo sestává z jediné mnohojadrné buňky, nebo které, dle pojímání proslulého rostlinného fysiologa Sachsa, mají stavbu nikoli jednobuněčnou, nýbrž bezbuněčnou. Výborným příkladem takových rostlin je mořská řasa Caulerpa, vzrůstem skoro nějaké kapradině se blížící; leč i v naší domácí floře máme některé takové řasy a zvláště velikou skupinu nižších hub, rozmanitých to plísní. Proti oddělování těchto od hub vyšších, mnohobuněčných, s nimiž je pojí přechodné tvary, bude každý botanik se vzpirati. Ostatně Haeckel tím, že později rozlišil ve svých Protistech Protophyta a Protozoa, prvorostliny a prvozvířata, učinil sám uznávání této třetí zvláštní říše celkem

illusorním. — Mimochodem vyskytl se nám Haeckelovský termín plastida. V dobách, kdy »Generelle Morphologie« byla psána, bylo jádro již pokládáno za veledůležitou část buňky, nicméně popisovány četné nízké organismy jako bezjadrné. Tyto nazývá Haeckel všeobecně monery, a proti buňkám jádrem opatřeným cytody, název plastida zahrnuje cytody i buňky. Z existence bezjaderných moner činil Haeckel daleké a důležité dedukce: v nich nejsou ještě rozděleny funkce jádra a plasmatu, jsou to nejprimitivnější organismy, kterým podobné povstaly praplozením. Když později zdokonalenou mikroskopickou technikou i v domnělých monerách jádra byla objevována, tak že nyní jen maličko forem se udává, u nichž jádro buněčné spatřeno nebylo, viklaly se faktické základy této theorie. Někteří přírodopisci dokonce dopustili se toho povážlivého kroku, že prohlašujíce jádro za nutnou součást živé buňky, která posléze všude prý bude nalezena, a popírajíce tím Haeckelovy monery, zároveň s Haeckelem přijímají archigonii, která bez vzniku bezjaderných cytod těžko se dá mysliti. V třetím oddílu »Generelle Tectologie oder allgemeine Structurlehre der Organismen« stanoví se některé důležité pojmy o sestrojení těla živočišného. Rozeznává se šest stupňů individuality morfologické: plastida, organ, antimer, metamer osoba (prosopon) a kmen (cormus), z nichž každý vyšší skládá se aspoň ze dvou nižších. Dobře lze toto složení pozorovati na zvířatech zevně článkovaných, na př. hmyzu: brouk sám je osoba, skládá se z článků za sebou jdoucích, metamerů. Ty mají různou podobu a různé funkce, ale původně a u nižších členovců neb dokonce u předků jejich červů jsou velmi podobně organisovány: u stonožek a nižších korýšů má každý článek artikulované přívěsky, nohy, a uvnitř má svou zauzlinu nervovou, u některých červů kroužkovitých dokonce i vyměšovací, dýchací, ba dílem i pohlavní organy v článcích za sebou sledujících se opakují. U obratlovců jest článkování vnitřní a proto těžko poznatelné; ale srovnávací anatomie nás poučuje, že s metamerickým uspořádáním páteře z řady obratlů souvisí analogické, ale vývojem velice zapletené ustrojení nervové soustavy, svalstva, a že též soustava oběhu krevního z části má původ svůj v obloucích žaberních, ve větším počtu stejnoměrně sebe sledujících a opakujících. Každý z tělesných metamerů čili segmentů jest opětně složen ze dvou polovic, zcela souměrně uložených, shodných jako předmět a zrcadlový obraz: ty slují dle Haeckela antimery. U jiných typů zvířecích skládá se metamer z několika antimerů: u ostnokožců z pěti, u medus, korálů a jiných láčkovců z 4, 6 neb 8, čímž podmíněna jest i paprsčitá souměrnost těla. Každý antimer obsahuje zase různé ústroje čili organy, složené z elementarních organismů, buněk, Členovec, obratlovec vyvíjí se od buňky všemi stupni individuality až k osobě, jiná zvířata, jako nižší červi, zůstávají státi na nižším stupni metameru neb jen antimeru.

Naopak korály, trubýši i zvířata jiných tříd živočišných překročují stupeň osoby, i spojují se ve vyšší individuum šestého stupně, kmen čili cormus: takovými jsou »keře« korálové, plovoucí »kolonie« Siphonophorů. Totéž pojetí platí pro rostlinstvo, kde relativní pojímání individuality již velkým morfologům Braunovi a jiným již před Haeckelem bylo obvyklé: stromy a většina ostatních květných rostlin dostupuje tu v dokonalém vývoji šestého stupně individuality, kmene čili cormu, jehož

název odtud vzat, osobě živočišné odpovídá jednoduchá větev nebo květ. Vnějšími formami se zabývá »promorfologie organismů.« Haeckel, aby ukázal, že tytéž geometrické zákony platí pro tvary živé i neživé hmoty, podává tu úplný pendant k anorganické krystallografii: i nejpravidelnějších 5 mnohostěnů shledal, a to právě mezi mřížovci, stavěnými od předchůdců jeho do kmene »Amorphozoí« t. j. beztvarých zvířat. Podobně jako krystallografie nenáleží právě ku nejzábavnějším naukám, tak ani Haeckelův popis 40 typů promorfologické symmetrie, opatřených vesměs novými, podivuhodně sestrojenými řeckými jmény neuvedl v nadšení čtoucí přírodopisce; ale nehledě k této odstrašující terminologie stala se promorfologie důležitou částí pozdějších všeobecných zoologií. Ve větší míře platí to o tektologii, jíž nově zavedené pojmy metamerů a antimerů umožnily přesnější vyjadřování a tím i myšlení o mnohých vztazích celkové organisace živočišné. Nezřídka tektologie a promorfologie, vskutku úzce spolu souvislé, podávají se v jedné nauce »o architektuře těla živočišného.« Druhý díl jest věnován všeobecnému vývojezpytu. Úvodem jemu jest genealogie organického tvorstva, schematicky osvětlená několika tabulemi rodokmenů. Jak souvisí tyto rodokmeny s tím, co se potud nazývalo vývojezpytem, objasňuje následující pojednání. Jest totiž vývoj dvojí: vývoj individua z jediné buňky, ontogenie, a vývoj veškerého jeho příbuzenstva z nejnižšího předka, fylogenie. Že druhý vývoj existuje, dokázala teprv proti dogmatu stálosti stvořených druhů descendenční theorie. Obojí tento vývoj spjat jest pevným zákonem, jejž Haeckel určitě formuloval a základním zákonem biogenetickým nazval: vývoj individua opakuje ve více méně skrácené a pozměněné formě vývoj všech předků. Ve všeobecné ontogenii (všeobecnější výraz než embryologie, která značí vlastně jen vývoj organismu uvnitř zárodkových obalů) zabývá se Haeckel různými způsoby plození, i ukazuje. že od prostého dělení nepřetržitá řada modifikací vede ku typickému plození nepohlavnímu čili monogonickému, a od tohoto přes spojování dvou stejných buněk ku pohlavnímu splývání dvou zcela differencovaných elementů, vajíčka a chámového vlákna, ku amfigonii. Pohlavní rozmnožování zase výjimečně vymizením oplození může se zvrhnouti v monogonii; tomu zjevu říká se parthenogenesis a jest častý u hmyzu, jmenovitě u včel i příbuzných vos a u motýlů. Jinde, jmenovitě u mšic, nastává rozmnožování dříve než zvíře celkově dospělo, i zve se ten zjev paedogenesis, obyčejně s parthenogenesí jsa spojen. Obšírně pojednává Haeckel i o poměru proměny nepřetržité ku t. zv. rodozměně. Rodozměna jeví se na příklad u většiny medus tím, že z vajíčka vyvine se polyp, někdy úplně podobný zvířeti korálovému, a ten nepohlavně, pučením, vytvořuje jednak nové polypy, jednak medusy, tvarem mu zcela nepodobné a pohlavního množení schopné. Zkrácením vývoje může rodozměna přejíti v prostou proměnu. Všechny tyto zjevy rozmnožování dají se uvésti na procesy vzrůstu a řízeny jsou principy přizpůsobení a dědění, které Haeckel považuje za nutné důsledky výživy. Výživa čili asimilace jost mu opět dějem čiře mechanickým a tak spatřuje v theorii Darwinově, od přizpůsobení a dědičnosti vycházející, dokonale mechanistický (tolik co materialistický) výklad organického tvorstva. *P. d.*

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

K. V. Rais: Paničkou. (Nákladem Šimáčka). V nové své práci vypravuje Rais historii Toničky Ulvrovy, dívky z maloměstské chalupy, která se stydí za své selské prostředí a je sžírána touhou stát se paničkou, jako ta která šťastnější její družka. Přání se splní. Tonička se stane nejen paničkou, ale dokonce pražskou paničkou. Věc je však ta, že tím princem z pohádky, jenž ji otevřel brány domněle krásnějšího světa, je skladník z kterési holešovické továrny se dvěma zlatými denně, a celý vysněný ráj býti paničkou scvrkne se Tonicce na šedě prázdnou existenci malých lidí ve čtvrtém patře holešovického činžáku s přibývajícími dětmi a nedostačujícími příjmy. Neusmívejte se nad zdánlivou malicherností látky a titěrností zájmů. Každé prostředí má svá měřítka důležitosti a pro Toničku Ulvrovou znamenal vstup Emanuela Stýbla, skladníka z Holešovic, do jejího života jistě že bezmála tolik, jako pro Elsu objevení se Lohengrina. A nepozastavujte se také nad bezvýznamností konce, neboť málokterá historie ve skutečnosti rozlévá se do velikého štěstí anebo se řítí v katastrofu: obyčejně to dopadá tak tak, ani dobře ani zle, ani k životu ani k smrti, tak všednodenně a mělce a v tom cítíme právě nejpronikavěji tragiku života, neboť opravdu je snad lepší nést veliké neštěstí s jeho romantickou gloriolou, než jako Tonička Ulvrova počítat denně každý krejcar, záplatovat dětem šaty a vědět, že to tak půjde až do smrti. Je-li jedním z nejvděčnějších ale také nejoblíbenějších úkolů umělce vyvolat i pomocí nejmalichernější látky silný pocit života, pak třeba přiznati Raisovi, že mu dostál. Cítím, odkládaje jeho knihu, více emočního zvlnění než po přečtení leckteré lyrické sbírky. Což znamená zde tím více, podotknu-li, že autor se tu vzdal těch všelikých lacinych prostředků k dráždění slzných žláz čtenářových, jimiž pro umělečtějšího vnímatele tak silně byl zakalován účinek jeho »Zapadlých vlastenců« nebo »Západu«. Zanechal zde toho rozlévání sentimentálních sympathií na hlavy jednotlivých osob a pěkně nestranně je staví vedle sebe, tak jak je osud uplácal z obyčejného těsta, s příměsky dobrými i špatnými: Práce jeho má všecky přednosti dobře vypravované a poutavé povídky, ale je to současně zajímavá studie o vzájemných jemných nárazech tří prostředí, selského, maloměstského a velkoměstského, v níž postřehujete určitou, pevnou methodu a náběh ke stylu, ne sice v mluvě, ale v podávání věcí. V tomto posledním je význam Raisův pro naši literaturu: jako on, tak nedovede u nás nikdo přinutit své péro, aby se odřeklo všech lyrických a subjektivních záchvatů, všeho blýskání slovy a barvami, a aby tak poslušně a disciplinovaně podávalo věci jak jsou a jak jdou, v tvrdých, ostrých hranách a nejpřes-

nějším vymezení. Opravuji se však: péro jeho nepotřebuje se vlastně ani odříkat, nepotřebuje být krutě disciplinováno, poněvadž u Raise je tento smysl pro věci, tato veškerá jeho methoda, která činí knihy jeho tak poutavými, elementární, instinktivní přímo vlohou. To není jako u těch velikých objektivistů jako na př. Flauberta, u nichž je objektivnost velikým triumfem nad látkou a nad svým Já, poněvadž jí dosáhli za tu cenu, že své ohnivé subjektivitě dříve musili spoutat ruce a zacpat ústa. Rais, pokud je umělcem, jest jen a jen objektivní; co je v něm subjektivního a kde to prorazí na povrch, je to právě živel neumělecký, primitivně a naivně sentimentální. V této knize ho je, kromě »Kalibova zločinu«, snad ze všech jeho knih nejméně, proto tím čistěji dá se pozorovati objektivní methoda autorova, s níž bere věc za věcí, detail za detailem, okamžik za okamžikem, všecky látkově až směšně malé a buduje z nich jako z kaménků něco, co má svou nepopíratelnou formovou architektoniku a co by bylo opravdovým uměleckým dílem, kdyby se to jen trochu výš pnulo a vybíhalo v zářící štít neb věž vzletnější poeticko-formální myšlenky. Takto však zůstává Rais příliš při zemi, staví více vedle sebe než nad sebe a dává nám při všech svých vzácných kvalitách litovati, že tak jako všednodenními věcmi, nedovede básniti i idejemi a barvami i hudbou slova. *Kj.*

Knut Hamsun: Viktorie a jiné novelly. (Přeložil V. Petrů. Ottova Laciná knihovna.*) Nejmodernější literatura nemůže počítat erotiku právě k svým silným stránkám. Je velká, pravda, v pitvě milostných vášní, ale nezná z nich bezmála než už jen útvary komplikované, nejposlednější možné raffinementy, bouře smyslů, demoničnost a mystiku pohlaví a ty nejvyšší oktávy, kde intellekt a tělo poskytují si navzájem jen stimulanty k podráždění a sesílení rozkoše. Romány d'Annunziovy a Przybyszewského mohou platit v tomto směru za typické. Ale za to slabá a impotentní je většina nejnovější literatury tam, kde má vyjádřit tu nejprostší a největší věc života: lásku v odvěkém a klassickém slova smyslu, ne chvilkovou vášeň dvou nervových organismů a těl, ale trvalý svatý zápal srdcí, vítězící nad časem, dálkou a všemi podskoky osudu. Většině nejmladších literátů u nás i jinde jeví se být něco takového už příliš zastaralé a hloupé; stará erotika je diskreditována tak přehnaně a nespravedlivě, že co v oboru lásky nehraje na nejtenčích subtilnostech anebo nemá dokonce příchuti pathologičnosti a poblouzení, nepovažuje se za hodna uměleckého výrazu. Nejhůře snad je v tom ohledu už u nás, naše nejmladší literatura nezná vůbec ženy. Jaké ochuzení to pro ni znamená, jakou ztrátu na mladistvém žáru, barvách citu, kouzle života a ethických vzpruhách, to pochopí každý, kdo zná význam ženy a lásky pro všecko lidské umění ve všech dobách. Po četbě takovýchto zjevů literatury studeně analytické anebo sobecky rozkošnické anebo zas stařecky vyžilé působí na vás »Viktorie« čarovným dojmem polozapomenutých melodií a pohádek mládí. Hle, umělec opravdový a silný, uznávaný za venkoncem moderního všemi literárními stranami, a neostýchá se vypravovat historii na to nejotřepanější thema na světě: jak Jeník a

*) Před tím už, v jiném překladě, vycházela »Viktorie« v Moderní Revui.

Viktorie měli se rádi již jako děti, jak se setkali pak po letech, ona jako slečna ze zámku a on jako básník, syn mlynářův, jak vášeň jejich tajila se pod ledem konvencí, až najednou jej prolomila v ohnivém výbuchu. A jak počal pak osud s nimi hrát hloupou a zároveň raffinovaně krutou hru: Viktorie vyzná Jeníkovi svou lásku, ale nemůže být jeho, neboť je nucena se zasnoubit, oba se krutě týrají, ale milují vždy více; snoubenec Viktorie je zastřelen při honbě, Viktorie je volna — ale teď zas Jeník nemůže, neboť se právě zasnoubil. A tak to jde dál a dál, léta plynou, oba jsou zase volni, ale přece se nestanou svoji, až konečně Viktorie umírá a v posledním dopise dává propukati celému žáru své lásky, která byla osou celého jejího života. Ten list je stylisován tak primitivně, že by se u nás každý autor, jenž chce být považován za moderního, ostýchal dát něco takového do tisku. »Ano, Jeníku, milovala jsem vás . . . Jeníku žijte blaze . . . Jest to Viktorie, co vám píše« a tak to jde pořád, bezprostřední výlevy citů tak prosťoučkých, jaké mluví z Hálkových Večerních písní, které přec u nás jsme zvykli považovat za prototyp staromódní erotiky. A přece, jak to zde působí, jaká otřásající to erupce nejelementárnějších a nejsvětějších sil srdce po všech těch předchozích hrách na schovávanou, maskách a komediích, jimiž, jako v Hamsunových knihách téměř zpravidla, oba milenci se mučili. Jsou to jen nové variace na »Pana« a »Mysterie«, tato zmítání mezi titěrnou směšností konvencí a velkolepou tragikou nitra. Jako tam, tak i zde čtete o pósách, do nichž se tito lidé před lidmi nutí, o nešikovnostech a krutostech, jichž se vůči sobě dopouštějí a jimiž jen pomáhají zadrhovati smyčku, již jim osud hodil na hrdlo, a když jsou pak sami, třeští láskou, tonou v kouzelných snech a sladcebolestná vášeň jejich jako nádherný požár plápolá k nočnímu nebi. Je v tom něco ze staré erotické noty heineovské, v této směsi ironie a vážné bolesti, v tomto sebevysmívání, v tomto cynickém smíchu, jenž jest vlastně křečí krvácejícího srdce. Po stránce formálně-umělecké znovu se zde podivujeme osvědčené síle Hamsunově v zhuštěnosti a oekonomii prostředků. Takto vynechávati všecko méně důležité, zbaviti látku vší její hmotné tíhy a svést ji na pouhou hru suggestivních zkratek, osvětlujících mihotem svých blesků celé hlubiny srdcí a dlouhých životů, nedovedl snad nikdo v evropském románě od dob Turgeněvových. V tomto ohledu je nedostižným kusem umění jmenovitě druhá povídka této knihy »Královna ze Sáby«, nejkondensovanější to essence ohnivé touhy a krutě žalostného humoru. Nelze si představit, že by se do méně stránek dalo vpravit více životní mizerie a blbosti osudu. I ostatních šest povídek, ač velmi různých svým rázem, svědčí o velikém Hamsunově umění psychologickém a vypravovatelském, některé i o síle a věrnosti, s níž dovede kreslit postavy z lidu. *Kj.*

Jan z Wojkowicz: Poesie. V Praze 1900. Nákladem vlastním. Nebýti »Předmluvy« ke knížce Wojkowiczově, byl bych si odnesl ze studia jeho »Poesie« představu mladého básníka, majícího jisté okamžiky měkkých a tesklivých nálad, jimž velice pěkně dovede střihnouti roucho přilehavého slova i opojného verše. Ale četbou »Předmluvy« přidružila se představa jiná ještě: představa jinocha dosti nezkušeného, který ještě neví, co má u sebe nejpěknějšího. Jinak by se byl vystříhal oněch

slov sebechvály, přecházejících místy v čiré nadšení nad sebou samým a nad jednotlivými odstavci svých básní. A rozhodně by nebyl citoval ve svojí kusosti alespoň bezvýznamný pasus ze starší dlouhé básně »Přítel podzim«, kterou do sbírky nepojal, ač »byla kdysi jeho literárními přátely považována za nejurčitější znak jeho literárního charakteru.« Jinak zcela mile nás naladí první oddíl sbírky: »Housle v duši«. Cítíte vanout z něho mladistvé kouzlo jarních i podzimních melodií, tesklivost i nyvou touhu dětské téměř duše, která nepřemítá, ale opíjí se, která neumí ještě plakat bolestí, ale vyhledává smutek pro jeho tichou a hudební monotonnost. Necítím toho ani ve vychválené básni »Přítel podzim« ani v konstruovaném veršování prvního čísla cyklu, ale usmívá se to na mne z těch kratičkých, drobných, nanejvýš hudebních a náladových čísel »Prší . . .«, »Jarní déšť«, »Labutě tesknily« a m. j. Cítíte tesklivost a něžnou gracii Alberta Fleuryho, podivuhodnou monotonní hudbu Verlainovu Jsem jist, že básně ty přímo jsou psány pod nikdy nemizícím dojmem pièç nezapomenutelného krále básníků:

Il pleure dans mon coeur
comme il pleut sur la ville . . .

A snad se nemýlím předpokladem, že právě jeho poesie to byla, která veliký měla vliv na určité utváření se mladé Wojkowiczovy duše, která pak nucena byla teskniti takto a toužiti po snivých, vzdychavých a spleenem vybledlých obrazích. Je ve všem jistá choroba, vlastně horečná touha po ní, lilijová bledost snících princezen, milování jar a podzimků . ., ale ve všem je hudba a tiché ukolébání. Věru, že nic nového tu není, co by již ku př. Vrchlický nebyl dávno a silně vyslovil, mužně a v jadrném reliefu docela —, však to, co tu je, zní notou upřímnosti. Pěkná báseň »Jakobsen u moře« je transponování Vrchlického v duševní náladu mladých:

. . . Ach, viďte že, můj chorý příteli —
nic nad to není krásné! Tonout ve snění,
až se v ně celý život promění,
pak zhynout jeho krásou — —

Však on se k tomu sám přiznává v jakémsi portretu moderního člověka, jímž je trefně výstižná báseň »Evoluce básníka«:

— — a známým melodiím dám nový přízvuk
své umdlené touhy . . .

Wojkowicz má místy velice pěkné obrazy, hluboké i pronikavé poetičnosti (»a bylo tolik jara v srdci mém, co plachty rozpjaté ho nesou oceánem —«), jadrné suggesce a tiché náladovosti. Je typem celé řady mladých, kteří jsou slabí pro silný úder života, vyhledávajíce zarostlé břehy měkce plynoucích řek, nad něž se snáší nyvá melancholie časného podzimku. V posledních dvou oddílech (»Reflexe« a »Myšlenky i hymny«) je několik pěkných ideí, ale nejsou mi ani z daleka tolik milé jako čísla prvého cyklu, protože jim schází vnitřní oheň, sopečná síla prožití, která musí z hloubky zadunět, provalit utvrdlou kůru a snopem svých sršících jisker zapálit nitro. *Fr. Sekanina.*

M. Maeterlinck: Pelléas a Melisanda. Přeložila Marie Kalašova. Světové knihovny čís. 155—156. — Dle úvodní studie překladatelčiny náleží »Pelléas a Melisanda« první době tvorby Maeterlinckovy. Možno, že časově; ale dle jeho povahy umělecké vřadil bych toto drama spíše do druhé periody básníkovy činnosti. Maeterlinck prvních dramat jeví se mi v jistém smyslu zajímavým a ojedinělým pendantem Shakespearovým. Kdežto Shakespeare vztyčoval v osobách svých dramat lidské typy duševní (žárlivce, lakomce, snílka, mstivce, břichopáska atd.), vystavuje Maeterlinck v prvních svých dramatech pouhé typy fysické: starce, muže, mladíka, ženu, dívku, matku, dítě, slepce. Ovšem, že k těmto fysickým bytostem pojí básník jisté vlastnosti duševní; ale je to jen několik málo určitých primitivních znaků, které jsou fysickým stavem těchto osob podmíněny, které z nás první představa některé z těchto bytostí nevyhnutelně vyvolává. Stařec je chorý a zádumčivý, muž vážný a silný, dítě hravé, naivní, bojácné; matka je proniknuta láskou k svému dítěti, slepec žije interným, od zevnějších vlivů odvráceným životem. Jinak jsou nám duše jejich zcela neznámy, nevíme ani, jsou-li to lidé dobří nebo zlí — lze-li mluviti o dobru a zlu v tomto světě živých stínů, sepjatých pouty naprostého determinismu a spojených jediným stejným zájmem: děsem smrti. Nejdále odvážil se Maeterlinck tímto směrem ve svém »Vnitru«, kde se snaží zaujati diváka osudem osob, jimž nedá promluviti jediného slova a které jsou ještě méně, než osoby ostatních dramat této periody, totiž pouhými lidskými silhuetami, více méně nejasnými stíny, mihajícími se za oknem osvětleného pokoje. Že podivný tento pokus neselhal, vysvětliti lze opět jedině tím, že básník dovedl napjati mezi divákem a těmito silhuetami neznámých lidí vlákno mocného společného interesu: strachu ze smrti. Poněvadž je však počet takových fysických typů dosti obmezený a dají se sepjati asi tímto jediným společným interesem, bylo zřejmo, že musí básník tuto studnici svého tvoření brzy vyčerpati, mnohem dříve než anglický mistr svůj mohutný zdroj. Odtud obrat či postup Maeterlinckův k duši člověka, duši, jako zjevu samostatnému a složitému, jehož nelze charakterisovati jen bílými vlasy, svěžími tvářemi nebo zhaslými zřítelnicemi. To je hlavní rozdíl, který nalézám mezi výtvory první a druhé doby jeho tvoření, nikoli nějaká změna jeho mysticismu, jenž zůstává týmž. Všecky ostatní rozdíly, jako prohloubení psychologie a sesílení detailu vyplývají z této základní změny. A s tohoto stanoviska jest »Pelléas a Melisanda« rozhodně bližším »Aglaveně a Selysettě«, než »Vetřelkyni«, »Slepcům«, »Vnitru«. »Aglaveně a Selysettě« blíží se drama ostatně i svým sujetem. Týž problem jako tam: láska ve třech — problem, jenž byl dramatiky tohoto století nesčetněkráte ohmatáván a převalován, který však přes to lákal mocně největší básníky a nejvyšších způsobů řešení dospěl jmény Ibsen (Rosmersholm), Tolstoj (Anna Karenina), Hauptmann (Osamělé duše), Maeterlinck (Aglavena a Selysetta). Jeho rozřešení v »Pelléovi a Melisandě« jest ovšem rozřešení v »Aglaveně a Selysettě« hodně vzdálené a dost blízké konvenčnímu »Zab ji, zab ho!« nevěrnických dramat francouzských. I jednotlivými scénami upomíná Pelléas na Aglavenu. Tak scénou závěrečnou, kde se snaží Golod marně přiměti umírající ženu k vyznání, kteráž scéna ovšem nedostupuje z daleka mohutností účinu poslední

scény z Aglaveny, v níž šlechetná Selysetta umírá se lží na rtech, aby vykoupila štěstí dvou lidí, jimiž svého pozbyla. Vůbec zdá se mi býti Pelléas jakýmsi náběhem k tomuto nejdokonalejšímu (byť nejoriginelnějšímu) dramatu Maeterlinckovu. Přes to jsou i v »Pelléovi a Melisandě« scény vzácné krásy. Noc, kdy oba milenci čekají s hošíkem návratu Golodova, jejich první scéna milostná, kdy Melisanda zaplaví Pelléu svými vlasy, jejich poslední rozmluva, vybuchující v náhlé, prudké, oslňující vyznání srdcí. A také tato práce je výmluvným dokladem silného, vrozeného dramatického talentu Maeterlinckova, jenž se mu mnohými upírá. Všecko, děj, čin, mluva, nálada je tu tak zhuštěné a (kromě snad vstupní scény služek a výstupu Ynioldova (3.) ve čtvrtém aktu) není nikde slova, které by nebylo nutnou součástí celku. A v čem záleží vlastně tajemný účin těch zvláštních básní, tolik vzdálených dnešnímu životu, cítění a nazírání? Nejsou to přece ty pohádkové rekvisity, ty lesní studánky, nádvoří hradu, tmavé sluje a zrcadla jezer politá měsícem, které nechávají naši duši, zjizvenou ještě naturalismem, chladnou před tolika jinými básněmi a obrazy. A není to ani sám ten zvláštní styl, prostý, nebohatý výrazy, nepřeplněný obrazy, jehož filologický zevnějšek dovedli mnozí fotograficky kopírovati, jehož suggestivnost nedovedl však zachytit žádný. Je to síla a čistota jeho básnických visí, která proniká každým jeho slovem a každým jeho gestem. Zjevují se před námi jako zamlžené osady na cestě znaveného poutníka, lákají nás jako rozpjaté touhy, jako přetrpěné bolesti, a — ustupují, stále ustupují. A zanechávají v nitru mocnou resonanci, nezapomenutelnou a nevylíčitelnou . . . jako píseň zvětralé sfingy v poušti ozářené východem, jako hrozivý hukot moře, bijícího do osamělé skály, na níž se krčí chudá chatrč rybářova. *En avant.*

Hudba.

Zevní úspěch čtyr koncertů Kubelíkových byl dokonalý, plný dům provázel neutišitelným potleskem každé číslo programu vynucuje si opět a opět novou pièsu. Kdyby více či méně potlesku velkého obecenstva, ta málo závažná, protože vrtkavá, stále se měnící veličina v závěrečném kalkulu uměleckého úspěchu byla rozhodným měřítkem, musil bych i vnitřní, umělecký úspěch Kubelíkovy hry nazvati dokonalým. Nazývají Kubelíka houslovým virtuosem a, má-li se tomu slovu rozuměti v jeho vytříbeném a nesevšednělém významu, je možno zúplna souhlasiti s tím názvem všude již zobecnělým. Cizina rozohnila se k nadšeným posudkům o jeho dokonalé hře, vyznamenala ho titulem českého Paganiniho a proto nelze se diviti neobyčejnému enthusiasmu, kterým jeho vystoupení i u nás v Nár. divadle bylo provázeno: vždyť naše obecenstvo velmi rádo a ochotně dává se vésti za vignetou, kterou na naše umění přitiskují cizí světy. Ale v našem případě není třeba a nechci mu klásti ve zlé tu napodobivost. Nadšení stejně mocné bylo by asi bývalo rozníceno, i kdyby triumfální cesta Kubelíkova cizinou nebyla předcházela. Platilo Kubelíkovi samému jako virtuosovi, nikoli jeho skvělé pověsti — a to po zásluze. Bez rozpaků kladu Kubelíka na jedno z prvních míst mezi žijícími virtuosy houslí — po technické stránce jeho výkonu. Oslňující vytříbenost

jeho hry, ať již v obtížných hmatech, ať v nejodvážnějších passážích, ať v lehké rythmice pružných arpeggií, ať v prudce lomených, chvátajících smycích, nebo ve vzácné jistotě a zvukové čistotě jeho zvonivých flageoletů — vynucuje si uznání a obdiv. S napjetím čekal jsem zde a onde na určitá místa, jež překypují technickými obtížemi, byl jsem zvědav, jak je zdolá mladistvý virtuos — a byl jsem příjemně uspokojen. Rád zaznamenávám přesné provedení i nejtěžších a nejrozmanitějších figurací houslového partu, jež jsou v první větě (Allegro moderato) Vieuxtempsova koncertu z E-dur (op. 10) nebo v jeho Rondu, ve Wieniawského »Ruském karnevalu« a přidaném Bazziniho »Rondu«, v první větě (Allegro moderato) Wieniawského koncertu z D-moll (op. 22), ale zvláště v tremolové a pizzicatové (méně však tentokráte v arpeggiové) variaci Paganiniho na »God save the queen«, v Paganiniho koncertě z D-dur a »Reji čarodějnic«, v pizzicatové variaci thematu Wieniawského (op. 15), v Tartiniově »Sonátě s ďábelským trilkem«; — klid a vyrovnanost smyčce v Bachovu »Air« z D-suity (Adagio), v romanci koncertu Wieniawského a téhož »Vzpomínce na Moskvu« (op. 6); — hbitost a svěžest květných kantilén v Adagiu koncertu Vieuxtempsova, v Ernstově »Elegii«, v Schumannově »Snění«, v Beethovenově »Romanci« z G-dur (op. 40); — lehkost rapidních přebížek a rozmarnou rythmiku Bachovy »Gigy« ze čtvrté sonáty, Saint-Saensovy Introdukce a Ronda capricciosa (op. 28), finale koncertu Wieniawského (Allegro moderato à la zingara). Každá ze skladeb Kubelíkem hraných vrhá nové světlo na jeho bravurní techniku, na jeho virtuositu a proto nepadá příliš na váhu malá hodnota mnohých po stránce čistě hudební, od nichž až nepříjemně se odráží na příklad Bachova »Giga« a »Preludium«, Beethovenova »Romance«. Z čísel Kubelíkova programu dá se souditi, že on sám staví svou úžasnou zručnost a své nedostižné ovládnutí krásného nástroje do popředí. Snad ví, že jen tím, jen famosní technikou může zvítěziti nad celým tlumem ostatních virtuosů, a proto tolik a tolik péče a námahy jí věnuje, proto tolik brousí a hladí lesklý povrch svého výkonu, prozatím na úkor umělecké vytříbenosti a hloubky. Neboť té ve hře Kubelíkově na malé výjimky postrádám. Vidím jen křišťálovou formu, schází mi vzácný její obsah, individualita. Kubelík — snad proto, že je ještě příliš mlád — začíná teprve propracovávati se k myšlenkové a citové hloubce své formálně bezvadné hry, začíná teprve nastupovati cestu za cílem svým uměleckým. Osobitý přednes, citová vroucnost jako projev umělcovy duše, jako jeho životní kredo projádřené tóny, tedy nejdůležitější podklad virtuosity, která chce býti uměním a nechce utkvěti na oslepující bravuře, na pouhé dovednosti, — to mělo by býti nejbližším cílem Kubelíkovým. Virtuosita je mi jen prostředkem, nikoli cílem, ovšem prostředkem, jehož význam není možno podceňovati. Cílem je umění a přál bych mladistvému virtuosovi, aby stejně šťastně dospěl k této metě jako dospěl k metě virtuosity, v níž hledá sobě rovna. Vývoj umělcovy individuality nedá se uspíšiti, dráha a stadia vývojová nejsou předem dány; proto třeba vyčkati a není možno být prorokem. Udá-li se příležitost, neopominu uměleckému vývoji Kubelíkovu i příště věnovati bedlivou pozornost. *H.*

Divadlo.

Čtvrt roku už skoro je Národní divadlo pod novou správou, ale pořád ještě nemůžeme referovati o žádné větší události v oboru činohry. Pomalu, pomalu se reformuje! Od Drachmannovy hry »Byl jednou jeden král« jíž se nová vláda v činohře uvedla, neměli jsme dosud jediné opravdové novinky. Nemůžeme za ni považovat ani Langmannova »Bartoše Tuřanského«, dávno obehraného na pražských scénách předměstských. Jinak zasluhuje kus tento vždycky své místo na repertoiru jako ukázka dělnického dramatu z moravského prostředí, třebas umělecky nestál tak vysoko, jak by se zdálo dle poplachu, kterýž svého času rázem ve Vídni vyvolal jeho před tím málo známý autor. Nám byl dobře znám už od let; již před pěti téměř roky upozorňováno bylo v literární rubrice »Rozhledů« na jeho povídky (a přinesen z nich též na ukázku „Souboj ve Vídni«) projevující vzácného znatele proletářského života a umělce kondensované výpravné formy z rodu maupassantsovského, Jako dramatik je Langmann nepoměrně slabší. Síla jeho spočívá přece jen především v kresbě vnějška a přirozeně nemohla stačiti zde, kde si položil úkol tak těžký: napsat dělnické drama ne revolučně-tendenční, ale ethiky-reflektivné, kde bída, stávka a jiné zjevy proletářského života mají sloužit za pouhé hybné síly k řešení problému čistě vniterného, k demonstracím morální dialektiky a kasuistiky. A tak se stalo, že drama jeho má sílu a šťávu jen tam, kde zůstává při oněch vnějších dramatických motivech a kresbě prostředí, ale že když na konec se uchyluje na pole čistě niterné, do kobek duše a svědomí, ústí v ten nešťastný poslední akt, tak šedý, vyprahlý a abstraktně schematický. Ale konečně, třebas se pokus příliš nezdařil znamená pro dělnické drama přece jen náběh k novému útvaru, řekl bych, jakési oplodnění půdy, již proletariatu dobyli v literatuře díla naturalistická »Germinal« a »Tkalci« živly vniternými, ethickými, jevícími ovšem nepopíratelné znaky ruského původu.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 11. října.

Jsou volby. Všechna veřejná pozornost je jimi vyčerpávána, a kde jaká strana chystá se zkusiti štěstí na volebním zápasišti. Národní rada odpočívá v Pánu — pro volby jí nepotřebují. Mladočeši se přičiňují, aby všechny mandáty sehnali do svého tábora. Stará selská jednota se rozešla a s agrárníky učinil mladočeský výkonný výbor kompromis v ten smysl, že všichni poslanci, kteří budou zvoleni na základě společné kandidátní listiny, vstoupí do mladočeského klubu a zařídí v něm agrární odbor. Se živnostníky mladočeši ještě potíží nemají. P. Kratochvíl je již jejich, a poslední svatováclavský sjezd slovanských živnostníků pohyboval se úplně v mladočeských vodách, stoje pod dozorem celé řady poslanců mladočeských. Větší potíže mají mladočeši s národními dělníky. Požadavek těchto, aby volby v V. kurii byly ponechány pouze jim, dr. Herold na schůzi klubu národní strany svobodomyslné 6. října rozhodně zamítl, poněvadž jsou proti sociální demokracii slabi; postoupí-li pak se jim některý mandát, učiní se tak jen za podmínky, že poslanci národně sociální vstoupí do mladočeského klubu na říšské radě a přijmou mladočeský program. V lůně mladočeské strany je prý místa dost pro všechny směry. — Zájem pro všeobecné rovné právo hlasovací u mladočechů dle slov dra Herolda, a také dle přiznání dra. Fořta na voličské schůzi v Benešově nadobro ochladl. To je také jedno znamení nynějších voleb, jakož i to, že řada důležitých faktorů v mladočeské straně žádá pro svou delegaci politiku volné ruky. Špindlerův »Podřipan« nemůže sobě ani přáti, aby »voličové svým poslancům dávali direktivu, mají-li dělati politiku oportunní nebo obstrukční.«

Česká strana lidová konala sjezd svých důvěrníků 28. září v Praze v Měšťanské Besedě. Jednalo se hlavně o volbách a usneseno prohlásiti, že strana stojí programově na požadavku všeobecného, rovného práva hlasovacího, a že poslanecká místa páté všeobecné třídy voličské mají býti ponechána těm vrstvám, které v ostatních třídách voličských volebního práva nemají; poněvadž pak vlastní představitelkou těchto tříd je nyní strana sociálně demokratická, nebude česká strana lidová kandidovati nikde tam v V. kurii, kde postaví své kandidáty sociální demokracie, naopak uloží svým přívržencům, aby se volební akce v páté kurii súčastnili a hlasy své dali kandidátu sociální demokracie. — O vlastních kandidaturách v ostatních třídách voličských dohodne se výkonný výbor české strany lidové s orgány strany. —

Strana radikálně pokroková konala svůj sjezd 7. října v Praze u Štajgrů. Bylo usneseno kandidovati všude, kde nastane dohoda mezi výkonným výborem a místními organisacemi, tedy i v páté kurii. Ústřední orgán strany »Samostatnost« bude od listopadu vycházet třikrát týdně. — Při zemské doplňovací volbě 1. října na Rychnovsku po zemřelém dru. P. Podlipském straně růže nevykvetly. Mladočeský kandidát

p. F. Kratochvíl ze Žižkova dostal 417 hlasů, kdežto jeho radikálně pokrokový protikandidát red. Ant. Hajn pouze 119 hlasů. Pan Hajn podlehl koalici mladočesko-klerikálně-radikální. Státoprávníci šli tu ruku v ruce s mladočechy, takže sám státoprávní orgán »Podřipské listy« charakterisoval tento fakt následujícím způsobem: »Skutek tento neznáme jinak pojmenovati, než že jest to nelogické, ale i nečestné a nezásadní. Nám státoprávníkům radikálům musí býti milejší radikální pokrokář, než mladočech vůbec, v případě tomto, kde jedná se o osobu p. Hajna, zvláště. Opakujeme: jako členové strany státoprávní odsuzujeme jednání všech těch, kteří na celé věci brali podílu«.

Na jiných stranách dějí se přípravy k volbám velmi intensivně. Němečtí nacionálové poženou útokem na bašty německého liberalismu a vydali již opravený svůj program, jehož hlavními hesly je personální unie s Uhry, zvláštní státoprávní postavení Haliče, Bukoviny a Dalmacie, německá řeč státní, společný celní obvod s Německem, inartikulace německo-rakouské aliance v ústavu, revise berních zákonů z r. 1896, vývoj ústavních svobod a práv, odstranění židovského vlivu atd. — Svaz rakouských průmyslníků vydal zvláštní volební provolání, v němž vybízí své členy, aby volili jen takové kandidáty, kteří se zaváží, že budou pracovat k ozdravění a dělnosti parlamentu. — Četní členové německé strany lidové, nespokojeni s její postupem, chtějí založiti německo-sociální stranu reformní, k níž by se přidala frakce sociálních politiků německých a nespokojenci z tábora liberálního. — V Trutnově konaly se 30. září hned dva sjezdy: německé strany pokrokové a německých nacionálů, v Olomouci 7. října rovněž sjezd německých nacionálů. Všude jsou patrny vlny stoupajícího nacionalismu. — Polské kolo alarmuje k novým »haličským volbám« celý svůj ústřední výbor proti příboji živlů demokratických. A volební ruch zachvacuje pomalu již také konservativní kraje alpské. Je pozoruhodno, že vedení katolicko-národní strany v Krajině projevilo svůj jednohlasný souhlas s názory dra Šusteršiče a vyslovilo se rovněž pro oktrojírku všeobecného práva hlasovacího.

Do volebního ruchu nalévá pak vláda svou nešťastnou rukou jen oleje. Novým tajným nařízením bylo zrušeno české úřadování při finančních úřadech a nahraženo aparátem německým. Vláda tímto opatřením vykopává hrob parlamentu, jejž chce přivésti k dělnosti.

Se státoprávními tábory je zatím konec. Není škoda. Jeden jako druhý — nejen obsahem pronesených řečí, ale takřka i identitou mluvčích osob. Za tábory na Řipu a Dobeníně (26. srpna) přišel tábor v Prostějově (2. září), pak tábor na Blaníku a sjezd selských žen na Chlumu u Král. Hradce (16. září) a konečně tábor v Přešticích (23. září). Hrdinou tohoto byl dr. E. Grégr; družičky, kytice, banderia — staré časy na okamžik oživly a bengál osobního kultu ošlehl hlavu starého liberála. Ale časy se změnily; po táboru byl banket, a boží bojovník pil tu na zdraví s předními osobami strany klerikální.

Reskriptový týden zářijový byl i letos rozvlněn státoprávní agitací, v níž tentokráte mimo realisty a soc. demokraty měli účast všechny strany. Demonstruje se pro státní právo, malují se Potemkinovy vesnice, oplývající mlékem a strdí, ale nikde se nekreslí cesta vedoucí k cíli, a všeobecně se zapomíná, že k české samostatnosti, ať již v jakékoli formě státní, vede cesta sílením vnitřní potence národní a dohodou s krajany německými, jež by změnou volebních řádů nebyla žádnou utopií.

V tom ruchu státoprávním pak svrchovaně trapně dojímá hromadné vypovídání z obcí — nikoli jen německých — nýbrž i českých. Mladá Boleslav, Veltrusy,

Třeboň, Lomnice nad Lužnicí, Jaroměř, Žirovnice, Poděbrady, Strakonice, Polná, Skuteč, Mutěnice — to vše jsou obce, jež účinky nového zákona domovského chtějí paralysovat tím, že nejchudší proletáře vypovídají, jen aby se od Nového roku nestali příslušníky obce. Lidé, kteří v obci bydlí 15—20 a více roků, se nyní vyhánějí, poněvadž před léty kdesi uzmuli kousek chrastí, s někým se pohádali a pod. Tu se pak nelze divit, že rozhořčení v dělnictvu je ohromné a všeobecné a že tím třídní propast byla zase o několik metrů prohloubena. A dnes je jisto, že ve znamení tohoto vypovídání se půjde také do voleb.

V celé řadě jiných měst se pak pracuje k tomu, aby břemena, způsobená novým zákonem domovským, byla nahražena v jiném směru. Vídeňský magistrát podal vládě žádost, aby vzhledem na blízké aktivování tohoto zákona byla potravní daň státní ve Vídni postoupena obci. Ve Vídni nabude v roce budoucím domovského práva 66.000 osob, čímž vzejde městu nový výdej 4—4½ mil. zl. Celkový výtěžek potravní daně ve Vídni činí za rok 8 mil. zl. Vláda projevuje ochotu postoupiti Vídni polovinu tohoto výnosu.

Dolnorakouský zemský výbor svolal anketu, na niž se vykonaly přípravy pro nový obecní a volební řád pro Dolní Rakousy.

O svolání zemských sněmů není zatím ani slechu. Vláda nechce být před svoláním říšské rady ničím rušena. Zemský výbor český se naproti tomu ve své schůzi 10. října 1900 usnesl hlasy mladočeskými a hlasem hr. Schönborna proti hlasům německých přísedících, aby se vládě podal přípis, by český sněm byl svolán v pravý čas. Že takový přípis bude ve Vídni účinkovat, pochybujeme. Vláda zná všechnu impotenci zemských sněmů a rozhodne dle toho, jak jí bude milo. Na základě císařského nařízení vybíral zemský výbor přirážky již v r. 1879 a 1893 — proč by se totéž nemohlo státi také v r. 1900, zejména když český sněm je tak nevýslovně krotký a zemský maršálek v něm všemohoucím pánem?

Ve Vídni byla 3. října rozpuštěna první politická jednota česká pro neustálé prý štvaní mezi národnostmi.

Sociální hlídka.

Kdysi osiřela redakce jistého živnostenského listu, řekněme třebas »Pekařských Zájmů« a z nedostatku odborníka musil převzíti redakci a pořádání čísla mladý účetní knihtiskaře, u něhož Zájmy vycházely. Z počátku zastavil se nad svým novým úkolem: co psáti? A pak psal z náhlého, a ku podivu správného vnuknutí. Úvodník za úvodníkem. »Co nám schází? Organisace. Nuže organisujme se!« A tam, ve stadiu rozpaků onoho mladého účetního, stojí dodnes celé vedení našeho stavovského hnutí maloživnostenského. L'art pour l'art, organisace pro organisaci, veliké, neobsáhlé pojítko, kam se má vejíti celé štěstí, celá lepší budoucnost upadajícího stavu, a kde přece není nač si sednout, oč se opřít: prázdná budova, velikolepá na pohled báň organisace, a pod ní lidé chodí tupě vedle sebe, nerozumějíce si navzájem, nudíce se v té pustotě, podeklamují si, snad i rozehřejí a někdy docela pohádají se, a jsou rádi, když se zas ocitnou na čerstvém vzduchu — aby se za čas vrátili zas — podeklamovat si, ponudit a rozejít se. Toho právě vyžaduje »organisace«. A když už ovšedněl domácí pantheon, nuže, vypneme ještě vyšší, smělejší klenutí všeslovanské organisace. Stalo se, bylo to velikolepé — a pod klenbou zela prázdnota přímo beze hrází. Slovanský sjezd živnostnictva, konaný v Praze ve dnech svatováclavských, tato na rychlo vypjatá báň nové, ještě vyšší organisace, ne-

měla ani jedné lavice, jaké pod klenbou kostelní nalézáme, na níž si odpočine věřící, aby soustředil své myšlenky; ani jediného stupně oltářního, kde by množství se tísnilo, v jedné víře pokleknout a posilnit se ku práci. Nic. Nepřinesl ani jediného, vyhraněného, všem srozumitelného, takřka rukama chápatelného bodu programního, okolo něhož by se byla soustředila manifestace shromážděného množství. Ve formě zbožných přání nadhozenou slovanskou vzájemnost na poli hospodářském, vystupující v mdlém reliefu z pozadí zlomku delegace polské, nelze přece za něco podobného pokládati. Množství slyšelo z úst referentů, co už v různých variacích čtlo nebo aspoň slýchalo od let, leda někde nemožně zradikalisované, jako při návrhu na nucenou úvěrní organisaci společenstevní. Slyšelo všeobecné resoluce, zdržované ještě všeobecnějšími referáty, aniž by v jediné aspoň věci bylo postaveno před hotovou osnovu čehokoliv, o jejíž aspoň vedoucích zásadách by se musilo meritorně — ne agitačně, organisačně a manifestačně — rozhovořit, sepřít a v něčem konečně sjednotit. Nic takového. Samy vedoucí osoby průběhem sjezdu byly uchváceny tímto pocitem prázdnoty a prohlásily ústy čestného místopředsedy sjezdového — ačkoli se dobře pamatujeme, že sjezd uváděl se pyšně, než začal, jako sjezd pracovní — že jde dnes o pouhou manifestaci, práce že teď teprve po sjezdu nastane. A tisícihlavé množství musilo odejíti ze sjezdu ve svém hladu duševním a existenčním naprosto neukojeno a sklamáno, uondáno záplavou slov a neodnášejíc si ničeho, co by je bylo chytlo a zahřálo v nich důvěru, že společná věc leží v rukou nedovedných a — jak by ne — už osvědčených aranžérů, ale skutečných pracovníků. To je vše, co máme říci o pražském zářijovém sjezdu slovanského živnostnictva. Současný turnovský sjezd českého kupectva také se kochal tím, že je mohutnou manifestací nejen českého, ale i moravského živnostnictva, odehrál svůj čistě stavovský kolovrátek dosti bezvadně, se starou harmonisací, chudým kontrapunktem a v pořádku se rozešel.

*

Poslední zpráva živnost. inspektorů byla ostře napadena v Arbeiterzeitungu kritikou Ad. Poppové pro pojednání o stavu dělnic ve státních továrnách na tabák. Živnost. inspektoři vylíčili poměry v továrnách na tabák velice příznivě a označili shodu mezi dělnicemi a jich představenými za zvláště dobrou. Továrny ty zaměstnávají na 36.000 osob, z nichž je asi 34.000 žen. Tyto postrádají veškeré organisace. Přes to však byly zoufalou situací svou vehnány v celou řadu stávek. Mzdy obnášejí 7·80 K. až 12 K 40 h týdně. Této sumy však dosáhne jen zcela nepatrný počet dělnic. Jest sice pravda, že nyní s dělnicemi slušně se zachází a že méně jsou chikanovány, ale to se datuje teprve od té doby, kdy dělnice ukázaly, že dovedou také stávkovat, když se s nimi nebude řádně zacházet. Doba pracovní jest v otravném vzduchu pravidelně desetihodinová, málo kde kratší, nikde však méně než $8^1/_2$ hodiny. Na podporách nemocenských jsou dělnice zkracovány špatnou jakostí léků, tak že jsou nuceny opatřovati si pořádné léky na vlastní útraty — za mzdu samotných pokladničních lékařův! Za výhodu zvláštní prohlašují zprávy živnostenských inspektorů opatření pro případ stáří. Toto však jest přímo mizerné: po dvacetileté službě obdrží dělnice 20 kr. denně, po 30 letech 24 kr., a teprve po 40leté službě 40 kr. Jest přirozeno, že toho věku dožije jenom zcela málo dělnic. — Všude jinde státy ve svých závodech zkracují šmahem dobu pracovní, aby vyzkoušelo se, zdali i soukromé podniky mohly by tak učiniti beze zvláštní škody, jenom u nás musí si živnostenští inspektoři dáti vytknouti, že udávají poměry v závodech státních jinak, než ve skutečnosti jsou. A to právě děje se o nejnebezpečnějších a nejnezdravějších

závodech státních. Na státních dolech v Idrii bylo na př. za poslední stávky hornictvu slíbeno zvýšení mzdy a upravení jich služebního poměru . . . Zdá se však, že bez stávky erární úředníci nepomyslí na splnění tohoto slibu. Horníci obrátili se na ministerstvo obchodu se žádostí za zvýšení mzdy při stanovení určité mzdy minimální, za volný byt anebo přídavek na byt, za dříví a obilí v rozměrech dosavadních a za uznání prvního máje za svátek dělnický Nyní asi opět dojde k tomu, že ministerstvo bude chtít ukázat svou moc horníkům, a že opět věc ponechá při pouhých slibech. Že by došlo snad pro různost názorů na otázku dělnickou dokonce ku krisi ministerské jako se stalo v Dánsku, jest zhola nemyslitelno. Poměry jsou nyní docela shodné (a zdá se, že mluví pro usnesení mezinárodního sjezdu pro ochranu dělnictva, který konal se v posledních dnech v Paříži a žádal za mezinárodní upravení otázky dělnické, aby zaměstnavatelé nemohli se vymlouvati na konkurenci ciziny). Dánský ministr dopravy nechtěl totiž vyjednávati s odborovou organisací zřízenců železničních, ačkoli nynější ministr vnitra jsa ještě ministrem dopravy výslovně uznal koaliční práva zřízenců státních a odborové organisace za representaci dělnictva. U nás se to děje přímo opačně. V Kadani stávkují nyní rukavičkáři, kteří téměř všichni jsou členy odborové organisace. Zaměstnavatelé prohlásili, že s organisací vyjednávati nebudou, nýbrž jen s každým jednotlivým dělníkem zvlášť, a i to jen s podmínkou, že se každý dělník písemně zaváže, že vystoupí z odborové organisace a tuto snahu po rozbití organisace dovoluje si podporovat ministerstvo války tím, že prodlužuje zaměstnavatelům lhůty k dodávkám. — Zaměstnavatelům kadaňským a jich snaze se konečně nedivíme, vždyť i anglická společnost Veliké dráhy východní pokusila se v nedávných dnech o rozbití odborové organisace železničních zřízenců. Ovšem anglická vláda poněkud jinak jednala než naše. Ráznému zakročení jejímu podařilo se přiměti společnost k šetření a uznání koaličního práva dělnictva. — Podobně ve Walesu skončila stávka železničních zřízenců vítězně, což možno spíše než vládě přičísti k dobru síle organisace hornické, která počala vyhrožovati stávkou, nebude-li vyhověno železničním zřízencům, jejichž stávkou byli horníci velice poškozeni. — Ačkoli zvláště v některých krajinách naší říše panuje veliká bída, jak dokazuje i stoupající vystěhovaletství (vystěhovalo se r. 1897 z Haliče východní 4633 osob, ze západní 733 osob; r. 1898 z Haliče východní 4839 osob, ze západní 2913 osob; r. 1899 z Haliče východní 5379 osob, ze západní 2497 a v četných komitátech uherských počet vystěhovalců převyšuje daleko počet porodů) — přece nechceme říci, že v cizině jest vše lépe zařízeno nežli u nás. Nicméně jest dnes již nepopíratelno, že nás předstihnou na poli sociálně-politickém i takové země, od kterých se to nedalo ani čekati. Nechceme poukazovati k tomu, že na př. městská rada bernská slíbila subvenci veřejným dílnám, zřízeným organisacemi dělnickými pro domácké dělníky krejčovské a obuvnické; ani k tomu, že táž městská rada, aby odstranila nezaměstnanost svých příslušníků, zadává práce jen těm závodům, jež zaměstnávají aspoň 75% sil domácích; ani k tomu, že městská rada v Gentu rozdala odborovým organisacím dělnickým 60.000 fr. na podporu nezaměstnaných; ani k tomu, že vláda badenská nařizuje přesné zachovávání předpisů zdravotních v dílnách pekařských. To jsou státy malé nestižené valně vydaji velmocenskými. Ale i Francie, nesoucí nejtěžší břímě daňové, a až dosud skoro po uši vězící v názorech manchesterského liberalismu, i ta bude míti asi dříve ještě nežli my pojištění dělnictva pro případ stáří. *L.*

Rozhledy technické.

Výstava v Paříži se chýlí ku konci; nebude však od místa, rozepsati se o ní v této rubrice. Položena jako mezník na rozhraní dvou století, znázorňuje přechod od věku páry do věku elektřiny, celým svým strojním uspořádáním. Neboť tak to bylo stanoveno v podmínkách vystavovatelům, aby jejich stroje parní byly sloučeny s dynamoelektrickými a tři čtvrtiny veškeré síly hnací bylo užito k osvětlení. Effekt způsobem tím docílený, jest neobyčejný. Zvláště večer, když nesčetný počet světel ozařuje výstavu a Palác elektřiny s Vodním zámkem tonou v záplavě paprsků, zrcadlících se a odrážených proudem 180 hektolitrů vody, které zde za minutu proudí.

A ještě jiný dojem: strojní zařízení nejsou soustředěna tak, jako na dosavadních výstavách; ze strojovny rozvádí se síla po celém výstavišti, takže celá výstava je plna hybného ruchu a nabývá tím nesmírné živosti. Celkem je uspořádání následující: Strojovna obsahuje dvě síně a střední místnost. Východní síň zaujali Francouzi, západní pak Německo, Belgie a Anglie. Zmíněný proud vodní napájí kotle, které spotřebují asi 12 hektolitrů za vteřinu; za hodinu spotřebuje se 200. 00 kg páry, což vyžaduje na 200 tun uhlí denně. Celková síla, která se vyvine, obnáší 20.000 koní, může však být i zdvojnásobena. Tři čtvrtiny jí se zužitkují k osvětlování, jedna čtvrtina pak, t. j. asi 5000 koní, ku hnaní strojů. Parní stroje jsou všechny sloučeny přímo s dynamy, t. j. kotva nasazena hned na prodloužený hřídel parního stroje. Tím odpadly všechny transmise až na elektrickou: proud rozvádí se po celé výstavě. Strojů jest 38, z nich Francie vystavuje 19, Německo 4, Anglie 2, Rakousko 2, Italie 2, Uhry 1, Švýcary 1, Nizozemí 1. Německé stroje mají asi 8000 koní, a jejich výkon jest o něco větší než strojů francouzských a téměř dvojnásobný výkonů ostatních strojů. Celkem pracuje se s počtem asi 30.580 koní, t. j. 20.245 kilowattů.

Německo zastupují dvě firmy: Borsig a Augspurská. Stroj od Borsiga jest vertikálný na trojí expansi. Pára expanduje napřed v malém válci (na vysoký tlak, průměr pístu 760 mm.), pak ve středním (na střední tlak, s průměrem pístu 1180 mm.), a konečně ve dvou velkých válcích (na nízký tlak o průměrech pístů 1340 mm.). Zdvih pístů obnáší 1200 mm. Při 90 obrátkách v minutě a napjetí páry 11 atmosfer, v kotlu docílí se práce 2500 koní za vteřinu. Setrvačník váží 41.000 kg., rozvod je ventilový Collmannův. Tlak páry klesne na dvacetinu, (20násobná expanse). S tímto strojem sloučeno je dynamo firmy Siemens a Halske o proudech točných na 2000 koní. Augspurská firma má stroj parní 2.000 koňový sloučený s dynamem na 1000 koní firmy dříve Schuckert a spol. — Anglie vystavuje 2 stroje parní (rychloběžku a parní turbínu). Kdysi její stroje byly směrodatné. Dnes na pevninu je bez vlivu, má však dobrý odbyt v koloniích. Belgie má hojnost rud a uhlí, strojnictvím v užším slova smyslu se nerepresentuje, více metallurgií. Švýcarsko nemá surovin, ale má dobré stroje, které se vyvážejí do Ruska, do Rakouska, ba i do Němec, ačkoliv zde má již silnou konkurenci. Rakouské stroje trpí umístěním; v konstrukcích jeví mnoho rozmanitosti; přebírá z Německa ony zakázky, které toto nestačí provésti, má-li jich mnoho. Amerika vystavuje malý parní stroj ve Vincennes, to jest mimo vlastní výstavu, nic nemá v užším strojnictví ostatně zvláštního. Representuje se hlavně stroji obráběcími a lokomotivami.

Kromě parních strojů jsou též vystaveny motory plynové, ale v malém počtu. Německo má jen dva plynové motory, jeden benzinový a dva lihové. Belgie (Cockerill) vystavuje motor na kychtové plyny v železných hutích užívaný o jednom válci s effektem 600 koní, který žene přímo s ním spojené dmychadlo pro vysokou.

pec. Stroj tento je nejen zajímavý, ale též ekonomický, neboť zužitkuje přímo plyny kychtou z vysoké pece vystupující. Obyčejně tyto plyny vedou se pod pární kotle, pára žene stroj parní a tento teprve dmychadlo, které vhání vzduch v přetlaku $^1/_3$ atmosfery do vysoké pece. Četněji jsou zastoupeny vodní stroje, najmě turbinami: Švýcary, Uhry, Norvéžsko. Tyto však nepracují a tím jejich účinnost se ztrácí, zvláště laikovi. — — Uvedené stroje nestačí k dodání celého množství elektrického proudu, který výstava potřebuje. Mimo to dodávají proud ještě dvě pařížské elektrárny, které jsou blízko výstavy a elektrárna v Bellancourtu slouží ku hnaní elektrické dráhy okružní a stupňové.

V jednotlivých odděleních výstavy jsou umístěny pracovní stroje, poháněné proudem elektrickým, čím docíluje se velké názornosti o všestranném použití sil mechanických a přírodních. Budoucnost strojnictví jde pod heslem decentralisace: od továren a od měst do přírody dál a dál.

Ku konci zmiňuji se ještě o pěkné a bohatě illustrované publikaci: Rakousko na výstavě; o ní příště více. *V—c.*

Z naší doby.

„**Zvon**", nový literární týdenník počal vycházeti redakcí M. A. Šimáčka, jakožto majetek družstva, jež tvoří: J. Thomayer, Jarosl. Vrchlický, Alois Jirásek, Ad. Heyduk, Z. Winter, F. Herites, K. Kučera, F. Kvapil, K. V. Rais, F. X. Svoboda, M. A. Šimáček, Ant. Klášterský, Fr. S. Procházka, Jar. Borecký. — Tedy skupiny autorův, kteří stáli dříve za Sládkovým »Lumírem« a Šimáčkovým »Světozorem«. Jmenovitě zánik tohoto byl bezprostředním podnětem k založení nového listu jakožto orgánu generace, »která navazuje literární práci svou na Hálka a Nerudu«, jakož i prý »bezprostředně po ní následující družiny literární«. Jde tu — jak se v prospektu dočítáme — nejen o to, aby spisovatelský tento kruh hlásal v něm své stanovisko, »ale i hájil svou práci proti útokům jakýmkoliv«. Starší vrstva literární má tedy svůj bojovný orgán. Známe ji však přespříliš dobře z minulých bojů, abychom věděli, co myslí slovem »útoky«, proti nimž považuje za nutno svou práci hájit. V tom ohledu rozplašuje poslední pochybnosti citát z Nerudy, jímž je zahájena kritická rubrika »Zvonu« a jenž počíná slovy »Kritika česká musí být uznalá, chvalná«. Ta slova napsal Neruda r. 1881, ale jistě by jich nebyl napsal, kdyby byl mohl tušit, že po 19 letech, v době, kdy náš duševní život dávno už prošel křtem kritických ohňů a v nich se utužil, budou slova ta považována za šibolet sentimentální nedůtklivosti a optimistického illusionismu, jenž navazuje na všecko, jen ne na vlastního ducha Nerudova, znamenajícího přec u nás tradici espritu a drsně mužného zápasu s hořkými pravdami. — Ostatně jsme založení »Zvonu« jen povděčni, doufajíce, že přispěje k vyjasnění literárních poměrů a dá snad leckdy starším a mladším příležitost, vysloviti si navzájem svá stanoviska.

O posledních letech a smrti Bedřicha Nietzschea přinesla »Kölnische Zeitung« zajímavé zprávy z Výmaru, značně se lišící od pověstí a legend, které kolovaly o tragickém osudu nešťastného myslitele. Neznámý pisatel líčí život Nietzscheův ve Výmaru, kamž byl dopraven před třemi laty a kdež žil v domě, jenž pod jménem Nietzscheův archiv má býti ohniskem památek na jeho práci. Svěží, sílivý vzduch a hluboký klid působily na něho zde prý léčivě, láskyplné péči jeho sestry pí Elsbeth Förster-Nietzscheovy se podařilo, učiniti mu poslední jeho léta co nejméně bolest-

nými a co nejpokojnějšími. N. žil tu život člověka, jenž o zevním světě ničeho víceneví a ničeho z něho nepotřebuje, ale zaměstnává se snad dalekými, vysokými věcmi, jež nám jsou nedostupny. Jeho zrak, do nitra obrácený, jenž nikdy nebyl zrakem blbce, opravňoval k této domněnce. N. obýval pokoje v prvém poschodí; v létě trávil téměř celý den na verandě, odkudž je krásný pohled na Výmar a okolí. Dni ubíhaly mu velmi pravidelně a pokojně; vstával o osmé a snídal se svou sestrou, pak byl donesen do lázně a po ní odpočíval hodinu na pohovce. Střídání mezi sezením a ležením, jídla, předčítání, jež sledoval vždy s velikou pozorností, ač nikdoneví, rozuměl-li mu, vyplňovaly mu den za dnem. Večery trávívala sestra jeho u něho, psala nebo četla, zatím co on tu seděl tichý, zdánlivě spokojen a vždycky roztomilý. Často vyloudila z něho známku nebo slovo pochopení. O úplném šílenství nebylo ani řeči, chápal a činil všecko, co sestra jeho řekla. Jen jakoby měl přerušeno spojení mezi mozkem a jazykem. V prvých dobách svého pobytu ve Výmaru ještě dosti mluvil a činil trefné poznámky, ale v posledních letech už zřídka. Radoval se z krásných večerů a oči mu zasvitly, slyšel-li hudbu, ba pokoušel se i slabě zatleskat. Dojemná byla jeho láska k sestře; když vstoupila do pokoje, sledoval zrakem každý její krok, hladíval jí ruku a hleděl na ni něžně. Ona byla také proň vším, nikdy se ho netknula cizí ruka. Okolí jeho chovalo se k němu s největší úctou, každý musil se říditi dle něho a nikdy ani slova nebylo před ním o něm promluveno, neboť byl by mohl tomu rozumět. Nikdy nejevily se u něho znaky truchlivého úpadku, zachoval si svou tvářnost a zůstal až do smrti dobrým, láskyplným člověkem. Návštěvy ho znepokojovaly, ale někdy je připouštěl a tu podal návštěvníku ruku a přívětivě se usmíval. Sestra jeho dobře soudila, že má ještě radost z krásných lidí. — V květnu 1899 stihl N. nový záchvat mrtvice, který jej na 36 hodin zbavil vědomí. Ale dosti rychle se zase z něho zotavil. Sami lékaři říkali, že jen podivuhodné ošetřování uchovalo jej tak dlouho na živu. Dne 24. srpna t. r. v poledne nastalo opětné rozlití krve v mozku. Pisatel této zprávy přišel ve 2 hod. do Nietzscheova archivu, ve tři vypukla strašlivá bouře a všichni myslili, že s ní nastane konec. N. už položil, jako na rozloučenou, rámě své kolem sestry a něžně ji k sobě tiskl. Ale když bouře minula, nemocnému se ulevilo a lékař již se domníval, že to ještě i tentokráte překoná. Poněvadž pak v noci počal zase mluvit a několikráte s láskyplným pohledem zavolal »Elisabeth«, měla za to i jeho sestra. Ale ráno dne 25. srpna upadl do hlubokého spánku, z něhož se více neprobudil. K poledni se dech, stále slábnoucí, nadobro zastavil.

Mladého houslistu Kubelika uvítali v Kroměříži na nádraží v úterý 9. t. m. oficielně jako monarchu: starosta města, starosta okresu, deputace spolků atd. Seřadili se na nádraží, očekávajíce příjezd vlaku a odtud Kubelíka dovezli ve čtyřspřežním voze do města. Jaké pocty vymyslí Kroměřížští pro muže skutečně veliké, duchem zasloužilé o povznesení českého bytu a ducha? Ztřeštěnost pro krále houslistů svědčí o zvráceném měřítku hodnot u nás a o prostotě ducha našich lidí.

A Hamon: Učení vědám sociologickým ve Francii. (L'Enseignement des Sciences sociologiques en France. Florence, 1899).

V brožuře Hamonově poutavě líčí se zárodkovitost všeho vyučování sociálním vědám ve Francii, a obraz, který tu podán — když odmyslíme si trochu stínů, jež někde se zálibou nanáší — není bez významu. Obšírně zmiňuje se o »École libre des Sciences Politiques« a o »Collège libre des Sciences Sociales«, kde prý shon po doktorátě nebo jiném učeném gradu je jedinou pobídkou. Stěžuje si do výlučnosti přednášených předmětů a přednášejících profesorů, do nedostatku účelné organisace atd. — A u nás? *Š.*

Tiskem Edv. Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník X. V Praze, 1. listopadu 1900. Číslo 3.

Zdeněk Fibich.

(Zemřel 15. října t. r.)

S Fibichem odešel české hudbě skladatel, jehož význam zhruba sice, ale celkem správně odhadnut je běžným zařaďováním jeho jména hned za jméno Smetany a Dvořáka do trojice, která povznesla naši hudbu na dnešní její stupeň. Dodá-li se ještě k tomu, že byl od smrti Smetanovy po léta jediný, kdo se v operní naší tvorbě odvážil na díla vyššího a přísně uměleckého stylu, nemůže být o tom pochyby, že ztráta jeho je pro naši hudbu těžká a citelná. Už proto, že zemřel v plné síle tvorby, neboť tak jako Smetana nalezl i Fibich teprv v dosti pozdním věku plodné léto svého života, o jeho jeseni nedalo se dosud mluvit, ačkoliv dosáhl až 50 let. »Pád Arkuna« byl poslední stanicí na dráze tohoto ducha, o jehož tvůrčích potencích možno se příti, ale o němž je nesporno, že byl ovládán nejvážnějšími uměleckými aspiracemi, že myslil, experimentoval a hledal, tak jako málo kdo jiný u nás, a že zasluhuje úcty pro energii, s níž dovedl své umělecké přesvědčení vtělovat v díla.

Mnoho vnitřní tragiky zdá se mi být stajeno v této postavě, více než zevní osudy její dají tušit. Byl, pravda, uznáván v posledních letech za hlavu současné české opery, vyznamenáván cenami, vytleskáván obecenstvem, vychvalován žurnály, ale, zdá se mi, jen proto, že tu nebylo jiného. Na něm ukájely naše kruhy hudební a obecenstvo svou illusi, že opera naše po Smetanovi neklesla, ale ve vzestupné čáře se vyvíjí. Byli by v něm rádi viděli druhého Smetanu, dokonce ještě modernějšího a pokrokovějšího, a poučeni blamáží, jíž se dostalo těm, kteří Smetanovi za jeho života křivdili, pojišťovali se opatrně z obavy před soudem budoucnosti u Fibicha tím, že se předháněli v projevech uznání vůči dílům, která je uvnitř nechávala vlažnými. Komu se zdá nespravedlivé, co tu pravím, nechť jen vzpomene divadelního osudu »Bouře« a »Hedy« a jmenovitě loňského operního konkursu. Jen přišel Kovařovic se svými »Psohlavci« a »Fibichova »Šárka« odcházela ze soutěže poražena. Proud aplausu obrátil se jinam a tentokráte bylo v něm více upřímnosti, neboť »Psohlavci« znamenají jaksi oddech české opery i jejího obecenstva od

těch příliš těžkých forem a příliš napjatých požadavků, jimiž na ně umělecky přísný a důsledný duch Fibichův nalehal. To všecko musil zajisté zemřelý mistr cítit a nitro jeho tím jistě trpělo. Nemohl neviděti, že to je pro něho postavení křivé a nepřirozené, má-li on, umělec osamělý, jdoucí cestou krajně novotářskou, zastávat úřad nejvyšší oficielní celebrity v naší hudební obci, uprostřed společenských kruhů, které všude jinde, v literatuře i ve výtvarnictví, potírají nechápavě každou vypjatější individuelní snahu, každý smělejší umělecký experiment, a které jen proto neprojevovaly odpor proti jeho snaze, poněvadž se daly oslňovati skvělostmi jeho techniky, a pak už vůbec proto, že opera je vyhýčkaným dítětem naší doby, která dovede okouzlit i pouhými vnějšnostmi, smyslnou lahodou zvuků a barbarskými cetkami zevní výpravy, i když vnitřní její idea stylová zůstane laikům navždy zastřena.

A v tom leží právě tragický rys Fibichova osudu: byl uznáván a slaven, ale nebyl chápán. Úspěchy jeho nebyly mnohem více než konvenční projevy zdvořilosti, vzešlé z vděčné radosti nad tím, že zas máme novou českou operu, ale nebyly to triumfy uměleckého programu a stylových ideí, a že jimi opravdu nebyly, viděti už z toho, jak malou stopu vtiskl Fibich ostatní naší dramaticko-hudební tvorbě. O nějakém jeho směru nebo žácích v pravém slova smyslu dá se stěží mluvit. Téměř všecky domácí operní novinky z posledních let jsou mu duchem i formou vzdáleny, vyjímaje nanejvýš Foersterovu »Evu« a pokusy Horákovy. Nejvěrnější nositel ideálů Wagnerovských v celé rigorosní jich důslednosti, musil viděti na konci svého dlouhého zápasu, že přese všecky vnější úspěchy jeho posledních děl nepodařilo se mu svésti naši operní produkci v tento směr, ale že hlavní její řečiště jde stále vedle něho drahou, již mu vykázal Smetana, tento šťastný korrektor a doplňovatel Wagnera. Kompromissy, k nimž se odhodlal v »Hedy« a »Šárce«, ukazují, jak se už necítil dosti silným tomuto proudu sám vzdorovat. Snaha jeho, třebas vysoce umělecká a ryzí, nese proto ve své hloubi něco marného a nešťastného, a náhlý konec života dovršuje tento její tragický rys.

Ovšem nebyl Fibich jen dramatikem, i jinde, v kvartetě, v komposici klavírní, v symfonické básni, jmenovitě však ve svých balladových melodramatech dovedl uplatnit velmi šťastně svou hudebně básnickou osobnost, svůj delikátní smysl pro toužně rozplývavé city a nálady, pro subtilní práci formovou, pro charakteristiku a barvu. Zde dopracoval se rozhodně svých vlastních tónů. Ale největší ctižádostí jeho života byly přece jen veliké útvary moderní hudební dramatiky, mohutně pathetického vzepjetí vášně a tragiky — a v těch byl a zůstal epigonem. Ani čerstvost jeho rovu nemůže být pro poctivou kritiku důvodem, aby zamlčela tuto skutečnost. Ano, byl epigonem bayreuthského reformatora, epigonem skvělým a začasté i oslňujícím, ale přece jen epigonem, to jest umělcem, jenž neměl živelného, spontanního genia na tolik, aby tvořil nové slohové myšlenky, jenž je přejal od jiného většího a opakoval je jen na jiných námětech. Opravuji se však: neopakoval je jen, ale zkoušel je uvádět na nová pole a obměňovat v nových kombinacích. Čistě epigonským jeho dílem je z jeho oper jen »Messinská nevěsta« — za to je jeho melodramatická trilogie »Hippodamie« velkolepý vrh, dokazující prudkou snahu, vymaniti

se z kletby epigonství a tvořiti formy nové. V »Bouři«, »Hedy« a »Šárce« pokouší se štěpovati wagnerovské formy na kmen poetických idejí ze Shakespeara, Byrona a české národní báje, snaha po novém tu tedy je, ale selhává — k dokonalému vnitřnímu stylu, to jest k organickému splynutí a slití své hudební formy a své moderně sensitivní individuality s duchem těchto látek a kulturně-historickou jejich barvou Fibich nedospívá. V tom ohledu podal eklatantní důkaz toho, že wagnerism je konec konců jen Wagner sám a každý pokus, oblékati jej v nové látkové kostýmy, že se rozbijí o vnitřní nesjednocenost. Wagner byl jako člověk a umělec z jednoho kusu, ale na hudebních dramatech Fibichových můžete pořád pozorovati, jak celá řada různých kulturních útvarů, starších i moderních, hudebních i básnických, emočních i intelektuelních, v nich sousedí a se mísí, aniž se dospělo k chemickému jich sloučení.

Tedy epigon, ale všecka čest tomu, co i v takto omezených hranicích své tvůrčí síly dovedl vykonat. Měl všecky přednosti epigonů, umělců pozdních period: hlubokou erudici, neomylnou techniku, hýřivé bohatství prostředků. V celé evropské hudbě dnešní málo měl jistě soupeřů v tom, jak dovedl těžit z pokladů nahromaděných posledními dvěmi stoletími hudebního vývoje. Svět jeho hudby je jako den v tropech při západu slunce. Orchestr září barvami nejexotičtějších květů a prostírá svou nádheru jako ocasy vzácných ptáků nebo křídla motýlů, rythmus dramatiky hřmí jako katarakt a sluch náš bloudí v labyrintech spletilých lian polyfonie. Horký tropický den, plný nejbujnějších vegetací, žel však, že květy jeho tak nevoní, jak silně planou a svítí. V jejich šťavách je něco, co jim brání dosáhnouti pravého omamného a strhujícího účinku, a toto něco je kletba epigonů: raffinerie a učenost.

Fibich byl hudebník více intelektuelní než elementární, umělec více spekulující než spontanně tvořivý, a sice do té míry, že, podoben svému mistru Wagnerovi, z pouhé programové svévole sám vědomě často zasypával melodická zřídla své hudby, která dříve zurčela nepopíratelně svěží silou. Čím dále tím více nabývala u něho složitá architektonika vrchu nad prostým profilem hudební myšlenky, polyfonická tkáň nad zpěvnou linií, komplikované lomy světel nad prostými potencemi instrumentálních barev. Hudba jeho je raffinovanou hostinou pro lidi poslouchající mozkem, ne uchem.

Co je však u ní podivuhodné, je to, že při všech těchto svých vlastnostech a zdrojích není to hudba studenokrevná a schematická, ale naopak že se v ní obráží ta nejjemnější a nejžhavější citovost, jakou dosud česká hudba poznala. Se spekulujícím hudebním technikem sousedí ve Fibichovi co nejtěsněji delikátní básnivý sensitiv z rodu Schumannova a Chopinova, čímž už je řečeno, že citovost jeho je rázu více nervového nežli emočního. Nemluví jako u Smetany prostě k srdci, ale rozežírá nervy delikátními anebo zas prudce dráždivými sensacemi, anebo je zaplétá v hedvábné světélkující pavučiny nálad. Tento sensitivní živel je osou, kolem níž se krystalisuje uprostřed ostatního všeho epigonského a eklektického to, co Fibich může nazývati svým. Tato sensibilita dospívá teprv k náležitému významu a dává pozdější dramatické produkci Fibichově mohutnou peruť vzletu a síly, když se pozvedá na výši velikého erotického žáru, té pathe-

tické, tragické, ohnivě sladké milostné vášně, opojně sensuelního přízvuku, bez jejíhož oživujícího plamene by byly »Hedy« a »Šárka« díly mrtvými. Ale erotická jejich síla, toť jejich dech života, a jako erotik stojí v nich Fibich ve veškerém českém umění současném jako ojedinělý a nedosažený. Ovšem že i zde jde stopou, Wagnerem v »Tristanu« tak výrazně vyrytou, ale zde, zdá se mi, mu ještě nejvíce odolává a rozvíjí své tóny citivosti k nejsamostatnějšímu uplatnění. Snadno by to dokázal každý hlubší psychologický a hudební rozbor a srovnání s geniální Wagnerovou básní lásky, noci a smrti. A zajisté by se nemýlil, kdo by v tomto erotickém momentu viděl u Fibicha tu skrytou sílu, která jeho tvorbě přinesla druhé jaro a dala jí po překročené čtyřicítce oheň a vzlet, jakého nemají díla jeho mládí.

Obvyklým závěrem slov, psaných při úmrtí umělců, velkému davu nedostupných a nepopulárních, bývá útěšná naděje v budoucnost, která ocení teprv jejich dílo. Neodvážil bych se v případě Fibichově k takovémuto prorokování. Už proto, že nevidím v tom, jak díla jeho byla přijímána, žádných zvláštních nespravedlivostí a křivd. Neměl proti sobě předpojatosti ani u obecenstva ani u kritiky, u obou jevila se nejlepší vůle cenit jej, jak zasluhoval. Analogie se Smetanou by zde značně selhala. Na úsudku přítomnosti o něm nebude mít budoucnost mnoho co korrigovat, naopak myslím, že z větší časové dálky bude otevřeněji souzeno o tom, co mu chybělo k velikosti skutečného tvůrčího genia. Dvojí mu však nebude upíráno nikdy: předně, že byl jedním z nejskvělejších instrumentatorů a hudebních techniků v době powagnerovské, a za druhé, že pohrdaje lacinými a pohodlnými úspěchy, směřoval ve svém umění k nejvyššímu. Jako my dnešní, tak i budoucnost ráda přehlédne to, čeho nedosáhl, pro to, co chtěl. *F. V. Krejčí.*

Severní Morava.

Píše Dr. Rich. Fischer v Olomouci.

Jmeno severní Moravy vždy častěji v poslední době objevuje se ve veřejnosti. Jsou to většinou výkřiky bídy i nebezpečí nejen ve směru národním, ale i hmotném, výkřiky, které nutí člověka od povrchního pozorování života k hlubším úvahám a k pilné práci pomocné. Dnes zdá se sice, že se český živel severní Moravy hýbe, ale mně podobá se, — ač nejsem naprosto škaredohlídem — že jsou to nervové záchvaty člověka, jenž žije v agonii. Není to život celku pevného, vědomého si svých úkolů, své budoucnosti, není to život ústrojný a všestranný, je to pouhé živoření. Tělo žije, ale duše ještě dřímá, někde hluboce spí. Účelem těchto řádků jest podati širší veřejnosti obraz poměrů na severní Moravě, pokud pisateli jsou známy, bez ohledu zda bude obraz pěkný a zda bude se komu líbiti čili nic; je mnoho vad a nedostatků mezi námi, a jich seznání jest prvním krokem k zlepšení dnešních poměrů.

Pode jmenem »severní Morava« rozumíme ve smyslu národněpolitickém soudní okresy šumberský, zábřežský, šilberský, mohelnický,

unčovský a mor.-třebovský. Poměr obyvatelstva v nich jest dle národnosti tento:

	Čechů	Němců	Obcí českých	Obcí německých
Okres Šumberk . . .	11.665	34.702	14	25
» Zábřeh . . .	18.428	9.721	33	13
» Mohelnice . .	9.271	15.840	17	20
» Šilberk . . .	7.387	11.384	9	11
» Unčov . . .	5.879	20.443	8	29
» Mor. Třebová .	2.370	29.299	6	35

Mimo to jsou roztroušeny nepatrné menšiny české v německých okresích svitavském, viesenberském, staroměstském a rymařovském.

Města jako sídla a střediska soudních okresů jeví tento poměr obyvatelstva:

	Čechů	Němců		Čechů	Němců
Šumberk . . .	342	10.031	Šilberk . . .	74	1875
Zábřeh	821	2.082	Unčov	195	4786
Mohelnice . . .	100	4.277	Mor. Třebová .	298	7090

Jediným českým městem severní Moravy jsou Loštice, čítající 2317 Čechu a 250 Židů a Němců. Městyse, které mají důležitý význam, jsou Úsov (okres mohelnický), jenž čítá 1509 Němců a 403 Čechy, pak Mírov (týž okres) čítající 1373 Němců a 480 Čechů.

Už z těchto několika stručných dat statistických je na první pohled zřejmo, jak český živel na severní Moravě je sevřen okolím německým, jak ze střediska každého okresu proudí do českého kraje cizí elementy vší silou německé rozpínavosti a panovačnosti. S městy německými a jich hegemony podávají si ruce továrny německých nacionálů, jichž vraženo je do ryze českých krajů několik velmi nebezpečně: Brassův cukrovar na Mohelnicku, Brassova přádelna a barvírna v Zábřehu Seidlova továrna v Sudkově (u Zábřeha), Kargrova papírna v Aloisově a v Hrabenově a akciová papírna v Olšanech (obě v okresu šumberském), nehledě k vyvinutému průmyslu v Šumberku samém. Než o tom podrobněji níže.

Přecházeje k jednotlivým okresům, začnu s nejjižnějším, totiž s Unčovskem. Naznačil jsem už shora, že českých obcí je tu pouze 8 a sice: Střelice, Troubelice, Písková, Lípinka, Lazce, Šumvald, Želechovice a Piňovice. Poslední obec inklinuje více do Litovle, a jedná se právě o přidělení obce této do soud. okresu litovelského. Posice těchto českých obcí je sice velmi důležitá, však ne příliš utěšena. Většina jich jest v národním směru skoro passivní proti výbojnosti Unčova samého i některých obcí německých. Dá se to částečně vysvětliti tím, že není zde osobnosti, která by svou inteligencí, prozíravostí a neodvislostí mohla postaviti se v čelo, býti vůdcem a oporou všem těm, jimž osud Unčovska není lhostejným. V Unčově, jenž dnes je silně nacionální, není mimo několika českých úředníků nikoho, kdo by se mohl takové úlohy podjati. Advokát Dr. Dvořák, jenž byl původem (a snad i smýšlením) Čech a v posledních dnech zemřel, utonul úplně v Unčovských poměrech, děti dal vychovati německy, a o české věci nikdy se nezajímal. Lékárník, jenž přes 20 let měl tu lékárnu, udržel si národní vědomí nejen pro sebe, ale i pro děti, podporoval tajně české snahy, avšak veřejně vystupovati se neodvážil,

a byl rád když prodav lékárnu Němci, odstěhoval se do Prostějova. Zvěrolékař Čech, jenž se tu předloni usadil, měl sice na venkově dobrou praxi, však z různých příčin přestěhoval se do Litovle. Několik obchodníků a živnostníků je také českých; ale ti bojí se to veřejně říci, aby nestali se obětí německého boykotu. Střediskem Čechů z okolí je filiálka občanské záložny v Troubelicích, která má tu i svůj dům a hostinec, ale mnoho Čechů tam nejde, protože hostinská je Němka, s níž nelze se česky dorozuměti. A tak živel český repraesentuje se tu dělnictvem a živnosten. pomocníky, kteří odvislí jsou od německých chlebodárců. Vinu toho, že Unčov vypadá tak německy, nese však z velké části venkov český; úzký styk jeho s městem německým měl za následek prostoupení živlu českého německým, vlažnost a netečnost většiny těch, kteří o trzích neb v neděli přicházejí do Unčova nakupovat neb k úřadům, nevystupuje česky, v obchodech i v úřadech mluví německy a pod., takže pak Němci necítí se povinnými učiti se česky a s českým lidem česky jednati. Zvláště zámožné Želechovice měly by příležitost zjednávati platnost češtiny v Unčově. Troubelice, jež jsou sídlem hospodářského spolku pro okres Unčovský a mají dosti silnou záložnu, měly by býti střediskem českého ruchu na Unčovsku, jsouce na to dosti silnými. Lazce, k Troubelicím přiléhající, jsou sídlem místního odboru Národní Jednoty pro východní Moravu v Olomouci, který jediný stará se o národní záležitosti na Unčovsku. Obec Šumvald se záložnou přiléhá svým vrchním koncem až k území německému a bojovati musí stále proti snaze po zřízení německé školy, pro niž nachází se tu dosti horlitelů, a jež by znamenala povážlivý otřes českosti této obce. Zasluhuje proto obec tato čítající 1600 Čechů a 68 Němců bedlivé pozornosti se strany české. Z obcí německých zasluhuje povšimnutí Dětřichov, kde živel český přiženěním a zakoupením se několika rolníků českých pevného získal základu, takže při posledních volbách zasáhl i do nich, pak Újezd, Dlouhá, Loučka, Hlivice, kde jsou pozoruhodné menšiny české. O jednotné a soustavné práci národní na Unčavsku jednati se bude v listopadu t. r. na schůzi Národní Jednoty v Troubelicích, a doufám, že vědomí o nutnosti záchrany českého Unčovska spojí roztříštěné síly v jedno ku společné činnosti.

Poněkud líp vypadá to v okresu Mohelnickém. Středem je Mohelnice (jméno ukazuje na slovanský původ: mohyla, mohylnice), kdež je německá měšťanská škola, Brassův cukrovar (dříve utrakvistická akciová společnost, která upadla do konkursu), škrobárna firmy »Pohl u. Gessner«, továrna na zápalky, vatárna, čtyři mlýny atd., jinak město rolnické. Němectví dělá zde rychlé pokroky k nejkrajnějšímu nacionálnímu radikalismu, nalézajíc účinné podpory zvláště v úřednictvu. Český živel je zde zastoupen českým advokátem Drem. J. Dezortem, několika úředníky, živnostníky a obchodníky. Příchod českého advokáta, jehož nutná potřeba už tu dávno byla, rozčilila nemálo pohlaváry německé v Mohelnici: mazání českých tabulek, hulákání před jeho bytem, boykot na všech stranách přiměti měly tohoto smělce k opuštění Mohelnice. Právě před nedávnem podalo přes 100 obyvatel stížnost obecní radě, aby zakázala českému vetřelci českou tabulku kancelářskou. Mezi podpisateli byl i rada c. k. okresního soudu Podmele (kdysi Čech!) a jeho rodina. A obec vskutku učinila pokus, aby

český nápis s náměstí zmizel, ovšem marně. Největší strach mají mohelničtí nacionálové, že co nevidět bude v Mohelnici — česká škola. To by bylo něco, z čeho by jim žalem puklo jich srdce. Krajní nacionalismus jeví však pro Mohelnici hospodářské újmy: dřív byla Mohelnice střediskem hospodářského i obchodního života, a hlavně obilní trhy sobotní vábily rolnictvo z dalekého okolí. Dnes židé jako hlavní nákupníci obilní a obchodnici vůbec počínají se nacionální Mohelnici vyhýbati a odtud stěhovati, ječmenný trh přesunul se většinou do Loštic. Vůbec české Loštice staly se nebezpečným soupeřem německé Mohelnice. Dokud byly Loštice německými, do r. 1889., nebylo snad jiných dvou měst, která by byla k sobě tak úzce lnula jako Loštice a Mohelnice. Německá správa Loštic fedrujíc vždy a všude zájem Mohelnice, zapomínala na své vlastní město. Rázem však nastal obrat, když r. 1888. při obecních volbách v Lošticích zvítězila česká strana: české zastupitelstvo poznalo ihned, že nejen prospěch města Loštic, ale i české věci vůbec leží v emancipaci od Mohelnice. A mohu vskutku říci, že pracovalo se soustavně a s dobrým výsledkem. První bylo, že si Loštice vymohly železniční zastávku v Moravičanech (na trati Olomouc- Čes. Třebová), později vystavěly silnici k ní, čeho byl následek, že celé okolí na dráhu místo do Mohelnice počalo choditi do Moravičan (kamž je i mnohem blíže), že i pošta jízdní místo do Mohelnice jezdí přímo k vlakům do Moravičan, vagonové zásylky a rychlozboží dopravuje se taktéž do Moravičan, zkrátka proud dopravní a obchodní béře se teď přes Loštice, Mohelnici úplné míjeje. Po té následovalo zřízení české měšťanské chlapecké i dívčí školy v Lošticích, která r. 1895. nákladem přes 80.000 zl. vystavěná zahájila činnost svou. Kdežto dříve zástupy českých dětí putovaly denně do něm. měšťanky do Mohelnice, obrátil se teď proud a značný počet německých žáků z Mohelnice a okolí navštěvuje české školy v Lošticích. Školou tou přišlo do města nejen hodně žactva, ale i sil učitelských, jichž působení nebude bez vlivu na místní poměry. Asi do r. 1896. patřily české obce kolem Loštic do zdravotního obvodu mohelnického, jenž měl lékaře Němce v Mohelnici, toho roku utvořen nový obvod zdravotní, jejž dostal 2. český lékař se sídlem v Lošticích. Za přispění obce a hospodářského spolku usadil se tu český zvěrolékař, letos zařízena tu byla česká lékárna, aby lid náš nebyl nucen obraceti se k mohelnickým Němcům. Loni počal činnost rolnický lihovar, vystavěna nová továrna na zápalky, letos pak zařídila se tu česká hospodářská škola (zimní), čímž vším daleko předčily Loštice německou Mohelnici. Další snahou je zřízení c. k. okres. soudu v Lošticích a získání železničního spojení prodloužením trati Skalice-Boskovice-Opatovice kolem Bůzova a Loštic ku trati Olomouc- Č. Třebová. Netřeba ovšem podotýkati, že každý tento pokrok byl přímo vybojován, a že Mohelnice zuby nehty bránila se proti každému novému pokusu emancipačnímu, skoro vždy však bez výsledku. (Pokračování.)

Povznesení lidového průmyslu českého.

Několik včasných slov. (Dokončení.)

Leč reformy a převraty národohospodářské a socialní utvářením se českého domova a povznesením lidového průmyslu docílené, byly by, možno-li, četnější a cennější než úspěch národní. Jest širokým vrstvám snad neznámo, jak velice zabývá se náš lid po domácku průmyslem a to někdy dosti rázovitým; leckde kotví přesvědčení, že právě my Čechové v té příčině zůstali jsme za ostatními slovanskými kmeny. Více je povědomo o »kustarném« (domáckém) průmyslu ruském, (který jest tak šťasten, že má již od r. 1882 v Moskvě své »kustarné museum«!) o ohnivě zbarvených vyrobcích jihoslovanských kmenů, než o lidovém průmyslu našem vlastním. Alespoň těší se ony nám přece vzdálenější produkty většímu podivu a právě pro původ svůj jakési zbožné úctě.

U nás mluví se stále jen o lidu rolnickém, selském, tedy půdu vzdělávajícím, dobytek pěstujícím a zapomíná se, že převeliká část tohoto »selského« lidu, zvláště v méně úrodných a hornatých krajích, zabývá se jako vedlejším, resp. zimním zaměstnáním domáckým průmyslem, často prastarým. My tedy nejsme nikterak za ostatními Slovany.

O Slovensku jest známo*), že tu domovem skoro všechen »národní« průmysl, poněvadž lid ve svých patriarchálních poměrech ještě leckde robí sobě všecko sám. K rozprodeji zhotovují se spanilé výšivky a čipky (krajky), houně, pracují tu dráteníci (hotovitelé drátěného a plechového zboží), sklenkáři. Morava v té příčině neméně jest bohata; honosí se rovněž čarokrásnými výšivkami a krajkami, jež robí selské dívky a ženy po práci neb i při práci (na pastvě atd.), má své pilné Valašsko, kde jako na celém jihovýchodě sídlí proslulé, žel dosti živořící soukenictví (huňařství, papučářství), kde krásně se vyřezává a roztomile perletí drobné předměty se vykládají. Maličké Slezsko plátenictvím svého lidu je důležitým hospodářským faktorem. Čechy (mluvíme zde pouze o končinách českou národností obydlených) poskytují velmi zajímavou strakatinu všech možných lidových výrob, jež často v rozsahu několika kilometrů s jinými se střídají. Severovýchod až po Středohoří (Turnovsko, Jizerské a Orlické hory, Třebenicko) má své brusičství drahokamů, hlavně českých granátů, své sklářství. Náchodsko nad to jest krajem barvířsko-tkalcovským. Kvetoucí v Rychnově n. K. a krajích přilehlých soukenictví bohužel vyhynulo, jsouc jakž takž nahrazeno krajkářstvím svých žen, jehož ohniskem jest Vamberk. »Stará domácká industrie tkalcovská jest přímo typická pro celé východní Čechy, Hlinecko, Chotěbořsko, Skutečsko a Poličsko«, praví dr. R. Pilbauer ve své stati o domáckém průmyslu tkalcovském v okolí Hlinecka (Obzor Národohosp. III. č. 20); vedle toho na nejzazším východě Čech jest řada oborů průmyslových, jež lid po celé desítky ba stovky let provozuje, ze značné části svým osobitým způsobem. Od Krouny přes Skuteč, Luži, Vysoké Mýto a Chroustovice ženy a dívky z lidu velmi dovedně bíle vyšívají, odcizujíce se zcela polní práci.**) V této dovednosti leží veliký národní

*) Viz Kálalův článek v let. »Obz. Národohosp«.

**) Viz o tom článek dra Jamníka v »Ž. Světě« r. I. č. 8 a 9.

kapitál, z něhož těží s přeskrovnými výjimkami a jejž kazí vídeňští, němečtí a židovští obchodníci a faktoři, dodávajíce s veškerým materiálem pracovnicím i cizí šablonovité vzory a vydávajíce zboží dívkami a ženami z českých vesnic vyrobené za vyšívání švýcarské. A přece jest tato podivuhodná zručnost jen dědictvím předkyň, které robily kdysi překrásné, mřížkami a pavučinkami vynikající sukně, fěrtochy, loktušky, půlky a holubinky kroje »Rychmburského«, z něhož leccos dosud v museích uchováno, — a přece lze jako divem mezi vyšívačkami nalézti zálibu pro staré vzory (»kátry«) a pyšné vědomí, »že dovedou je všecky«. Zdá se, jakoby přešinutí tohoto v pravdě lidového a uměleckého průmyslu v tábor náš a zaopatření jeho vzory starými, rázovitými dalo se podniknouti obratem ruky; kéž tato ruka, po níž již dlouho se volá, dovede provésti přeměnu na prospěch lidu súčastněného.

Podobně zajímavý obor průmyslu, ač menšího rozsahu, jest v témže koutě Čech dýmkářství v Proseči na Vysokomýtsku; důkladná, o něm pojednávající stať od F. Macka (Obzor Národohosp. III., č. 8) praví, že provozováno jest již do konce minulého století a že jest to výroba čistě lidová, domácká, jejíž pracovníci, ač samouci, osvědčili dosti vkusu a tvůrčího ducha ve tvarech samých, v iniciálkách a znacích na ozdobu přidávaných. Prosečtí »fajfkáři« vyrobí až 50.000 tuctů dýmek do roka a odvážili se i vývozu.

Vydatným, třeba uměleckého podkladu postrádajícím průmyslem, jehož chopil se, jako vyšívání, německo-židovsko-vídeňský kapitál, jest obuvnictví ve Skutči (od r. 1863), v Litomyšli (od r. 1865) a v Proseči. Teprve v posledním desítiletí povšimli se tohoto života schopného oboru i čeští podnikatelé, a — což rovněž potěšitelno — pořádány jsou veřejnými institucemi vzdělávací kursy pro obuvníky (po prvé 1897). Podotýkáme jen ještě o východě Čech, že Svratka je domovem lidového hrnčířství, že ve Svratouchu sousedním panuje klempířství, v Heralci sítařství, ve Svojanově hedvábnictví, že Krovensko všecky jarmarky zásobí dřevěným nádobím a hračkami a přejdeme na jih a jihozápad, kdež na nás čeká rovněž bohatá řada domáckých výrob, schopných znamenitého povznesení. Dr. V. Schuster již r. 1897 (O. N. II. č. 3.) upozornil na domácký průmysl řezbářský, truhlářský a řešetářský v Lišově a Ledenicích u Budějovic; na Blatech dohořívá stará dovednost vyšívačská, pojistivší si trvalou paměť ve slavných plenách, rouškách a fěrtochách, leč dala by se neklamně opět vzkřísiti; vedle ní jsou tu v lidu všecky podmínky pro tkalcovský průmysl. Konservativní chodský kraj zachoval si své kalounkářství, dřevařství a prosté řezbářství, i jest třeba zde jen lepší organisace, která v Pošumaví již vzkřísila staré krajkářství a povznesla výrobu zboží pleteného. Že v okolí pražském, zvláště na jihozápad, nejoblíbenější a téměř jedinou domáckou výrobou žen jest zhotovování rukavic a že pro košíkářství jest tu velmi vhodná půda, jsou fakta dávno známá.

Z tohoto rychlého a zajisté velmi neúplného výpočtu oborů domáckého průmyslu našeho lidu s dostatek vysvítá, že my Čechoslované nedali se zahanbiti kustarnictvím na Rusi, ani Jihoslovany, a že není jen Slovácko a Morava, jak mylně leckde se soudí, schopno representovati

národní výrobu lidovou. A jest to zcela přirozeno; náš lid, přes své neblahé chyby, měkkost a povolnost v neštěstí, bujnost a marnotratnost v blahobytu, má v sobě mnoho smyslu pro krásu a harmonii, mnoho dovednosti a vynalezavosti, honosí se velikou pílí a vytrvalostí v práci, tedy vším tím, čeho k tvorbě i v uměleckém průmyslu třeba. K »domácké industrii« pak nutí jej poměry, půda. Jsouť Čechy, jako Morava, Slezsko a Slovácko končinou z valné většiny hornatou. Rolnictví i chov dobytka s mnohými obtížemi jest spojeno a neuživí obyvatelstva, veliké (zde dosti řídké) selské statky vyjímajíc; i sahá přičinlivá ruka chalupníkova a baráčníkova k výživě vedlejší, k oborům průmyslu svrchu jmenovaným. Nad to některá krajina přímo rostí určitou výrobu, jako plodí svou zvláštní flóru. Tak veliké lesy vždy dávají vznikati industrii dřevařské (škatulkářství, hračkářství, sirkářství, řezbářství, výrobě jednoduchého dřevěného náčiní), často i sklářství, jež druhdy na východě Čech mívalo dosti lidové tvary a ornamenty. Rovněž má se to s nalezišti hlíny, granátů, s krajinami hojně protékanými a vrbami olemovanými atd. Pamatujeme se na zajímavý případ ve vsi Budislavi na Litomyšlsku; jsou tam bohaté lomy dobrého pískovce, i počal důmyslný výrostek z pískovcových desek řezati valchy na prádlo, zdobě je ornamenty a letopočtem!

Cizinec, aneb povrchní pozorovatel, seznamuje se s bohatstvím lidové výroby, s pílí, dovedností a skromností našeho lidu, soudil by, že jsou jeho existenční podmínky výborny, aneb alespoň příznivy. Leč tu jsme opět u bolavého místa, na stinné stránce lidového průmyslu, která vedle národních otázek přímo křičí po nápravě, po onom »povznesení«, jež jest thematem těchto řádků. Dr. K. Rychlík ve svém již shora zmíněném článku praví: »Nejkrásnější ozdoby provádějí se v nejbídnějších chatrčích« a vypravuje dále, kterak kolem Lanškrouna, Moravské Třebové, Čermné, v krajích to eminentně tkalcovských, před nedávnem zuřil tyf z hladu tou měrou, že lidé zanechávali své domky a houfně emigrovali v dalekou cizinu. Že z této bídy hmotné vyvíral i děsný stav zdravotní a z něho opět hluboký rozklad mravní, pití kořalky, strašlivé poměry rodinné a pohlavní, jest důsledek samozřejmý.

Avšak nejen neslýchaně nízké mzdy zavinily bídu obyvatelstva, nýbrž nemalou měrou i instituce »faktorů«, lidí to, již jsou prostředníky mezi domáckým dělnictvem a továrníkem neb obchodníkem. Tito faktoři, kteří zapíráním provenience výrobku a přinášením cizích vzorů již poškodili nás národně, dle udání dr. Rychlíka jsou z valné většiny kupci, hostinští, kramáři, a dělníci, vyzdvihše svou mzdu jsou nuceni větší její část u nich zanechati.

Po seznání těchto zarmucujících fakt již zcela na snadě leží úloha »Zádruhy« i všech příštích družstev na povznesení lidového průmyslu českého, a plně vystupuje jich veliké sociální poslání.

Tato družstva či společenstva, správně-li pochopí svou raison d'être, nebudou jen živlem poučným, nevlijí jen svými kursy odbornými, osobitými i uměleckými vzory, laciným a vhodným nákupem potřebných surovin, snad i zřízením společných zdravých dílen novou, svěží, plodnou krev do žil domáckého průmyslu lidu našeho, — ona těmto vrstvám budou i vysvoboditeli z hmotné poroby a bídy. Taková Zádruha a všecka

příští společenstva co do cíle jí podobná, jsouc založena při vší obchodní přesnosti na idealním základě obětavé pomoci, nebude pomýšleti na zisk, docílený stlačováním mzdy výrobců předmětu průmyslu lidového, ona tuto mzdu zvýší a odstraní příživné faktory, tyto upíry dusícího se dělnictva. Ti, kdož složí kapitál společenstevní a uváží se ve správu podniku tak eminentně národního, učiní tak zajisté bez očekávání znamenitých dividend a nikdy, jak doufáme, nezapomenou, že stojí na místě, které u šťastnějších národů vyplňuje stát a které dle zpráv prof. Krause v norských zemích zaujaly spolky povznášející »husflid«, než ideální svou snahou strhly k sobě pozornost a přízeň všech veřejných kruhů.

Ostatně jisté prostřední i bezprostřední pomoci lze se i u nás »Zádruze« od státu a jiných veřejných institucí nadíti a to ještě dříve než zdárnými výsledky přivábí si subvence. Jsou to naše výtečné řemeslnické i odborné školy, které vychovají domáckému průmyslu dorost a které ukázaly již dosti porozumění pro ornament i manýru národní výroby. Pracovníkům pak starším výborně poslouží kursy, jež c. k. technologické museum ve Vídni, obchodní a živnostenská komora pro království České v Praze a Obchodní museum tamže v posledních letech čím dále tím hojněji a úspěšněji pořádají, majíce vždy zřetel k průmyslu krajinnému, tedy lidovému.

Na druhé straně zvrhnutí se »Družstev pro povznesení lidového průmyslu« na pouhé výdělkové společnosti způsobilo by pronikavé poškození národní i národohospodářské. Lid vida, že jej lidé naši právě tak vykořisťují jako cizinci, že nepřicházejí, by pomohli a přinesli, ale že vždy jen odnášejí, pozbyl by vší důvěry ke svým, víru v národní svazky, pozbyl by i víry v sebe, ve svou dovednost uměleckou i průmyslnou, která v každém případě uštědřuje mu jen otroctví a bídu . . . .

Vydatné přispění strádajícímu pilnému lidu, jeho vymanění z cizího područí, jeho poučení co do výroby, co do vzorů a nákupu jest tedy vedle národních ovšem nejhlavnějším sociálním úkolem družstev na způsob »Zádruhy«; — ale není společenskou úlohou jejich jedinou. Jest tu sblížení se všech vrstev národa, našeho malého národa, o němž se v hluché theorii neustále volá, že dlužno sraziti jej v jediný šik. Tím, že inteligence a bohatství, ne snad milostivě a s vysoka, ale po bratrsku a dobře jsouc si vědomo nesmírného narodního a národohospodářského prospěchu z jednání jeho plynoucího, podá obě ruce k pomoci zápasícím, rázovitým výrobcům, naplní se zase jedna z mezer v našem životě tak bolestně se rozevírajících. A poněvadž skutečná pomoc, náprava a povznesení nedá se docíliti bez podrobného a hlubokého studia všech poměrů lidových, nejen těch, jež se bezprostředně výroby týkají, ale i zdravotních, rodinných, majetkových, vzdělanostních atd., odhalen bude veškeren život našich selských a maloměstských kruhů, jich potřeby, reformy jim již palčivě nutné a objevena bude zároveň jediné správná cesta, jak těchto lojíti. Jen si vzpomeňme jak mnoho přispělo k poznání potřeb lidových tudium sběratelů a beletristů, individuí v inteligenci ojedinělých; kniha losud sedmi pečetmi uzavřená náhle se otevírala a počala objevovati své dojemné listy . . .

Již v zájmu zdravého vývoje svého vlastního musíme chtíti, aby

tato kniha byla nám vždy známější a známější, aby její slova všecka přecházela nám do krve; nevšímavostí odvážili bychom se nebezpečí, že obratnější ruka nám ji skonfiskuje pro vlastní své odchylné účely — což ostatně již z části se stalo . . .

Prof. Kraus, konče svou směrodatnou rozpravu o povznesení našeho lidového průmyslu, vyslovil přání, aby opěvané naše chaloupky byly nám zachovány, ale aby byla prolomena do nich veliká okna a vznícen v nich obětní plamen umění, světlo a teplo; nám zdá se, půjdou-li družstva »Zádruze« podobná správně ku předu, vedena pouze ideální snahou, hlubokým porozuměním národních potřeb a nelíčenou láskou k lidu, že lze docíliti ještě více v chalóupkách chudých. Že u stavu, rámu vyšívacího, brusu, drhacího polštáře, řezbářského stolku podají si ruce bratří a sestry, dosud neporozuměním, pýchou, závistí rozvadění. Dlaň chudákova se naplní, ale ani ruka bohatcova nezůstane prázdna; vedle stkvostů lidové individuality umělecké octne se v ní cenná lekce životní, to, co z motýlka po kráse se kolébajícího, z orla po výšinách létajícího činí teprve člověka v celém předurčeném rozsahu jeho bytosti.

28. srpna 1900. *Tereza Nováková.*

Několik příspěvků k životopisu Kryštofa, Ignáce Kiliana a Jindřicha Dienzenhofferů.

Napsal Dr. Luboš Jeřábek.*)

Jedna věc jest při závěti této nemálo nápadnou. Ovšem na prvý pohled. Jest to naprostý nedostatek českých knih. Nesmíme však zapomenouti, že v létech šedesátých předešlého století, kdy Jindřich D. zemřel, byla česká kniha i u ryze českých měšťanských rodin pražských skutečně již vzácnějším a řidším zjevem.

Vždy ale musíme klásti na to důraz, že i takovéto rodiny česky smýšlely a považovaly se vždy za příslušníky českého národa, čehož máme nesčetné doklady.

Konečný pak osud těchto pěti dítek není mi znám. Souvisí patrně s dějinami dotyčných klášterů, jehož členy byli a jest mimo to pro dějiny umění naprosto bez interesu.

Je pak velmi pravdě podobným, že rod Jindřichův již koncem 18. století neb na samém počátku 19. století úplně vymřel.**)

Věru zajímavý to, v příčinách svých ojedinělý a snad jen v 18. století možný případ vyžití tak četné rodiny.

III.

A nyní ještě několik dat a příspěvků ku životopisu slavného Kiliána Ignáce Dienzenhoffera. O něm máme již mnohem více a také podrob-

*) Viz č. 21, 22, 23 a 24 předešlého ročníku »Rozhledů«.

**) Jakkoliv synu Václavovi zrušením řádu Tovaryšstva Ježíšova znovu vrácena byla volnost a svobody občanské.

nějších zpráv, ba i dosti podrobné životopisy. Vzomínám tu zejména statí v Pelclových »Abbildungen der böhmischen und mährischen Künstler«, v Dobrovského »Böhmische Literatur«, v Schallerově »Beschreibung der Stadt Prag«. Dále prací Dlabače, Schottky-ho, Fuesli-ho*) a j. Konečně obšírnějšího životopisu Kiliána Ignáce D. z doby nejnovější, totiž v Ottově Slovníku Naučném, jež jest nazvíce jen pouhým zpracováním výše uvedených literárních, jinak všeobecně známých a také hojných zpráv a pramenů.

Vzdor tomu jsem s to přispěti i v této studii ku životopisu tohoto zajímavého muže dalšími daty, vysvětlivkami a zprávami buď zcela novými neb alespoň dosud málo známými.

Kilián Ignác Dienzenhoffer

nenarodil se, jak souhlasně veškery výše citované prameny a po nich věrně Ottův Slovník Naučný uvádí, dne 1. září roku 1690, nýbrž již dne 1. září 1689, tedy o celý rok dříve, a sice v Praze, na Malé Straně v domě otce svého Kryštofa D. Tvrzení mému svědčí ovšem zpráva nejbezpečnější, totiž authentický zápis v »Liber Baptisatorum koslela sv. Václava na Malé Straně**). V mládí svém požíval Kilián Ignác D. současně s mladším bratrem svým Jindř. D. vychování na dobu onu velice pečlivého a vzdělání velice důkladného. Jak četné prameny, zejména Dobrovský, Pelcl a Schaller ve spisech výše citovaných uvádějí, navštěvoval ku přání otce svého nejprve školy latinské v Praze, pravděpodobně v koleji jezuitské. Později pak i studia filosofická a současně i přednášky mathematické na vysokém učení Pražském. V době té seznámil se i s počátečními základy umění architektonického. Tím vznikla i u něho touha oddati se zcela umění otcovu, kterémužto přání otec pan Kryštof D. milerád vyhověl, zaměstnávaje jej na četných stavbách svých, zejména při stavbě kostela a kláštera u sv. Markéty v Břevnově a kostela a kláštera Dominikánského u sv. Maří Magdaleny na Malé Straně na Újezdě (nynější četnická kasárna). Tak ovšem zjednal pan Kryštof D. synu svému vzácnou příležitost seznámiti se snadným a lehko přístupným způsobem s nejdůležitějšími pravidly umění stavitelského. Tím zároveň ale dostalo se Kiliánu i vzácného praktického a také i částečně dalšího theoretického zdokonalení pod vedením nejlepšího mistra umění stavitelského, kterého tou dobou Praha a Čechy chovaly. Aby pak vzdělání svého ještě více prohloubil a skutečně praktickými vědomostmi obohatil, dal jej otec jeho, jak citované již Pelclovy »Abbildungen der böhmischen und mährischen Künstler« uvádějí, vzdělati jistým královským zemským zeměměřičem (jehož jméno však v pramenu tom neuvedeno) i zeměměřičství řádně vyučiti, disciplině to, kterou v praxi své mohl Kilián D. s nemalým prospěchem použiti.

Z toho jde na jevo, že Kilián D. nejen důkladnými theoretickými vědomostmi, ale opatřen i vzácnou praktickou průpravou chystal a připravoval se pro budoucí životní dráhu svou, na které při talentu svém pak přirozeně musil vyniknouti.

*) Allgemeines Künstler-Lexicon.

**) Viz moji stať o Kryštofu Dienzenhofferovi v čísle 21. a 22. Rozhledů str. 828, ročník IX., kdež výtah z matriky doslovně jest citován.

Dalšího vzdělání pak mělo se mu dostati na cestách po Evropě a a proto také v učení u svého pana otce dlouho nepobyl, neboť zcela ještě mlád a sice roku 1707. (tedy v osmnáctém roce věku svého) vydal se Kilián Ignác na cesty, patrně na zkušenou. Jak pak ve výše citovaných pramenech souhlasně se uvádí, uchýlil se nejprve do nedaleké Vídně, kdež pracoval prý u několika slavných architektů k veliké jich spokojenosti a sice jako prostý zednický mistr. Zprávu tuto potvrzuje zemřelý již architekt Achill Wolf v delší stati, uveřejněné v »Časopise spolku architektů a inženýrů (ročník 1880«), pojednávající o opravě paláce Nosticovského na Příkopech (nyní palác hr. Sylva Tarouccy). Jak zajímavá tato zpráva uvádí, upozornil Kilián Ignác D. na sebe ve Vídni zejména i slavného stavitele tamního Fischera z Erlachu*) u něhož později jako polír pracoval. Není mi ovšem známo z kterého pramene architekt Achill Wolf zprávu tu čerpal, neboť v článku jeho pramen udán není.

O dalších cestách D. vypráví Pelcl, že navštívil Benátky, Milán, Florenc, Řím a Neapol a že na cestách těch naučil se francouzsky, vlašsky a i anglicky, v nichž prý stejně dokonale, jako v jazyku svém mateřském — a jak souhlasně se tu uvádí — českém se vyjadřoval.

Jest to vysoce důležitá zpráva o české národnosti D., již podává nám věrohodný autor, který ji ještě od vrstevníků ba i od samých příbuzných Kyliána Ignáce D. čerpati mohl a zajisté i čerpal, a kterýž snad u žádného z ostatních umělců českých, v životopisném díle jeho uvedených, národnosť Českou takovým přímo slavnostním a důrazným způsobem nekonstatoval jako právě v tomto případu.

Naproti tomu však jiné verse a sice ve stati o D. v Dobrovského »Böhmische Literatur« (I. str. 229), jakož i v Schallerově »Beschreibung der Stadt Prag« (B. II. str. 17) uvedené praví, »že Kilián Ignác D. právě chystal se na cestu do Italie, když jej (ve Vídni) stihla zpráva o smrti jeho otce pana Kryštofa D. dne 20. června 1722. zemřelého, která jej do Prahy odvolala a nutila jej provedení plánu tohoto prozatím odložiti. Značná pozůstalost po zemřelém otci jemu prý pak poskytla dostatečných prostředkův vykonati cestu zamyšlenou ve větším rozsahu nežli si původně předsevzal. Souhlasně však obě zprávy tvrdí, že na všech místech, ve všech větších městech, které Kilián na cestě své navštívil bedlivě studoval díla zvláště vynikající a že zejména kreslil a pečlivě sbíral jich náčrtky.

Zpráva prvá, která klade návrat pana Kiliána Ignáce D. do Prahy po deseti letech, tedy asi do roku 1717. jest rozhodně správnější. Neboť podařilo se mi nalézti v »Liber Baptisatorum« kostela sv. Mikuláše na Malé Straně zápis, z něhož vysvítá, že narodil se Kiliánu Ignáci D. již v roce 1720. a sice dne 13. dubna syn z manželky Anny. Pro velikou důležitost tohoto údaje budiž tu zápis ten doslovně citován. Praví se tu:

Anno Domini 1720 April.

Die 13 Aprilis Baptisatus est filius Josephus Michael, ex legitimo Thoro natus, Parens Dnus Kylianus Dientzenhoffer Civ. Min. Urbis Prag. Mater

*) Stavitel paláce hr. Clam Gallasa v Karlově ulici v Praze, bývalé slavné »České kanceláře« a kostela sv. Karla Boromejského ve Vídni.

Anna, Levans Praenob. Dominus Michael Rubner. Testes Dnus Ignatius Jungwirth, D. Joannes Knadlinger, Dna Anna Friedrichin civis Min. Urb. Prag, Virgo Josepha Nigrinin. Baptisans Christophorus Joann Königsmann, Curatus. — Liber Baptisatorum kostela sv. Mikuláše (ab 29. Jun. 1713 usqve ad 30. Nowemb 1730.).

Z toho jde tudíž jasně na jevo, že Kilián Ignác D. nejpozději v roce 1719, pravděpodobněji ale již v r. 1718 a to bezpochyby v Praze se oženil s touto manželkou svou Annou, o níž ještě později zmíniti se chci. Je pak dosti možným, že Kilián Ignác D. skutečně již v roce 1717, jak zpráva prvá, výše citovaná uvádí, po desítiletém pobytu v daleké cizině do domu otcovského se navrátil. Zároveň pak jest pravděpodobným, že v uvedeném roce nebyl již více na cestách, tou dobou nemálo namahavých, velmi nákladných a co nejvíce padá na váhu, celé měsíce, ba celá leta trvajících. Avšak také roku následujícího, tedy v roce 1721 nenalézal se Kilián Ignác D. v cizině, a tedy mimo Prahu, neboť dne 14. září 1721 narodila se mu zde dcera Anna Maria Ludmila. I tento zápis, který jest vzhledem k uvedenému důležitým dokladem, budiž zde doslovně citován. Zní následovně:

Anno Domini 1721 Septembr. Die 14. Baptisata est filia Anna Maria Ludmilla, ex legitimo thoro nata Parens D. Kilianus Ignatius Dientzenhoffer, Civis et Architectus min. Urb. Prag. Mater. Anna, levans Praenob. Dna Anna Rosina Tkadlicin, civis min. urbis. Prag. Testes dna Anna Therésia Friedrichin, dna Eleonora Catharina Jungvirthin D. Joannes Knadlinger Cives min: Urbis Prags, Praenob. dnus Michael Rubner. Postae Secretarius. Baptisans Christophorus Joannes Königsmann Parochus. Rovněž v následovním roce t. j. 1725 kdy dle druhé verse výše citované pan Kilián Ignác D. meškati měl ještě ve Vídni, chystaje se na cestu do Italie, odkudž smrtí otcovou do Prahy náhle prý byl odvolán — seděl tento v rodném svém městě Praze, čehož dokladem zápis, dle něhož pan Kilián D. zároveň s bratrem svým panem Jindřichem uchází se o právo měšťanské na Menším městě Pražském, kteréžto právo pak oběma jakožto zámožným malostranským synkům měšťanským bez odporu bylo uděleno.

A tak dne 7. července 1722, tedy pouze 14 dní před blízkou smrtí otcovou, který tou dobou již těžce churavěl, v plném sezení sboru obecních starších skládají oba na radnici Malostranské přísahu měšťanskou t. zv. »Juramentum fidelitatis«, jak výslovně praví zápis měšťanských knih Malostranských, jejž tuto chci slovně uvésti:

»Herr Kilian (Baumeister) und (Titul) Herr Henericus Dietzenhoffer, Gebrüder, als allhiesige Burgersöhne haben das »Juramentum fidelitatis« abgelegt«.

Actum in consilio Regiae Minoris Urbis Prag, die 7. Julii Anno 1722. Consule Domino Joanne Georgis Rigl, Consulio Vices regente Domino Carlo Ferdinando Arnold de Dobroslavina, Liber Civium Minoris Civitatis Pragensis IV. fol. 362.

V krátké době po té, jak ostatně již v předešlé stati praveno, a sice e 20. června 1722 oplakáván synem svým pan Kryštof D. zemřel. šak ani po jeho smrti nevydal se p. Kilián Ignác D. na cesty, jak ná zpráva ona uvádí, neboť ještě téhož roku narodila se jemu dcera

Františka Meliana a sice právě na Sylvestra v poslední den v roce, který D. ztrátu tak žalostnou sebou přinesl.

I tuto zprávu, která v matrice kostela sv. Mikuláše opět zanesena jest, a přičiněním nového faráře, patrně dobrého vlastence českého P. Michala Cajo u rodin českých opět jazykem českým, chci zde slovně uvésti, neboť jest authentickým dokladem tvrzení právě uvedenému:

Anno 1722, 31 X bris. od P. Dienzhoffrů.

Já Antonii Michael Cajo Fararz Krztil gsem ditie gemu gmeno dano Frantisska Meliana, otecz Vroz. Pan Kilian Ignatius Dinczenhoffer m. a Baumistr v k. m. m. Mat. Pí. Anna, Lev. Vroz. Panna Frantisska Weyvodowa, Tes. Pi. Anna Frydrychowa. Pi. Eleonora Jungwirthova m. m. m. Vroz. P. Jan Michal Rubner Sekretarz Pocztovsky a m. m. m. a P. Jan Frantissek Knadlynger m. k. m. m., Antonius Michal Cajo Parochus ad S. Venceslaum Micro Prague Liber Baptisatorum ob 29. Jann. 1713 usque ad 30. Novembris 1730. Finis huius anni.

Tou dobou měl pan Kilián Ignác D. mimo stavitelské starosti a práce své, mezi nimiž uvádím zejména dohotovení prací na fortifikacích pražských a nutných menších prací v Loretě po otci převzatých i důležitější ještě práce na starosti. Totiž urovnání pozůstalostních záležitostí otcových a provedení poslední jeho vůle, čehož nám důkazem rozdělovací listina ze dne 5. února 1723 Kiliána D. vlastnoručně sepsaná*). Listina ta byla již v předešlých svých statích o Krystofu a Jindřichu D. citována a poukazuji prostě na ni. (Pokračování.)

Na pustých cestách.

Napsal Jiří Sumín. (Pokračování.)

Když kráčela po schodech, zmocnil se jí pojednou strach, že nechala na sebe čekati. Nechápala nyní, jak se mohla cos podobného opovážit. V předsíni zula tiše kaloše a s vlídným pozdravem vstoupila do kuchyně. Služky večeřely. Hranaté děvče s červenou zjizvenou tváří povstalo prudce od stolu.

— Myslila jsem, že je předsíň zamčena, pravila zhurta. Pohlédnuvši na starou slečnu, propukla v smích. Vždyť jste jako sněhulák! zvolala. Proč jste to venku se sebe nesetřásla?

Druhá služka, starší, jemnější, ale velice rozmrzelá a uštěpačná, pohlédla na ni úkosem. — Počkejte, nechoďte dále, pravila. Drhly jsme dnes podlahu.

Ady byla zvyklá hrubostem od služebných, ač si je vždy předcházela jakousi neupřímnou familiernosti, doufajíc, že k ní budou vlídnější, když se, aspoň na oko, postaví na jejich úroveň. Ale služky nedaly si vzíti právo projeviti své pohrdání tam, kde jich pánům bránila začasté pouhá zevní slušnost.

— Je už panstvo po večeři, Lojsinko? tázala se stojíc u dveří.

*) Viz stať o Krystofu D. v čísle 21 a 22 IX. ročníku Rozhledů.

— Ani nevím. Ještě jsme stůl neuklízely. Ale můžete jít dále, pan rytmistr dnes nepřišel. Krájela vepřovou pečeni, odhazujíc psovi sousta příliš tučná. — Už se mi vepřová nadobro zprotivila, pravila své družce, nevšímajíc si více staré panny.

— Jsou na mne velice rozhněváni, myslila si Ady. Ale mají pravdu, ať mi jen někdo pořádně vycinká. Vždyť toho zasluhuji. Bože, co já dnes tropím! Stlumila ještě více krok a zaklepala lehounce na dvéře pokoje. Vešla jako hříšnice s výrazem ztupělým přílišnou lítostí a pokorou. Rázem postřehla zde nezvyklou stísněnou náladu, jež ji pomátla ještě více. Nevěděla, kterak osloviti svou přítelkyni, jež seděla rozmrzelá na pohovce v nenucené pose domácí paní, která již nikoho nečeká. Bylať již odložila své šperky, šněrovačku i svůj modní úbor. Její hezká tvář byla dnes podivně narudlá a naduřená. Spatřivši starou slečnu svraštila své vysoce vyklenuté obočí jakoby se chtěla rozplakat.

— Už jsem myslila, Ady, že i ty na nás zapomínáš . . ale je to nevděčné od tebe, víš . . pravila dětsky znaivnělým tonem, jímž mluvívala toliko ve společnosti mužů.

— Bože, Herminko — odpusť! Vyhubuj mi jak chceš . . pořádně mi vycinkej. Dohotovila jsem dnes takový pracný vzorek . . už jsem myslila, že při něm oslepnu. Ale krásný je . . měla jsem radost . .

Paní Scháfová zbystřila pozornost. Její zrak utkvěl na rozpačité tváři Adině. Slyšela jsem, že vyšíváš velice krásně povlaky. Snad . . pro baronesu?

— Ne, ne, pravila lehce se zardívajíc, a její drobná, špičatá brada se zimničně třásla. Je to objednávka z venkova. Napadlo jí, že je na čase, říci nějakou zdvořilost manželovi své přítelkyně, jenž se procházel po pokoji s rukama vzadu založenýma, nevšímaje si jí. Pan purkmistr je dnes zamyšlen . . není divu, takový úřad . . ten dá starostí! pronesla s uctivým úsměvem.

Zakýval zdlouha hlavou. Jeho nepěkná, ostrými vráskami rozbrázděná tvář byla opravdu vpadlejší než jindy. Svislá žlutá líce, jež tvořila dole nadmuté váčky, jakoby vodou naplněné, a těkavý pohled bledého, vystouplého oka dodávaly jeho obličeji výrazu idiota.

— Ano, starosti, starosti! pravil ledabyle, a v jeho hlase, jenž chtěl býti klidný, zvučela drsná struna hněvu poctivého cvočkáře, jenž se nedovede přetvařovat.

Hlas staré slečny změkl ještě více. — Těžká zodpovědnost! A je-li člověk svědomitým, nemá ve dne v noci pokoje. — Ale přišla jsem vám říci něco nového: to se zasmějete!

Oči manželů Scháfových důvěřivě se zaleskly. Bylo to jaksi povinností Adinou přinášeti novinky, chtěla-li být poněkud ráda viděna, vždyť zde jinak byla zbytečnou. Novinkami jakoby platila vstupné do tohoto téměř nádherně zařízeného bytu, jenž jí v její bídě blažil a hřál, jako paprsek naděje tonoucího, jehož ruka dotkla se vysokých, nedostupných břehů. Často byla nucena shánětí pracně novinky po městě, vydupávati je takřka ze země, přibarvovati a přizpůsobovati je náladě ovládající právě domácnost purkmistrovu, ano fabrikovati je dovedně, ač to pokládala za hřích. Připravivši si nyní příhodnou náladu zvolala se smíchem: Pomy-

slete si: Rejča chce být purkmistrem! To je vám smíchu ve městě . . a zakuckala se, jakoby pro smích nemohla dále.

Manželé se rovněž hlučně zasmáli. Aaa! to věřím! On by jím chtěl být leckdos! Jen budou-li ho volit, těšil se purkmistr. Jeho veliké bílé zuby leskly se výbojně. To věřím, že je smíchu ve městě . . to věřím!

— Volby jsou nedaleko, podotkla Scháfová vážně. Manžel její opět se zasmušil. Jeho vystouplé, bledé oči utkvívaly na tváři Adině, jakoby zkoumaly, neví-li snad více, než s nimi sdělila. Ale Ady smála se dále, chtíc náležitě využitkovati novinky, již dovedla tak příjemně podati.

— Škoda, že zde není pan rytmistr, ten by se nasmál, pravila doufajíc, že přivolá opět veselost, jež tak rychle uprchla. Ale manželé Schátovi odmlčeli se náhle, tak že Ady dlouho se namáhala, aby zabránila trapnému tichu, jež ji odsud vyhánělo. Když pak, už vidouc nezbytí, povstala k odchodu, zakročil pan Scháf dobromyslně v její prospěch.

— Jen zůstaňte, slečno, pravil, vždyť jste teprve přišla. Před vámi nemáme tajností. Viď, Herminko, před slečnou můžeme mluvit nerušeně dále.

Paní hryzla si rozpačitě nehty, tvář její zrudla ještě více. — Však ona by se to stejně dověděla, řekla trpce.

— Probůh, co se stalo? Jistě vás zase některý komis v obchodě okrádá. (Ona plakala, myslila si Ady, toť hrozné! Onehdy přece pravila, že v tomto věku, když se již kolem očí počínají tvořiti husté sítky vrásek, působí pláč velmi zhoubně na krásu.)

Pan Scháf ještě chvíli váhal, pohlížeje rozpačitě na ženu. Jeho tvář měla plachý, poděšený výraz, když vyhrkl ze sebe: Pan rytmistr nebyl u nás od úterka.

Ady spráskla ruce: — Nu ale, řekněte mi, co si myslí ten pán? To je za všecko dobré . . zarazila se. Přítelkyně pohlédla na ni přímo zuřivě. Obrátila tedy: Urazil ho snad někdo, nebo snad Hermi . . Odpusť Herminko, ty míváš někdy kaprice . . .

Manžel mnul si rozpačitě ruce: Nevím, pravil s nelíčenou prostotou, jež velice dráždila jeho ženu, zdali třeba hledati příčiny v blížících se volbách . . . nebo . . . nebo jak Hermi tvrdí . . . Nu, odpusť, drahoušku, před slečnou nemáme předce tajností. Člověku je jaksi líp, když s někým sdělí . . .

Paní pohodila hlavou, jakoby chtěla setřásti rozpaky. Její tváře byly nyní zardělé až do fialova. Bylo jí trapno mluviti o tom, co jí uvnitř hluboce pokořovalo. S líčenou lhostejností, křivíc úsměšně rty, počala vyprávěti o svých domněnkách. Rytmistr prý v poslední době mluvil často o baronese. Tvrdil, že se velice změnila ve svůj prospěch. Je to možno? Je pravda, že se nyní vkusněji obléká, kdežto dříve chodila jako jeptiška. Ale změní oblek vůbec něco na člověku?

Ady ztrnula. V duchu jala se vypočítávati, od které doby a proč asi se baronesa vkusně obléká. Zapomněla na vše vůkol sebe. Z temného kouta pokoje, kdež ustrašeně uvázl její zrak, hleděly na ni hluboké, modré oči toho velkého, krásného hocha, s nímž před chvíli mluvila na silnici. Připadalo jí to jako hrozný sen.

— Hlouposti, zvolal Scháf! Co je krásné, zůstane stejně krásným

v kanafase jako v brokatě, a co je ošklivo, zůstane ošklivým třeba i ve zlatohlavu.

— Ano, ale jsou jisté přechody . . jisté důležité přechody. Zdá se mi, že tuto změnu pozoruji dva, tři měsíce . . to by se nápadně shodovalo . . Adina drobná, vrásčitá tvář vypadala komicky v tomto zděšení. Její červená, bezbrvá víčka přivírala se prudce a dlouze, jakoby cítila napřaženou dlaň, jež hrozí dopadnout na její tvář.

— Myslím, že ho láká spíše nový důchod baronesin.

— Jaký důchod? tázala se Ady beze všeho zájmu.

— Což jsi o tom neslyšela? Dostalo se jí jakéhosi úřadu v ústavě šlechtičen. Je to vlastně sinekura, určitěji řečeno podpora chudším šlechtičnám. Je s tím spojen také titul »paní«. Od pondělka nazývá ji tak všechno služebnictvo v zámku, zrovna jakoby byla uzavřela sňatek. Ona prý říká, že se nyní již neprovdá. Titul paní jí stačí, pána prý nad sebou nechce. Zasmála se hlučně, ale rty její se bolestně zachvěly. Kdož by jí věřil! Proč odložila své nevkusné lodenové šaty? Rytmistr jí šel v úterý gratulovat a od té doby u nás nebyl. Ona nás neměla nikdy v lásce. Rekla prý, že chce nyní věnovat veškeré své síly zdejší chudině, zejména opuštěným dětem . . .

— Oh! to se shoduje, vyhrkla Ady.

— Řekla bych více, ale vím, že k ní chováš velikou úctu.

Tvář Adina zbrunatněla. Vyskočila, jako bodnuta vosím žahadlem. Já? já?! já!! To se hrozně mýlíš. Je to ještěrka . . .

— Opravdu, Ady? O, tys má nejlepší přítelkyně! Zasmála se jásavě a strhla k sobě Ady na pohovku. Nyní ti toho povím. Člověk by jinak neměl ani s kým promluviti. Od úterka to dusím v sobě . . .

Manžel hleděl na ni pomateně. Nyní, kdy žena jeho odložila škrabošku konvenience, objevila se před ním rozechvěnější, než vůbec tušil. Jakoby mu studené hádě klouzalo po těle a chvílemi vztýčilo hlavu a zasyčelo mu do tváře, tak protivný a nesnesitelný byl mu zlomyslný štěbot těchto dvou žen. Chvílemi ujímal se rytířsky napadené dámy. Ne, ne! O její zbožnosti a dobrotě netřeba pochybovat, jen o krásu chtěl bych se přít.

— Vzpomeňte si na její sestru! vykřikla Ady jedovatě.

— Výborně, Ady! Není na světě nad dobrou přítelkyni, smála se Hermina. Opět se rozhovořily s vášnivým rozechvěním, jež zbarvilo jejich tváře a rozpoutávalo víc a více jejich sdílnost. Slova jejich unikala obvyklé rozvaze, jako jedovatá havěť z děravé klece kouzelníka. Klamaný manžel polykal dychtivě tato slova, vykládaje si je obvyklým dobráckým způsobem, ale cosi nutkalo ho uvnitř, aby se s nimi hádal a přel, vpadal hloupými poznámkami v nepřetržitý proud jejich řeči, běhal divoce po pokoji a hmatal kolem sebe svýma těžkýma, kovářskýma rukama, jakoby chtěl kohosi zardousit. Jeho těžkopádný, poněkud hrubý způsob řeči činil ženy přímo nervosní. Nedopouštěly ho již ani k slovu, jakoby se byly umluvily. Ale tvrdé jindy srdce paní purkmistrové dotknuto nenadálou bolestí, podávalo se dojmům.

— Ady, nechtěla bys večeřit? Můj muž dnes skoro ničeho nejedl. Je takový blázen pověrčivý, vždycky se leká, ztratí-li před volbami nějakého přítele . . .

— Oh, má nejdražší . . . Bůh ti odplatí.

Zasedly ke stolu, doufajíce pokračovati ve své zábavě, jež jich tak neobyčejně vzrušila. Ale plný stůl, k němuž Ady po dlouhé době jako zázrakem zasedla, působil neočekávaně na její náladu. Bylo jí, jakoby se nebeská mana byla nenadále snesla k jejím nohám. Zbožně se pokřižovala. (Bože, otče nebeský, požehnej nám těchto darů, kterých z tvé štědrosti požívati budeme. — Pochváleno budiž jméno Hospodinovo od východu až do západu slunce. On, jenž nuzné povyšuje a pokorným dává milost svou, slitoval se nad nehodným červem.) Své chudé sousto jedla vždycky s hlubokou vděčností. Nyní rozplývala se téměř ve zbožném blahořečení. Zdálo se jí rouhavým a hříšným, pokračovati v utrhačném hovoru. Naopak, začala dřívější výroky zmírňovat a odvolávat. Přítelkyně hleděla na ni jizlivě, jak polykala veliká sousta pečeně a div že se neudávila knedlíky se zelím. Byla jí odpornou v této své hltavosti, tak že na ni skorem zanevřela. Za to pan Schář uklidnil se poněkud tímto nenadálým obratem. Nebylo mu docela dobře, ale jakoby to studené hádě, jež klouzalo libovolně po jeho nahém těle, bylo se poněkud utišilo a ohřálo jeho vlastním teplem.

Ale ani klid Adin nebyl trvalý. Ráno, když šla na faru, myslila stále na silný červený sešit, jenž padl jí občas do rukou, když uklízela pokojík nejmladšího kaplana. Cítila zvláštní radostné sebevědomí, že nikdy nepodlehla zvědavosti a nezadívala se do hustých, stlačených řádků, psaných jeho rukou. Ale nyní bylo jí, jakoby tam vězel klíč k rozluštění záhady, jež svírala její ubohou hlavu jako železná obruč. Poděsilo ji přímo, když se přistihla při podlém úmyslu, zmocniti se tohoto sešitu na několik hodin.

Netrpělivě zazvonila u dveří staré jednopatrové budovy poblíže kostela. Z kuchyně ozývalo se chřestění ocelových »sekáčků«, jež drtily maso, a nápěv zbožné písně, prozpěvovaný stařecky třaslavým, nosovým hlasem:

Kdeee jest naše vííra, kde zahrabánaaa—aaa
snaaad hluboko v zeeemi je zašlapánaaa—aaa

prolítl širokou chodbou s temným břidlicovým dlážděním, a aniž políbila, jako jindy, zčernalé nohy Ukřižovaného, u něhož blikalo červené světélko, vběhla do kuchyně s nejistým, roztěkaným pohledem.

Pomalá, tělnatá ženština, jejíž poměrně malá hlava seděla nehybně mezi vysedlýma ramenoma, uvítala ji nevlídně. Aj, milostslečna se objevila . . . řekla pichlavě.

— Paní Teréz, odpusťte, měla jsem mnoho práce.

Pichlavá černá očka paní Terezy hněvivě se zaleskla. Popošla, napadajíc silně na pravou nohu k polici a vyndavši veliký železný rendlík, hodila ho hřmotně na plotnu!

— Aby ti Pánbůh hlavu napravil! To nazýváš prací, takové nimrání? A kdyby ti aspoň za to dali jíst, řekla bych: Nu, pracuje, poněvadž chce být živa. Ale tebe zlý duch ponouká k pýše. Těší tě to, když lidé praví: Tohle nikdo nedokáže, jenom slečna Ady. Není to hřích? Zapálit ti to na rukou, takovou práci!

— Máte pravdu, paní Teréz, jen mi vyhubujte!

— Oh, ty politikářko! Tak ty mi vždycky říkáš. Ale polepšit se, to ne! Co máš z toho, že jsi se slepačila čtyři měsíce na kapesníku jako dlaň velikém, který paní baronka chová v plyšovém pouzdře jako zlato? Co z toho máš? Mluv! Koupila's si za to střevíce, nebo alespoň vlněné punčochy na zimu? Ne. Ledva jsi se najedla za ten výdělek. Tak co tě k tomu svádí, ne-li hříšná pýcha? K jakému užitku je to? Když kapesník, tož kapesník k potřebě a ne vyšívaný obrázek! Anebo to prádlo pro paní purkmistrovou! Nesvádí-li to jenom k hříchu? Což ona si myslí, když se její hříšné tělo bude válet v samých krajkách a vyšívání, že je po smrti nebudou červi žrát jako ostatní?

— Máte pravdu, paní Teréz. — Mám pokrájet cibuli?

— Pomoz dříve služce umýt nádobí; má ještě práci ve chlévě.

Sekáčky drtící kus vepřoviny opět zazvonily.

— Kde jest naše víí—ra, kde zahrabanaaa—aaa?

— Paní Teréz, jsou kaplanky uklizeny?

— . . . snad hluboko v zeee—mi . . . Kdož by je uklidil? Mám já snad všecko obskákat svojí kulhavou nohou? — . . . je zašlapanaaa—aaa!

— Pospíším si.

— Nejdříve ukliď starším pánům kaplanům. Však víš, jak ti to vždycky říkám . . tu třetí . . tu nechej až . . . jak ti zbude času.

— Uklidím všecky tři, paní Teréz. Mně je jedna posvěcená osoba jako druhá. — Hlas její chvěl se mírnou výčitkou.

— Co mi to povídáš, podivné stvoření? Mně snad ne? Mohu já za to, je-li někdo chudší než ta nejvypelichanější myš v našem kostele? Mám ho snad obléci? Nakoupit mu prádla a nábytku? Včera ještě přišla jeho matka, aby na něm něco vytloukla. Řekla jsem jí rovně: Osobo, máte svědomí? Má vám snad svlíknout svůj jediný kabát? Počkejte přece až dostane faru! Mějte strpení, vždyť to jednou bude. Ale ona — kdežpak! Bude, bude, praví, ale já se toho nedočkám. Nu, možná, že má i pravdu! — A stále si vede svou: Koza mi pošla a já bez kozy nemohu být. Co si počnu? Kdo mi pomůže, ne-li on? A stále mu vyčítá, co jich stál peněz. To je matka! A cíchy má již, chudák, tak děravé, že by do nich za krejcar soli nesvázal. Zmíním-li se o tom před jemnostpánem děkanem, ještě mi vyhubuje. Proč pak mu nepovlíknete moje cejchy, nemám snad prádla dost, říká. Inu, to se řekne: Povlíkněte mu moje, ale když má pak dát nějakou desítku na prádlo, škrábe se za ušima všemi desíti . . . Kdeee jest naše vííra . . .

Tvář Adina zářila vnitřním štěstím.

— Nestarejte se, paní Teréz, jsou ještě dobří lidé na světě!

— Ba byli kdysi, byli! Prve když se dostal na faru chudý kaplan, potřebovala jsem před paničkami jen zdaleka něco nadhodit. Nanesly mu prádla plný šifonér. Ale dnes bych mohla nadhazovat . . .! Však jsem to už jedné bohaté, bezdětné paní až pod nos strčila. Milostpaní, pravím, nemají trochu zbytečného prádla nazbyt, třeba by nemuselo být zrovna nové. Ah, má zlatá, řekla mi, u nás se všecko dobře zužitkuje. Můj pán měl košile z domácího plátna, když už se nedaly vyspravit, udělala jsem z nich šuctychle na kanape . . . hezky jsem to vyšila, kraje vytřepila, měla byste to vidět! A co se už na nic nehodí, postřihám na tenké

proužky, posešívám a dám z toho setkat koberce ... Tak vidíte, jaká je to výhoda, umí-li člověk šetřit!

Ady pracovala dnes s horečnou pílí. Její rozčilení se stupňovalo, když se blížila chvíle, kdy měla jít uklízet kaplánky. Znepokojeně hledala příležitost zavděčiti se paní Tereze, nebo říci jí něco příjemného. Chvílemi vpadla svým sonorním hlasem v její nábožný zpěv, ale hned zase roztržitě ustala, stojíc všecka v sebe zatonulá, s pohledem do země vraženým, jako by zapomínala všeho vůkol. Ale když uklízela pokojík nejmladšího kaplana, podařilo se jí sotva dotknouti se osudného sešitu. Při tom přepadl jí takový strach, jako by svou čest i svůj život dávala v sázku. Aby zde mohla déle zůstati, uvolila se ochotně vyžehliti kostelní prádlo, ač ji tato práce vždycky lekala, poněvadž činila její prsty nehybné a tvrdé, tak že stěží ovládaly tenounkou, vláskovitou jehlu, jíž pracovala. Po celé půldne cítila se stejnou silou vábena i odpuzována smělým svým plánem. Strašilo to v její hlavě jako zločin, tak že nebyla ani na okamžik jista co učiní. Ale když asi o druhé hodině s poledne dožehlila prádlo, vytvářily se okolnosti jejímu úmyslu zvláště příznivě. Nejmladší kaplan odejel do přifařené obce do školy a stará hospodyně unavena a nevrlá zavřela se ve svém pokoji. Ady zde již nebylo třeba, měla však opět přijíti s večerem.

— Je to náhoda nebo prst boží? tázala se Ady všecka rozechvělá.

Odnesla tedy deník kaplanův pod svým vetchým, kolovým pláštíkem, jako odnášívala jeho prádlo, jež doma potají spravovala. *P. d.*

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska. (Pokračování.)

Je zajímavo sledovati a znovuprožívati tyto evoluce Nerudova ducha v jeho knihách, v jeho díle. Všechny charakteristické znaky jeho uměleckého temperamentu najdou se již v jeho debutové knížce, ve »Hřbitovním kvítí«. Ne nadarmo nese motto z Geibla:

Der hat's wahrhaftig als Poet
Nicht hoch hinausgetrieben,
In dessen Liedern mehr nicht steht,
Als er hineingeschrieben.

Neruda je z těch povah básnických, jichž jemnocit děsí se mnohomluvnosti. Ale pod výběrem slov — jaký rýsuje se svět a jaké ovzduší!

Více než slova povídají, uhoduje cit. Tam se najde tatáž rozedraná a krvácející, tatáž chvějivá a polekaná svým bytím duše, tatáž zlomená, do života prudce zamilovaná a pokořením svých snův uzardělá bytost. Tam se najdou tytéž svírající tísně, tatáž hrůza ze vzrůstající krutosti existence, čím déle se žije a čím určitěji prohlédá se celý nemilosrdný vtip života.

A pak se pochopí ironická drsnost povrchu, pošklebek, nápadná skoupost výrazu, celá ta snaha básníkova mystifikovat, aby nitro zůstalo utajeno, jak se již »Hřbitovní kvítí« čtenáři presentuje, a tím hlouběji

zaryje se pak v duši čtenářovu nenadálý vzlyk, jenž proti vůli básníkově vyrazí z duše, aby její sevřenosti ulehčil, vzlyk, jenž na okamžik snímá s duše břímě hořké úzkosti z této vynucené přetvářky, velící básníkovi, aby si nasadil masku.

Je mnoho vyrozumovaného ve »Hřbitovním kvítí«, vedle několika slok bezprostředné improvisace, mnoho hole raisonnujícího vedle několika passáží prostého, chvějného citu. Celek dělá dojem tehdy běžného pesimismu, má všechny allury tehdy módního světobolu. Týž pathos a totéž podráždění jako u všech byronistů, táž choroba citu a vůle, a totéž sevšeobecňování této osobní choroby na chorobu celku. Byronovský pesimismus hledal příčinu choroby mimo sebe, konstruoval si ji z vnějšku, místo aby ji hledal v sobě samém, ve svém nitru. Že člověk trpí, tím nebyl dle něho vinen člověk sám, tím byly vinny poměry úplně vnější. Nebyl vinen chorobou organism těla, tou bylo vinno jakési abstractum stojící nad člověkem, nad jeho vůlí, jakýsi zákon transcendentního zla, jenž způsoboval mnoho utrpení. Svými bolestmi nebylo vinno individuum, ale »svět« a jeho »zvrácené řády«. Odtud socialní zabarvení některých čísel, odtud to poukazování na rozdíly bohatství a chudoby, odtud prudké invektivy proti nemilosrdnému »osudu«. Tento »osud« figuruje tu docela tělesně jako hmatatelná »skutečnost«. Vyslovuje nad nešťastnými lidmi nějaká »neblahá slova« jako zaklínadlo, uplétá jim symbolické věnce z blínu a klade jim je na čela, uvádí je do života jako do sálu, nad nímž slovo bída syčí opleteno hady. A život má docela romanticky příšernou dekoraci:

Kolem stolu živé kostry stály,
stolem jim zde hlad byl mořivý,
hudba k tomu kvasu skočnou hrála —
nešťastných to stenot jízlivý.

Falešná perspektiva bije tu až příliš nápadně do očí. Básník nechápe, že osud je v něm samém, že v jeho nitru je zdraví a choroba, život a smrt. A že není objektivných a vnějších příčin, pro něž by byl člověk odsouzen býti nešťastným, že je tedy zbytečna každá invektiva proti vzdálenému krutému osudu, ale že nutno obrátiti zraky do svého vlastního nitra a tam hledati příčinu choroby a zla, že je marno, zkrátka, ložisko svých nervových útrap klásti mimo sebe sama, do transcendentalního Daleka. Ovšem, romantické póse dobře vyhovovalo býti »obětí«, romanticky citlivým duším lahodilo býti objektem »soucitu« jako nezasloužená hříčka »krutého osudu« a »zvráceného řádu«, jímž byl svět sestrojen. Bylo tak málo lichotivo připomínati si, neprohřešil-li se člověk sám proti tomuto řádu, a netrpí-li proto tak beznadějně. Nikoliv, to nebylo příliš vábné říci si: proto je můj život tak pustý a bezvýsledný, že jest otupena jeho energie, proto je pln nudy, že jest ochromena vůle, ubita všechna aktivnost. Ne. Lépe to znělo, s daleko větším pathosem, dal-li se subjektivní dispositi objektivní motiv, konstruoval-li se poměr metafysického zla k duši pasivně se jemu podrobující, z nutnosti osudové, poněvadž jinak nelze. A jak sentimentalně to znělo, pověděl-li básník, že i po smrti bude nejinak, a že co trápilo jeho, bude trápiti další oběti zvráceného řádu světového:

Neplač, neplač, brachu, nenaříkej,
že je záhad v světě k znavení,
jenom pít a jíst si pilně zvykej,
v hrobě času dost prý k strávení.

A až umřeš, budeš zbaven všeho,
Tělo v prach se moudře rozpadne,
a co zde ti bylo záhadného,
zůstane ti pak i záhadné.

Jakou však tvá mysl píseň hude,
zpívá s tebou celý tvůj i čas,
která leź tě hnětla, hnětsi bude
v jiné formě jiné lidi zas.

My dnes však nevidíme v básníkově »osudu« nic více a nic méně, než chorobu jeho citlivosti (abstrahuji tu ovšem od toho, co spadá u mladého básníka na účet imitace a podlehlosti cizí poesii). Příliš přeplněna vře jeho hlava nejžhavějšími sny, a příliš ledově dotýká se jeho fantasie a schlazuje ji básníka obklopující realnost. Příliš touží básník uskutečniti své vidiny — — a příliš slábý jsou ještě jeho síly. Zpětný náraz jest osudný, jako u každého člověka romanticky založeného: ochromí na čas úplně vůli, poněvadž básník nedovede rozeznati, s které strany přišla katastrofa, a v této situaci se domnívá, že jest mimo jeho síly odstraniti kořen zla. K tomu poukazuje správně již Hennequin, demonstruje, jak výlučný rozvoj kraje duševního, hypertrofie celého ústrojí sensitivného, způsobuje zmenšení ústrojí té schopnosti, jež je nejpotřebnější k životu: vůle. Ukazuje jak přílišná sensibilita umělce, jeho dlouhé pohledy do nitra, jeho neustálá kontrola všeho života vášnivého, vedou nutně k atonii vůle, paralisují ji a zdusí ji. A jak potom umělec svou vnitřní nemohoucnost přiděluje i jiným lidem, jak znehodnocuje jich snah, soudí ze svého nezdaru na jejich, přichází k základní doktrině pesimismu, jak je stělesněna v Hamletovi, Wertherovi, Faustovi: ke tvrzení, že lidstvo je nemohoucí stádo obětí, zápasící marně s osudem krutým, nezměnitelným a ironickým. (Écrivains francisés, p. 275.)

A tu místo, aby dal se znovu v zápas s realitou, aby sílil na ní svou vůli do ocelové tvrdosti . . . , prchá básník před realitou, skrývá se před ní. Uchyluje se k »svým snům«, t. j. k absolutní, naprosté psychické pasivitě. Hnus ku přítomnosti vede jej do minulosti. Tam nic nebolí, neboť tam je všecko mrtvo. Hnus k přítomnosti, vede jej do daleka. Neboť dálka je tak nakloněna fikci, »dálka« přeje fiktivním imaginacím. Historismus a exotismus, to jsou ideové plody každého romanticky založeného pesimismu. A stejnou ideovou drahou se bral vývoj u Nerudy. Po drsně hořké notě »Hřbitovního kvítí«, kde se básník chtěl vypořádati s osudem a realitou, najednou historism a exotism »Knihy veršů«. Ten nemůže překvapiti. Vymyslila se ovšem i pro tuto fási Nerudova rozvoje vtipná etiketa, v literární historii říká se tomu, že Neruda jal se pěstiti »kosmopolitism«, že počal bourati »čínskou zeď«, Neruda stal se »zakladatelem« moderní básnické školy, jež »neohlížejíc se na zvláštní požadavky národa«, »opojila se evropskými

idejemi«, »oblékla poesii do světoobčanského šatu« atd. — — jak zněly ty nejrůznější šibolety, jimiž oficielní kritika jala se utloukati poesii Nerudovu. Filosofická kritika nemůže viděti v t. zv. kosmopolitismu Nerudově nic než zcela přirozenou etapu vývojovou. A právě v ní, právě v tom t. zv. kosmopolitismu vidí naopak výraz jeho raçovní příslušnosti, vidí průkaz jeho češství. Žádný národ není sklonnějším k romantickému pesimismu, než právě národ, jemuž scházejí téměř všechny podmínky k životu v realitě, národ, jenž nemá stínu samostatnosti, jehož kultura je odvarem cizí kultury, a jehož celý duševní život není než přehledem z cizího. Je-li takového rázu přítomnost, snadno lze si vysvětliti pervertovanost chorobné citlivosti: že takový národ ztratí úplně víru v schopnost života, že ochromí úplně svou vůli žíti. A že čím nepřátelštější se mu zdá jeho přítomnost, tím vábnější že shledává svou minulost, doby, kdy bylo realisováno, čeho mu nyní skutečnost odepírá. Národ odsouzený k pasivitě v přítomnosti, tím více stává se aktivnějším ve své obraznosti, stává se hříčkou fiktivní činnosti, opíjí se minulostí a dálkou.

A odtud také ráz literatury, v níž převládá historism a exotism: kde vedle sentimentálního opíjení se minulostí v dílech Třebízského a Al. Jiráska vybujela poesie žhavé exotiky v dílech Vrchlického a Zeyera, a kde nie není žalostněji prostřednějšího, než právě — literatura realismu, literatura snažící se zpodobovati přítomnost. A vidíte, že záchvaty realismu v literatuře trvaly jen vteřinu: a že z romantismu skoro bez přechodu české písemnictví ocitá se hned uprostřed dekadence, jež, není-li sama v sobě již romantikou nervovou, v pasivitě vůle jistě neustupuje romantismu. Myslím, že chabost realistických snah v našem písemnictví vysvětluje s dostatek tento fakt.

Ale Neruda neutonul v exotismu a historismu. Znova hlásí se u něho přítomnost. A je zvláštní, za jakých okolností se to děje. Vlast si připomíná, stoje na asijském Burghurlu, své drahé si připomíná, oddělen od nich smrtí. Oddíl nadepsaný »Elegické hříčky« jest jakoby psychickým denníkem tohoto obratu v duši básníkově. Básník cítí, jak nový život lije jaro v jeho žíly, znova hledí výbojně do života, znova chce zápasit a se bít . . .

Rychle hlava myslí,
rychle srdce bije,
tužba rychle zraje,
člověk rychle žije.

Náhle u nového
člověk jara stojí,
neví, proč se třese,
neví, proč se bojí.

V tom ohledu velmi zajímava jest pièça psaná za zimy 1871 pod titulem »Našel jsem se!«, o níž jsem se již zmínil. Jakoby rouška byla stržena, prchl náhle sen, a básník ptá se udiven: Což žil jsem život, či se mně jen zdál? Zdá se mu, že měl velikou vůli a celou sílu, vykonat veliké dílo, ale teď zde sedí sám, a zrak pustý marně hledá uklidnění. Skutečnost se přihlásila u básníka o svou daň. (Pokračování.)

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Pokračování.)

Jak se jeví tu nejvěrnějším následovníkem Darwina, poznáme při kritice jeho filosofické soustavy. Sleduje ještě výpočet jednotlivých zákonů dědičnosti, který tu může míti jen hodnotu jasných definic, neboť o skutečném determinismu jednotlivých zjevů dědění doposavad mnoho určitého nevíme, objasnění trojí paralely mezi historickým vývojem kmenů organických, individuelním vývojem jedinců a systematickou podobností druhů jednoho kmene, čili souběžnosti fylo genie, ontogenie a systematiky na základě základního zákona biogenetického. Závěrem knihy jsou výklady o významu vývojezpytu pro anthropologii, psychologii, kosmologii a theologii; již zde pronáší větu o opičím původu člověka, pro niž mu vytýkáno bylo, že jest darwinističtější než sám Darwin, a požaduje i naznačuje system monistické filosofie.

Velká kniha neměla z počátku úspěchu, jakého zasloužila. Přírodopisci už s jistou nevolí hleděli r. 1863 na Štětínském sjezdě na mladého badatele, který do Německa zavléká anglickou nemoc Darwinismu a nepřivítali s velkou účastí dílo ještě hlouběji jdoucí než před třemi léty jeho bojovná řeč. Během let, kdy nová nauka ze zapovězeného ovoce stala se biologii chlebem vezdejším, došla ovšem i práce Haeckelova cti. Zatím autor odvrátil se od tvrdých uší vyvoleného lidu israelského a počal kázati nové evangelium pohanům. Kniha, která vzešla z řady populárních přednášek o nejdůležitějších otázkách biologických a nazvána byla »Natürliche Schöpfungsgeschichte« (1868), byla vskutku schopna státi se biblí přírodovědeckou. Je to vzor knihy propagační. V devíti vydáních stále se zdokonalujících od neveliké knihy s několika bídnými dřevoryty ku dvěma skvěle ilustracemi vypraveným svazkům v tisících exemplářích rozšířila se mezi německým čtenářstvem, dvanáct různých překladů ji učinilo přístupnou vzdělancům jiných národů. Její přístupný styl, odvážný a jistý tón, důmyslný postup, kterým vyvozuje theorie z naprosto nevyvratitelných fakt, tak že čtenář nevynikající neobyčejnou kritičností neuzří, kde končí vědění a počíná konstrukce, a hlavně umělecká mohutnost, učiniti z boje o život boj o boha, dotknouti se nejen intelektuelní stránky člověka, nýbrž pobouřiti hluboce i jeho cit a vůli — to vše přispělo k tomu, že největší část vzdělanců zná Darwina v podání Haeckelově a Haeckela sub specie »Přirozeného stvoření světa«. Třeba nám pohlédnouti jen do nejvěrnějšího zrcadla myšlénkových stavů národa, jeho krásné literatury a uvidíme, kam ohlas Haeckelových slov zaléhá. Žákem jeho jest Gerhard Hauptmann, jistě z předních dramatiků současného Německa. Obraz Jenského myslitele na stěně studovny, kde setkávají se fysiolog Johannes Vockerat se studentkou mediciny Annou Mahrovou, jest zajisté symbolem velikého vlivu, jejž básník sám pocítil, a jejž i jiná jeho dramata dokumentují. Jiná popularní kniha Haeckelova je »Anthropogenie« (1874) kde hojným materialem fakt popsaných i vyobrazených snaží se objasniti a na jisto postaviti vývoj i původ člověka. V posledních letech (1894—1896) ujal se Haeckel podrobného propracování thematu, které v úvodě ku II. dílu »Všeobecné morfologie« nastínil: napsal

třídílný spis »Systematische Phylogenie«, kde zcela specielně sestrojuje a odůvodňuje rodokmeny všech tříd organického tvorstva. Ani ti přírodopisci, jimž jest původ zvířectva i rostlinstva z několika málo původních, jednoduchých tvarů řečí nepochybnou, neuvítali tuto práci příliš vřele. Kdo neprobíral se řadou systematických děl vědeckých, nepředstaví si nesnáze při těchto rozsáhlých a zároveň do detailů jdoucích konstrukcí. Názory o příbuznosti jednotlivých čeledí živočišných a rostlinných se tak od sebe liší, že žádné kritické srovnání nemůže vésti k positivnímu výsledku; ba ani o to nejsou ve shodě badatelé, které znaky by se měly bráti za základ systematického seskupování. Revise názorů jest tu možna jen na základě nového odborného zkoumání. Ani úplná práce kompilační nedá se provésti, neboť ku přečtení potřebné literatury nestačí lidský život. Proto musil Haeckel voliti názory, které nejlépe zdály se vyhovovati jednotnému systematickému spracování organických druhů. Přirozeně nejlépe podány jsou systemy některých tříd protozoí, láčkovců a ostnokožců, kterými se sám monograficky zabýval, a obratlovců, k nimž stále interes jeho se nesl; nejchoulostivějším oddílem jest fylogenie rostlinná, kde Haeckel vstupuje v obor bádání sobě celkem cizí. Četní badatelé vůbec zavrhují Haeckelovo sestrojování rodokmenů, ba uvádějí i v posměch jeho »Stammbaumy«: nemůžeme prý zobraziti příbuznost tvorstva, když většinu spojovacích členů, které můžeme hledati jen ve zvířectvu a rostlinstvu vymřelém, vůbec neznáme. Takové uvažování značí odkládati usuzování o důležitých otázkách biologických na neurčito, ba snad prohlásiti jich zodpovědění za nemožné, neboť není naděje, že bychom někdy nalezli zkaměněliny organismů, jež byly jen protoplasmem beze vší pevné opory, rozplývajíce se třebas v málo minutách, z vody mořské byvše vyvrženy. Material palaeontologie doplňuje vývojezpyt a srovnávací anatomie, a byt byl dosud nadmíru neúplný, přece dovoluje prozatímní konstrukce; a více Haeckelova ani každá jiná fylogenie nechce, prohlašujíc se sama za heuristickou hypothesu, methodu, jak na základě známých vztahů pátrati po nových. Úkol, jejž tu na sebe vzal Haeckel, převyšuje síly sebe výtečnějšího jednotlivce, má-li býti exaktně vědeckým způsobem proveden; principielně jest pro evolucionismus tvorstvo ovšem ohromným rodokmenem, avšak okem z tohoto ohromného stromu jen několik větviček možno jest dobře přehlédnouti. Než Haeckel, esthet, nečeká, až všecko stavivo bude přivezeno, co je pohotově, umístí pokud možno nejvhodněji, a ostatek doplní důmyslně malovanou dekorací, tak že příchozí vidí hotovou scénu, a neví, kde přestává pevné stavivo fakt, a začíná plátěný obraz fikce.

Tím volnější dráhu měla jeho fantasie, když ujal se sepisování své filosofie. Haeckel nikdy nechce vydávati domysl za pravdu, není však s to, přesně rozeznávati vědecky zjištěná fakta, a to, co rozumová úvaha z nich vyvodí. Klameme se vůbec, myslíme-li, že přesně logické myšlení od správných předpokladů vždy nás dovede ku správným důsledkům: jednak vědecká indukce, hlavní to methoda přírodních věd, jest založena na analogii a pravděpodobnosti, nikoli na identitě a jistotě, jednak v žádném všeobecném uvažování nevyhneme se jistým principům subjektivním, které mají býti jen regulativní, na nichž však obyčejně se zakládají celé soustavy.

Každá něco tvrdící filosofie upadá do těch osidel a smyček, které Kant svou kritikou čistého rozumu jasně vytkl, a do nichž ethickými, praktickými důvody v druhé části své filosofie byl zase zaveden. Přírodovědecký, konkretní základ, na němž svou filosofii buduje, nabádá však zároveň k jinému směru kritického uvažování: jde o to poznati filosofickou plodnost biologie, a tím i její nejvšeobecnější formalní základy.

Haeckel po řadu let zabýval se úmyslem, celý system »monistické filosofie« podati na základě nauky vývojové. Sám se přiznává, že necítí k dílu takovému již dostatečných sil, a že blížící se stáří nabádá pětašedesátiletého muže, aby dílo svého života zakončil. A tak podává místo dokonalého celku řadu skizz velmi nestejné, jak sám dí, ceny. Tuším však tento více essayistický charakter knihy přispěl ku rozšíření jejímu mezi širším obecenstvem, jež by jistě už název systemu filosofického zastrašil. Spis »Die Welträthsel« dojde asi téže popularity, jíž se honosí nyní »Natürliche Schöpfungsgeschichte«: již v minulém roce, v době devíti měsíců vydán byl devátý tisíc jeho. A nejen čten byl, nýbrž i mnoho o něm bylo uvažováno, kromě kritických posudků vědeckých i jiných časopisů hned několik brožur, i větších spisů dílem proti jeho vývodům, dílem ve prospěch jich bylo napsáno.*) Neváže se na postup dvaceti kapitol čili »monistických studií«, rozdělených po čtyřech oddílech, anthropologickém, psychologickém, kosmologickém a theologickém, vynasnažíme se zachytiti směr a význam Haeckelovy monistické filosofie v celku.

Haeckelova filosofie dokumentuje nám nutnou potřebu jednotícího názoru světového. Přečetné pokusy se staly o něj, a skoro všecky vyzněly nábožensky. Potřebujeme něco podobného, jako byla myšlenková jednota středověká. Ale nové náboženství musí býti jiné, a jeho zbudování bude ještě těžší než založení křesťanství: jde o to, sjednotiti myslící lidstvo ne dogmatem, nýbrž svobodným myšlením, ne věrou, nýbrž pravdou, to jest hledáním pravdy. Jde o to, je-li tu nová centralní myšlenka, zda jest vůbec života schopna, zda jest již dosti vypracována, aby se mohla lidstvu předložiti, a je-li lidstvo pro ni zralé. Od dob Platonových chtělo býti lidstvo vysvobozeno, vykoupení je ústřední idea

*) Richard Hönigswald: »Ernst Haeckel, der monistische Philosoph«, uvažuje monismus se stanoviska Kantovského kriticismu.

A. Bliedner: »Und die Schule verlangt auch das Wort« jest odpověď se stanoviska paedagogiky a dokumentuje vůbec snahu Haeckela označiti jako nebezpečného buřiče proti dosavadním osvědčeným názorům.

Friedrich Loofs »Anti-Haeckel« stíhá hrubou neznalost dějin křesťanství, kterou poslední kapitoly »Welträthsel« projevují a nesprávnost útoků, jež z této nevědomosti vycházejí.

Rud. Steiner »Haeckel und seine Gegner« je nadšená obrana monistického stanoviska Haeckelova, jež dle něho jedině jest oprávněno pro přírodní vědy, kdežto dualismus není prý než zakuklená theologie.

J. Baumann »Haeckels Welträthsel nach ihren starken und schwachen Seiten« operuje proti Haeckelovi námitkami moderních věd a filosofie, uznávaje i cenné stránky jeho díla.

A. Michelitsch »Haeckelismus und Darwinismus« je katolická odpověď na »Welträthsel«, vyzbrojená sice vědeckými daty, ale scholastický dogmatismus a nepochopení vědeckého myšlení téměř na odiv stavící.

Z časopiseckých posudků nejdůležitější jest odmítavá kritika Paulsenova v »Preussische Jahrbücher«.

skoro všech nejvyšších snah, od moralních i mystických filosofií pozdního starověku přes křesťanství až do dialektiky Hegelovců a pessimismu Schopenhauerova i Hartmannova. A podstatou těchto soustav jest vždy dualismus buď původní nebo sekundární: buď od počátku jest princip dobra (bůh) a zla (hmota) oddělen, anebo zlo povstalo odcizením se původního dobra sobě samému. A tento rozpor jest právě theoretický podklad idey vykoupení: buď zlo původní bude přemoženo, nebo dobro se vrátí ve svůj počáteční stav dokonalosti. Obojí modifikace dualismu vede vědecky, ethicky i nábožensky ku strašným sporům, které žádným uvažováním nedají se rozřešiti, a jen Saiským závojem dogmatu mohou býti zakryty a proto volá Vatikan: Ignoratis a dualistický přírodovědec: Ignorabimus, což není obé nic jiného než: Credite! — Monismus jest snad ještě starší než dualismus, jím počíná řecká filosofie, a k němu se obrací zase jeho protichůdce. To vidíme v dějinách náboženství i filosofie. Ďábla snaží se křesťanství vylíčiti jako slabšího, služebníka a nástroj boha, ale vždy tím upadá v druhou formu dualismu, spojující v bohu dobro se zlem. Z čiře dualistického Cartesianismu vychází přímo nejdůslednější monista, Spinoza, aby metafysicky jednotil, co empiricky sloučiti nelze. I Kant opouští své pracně vybudované lišení mezi světem jevů a pomyslů, a praktickými, všeobecnými ideami chce sklenouti most ze světa jevů do nepřístupného absolutna. A můžeme tu i jinde pozorovati, že to bývají praktické, ethické důvody ještě více než theoretické, které monismu se dožadují. Jaká jest tedy idea, kterou podati můžeme místo vykoupení? Jest to vývoj, evoluce. Má-li z evoluce udělati se jednotný názor lidstva, nestačí, aby to byla pouhá vědecká doktrina, soustava fakt sebe přesněji konstatovaných, nýbrž musí se státi smyslem života. Tím nelze se spokojiti, když ukážeme, že jsme výsledek a předmět jejího působení; třeba jest, abychom si uvědomili, že jsme článkem celého vývojového řetězu, nejen účinkem, nýbrž i příčinou, a znajíce tuto zákonitost, máme i mravní povinnost ku vývoji přispívati. Idea evoluce se může směle měřiti s ideou vykoupení: absolutní rozpor mezi dobrem a zlem, božskou duší a hříšným tělem, který jen zázrak a zapření sebe sama může umlčeti jest zaměněn relativní protivou dokonalejšího a méně dokonalého, kterou neustále zahlazuje působení přirozených dějů světových a uplatnění vlastních schopností člověka; vykoupením člověk se nejvýše vrátiti může v původní stav, jehož dokonalost odjinud jest určena, evolucí se mu ukazuje cesta v před, na základě vlastních sil, a žádný z myslitelných ideálů není tak vysoký, aby nemohl býti dosažen a překročen.

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Náboženství budoucnosti. O časově zajímavém tomto thematě rozhovořil se místněji Erich Adickes v časopise »Deutsche Rundschau«. (1900, seš. 11. Článek: Die Ganzen und die Halben: zwei Menschheitstypen). Člověčenstvo se dělí ve dva typy: »celé« a »poloviční«. Celý postaven jest sám na sebe. Nekrouží o cizí těžiště a nepotřebuje podpory. Poloviční mu potřeba jest doplňku; jeho těžiště leží mimo něj. Musí míti možnost opírati, spoléhati se; jinak myslí, že se mu ztratí z pod nohou půda. Podoben jest břečťanu, kdežto onen typ podoben jest sukovitému dubu. Poloviční potřebují něčeho posledního, bezpodmíněného, absolutního. Proto dle Adickesa mohou se zváti absolutisté, ač název ten pro ně z počátku divně zní. Pro celé není absolutního; nepodmíněné jest jim prázdným zvukem Tudy mohou se nazývati relativisté. (Adickes užívá kratších názvisek: absolutní, relativní, ač se příčí jak sám doznává, jazykovému duchu.) Zevrubně spisovatel rozpráví o tom, jak se tyto typy jeví v životě duchovém, v společenském, jak se chovají naproti vědám, umám atd. atd. a vypisuje ve všech příčinách oba jako individuality. Při tom ovšem pojednává též, jak si vedou oproti náboženství; což jej vede k místnějšímu uvažování o náboženství budoucnosti. Úvahy dotyčné podávají se tuto jádrem.

Každý anachronism, který chce ovládnouti svou dobu, chová největší nebezpečenství pro klidný, neustálý vývoj. Církev nemůže se domýšleti, že by své členy mohla na dále zapovinovati ve víru 16. a 17. století. Činí-li tak přece, odvracejí se od ní vzdělanci a massy ještě více. A nepominuly by toliko bezcenné skořápky, jejichž osud beztoho již jest rozhodnut; také drahocenné jádro bylo by v nebezpečenství, že bude zahozeno jako nepotřebné. Hlavám církve by bylo však činiti touž výtku jako kdysi vůdcům židovského národa: že neumějí vyložiti známky doby. Jediné toliko může zachrániti: výsledky vědy uznávati, ať jest to věda přírodní neb kritika bible nebo dějiny, a omeziti se zcela a naprosto na přirozenou, neporušenou oblast víry. V tom oboru jest křesťanství zabezpečeno proti všem důvodům a důkazům vědy. V nebezpečí bylo by toliko, kdyby se podařilo, zacpati zřídlo, z kterého prýští metafysika a náboženství. Ale toho se netřeba obávati; zřídlo to teče přebohatě. Nenamítejme ani, že u křesťanství zní věc: vše nebo nic, buď uznávati celé biblické podání nebo vzdáti se každého společenství víry! To není tak potřeba, jako se netřeba zříkati společenství morálních, společenských a politických názorů proto, poněvadž není psaného kodu. Nepsané právo jest nejsilnější, nepsaný mrav váže pevněji než naučené mravnické formule. Zdali se uznává toliko biblická nebo také mimobiblická tradice, a pokud se zapovinujeme poslouchati oné, to jest pro massu věřících opět věcí tradice; rozhoduje o tom mrav, názor oněch tříd, v nichž vzrů-

stají. A proto bylo by potřeba toliko posloupnosti několika pokolení, aby se utvářilo křesťanství konkretní a stalo se populárním, které by s vědou žilo v míru a uznávalo veskrze její výsledky. Částečná protiva mezi tímto křesťanstvím a křesťanstvím dřívějších století přestala by brzo býti kamenem úrazu. Jako době osvícenské křesťanství její, ač bylo bez poesie, platilo za ideál křesťanství a zároveň náboženství vůbec, tak i budoucí pokolení nebudou pochybovati o tom, že jejich uctívání boha jest »v duchu a v pravdě«, že jejich křesťanstvím docházejí idee a úmysly mistra ryzejšího a vyspělejšího výrazu nežli kdy jindy za dřívější doby. A kterého druhu bude náboženství budoucnosti? Nesvleče se sebe vše absolutní, jinak by nebylo více náboženstvím. Ale má-li v něm budoucnost shledávati také svůj názor světový, musí býti tak relativní, jak náboženství vůbec býti může. Katolíkům byla celá církevní tradice něco absolutního, osvícencům toliko dogmata rozumem dokazatelná. Náboženství budoucnosti bude křesťanství vývoje. Nebude chtíti dokazovati, co věří, nevezme ani své víry z nezměnitelné tradice ani jí nebude těsnati do ztrnulých dogmat. Dogmatické formule bude pokládati za něco vedlejšího, měnivého, co proudem doby vzniká a zaniká. Důvod víry sice bude při masse tentýž, který vždy jest a jedině býti může: výchova, návyk, dosavadnost, mrav. U autonomně věřících však, zvláště u duchových vůdců, bude to jediné vnitřní pravda víry, která přesvědčuje, jak také krásno nepotřebuje autorativního dotvrzení, aby bylo cítěno za krásno. Absolutní, jež lpí na vnější autoritě, schází sice oné vniterní pravdě, ale za to jest přesvědčení, jako svobodně utvořené, samo zvolené, tím jistější a neochvějnější. Spočívá na pevném základě: na skutečnosti, že jednak lidská mysl rodí city, nálady a pudy, kterými se dostává v poměr proti veškerenstvu a jinak že křesťanství základní ty elementy náboženského života odělo v roucho a spojilo v celostní názor, který činí dosti potřebám veliké většiny lidského pokolení mnohem lépe, nežli všechna náboženství ostatní. Pokud potřeby ty zůstanou tytéž, nebude ani křesťanství budoucnosti scházeti u massy lidu jakož ani u vzdělanců dojem vnitřní pravdy.

Ale jedna námítka je na snadě. Nedokazují-li dějiny atheismu, že také křesťanství bude brzy patřiti ku přemoženým stanoviskům? — V minulém století byla přetřípána namnoze otázka, zdali atheista může býti člověkem ctnostným; možnost byla brána v pochybu i filosofy. Voltaire, veliký relativista a ještě větší posměvač, nebyl nikterak atheistou. Nebyl ani pantheistou, nýbrž zcela rozšafným deistou. Ani pokrytcem nebyl: jeho bůh mu byl jako zaručitelem morálního řádu a tvůrcem světa nezbytným. Nekonečné, bez počátku řady stavů Voltaire se nemohl ani představiti. V té příčině smýšlel naprosto tak jako oni divoši, ani míní, že země spočívá na slonu, slon pak na obrovské želvě. A dnes? Celé lidové okruhy jsou smýšlení atheistického nebo se praví alespoň takovými [illegible]ti. Ale to je jistě zjevem toliko pomíjejícím, a viny jeho nesmíme přičítati relativismu jako takovému. Za dob ovšem, kdy vládne absolutní, byl by takový ruch, který se staví v ostrou protivu vůči několikatisícitému podání, bez pochyby ani pomyslitelným. Ale přes to platí, že [illegible]heista jest více absolutní nežli theista. Co se vyjevuje v atheistickém

proudu, je relativismus, kterýž uvedly zvláštní dobové okolnosti (politické a vědecké poměry) na falešnou dráhu a zvrátily jej v jeho protivu, v absolutismus. — Socialní demokracie jako strana nejradikálnější chápe se přirozeně nejradikálnějšího světového názoru. S hora slyšíme: Lidu se musí zachovati náboženství! a mnohé »podpory společnosti« opáčí slova v té naději, že s náboženstvím zachová se zároveň také dosavadní rozdělení moci a zisku. V oficielních svých zástupcích staví se křesťanství proti záměrům socialní demokracie; za to bývá rozkřičováno jako moc nepřátelská kultuře a pronásleduje se. Mocný vzmach přírodní vědy měl následkem slepou víru v její výkonnou způsobilost. Mělcí myslitelé přenesli tu víru dokona na předmět přírodní vědy: na materii. Vyrčeno na ně od stran konservativně orthodoxních anathema, a s materialismem zároveň na přírodní vědu jako na jeho pramen. Ale všechno, co bývá od panujících tříd, poněvadž je proti jejich zájmům, stíháno, dochází v socialních demokratech nejvřelejších obráncův. Tím vším činí se srozumitelným, že materialistický atheismus mohl se státi, jak se zdá, světovým názorem massy. Jakmile se však všeobecný stav změní, zmizí. Tento zjev materialismu již nyní ve vědě je v nevážnosti, socialní demokracie — přes vše, co se proti tomu zdánlivě mluví! — je na cestě, přeměniti se v občanskou opositční stranu. A až budou třídní protiva a nenávist odklizeny, neb alespoň zmírněny, ohlásí se zase pudy nyní tlumené. Při atheistickém světovém názoru nikdy se davy nebudou cítiti dobře. Průměrnému člověku jest příliš bezobrazivý, prosaický, příliš zapíravý, příliš radikální oproti jistým potřebám mysli, které mu, jako všeobecně lidské, nemohou býti také cizími. Mimo to je příliš zbabělým, aby nepobloudil z neustálého zapírání a pochybování. Střídavé případnosti života, nemoc a náhlá smrt, bouře a katastrofy přírodní nedopuštějí, aby se z atheismu těšil. Vždy mu bude zníti v uších: Ó by žil bůh, aby trestal a pomstil! — Veliké rozšíření spiritismu je pozoruhodný zjev. Zdali na jeho domnělých divech je všechno podvod nebo zdali soupůsobí záhadné přírodní síly — to vyšetřiti jest věcí přírodní vědy. Pro většinu jeho přívrženců není spiritismus na žádný způsob jiného významu nežli měly pro Řím císařský pověra, magie a služba mysteriím. I dnes se potvrzuje stará zkušenost, že nevěra a pověra se spolčují. Metafysické potřeby lidské přirozenosti žádají ukojení; neshledávají-li ho po cestě legální v náboženském světovém názoru, pokoušejí se o to na cestách podloudných. Takto jsa považován, jest spiritistický ruch naší doby znamením touhy po náboženství tak valně rozšířené.

Všechny tyto skutečnosti nemohou býti popřeny. Zdá se, že vnucují pojímání, že atheistický proud jest toliko vlnou pomíjející, že dříve nebo později přijde doba, kdy také massa dělnictva postaví se zase přívětivěji proti křesťanství. Ovšem nikoli proti křesťanství státní církve, ustrnulé orthodoxie, zázrakové víry, nýbrž proti křesťanství vývoje! Kč.

Divadlo.

Tři měsíce je už nová správa Nár. divadla u vesla, ale zdá se mi, jakoby to nebylo mnohem déle než tři týdny. Tak čerstvé a velké je stále ještě očekávání a tak skrovné a malé je to, co za tu dobu bylo

vykonáno. Že nový šéf opery pan Kovařovic naučil orchestr odstíněněji hrát a zpěváky česky mluvit a že dodal několika operám, v prvé řadě »Daliboru« a »Carmen« nového lesku a kouzla, to se považuje až dosud za nejlepší čin nové epochy. Všecko uznání a chvála tomu, ale když nic víc, je tohle přece jen málo. To znamená prostě, že uvedl p. Kovařovic naši operu na úroveň, na níž při celkové kvalitě svého pěveckého a orchestrálního tělesa mohla stát už dávno. Tedy jen pouhá korektura minulosti, ale nějaký skutečný pokrok, tvůrčí činy, nové obzory — kde jsou? Nejen že se reformní program v opeře realisuje chodem tak ospale plíživým, že i největší chvalořečníci počínají se měnit v nespokojence, ale i to, co pro povznesení opery až dosud bylo vykonáno, vleče za sebou povážlivé stíny. Předně, zdá se mi, upadá se do přílišného přeceňování umění dirigentského, této nejmodernější umělecké potence v hudbě, která však souvisí s pozdním úpadkovým stadiem dnešní hudby a jest tu jen analogickým zjevem moderně-literárního dilettantismu a utlačující přemíry historismu a »alexandrinismu«. Kult reprodukce, minuciosního »vystihování«, »vžívání se«, mlsavého ochutnávání velkých děl minulých nastupuje všude jen tam, kde je nedostatek činorodé tvůrčí energie a živoucích uměleckých idejí. To ovšem jen mimochodem. Ale osudnější pro celkový stav Národ. divadla je to, že nova správa, nutkána k tomu svou finanční situací, těží z úspěchů opery pro svou pokladnu a dává jí tak do nebe volající převahu na repertoaru oproti činohře, že tomu tak nebylo ani za nejhorších dob staré správy. Nemluvě ani o těch šesti večerech, které byly věnovány houslovému eskamotérství Kubelíkovu pro radost nemyslícího davu, u něhož pojem umění je identický s gymnastikou, ale zajisté k nelibosti všech těch, kteří chtějí v divadle také trochu potravy pro ducha a srdce. A tak jsme na tom hůř než kdy jindy; nepoměr mezi přemírou hudby a popelkovým živořením činohry v Národním divadle vyrostl na stupeň už nesnesitelný. Co platno, že byla v novém nastudování, po případě i obsazení uvedena na scénu celá řada her starších i novějších, z domácí i ze světové literatury: »Maryša« bratří Mrštíků, Ladeckého »Dva světy«, Stroupežnického »V panském čeledníku«, Beaumarchaisova »Figarova svatba«, Sofoklova »Antigona« a j., co to všecko platno, pravím, když následkem toho nemají herci příležitosti, aby se do svých úloh vepracovávali a slévali s nimi vespolek v dokonalejší souhru? Této lze docílit jen přečastým opakováním, cvikem, dresurou, ale pro valnou část činoherního personálu jest dnes členství Národního divadla pouhou sinekurou. Jsou tváře, které nevídáme po dlouhé týdny na jevišti. Činohra má dnes v Národním divadle nedůstojné postavení pouhého přílepku. Obecenstvo nevidí v ní už více než jistou konvenční nutnost, s níž třeba se smířit, než pouhou pausu mezi dvěma operními večery. Pak chtějte, aby se vyvíjel bližší kontakt mezi publikem a dramatickou literaturou nebo dokonce nějaká tradice. Byla-li kdy jaká, je dávno přervána. Ale co chcete konečně? Naše obecenstvo je pravda velmi málo literárně a umělecky vzděláno a vkus jeho je přímo strašlivý, ale naproti tomu třeba vyznat, že naše činohra z velké části sklízí od něho, jen co si zaslouží.

K.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 26. října.

Nové všeobecné volby do říšské rady jsou dnes střediskem všeho politického ruchu. Vláda chová se k nim zcela pasivně, jsouc patrně připravena na eventuelní nové rozpuštění parlamentu a opětovné volby, neboť podle zpráv, jež přinesla »Nowa Reforma«, nařídila prostřednictvím místodržitelů všem okresním hejtmanům, aby seznamy voličů udržovali i po vykonaných volbách v dobrém stavu, poněvadž prý je možno, že parlament, ukáže-li se znovu k práci neschopným, bude opětovně rozpuštěn. Můžeme se tedy připravit, že budeme volit po případě i několikráte za sebou. Volby vlastní byly již zahájeny ve dnech právě minulých volbami volitelů nejdříve v Horních Rakousích, pak na Moravě, a nyní i v některých okresích v Čechách. Na Smíchovsku byly volby volitelů ustanoveny na neděli, aby zejména dělnictvo mohlo své volební právo nerušeně vykonati a neztrácelo při tom na výdělku. Ale nepochopitelné jest vypisování voleb tak časné, uváží-li se, že volby poslanců konají se teprve počátkem ledna příštího roku, a že zvolení volitelové budou přes dva měsíce objektem nejúpornější agitace.

Na vlastní formaci a síle stran nové volby mnoho nezmění. Případné změny budou pak rázu velice podřízeného. Seskupení delegace mladočeské zůstane v podstatě totožným. Několik poslanců více kandidovati nehodlá. Zejména člen zemského výboru Karel Adámek výslovně odmítl 26. října v »Národních Listech« nabízený mu mandát v V. kurii litomyšlské prohlášením, že do říšské rady vůbec kandidovati nebude. Také je pochybna opětovná kandidatura předsedy klubu dra. Engla, jenž je odpůrcem taktiky obstrukční. Pan Heřman Janda nekandiduje více v páté kurii podřípské, a p. dru. Kramářovi, jehož posice je prý na Jilemnicku otřesena, nabídla mandát skupina měst Tábor-Pelhřimov. Mezi novými kandidáty mladočeskými jmenuje se také dr. Podlipný. Jinak se takřka šmahem oznamují kandidatury poslanců starých. S agrárníky učinil mladočeský výkonný výbor kompromis, když se tito zavázali, že v případě zvolení vstoupí do společného klubu; ze živnostníků kandidují Mladočeši nově J. Šafra, místopředsedu organisační komise Zemské jednoty živnostenských společenstev. V městské kurii budějovické kandiduje znovu princ dr. Bedřich Schwarzenberg.

Volební výbor českého učitelstva zastoupený p. V. Rašínem, obrátil se na všechny strany, aby při volbách postavili schopné kandidáty z řad učitelstva. V X. okresu páté kurie v Čechách kandiduje učitel p. J. Černý z Nového Bydžova za stranu národního dělnictva.

Sociální demokracie vystoupila 14. října s úplnou kandidátní listinou pro všeobecnou třídu voličskou v celém Rakousku. Jsou v ní zastoupeni Čechové, Němci, Poláci, Rusíni a Jihoslované. Jádrem provolání jsou požadavky: všeobecné, rovné, přímé právo volební, národní samostatnost a volné sdružení samostatných národů.

Z českých poslanců sociálně demokratických nekandidují více J. Steiner, A. Berner a J. Vrátný. Na Plzensku kandiduje člen pracovní rady V. Černý, na Kladensku redaktor »Práva Lidu« A. Němec, na Ostravsku redaktor českého denníku »Dělnických listů« ve Vídni J. Krapka. Sociálně-demokratickým kandidátem pro Prahu je předseda Typografické Besedy K. Krunert, proti mladočechu V. Březnovskému. Sociální demokracie vystoupí také se sčítacími kandidaturami v kurii měst a kurii venkovských obcí.

Strana radikálně pokroková vystoupila se svými kandidaturami v několika okresích východních Čech, mezi tím také ve dvou okresích všeobecné třídy voličské; v XI. okresu páté kurie na Pardubicku a Královéhradecku kandiduje dra. J. Kříže, a ve XII. volebním okresu páté kurie na Litomyšlsku a Českotřebovsku redaktora »Osvěty Lidu« v Hradci Králové Al. Hajna; v městské skupině královéhradecké kandiduje pak redaktora »Samostatnosti« Ant. Hajna, v městské skupině pardubické dra. J. Štemberku a v městské skupině litomyšlské hlínského purkmistra p. Fialu. Vedle toho hodlá strana kandidovati ještě ve venkovských skupinách rychnovské a královéhradecké.

Také kandidatury katolické byly již publikovány, jak se na nich usnesl výbor pro společné záležitosti katolíků v Čechách; ze známějších kandiduje p. E. Dlouhý-Pokorný (v XI. okresu V. kurie), dr. R. Horský (v XII. okresu) a stříbrník Žižka (v XV. okresu); v Praze bezpochyby p. Šimon.

Státoprávní radikálové zatím zkoumají terain; z jich řad je dosud jista pouze kandidatura dra. Baxy v městské skupině Kolín, Poděbrady, Benešov proti mladočeskému kandidátu dru. Fořtovi.

Strana lidová se volebního ruchu vlastními kandidaturami ještě asi nesúčastní; v V. kurii pak bude podporovati kandidatury sociálně demokratické.

Nejtěžší krisi prodělává v této době národní dělnictvo, na němž se mstí všechny jeho chyby minulé. Celá řada jeho organisací prohlásila se přes hlavu výkonného výboru za součástku strany mladočeské a podporuje kandidáty mladočeské, jako na př. v Lomnici, kde se vyslovila pro mladočecha J. Doležala a proto vlastnímu kandidátu J. Černému. Zástupcové národního dělnictva vyjednávali také z počátku s výkonným výborem mladočeským, aby V. kurie byla jim výslovně přenechána. Když pak mladočeský výbor na to přistoupiti nechtěl, poukazuje na slabé organisace národního dělnictva a žádal zejména, aby stoupenci jeho vstoupili v případě zvolení do mladočeského klubu, tu se vyjednávání zmařilo, a »Nár. listy« pracují nyní úsilovně, aby organisace národního dělnictva odřízly od jeho vedení, což ovšem není pro ně věc nesnadná, uváží-li se, že v celé řadě míst byly organisační kostry národně sociální vyplněny materiálem mladočeským. Za to vyrukovali mladočeši sami s dělnickým kandidátem pro VII. volební okres, jejž dříve zastupoval Heřman Janda; je jím truhlářský dělník Šrámek z Loun. Z národního dělnictva kandiduje pan J. V. Klofáč ve třech okresích páté kurie, oficielně na Kladensku, a neoficielně v Praze a na Litomyšlsku; na schůzi mladočeských voličů v Unhošti prohlásil, že poměry jeho strany nedovolují mu v případě zvolení vstoupiti do mladočeského klubu na říšské radě; dále kandiduje za národní dělníky V. Choc z Olomouce v VII. volebním okresu a plynárenský dělník V. Fresl na Plzensku.

Z německých stran vedou si nejvýbojněji němečtí radikálové. Tito uveřejnili svou kandidátní listinu 17. října, a kojí se nejrůžovějšími nadějemi, že vrátí se do parlamentu sesíleni o 20—25 nových lidí. Schönerer a Wolf kandidují ve svých okresích starých. Ve znamení německého nacionalismu pak pracují také druhé strany

německé. Němečtí pokrokáři napínají všechny síly, aby svou državu uchovali; z nich odstupuje z politického jeviště dr. Pfersche, jenž si ve svém volebním okrese vzbudil tolik antipatie, že jeho opětovné zvolení je naprosto vyloučeno. Katolická strana lidová usnesla se na své poslední poradě na několika vůdčích zásadách ve volebním boji, z nichž na prvém místě je odpor proti českému státnímu právu a na druhém požadavek německé řeči sprostředkovací. Na schůzi svých velkostatkářských voličů plzenského okresu dokazoval dr. Baernreiter, že dnes nedá se na mír v Čechách ani mysliti, a nedá se mysliti tak dlouho, dokud není dáno rozdělení státní a autonomní správy; český stát v srdci Evropy je nemožností nejen rakouskou, ale i evropskou. — Všechny tyto projevy nejsou ovšem ničím, než hřeby, zatloukanými již předem do rakve parlamentu, jenž teprve má být zvolen.

V tyrolském velkostatku byl uzavřen mezi stranou německo-liberální a konservativní volební kompromis, platný na dobu 10 let pro volby říšské i zemské; rovněž pak byl kompromis ujednán mezi katolickou stranou lidovou a stranou Schöpferovou v Tyrolsku, jehož nejdůležitějším účinkem asi bude zachránění mandátu p. Dipaulimu.

V Haliči se objevuje silný odboj proti centrálnímu volebnímu výboru stanczykovskému. Řada měst okresu tarnopolského a jinde veřejně prohlásila, že do tohoto centrálního výboru žádných důvěrníků posílati nebude. Objevuje se všude, že stanczykovský odpor proti rozpuštění říšské rady nebyl bezdůvodný.

O svolání českého sněmu vede se tuhý boj mezi zemským výborem, vládou a zástupci německých stran, kteří s důrazem prohlašují, že bez říšské rady nesmí být také sněm. Zemský výbor český usnesl se v této věci všemi hlasy proti dvěma hlasům německým vyzvati vládu, aby český sněm svolala k pravidelnému zasedání ještě v tomto měsíci, načež vláda odpověděla, že má úmysl svolati český sněm ku krátkému zasedání v měsíci prosinci za tím účelem, aby mohl projednati předlohu o dani z kořalky a rozpočtové provisorium na rok 1901. Zemský výbor však se proti tomuto odkladu znovu ohradil a ustanoviv, že zemské přirážky mají se v měsících listopadu a prosinci vybírat v dosavadní výši 55 proc., učinil vládu zodpovědnou za stav, příčící se zemskému zřízení.

Starý útvar parlamentní většiny pravice je stále předmětem veřejné diskuse. Poláci, jakož i němečtí klerikálové se možnosti jejího obnovení nijak nevzdali, v mladočeských kruzích se však zachovává v té věci krajní reserva. V Podvysockých listech odsoudil pravici dr. Pacák jako pro Čechy pochybenu a bezvýznamnu, v Hlasech od Blaníka pak dokazoval dr. Engel, že volání po pravici přichází pozdě. Zatím je to vše ovšem jen nezávazná diskuse, do níž přinesou jasno teprve prvé schůze nového parlamentu.

Čtyřicetileté jubileum říjnového diplomu, jež připadlo na den 20. října, vyvolalo celou řadu novinářských úvah. Český klub staročeský konal 14. října rozhovor, na němž dr. Mattuš kladl za podmínku dělnosti parlamentu ztenčení počtu členů říšské rady a opětovné obesílání její sněmy.

Sdružení českých zemědělců svolává na den 9. prosince sjezd českého rolnictva z českých zemí. Rokovati se má o poměrech českého rolnictva, pak o jeho organisaci a právech a manifestovati také pro státní právo.

Říšský soud rozhodl 22. října ve třech nových případech vypovězení, že bylo nezákonné a že jím byl porušen státní základní zákon o volném stěhování. Je vidět, jak často je u nás praxe jak autonomních, tak politických úřadů v odporu s celým duchem liberálních státních základních zákonů. *s.*

Hlídka školská.

Ks. — Dva protichůdné názory ostře se vyhraňovaly poslední dobou v životním ovzduší našeho učitelstva: Má-li či nemá-li se učitel omeziti výhradně na pouhou práci ve škole, má-li či nemá-li činnost svou rozšířiti i za stěny učebny školní, na pole t. zv. drobné práce národní. Zdálo by se, že spor obou zásad u každého myslícího člověka rázem musí býti rozřešen na prospěch drobné kulturní práce mezi lidem, že nelze si mysliti učitele, který by okamžik váhal uznati, že rozměry dnešní školy byrokratismem vně i uvnitř tak omezené (či lépe: vymezené), jsou tak úzké, že opravdové inteligenci učitelově, kteráž žádá rozprostranění, uplatnění se, naprosto nestačí. A přece u nejlepších učitelů jevila se a jeví dosud silná sklonnost k mínění, že učitel patří předně a posledně jen do školy, kteráž potřebuje a u opravdového pracovníka také spotřebuje všecky jeho síly. V kruzích učitelských byl nejednou hájen náhled, že naprosté oddání se škole je ta pravá činnost národní a ve škole za učitele není náhrady. Obecná naše škola daleko neodpovídá dosud pojmu moderní školy lidové a na tento stupeň má býti přivedena úsilnou prací nejinteligentnější části učitelstva. Povýšenější, oduševnělější činností dá se i v mezích nehybného byrokratismu školského pracovati na reformě školy ve smyslu pokroku a tento pokrok je tak velikou a důležitou potřebou národní, že nemá učitelstvo od tohoto nejvlastnějšího svého úkolu životního býti odvraceno jinou, veřejnou činností. Zastanci názoru tohoto ukazují, že nastalo by takto veliké sestředění sil, jehož výsledky byly by brzy a silně patrny.

Naproti tomu se zase tvrdí na opáčné straně, že práce učitelova ve škole jest pouze jediným článkem v řetězu jeho činnosti, že povolání učitelské je školní i mimoškolní zároveň. Každé odtrhování učitele od činnosti veřejné že znamená odtrhování školy od života, neorganické osamocování školy. Učitel ztrácí smysl pro veřejné otázky a pracuje do rukou byrokratismu. Škola ztrácí souvislost se životem a tím nejpotřebnější svůj ráz. Učitel nemá zapomínati, že veškerá jeho činnost ve škole i v životě veřejném tvořiti má jeden jednolitý, harmonický celek, že činnost jeho má býti nejen ve škole, ale i mimo školu, v širším významu v ý c h o v n á. A právě po této stránce staví se činnost učitele pracujícího i mezi lidem vysoko nad pouhou omezenou jeho práci školní.

Nepopřeně na obou stranách je mnoho míněno jednostranně a mnoho zacházelo se i do extrémů. Činnost učitele nedá se ovšem za všech disposic vyvážiti jeho pouhopouhou prací ve škole, ale na druhé straně nutno uznati, že decentralisace jeho sil nebývá na prospěch prohlubování jeho díla. Vnitřní činnost školní není jen dle osnov a methodických šablon učiti, kresliti mapy a diagramy, ale tou činností jest i cesta za hlubším studiem otázek školských. Avšak i práce mimoškolní není jen spolkařiti, štěpařiti, včelařiti a podobně. Práce učitele mimo školu má svůj vysoce cenný význam kulturní, že bylo by zase neodpustitelnou chybou, kdyby měl vrchu nabýti názor strany opáčné. Spor obou zásad nelze řešiti bez ohledu na individuelní poměry učitele a jeho okolí, a proto zevšeobecňování jednoho neb druhého hesla je projevem pouze nepromyšleným. Spor obou zásad zrál však již dávno k vyjasnění, a to tím více, čím více se přiostřoval uvnitř vývoje otázek školských a učitelských a dosáhl kritického stadia v té chvíli, kdy pod tlakem špatných materielních poměrů nabývalo síly heslo, odvracející učitele od činnosti mimoškolní, a kdy jako nezdravý, ale za to příznačný výstřelek stávajících poměrů ozývaly se hlasy, volající po zastavení veškeré práce a činnosti veřejné. Nastati měl jistý druh kulturní stávky. Z činnosti a života učitelova mělo býti vyloučeno vše, co nesouvisí úzce a bezprostředně

s jeho prací a životem školským. Ano šlo se i za nebezpečné hranice, žádalo se na příklad, aby učitel omezil se i na koupi časopisů a knih výhradně paedagogických a pouze stavovských. Z týchž prvků vybujelo i nepromyšlené heslo o politickém indiferentismu a jakési problematické politice stavovské s učitelským politickým denníkem v pozadí. Tato otevřeně vyslovovaná a často opakovaná hesla mají úrodnou půdu v hnětoucích poměrech služebních, v nichž žije učitelstvo, jež vidí, že veřejnost kulturní jeho práce oceňuje pouze slovy. Otázka platební rozvírá v učitelstvu propasti hrozné bídy a v takových poměrech se neuvažuje, ale slepě jde za hesly, jež více lákají než slibují. Ústřední spolek jednot učitelských záhy postihl nebezpečí, které čiší z těchto hesel, a proto zahájil akci, kterou šíření se jich mělo býti paralysováno. Ústřední spolek postihl nebezpečí, které hrozí organisaci učitelské uvnitř, stejně jako kulturnímu pokroku vrstev lidových, bude-li se heslo o emancipaci učitelstva ode všeho neučitelského prováděti. Dobře a včas se postřehlo, že reakce v stavu i mimo stav dostala by živné posily a že by se pohodlně pak šířila ve stínu hesla na první zdání oprávněného. »Český Učitel« v té věci píše (článek »Stávka?«, č. 49. a 50.): »Neveďme a nepodněcujme touhu po poznání; nenabádejme k zakládání ústavů a zřekněme se působení v nich; vzdalme se spolků pracujících za hospodářské a duševní povznesení občanstva; vystupme — důsledně — i z obecních a okresních zastupitelstev! Dovedete si představiti spoustu, již by takový krok přivodil? Celá naše působnost veřejná je solí v očích živlům neosvětným a zpátečnickým. Při všemožném zdržování prosakuje reakce pořád český život. Uvolněme ji a vhrne se do něho plným proudem. Na zřejmou škodu všeho pokroku i školy i učitelstva. A bude míti o jeden důvod více diskreditujíc kulturu: ani její pěstitelé nevěří v cenu, kterou jí přikládávali; nepřinesla jim materielních výhod, a opustili ji s lehkým srdcem.« Snášejí se důvody, že v odtržení se učitelstva od života mimoškolního vězí úsilí samovražedné a v kulturním separatismu výsledek přemýšlení nezralého. Jako pohřbena byla hesla o politickém indiferentismu, i s hlasy, volajícími po vydávání politického denníku učitelského, tak působí se nyní všemožně proti hlasům, žádajícím opuštění práce mimoškolní a vymanění se ze všech svazů, jimiž se učitelstvo organicky váže s lidem. V této věci ukazuje organisace učitelská vyvinutou vyspělost, že dovedla v sobě potlačiti tak lákavé, svůdné heslo. Organisace však nepřestává na pouhém negativním odporu, nýbrž staví kontra i positivně. Program kulturní práce mimoškolní vymaňuje se ze starého úzkého rámce pouhého spolkaření, očisťuje se a prohlubuje. Program takový nastíňoval na posledním sjezdu delegátů v Praze učitel Jos. Černý: Svou činnost vzdělanostní pojímáme tak, že především sami mezi sebou se postaráme o vlastní znalost potřeb národa, že se postaráme, abychom zvěděli, co je podstatnou potřebou lidu našeho, a podle seznaných potřeb abychom potom dovedli určovat působnost svou ve škole i mimo školu. Podle toho, jak seznáme lid, jeho povahu a potřeby, musíme určovati plán učebný a výchovný, abychom určitěji a jistěji k cíli pracovali ve vzdělání národním. Víme, že dnešní školství a instituce vzdělávací neodpovídají potřebám přítomným a stávají se namnoze lidu nevhodnými a bezúčelnými, a nedosti váženými, a proto není pro ně dosti záliby mezi lidem a pravého pochopení jich významu. My pojímáme národní výchovu dál, než v úzkém smyslu nacionálním, a to tak, že poznáme veškeré potřeby a zájmy lidové a z toho poznání budeme zvídat, v čem třeba lid vzdělávat, co je podstatou pro vzdělání lidové, a tím přizpůsobíme veškerou činnost, hlavně školskou, a ne pouze obecní školy nynější, nýbrž i školství veškerého všech kategorií moderním cílům. Pro vzdělanostní ideje musíme agitovat; jednak nejsou všeobecně známy, jednak jsou podezřívány

i nepochopeny. Proto musíme pracovat všade, aby ideje vzdělanostní chápány byly, aby pro ně vznikl zájem a z toho důvodu musíme se zasaditi o to, abychom všude vliv svůj zakořenili a v lidu nabyli vlivu, abychom ho těžce znovu nemuseli dobývati. Varuji upřímně před abstinencí v práci mezi lidem za cílem kulturním.

Heslo o abstinenci národní práce přišlo vhod výstřední a reakční frakci mezi českými agrárníky, která nechce, aby osvětné úsilí učitelstva jako závažné plus padalo na váhu jeho zásluh a tím zveličovalo oprávněnost jeho žádati za slušné vyřízení otázky platební. Ale zdá se, že v rozvážlivější části mezi agrárníky proniká přesvědčení správnější a střízlivější. V Nových Benátkách uspořádal tamní okresní spolek hospodářský dne 7. září »vysoce významnou a průběhem svým zajímavou« (jak píše obracející se »Obrana zemědělců«) schůzi, na jejíž pořádek položena otázka: »Kříží se zájmy rolnictva se zájmy jiných stavů, zvláště učitelstva«? Jednání účastnil se se strany rolnictva posl. Karel Prášek a se strany přítomného učitelstva předseda Ústř. spolku a říd. učitel Jos. Kožíšek. Po umírněných projevech s jedné i druhé strany přijata byla resoluce, prohlašující: 1. že uznává za potřebné a žádoucí, aby styky mezi rolnictvem a učitelstvem sledovaly jen osvětné a hospodářské povznesení venkovského lidu, a 2. odhazuje veškeré pokusy, ať se dějí s kterékoliv strany slovem neb tiskem, které by byly způsobilé, přátelské spolužití těchto stavů znesnadniti.

Záležeti ovšem bude, aby slova resoluce přešla s papíru v poctivé činy. Ale již sama existence a původ resoluce je příznačný pro myšlenkový obrat, který jednak prorážÍ tuhý antagonism mezi rolnictvem a učitelstvem, jednak vychází z kalných hesel o abstinenci práce mimoškolní a o stavovském osamocování se učitelstva na čistší, upřímnější vzduch.

Z naší doby.

Mimo literaturu. Zajímavé pozorování učinil jsem onehdy při zahájení výstavy Manesovy. Bylo nás tam sezvaných několik tuctů, skoro samá »literatura«, ale v jednom jsme si byli všichni důsledni: ač jsme se až na malé výminky všichni velmi dokonale znali, chodili jsme mimo sebe jako cizinci v nějakém kosmopolitickém ústředním nádraží. A vlastně chovali jsme se k sobě ještě cizeji, než ti, jež rozmar cestovní svedl dohromady, a již sobě navzájem ukazují lhostejné tváře. My jsme odzbrojovali každou důvěrnost již předem velmi napjatou, v ledové vrásky složenou tváří. — Apage! volalo to již předem z každého takového literárního zamračence, ať už patřil k oficielním nebo k neoficielním, ke starým nebo ke mladým, k proslulým nebo k obskurním. Zajímavo: sejde se několik literátů dohromady a nemají si co říci, nemají mezi sebou vzájemných styků. Kdybych byl onehdy v neděli na výstavu Manesovu uvedl literáta z ciziny, nebyl by věřil, že je mezi lidmi téže kasty. Byl by spíše hádal, že jest to sjezd nejrůznějších národností a že schází tomuto jinak vší úcty hodnému zástupu znalost volapücku, aby se na vzájem dorozuměli. — Z počátku mne to zarazilo, a chtěl jsem, až si prohlédnu výstavní objekty v distinguované úpravě pana architekta Kotěry, po anglicku zmizeti. Ale než jsem došel do posledního oddělení, kde tlumené světlo shora se zvláštním kouzlem prosývá se na několik milých obrazů, barevně plajících na prostých režných stěnách s plazivými liniemi, jako by zašlého, nenápadného zlata, počal jsem se bavit. Člověku se nenaskytne hned tak příležitost, aby viděl pohromadě tolik zamračených tváří a tolik pohrdlivě zdvižených nosů a tolik ničivě sešpulených retů. — Ano, milý, vážený příteli, jenž jste kdysi také patřil do tábora »Moderny« a dnes jste mezi za-

kladateli listu proti této mladé generaci namířenému, snad není třeba, abyste mne měřil takovým zničujícím pohledem. Zpytuji své svědomí, čím jsem se provinil proti tomuto dobrému muži, a shledávám, že jsem kdysi v kritice napsal, že jest realism jeho nekonečně dlouhé básně poněkud pochybený. Ano, to jest dostatečný důvod, uznávám, aby si naše rodiny vzájemně vypověděly nepřátelství na život a na smrt a aby se potíraly, jako na Korsice, až do vyhubení posledního člena. A vy, milý můj kdysi soudruhu z kavárny, což takovou krátkozrakostí stiženy jsou Vaše druhdy tak bystré oči, že mne dnes absolutně nepoznáváte a najednou, když se máme setkati, věnujete s podezřelým odklonem celého těla svou pozornost dveřním perským závěsám? Ovšem, napsal jsem o Vás nedávno, že Vaše poslední kniha básní nepřinesla ničeho nového — — a to jest konečně, uznávám, dostatečným důvodem, abychom si byli cizinci až do nejtmavějšího hrobu. — Budu pomalu slaviti desítileté jubileum své kritické činnosti (kytice, věnce a národní dary již předem s díky odmítám), ale činím zkušenost, že čím dále, tím více ocitám se »mimo literaturu«. Jsou ještě dva, tři lidé, s nimiž mohu mluviti. O těch totiž jsem dosud nenapsal kritiky. Ale, bohové nesmrtelní, až nastane okamžik, že přítel A. přece jednou napíše svůj román, o němž deset let již mluví a jejž znám už skoro lépe, než svoje vlastní romány, a já se nerozplynu před ním obdivem, pak — — — Ale této strašlivé možnosti jest lépe raději nedomýšleti. Onehdy, rovnaje svou literární korespondenci, učinil jsem pozorování, že na třicet dopisů německých a na dvacet dopisů francouzských přišel jeden český, takové jsou moje styky s literární českou společností. Ve své knihovně mám řadu knih dedikovaných mi mladými literáty z ciziny, někde v koutě krčí se hrstka publikací věnovaných mi českými soudruhy. Jsem vůbec ještě českým literátem? Pomalu začínám pochybovati. — Jsem blízek redakci mladého českého listu, jenž jest počítán k »nejostřejším«. Po léta, co vychází, vyměňuje si tento časopis redakční exemplář asi s pěti či šesti listy soukromých nakladatelů, pro ostatní české listy tento časopis neexistuje. A z ciziny — ho dochází celá řada revuí, z nichž většina sama nabídla výměnu. Do té redakce chodím si přečíst revue brasilské a kdo ví ještě jaké exotické, kdybych chtěl čísti české listy, nenašel bych jich tam. Z českých nakladatelů posýlá této redakci na recensi někdy p. Vilímek sešitek svých nekonečných publikací a pak p. Horálek své brožurky. Z ostatních nikdo, ač posýlají všechno, co vydají, i venkovským listům. — Mám résumovati? Mám ještě dále ukazovati, jakou maloměstskostí čpí náš literární život? Jak jest dětinské mračiti se na sebe na vzájem, poněvadž náhodou má můj soudruh jiné mínění o některé věci, než mám já? Takové baráčnické stanovisko jest nedůstojné vzdělaného literáta. Ten snese sebe příkřejší stanovisko a sebe příkřejší formu, aniž proto vypovídá soudruhu společenskou slušnost, — nepravím tím, že by se měly zakládati spolky ku pěstování styků mezi literáty navzájem na sebe nevražícími, ale jen tolik: svede-li náhoda dva literáty dohromady, z nichž jeden věří, že jest něco zelené, a druhý, že jest to modré, snad není třeba, aby se měřili navzájem zdrcujícími pohledy, snad jest dokonce možnost, že by se i mohli spolu přátelsky pobaviti hovorem o věcech, o nichž oba věří, že jsou zelené nebo modré.

V Praze, 20. října 1900. *Jiří Karásek.*

Kupujte losy ve prospěch stavby Národopisného Musea Československého v Praze, nabízí Vám na Alešově plakátu milá tvář dědouška. Nechoďte nevšímavě kolem toho plakátu a obětujte také korunu na los (hlavní výhra 25.000 K). Národopisné museum bude pomalu bez přístřeší!

Tiskem Edv. Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník X. V Praze, 15. listopadu 1900. Číslo 4.

České Budějovice.

J. U. Dr. Václav Schuster.

I.

České Budějovice jsou odvěkým zápasištěm kmene českého a německého. V XIII. století založil Budivoj z mocného rodu Vítkovicŭ nynější Staré město (č. Pražské předměstí.).

Roku 1265. rozšířil Přemysl Otakar II. založenou osadu a přetvořil ji v pevné, ohraničené město, jež záhy bylo pojato v počet měst královských. Nové město odevzdal Přemysl Otakar německým osadníkům. Již v dřevní té době tkví kořen neblahého sváru národního, jenž někdy byl tlumen a sotva znatelný, jindy vyšlehl mohutným plamenem. Tak v II. polovici XV. století, kdy hnutí husitské svůj národně uvědomující vliv již bylo vykonalo, za českého primatora Ondřeje Puklice ze Vztuh byly České Budějovice dějištěm pouličních bojů mezi Čechy a Němci, ve kterých r. 1467. Puklice úkladem Němcŭ padl a po té na čas i česká správa města. Význačnou vlastností starousedlých měšťanů budějovických byl tuhý konservatism, úcta k mocným tohoto světa a nezlomná věrnost k panovníku. Za svou věrnost bylo město již r. 1547. vyznamenáno prvým pořadím po Plzni na sněmě. Od r. 1528. nejednou bývalo sídlem zemských sněmů a v roce bitvy bělohorské (1620.) za osvědčenou císaři věrnost dosáhlo práva, že měšťané zemské deskové statky držeti směli. R. 1751. stalo se městem krajským a roku 1784. biskupským sídlem. V běhu zhoubných válek v celku méně trpělo než jiná česká města. Dávný ten rys tuhého konservatismu dodnes ještě z řad měšťanstva nevymizel. — Jest pochopitelno, že v dobách pobělohorských národní vědomí bylo v českém obyvatelstvu Budějovic nadobro utlumeno a že teprve v 19. věku mohl odraz svěžího národního hnutí proniknouti zdi jihočeské metropole, ač ráz posunuta v poměrně dosti vzdálenou končinu království povždy tým partikularismem se vyznamenávala. Jak dr. August Zátka ve své bilanci třiceti let« *) vypravuje, bylo město r. 1813. ještě tak německé,

*) V I. ročníku »Jihočeského kalendáře«, z něhož i některá jiná data vyňata.

že Češi zvláště se scházeti musili, aby sobě pohovořiti mohli ve svém jazyku. Pouze v piaristském gymnasiu a v semináři bohoslovců probouzelo se živěji vědomí národní; studenti si založili skrovnou českou knihovnu. R. 1848., kdy obrozující a očisťující bouře vzbudily mocné hnutí v národech, založili Čechové budějovičtí »Slovanskou Lípu.« Ve spodních vrstvách lidu ozvalo se národní vědomí silou elementární; když v době té redaktor místního listu německého hrubě urazil českou národnost, byl českým lidem pronásledován, zajat a po důtklivé výstraze na svobodu propuštěn. Náhlý plamen národního nadšení však rychle uhasl; byl‘ pouze výšlehem efemerního bouřného hnutí a nikoliv výsledkem vážné práce uvědomovací. Teprve r. 1862. založena dr. Vendelínem Grünwaldem Beseda českobudějovická. V tehdejších dobách byl to skutek velikého významu: domácí Čechové a noví přistěhovalci čeští nalézali bezpečného útulku a nepropadali již houfně germanisaci. Společnost budějovická rozdělila se ve dva tábory, jež však z počátku nelišily se příkře. Někteří z dnešních rozhodných Němců chodívali v letech šedesátých a ještě později do Besedy, nejedni z nich bývali i besedními funkcionáři. Od r. 1848. do r. 1865. byl dokonce purkmistrem český starousedlík Klavík! Po něm vládl v obci míšenec dr. Rziha, stranník německý. Zápasu volebního zúčastnila se společnost v Besedě soustředěná již r. 1865.; česká kandidátní listina zvítězila ve III. sboru obecním 130 hlasy, v I. sboru chybělo Čechům toliko 20 hlasů. Němci dali se mladistvou českou organisací překvapiti. Volby dokázaly vzrůstající sílu českou, současně však, že ve II. voličském sboru mají Němci nerozbornou oporu. Příští volby v červnu r. 1869. se Čechové již ani nezúčastnili, poněvadž nebylo naděje na zachování náhle dobytého vítězství a podnikavost českých pracovníků tehdejších již byla vyčerpána. Rok 1870. jest mezníkem nové éry. Staří pracovníci ustoupili a někteří z nich vrátili se za ziskem a pohodlím do tábora německého. Dne 24. srpna konána volba poslance na sněm zemský; volbu řídil již muž nové generace, teprve před prahem zletilosti stojící dr. August Zátka. Zvítězil německý purkmistr Eduard Claudi 427 hlasy proti českému kandidátu, P. Otokaru Hangovi, jemuž připadlo 420 hlasů. Vítězství Claudiho způsobeno prostředky v nejvyšší míře frivolnými a potud neslýchanými. *)

R. 1871. založen Český politický spolek a r. 1884. Beseda lidu. Tato měla provésti tuhou organisaci veškerého českého lidu, na členech tudíž nežádáno příspěvku. Hlavním jejím dílem bylo podnícení organisace, která by provedla soukromý popis lidu r. 1890. Soukromý popis ten proveden se zdarem jinde nedosaženým. Všeho obyvatelstva (kromě posádky) napočteno soukromě 26.862, úředně 27.388. Pranepatrný rozdíl 526, nedosahující ani 2%, týká se výhradně t. zv. vídeňského předměstí, kde sčítání Němců věnována menší pozornost. Čechů napočteno soukromě 17.223, Němců 9639; v poměru národností jeví se při úředním sčítání orgánů obecních rozdíl značnější: oproti sčítání soukromému zmizelo »cestou úřední« na 1000 Čechů. — Aby v městě, které dnes dosahuje počtu 33.000 obyvatel, mohly býti úspěšně prováděny práce a agitace volební,

*) Zajímavé doklady o volebních prostředcích odpůrcův uveřejnil volební výbor Čechů budějovických ihned po lednových volbách do obce r. 1898. v pražských českých denních.

sdružil vůdce, anebo přesněji řečeno hlavní (a v některých oborech jediný) pracovník český p. dr. Zátka ochotné spolupracovníky ve volební výbor a založil vzorné katastry voličské, obsahující jméno, stav, majetek, označení volebního práva a smýšlení každého jednotlivého voliče do obce, zemského sněmu i říšské rady, a to jak v kurii měst, tak i v kurii páté. Po případě připojeny jsou ke jménům jednotlivých voličů další zevrubné poznámky, pro volby důležité.

Známost o povaze tohoto zařízení přirozeně nebylo lze Němcům překaziti (čítalť volební sbor na 70 mužů, kteří opět mívali své důvěrníky), leč záznamy samy chovány jsou ovšem v plné důvěrnosti. Český volební výbor skládá se z úzkého výboru výkonného a ze sboru širšího; ve výboru výkonném zasedají ředitelé jednotlivých okresů (sestavených netoliko teritoriálně, nýbrž i dle právních důvodů práv voličských), širší sbor tvoří jednatelé a jich pomocníci. V srpnu t. r. přidělen byl volebnímu výboru stálý, řádně honorovaný tajemník. Volební právo jednotlivých voličů lze spolehlivě reklamovati na základě stále doplňovaných seznamů a pomocí obětavého sboru jednatelů od muže k muži agitovati. Zejména reklamační práce jest ohromná, protože obecní úřad sestavuje seznamy voličské nejen na úkor Čechů, nýbrž vůbec nesmírně nespolehlivě. Bývá potřebí na tisíce reklamací jednotlivých volebních práv a všechny tyto reklamace nutno v kratičké lhůtě reklamační také zdůvodniti a doložiti! Voličstvo české i německé jest tak uvyklé na svědomitou práci volebních výborů, že se samo o reklamaci práva svého příliš nestará a vše volebním výborům ponechává. Reklamace české dostávají se cestou úřední do rukou obecního úřadu, jenž jest vlastně téměř totožným — s německým volebním výborem. Dlužno ještě dodati, že strana v obci panující může si pojistiti vládu přečetnými »prostředky«, jako jmenováním čestných občanů, vylučováním nepohodlných voličů pro nezaplacené obecní přirážky a dávky, odmítáním i správných plných mocí a přijímáním nepravých volební komisí, na jejíž sestavení má obec rozhodující vliv, rozličným umělým vyráběním a získáváním voličů atd. Dokud za platnosti nynějšího monstrosního volebního řádu do obcí nezvítězí většina živelní silou své rozhodné převahy, jest marným boj proti sjednocené a bezohledné straně v obci panující. V Čes. Budějovicích jest skutečná převaha českých voličů toliko ve sboru III. Za takových poměrů nebylo asi záhodno zúčastniti se příliš záhy bojů volebních, poněvadž časté porážky neblaze na voličstvo působí. Jest tedy po soudu našem zcela důvodno, zdržují-li se české podružiny ve smíšených městech moravských aktivního zasahování v boj volební, pokud jich naděje ve vítězství alespoň částečně není oprávněna; passivita při volbách ovšem nevylučuje přípravy k volbám a národnostní statistiku. Veřejné mínění na škodu věci druhdy si vynutí volební akci třebas nevčasnou.

Čechové budějovičtí zápasili o zastupitelstvo obecní (hlavně třetí sbor), o mandáty do sněmu a do rady říšské, o obchodní a živn. komoru. Již r. 1865. pronikli čeští zástupcové do komory ve sboru malých živností a zůstali v menšině až do r. 1883., kdy poprvé podařilo se zjednati Čechům většinu 12 mandátů oproti 8 německým, a to ještě za platnosti *starého*, Němcům příznivého řádu volebního. Židé v českých krajích (zejména na Táborsku a Benešovsku) volili tehdy poprvé české kandidaty

Na to r. 1885. konaly se zcela nové volby dle nového řádu volebního. Výsledek byl: 22 českých zástupců a 2 Němci (ve sboru hornickém). R. 1888. dosáhli Češi 23 zástupců, Němci jediného; r. 1891. Češi zvítězili ve všech sborech, Němci dosáhli značných minorit. R. 1894. Češi opět dosáhli všech míst, posléze při doplňovacích volbách r. 1897. Němci ani nekandidovali, obmezivše se na lichý protest volební. Ve sboru velkého průmyslu volí konservativní šlechta, ve sboru velkého a středního obchodu židé českých krajů české kandidáty. Význam české obch. komory, jediného to českého zákonného zastupitelstva v Č. Budějovicích, není ještě náležitě doceněn; pocítěn by byl tenkráte, kdyby komora z českých rukou vyšla, což zdá se ovšem nemožným. Němci důležitost komory odhadují lépe než našinci. —

Od zavedení přímých voleb do rady říšské r. 1873. volí Č. Budějovice samy poslance; pokud census činil 10 zl., vítězili Němci většinou as 240 hlasů. Když r. 1885. dáno volební právo poplatníkům pětizlatovým, klesla německá většina na 56 hlasů. R. 1891. pojistili si Němci většinu tím, že po příkladu české Prahy nečítali do censu přirážku válečnou. Při poslední volbě pak 19. března 1897. zvolen společný český kandidát, JUDr. Bedřich princ Schvarzenberg značnou většinou 237 hlasů. Nadšení pro českého kandidáta, jenž k žádosti českých voličů (Politické besedy občanské a českého volebního sboru) přijal kandidaturu, ačkoliv to i hr. Badenim bylo zazlíváno, poněvadž by prý mohla býti porušena německá (?) država v Č. Budějovicích, bylo tehdy tak jednosvorné, že i několik českých sociálních demokratů, mezi nimi jich místní vůdce Srb vložilo do urny hlasovací lístky se jménem prince Schwarzenberga. Titíž socialisté odepřeli několik dnů před tím českému občanskému kandidátu dru. Zátkovi v V. kurii v užší volbě svých hlasů. Dlužno uvésti, že prvý český poslanec svědomitě drobnou prací pečuje o zájmy Čechů budějovických. Žel, že reforma berní r. 1898. v platnost vešedší několik set ponejvíce českých živnostníků zbavila práva voličského. Jestliže Čechové i v lednu 1901. uhájí dobytého mandátu, bude to skvělým důkazem opětného rozvoje jich síly. Volba do říšské rady jest té doby poměrně nejsprávnějším projevem vůle voličův poněvadž zákon přiznává volební právo pouze mužům zletilým. Při volbách volitelů V. kurie v únoru 1897. objevila se jasně česká většina v Budějovicích. Takměř bez výjimky zvítězila kompromisní listina českých stran měšťanských a českých sociálních demokratů. Za to však při volbě poslance kompromis soc. demokraty nedodržán a zvolen za budějovickou skupinu V. kurie německo-liberální kandidát, velkostatkář Herbst. — Při volbách na sněm zemský počet voličů vzrostl od r. 1870. do r. 1883. z 1071 na 1819, počet odevzdaných českých hlasů ze 420 pouze na 529, počet odevzdaných německých hlasů ze 427 na 955. V září 1887. volili poprvé pětizlatoví voliči. Německá většina obnášela 316 hlasů, při volbě r. 1889. 130 hlasů, r. 1895. 274 hlasů. Volba poslední byla usnesením sněmu království Českého ze dne 19. května 1899. zrušena, poněvadž zemský volební řád nepřipouští volení plnými mocemi, jichž bylo zneužito. Nové volby doplňovací konané dne 28. prosince 1899. neúčastnili se Čechové, nechtějíce se pouštěti v zápas výsledku velice pochybného a efemerního.

Těžiště volebního boje vězí v zápase o obecní zastupitelstvo. Čechové budějovičtí tvoří nejméně $^2/_3$ obyvatelstva, jich rozhodnou číselnou převahu stvrdilo jak úřední sčítání lidu, tak i sám vůdce Němců budějovických. Náleží jim tudíž i převaha ve správě obecní, a to také z důvodu, že jsou značně účastni na obecních berních břemenech přímých, převážně však na dávkách nepřímých. Dnes postrádají v zastupitelstvu obce zástupců na dobro. O volbách r. 1865 již promluveno. Po té nebylo již nikdy dosaženo úplného vítězství v III. sboru. Němci naučili se organisovati volební boj od Čechů a majíce po ruce celý aparat obecní a berní administrativy, jakož i hojně finančních prostředků, zasáhli účinně ve volby. R. 1873 ve III. sboru zvoleno 6 Čechů (mezi nimi 4 kandidáti společní, 2 čeští), 6 Němců. R. 1876 Češi nevolili. R. 1880. shodli se obě národní strany o společnou listinu kandidátní, i zvoleno 9 Čechů volebním českým výborem navržených. Byl to prvý a poslední smír volební. Většina německá zakazovala českým zvolencům české řeči na radnici a smír byl pochován, poněvadž se Češi přirozeně nepodrobili smělému zákazu. R. 1884. německá většina ve III. sboru obnášela 290 hlasů, v říjnu r. 1890. dostoupila nejvyššího čísla 387 hlasů! Urputný zápas obou čelných stran v národě, jehož vlny tak dlouho o zdi města se odrážely, pronikl tehdy posléze i do Budějovic. Ač nebylo tu ceny, o niž by strany mohly zápasiti, poněvadž potud ani sjednocení Čechové žádných mandátů nedobyli, přece roznícen krutý boj, jehož hybnou silou nebyla soutěž v práci národní, jež by byla přinesla osvěžení a prospěch, nýbrž uražená ješitnost a osobní zájem jednotlivce. Kus národní naší pathologie tkví v oněch divých útocích na český volební výbor a jeho předsedu, kteréž na politickou mravnost v městě působily vlivem zhoubným na dlouhou dobu. Podrobný výpis oněch trudných pro Čechy budějovické dob, jež posud nejsou zcela zažehnány, nespadá v rámec naší stati; nepochybujeme však, že by věc ta zasluhovala úvahy celé české veřejnosti. Nebylo divu, prohlásil-li předseda české volební organisace dr. Zátka v řeči své ze dne 17. června 1893, že se nadobro vzdává dalšího řízení voleb. Znamenitá řeč ta pronesená na valné schůzi českého politického spolku měla by býti programem každého budějovického Čecha. Pohlavár nové strany, jenž si založil místní orgán, prohlásil, že podnikne volební práce sám. Dne 16. února 1895 byly vyloženy seznamy voličů k nové volbě obecního zastupitelstva, tři dny kratičké lhůty reklamační již byly uplynuly a nový vůdce — ponechával vše Pánu Bohu a Němcům. Zbývalo již pouze 5 dnů a tu kaceřovaný volební výbor ujal se k podnětu svého předsedy namáhavé práce reklamační. Opatřen přepis seznamů voličských a podány 902 námitky, následkem kterých zapsáno 138 Čechů a vyloučeno 121 odpůrců. Volební výbor nemohl však zachrániti v poslední chvíli voliče, kteří přes rok obecní dávky dluhovali, čímž voličského práva pozbyli; o 111 Čechů více než Němců bylo z tohoto důvodu vyloučeno. Němci zvítězili při volbách teprve v lednu r. 1898 (po vyřízení námitek a rekursů místodržitelstvím) konaných 116 hlasy. Volby tyto měly býti konány již r. 1893, obecní úřad protáhl vyložení seznamů do r. 1895 a konečné vyřízení námitek a odvolání stalo se až na sklonku r. 1897!

Vlivem utuchlého zápasu v národě otupily se poněkud i ostré hrany místního boje Čechů budějovických, jehož podkladem nikdy nebyly vážné důvody věcné, ba ani všeobecné důvody obou zápasících stran národních. Původ a následek smutného boje již v předu byl charakterisován. V době utišení zjednána znenáhla téměř ve veškerých živnostenských společenstech česká správa; ze 17 pouze 2 jsou německá. Okresní nemocenská pokladna, dobyta nejprve českými sociálními demokraty, r. 1897 a 1900 českou stranou národně-sociální. Pro úplnost dlužno zaznamenati, že po drahnou již dobu jest okresní hospodářská záložna (nepatrného významu) a kurie obcí venkovských v zastupitelstvu okresním v rukou českých. R. 1900 dovršena národní organisace založením »Národní rady«. Spolek »Beseda lidu«, r. 1884. založený, změnil své stanovy a přijal jméno »Národní rada«. Účelem spolku, z jehož působnosti věci politické jsou vyloučeny, jest seznávati všechny národní, duševní a hmotné poměry obyvatelstva města Č. Budějovic a používati všeho, čím bylo by lze přispěti ku povznesení národního vědomí, osvěty a národního života. Zejména důležitým úkolem »Národní rady« jsou různé práce statistické. Aby mohly býti s plným zdarem prováděny, jest třeba, aby nový spolek měl pokud lze v každém domě horlivého a spolehlivého člena jako zpravodaje. Členové ti budou podávati funkcionářům spolku důvěrné zprávy o obyvatelích domu, který si sami určí, zpravidla domu, ve kterém bydlí. Podáváním důvěrných těch zpráv nevydají se ani odvislí našinci žádnému nebezpečí. K snadnějšímu dosažení účelů spolkových rozděleno jest město Č. Budějovice na 8 okresů, každý okres na přiměřený počet obvodů, a obvody na skupiny domů. Práce spolkové konají z členstva spolku: v okresích ředitelé okresů, v obvodech jednatelé, ve skupinách domů důvěrníci a v jednotlivých domech zpravodaji. Spolek spravuje výbor širší (sbor jednatelův) a výbor užší (výkonný). Příspěvků členských spolek nevybírá. Ač »Národní rada« čítá již asi 1500 členů, přece to není ještě počet takový, který by odpovídal dvaceti tisícům českého obyvatelstva v Č. Budějovicích. (Pokračování.)

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska. (Pokračování.)

Plodem této psychické nálady jsou »Písně kosmické«. Básník nechce teď, než vyzpírat své lidství. Chce si zcela prostě, beze vší pósy a pathosu, uvědomiti cenu a význam svého já uprostřed veškerenstva. Je vyléčen ze světobolných allur. Odešel od těch romantických, hypersensitivních emocí, jež mu dávaly sebe sama cítiti tragickou obětí osudu. Teď chápe už, že v jeho vlastních rukou je dar života. Že je falešné chtíti dobyti soucitu exaltovaným popisem svých běd, ale že k vlastní bolesti třeba přikročovati s úsměvem na rtech. Je třeba vynaložiti všechny své síly, abychom nedali znáti, že bolesti podléháme. Je třeba zaujati stanovisko psychické koketnosti k vlastním bědám a ne stanovisko palčivé sentimentality.

Koketny jsou »Písně kosmické«. Ke všemu. Tykají si s nebešťany, souverainně blahosklonny jsou k pozemšťanům. Posmívají se smrti a dávají na jevo lehké opovržení životem. Ironické jsou ke všemu nadšení a exaltují se tam, kde ostatní svět zůstává chladným. Bagatelisují všechno vážné a nadsazují všechno malicherné. Jak domáckými na příklad jsou k pojmu národa, jenž jindy básníka provokoval k nejnadšenějším hymnám! Všechno, všechno je jim hříčkou. Hvězdy jsou pouhým ohňostrojem, jenž je tu, aby lidstvo bavil svým třpytem. Jim ke cti intonuje básník hymnus psaný schválně tonem národní písně, svižným popěvkem, kde jsou mu »zlatá nebes kuřátka« stejným zjevem, jako když spatří někde »česká děvčátka«. Směje se čipernosti vědců, kteří o hvězdách »všechno vědí«. On, leže na drnu poblíž boru, dává se kamarádsky s hvězdami »do šeptného rozhovoru» a troufá si jich celou řadu přehodit kamenem. Země je mu naivní, mladinkou tanečnicí, jíž měsíček žádá

»za taneček první a poslední
a za ty mezi tím «

Lidstvo mu není než koncilem žab v kaluži, jimž žabák učený otvírá tvrdé lebi k pochopení různých transcendentalních záhad. Národ je mu ztýraným, potrápeným, bojácným děťátkem, tichounkým jako pěna, jejž třeba obveseliti nějakou hříčkou. A celý jeho vlastní život, všechna jeho zklamání a boly,

to jsou jen drobty života
jen bubliny pramene,
člověk si na ně během let
tak náhodou vzpomene.
Radost i žal my přežijem,
my přežijem cokoli — —

Cituji schválně těchto několik veršů, poněvadž jich závěr jest velmi charakteristickým:

Nač ale náhlá slza ta —
vždyť mne to už nebolí?

Jak je frappantní, takový náhlý vzdech uprostřed koketního veselí, prozrazující — že veselost básníkova jest umělá, strojená, že jest veselostí na ruby. Že nemá jiného účelu, než rozptýliti mučivé a bezútěšné myšlénky básníkovy.

Je to veselost praeparovaná násilně rozumem, jenž potlačil cit, veselost vyrozumovaná a proto v takových kontrastech si libující, veselost, po níž »humorist do koutku jde a pláče« jak to praegnantně napsal sám Neruda. Z jednoho kontrastu, ze světobolného pessimismu, upadl Neruda v druhý, v nepřirozenou, k sobě samému neupřímnou psychickou koketerii. Zůstal i tu týmž nervosním a dráždivým duchem, jako byl dříve, rozdíl je pouze v tom, že schopnostem rozumovým básník dovolil na úkor svých schopností citových, aby nad jeho psychickou bolestí vytvořily tuto fiktivní veselost člověka všemu se posmívajícího a všechno buršikosně bagatelisujícího. Podařilo se to, ale jen na čas. A ne vždy až do posledních důsledků. Ale faktum, že se to podařilo, svědčí, jak silny byly schopnosti rozumové u Nerudy, že dovedly ovládnouti schopnostmi citovými, že jim dovedly i vdiktovati umělecký výraz jim naprosto protichůdný.

Dovedly jeho vlastní emoce přetvořiti v emoce opačné, tak že vyvolaly i zdání, jako by se jich vlivem celá duše básníkova najednou přetvořila. Ale nepřetvořila se. To, co potlačováno násilím, chvílemi příliš živelně propukne nad povrch, aby vzbuzovalo pochybnost o své upřímnosti Plyne z toho přílišná strojenost »Kosmických písní«, malá jich spontannost poetická. Jsou básněny více mozkem, než srdcem. Činí příliš programový dojem. Básník si umínil napsati tolik a tolik básní k určitému sujetu, aby z nich vytvořil cyklus. Skládal příliš logicky své básně, příliš pointovaně Bylo to zcela přirozené. Bázeň, aby se nedal city svými strhnouti, vedla Nerudu k tomu, že kontroloval a analysoval všechny změny svého nitra. ale tím zároveň zmenšoval intensitu svých citů, neboť jak správně podotýká Hennequin, cit jest opravdový jen tehdy, když není psychické volnosti k jeho poznání.

»V Balladách a romancích« vidíme dovršení tohoto psychického procesu. Nerudovo zraněné a ztýrané já ztajilo se tu za dva nebo tři balladické symboly, malou částku to knihy, ale tou »Ballady a romance« buď stojí nebo padají. Vyložím dále, jak se dívám na ostatní část této knihy, jak mi všechna ostatní čísla nejsou než folií k těm několika málo balladám, o něž opírám svůj výklad, jehož zdánlivou hypothetičnost zaviňuje pouze okolnost, že tu analysuji básníka, jemuž poesie de facto neměla býti, než (ovšem marným) pokusem útěku od svého já do fiktivního světa, a jenž hleděl tudíž svou osobnost spíše skrýti než odhaliti. V »Balladách a romancích« básník snaží se nemluviti už o sobě samém, jako v předchozích knihách, snaží se odděliti myšlénku od náhodné, jak se mu zdá, okolnosti, že jest to on, jenž vyslovuje tuto myšlenku. Snaží se pohybovati se úplně v mezích určených tak neosobní literární formou, jakou jest ballada.

Ale to jest zase jen vnějšek.

Pod tímto vnějškem vidíme, že proti vůli básníkově balladická forma pojala v sebe a skondensovala ještě hustěji, než to učinila předcházející personelní lyrika, trpkou sklíčenost jeho samotářského života a jeho bolestné duševní vzrušení, a že třebas si napsal na svou knihu vyzývavé heslo:

Volím slovo prosté,
chci tu báji vypravovat,
z úst jak lidu roste,

že přec jen jeho kniha není, než zase zápisníkem jeho krutého, zoufalého sebe sama mučení. Není-li na př. »Ballada pašijová« než zoufalým výkřikem člověka, jenž vidí, za jakou cenu utrpení umožňováno je bytí celého lidstva? V »Balladě horské« ozývá se naivní touha srdce, jež vidí, že v přirozeném běhu není uzdravení, po zázračném udravení duše z trapné choroby. A jmenuji ještě jednu báseň, jež mluví tak přesvědčivě pro můj výklad, »Romanci o Černém jezeře«, tak černě hlubokou a k smrti smutnou meditaci nad zadumlými vodami vroubenými lesy temnými »jako myrta rmutná«, kde

»nezní včelek šum, kde není zpěvný pták,
jen šedý dravec někdy v prázdné výši kráče,

a zní to v ozvěnách hor kolem truchle tak,
jak v dáli náhlý škytot z duseného pláče.«
— — — — — —

a kde zdá se básníku pohřbeno tajemství těch, kteří
»kdyby zaplakali pro národu hoře,
to černé jezero by vzrostlo v černé moře,
ti kdyby z živých prsou vzdechli, pozaštknuli,
svým vzdechem jezero by z břehů vymrsknuli.
Ach, nekliden je asi pod vodami sen
a porván vzdechy těch, již spolu dole leží,
však jsou to umrlců již tiché vzdechy jen,
a povrchem to jako lehký mrazík běží.«

Jest jasno již, výrazem jakých duševních nálad jsou tyto ballady Nerudovy. Jaké zoufalé duševní křeče je počaly, v jak divém nepokoji rozbouřených tepen se rodily. A jakou námahu stálo asi básníka úsilí sceditи ten celý rozbouřený psychický oceán v několik trpce hořkých, zčernalých, bolestných balladických kapek takového rázu, jako jest tato »Romance o Černém jezeře«. A opět se tu shledáváme s onou veselostí na ruby, pomalu již příznačnou pro všechno, co vycházelo z péra Nerudova, veselostí, již maskoval Neruda vnitřní processy své duše, její zjitřenou a živou pohnutost. Ale jaké to jsou bizzarní akcenty, na př. ten zaklety rytíř z »Ballady české«, jenž nemá jiného přání, než každoročně na osm dní z jara se probuditi a pak zase se vrátiti v agonii »své dumné říše«, nebo ta svatá z »Ballady rajské«, jež jako neduživá, se zkřivenou září se vleče bez zaměstnání jako patronka věrných žen po ráji, nebo ta duše Karla Borovského, vymáhající tak ryze po česku paličatě svůj vstup do ráje. A podívejte se, jak uměle a násilně je to zkombinováno, jak málo je v tom spontanního, »Romance štědrovečerní« na př. kombinuje tyto živly: tradiční betlémskou historii s moderním selským genrem, naivní kolorit bible s posměvačnými ironickými »akcenty člověka, jenž má lekturu Heineova »Romanzera« za sebou, a závěr má dokonce stylisaci pudrované pastýřské hry rokokové z minulého století. Nebo stylisace »Ballady o svatbě v Kanaán«, přemisťující biblický příběh v prostředí české venkovské svatby, »Ballada o polce«, jež z tónů realistické básně, z líčení venkovské hospody o muzice, kde stěny jsou »plny klarinetů, v každém koutě basa bručí«, a kde »Jozífek vzal Kačku za pás, Toník kýv' si na Anežku«, přeskakuje pojednou v tón andersonovské pohádky, kde »bohatý vzal klobouk s hlavy, král i korunu svou smekl.« Vidno z těchto nahodilých citátů, jak básník kombinoval, jak málo spontanně tu tvořil.

A uvážíme-li nyní tyto dva momenty balladické tvorby Nerudovy, jež jsme až posud z ní odlišili, předně snahu vyjádřiti se pomocí fikce, snahu, jež vybrala si předmět mimo sebe, aby vzdor tomu jím dala od-
ti z duše nahromaděné v ní bolestné napjetí (parallela básníkova nitra
lubinami černého jezera atd.) — — a snahu kombinovati a scenovati
zarní humoristické a fraškovité výjevy, při tom s tak studeným úsilím,
akovou ryze počtářskou kalkulací spojením těch a těch kontrérních
lů docíliti těch a těch účinků, vidíme, že básnická nemoc Nerudova,

defekt jeho ducha byl v nedostatku tvůrčí fantasie, v nemohoucnosti vytvořiti k ukojení sebe sama fiktivní svět, v němž by duše našla úlevy a odpočinku. Neruda byl střízlivý pozorovatel faktů a byl mu odepřen dar budovati illusivní poetické světy. Proto byla jeho nemoc nezhojitelnou, nemohla vésti jinam, než kam skutečně vedla. A básník nemohl na nic jiného se obmeziti, než pozorovati, jak bolest hlodá, konstatovati postup její, nejvýše brániti se proti ní ironií. Bylo mu odepřeno brániti se bolesti tím, aby jeho myšlenka náhradou za bídné reelní, živoření naplnila jeho hlavu opiovou illusivní dusností sněného krásnějšího života. Celá poesie Nerudova není než námahou moci se zabrati do snů a zapomenouti reality, marnou námahou ovšem, když tu nebylo obraznosti, když tu naopak fungoval přílišně zostřený smysl pro skutečnost. A právě proto, že básník cítí, že on sám, jeho vlastní duše, je závadou jeho uzdravení se, zotavení z choroby, odtud prýští jeho snaha (a zase marná snaha), odmysliti si toto tělo, tuto duši, tuto skutečnost, odmysliti si sebe sama, a zabrati se do poesie jako do symbolu odděleného ode všech podrobností, souvisejících s jeho osobou, kultivovati poesii jako neosobný genre, opět fikce, poslední o ni pokus, jenž s »Balladami a romancemi« ale definitivně se stroskotal. (Pokračování.)

Severní Morava.

Píše Dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování),

Pokud týče se života českého a společenského v Lošticích, třeba zmíniti se, že jsou sídlem čilého hospodářského spolku, jehož přičiněním zřízena byla v blízké obci Paloníně jedna z prvních mlékáren na Moravě; dále je tu Občanská beseda, Jednota divadelních ochotníků, Sokol, čes. i německý hasičský spolek, místní odbor Ú. M. školské, okrašlovací spolek atd. Zdejší záložna občanská je z nejstarších na Moravě, městská spořitelna je od r. 1889. v české správě. Továrna na lepenku, výroba vaty a jedna sladovna jsou v rukou německých resp. židovských, kdežto »První rolnická sladovna a pivovar v Lošticích« je závod český, který trvaje od r. 1870. české věci v Lošticích prospěl znamenitě. Ze tří koželužen je jedna česká, dvě židovské, továrna na výrobu rukavic, která dříve pracovala ve velkých rozměrech, v poslední době však následkem nepříznivých konjunktur výrobu značně obmezila, je v rukou našince. Mezi jiným zmíniti se ještě dlužno o výrobě t. zv. tvarůžků (syrečků), které ve velkém množství rozesýlají se odtud do dalekého a širého světa. Rovněž výrobky kovářské, hlavně vozy a kočáry, veliké oblibě se těší, hlavně na Hané. Výrobou zátek pivovarských zabývají se dvě firmy, jedna česká, jedna německá. V posledních letech stávají se Loštice oblíbeným letním pobytem nejen vídeňských židů, ale i našich lidí, kteří kochají se tu v pěkných lesích klidem a zdravým vzduchem. Loštice jsou rodištěm prof. Havelky, jenž stal se zakladatelem Olomúckého musea, českého národopisu a archaeologie na Moravě vůbec. (Narodil se r. 1839., zemřel r. 1886.). Pamětní deska na jeho domku r. 1891. zasazená hlásá každému

návštěvníku tuto chloubu Loštic. Na jeho památku založena byla zde z popudu studentstva Havelkova knihovna, která rok od roku roste a hojně jest užívána. Celkově řečeno, mohou býti Loštice, ač jen malé město, mnohým jiným obcím vzorem a příkladem svépomocného vzrůstu a mohutnění, proto také obšírněji jsem se o nich rozepsal; škoda jen, že dřívější vroucí a činorodné vlastenectví ustupuje vlažnosti, že život společenský je dnes daleko za dobami dřívějšími. Z osobních příčin vznikající strannictví stává se slepým i proti věcem všeobecně prospěšným, a bude nutno býti stále na stráži, aby hrstka t. zv. Němců, kteří houževnatě lpí na naději, že Loštice budou zase německými, a kteří vždy dovedou strhnouti na sebe lidi méně uvědomělé, nedostala se ani částečně k veslu. (Viz Ivančice, Příbor, města česká, kde Němcům opět podařilo se dobyti jednoho sboru voličského!) Jinak bylo by si přáti, aby Loštice, vykazujíce dnes dosti inteligence a schopných pracovníků, rozšířily činnost svou na venek, aby ohroženým obcím venkovským věnovaly stále svou pozornost a podporu (Pavlov!) a tak aby staly se nejen hospodářským, ale i duševním a národním střediskem mohelnického okresu. Bylo by to pro Loštice nejen čestným, ale i činem záslužným. Toho si přeju z celé duše své! —

Z nejbližšího okolí loštického zasluhuje pilné pozornosti česká obec Pavlov s osadou Lechovicemi. Týž čítá 415 Čechů a 115 Němců. Národní vědomí je tu příliš mělké, což zavinilo, že r. 1886. dostalo se několik Němců do obecního zastupitelstva, kteří postarali se o to, aby této české obci dostalo se danajského daru, šulfrajnské školy. Vystavěna byla za obcí r. 1888. a 16. září 1889. začala působiti. Správce české školy byl sláb proti zaslepenosti rodičů českých, a tak stalo se, že návštěva školy této byla dosti značná, k čemu přispěla ta okolnost, že do Pavlova přiškoleny německá obec Zavadilka a zněmčilá osada Lechovice. Teprve když česká škola rozšířena byla na dvojtřídku, stal se boj proti šulfrajnové škole snazší, takže dodnes je školou soukromou, a počet jejího žactva klesá. Přes to však přece Němci nevzdávají se naděje na dobytí Pavlova, a každé obecní volby vyžadují největší obezřetnosti, aby úskokem Němců a naší lhostejností neztratila se tato důležitá posice národní. Škoda, že spolek »Stráž Severu«, jenž před několika lety tak čile si tu vedl, odchodem nadučitele Snášela z Veselí takřka úplně zanikl. A přece je tu dosti příležitosti k práci vzdělavací, považíme-li, že ku př. obec Radnice do nedávné doby neměla ani knihovny, ba ani časopisu vůbec!

Obec Palonín je hospodářsky značně vyspělá a zámožná, a súčastněni jsou tamní rolníci ve všech okolních závodech průmyslových většími podíly. Vědomí národní je zde silné, ačkoli na několik výjimek čestných nedochází toto vlastenectví náležitého projevu. Je tu mlékárna, dobytčí družstvo, místní odbor Ú. M. šk. a hasič. spolek. Však přece v mnohém líp to zde dopadá než v blízkých Moravičanech. Dle sčítání je tu 795 Čechů a 14 Němců, ale smýšlením je tu Němců více, ba dokce i předsedou záložny je Němec Penka. Spolků je tu dosti: občanská eda, dívčí spolek »Mlada«, místní odbor Ústř. Matice školské, spolek ičský. Než vědomí národní nevypadá dle toho, ač i dosti časopisů se odebírá i čte (též Morgenpost, Weltblatt atd.). Moravičany jsou po,

věstny svou náklonností do Mohelnice, kde veškeré potřeby obstarávají a kupují, ač do českých Loštic je skoro blíž. R. 1896. chodilo ku př. do německé školy do Mohelnice 12 žáků z Moravičan, ač mají českou měšťanku v Lošticích. Velmi dobře charakterisuje obec tuto můj přítel, jenž píše: »Škola šulfrajnská byla by od mnohých v Moravičanech přijata s otevřenou náručí a s netajenou radostí. Zejména chudší třída dodávala by ochotně materiál škole německé, a považíme-li, že dnes z nejlepších rodin školu německou v Mohelnici navštěvuje 12 žáků, ač v Lošticích je česká měšťanská škola, musíme přiznati, že by se německé škole v Moravičanech dobře dařilo. Byly prý kdysi Moravičany první obcí v ohledu pokroku a vlastenectví v celém kraji, dnes však jsou již značně pozadu. Časopisy se sice pro spolky odbírají, ale málo čtou; více hrají se karty. Zejména heslo »Svůj k svému« je úplně neznámo. Každé děvče z lepší rodiny musí do Mohelnice »na německou«. V mnohých rodinách béře se do služby jen německá čeleď, a tu se po celý rok pak i s domácími jen německy mluví, k čemu se mi jeden čelný rolník s chloubou přiznal. Občané bojí se Brassa zábřežského, který prý tam na místě nynějšího mlýna chce zříditi nějaký závod. Bázeň nepochází však z důvodu národního, nýbrž ze strachu, že pozbudou hospodářské dělníky a čeleď«. Po dlouhou dobu existuje zde velmi dobře úplně německý obchod smíš. zbožím . . .

Blízká obec Doubravice s osadou Mitrovice je úplně česká; jedině sladovna patří židovi Jul. Winklerovi, jenž bydlí v Olomouci. Pro neblahé poměry hmotné (?) není prý ani možno založiti čtenář. spolek. Feriální klub »Haná« založil tu r. 1896. knihovnu o 70 svazcích. Od r. 1869. do 1876. byl zde vyšší hospodářský ústav, jenž však v obyvatelstvu neblahou zanechal památku na působení své.

Na silnici mezi Mohelnicí a Úsovem leží Stavenice, nepatrná sice obec o 39 domcích (z nich dva německé), ale zajímavá. Už proto, že tvoří a prostředkuje spojení Hané s českou severní Moravou, a že podléhá dvojnásobnému vlivu německému: Z Úsova a z Mohelnice. Čítá 260 obyvatel, z nichž jen myslivec se svou rodinou hlásí se k národnosti německé. Rolníci jsou jen dva, ostatní jsou domkáři, však všichni zadluženi a stísněni. Zaměstnání v cukrovaru mohelnickém a práce v lichtenštejnských lesích činí lidi odvislými a národně netečnými. Školou patří da české Třeštiny, farou do Úsova. Knih ani novin do nedávné doby tu nebylo, teď stará se o to odbor Nár. Jednoty v Třeštině. Alkoholism řádí zde strašně a demoralisuje poslední zbytek mravního i národního citu. Není divu, že s takovým materiálem je těžká práce, a že ne nadarmo brousí si Němci zuby na tuto zdánlivě bezvýznamnou obec.

Obec Třeština je až na několik čeledínů úplně česká, však pasivní. Je zde sice mlékárna, »Sokol« (spolu s Policí), hasičský spolek, místní odbor Národní Jednoty, ale poměry jsou takové, že nedaří se valně žádnému. Vliv Mohelnice je na mnohé příliš znatelný. Je to vskutku ku p[o]divu, že taková obec (dosti zámožná) nemá ani veřejné knihovny, a jí v obci nikdo nepohřešuje. Něco čte se z knihovny školní, jinak vš[e] mnohý dům za celý rok neuvídí české knihy. Letos založena tu zálož[na] dle systému Raiffeisenova. Akce odvodňovací na rozsáhlých lukách ne

dosud provedena. Neškodilo by, kdyby s odvodněním zmizely také stojaté vody života společenského a národního, a místo nich aby přišly čerstvé, zdravější proudy duševní.

Stejné, ne-li horší, jsou poměry v ryze české obci Polici. Jízdní tělocvičná jednota »Sokol« representovala sice při parádách obec velmi dobře, ale to bylo vše; zdá se, že teď pěší jednota sokolská přece spočívá na hlubších základech. Rovněž v této obci čítající 495 obyvatel českých není knihovna, a nikomu také nenapadlo se o ni postarati. Tu a tam některý jednotlivec sice koupí občas nějakou knížku, ale to je přece na českou obec málo. Záložna zdejší je slabá, bylo by snad mnohem líp bývalo, kdyby se byla zřídila v blízkém Úsově. Vlastenectví mnohých lidí zdejších je také jen v ústech; v hlavním hostinci Hlochově béře se pivo z německého pivovaru, a občané nejsou s to ostudy této se zbavlti. Ano, týž hostinský dovolil si jedenkráte, když se u něho pořádala politická schůze, a pořadatelé žádali, aby aspoň pro tu schůzi vzal pivo české, velkopansky odseknouti: »Ne, komu nechutná, ať sem nechodí!« A zůstalo při starém, ani list na stromě se nepohnul. Je to škoda, že obec tato je národně tak pasivní, poněvadž jsouc přifařena do blízkého Úsova a naň také odkázána ve všech směrech, vydatně by mohla přispívati k porážení umělého němectví v Úsově.

Ten Úsov! Člověku je úzko při vzpomínce, jež víže se k této posici národní, o jejímž významu nemá desátý člověk ani ponětí. Městys čítající na 2000 obyvatel býval kdysi jako střed župy s pevným hradem svědkem lepších časů, lepších národnostních poměrů, než vidí dnes. Není tomu snad ani 50 let, co počal se rychle poněmčovati. Panství je vlastnictvím knížete z Lichtenštejnů a bylo jedním z těch praesentů, které dostal Karel z Lichtenštejna po bitvě bělohorské odměnou za dobré služby císaři Ferdinandu II. proti Čechům prokázané. A cítí-li se následky bitvy bělohorské v lidu českém všeobecně, Úsov je živým výkřikem smutné germanisace, již dnes vidíme skoro hotovu. Již materielně vyšel Úsov z války 30tileté velmi poškozen, ač tehdy byl a zůstal ještě městem českým. Němců však přibylo tu 23·5% do r. 1880. (od 1673.), pak přibylo tu Němců 45% (tedy za 200 let), kdežto od r. 1880. do r. 1890 vzrostl počet Němců v Úsově z 45% na 78·5%. Již z toho vidno, jak germanisace rychle se tu šíří. Letošní sčítání lidu bude patrně ještě smutnější pro nás. Značnou měrou přispěla k tomu škola, která byla ještě po bitvě bělohorské českou, časem stala se utrakvistickou (jako většina na Moravě), znenáhla však přeměnila se v úplně německou. Učitelé prodchnuti silným vědomím německým, neváhali vnášeti je i do mládeže jim svěřené, a nastalo tu soustavné odnárodňování, které zvolna sice, ale přece jistě postupuje Na venek činí Úsov už dnes dojem německé obce: načítalo se tu r. 1890. 1509 Němců a jen 403 Češi, zastupitelstvo obecní je německé, ostře vystupující proti všemu, což je českého. Jinak však je dosud velmi znatelno, že Úsov býval a mohl by býti č[illegible]: obyčejný lid na venku jinak nemluví leč česky (vlastně »moravsky!«), a[illegible]té němečtí předáci, když jsou za větrem a hlavně v rodinách mluví č[illegible]y o překot. Jsou příklady dosti četné, že muž, jenž ve ve veřejnosti [illegible]vidí vše, co není německé, doma s manželkou jinak se nesmluví než

česky, jelikož ona německy nezná. Byl jsem sám toho svědkem, když jsem k jednomu takovému zarytci přišel kupovat dům a nechtěje se dáti poznati mluvil jsem německy, že on se ženou domlouval se česky a ji omlouval, že německy neumí. Zjev ten jest vysvětlitelný tím, že většina žen úsovských pochází z českých obcí okolí úsovskeho i dalšího, a že v Úsově vskutku nemají příležitosti řádně němčině se přiučiti. Sám starosta Doubravský, radní Kluka atd. poukazují na nedaleký původ český, a největší germán Pluskal je Čech z Loštic!!

Pachtýřem lichtenštejnského velkostatku úsovského (čítá 7383 ha i s lesy) je Schubert, jenž zaměstnává velký počet zemědělského dělnictva úsovského a tím přirozeně vykonává na ně vliv a nátlak v každém směru. Továrny neb jiného zaměstnání zde není, a tak lidé, aby uhájili bídnou existenci, otročí tělem i duší. K tomu působí zde něm. záložna, k níž utíkají se o pomoc nejen úsovští, ale i z českých obcí, a ona pak se už stará o to, aby každého dlužníka svého měla úplně v rukou. Zmínil jsem se již, že bylo chybou taktickou, že česká záložna místo v Polici nebyla zřízena v Úsově. České obce Klopina, Velebor, Bezděk, Stavenice, částečně i Třeština, Police tíhnou více méně do Úsova, a bylo by proto přirozenější, aby záložna byla ve středu, t. j. v Úsově. Ostatně na rozhodnutí otázky této není ještě pozdě, jelikož při troše dobré vůle mohla by záložna v Polici své sídlo přeložiti do Úsova, neb vůbec mohla by se v Úsově založiti záložna nová. Peněžní ústav měl by tu široké pole působnosti a byl by dobrým pilířem české věci. Z obchodníků jsou dva Češi, obchod střižním zbožím je výhradně v rukou židovských. Několik živnostníků je také českých, mezi nimiž majitel hostince. Obvodním lékařem je žid Kling, člověk dotěrný a smělý, druhý lékař je Čech dr. H. Voitl. Dřívější farář byl Čech, nynější je Němec, však nestranný, a bohoslužby konají se střídavě česky a německy, jelikož přifařeno je 5 obcí českých.

Jest zajímavo, jak se český venkov chová k Úsovu. Každé malé dítě ví už dnes, jak nás mají v Úsově rádi, denně vidí a slyší, jak židé-obchodníci proti nám vystupují, nám se posmívají, nás urážejí, na četných schůzích bylo o věci té mluveno, ale vše to dosud nevneslo do lidu českého trochu jen hrdosti, trochu vědomí národního. Český člověk míjí obchody české, ač nemá nejmenší výmluvy, míjí český hostinec, ale cpe se k našim odpůrcům, lékař-žid má přednost před Čechem-křesťanem, němčina staví se na odiv atd., tak jako by nebylo v žilách našich krapek poctivé krve české. Vidí-li člověk, že někteří zámožní tzv. vlastenci z českých obcí, kteří na schůzích paradují svým vlastenectvím, zde v Úsově krčí se a lezou k židům a renegátům, pak věru div by nezoufal z celé té naší bídy a mizerie národní. Úsov odkázán je z větší části jen na český venkov, a kdyby jednou duch svatý osvítil hlavy našich lidí, pak by se německví úsovské hodně otřáslo!

V Úsově je jediný český spolek: »Místní odbor Ú. M. Školské«. Byl založen, aby razil cestu české škole v Úsově, která je první a nejdůležitější podmínkou české věci zde. Bohužel, že vleče se již 20 let, a dosud není naděje, že se brzy uskuteční. Důvody jsou rázu tak intimního, že z taktických ohledů nechci se o nich šířiti. Jen to budiž kon-

statováno, že dětí pro školu bylo by zde dosti, a že proto myšlenku tu nespustíme se zřetele.

Význam Úsova je však také politický. Pro volby do zemského sněmu zařaděn je Úsov do městské skupiny Litovel, Loštice, Mohelnice, Úsov, a zastoupen je okres tento na zemském sněmu německým poslancem V. Pohlem z Mohelnice. Do říšské rady volí Úsov v městské skupině Mor. Třebová, Svitavy, Březová, Boskovice, Konice, Jevíčko, Litovel, Loštice, Mohelnice a Úsov. Při poslední říšské volbě soustředil český kandidát dr. Klimeš ze 2535 hlasů 677 hlasů a 10 českých hlasů odevzdáno v Úsově pro českého kandidáta Schönhöffera. Zvolen byl německý nacionál Dr. Budig při užší volbě 1408 hlasy. V Úsově samém bylo ze 73 hlasů 30 německonacionálních, 33 německoliberálních a 10 českých.

Při poslední volbě sněmovní byl poměr hlasů ve skupině Litovel-Loštice-Mohelnice-Úsov tento: český kandidát R. Schönhöffer, starosta z Loštic, dostal 218 hlasů, Němec Pohl z Mohelnice 412 hlasů a byl zvolen. V Úsově odevzdány pro českého kandidáta 2 hlasy (rolník Malý a hostinský Štencl) v Litovli pro kandidáta českého 81, pro německého pak 117 hlasů.

Jak dnes věci stojí, není nemožno, že při příštích volbách sněmovních tento mandát bude pro nás dobyt, uvážíme-li jen, že počeštěním Litovle počet českých hlasů tam vzroste, rovněž v Lošticích hlasů přibude, a že Mohelnice a Úsov také dají několik hlasů.

Ostatně jest dosti divno, a myslím, že lze to vysvětliti jednak houževnatostí českého lidu, jednak stálým stykem s českým venkovem, že dodnes živel český v Úsově tak se udržel. Vždyť ku př. Fr. A. Slavík ve svém díle »Morava a její obvody ve Slezsku po 30tileté válce« uvádí na str. 162.. že po válce 30tileté získali Němci královské město Uničov, městys Úsov,s okolními obcemi A přece dnes, více než po 200 letech německý úsovské stojí na nohou dosti slabých. Za to ovšem obce blíže Úsova: Nedvězí, Kamenná, Rohle, Hradec, Hlivice, Obědné, Benkov, atd., jež tehdy se poněmčily, zachovaly si ráz německý, a teprve v poslední době hlásí se v nich české menšiny nesměle k životu (hlavně Nedvězí). Že obce Klopina, Veleboř, Bezděk a Svinov uhájili své češství, jest jistě pozoruhodno, jelikož přiléhají a kloní se k Úsovu, a zároveň bezprostředně stýkají se s obcemi německými Kamenná, Rohle, Nedvězí atd., ovšem že jak zmíněné obce české, tak i s nimi sousedící obce německé jsou národně více méně pasivní, a jediná obec Klopiny cítí se českou. Však spolek »Havlíček«, jenž tu již hodně dlouho existuje, sestárnul a podřimuje. Škoda ho!

Posice úsovská není námi dosti poznána a oceněna, naopak je hodně zanedbána. Nevím, kdo zavinil dnešní stav v Úsově, ale myslím, že daleko nechybím, řeknu-li, že vinu nese naše lhostejnost, a netečnost širší veřejnosti. Nikdo nepodjal se té nepatrné námahy, aby osobně přesvědčil se na místě samém o poměrech, odkud mohly tedy vzniknouti snahy po nějaké nápravě, odkud mělo se šířiti poznání důležitosti situace? Běda všem těm, kdož nečinili v pravý čas povinnost svou!

(Pokračování.)

Na pustých cestách.

Napsal Jiří Sumín. (Pokračování.)

S rozechvěním, jaké se zmocní jen člověka, jenž dal v sázku svoji hlavu, vpadla nyní do svého bytu. Byl to hrozný brloh na spadnutí, neboť po třicet roků, co obýván byl starou slečnou a její matkou, jimž připadl jako výminek do smrti k obývání, nebylo v něm ničeho opraveno. Jediný dosti prostranný pokoj sousedil s tak zvanou černou kuchyní, jejíž úzký prostor vyplňovaly dva široké, starosvětské komíny, k nimž přivalen byl nemotorný sporák s rozbitými plotnami. U dveří zela díra v prastarých padacích dveřích vedoucích do sklepa zpola zasypaného. Podlaha z pálených cihel byla vydrolena a těsný ten prostor nechoval jediného předmětu, jenž by se byl odlišoval barvou, nebo jen odstínem: vše bylo černo jako v komíně. Ještě divočejší, křiklavější nepořádek zahnízdil se však v jejím pokoji. Vše bylo zde zpřeházeno, bez rozmyslu nakupeno na několik hromad, jako by lidé náhle v noci ze sna vyburcovaní, byli v největším chvatu sebrali svůj cennější majetek, odhazujíce ostatní stranou a uprchli. Bílené zdi byly již dávno zhnědlé, kouty i strop propleteny hustými pavučinami, po nichž staří, vykrmení pavouci pobíhali jako obratní provazolezci z kouta do kouta, nebo spouštěli se k zemi. Po podlaze válely se chuchvalce prachu, tak že se ostře rýsovala cestička od okna ku dveřím kuchyně, kudy Ady nejčastěji chodívala. V koutě u rozbitých kamen, v nichž se nikdy netopilo, stál na jakési bedně nepostrádatelný »haubenštok«, ozdoben posledním čepcem, jenž nenalezl více odbytu. Krajky a stuhy neměly již určité barvy a byly do té míry pokryty drobným vláknitým prachem, že kdykoliv se v bytě něco prudčeji hnulo, nebo otřáslo, rozhoupal se šedý, chuchvalcovitý povlak, jako by byl starý model oživl. V celém bytě nebylo sice k snědku, čím by se jediná myš uživila, nicméně ubytovalo se jich zde tolik, jako by měly své domovské právo. Pobíhaly volně po podlaze i po kamnech, skákaly z postele, vyšplhaly se po děravých kretonových záclonách až ku stropu a s rozpustilým šramotem spouštěly se dolů. Celý byt prosáknut byl jich odporným, štiplavým zápachem.

Ady ovšem pamatuje, že byt tento býval druhdy úpravný a slušný. Bylo to za živobytí matčina, pokud sem docházely četné zákaznice. Je tomu už tak dávno, že to staré panně připadá jen jako sen. Ady neuklízela nikdy. Její zaměstnání nedopouštělo mnohdy, aby se zabývala hrubou prací, jíž ruce její ztrácely na čas svou mistrovskou dovednost. Ačkoliv byla bez práce a tudíž častokrát i bez chleba, zdála se jí čistota zbytečným přepychem. V hloubi své chudé, ulekané duše cítila žhavý hrot neodbytné otázky: Co teď? Jak to tak vše přišlo? Proč každý béře chléb za svou práci, jen ona ne? Zná přece dosti lidí, kteří cení vysoko její bílé květy, vytvořené vláskovitou jehlicí. Tak seděla několik dní ohromena balvanem záhady, jenž jí padl k nohám. Nemohouc jej ani proniknouti ani odvaliti, jala se prositi boha o pomoc a modlila se tak dlouho, pokud jí nevyslyšel. O svůj byt vůbec nedbala. Na všem lpěla ona tíživá, umrtvující otupělost strádající, v hloubi duše opuštěné, poustevnické bytosti, v jejímž nitru namahavá práce vyvrcholená na nejvyšší stupeň

dovednosti a zakořenělý nedostatek udusily onu snahu po okrášlení a vábivé čistotě, jíž člověk zpříjemňuje jiným dojem své osobnosti. Nikdo jí nenavštěvoval, pro své zákazky docházela si sama a také je sama odnášela. O jejím bytě však předce proskakovaly různé pověsti. Zaklepal-li někdo na její dvéře, neotevřela.

— Nemusíš zde být, beztoho mi nic neneseš, odbyla potichu hosta. Jestliže ji někdo potřeboval, oznámil to v obchodě Schafově, nebo hospodyni na faře. Někdy rozhlédla se vyděšeně po svém temném, nevlídném pokoji.

— Pro pána boha! říkala v takové chvíli, vždyť já zde žiju jak nějaký »rauberhauptmann!« Jen že zde není uloupených skvostů a peněz. Ale zrovna tak představovala jsem si jeho byt v jeskyni, když jsem byla malá a čítávala pohádky o loupežnících. Ostatně — což na tom? Zrovna tak vypadalo to u staré Zoubkové, po jejíž smrti našli v punčoše pod hlavou šestnáct tisíc zlatých . . .

Byla ostatně velmi otužilá, její drobné seschlé tělo mělo cosi cikánsky tvrdého a nepoddajného. Zřídka kdy vařila, celé dny pracovala v netopeném pokoji, neboť v temné kuchyni při lampě byla by si záhy zkazila oči. Nenařikala nikdy na svůj život, ba měla tolik hrdosti, že ho občas okrášlila nějakou lží. Jen někdy uklouzl jí nějaký dobrý nápad, jenž vrhl trochu jasného světla do záhadné místnosti, v níž sedávala celé dny o samotě.

— Jaký jsem to byla blázen, vyprávěla hospodyni na faře, myslívala jsem, že třeba postel každý den provětrat ! A pak mi do půl noci zuby cvakaly a nemohla jsem zimou usnouti. Ale teď jsem na to vyzrála! Jak vyskočím ráno z postele, rychle přitáhnu duchnu, naházím na ni starých šatů a ještě dvě polámané židle položím na vrch, aby mi teplo neuteklo. Večer, když jdu spát je postel ještě, jak se říká temparirt. Já vím, že to není slovansky, ale u nás tomu každý rozumí. Moja mutrla, bůh jí odpusť, nenaučila mě spořit. Inu, což ona věděla o bídě! Dokud se nosily čepce, to bývalo živobytí!

Nyní, kdy zapadla bez dechu do svého bytu, rychle odhodila pláštík i šálu a zahalivši se do starého černého šátku usedla k oknu do staré lenošky, jejíž rozedraný povlak splýval v cárech na zem. Srdce přestávalo jí tlouci, když otvírala kaplanův denník. Netrpělivě promítala listy popsané spoustou drobných řádků, jež se jejímu slabému zraku jevily na první pohled jako mlhavý povlak, a později, když se do nich upřeněji zadívala, proměnily se v přesně seřaděné procesí hemžících se mravenců, jejichž tenounké mihavé nožky štípaly jí v očích až jí hlava šla kolem. Přeslabikovala namahavě několik slov, ale smysl nadobro jí unikal. Rozčilila se ještě více, vždyť toho bylo tolik a ona to chce vědět všecko, všecko do poslední řádečky! A čas utíká! Vyhledávala odstavce, jež byly psány nejzřetelněji. Ale smysl ji vždycky odstrašil. Byly to dojmy z přírody, líčení kraje, které on poprve viděl, poznámky po přečtení knihy, které Ady neznala a také nechápala. A pak ta jeho vysoká čeština! A ona by byla nejraději vypila obsah jediným douškem, ať by byl pro ni sebe trpčí a odpornější. Ale konečně krátká věta vytrysklá z hloubi nešťastného srdce napjala pozornost Adinu, tak že pracovala veškerým úsilím, aby rozluštila těch několik řádků, jež stály po ní.

— Je mi zde k zoufání smutno, psal, připadá mi, jakobych stál samoten uprostřed nekonečných lesů, lidé jakoby byli stromy, jež spolu hovoří a rozumí si na vzájem a já zde stojím sám a sám, jediná cítící bytost uprostřed cizorodých zápasů, potyček a snah a netoužím naslouchati jim jako druhdy, poněvadž je znám, poněvadž mě nezajímají a netýkají se mě. Stále týž chudičký, jednotvárný proud života, jenž mě nepozvedá, neuchvacuje, neunáší sebou, tříští se o mě, jako o žulový balvan spadlý se skály ke dnu. Hledím na drobné vlnky, jež čeří jeho hladinu a unaven, znechucen cítím, že mě víc a více pomíjí, stále tišeji kolem mne proudí, zvolna mě pohřbívaje. Odvracím se od něho a duši moji vzrušuje teskná touha, stanouti kdes uprostřed neznámého kraje, nikým nepozorován, nikým nevyrušen, daleko od lidských obydlí, daleko od známých, daleko ode všeho, co mi připomíná můj život; stopiti zraky své v moři čisté zeleně, spatřiti v dáli bílé rukávy sekáče, jehož hrubý hlas misí se se ržáním nepokojných koní a šplouchánim potoka, opojiti se vůní otavy a nepotkati nikoho, kromě cizího tuláka, jenž mi nevěnuje pohledu. A v dáli na návrší za lesy spatřiti svítivě bílé zdi malých vísek, jež mi připomínají vysněné, pohádkové štěstí, jakého není v životě a nevědět, za kterým pahorkem zapadlo světlo, z něhož jsem vyšel. Tato touha, jíž nemohu upokojit, stává se mou bolestí, mou nemocí. —

Ady se zamyslila. Bylo jí, jakoby k ní z velkých dálek zaznívaly dobře povědomé, nezapomenutelné hlasy a nemohla jim porozuměti. Opět promítala listy a četla nahodile:

— Jsem stále ještě učněm ve svém povolání, potácím se od rány k ráně, jež mi uštědřuje mistr Osud, za to, že procitují cizí vředy na svém těle a že nemohu bez závrati pohlédnout do propasti lidských duší, jež se stále otvírají před knězem. Dnes v noci zaopatřoval jsem šestnáctiletou dívku umírající souchotěmi. Vešel jsem ne bez odporu do dusné, špinavé chaty na konci města, kdež v jediném nízkém pokoji spalo asi dvanáct osob různého pohlaví. Na slámě podle zdi zahlédl jsem hrubá masitá ženská těla, jež se mi zdála tak odporná a křiklavě nestoudná uprostřed drobných a větších dětí, jež se k nim tulila, pokud jim muž ponechal místa, odkrytá nemluvňata vedle obnažených prsou, nedospělé dívky a chrchlavé starce, šeredného tuláka s pijáckou tváří, jehož vzezření připomínalo prašivého psa, vedle těhotné ženy. Kusy špinavých hadrů, jež měly pokrývati tato těla, ukazovaly jen veškeru jejich nehezt a bídu. Nemocná, jež ležela na čistém loži s drobnou milou tváří nevinného dítěte, zmírňovala poněkud tento dojem. Bezděky vzpomněl jsem si na vyvolené Páně, jež milost boží vysvobozuje z hříšného okolí. Co by se stalo s touto ubohou dívkou, kdyby smrt nezkosila předčasně čistý květ jejího života? Její pokání bylo vroucí a upřímné. Byla již úplně vysílena, mluvila nejasně a trhaně v dlouhých přestávkách, namahavě lapajíc po vzduchu. Její zpověď otřásla mnou do nejhlubších útrob. Jakoby celá tíže jejího krátkého, hříchu a hanbě propadlého života ležela na jejích chorých prsou, dýchala těžce a hledíc ztrnule do prázdna vzpomínala si své hříchy s horečným úsilím, jímž prolamoval se šílený strach, jakoby již viděla před sebou všecky hrůzy pekla. Vida, že nedostává se jí dechu a ruce její stydnou, chtěl jsem jí dát rozřešení. Ale ona prosila, abych poshověl a s jejích

promodralých rtů plynulo chvílemi slovo, jakých užívají nevěstky ve svých hovorech. Prosila prý již dva dni o kněze a nemohla se doprositi, ač měla tolik strachu, že bude pozdě. Na konec podala mi zmačkaný papírek, na němž si poznačila své hříchy, pro případ, že by některý byla zapomněla. Dokonala, když jsem jí uděloval pomazání. Modlil jsem se chvíli u jejího lože. Její tahy strhané posledním zápasem zvolna se urovnaly, krásné rusé vlasy vyvstaly jaksi tvrdě nad čelem, oko zůstalo ztrnule upjato do prázdna jako když zpytovala své svědomí. Měl jsem dojem, jakoby s jejích bledých pootevřených rtů měl ještě splynouti nějaký hřích. Nikdo nepřicházel, aby jí zatlačil oči. Jakási žena, jež klečela v koutě za postelí, řekla mi, že nebožka byla poběhlicí, a že jí zůstala dva zlaté dlužna. — — Zbytek noci probděl jsem, chodě po pokoji, maje před sebou obraz mrtvoly mladé dívky se ztrnulým do prázdna upřeným pohledem a pootevřenými rty, z nichž jakoby chtělo ještě splynouti nějaké slovo. A kdykoliv pohlédl jsem na smačkaný papírek, na němž poznamenala své hříchy, zarosily se mi oči. Nicméně cítím k ní posud palčivý odpor a ani teď nebyl bych s to zatlačiti její vyděšené, do prázdna upřené zraky, jež zůstaly otevřeny s oním výrazem studu a úzkosti, s nímž pohlížela zpět na svůj život. Žena vůbec zdá se mi být vředem, jehož žíravý jed spůsobuje rozklad mravní i fysické síly mužovy. Snažím se viděti v ženě toliko bližního, sestru. A předce takový dusný otupující opar leží mi na duši, myslím-li na ni.

Nyní byl delší odstavec, jenž Ady zastrašil svým drobným písmem. Přečetla toliko závěrek: Oč důstojněji vyhlížely by naše fary, kdyby zde nebylo pověstných hospodyní. Všecko se ve mně jitří, pozoruji-li, jak daleko až sahá vliv takové omezené arogantní ženštiny. Ostatně musím doznati, že mají snad také některé dobré vlastnosti. Na příklad — paní Teréza vyspravila mi mé prádlo, s nímž jsem si již opravdu nevěděl rady.

Ady vyskočila tak prudce, že převrhla lenošku. Bylo jí jako by byla dostala ránu do hlavy. — Tu máš, zvolala trpce. Ano, ta by ti spravila prádlo! . . . Ale je on předc jen kromě toho božího posvěcení hloupý tuhýk. Rozhořčovala se ve chvíli, ale čas kvapil a její zvědavost vzrůstala každým okamžikem. Četla dále.

— Dnes ráno potkal jsem na silnici osmiletou žákyni, již jsem před nedávnem poprve spatřil ve zdejší škole. Vzpomněl jsem si na chudého příštipkáře, jenž si mi stěžoval, že byl nucen přijati sirotka po sestře, poněvadž děd, u něhož dosud bydlila, umírá. Žena prý se velmi zlobí, neboť mají svých sedm »krků«. Měl jsem ovšem zájem pro tohoto ubohého sirotka. Zastavil jsem ji a tázal se, proč pláče. Vyprávěla mi, že ji teta ráno pobila a tak že šla zpátky ke stařečkovi, neboť jí bylo po něm teskno. Tázal jsem se, jak se mu daří. Rozhodila rozšafně své drobné ručky a hledíc mi bez ostychu do tváře očima zaslzenýma vypravuje: Přijdu do chaloupky — světnička prázdná. Stařeček leží v koutě na zemi přikrytý hadry. Kašle a tuze vyhazuje, proto je celý poplvaný. Povídám: Stařečku, kde máte obrázky, lůžko a peřiny? A oni mi řekli: Už mi to všecko pobraly . . . byly tu dcery . . . A jenom, děvče běž domů a poslouchej, nikoho nemáš a mě už také brzy nebude . . . já umírám a tak jdi domů a buď hodná, ať tě nevyženou . . . A tak jsem šla, dokončila

a hledí na mě tázavě svýma uplakanýma očima. Řekl jsem jí, že stařečka navštívím.

— Je to hezké čtení o takovém sirotku, myslila si Ady, ale když čas tak kvapí a já chci vědět něco jiného. Četla dále:

— Měl bych už pěknou galerii maloměstských figurek, kdybych stále nemusil na některé něco důležitého opravovat. Ba zdá se mi, že ona snaha hledati mezi maloměšťáky stále jen pověstné směšné figurky, jest sama o sobě kus mělkého figurantství našeho veřejného života. Potkávám podivnou snědou dámu oděnou v staromodní šaty, jež připomínají oděv »Šedých sester«, jež se mi zdála směšnou jakýmsi velitelským pohybem, jímž napřímila vždy hlavu, aby poděkovala na můj pozdrav, který jsem, mimochodem řečeno, nehodlal uštědřit. Včera setkal jsem se s ní v chudičkém bytě na předměstí, zaopatřuje šestinedělku. Když jsem vešel, kladla právě do rakve mrtvé novorozeně. Její velitelský pohyb hlavy nezdál se mi více směšným. Na první pohled bylo patrno, že je zvyklá jen rozkazovat. Poznal jsem také k nemalému překvapení, že jest neobyčejně inteligentní. Když odešla dověděl jsem se teprve, že je to — zdejší baronesa.

Konečně to zde bylo! Ady hltala další řádky.

— Včera navštívil jsem churavého starce, jenž požívá v okolí jakési úcty neboť je vyhlášeným venkovským »doktorem«. Obývá pěkný domek uprostřed zahrádky, v níž pěstuje své léčebné kořínky. Na pohled zdál se mi statný a zajímavý, ale brzy mě omrzel. Vyprávěl mi rozvláčně o své ženě, jíž před loni ztratil a celým jeho bezbarvým obšírným příběhem, v němž i zejména podrobně vylíčil, kolikrát a jak šťastně kdy slehla, vlekl se jako červená nit nechutný nářek, že není ještě tak stár a nemá více ženy a že se mu děti nedovolí oženit, protože by byly na jmění zkráceni. Nepůjdu k němu více.

— Tohle potřeboval psát! Začne něco začne . . a pak toho nechá. Co je mi do jeho starce? Neměl k němu ani chodit. A Ady mrštila deníkem o stůl a rozběhla se rozčileně po pokoji, až se všechny pavučiny rozevlály a chuchvalcovitý povlak na starém čepci rozkýval se tak, jakoby jí starý »haubenštok« svojí dřevěnou hlavou přisvědčoval. A nyní bylo již třeba pomýšleti na odchod. Přehodila pláštík, ale neodolala předce, aby si ještě stojíc u okna nepřečetla několik řádek. Ať už je to cokoli!

— Chtěl jsem splniti slib své malé žákyni i navštívil jsem dnes jejího děda. Shledal jsem věc tak, jak mi byla řekla. Stařec ležel v koutě na hrsti mrvy u prostřed úžasné nečistoty. Jeho hrubé kostnaté tělo trávi ještě z posledních, bohatých zásob životních sil. Připadal mi jako dlouhý bílý červ uprostřed hniloby. Uvítal mě biblickým pozdravem: Kdo přišel můj žalář navštívit? Jak anděla ho uvítám. — Domlouval jsem mu, proč se nechal o všechno oloupit. Neoloupily mě, pravil, dal jsem jim to dobrovolně. Vždycky mi vyčítaly, že jsem jim nic nenastřádal a nemohly se dočkat, až se budou dělit o mé peřiny a o mé hadry. Tak jsem, řekl: Už si to vezměte, já to dokonám na slámě v koutě. Aspoň vezmu sebou vaše: Zaplať Pán Bůh! Ale Pána Boha jsem přijal ještě na lůžku. — Tázal jsem se, má-li hlad. Ah ano má velký hlad, ale milejší by mu bylo, kdyby už smrť přišla. Proč nejde? Ve dne v noci ji volá. Celé tělo ho pálí

a bolí jako by je ostrými noži krájel . . či má si zde odpykat očistec? — Vešel jsem do sousední chaty a požádal hospodyni, aby starce očistila. Měl jsem u sebe všeho všude jen patnáct krejcarů a za tu cenu nechtěla to učinit. — Řekl jsem tedy, aby mu koupila za to něco k jídlu a odešel jsem. Po celou noc zmítal jsem sebou na loži. Vidím stále před sebou toho dlouhého bílého červa svíjejícího se uprostřed kalu a hniloby. Přišlápněte mu aspoň hlavu, když mu již nemůžete nic jiného prokázati. Vzpomněl jsem si na onu šedou dámu, s níž jsem se setkal u umírající šestinedělky. Půjdu tam ihned.

— Jsem všecek zpitomělý, jakobych byl právě procitl z pašijového opojení. Dusný, otupující opar leží mi na duši tak že nerozeznávám nejbližších dojmů. Jaký jsem to nerozuma! Vrhám se bez rozmyslu kamsi jako splašené hříbě a pak stojím všecek vyjeven. Vešel jsem klidně do zámku, neboť ona šedá dáma, s níž jsem se onehdy setkal, nevzbuzovala ve mně nejmenších rozpaků neb ostychu. Její dobročinnost, její inteligence přerůstaly v mých očích vše, co by mi bylo jinak připomínalo ženu. Zprvu byl jsem uveden do velikého »audienčního« sálu, kdež mě přijala stará paní sedící u psacího stolu na jakémsi vyvýšeném podiu ozdobeném květinami. Přednesl jsem jí svou žádost stoje před ní ve vzdálenosti asi desíti kroků. Musil jsem mluviti velmi hlasitě, neboť slova má ztrácela se pod vysokým klenutím stropu. Nevěnovala mému vypravování o nebohém starci hrubě pozornosti a odkázala mě na svou dceru. Lokaj v livreji vedl mě pak chodbami, až pojednou ocitl jsem se v jakémsi poněkud temném, ale krásném pokoji, kdež mě lokaj opustil. Nemohu říci jak to tam vypadalo, nevšímal jsem si zařízení, vím jen, že tam bylo mnoho hedvábí, zlata a všelikých titěrností . . Nikdy jsem nebyl v podobném pokoji a bylo mi velmi nevolno. Bál jsem se pohnouti, neboť jsem měl dojem, že bych mohl svým hrubým tělem o něco narazit, nebo něco rozšlápnout, zkazit, nebo rozbít. Nechali mě zde dlouho čekati a mně bylo každým okamžikem nevolněji. Pojednou projela mi jako blesk hlavou myšlenka, že jsem snad obětí nedorozumění. Ne! tento pokoj zařízený s raffinovaným, smyslným přepychem nemohl být obydlím oné šedé bytosti, s níž jsem se setkal v chudé chatrči u lože umírající šestinedělky. Není snad ani možno, aby tytéž city probíhaly tak bohatou stupnici dojmů. Buďto by pak obyvatelka tohoto salonu klamala svět svou dobročinností aneb, což jest tím nebezpečnější - klamala by sebe. Není již pochybnosti: zmýlil jsem se. Ale musím zde vytrvat, až někdo přijde, abych neodešel potaji jako zloděj. Ano, je pravda, řekli mi: baronesa. Ale nebyla to snad přezdívka oné šedé dámy? Bylo by to velmi nepříjemné vysvětlení na tomto místě. Mé napjetí rostlo. Dech zatajil se ve mně, když se zachvěla pojednou portiéra na dveřích, a já spatřil řadou pokojů přicházeti dámu, jaké jsem dosud v našem městě nepoznal. Její zjev přesahoval nebetyčně můj chudý pojem o ženské modě a eleganci. Měla na sobě jakousi květovanou řízu . . neumím tu látku pojmenovat . . vím jen že některé ornáty bývají takové . . Nedovedu vůbec říci nic bližšího o ní . . vím jen jedno: že byla krásná! Počal jsem se rozpačitě omlouvati. Ale můj zmatek dosáhl vrchole, když se ke mně těsně přiblížila a já spatřil v její tváři jakousi podobnost s onou šedou dámou. Byla to ona! Smějíc

se mým rozpakům posadila mě vedle sebe na pohovku. Jednala se mnou vůbec jako s malým hochem. Mluvil jsem, díky onomu mechanismu jazyka, jenž koná služby i když nadobro ztratíme duchapřítomnost. Jak jsem jí měl vyprávět o onom ubožáku? U mých nohou ležela její vlečka z hedvábí a krajek, její malounká, krásná ručka dotýkala se s dravčí ukrutností mé osmahlé medvědí tlapy. Mluvila z počátku nenuceně o chudinství a veřejné dobročinnosti. Dotkla se také neblahého zjevu naší doby, urážejícího lidskou důstojnost, onoho sportu bohaté buržoasie, kde ženy s posou šlechetných dobroditelek vrací dělnému lidu haléř z oněch milionů, jež manželé jejich krvavě na něm vydřeli. Nemohl jsem překonat tíživý ostych, jenž na mne padal s její blízkosti. Cítil jsem posléze, že i ona pozbývá jistoty, že její řeč je stále vynucenější a pohled vždy déle prodlévá na květech koberce. Nevím jak se to pojednou stalo: padlo to slovem, či pohledem do mé duše? Zdálo se mi pojednou, že tato žena dávno již na mě myslí, dávno po mně práhne. Bylo mi zde k zalknutí dusno a odporno. Mým tělem projela úzkost, jakobych pod svěžím kobercem lučních květů zahlédl šklebivý jícen pekla. Její černé oko svítilo divokým tygřím leskem — těžkou nádherou jejího pokoje prochvíval plamenný žár vášně . . Rychle jsem odcházel, nepohlédnuv na ni. U dveří, chvíli jsem váhal . . nikdy nepolíbil jsem ruky kromě drsné mozolné ruky své matky. Jakoby byla uhádla mé myšlenky odtáhla ruku šetrně zpět a uklonila se chladně. Když jsem se octnul na chodbě, uchvátila mě pojednou bolestná lítost, že jsem ji bez příčiny hrubě urazil. Nevěděl jsem co počíti. — *P. d.*

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Pokračování.)

Od tohoto moderního, evolutionistického monismu, který v soustavu filosofickou úplně vypracován nebyl, liší se diametralně monismus Spinozův. Vyjdeme-li z dualismu, který liší realné a transcendentálné, můžeme Spinozismus pojímati jako negaci realního, jevů, monismus moderní jako negaci transcendentalního. Monismus Spinozův je naskrz důsledný, všecko jsou attributy a mody substance, již si mysliti můžeme jen jako jedinou, boha. Ale Spinozismus nám přijmouti nelze z nejedné příčiny. Předně jest koncepce jeho výhradně logická, z nejvšeobecnějších pojmů, to jest z nejprázdnějších schemat tvoří se základy světové. Jaká jest to stavba, jejímž uhelným kamenem je definice: Substance jest to, co samo o sobě a sebou jest představitelno? Pak není možno se smířiti s negací světa jevů jako reality, redukováním jich na stavy jediné podstaty a celým mysticko-pantheistickým duchem, v němž individuum jest umlčeno jen ad maiorem dei gloriam. Nejtěžší však nedostatek Spinozismu jest vysvětlení světa z boha: bůh, nekonečná substance má nekonečně mnoho attributů, z nichž známe jen dva, nekonečnou rozsáhlost a nekonečné myšlení, což jest jen dvojí název pro tutéž věc. Proto na př. tělo a duše je totéž, jen z různého stanoviska pozorováno. Svět hmotný a myšlení jsou dvě para-

lelní řady, žádná z obou není příčinou, vysvětlením druhé, nýbrž jen neurčitý, nepochopitelný bůh. Podobnost Spinozismu s moderním monismem je hlavně formalní, oba vycházejí od docela různých principií, různými methodami, a jen zřetel všeobecný vede k některým shodným výsledkům, jako pantheismu. Jen nedostatečná kritika a analysa může v moderním monismu navazovati na nauku Spinozovu.

Monismus novověký chce býti induktivní filosofií vyplývající z věd přírodních, čili spíše z věd veškerých, přírodovědeckým duchem proniknutých. Proto jest mu provésti nejdříve kritiku přírodovědeckého poznání. Všecko naše vědění dá se uvésti na kombinace představ a těmto odpovídající smyslové pocity. Pocity promítáme mimo sebe, a přikládáme jich příčinám, popudům, realnou existenci ve vnějším světě. Odtud se béře filosofie, úzce spjata jsouc s fysiologií smyslového vnímání, dvojím směrem. Buď klade důraz na to, že pocity jsou funkcí člověka, a proto se musí vykládati z jeho ustrojení. Již při prvním kroku na této cestě shledáváme se s theorií, která až doposud ohromný vliv má na fysiologii: hypothesou o specifické energii smyslové. Tato dí: jakost našich pocitů nezáleží na jakosti podnětů, nýbrž toliko na ustrojení ústředního orgánu vnímání (nikoli snad obvodového ústroje smyslového nebo vodícího nervu); týž popud jakéhokoli rázu můžeme pocítiti jako světelný, tepelný, sluchový, hmatový i jiný pocit, dle toho, do kterého okrsku a které buňky v kůře mozkové dochází. Tato specifická energie je oněm buňkám vrozená*). Do důsledků provedená tato theorie ocitá se v odporu s četnými fakty přírodovědecky zjištěnými a nedá se smířiti s theorií evoluční. Jsou-li naše pocity výhradně určeny našimi ústroji, nastává otázka, zdali existuje realně »vnější svět«, a jaká jest jeho povaha. Můžeme říci ovšem, že nevíme, ale tím jsme neřekli nic. Jiná možná odpověď jest, že vnější svět vůbec neexistuje; toto řešení se příčí naprosto povaze lidského myšlení, popírá možnost přírodních věd, a je na tomto stupni nedůsledné, neboť vnímací orgány, svoje tělo, musíme nutně pokládati za kus »vnějšího světa«, neboť víme o něm zase jen skrze smysly. Extremní důsledek by tu byl Fichtovský subjektivismus, avšak i ten vlastně chová nedůslednost v sobě tím, že zamítá pro řadu základních jevů (které tu mohou býti jen psychické) kausalitu, jež jest vlastně jádro vší důslednosti a soustavy. Třetího řešení se tu přidržela skoro celá přírodověda, přijímajíc za podstatu světa pohyb atomů. Hypothesa atomistická, jako heuristická domněnka nadmíru plodná a užitečná, stala se dogmatem, a tu velice nebezpečným: úkolem přírodopisu se stalo, všecky jevy à tout prix převésti na pohyb atomů, a to pokládáno za výklad dostatečný. Četné šiky přírodopisců táhnoucí do pole za dogma tohoto vědeckého materialismu potiraly stále se tenčící zástup odpůrců jako nevědecké metafysiky, nevidíce, že sami hájí metafysické axioma, za realitu prohlašují, co nikdo přímo nepozoroval, za illusi barvy, zvuky, teplo, chuti, pocity, představy, myšlenky, které nám empirie podává. Filosoficky jest to Lockovo rozeznávání primárních a sekundárních qualit; chceme-li empirický základ to-

*) Objasnění nynějšího stavu tohoto problemu podávají dva instruktivní články v Živě r. 1897. od E. Babáka: »O principu specifické energie smyslové.« »Proti principu specifické energie«, kde uvedena i hojná nová literatura.

hoto materialismu uhájiti a osvětliti, přiznáme, že mohl vzniknouti jen přeceňováním jediného smyslu, hmatu, proti ostatním, jediného odvětví fysiky, mechaniky, na úkor částí i věd jiných.

Jinak lze uvažovati takto: Pocity mají zajisté příčinu, jí neuznamenáváme v sobě, proto jest vskutku tam, kam ji promítáme, vnější svět existuje. To jest stanovisko naivního realismu, přirozené myšlení každého člověka, východisko, odkud in praxi postupuje vědecká indukce. Bez naivního realismu není vůbec přírodní věda myslitelna, a materialismus, jak jsme jej vylíčily, jest vždy jen dočasnou odchylkou od něho při vědecké spekulaci. Historie posledních desíti let přírodovědeckého bádání ukazuje, že řada myslitelů se od materialismu opět odvrací. Přece zdá se však, že naivní realismus je mělký, že ignoruje vážné filosofické a fysiologické námitky, i jest třeba uhájiti jej proti nim, po případě i doplniti. Snad by bylo zbytečno obšírně dokazovati, že metafysické supposice jsou škodlivy soustavě každé empirické vědy, opakovali bychom jen Kanta dovozováním, že pro tyto, noumena, neplatí zákon příčinnosti, a že tedy zavedením jejich ruší se kausalní souvislost, podstata každé vědecké soustavy. A naivní realismus je jediný, jenž nám žádných věcí o sobě nevnucuje. Doplniti jest třeba jej jistou měrou skepse, která vyplývá z historických a fysiologických poznatků. Dějiny věd nám líčí, jak se představy o světě měnily, ba dokonce časem v opačné převrátily, fysiologie a psychologie nás poučí, že tytéž popudy vnější mají různé účinky dle vlastností vnímajícího podmětu. Proto třeba jest uznati: předmětem vědeckého zkoumání lidského jest svět lidský, t. j. svět, jak se nám jeví; ale podstatou světa jest vůbec jenom, že se jeví, svět absolutní jest svět beze všeho vztahu ku jakékoli bytosti, a snažíme-li se jej vystihnouti, vždy dojdeme ku prázdnotě, čili jinak: svět absolutní pro nás neexistuje, proto nemůže býti předmětem žádné vědy ani filosofie. Jen tím způsobem možno jest vyváznouti z osudného rozporu, při němž na jedné straně ukládá se nám hledání pravdy, a na druhé straně ad oculos demonstruje pomíjejícnost všech pravd. Závěr ten jest také nutným důsledkem nauky evoluční a usmířením subjektivismu s objektivismem, kde subjekt stává se integrujícím článkem jediné kausality světové.

Zdá se sice, jako by tu činil monismus nemístnou koncessi nevědeckému, anthropocentrickému, populárnímu názoru světovému; ale jest prostě upřímný, spokojuje se tím, čeho jedině věda dosáhnouti mohla. Přesvědčíme se, že materialismus, který všecky jevy uvádí na přitahování a odpuzování atomů, dopouští se tu tak ukvapeného anthropomorfismu, jako na př. náboženství lidským představováním svého boha, a zrovna tak daleko překročuje dosah zkušenosti, jako ono. Úkolem vědy bude tedy přesně pozorovati jevy, a najíti mezi nimi souvislost, vyslovovati theorie, které nejsou nevyvratitelnými dogmaty, nýbrž konstrukcemi, co nejjasněji spojujícími pokud možno největší skupiny fakt, a pronášeti praktické zásady, které nejsou příkazy pro věčnost, nýbrž moderativními pokyny pro člověka, jaký jest. Ty zásady měl vynikající zástupce přírodovědeckého prositivismu ve Francii, fysiolog Claude Bernard, a tím směrem postupuje nejznamenitější dosud soustava induktivní filosofie Spencerovy. V tomto naivním realismu a zároveň relativním fenomenalismu stý-

ká se hluboce věda i s uměním. Pro umění konečně též nejplodnější je zásada, viděti věci, jaké jsou (a to jest vlastností i velikého umělce, i velikého badatele, viděti ve věcech, co v nich jiní dosud neviděli) a konečný cíl vědy, sestrojiti jednotný názor na svět z daného stanoviska lidského poznání, jest rázu v jádře esthetického.

Celý ten názor se stránky noetické charakterisuje i důsledné držení se kausality. Otázku po oprávněnosti kausalního myšlení vlastně zodpověděti nelze, poněvač každý výklad, ať pro, ať contra spočívá zase na kausalní souvislosti: vůbec mysliti důsledně, uvažovati vědecky značí neustále se držeti kausality. Jak tuto popřeme, nemůžeme vlastně mysliti nic, neboť to jest jediná nám známá forma myšlení. S druhé strany zase vědecký fenomenalismus nemůže pátrati po poslední příčině, protože by tato nebyla determinována, a tím nedostupna byla vědeckému poznání.*)

Haeckel sám nepodává žádné kritiky poznání, a že hlouběji se jí nezabýval vůbec, svědčí nikoli k jeho prospěchu ta místa jeho poslední knihy, kde pojednává o nejobtížnějších a nejspornějších problemech způsobem příliš dogmatickým. Proto vychází jeho myšlení, jako většina dogmatických filosofií od stanovení pojmu podstaty světové. Jeho pojem substance má dosti podivuhodný obsah i genesi. Je totiž kompromissem mezi třemi velmi různými názory. Přírodní vědy v první polovině devatenáctého století přijímaly řešení čiře materialistické**) pro t. ř. neústrojnou přírodu, a díl biologů je zaváděl i do pojímání tvorstva živého. Jedinou podstatou všeho byla hmota v pohybu; ta vyhovovala úplně vědeckým požadavkům, jsouc veličinou přesně měřitelnou, a nad to od dob Lavoisierových každou chvíli na analytické váze bylo možno se přesvědčiti o nezměnitelnosti, stálosti a tedy věčnosti hmoty, vykonati chemicko-metafysický důkaz. Ale materialistický výklad v biologii dospěl největšího rozkvětu, když vlastně jeho fysikální důvody byly valně otřeseny. Již dříve fysice největší obtíž způsobovaly otázky: je-li hmota sama sebou, pravá substance, odkud jest její pohyb? Co znamená vlastně síla, jak jmenujeme příčinu pohybu? Úvahy Mayerovy, Jouleovy, Helmholtzovy ujaly se tohoto polomystického pojmu síly, jenž mathematickému spracování stále se vzpíral, a objevili v něm novou substanci, energii. Energii, síle v smyslu stálé příčiny stavů i změn hmoty, přiznali tutéž cenu jako hmotě, jí nelze vytvořiti ani zničiti, ani rozmnožiti, ani zmenšiti, souhrn její v přírodě jest veličina stálá. Ku zákonu zachování hmoty, přistoupil zákon zachování energie, a stal se pro přírodovědu větou nepochybnou. Není též ničím jiným, než konstatováním fakt. Určitý děj produkuje množství energie, již můžeme měřiti vykonanou prací. Tuto energii můžeme měniti v jinou, a to několikráte. Převedeme-li úhrn výsledné energie v jedinou formu, (a sice nejsnáze se to děje v teplo), shledáme, že obdržíme totéž množství, které bychom přímo z původního zdroje dostali. Tak spalováním uhlí lze jeho chemickou energii změniti v tepelnou, teplo dodává páře v parním kotli její napjetí, jímž koná mechanickou práci, pro-

*) Pronikavě osvětluje tuto stránku theorie poznání kniha A. Macha »Die Analyse der Empfindungen«, po sepsání této stati vyšlá.

**) Nehledíme-li ku metafysickým spekulacím, jež v skutku mimo půdu přírodopisu stály.

jevujíc energii pohybu. Při tom stroj překonává tření, spotřebovaná práce způsobuje zahřátí. Kdyby stroj práci konal v uzavřeném prostoru, a zastavil se v původní poloze, bude se celkový výsledek jeviti jen teplem, a to, změříme-li je, jest totéž, jako kdybychom přímo uhlí spálili a jím zahřívali. Ale podobně můžeme parou hnáti dynamoelektrický stroj, tím rozněcovati elektrické světlo, neb prováděti chemické pochody, nebo konečně zas mechanickou práci, celková bilance bude jako v prvním případě. Ovšem práce, jíž při tom sužitkujeme, jest jen nepatrný zlomek té, která se produkuje; ale ztráty existují jen pro prospěchy člověka, v přírodě jsou jen jinými projevy. Důležitý jest ještě rozdíl mezi energií aktuální a potentialní, »silou živou« a »napjetím«. Zdvihnu-li kámen, konám práci a vydávám energii; ale kámen nabude tím nové polohy, a puštěn k zemi může vykonati zrovna tak velikou práci, jakou jsme spotřebovali. Zrovna tak je energie obsažena v páře, která přeměnou ve vodu vydá tolik tepla, kolik bylo třeba, aby z vody vznikla. Podobným způsobem můžeme shromážditi energii chemickou na př. ve sloučenině explosivní, elektrickou v leydenské láhvi neb akkumulatorech a t. d. Na první pohled zaráží vystavování energie za substanci, ale praxe technická a sociální, oceňujíc práci, ba prodávajíc ji, ukáže nám, že jest to veličina dobře měřitelná, a že nejsou to jen odvážné theorie, které ji konstituovaly. Zejména ve fysice energie záhy stala se důležitější než hmota, fysiologie ji následovala, a chemie i biologie (morfologická) také s ní musily počítati.

A dualismus byl tu. Energii nebylo možno odstraniti, nebo ji vyložiti jako funkci hmoty, byla možná jen dvojí cesta z tohoto dualismu: buď hmotu a energii sloučiti ve vyšší jednotce, nebo popříti hmotu vůbec jako substanci. První řešení je Haeckelův monismus. Haeckel slučuje hmotu s energií Spinozovským pojmem substance: obě jsou jen dvě stránky téhož jsoucna. Ale spojení tak vlastně uskutečněno není: abychom s Kantem mluvili, v říši fainomen hmota a energie jsou od sebe vzdáleny, v říši noumen máme místo nich jediný pojem substance; a tento spojující člen nemůže právě ty dva druhy jevů spojiti, protože jest z jiného světa. Haeckel míní, že v každém faktu zkušenost nám podává hmotu i energii, neznáme prý energie bez hmoty. To jest pravda, ale jen tenkrát, když každému zjevu hmotu supponujeme. Světlo dle obyčejné theorie fysikální jest pohyb, t. j. energie atomů etherových t. j. hmoty; ale zkušenost nám nepovídá nic o etheru, a nikdo ho dosud na analytické váze nezvážil. K tomu prosvítá tímto monismem zakuklený materialismus, energie má býti přece vlastností hmoty. Druhá základní vada Haeckelovského monismu jest, že identifikuje bez odůvodnění a bližšího výkladu energii s myšlením a činností duševní vůbec. Dle toho, jak Haeckel sám uznává, musí duševní jevy na sobě tak kvantitativně záviseti, jako fysikální. Psychofysika prý to ukázala. To jest hrubý omyl; velká část psychologů pokládá mathematickou formulaci psychických zákonů za nemožnou, a Fechnerův »základní zákon psychofysický« jehož se Haeckel dovolává, praví něco zcela jiného: dle něho intensita pocitu jest úměrná logarithmu intensity popudu, své příčiny; ve fysice jest účinek úměrný přímo příčině.

Obezřetněji a při tom mnohem radikálněji než Haeckel vede si Ostwald. Ptá se nejdříve: jak a odkud známe hmotu a energii? Odpovědí,

že naše vědění o nich pochází ze smyslů, přiznává se otevřeně ku naivnímu realismu, i dochází úsudku, že přímo víme jen o energii; jeť to název pro příčiny našich pocitů. Tak úplně odpovídají pocitům energie světelná, tepelná, mechanická (tlaku, napjetí). Hmotu o sobě nemohu pozorovati, ani si představiti: barva, světlost, váha, tuhost, všecko jsou energie, ba ani vyplňování prostoru nepatří hmotě, zjevujíce se jen vydáním energií: pohybem pozorovaného předmětu neb pozorovatele, po případě světelným neb tepelným zářením. Hmota jest abstrakce, která vzniká ze zjevu odmyšlením jeho vlastností, energie jsou jen objektivnější výrazy pro vlastnosti.

Z těchto zásad vychází energetika Ostwaldova, a jest vskutku monistickou fysikou a chemií. Před materialismem a monismem Haeckelovým má tu přednost, že nepřejímá žádný princip odjinud, z metafysiky, a jistě není »spiritualistickým« monismem, jak Haeckel myslí, identifikuje i tu, mylně, duševní jevy s energií.

Jinou chybou jest stylisace zákona zachování energie, jejž Hackel vyjadřuje s Clausiem větou, že souhrn vší energie ve světě je veličina stálá. V tom jest obsaženo tvrzení, že jest to veličina konečná, a svět sám že jest konečný, jak Clausiova theorie o maximu entropie čili konečném vyčerpání vší aktuelní energie přijímá. Proti tomu polemisuje Haeckel prudce, ano otevřeně tvrdí, že svět jest nekonečný. Ona chybná stylisace jest konečně věc vedlejší, ale s důrazem sluší vytknouti, že jest to jen hlásání dogmatu, praví-li se, že svět jest nekonečný prostorně i časově, právě tak, jako dí-li se, že jest konečný.

Můžeme říci určitě jen tolik, že svět se prostírá dále v čase i prostoru, než naše poznání dosud mohlo dojíti. Na druhé straně této Kantovské antinomie si vedl Haeckel už opatrněji: k otázce, skládá-li se svět z diskretních, nedělitelných atomů, nebo je-li to kontinuum do nekonečna dělitelné odpovídá tím, že uvádí sice atomistickou theorii jako všeobecně uznávanou, ale chýlí se raději ku hypothese pyknotické, dle které celý prostor je vyplněn původně jednotnou hmotou, která se v určitých bodech zhustila v atomy hmoty, jinde zředila a jest tam etherem (theorie v poslední době J. G. Vogtem zastávaná). Existence etheru jest Haeckelovi od 12 let dokázaným faktem. Stíhá dokonce výsměchem »positivní exaktní fysiky« kteří mají o tom pochybnost. Pojem etheru jest vskutku odvozen takto: světlo, elektřina nedají se uvésti na pohyb vážitelné hmoty; protože jsou všechny zjevy pohybem hmoty, jsou tyto pohybem hmoty nevážitelné, etheru. Střední věta, jak patrno, má cenu jen hypothetickou, a padá, jakmile mohu si mysliti nějakou jinou původní energii, než pohyb hmoty. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Henri Lichtenberger: Nietzscheova filosofie. Autoris. překlad Arnošta Procházky. (Nákladem J. Pelcla. Cena 2·20 K).

Potřeba knihy, která by podávala jen poněkud celkový obraz Nietzscheovy osobnostia jeho myšlení, cítí se i u nás tím nalehavěji, čím častěji je jméno jeho vyslovováno. Dojem, jejž vyvolalo jeho nedávné úmrtí, dal potřebu tuto tím silnější cítiti a překlad knihy Lichtenbergerovy chce jí vyjíti vstříc. Na úplný překlad originálů Nietzschových není u nás tak hned pomyšlení a vedle toho jsou ony většině českých čtenářů, i sebe dychtivějších a inteligentních, těžko přístupny pro svou drahotu a subtilnost obsahu. Není konečně jediné knihy Nietzscheovy, s níž by se obrážel duch jeho celý a tak zmocniti se dokonale celého toho kroesovského bohatství idejí, jež v nich rozházel, znamenalo by práci několika let, jakou si může dovoliti jen málokterý ze čtenářů opodál stojících. Takoví jsou a budou odkázáni, aby se s dílem Nietzscheovým seznamovali jen z druhé ruky. Pro tento účel je kniha Lichtenbergerova jako stvořena, sami Němci takové ani nemají. Jejich literaturu nietzscheovskou, bohatou sice jinak a do nepřehledna se kupící, tvoří většinou filosofické monografie, zhustěné essaye, polemické traktáty anebo zas výrony blouznivého enthusiasmu — tedy práce vždycky buď předpojaté příliš pro nebo proti a co hlavní: předpokládající znalost spisů Nietzscheových a psané po německu, to jest abstraktně a činící temné ještě temnějším. Lichtenberger však mluví k Francouzům, to jest k čtenářstvu, které chce mít v každé věci jasno, které miluje logiku, definitivní formuli, průzračnost a eleganci. Všecky tyto přednosti kniha jeho má a je místy pravou rozkoší číst, jak v mozku, francouzskou kulturou vyškoleném se obrážejí myšlenky filosofa, jehož pravou duševní domovinou byla vlastně Francie, země aristokratické kultury a stylového artismu. V základním pojetí předmětu jeví se Lichtenberger odchovancem moderní literární kritiky Taineovy. Považuje za zbytečno přít se o objektivní pravdu či nepravdu nietzscheovské nauky, vidí v ní především projev osobnosti a jistého zorného úhlu na život, jenž má biologické a psychologické právo býti připuštěn. Podniká sice pokus uvésti myšlenky Nietzscheovy v soustavu, ale ne v nějakém vědeckém slova smyslu, nýbrž jen v jejich vývojové a personální sjednocenosti. Pokus se celkem zdařil. I partie tak temné a sporné jako je na př. idea věčného návratu věcí jsou tu osvětleny a organicky zaklíněny do celkové stavby. Nietzsche tu není kritisován ani filosoficky ani moralisticky, ne — je prostě psychologicky vysvětlován a chápán. Nevím sice, je-li Lichtenberger rozený Francouz, ale pravý instinkt Francouze ozývá se v závěrečné formuli, již nalezá

pro zjev Nietzcheův. Je mu totiž »jeden z nejčistších typů, jež existují individualistní a aristokratické morálky, velmi krásná a podivuhodně logická ukázka morální sázky.« A zasluhuje být prý právě tak připuštěna, jako na př. morálka Tolstojova, která znamená sázku na hypothesu Nietzscheovi diametrálně protilehlou. Tedy stanovisko po výtce esthetické, cenící především jiným dobrodružnou důslednost a čistotu stylového principu a dovedoucí po spůsobu Renanově chápati vedle sebe i principy nejrůznější. Interesantní je dodatek, v němž Lichtenberger ukazuje jak Nietzsche jako hlasatel »věčného návratu« měl předchůdce — o nichž však nevěděl — ve slavném revolucionáři Blanquim a v Le Bonovi, autoru »Duše davu«, z čehož nevyvozuje ovšem nic dalšího, než že shoda těchto tří od sebe nezávislých myslitelů poukazuje k jistým všeobecným sklonnostem moderní duše. Základním motivem všeho Nitzscheova vývoje je Lichtenbergerovi zápas jeho s tělesným utrpením a pessimismem, odtud také nese kniha známé motto z mystického filosofa mistra Eckharda, jejž tak rád citovával i Nietzscheův »vychovatel« Schopenhauer. Za svůj značný úspěch ve Francii děkuje kniha Lichtenbergerova i své skvělé a barvité dikci, která pružně a plasticky přilehá i k nejsubtilnějším uzlům a klikatinám myšlenek. Tím vším, myslím, je dostatek odůvodněna naděje, že kniha Lichtenbergerova vykoná svůj úkol i u nás, jako jej vyplnila ve své vlasti. *j.*

Z výstavy „Manesa“. Vstupujeme plni očekávání jako na loď, jež stojí připravená na cestu k cizím, tajemným břehům. S nevtíravou elegancí, ale neodbytně zve vás plakát Vl. Županského delikátně komponovaný a jakmile vstoupíte, prostá elegance místností v Novoměstských sálech, architektem Kotěrou upravených, utváří kolem ovzduší, jakého žádá v y b r a n á společnost zúčastněných umělců. Mladšímu výtvarnému umění jde o to, vydati počet z práce umělecké nejen v Praze, jde dobývat uznání českému jménu do Vídně a zdá se, že ve šťastnou právě chvíli po úspěchu výstav Schvaigrovy, Úprkovy a Sochorovy. Vídeň naučí se znáti Švabinského, Preislera, Županského, Braunerovou a bude mnoho mluviti o Bílkovi. Nechť Manes nezapomene brzy ještě vypraviti se do Vídně s výstavou našeho Aleše. Bylo by to jeho nejlepším vděkem za osvědčené přátelství Alešovo. Nesnadný jinak podnik k místu přivésti snad by znamenitě pomohl právě účel takové výpravy. — Alešův jarý, rázovitý hejtman a výrazné lepty Úprkovy, jmenovitě jeho Rozsévač, pak brilantní akvarel, hlava zdravého staříka v plném slunci předvádějí typy našeho lidu se vší tou vůní rodné naší půdy. Hody lanžhotské a králové nepraví nám už nic. Úprkovy malby jsou monotonní v barvě a v komposici ztrnulé, jako národopisná sbírka figurin. Tím jsme hotovi s čísly, jež k pestrému davu výstavnímu mluví oživenými dojmy typicky českého umění. Nezapomeňme však na Suchardův šťastně komponovaný reliefní triptych, Návrat z pole domů, měkce sladěný jako klid vlahého večera a výrazný psychologické charakteristice typů lidského věku od rozkošného roběte jiskřivýma očima až po stařenu s hasnoucím zrakem. Jinak nemá výstava c tak výrazně českého, ani v krajinářství, každý umělec stojí za to tím líše sám za sebe. Na předním místě Fr. Bílek, záhadný jihočeský mystik, asketickým mučivým pojetím života středověku, s ustrašenými visemi

a sny lidu, pronásledovaného a decimovaného válkou, morem a panskou libovůlí, ve zhroucení všech nadějí života spínajícího ruce k římské církvi, jako jediné utěšitelce v slzavém údolí hříchův a útrap. Popatřte na Bílkovu skizu ke Zlobě času a na jeho relief Jsme vláčeni vášněmi, vyrostlé ze starého dualistického názoru křesťanského, zatracujícího tělo a hmotu, nečisté žádosti a vášně, návody to ďábelské. Jako mráz padají dojmy Bílkovy na duši moderní, obzírající krásu a velikost světa s tou zanícenou touhou náhodného a krátkého pobytu v čarovné zahradě zabloudivšího poutníka. Vizte jeho Kalvarii, dílo největší a plod práce mnohaleté. Totéž středověké pojetí Boha-člověka, rovněž provedené s turbulentní theatralností klášterů soupeřících o slávu svých zázračných ostatků svatých a plnomocných odpustků. Jeho Orba je ono biblické: Zlořečená země pro Tebe, v potu tváři své chleb jísti budeš a Jak paprsek slunce na dřevě života umírá jest vise mnicha novice, an lesem a nocí poprvé se bere za zázračným dobrodružstvím. Všecka tvorba mohla by svým vznikem býti z doby Chelčického a Miliče. Práce sochaře a řezbáře Bílka silný účinek má na každého, nechť již působí tak či onak. Umělec dokonalý a mnohostranný ovládající techniku i materiál, duch pevně zakotvený, člověk svatý jak anachoreta. Jeho řezby, sádry, kameniny a kartony jsou vesměs práce technicky dokonalé, jeho hlavy ve dřevě řezané zvláště otce a matky jsou vzácné výraznosti. — Jan Preisler je z našich malířů nejlépe hoden jména básníka. V poetickém pojetí a provedení myšlenky nemá sobě rovného. Preislerovi je všechno zvláštním a svůdným dobrodružstvím, každý vjem a každá událost. Jeho trojdílný obraz Jaro jest pravá pohádka jara: v otevřené krajině sedí u stromu jinoch udivený znepokojením svého nitra i vší rozpukající přírody kolem, snivé roztesknělé oči upíraje do dálky. Pohádkové postavy princezen po obou stranách sesilují čarovný dojem díla. Jarní večer je mistrně sladěná barevná harmonie. Max Švabinský, nedostižný mistr perokresby a známý delikátní portretista, upoutá každého svou efektní podobiznou stařeny na jasně zeleném pozadí tiché stráně a charakteristicky věrnou podobiznou prof. Golla Podobizna mladé dámy a portrét Maeterlinka jsou díla hotového umělce. Oprávněné bylo očekávání na illustrace k Máchovu Máji. Švabinský jako malíř nejvášnivějšího temperamentu zdál se býti nejpovolanějším k illustraci Máje. Ve výstavě viděti dvě ukázky. Z těch jen Prolog z části splnil očekávání. Dvě sbíhající se stráně namalovány tu v křiklavém kontrastu jasně žlutého světla a tmavě modravého stínu symbolisujíce štěstí a tragiku lásky. Ant. Slavíček je krajinář bezprostředního dojmu z barvité krásy přírody a kypré sytosti barev. Světlo a barvy jej dráždí a vyzývají. Zanícený tichou velebou Červnového dne, stržený rozbrázděním vod a plachým chvěním listí pod nárazy větru, provokován dráždivou červení střech na shluku chalup u tiché vody maluje v pohnutí prvého dojmu s touž energií, se kterou Napoleon náhle napadal cizí armády. Pravý opak Slavíčka jest Hudeček Zapředen v melancholické dojmy svého nitra, ostýchavě a s chvěním přenáší své nálady v ztlumených barvách na plátno. Měsíc zrcadlící se v tiché vodě u vsi jest obraz vzácné sugesce. I ostatní obrazy Hudečkovy jsou díla silně sugestivní až na Duhu, jež na nebi lpí tvrdě a těžce jako přibita. Alois Kalvoda maluje nyní rád širokým štětcem

melancholické krajiny. Jeho Mrak v pojetí velikolepý nemá toho účinu, jaký by mohl míti. Marně se ohlížíme mezi krajináři po Kavanovi, Holubovi, Schusserovi a jiných známých z výstav Manesa. Místo nich čteme některá nová jména: Jan Honsa, Frant. Šimon. Náladová zákoutí staré Prahy líčí nám v něžných a s mužskou jistotsu vržených akvarelech Zdenka Braunerová. Jan Dědina vystavuje dráždivě svěží Pařížanku, Zdenka Vorlová plastickou snědou hlavu s ohnivými květy v černých vlasech, Karel Špilar dva pastely, z nichž ženský akt lehce svítí svižně malovaným tělem, Jar Panuška draka z pohádky, jejž staví před nás s utajovaným úsměvem vypravěče pohádek a J. Kupka dvě litografie sžíravé ironie. Blázni a To jest člověk. Lepty Emingrové (charakteristické hlavičky), Šimonovy Oči vidoucí a viděné a Preissigovy labutě a hrad na příkrých srázech jsou vesměs práce vybrané. L. Šaloun má efektní skupinu Vypuzenci, výraznou hlavu starce Ve stínu smrti a trochu divadelně aranžované Žhavé květy. P. Rada vystavil dobře modelované poprsí mladíka, Beneš elegantní návrhy na akcii elektrických drah a Ex libris a Anna Boudová a V. Knížková dekorované nádoby z kamene známé již dokonalosti. *V.*

Umělecká výstava v Zábřehu na severní Moravě.

Ve dnech 14.— 28. října otevřena byla v Zábřehu v nové budově matičního gymnasia umělecká výstava. Největší sál věnován byl originálům českých umělců, z větší části mladší generace; krajinomalba převládala. Byla to většinou díla známá již z jiných výstavek po Čechách letos pořádaných, z části však i nově získaná. Celou řadu svých maleb vystavil zejména mladý mistr Lolek, rodák z blízké Zvole, a podal tak přehledný obraz své mnohoslibné činnosti dosavadní. Pozoruhodny byly z obrazů Schlatauera, mistra v Praze tuším málo známého, hlava Římanky a Egyptanky s neobyčejnou jemností a elegancí podané. V druhé síni rozvěšeny a vyloženy reprodukce uměleckých děl všech dob, od řecké antiky až po moderní plakát. Četnými reprodukcemi vyzdobeny byly mimo to i chodby budovy. V třetí komnatě vystaveny valašské gobeliny, jež byly vůbec pro širší veřejnost novinkou. Byly provedeny na Valašsku podle návrhů mistra Schlatauera staroskandinavskou technikou, o níž nemohu bohužel, jsa neodborník, se šířiti. Lze očekávati, že gobeliny ty dojdou ve Vídni, kde mají býti vystaveny, zasloužené pozornosti a úspěchu originelností koncepce i smělostí a živostí v barvě.

Že všechny tyto předměty byly získány a shromážděny na výstavě zábřežské, jest zásluhou neobyčejné energie a vytrvalosti ředitele gymnasia v Zábřehu, p. dr. Kahlika. Bylo to skutkem velké odvahy pořádati uměleckou výstavu v malém městě, s nadvládou německou, s nečetnou českou inteligencí, s lidem ujařmeným Brassovým kapitálem. Výstava byla odkázána z největší části na obecenstvo bez vzdělání uměleckého, aesthetického. Ten náš dělník a venkovan, a na mnoze i řemeslník, znal jen malby a sochy v kostele a nevkusné barvotisky z trhů a poutí. Výstavou otvíral se jim nový, neznámý svět. Měli předstoupiti před výtvory nejrůznějších směrů uměleckých, měli při každém díle chápati a vnímati jeho umělecké kvality a přiblížiti se duši umělcově nepřipravenou duší vlastní. Úplného pochopení nedalo se tu na ponejprv očekávati. Šlo však o první rozhodný krok, o probuzení zájmu. — O něm může se souditi z počtu návštěvníků.

Třeba poznamenati, že hlučné reklamy pro výstavu nebylo. Výhodou bylo to, že pořádána byla v budově krátce před tím dokončené, jež sama lákala k návštěvě. Vstupné stanoveno na 40 h. Mimo to měli studující stálé vstupenky po 60 h. Z výstavních dní byly tři neděle, kdy návštěva byla ovšem nejsilnější, a dvanáct dní všedních. Počet návštěvníků lze čítati na tisíc. Třeba se zmíniti zvláště o několika hromadných návštěvách; tak dostavili se Krumpaští, hrnčířští dělníci ze Zábřeha, Zvolští a Postřelmovští. Zejména uvědomělí občané z Postřelmova projevili pěkně svůj zájem pro výstavu i peněžitou podporou. Velmi potěšitelným zjevem byly výpravy školních dítek pod vedením svých učitelů z některých obcí, tak ze Skaličky, z Postřelmova, Kosova a Hoštýna. Při obecenstvu na výstavě bylo lze pozorovati jeho nezvyklost zabývati se díly uměleckými. Pokud bylo ponecháno sobě samému, bloudilo výstavou jaksi v nejistotě a zaraženě. S mnohými obrazy nevědělo si rady. Takové návštěvníky upoutala jen díla něčím vnějším nápadná, vnitřní, intimní kouzlo nedovedli vycítiti. A tak největší pozornosti těšila se kyprá dívčina od Jos. Ženíška, při níž ovšem nebylo třeba a ani možno něco hlubšího hledati a tušiti. Mimo to obliby došly malby s nádechem sentimentality, jako Raškova žena modlící se za večera u lesního obrázku. Z krajin nejvíce zastavovalo se obecenstvo sobě ponechané před Lolkovým rybníkem zábřežským; rozhodoval tu zájem místní. Jinak bylo, kdykoliv dr. Kahlik návštěvníky prováděl, povahu a význam jednotlivých obrazů vysvětloval a na přednosti jejich upozorňoval. Bylo pozorovati, že obecenstvo s větším porozuměním obrazy vystavené si prohlíželo. Ukázalo se zase, jak důležitým a cenným je pro návštěvníky výstavy umělecké takový výklad; to je ta páska, jíž duše nepřipravená sbližuje se s duší umělcovou. Výstava zábřežská má bez odporu důležitý kulturní význam. Lid, který ji navštívil, odnášel v duši, třeba ne pochopení toho všeho, co viděl, ale přece radostné jakési povznesení, slavnostní dojem toho bohatství barev a linií, jež vnímalo jeho oko, poznal, že jest v životě něco, čím zapomíná se na všednost denní lopoty a nahlédá se v svět vyšší a čistší. Znám příklad, že prostý čeledín vrátil se z výstavy rozrušen a sliboval, že co nevidět podívá se na ni opět. Nedovedl sice odpověděti přesně na otázku, co se mu nejvíce líbilo, ale bylo lze vyrozuměti, že duše jeho byla obohacena novými dojmy, že prodlení na výstavě bylo pro něho pravým svátkem. Nelze také zamlčeti, co znamená taková výstava pro žactvo zábřežského gymnasia. Studující menšího města jsou vždy v nevýhodě proti studujícím města velikého zvláště v příčině aesthetického vzdělání. Tyto mají obrazárny, musea, divadla, koncerty a co všechno. Těch všech příležitostí venkovská mládež postrádá. Tím více třeba oceniti, když měli tu studující po čtrnáct dní možnost dlíti mezi výtvory nejvznešenějších geniů umění a sledovati snahy a pokusy mladého umění českého. Tak učiněn první krok k umělecké výchově lidu na Zábřežsku. Má-li býti výsledek trvalý, nelze než jíti na té dráze dále. Jinak po prvním nárazu a vzrušení zájem a smysl probuzený touto výstavou zase zapadnou. Na výstavu v takovém rozsahu sotva možno hned tak pomýšleti. Snad dojde jednou na sorganisování kočovných výstavek uměleckých po venkově, pak asi nebude

Zábřeh scházeti v řadě měst súčastněných. Ale to je dosud jen tužbou. Co tedy nyní? Je třeba pracovati o prohloubení uměleckého vzdělání obecenstva. Tomu sloužily by občasné výstavky reprodukcí uměleckých děl soustavně dle určitých období pořádané a příslušnými přednáškami a výklady provázené. Ty jsou snáze uskutečnitelny. Dr. Kahlik zamýšlí k účelům školským pořídíti galerie reprodukcí umění cizího i českého. Tím základ pro výstavky takové byl by už dán. Ostatek opatřil by se výpůjčkami u jednotlivců i nakladatelů. Že by se to panu řediteli podařilo, o tom nepochybujeme, poznavše, jaké bohatství reprodukcí shromáždil pro výstavu první.

V Zábřehu, 2. listopadu 1900. *Rud. Schenk.*

Divadlo.

Konečně jednou, po dlouhých odkladech, viděli jsme na jevišti Nár. divadla rozvinut ten obraz bahnitého a příšerně temného lidského podsvětí, jenž slove Tolstojova »Vláda tmy«. Nejen pro literární, ale pro velké obecenstvo nebyla novinkou. Vyšla již před lety v českém překladě, byla jedním z nejskvělejších představení berlínských herců ve zdejší Pštrosce a za poslední rok obehrála je všecka předměstská divadla. Drama Tolstojovo je z těch děl, které uvádějí kritika do rozpaků, ne proto, že by nevěděl, co o něm říci, ale protože neví co nového a zvláštního říci, aby to nedovedl říci také kdokoliv jiný, i obyčejný divák. Zde stojíme před geniálním tvůrčím činem a všecka pravá genialita působí jako něco prostého a samozřejmého. To nejvčtší je zde nejevidentnější; nečeká až to kritický raisonnement vyloví, podává se to samo. A tak mám snad opakovati, co každý sám v divadle neb při četbě cítil a nalezl vysloveno i ve všech posudcích: jak odvážně bezohledný je naturalism tohoto díla, ale jak při tom je pozvedán silnou bílou perutí ethické tendenčnosti, jak podivuhodně účelná, lapidární plastická a výmluvná je stavba těchto scén, kde není snad ani věty zbytečné, aby nepřidávala buď nového rysu ke kresbě postav anebo aby nepomáhala vybavovat dramatickou elektřinu? Jak je všecko toto umění tím úctyhodnější, že ho projevuje autor, který jeviště byl jinak dalek a i zde vlastně s největší nenuceností pomíjel příkazy a konvenčnosti divadelní machy? O uměleckých potencích »Vlády tmy« nemůže být sporu. Jinak je s ideou a tendencí. Naprosto nepochybno je ovšem, že drama toto je pendantem k Tolstojovým traktátům, že na názorném příkladě tu Tolstoj umělec ukazuje potřebu té morálky, výchovy a práce v lidu, již Tolstoj myslitel jinde hlásá. Ideje, kterými snaží se svítit do tmy v hlavách a srdcích lidu, zná celý vzdělaný svět. Ale spor může být o to, co míní vlastně touto tmou. Která jest to vlastně černá mocnost, která vládne nad těmito muži, svádějícími a opouštějícími dívky a ženy a nad těmito ženami, zabíjejícími své muže a plody svých hanebných styků? Jest to jen pouhá nevědomost, nedostatek osvěty, vzdělání? Nemyslím. Neboť když by pouhá nevědomost vedla k takovýmto zločinům u lidu z evropského slovanského kmene, po dlouhých staletích křesťanství, kam by teprv strhovala kmeny divošské, naší osvětou naprosto nedotčené? Ale zatím je známo, že právě rasy t. zv. barbarské, necivilisované mívají

velmi citlivý smysl ethický, ovšem že jen svým určitým směrem vyvinutý. Ani v rodině Dahomejce by se snad nedělo tak hned to, co zde pášou sedláci z vlastního národa Tolstojova. Určité příkazy morální a náboženské jsou jedním z hlavních příznaků neporušenosti rassy, ale tito mužíci jich neznají, v jich svědomí panuje nejpustější anarchie. A proč jich nemají? Jistě ne proto, že rassa jejich k ethickým a náboženským pomyslům ještě nevyspěla, ale proto, že je setřela a ztrácí. To myslím, že považuje Tolstoj za příčinu této »tmy«: ne morální nevyvinutost, ale morální zvrhlost a zrůdnost. O příčinách této zrůdnosti nemůže být u Tolstoje pochybnosti: zajisté dle celého svého názoru vidí jej ve stycích s tou městskou moderní pakulturou, které v mužíkovi zviklávají jako staré pojmy ethické a náboženské, pravé osvěty mu však nedávají, a probouzejí v něm jen chtivost peněz a nízkých požitků. Tento moment nesmí být přehlédnut. Autor sám klade zjevně naň důraz, jak jej viděl ze zmínek o železárně, v níž lid pracuje, v rozmluvách o bance, kam sedláci si ukládají peníze, v Nikitově vyjíždce do města atd. To nejsou už starosvětští mužíci z odlehlých, civilisací nedotčených poloasijských končin, to jsou už sedláci, kteří představují bastardní společenský a duševní útvar a tedy i bastardní zrůdnost a degeneraci mravní. Proto není případ »Vlády tmy« nijak specificky ruský, proto nás ovívá tím zvláštním puchem kriminelnosti, jejž dobře známe ze soudních referátů našich novin. Zola to tuším byl, jenž po provedení dramatu Tolstojova v Paříži napsal, že by děj jeho mohl zcela dobře se odehrát v Normandii neb Bretagni, a my můžeme dodat, že i v Čechách. Připomínáme jen na př. práce bratří Mrštíkův, Herbena, Preissové z moravské Slovače — neuvádějí nás ony často na půdu, psychologii »Vlády tmy« značně příbuznou? Leda snad na Rusi větší bída lidu, větší jeho nevědomost a zanedbanost a příkřejší spor mezi jeho starší kulturou a západní civilisací připravily úrodnější pařeniště pro tyto zjevy. Tím vším chci vlastně říci jen tolik, že drama Tolstojovo nemá osvětové tendence v západním liberalistickém slova smyslu, nýbrž naopak, že je i v něm skryta tatáž obžaloba světoběžné povrchní civilisace, která zaznívá ze všech ostatních spisů Tolstého, té civilisace, která uvolňuje jen špatné pudy lidu, ale pro skutečné osvětlení jeho ducha a srdce a pro zlepšení jeho osudu nic nečiní. — V Nár. divadle byla sehrána »Vláda tmy« sice uspokojivě ale bez těch bezohledně silných akcentů, které styl této hry vyžaduje. Posluchače, jenž drama předem znal, představení proto sklamalo; tomu, jenž ho neznal, nedalo pravé představy o vší té obrovské dramatické síle a hloubce, jež se v něm tají. Účinek byl proto celkem mdlý. *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 12. listopadu.

Volební ruch je stále nehybný a mrtvý; ani z daleka ho nelze přirovnati k té horečné činnosti, jaká se rozvinula před všeobecnými volbami do říšské rady r. 1897. Ze všech koutů našeho veřejného života zrovna čiší mrazivá lhostejnost a únava. A nejen to: veřejný život náš je dnes po poslední tříleté kampani parlamentní všecek otráven a zhnusen. Z mladočeské delegace celá řada osob odstupuje; v první řadě sám předseda klubu dr. Engel. Ještě nedávno byla mu nabídnuta kandidatura v městské skupině třeboňské, ale on telegraficky odmítl. Vedle dra. Engla odstupuje dr. Čelakovský, dr. Blažek, dr. J. Dvořák, a za nimi bývalí poslanci Dostál, Karlík, Naxera, Teklý, Kryf. U mnohých je opětovná kandidatura posud nerozhodnuta, přes to že z výkonného výboru mladočeského bylo vydáno heslo, volit všude staré lidi. Heřman Janda se uchýlil z horké půdy páté kurie do čtvrté kurie skupiny jičínské, dr. Kramář pak přijal kandidaturu v městské skupině táborské. Mandát městské skupiny slánské se nabízí radovi zemského soudu v Opavě p. V. Hrubému, jakožto zástupci slezských Čechů.

Strana staročeská promluvila ve svých pražských žurnálech dne 11. listopadu. Výkonný výbor její s drem. Riegrem v čele publikoval prohlášení ke všem stoupencům této strany, odporučuje jim v patrném vědomí vlastní slabosti, aby vlastních kandidátů nikde nestavěli, nýbrž své hlasy odevzdali vždy tomu kandidátu stran jiných, jenž jim bude svým programem nejbližším; při tom akcentovali jako hlavní část svého programu jazykovou rovnoprávnost a státní právo po dohodě s Němci. Strana státoprávní vystoupila již s několika svými lidmi Dr. Baxa, mlynář Vanka, tajemník Liška, dr. Sobotka, red. Sokol a j. jsou jejími lidmi. — Ze strany radikálně pokrokové prohlásil red. Alois Hajn ve svém orgánu »Osvěta lidu«, že kandidatury v V. kurii se vzdává. — Pozoruhodná potyčka odehrává se mezi stranou mladočeskou a vedením národního dělnictva. Strana mladočeská vybírá si přes hlavu výkonného výboru národního dělnictva z řad jeho lidi, které pak odporučuje pro pátou kurii jako kandidáty dělnické, ačkoli tito lidé v dělnictvu samém nemají nejmenší opory Tak je to hned s kandidaturou truhlářského dělníka z Loun p. Šrámka a s kandidaturou p. F. Jiránka st., dělníka ze smíchovské továrny Ringhofferovy. Někdo z mladočeského vedení je patrně zná, zalíbili se mu, a přes noc jsou z lidí, kteří stáli v organisaci národně sociální, dělničtí kandidáti mladočeští, a stojí proti svým vlastním nedávným bratřím: Šrámek proti Chocovi a Jiránek proti Klofáčovi. — Volby samy jsou již v plném proudu. V celé řadě okresů byly již také provedeny volby volitelů V. kurie: na Smíchovsku, Zbraslavsku, Rakovnicku, Berounsku, Karlínsku a j. Hlavní zápas se tu přirozeně svádí mezi sociální demokracií a stranami druhými. Sociální demokracie uhajuje z největšího dílu své dřívější posice.

Ve vůdčích kruzích mladočeských se zatím opatrně a neviditelně připravuje půda k statu quo ante: k obnovení vládní většiny s mladočechy ve středu. Dr. Kaizl to nadhodil ve svém interwievu, dr. Žáček mluvil 4. listopadu v Prostějově pro obnovení pravice, dr. Stránský v Telči 5. listopadu a v Mladé Vožici, kde byla 4. listopadu přijata na návrh velkostatk. hr Deyma opětovná kandidatura dra. Langa, byla přijata resoluce, vrcholící v přání, aby nová mladočeská delegace na říšské radě pracovala k obnovení přátelských styků se stranami bývalé pravice. »Hlas Národa« vyslovil se pak 11. listopadu v celém článku přímo pro opuštění taktiky obstrukční. »Nár. listy« uznaly ovšem za nutno postaviti se proti tomu, ale již 8. listopadu uznaly ve chvíli upřímnosti samy, že »politika mladočeská není přesně vyměřena a nemá pevně stanoveného cíle, následkem čehož je nejistota v postupu a neustálé přeskakování z jednoho stanoviska na druhé; zejména pak že není jednoty v otázce jazykové rovnoprávnosti a státního práva.«

Při posledních volbách do obecního zastupitelstva pražského utrpěla strana mladočeská citelnou porážku naproti straně staročeské, která má stále svou pevnou většinu na pražské radnici.

V uherském sněmu vyvolala deklarace arcivévody Františka Ferdinanda. projevená při jeho sňatku, velikou debatu, při níž oposice hlučně žádala, aby jí domácí řád rodu habsburského byl předložen k nahlédnutí. Záležitost není dosud ukončena a může míti jisté důsledky.

Mezi oběma ministerstvy, uherským a rakouským byl zatím sveden velice tuhý souboj o bosenské dráhy, z něhož ovšem jako vítěz vyšly Uhry, jež těžíce z ústavních zmatků rakouských vynutily si veliké výhody dopravní. Dalmacie bude na dále odříznuta od celého světa, ale uherskému průmyslu a obchodu budou otevřeny nové cesty na Balkán a to na útraty Rakouska. A při vší té bídě staví se ještě v rakouských přístavech dvě nové ohromné lodi válečné za — šestadvacet mil. korun.

Pozoruhodná byla v této době úvaha o státoprávní politice, uveřejněná v »Selských listech«, orgánu to moravského rolnictva. V úvaze té se ukazuje na to, že státoprávní myšlenka zemí koruny české nemůže nám více dostačiti, jelikož bychom musili obětovati statisíce duší vlastní krve v městech a zemích mimo vlast naši, jelikož chováme ve vlastním středu mocnou třetinu vlastních krajanů Němců, kteří by byli každé chvíle ochotni sebe i nás Německu zaprodati, jelikož zájmy naše národní se tou dobou již rozšířily daleko za hranice užší naší vlasti, stotožnily se mezitím se zájmy ostatních Slovanů rakouských, a jelikož národ náš je v tomto převážně slovanském Rakousku mnohem bezpečnějším a jistějším. —

Mnoho hluku u nás způsobily v poslední době dvě řeči v uherském sněmu posl. Csávolského a Polónyia, kteří obadva mluvili pro české státní právo. Ale projevy ty byly dle samého »Slovenského Denníku« v Budapešti tak osamoceny a bezvýznamny, že nezasluhovaly ani povšimnutí. *s.*

Sociální hlídka.

Dějí se znamení na nebi: Věstník pražského místodržitelství zabývá se otázkou v Rakousku naprosto novou, u nás dosud netknutou; totiž ochranou dělnictva při pracích veřejně zadávaných. Vlastní zásluha o to, že bylo hnuto touto otázkou, přísluší statistickému úřadu práce, jenž čím dále tím více nabývá významu pro rozvoj věcí sociálně politických v Rakousku. Zvláštní poradní sbor při úřadu tom učinil dne 5. t. m. usnesení, aby se na základě studií o všech pokusech v cizině učiněných stran ochrany dělnictva při veřejných dodávkách vy-

pracoval určitý návrh pro Rakousko. Ovšem od prvního kroku ku provedení jest daleko, ale musíme být mnohdy spokojeni i s dobrou snahou. Jsme v této otázce stejně jako v ostatních o sto honů za druhými státy. V Anglii bylo již r. 1891. učiněno sněmovní usnesení, že vláda má bdíti nad tím, aby se při zadávání státních prací pojaly do smlouvy o dodávce podmínky chránící dělnictvo zejména co do mzdy tak zvanou klausulí fair-wages, jejímž podkladem jest běžná mzda. Sněmovna anglická nespokojila se však pouhým rozkazem, nýbrž dbala i nad jeho prováděním; ob čas dává zvláštními sněmovními komisemi zkoumati státní smlouvy o zadání veřejných prací a dodávek. Komise shledaly, že v každé smlouvě výslovně jest uvedena výška mzdy, jakou musí vyplácet dodavatel dělnictvu při výrobě dodávky zaměstnaném, a že jest v ní obsaženo ustanovení, že dodavatel nesmí dodání její svěřit jiným menším podnikatelům. V některých smlouvách stanoví se též, že práce musí býti provedena v dílnách veřejně přístupných (ne po domácku) a že v dílnách těch musí být učiněna všeliká opatření pro tělesnou bezpečnost a zdraví dělníka a že zejména práce nesmí trvat déle než 8 hodin. Jak poslanecká komise zjistila, podmínkami podobnými řídil se nejen stát, nýbrž také většina velkých měst při zadávání veřejných prací. V prvé řadě jest tu ovšem veleměsto nad Temží, kdež musí se zavázat veškeří podnikatelé přejímající dodávku a práci od města mzdovou klausulí, vypracovanou John Burnsem, že budou platit dělnictvu mzdy dle sazeb odborových spolků dělnických a že budou šetřiti pracovní doby, již uznávají trade unions Každý přestupek se trestce 100 librami šterlinků pokuty.

Jiné státy zůstávají ještě za Anglií. V Belgii pokoušela se r. 1896. poslanecká sněmovna upraviti tuto otázku a schválila zásadně, jaké minimální mzdy má dělnictvo dostávat. Usnesení to však zvrátil senát. Ministr veřejnýeh prací vydal nicméně téhož roku nařízení, dle něhož do smlouvy s dodavatelem pojímá se klausule, že nesmí vyplácet nikdy nižší mzdu, než jaká jest ve smlouvě ujednána. A ještě týž rok vyšlo další nařízení, že úřad sám má právo předpisovati minimální mzdu. V Belgii jsou to dále také města, jež též čile si vedou. V Bruselu prvý pokus se mzdovou klausulí pochází dokonce již z r. 1855. V Holandsku a Švýcarsku jsou to také obce, jež do smluv o zadávání veřejných prací přijímají klausuli o minimální mzdě. Ve Francii zasáhla do otázky této také vláda roku loňského několika dekrety, jimiž se stanoví, že podnikatelé zvláštními klausulemi při smlouvách musí se zavázat, že budou dodržovati normální pracovní dobu a normální stejnoměrnou mzdu, jež musí být přiměřena mzdové sazbě pro každý odbor a v odboru tom pro příslušné město, kde se práce provádí. V Německu však a u nás o podobných opatřeních na ochranu dělnictva při veřejných dodávkách není dosud ani potuchy, ani se strany státu ani se strany obcí. V Německu nedávno zamítlo podobný návrh obecní zastupitelstvo berlínské. V Praze nejen že se žádná podobná klausule nepojímá do smluv, nýbrž zde se naopak stalo ještě, že obec, když se dělnictvo při stavbě nového kamenného mostu u firmy Gregersonovy zaměstnané domáhalo stávkou zlepšení svých pracovních podmínek, dodavateli smlouvu ještě uvolnila, jen aby dělnictvu nemusil povoliti. U nás jest ve věci té naprostá tabula rasa. Počin statistického úřadu práce bylo by lze tudíž jen vítati, kdyby ovšem byla vyhlídka na brzké uzákonění podobných opatření na ochranu dělnictva. Zatím víme, že má statistický úřad práce ve stolku vypracovaný slušný celkem návrh o státním prostředkování práce, ale jak poměry jsou, zůstane i ten hezky dlouho v zásuvce — — —

Nové sociálně-politické zákony v té naprosté stagnaci zákonodárné mašiny se nezavádějí, a staré, jež potřebují důkladné správky, se nespravují. Na př. nový do-

movský zákon, který vejde teprve počátkem ledna příštího roku v život, potřeboval by důkladnou záplatu hned teď po novotě. Co mělo být sociální reformou, co mělo přinést nápravu v nesnesitelných poměrech dosavadního domovského práva, to stalo se podnětem k žalostným zjevům. Obce, aby nemusily chudé občany uznat za své příslušníky a jim přiznat tak nárok na chudinskou podporu, raději je předem vyhánějí, »očisťují« se od nebezpečné chudiny. Namnoze se vypovídání to provádí ve velkých rozměrech; padesát i sedmdesát rodin se najednou vyhostí se záminkou naprosto malichernou, třebas jen proto, že chuďas dopustil se někdy přestupku polního nebo lesního pychu, nebo jiné podobné maličkosti. Je to zjev opravdu zahanbující a svědčící o tom, že není ještě v obcích našich smyslu pro sociální úkoly obce. Ale na druhé straně nesmíme si zapřít, že základní vada spočívá v samotném zákonu. Obecní starosta jedné jihočeské vsi nabádaje chalupníka k vypovědění chudého nájemníka z bytu aspoň prý na osm neděl, jen aby tu nenabyl domovského práva, odůvodňoval to v dopise tím, že prý chuďas ten má víc dětí, jež by mohly někdy připadnout obci na obtíž, obec však že žádného jmění nemá, že by se to musilo zaplatit přirážkami. Zákon stanovil sice úpravu domovského práva, ale nepostaral se zároveň náležitým finančním opatřením, aby obce mohly plniti sociální úkoly, jež jim připadají. Má-li se u nás zkrátka komunální sociální politika postavit na zdravé základy, bude se musit v prvé řadě od základu zreformovat finančnictví obecní. Překonaný systém přirážkový naprosto nestačí a nevyhovuje. Je závadou nejen v této zamucující praxi nového domovského zákona, ale je podstatnou překážkou soustavné sociálně-politické práce vyššího slohu v obcích u nás vůbec. Důležitým sociálně-politickým úkolem u nás bude tedy zreformovat v prvé řadě systém — berní.

Z hnutí stávkového v poslední době větší pozornost vzbuzovala stávka knihařů v Praze u firmy Pfeifrovy. Dělnictvo získalo v ní některé úspěchy. Čím byla však zvláště pozoruhodna, byl jednomyslný postup i četných dělnic v závodě zaměstnaných, jež dokonce v boji si lépe vedly než dělníci. Se zdarem skončila také stávka železničních zřízenců v terstské stanici jižní dráhy, za to celkem bezúspěšně dopadl dlouhý boj rukavičkářů kadaňských. Stávky, jak se čím dále jasněji ukazuje, jsou obyčejným prostředkem sociálního boje jen v zemích, kde organisace dělnické nedostoupily ještě náležitého stupně vývoje. Kde je řádná organisace, stává se stávka zbytečnou. Pěkně to osvětluje statistika mzdového hnutí v Angli za prvých osm měsíců letošního roku vydaná úřadem práce při britském ministerstvu obchodu. Za rok 1899. zvýšilo si mzdu 1,175.576 dělníků o 2,300.000 marek týdně, v kterémžto počtu nejsou zahrnuti dělníci zemědělští, zřízenci na drahách a námořníci, jimž se mzda také zvýšila. A za prvých osm měsíců dosáhlo přes milion dělníků zvýšení mzdy o více než tři miliony marek týdně. Zvýšení to skoro naskrze dosaženo bylo beze stávky pomocí dohodovacích a smírčích úřadů nebo přímým dohodnutím se dělníků se zaměstnavateli. Jen tři procenta podstoupila za tím účelem stávkový boj. Jeví-li se takto na jedné straně pokrok tím, že stávek ubývá, že se stávají překonaným a zbytečným prostředkem sociálního boje, činí se na druhé straně zajímavý pokus, aby stávky zbaveny byly svého dosavadního ošklivého rázu zaviněného stávkokazectvím. Francouzský ministr obchodu Millerand zamýšlí odstranit stávkokazectví a násilnosti, jež ono mívá z pravidla za následky, chystanou předlohou o »povinné stávce«. Představuje si věc tak: Vypuknou-li v závodě mzdové nebo pracovní neshody, svolá se ihned mimo továrnu schůze dělnictva, v níž tajným hlasováním se rozhodne, má-li se práce zastavit. Vysloví-li se většina proti stávce, musí se pra-

covat, vysloví-li se většina pro stávku, musí se stávkovat. Každý dělník byl by v druhém případě povinnen dle zákona stávky se súčastnit. K urovnání stávek byly by však na druhé straně zavedeny zase obligatorní dohodovací úřady, v nichž by měly zastoupení odborové organisace dělníků a zaměstnavatelů. Již pouhé ohlášení tohoto úmyslu vzbudilo ve francouzských kruzích kapitalistických veliké pobouření a hned na počátku zasedání poslanecké sněmovny proveden byl proti socialistickému ministru soustředěný útok. Co tyto řádky jdou do tisku, není ještě o osudu ministra toho rozhodnuto. V každém případě je však plně odůvodněna pochybnost, že by se zámysl Millerandův o povinné stávce v dohledné době mohl státi zákonem. Nehledě k této okolnosti, zůstává projekt francouzského ministra obchodu zjevem velice pozoruhodným, tím pozoruhodnějším, že se jím takto řeší otázka, kterou nedlouho před tím německá říšská vláda chtěla rozřešit — »káznicovou předlohou« spůsobem naprosto opačným. Kontrast bije do očí zvláště ještě po posledním odhalení z Německa, dle něhož jeden z nejvyšších státních orgánů vedl si při »káznicové předloze« přímo jako placený zřízenec kapitalistických zájmů, jak o tom svědčí veřejná obžaloba o sumu 12.000 marek, vyplacených úředníku ministerskému za tím účelem, aby se z úřadní strany mohla provádět účinnější agitace pro káznicovou předlohu . . .

O nápravu organisačních nedostatků hornictva v Rakousku, jež tak nápadně vyšly na jevo při stávkovém boji s počátku letošního roku, pokusilo se hornictvo na říšské konferenci konané od 14.—16. října ve Vídni. Po stávce následkem reakce spůsobené nezdarem stávky organisace bezstak nedostatečná ještě klesala. Anarchističtí stoupenci v hornictvu hleděli za takové nálady hornictvo získat pro své organisace volné, se směrem přísně proticentralistickým. Na severu Čech část dělnictva, jež je tam od jakživa náchylno k naukám anarchistickým, získali. Jinde vůbec bylo mrtvo. Říšská konference vídeňská pokusila se rozptýlené síly zase sebrat. Ale je pozoruhodno, že i tu jevil se aspoň pro přítomnou dobu odpor proti tuhému scentralisování v unii a největší váha — a myslím právem — se kladla na vybudování předem silných obvodních svazů a v dalším ještě šachetních organisací. Obvodní svazy rozděleny následovně: I. Ostrava-Karvin, II. Kladno, III. Nýřany, IV. Trnovany-Duchcov-Most, V. Falknov, VI. Rosice, VII. Alpské země a VIII. Halič. Konference vyslovila se pro různé známé požadavky hornické jako pro radikální přetvoření bratrských pokladen, pro zavedení důlní inspekce s dělnickými delegaty a j. a přivedla na přetřes i hroznou katastrofu na dole Frisch-Glück u Duchcova, vyzývajíc vládu, aby vinníci bez ohledu na osoby vydáni byli soudu. Odpověď dostavila se záhy: vyšetřování v záležitosti katastrofy bylo úplně zastaveno, nenalezeno žádných vinníků . . .

Z naší doby.

Nedostatek humoru a karikatury. »Volné směry« rozhovořily se u příležitosti svého specielního čísla věnovaného kreslířům-karikaturistům o nedostatku české karikatury. Nejen že není české karikatury, ale není u nás vůbec karikatury, ač by tu látky pro ni bylo více než dosti. Pisatel článku vysvětluje tento zajímavý fakt jednak všeobecnou naší národní utýraností, jednak také naší raçovní náchylností k smutku. Pak vysvětluje nedostatek karikatury také málo živým stykem literatury se skutečností a přílišnou těsností společenskou, jež nedovoluje vzbujení tak příliš osobního genru, jakým jest karikatura. V jednom bych p. pisateli oponoval. Raçou netíhne. Slovan tak příliš k smutku, aby jím zdržen byl jeho humor. Důkazem je národní poesie, jež oplývá tak bezprostředním, časem ovšem až příliš obhroublým humorem Ostatně o tom, jak právě melancholie a humor vzájemně spolu souvisí, dala by se

napsati zajímavá psychologická kapitola. Spíše bych přisvědčoval tomu, že nedostatkem humoru jest vinna celková naše nálada v přítomnosti, mizerie politická a společenská, jež nás nutí uchylovati se k romantickému pesimismu, to jest do minulosti a do dálky. Ale minulost a dálka je vždycky fiktivnou, a fikce činí všechno krásnějším a lepším, i není tu tudíž motivu ke karikatuře. Karikovat se dá jenom přítomnost, jenom realita, a od té právě utíkáme, té se vyhýbáme, té nemáme zmužilost hleděti přímo tváří v tvář. Karikovat se dají silné, výrazné linie přítomnosti a ne mlhou zakalené fantomy minula nebo dálky. V dnešní situaci tíhnem však právě jen a jen do minula, vždyť i svůj politický život zbudovali jsme ne na předpokladě, že života schopný národ má právo na svou samostatnost, ale na okolnosti, že máme na tuto svou samostatnou národní existenci — právoplatné pergameny. Z této jediné příčiny plynou pak i ostatatní další. Spisovatelé žijí prý mimo náš národní život. Ovšem. Oni žijí vůbec mimo život. Více než tři čtvrtiny svého života stráví v kancelářích (ať už erárních nebo národních), tam poznají málo života. Ostatek věnují literatuře, když byla jich nejlepší síly absorbovala denní, pro výživu konaná práce, i nedivte se pak, že je ta literární práce dle toho, že páchne tak příliš noční lampou a uzounkým artismem a nehoří sluncem a nekypí životem. Nedávno četl se v denních listech dopis, kde si básník, jenž se pokládá za prvního našeho literáta, stěžuje, že pro svou poetickou činnost má jen »ukradené hodiny noční«. Ve dne totiž zmíněný básník přednáší na universitě nebo sedí v bureau Akademie. A to je nejpřednější literát. Co pak by mohli o sobě říkati ti druzí, ti menší a nejmenší! Nedostatkem karikatury vinna jest ovšem také valnou měrou těsnost společnosti, kde žijeme. Je nás tucet lidí a všichni se osobně známe a stýkáme Dotkněte se někoho z toho tuctu lidí a můžete se pak vystěhovati někam do Australie, abyste ušel jeho pomstě. Naše společnost nesnese karikatury, jako nesnese vůbec kritiky. Proto jsou tak bezbarvé naše humoristické listy à la »Švanda dudák«, »Paleček« etc., poněvadž pěstují většinou indiferentní humor (a většinou se může říci jen »humor«), jenž nepohorší ani Petra, ani Pavla, jenž má předmětem nějakou všeobecnou figuru, jenž se netýká něčeho specielního, přítomného, typického, aktuelního. »Švanda dudák« sice sem tam přináší parodie na př. na dekadenty, ale neznám nic ubožšího, než ty slovné krouceniny, jež se — a ani nevím proč — namáhají býti ještě fádnějšími, než jsou ve skutečnosti. A k tomu ten na studené cestě vyráběný gramatický humor Vavřince Lebedy, ale je lépe udělati puntík a nerozpřádati thematu. Trochu živěji je v politickém humoru. Ale přečtete-li jedno číslo »Šípů«, nesáhnete už po dalším. Ty povrchní hádky stran, kde karikaturista nestojí na vyšším, ale možno-li, ještě na nižším stupni než karikovaný, kde karikaturu diktuje ne souverénní, povznesený duch, jenž bičuje zlořád, ale kde ji obstarává placený stranou literární a malířský nádeník, to vše se zhnusí myslícímu čtenáři, i když neučiní paralely mezi námi a cizinou, mezi Krejčíkovými »Šipy« a »Symplicissimem«. O »Humoristických listech« pak není už ani radno učiniti zmínku. Jejich »vtipy« mají nejvýše pathologický zájem. A tak je celková billance velmi hubená. Postavíte-li vedle toho karikaturu ciziny, karikaturu francouzskou, anglickou nebo německou, teprve vidíte, oč větší duševní rozmach je tam, kde literát nebo malíř nemá svázány ruce úzkoprsým, malicherným prostředím, kde žije, kde naopak může vybiti do volného vzduchu všechny blesky, jimiž se manifestuje jeho umělecký duch, kde karikatura je projevem originelní osobnosti, jako každé jiné umělecké dílo, nejen svým stylem, svou kreslířskou technikou, ale, co výše váží a co jest u nás naprostým novem — i svou filosofií, svým světovým názorem, neboť ani karikatura není ničím jiným, než kritikou života.

8. listopadu 1900. *Jiří Karásek.*

Tiskem Edv. Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, SOCIÁLNÍ A POLITICKÁ.

Ročník X. V Praze, 1. prosince 1900. Číslo 5.

České problémy národohospodářské.

Přední náš učitel národního hospodářství p. prof. A. Bráf přednášel o thematě nadepsaném ve schůzi »Českého klubu« v neděli 18. listopadu. Z řady problémů vybral jeden a postavil nám jej před oči: myslím, že ne bez určitého záměru právě v dnešní době pouhopolitické politiky a všeobecných válečných příprav politických našich stran k nastávajícím vzájemným zápasům volebním. »Musíme především hleděti svého člověka doma uživiti,« pravil, »to jest náš největší cíl a náš nejdůležitější problém. Nevím o žádném důležitějším.« Dnes před sčítáním lidu, kdy se tolik chvějeme o své krajany v německém území, o ty české menšiny, o cifru těch, jež se přihlásí k české národnosti, připomíná nám český národní hospodář, »že přirůstání minorit jest strašlivým svědectvím národní naší slabosti. Počali jsme teprve chápati, jaké jest to neštěstí a nebezpečí, že ve svém domově svého českého člověka nedovedeme uživiti.« Čím jej uživíme? »Rozmanitostí zaměstnání . . . průmysl vlastní musí býti ona půda, na které bychom se měli snažiti v budoucnosti svého člověka udržeti a uživiti.« Jde tedy o rozvoj průmyslu v lidu českém. Stojíme před těžkým úkolem, jehož palčivosti si uvědomujeme za posledních 40 let stále více. Celý řetěz otázek sune se hlavou a mnohonásobně složité úkoly vyzývají ku práci. Pan přednášející vybral z nich úkol jeden a odhaluje jednu stránku problému: paedagogickou. Jedna z námitek a z povzdechů našich jest, že není v nás podnikatelského ducha. Odkud to? Má to znamenati naprostou víru v dědičnost národního typu? Pan přednášející tomu nevěří a právem. Pesimism takový jest neodůvodněn. Padl v paedagogii docela. I paedagogie byla jím ohromována na své dráze, když optimism osvícenské doby, věřící, že člověk stane se tím, co z něho učiní výchova, se zvrátil v čirý pesimism mladé ještě fysiologie a mediciny, jež zjišťovaly dědičné přenášení vlastností z rodičů na děti a dědičné zatížení a všechno úsilí výchovy obmezovaly jen na jistou dresuru k boji o život. Dnes jest již dávno překonán tento pesimism, z části úsilím týchž věd, jež k němu daly podnět. Opravili jsme si mylný názor osvícenské

doby a jejího racionalismu a uznáváme obmezení individua, fysiologicky i psychologicky, ale s druhé strany vidíme, že ne vlastnosti a snahy jsou dědičné, nýbrž jen zárodky vloh a náklonností, jež možno účelným vedením buď potlačiti buď rozvíti. A tak správně i prof. Bráf problém pojímá. Tam, kde jest vyvinuta velkotržba a velkoprůmysl, povstávají přirozeně a snáze nové podnikatelské talenty. I staví se náš problém takto: »Jsme s to tento nedostatek bezprostředního vlivu, který milieu způsobuje, nahraditi něčím jiným?« A odpovídá: ano. Již nyní někteří posílají své syny k pobytu a ku práci na místa, kde jest se čemu přiučiti, kde lze postihnouti ducha, kterým se lidé berou, a způsoby jejich nazírání. Proměně zámožné navrhuje podporu institutu podobného akademii, jehož členy byli by předáci naší industrie a tržby a jenž by měl v evidenci české technické a obchodní talenty, kdekoli jsou, a v čas na ně mohl upozorniti, a který by dále vládl prostředky, aby se čeští lidé mohli ubírati na středisté vynikajícího ruchu podnikatelského, ducha iniciativy tam do sebe vssáli a s potřebnými zkušenostmi domů se vraceli. Na pomoc byla by síť zahraničných čestných členů, kteří by doporučenců institutu se ujímali a je morálně podporovali. — Doma pak, a to jest druhá část návrhu prof. Bráfa, uložili bychom si provésti jakousi celní ochranu, dočasnou cenu za pokrok, ne organisací překonaného již hesla »svůj k svému«, nýbrž organisací odběratelské ochoty aneb nálady, jíž by podléhaly lépe postavené třídy v národě (chudému člověku, který si těžce svůj chléb vydělává, této oběti především neukládejme) a obec a korporace. V těch mezích pak zakládání podniků ponechejme iniciativě jednotlivců. Není to úkol spolků, to musí přijíti z popudu lidí interesovaných a odborně inteligentních. Půjde-li to racionálně, zajisté se nezapomene na příklad, který daly anglické cooperations, které začaly tržbou a teprve, když se zjednal pro jednotlivé druhy výrobků potřebný odbyt, zakládaly výrobné závody. Přispěti by mohly vyšetřováním a upozorňováním rozličné organisace hospodářské, které již máme.

Touto cestou dnes asi půjde se otázce na kloub. Zájem obecný, jejž ovšem praktické řešení její předpokládá, jest však pro ni teprve buditi, a nechceme tudíž mysliti, že dvěma, třemi referáty v novinách záležitost ta byla odbyta, jakož nemůžeme také potlačiti politování, že vyslechnouti výklad tak na slovo vzatého učitele přišlo právě z kruhu mladších posluchačův méně, než by se bylo dalo čekati při thematě takové důležitosti. Otázka má stránky ještě několikeré; vždyť byla právě jen část její osvětlena s hlediska paedagogického. Ale právě ta stránka vybízí k činnosti, jakožto poměrně nejsnáze dostupná. Což aby »Česká společnost národohospodářská« se vzchopila a se pokusila provésti plán, nařísovaný tak vábivě! A která vyšší pobídka může býti pro nás všechny, než pracovati a usilovati, aby každý náš člověk měl tu v Čechách skutečně svůj domov, bezpečný a drahý přístav života?

K affaiře Polenské.

Před porotním soudem v Hoře Kutné projednána byla 12. až 16. září 1899 obžaloba, podaná státním zastupitelstvím na Leopolda Hilsnera z Polné, Žida, narozeného dne 10. července 1876, pro účastenství na vraždě, spáchané na Anežce Hrůzové z Věžničky, jejíž mrtvola nalezena byla 1. dubna 1899 poblíž pokraje lesíka Březiny mezi Polnou a Věžničkou. Obžalovaný uznán porotou jednohlasně vinným z činného účastenství na úkladné vraždě a na základě výroku tohoto odsouzen k smrti.

Začátkem listopadu 1899 vydal, jak známo, universitní professor dr. Tomáš Masaryk brožuru, ve které praví, že nutno revidovati proces polenský. Jelikož výrok poroty kutnohorské v odporu byl s úsudkem, jejž o věci učinil jsem si já na základě zpráv, jež přinesly o procesu »Národní Listy«, »Politik«, vídeňská židůmilná »Neue Freie Presse« a vídeňský antižidovský »Deutsches Volksblatt«, a pak na základě spisu »Přelíčení s Hilsnerem před porotou v Kutné Hoře pro vraždu v Polné — Doslovný otisk stenografických protokolů«, uveřejnil jsem, když prof. Masaryk pro svou brožuru z četných stran byl napadán, v čísle 5. »Rozhledů« (roč. IX.) ze dne 1. prosince 1899 článek »K affaiře Polenské«.

Zmateční stížnost po rozsudku v Kutné Hoře, podaná obhajcem odsouzeného, byla kasačním soudem vyřízena tím, že bylo vyžádáno dobrozdání lékařské fakulty na pražské universitě české, načež rozsudek kutnohorský zrušen a obžalovaný k opětnému projednání věci postaven před delegovaný porotní soud v Písku, jenž zabýval se záležitostí Hilsnerovou v době od 25. října až do 14. listopadu 1900 po sedmnácte všedních dnů. Před tímto soudem bylo obžalovanému zodpovídati se z obžaloby pro úkladné zavraždění Anežky Hrůzové, resp. pro účastenství na vraždě té, pak z obžaloby pro účastenství na zavraždění Marie Klímové z Horní Věžnice, která 17. července 1898 odešla z Horní Věžnice do Polné a více domů se nevrátila, a konečně z obžaloby pro křivé obviňování Josuy Erbmanna a Šalamouna Wassermanna z účastenství na zavraždění Anežky Hrůzové. Vzhledem na dosah věci veden byl proces v Písku se strany súčastněných na něm úřadů v každém ohledu naprosto vzorně, se strany obhajců obžalovaného — až na nepatrné dvě chyby taktické — výtečně a se strany zástupců účastníků soukromých s bezohlednou rozhodností, plynoucí z dobrého přesvědčení o správnosti hájeného stanoviska.

Já četl zprávy, jež o procesu píseckém přinesly »Národní Listy«, »Čas«, »Neue Freie Presse« a »Deutsches Volksblatt«, a nyní — když totiž porotcové, jednohlasně zodpověděvší první otázku záporně a všechny ostatní kladně, obžalovaného jednohlasně uznali vinným z činného účastenství na úkladném zavraždění Anežky Hrůzové a na zavraždění Marie Klímové, a na základě výroku tohoto obžalovaný opět byl odsouzen k smrti, nemám, co bych měnil v citovaném svém článku z 1. prosince 1899 v čís. 5. Rozhl. IX. roč., leč v předposledním odstavci jméno místa soudu.

Nevím, jak jiným jest. Mne obchází hrůza, uvědomím-li si, že jest možno, aby přes to, že objektivně (t. j. tak, že nikdo, logicky myslící a mluvící, nemůže toho popírati) zjištěno dle úsudku mého pouze to, že věcí fysicky možnou jest, že obžalovaný činy jemu obžalobou vytýkané skutečně vykonal — za rigorosního šetření předpisů trestního zákona a trestního řádu soudního dvanácte rozšafných, života zkušených mužů, nesúčastněných blíže na věci, za dovolávání se přísahy a svědomí bona fide prohlásilo, že zkoumáním předvedených jim průkazů nabylo přesvědčení, že obžalovaný súčastnil se nejen vraždy na Anežce Hrůzové, nýbrž i vraždy na Marii Klímové, o které objektivně (t. j. tak, že nikdo, logicky myslící a mluvící, nemůže toho popírati) zjištěno není ani to, že jest mrtva, neřku-li, že sešla smrtí násilnou.

K vysvětlení zjevu tohoto, psychologicky tak úžasného, nestačí dle úsudku mého ani rozšířená mezi křesťany antipathie oproti Židům, nezbytně plynoucí z mylných názorů křesťanů i Židů o lidech, ani chování se obžalovaného, jeho příbuzných a některých svědků Židů při přelíčení, ani to, že zástupce soukromých účastníků Hrůzových, dr. Karel Baxa, v řeči své k porotcům (13. listopadu) tvrdil, že zavraždění Anežky Hrůzové stalo se z účelů rituálních a že, kdyby nebyl tak přesvědčen o vině obžalovaného, jeho hlavu by si na svědomí nevzal, a ani to, že slovy (»Čas« číslo 46. ze dne 14. listopadu, str. 4.) »... Ale, věřte mně, že jsme odhalení těch záhad blíže, než se komukoli zdá. Až pan Hilsner pozná, že spravedlnost soudu a počestnost dobrých lidí jest mocnější, nežli nejbezuzdnější agitace jeho souvěrců, možná, že on sám poví plnou pravdu, které podnes nemáme a neznáme ...« způsobem neslýchaným a trestním právům evropským již dávno cizím vybízel porotce k tomu, aby vinným prohlásili obžalovaného též za tím účelem, aby pak, jako zvykem bývalo ještě za dob inkvisice a hrdelního řádu Karlova, mučen byl bázní před blížící se smrtí a se přiznal a vyznal.

Umožněn byl za daných okolností zjev ten dle úsudku mého všeobecným zařízením porotním, a sice 1. tím, že porotcové podléhají vlivu všeobecného mínění v míře veliké (mnohem více, než soudcové z povolání); 2. tím, že porotcům hlasovati jest ústně (a nikoli tajně), tak že každý z porotců ví, jak každý z ostatních hlasuje; a jak mnohdy, zvláště při důležitých věcech, účinkují někteří porotcové na ty, kteří jiného jsou názoru, ví mnohý, kdo zasedal někdy v porotě (»no, snad nebudete proti nám a zastávat takového lumpa?...« »ale nechte ho, on tomu rozumí líp než my...« a t. p.); pak 3. tím, že v pochybnostech přidávají se lidé, a tudíž i porotcové, k názoru toho, kdo pochybností nemá anebo alespoň tvrdí, že nemá pochybností, tak že dotyčný názor často již jen následkem toho, že pronesen byl s rozhodností, nabude prosté většiny; dále 4. tím, že v pochybnostech, když jedná se o rozhodnutí velkého dosahu, téměř každý člověk, aby na kolik možno uvaroval se možných později výčitek vlastních, hlasuje s většinou v domněnce, že tím zmenšuje zodpovědnost svou a zároveň i zodpovědnost těch, s kterými hlasuje, tak že z většiny prosté stává se většina jednohlasná (co do vzniku a vzrůstu podobná elektřině influenčního stroje elektrického) o nejmenší kvotě zodpovědnosti každého z hlasujících za následky dotyčného rozhodnutí;

a konečně 5. tím, že porotcům, jelikož hlasují bez udávání důvodů, není zodpovídati se před logikou; jisté jest totiž, že o správnosti toho kterého názoru svého nejdůkladněji přemýšlíme tehdy, když jest nám jej odůvodniti.

Nad to když nehledě k formě, ve které — následkem mylného, avšak téměř všeobecně panujícího názoru o lidech — otázky porotcům dávány bývají, přihlížíme k vlastnímu jádru otázek, vidíme, že porotcům klade se vždy následující otázka: má A proto, 1. že podána jest naň státním zastupitelstvím známá Vám obžaloba, 2. že obžalovaný tak, jak jste slyšeli, se zodpovídal (po případě přiznal) a že svědkové a znalcové tak, jak jste slyšeli, vypovídali: *býti trestán čili nic?* Klasický toho a poučný v míře neobyčejné příklad skytá porotní soud, před nímž v Praze včera (21. listopadu) František Jelínek — bývalý horník ve Pcherách u Slaného, 31letý vdovec, jenž jak praví, 11. května t. r. střílel na své čtyři dítky a na sebe, aby nemusil s nimi dále žíti v bídě — stál a sice po druhé proto, že dvě z dítek svých zastřelil a jedno postřelil. Po druhé stál obžalovaný před porotou proto, že porota, která v záležitosti té (5. července t. r.) jednala, na dodatečnou otázku, zda-li obžalovaný tak učinil z neodolatelného donucení odpověděla kladně, čímž obžalovaný stává se beztrestným, kasační soud však rozhodnul, že dodatečná ta otázka porotcům dána byla neprávem a rozsudek zrušil. Druhé porotě otázka ve příčině neodolatelného donucení, dána nebyla přes to, že obhájce vzhledem k výpovědi soudních lékařů, že duševní stav obžalovaného hraničil na zoufalství, o to žádal. Porota odpověděla na otázky, jež jí byly dány (dvě ve příčině dokonaného zločinu vraždy a jedna pro nedokonaný zločin vraždy), desíti hlasy záporně. To jest: deset porotců si v duši své řeklo: Co měl za těch okolností dělat? já bych to byl — obávám se — učinil též a proto nemohu odpovědět tak, aby byl trestán, a jelikož nám otázka, zdali učinil tak z neodolatelného donucení, dána nebyla, musím na otázky nám dané odpověděti záporně přes to, že sám se přiznal, že chtěje všechny čtyři děti zastřelit, dvě z nich zastřelil a jedno postřelil.

Článek tento napsal jsem za tím účelem, aby pronesen byl i o procesu píseckém u nás úsudek alespoň střízlivý, et sine studio, et sine ira.

Na důkaz, že nedostává se nám střízlivosti v té asi míře jako české zemi soli, uvádím zde bez všeliké další poznámky, co praví »Čas« v čísle 46. ze dne 14. listopadu, str. 4 :

»Řeč dra Baxy byla v pondělí večer v Praze konfiskována; vědouce to nemohli jsme ji čtenářům svým v úterý přinést. Litujeme, že státní zastupitelstvo tento výplod skonfiskovalo, a litujeme toho nejen z ohledů žurnalistických (listy vídeňské řeč mají celou!), ale také věcných, že totiž tento *dokument* naší doby čtenářstvu českému nebyl předložen. Dr. Baxa se smělostí přímo janičárskou použil tribuny zástupce, aby rituální pověru slavnostně hájil a ex katedra za rádikální dogma prohlásil. Dr. Baxa neštítil se postavit se proti české fakultě lékařské a podezřívat ji z nekalého jednání. Fakulta lékařská jest jistě naše nejvyšší vědecké forum; fakulta lékařská, toť sbor asi 50 mužů vědecky pracujících — a ti

všichni jsou dle dra Baxy fantastové, jsou lidé, kteří věc lidstva a národa zaprodali — komu? To si laskavý čtenář antisemitský a klerikální doplní. President soudu dnes dra Baxu za toto vystoupení proti fakultě české pokáral. President Winter jest rodem Němec. Když Němec musí brát v ochranu českou fakultu lékařskou, jest to pro nás pocit dvojnásob zahanbující. Pan president byl by mohl ukázat na to, že takto vystupuje proti celé fakultě člověk, který, jak mu to noviny vytkly, třikrát musil dělat své zkoušky, než je dodělal. A v tom jest jádro věci: V Čechách dnes nemyslivost, v Čechách nevzdělanost se smí veřejně roztahovat, smí tvořit celou stranu a smí za národní program prohlašovat hnusné zbytky středověkého fanatismu. Naši buditelé hlásali nám a světu zásady čistého člověčství, vedli národ k osvícenosti a vzdělanosti a ve znamení lidskosti a osvícenosti domáhali se pro nás rovnoprávnosti — — pryč s těmi blouznivci! Pryč s tím Kollárem, Šafaříkem, Palackým, Havlíčkem a Smetanou! Pryč s těmi hesly o práci a vědění, které jest naše spasení — — Ne! národ Český spasí klacek a ignorance, národ Český spasí nemyslení, pověra a spasí ho sprostota a brutalnost! — —« a t. d., a t. d.

Ve Vídni, dne 22. listopadu 1900. *Karel Rohan.*

České Budějovice.

J. U. Dr. Václav Schuster. (Pokračování.)

Jaká jest organisace živlu německého a zněmčeného? Němci učili se volební organisaci od Čechů. Když r. 1865. Čechové dobyli III. sboru, jsouce sorganisovaní společností v Besedě soustředěnou, byli Němci vyrušeni z klidné své samovlády Od této chvíle počali se samostatně k volbám organisovati; bylo tedy příliš časné zasáhnutí Čechů do boje volebního, jak se zdá, značnou chybou. Druhý otřes v řadách německých stal se volebním vítězstvím v obchodní komoře, třetí při volbách do říšské rady za město Č. Budějovice r. 1897. Tyto volby dokázaly jasně, že dobrovolná organisace obětavých, neohrožených členů českého volebního sboru více zmohla než »povinná« organisace Němců, skládající se převahou z obecních úředníků a najatých zřízenců. Od březnové porážky r. 1897. snažili se Němci organisaci svou doplniti a utužiti.

Mluvíme-li stručně o organisaci německé, postačí zmíniti se toliko o dvou osobách: p. Jos. Taschkovi a obecním tajemníku p. Faráři. Josef Taschek jest dovedným organisátorem a neúnavným, k odpůrci bezohledným agitátorem, obecní tajemník jeho nejlepším výkonným orgánem. J. T. jako předseda německého volebního výboru jest silou pro Němce budějovické na ten čas s těží nahraditelnou; voleb účastní se všichni Němci i odrodilci svorně a jednolitě.

Budějovice jsou pevnou baštou německých pokrokářů (liberálů), ač tito »pokrokáři« jsou pravým smýšlením svým většinou vlastně konservativci od kosti. Německých nacionálů jest po skrovnu a radikálové směru Wolfova nemají v městě vůbec půdy. Také hrstka křesťanských socialistů neznamená praničeho. Socialní demokraté jsou z největší části české

národnosti. Německý živel skládá se takořka výhradně ze starousedlého měšťanstva, průmyslnictva, obchodnictva, ze zněmčeného řemeslnictva, pak úřednictva a důstojnictva. Německého lidu v pravém slova smyslu v Čes. Budějovicích téměř není.

Nezbytno jest zodpověděti otázku, jak smýšlí na kluzké půdě národních zápasů v Č. Budějovicích israelité, kteří značnou část obchodu, průmyslu, advokacie a lékařství ovládají. Starší Budějovičané byli příkrými antisemity; v minulých stoletích neúnavně vypuzovali židy z města a vymohli si k tomu r. 1506 od krále Vladislava dokonce zvláštní privilej. Až do r. 1848 Němci budějovičtí hrubě s židy nakládali a nedovolovali jim v městě ani přenocovati. Od té doby se poměry valně změnily; roku 1890 napočítáno v Budějovicích 1088 židů, namnoze voličů ve III. a II. sboru a již dříve změnili němečtí liberálové svou taktiku vůči nim.

Přidržují se theorie kdysi vůdcem budějovických Němců proslovené, dle níž jest antisemitou teprve ten, kdo žida nenávidí více než jest naprosto nezbytno — a nejsou (až na nepatrný počet německých nacionálů) antisemity. Alespoň ne upřímnými a otevřenými. S české strany staly se mnohdy pokusy o získání židů. Posledně r. 1898 při obecních volbách, kdy české venkovské odběratelstvo německo-židovských obchodníků v Budějovicích obrátilo se k židům-voličům v Č. Budějovicích s naléhavou prosbou, aby ve III. sboru s Němci nevolili a nechtějí-li voliti Čechy, volby se zdrželi. Jak skromný to požadavek, aby dvě třetiny obyvatelstva měly jednu třetinu zastupitelstva obce! Na 400 venkovských kupců, mezi nimi mnoho souvěrců, pohrozilo (na papíře) židům-obchodníkům, že by přerušili s nimi všechny styky, budou-li voliti s urputnými nepřáteli Čechů. Však marně! Až na několik výjimek volili Židé německé kandidáty. Značná část českého veřejného mínění se pak domnívala, že nadešel čas, aby v českých řadách propagovány byly snahy antisemitské. Soudíme, že neprávem. Není dojista přípustného důvodu, aby Čechové budějovičtí bojovali proti německým židům ostřeji než proti ostatním Němcům a odrodilcům. Čím příkřeji by Čechové budějovičtí proti židům vystupovali jedině proto, že jsou to židé, tím těsněji přilnuli by tito k vládnoucí německé straně. Postavení českých židů ve smíšeném městě jest obtížné: Zúčastní-li se práce národní a podporují-li hmotně české snahy, praví se o nich, že tak činí »k vůli obchodu«, jsou-li nečinni, vytýká se jim nečinnost rovněž. Nelze šmahem všechny odsuzovati. Vzpomínáme na příklad, že chéf známé velkoprůmyslové firmy, ač německý israelita, při obecních volbách roku 1898 vzdor naléhání samého předsedy německého volebního výboru nevolil německé kandidáty a projevil tak vzácný smysl pro spravedlnost, neboť o důvodech prospěchových nemohlo tu býti řeči.

Dlouho trvalo, než podařilo se obmeziti odrodilectví Čechů křesťanů a z příčin na snadě jsoucích nelze tak snadno zvrátiti smýšlení židovských voličů, lpících houževnatě na starých zvycích a ovládaných na mnoze důvody prospěchovými. Neoddáváme se nižádným ilusím, soudíme však prostě, že antisemitská propaganda není vhodným prostředkem k probuzení smyslu pro spravedlnost v četných řadách židovského voličstva a že není správno odmítati i ty israelity, kteří česky smýšlejí a

Čechy volí. Pozorujme, jak Němci nejen hmotnými výhodami, nýbrž také svou způsobilostí přivábiti vrtkavé živly a utužovati je v přesvědčení národně německém uměle množí tábor svůj, kdežto Čechové často od sebe odpuzují přirozený příliv českého obyvatelstva do smíšeného města. Nejedná se tu snad toliko o to, jak chovati se k Židům k národnosti české spravedlivým, jde tu o zjev hlubší, povahy všeobecné. Ve městech smíšených, zvláště tam, kde jako v Č. Budějovicích jest městská správa města již českým přílivem ohrožována, jeví se mezi Němci v životě společenském, politickém i hospodářském přes zdánlivé protivy znamenitá soudružnost. Za to jest umění smiřovati protivy, slučovati rozpor zájmů velice řídkou mezi českými předáky vlastností; české opoziční hnutí, které by samo o sobě ani ve smíšeném městě nemohlo býti na škodu, kdyby stranu druhou věcně kritisovalo a samo ji národní prací i obětavostí předčíti hledělo, bývá opět často pouze prostředkem k ukojení lichéctižádosti neb osobních cílů jednotlivců, kteří těžko vycítí, až po které hranice lze ve smíšeném městě proti vlastním soukmenovcům brojiti. Jest trudným zjevem, jsou-li odpuzováni právě horliví a neziští pracovníci jedině z toho důvodu, poněvadž vážnou činností svou některé dobrodružné snaživce zastiňují a tak jim překáží. V podstatě stejnou chybou churavili jsme mnohde již v čase národního probuzování českých měst. Tam, kde česká společnost dovedla atrahovati a asimilovati živly zevním nátěrem svým německé, v dobách skrovné ostražitosti Němců získala hravě městskou správu Čechům. Tak stalo se v Hradci Jindřichově hlavně as vlivem vlasteneckých učitelů při tamním starobylém gymnasiu, jinde (jako v Kaplici) vhodná chvíle zanedbána a město ztraceno. Národní expansitě naší příznivé ty doby ovšem dávno již minuly.

II.

Ve snažení kulturním byli Čechové budějovičtí šťastnějšími než v zápasech politických. Hlavní péči věnovali rozvoji školství. Až do roku 1866. nebylo se třeba starati o školy obecné, poněvadž byly povahou svou dvojjazyčné a zásluhou uvědomělých učitelů více české než německé. Avšak zákonem zemským ze dne 18. ledna 1866. stanoveno, že vyučovacím jazykem na veřejných školách obecných smí býti toliko jeden z jazyků zemských. Při reorganisaci školství dle zmíněného zákona, nehlásili se Čechové budějovičtí o školy české a dopustili se tak přetěžké chyby, která teprve později vytrvalou prací byla odčiněna. Tehdy totiž ještě nebylo říšského zákona o školách obecných (z r. 1869.) a vliv úřadu duchovního by byl postačil, aby spravedlivému českému požadavku bylo vyhověno. Přece však doba let šedesátých nebyla neplodnou: Ženský pěvecký odbor Besedy »Libuše« uvedl r. 1865. v život soukromou českou vyšší školu dívčí a k žádosti zemského sněmu zřídila vláda při německém gymnasiu české pobočky. Když pak roku 1867. vláda tyto pobočky zrušila a v náhradu za ně v Třeboni nižší čes. gymnasium zřídila, ujal se myšlenky zříditi úplné české gymnasium biskup J. V. Jirsík, jenž již r. 1868. gymnasium o 5 třídách otevřel, které na podzim roku 1871. ve správu státní převzato bylo. Tak nepřátelský skutek vlády vzbudil blaho-

dějný počin českého biskupa, který také v pozdějších dobách se zdarem byl následován. České obyvatelstvo postrádalo však posud českých škol obecných. Tu dle vzoru »Matice školské« v Prostějově založil JUDr. A. Zátka spolek stejného účelu i jména v Č. Budějovicích, jehož stanovy byly dne 27. listopadu 1872. úředně potvrzeny. Ve stejný téměř čas byla k podnětu biskupa Jirsíka kongregací školských sester založena čtyřtřídní dívčí škola soukromá u sv. Josefa, k níž zásluhou místní Matice r. 1879. připojena dotčená již vyšší dívčí škola soukromá, jakožto třída pátá a celý ústav rozšířen r. 1880. o třídu šestou. R. 1873. zřídila Matice českobudějovická školu chlapeckou, která teprve dnem 1. ledna 1879. jako škola pětitřídní přešla ve správu veřejnou. Na úřadech školních byla přičiněním Matice vynucena a vybojována veřejná obecná škola dívčí od 1. ledna 1885. a měšťanské školy chlapecké i dívčí r. 1893. R. 1898. otevřena II. česká obecná veřejná škola chlapecká o 5 třídách na předměstí vídeňském.

Nejodvážnějším činem Matice bylo založení českých škol realných. Postavila budovu v ceně 200.000 K a vydržovala ústav po 13 let celkovým nákladem 294.637 K 20 h. Poněvadž na vydržování přispěla země 112.000 K a stát 48.000 K, opatřila Matice školská za přispění místní záložny, Matice ústřední v Praze, sbírkami veřejnými, dary korporací i jednotlivců, příspěvky členů a p. celkem 134.637 K 20 h. Na podzim r. 1884. otevřena prvá třída reálky. Výnosem ministerským ze dne 10. května 1888. uděleno úplné již nižší reálce právo veřejnosti a r. 1892. otevřena realka vyšší. Tu bylo nutno zjednati reálce větší místnosti; místní Matice neváhala a postavila rozsáhlou budovu, která r. 1894 svému účelu byla odevzdána. Považíme-li jak bohaté autonomní korporace a často i stát sám se spokojuje s dočasným nájmem, pravidlem ovšem dosti drahým a s nákladnými adaptacemi spojeným, oceníme odvahu a obětavost českých kruhů v místní Matici soustředěných. Nová budova dodala škole znamenité přitažlivosti a objevila se na konec jako nejúspornější způsob umístění. R. 1897. posléze byla reálka ve správu státní převzata a sboru profesorskému začítána do služební doby veškerá léta na soukromém ústavě strávená — nemalá to zásluha říš. poslance budějovického dra. B. prince Schwarzenberga. Zbavena péče o reálku, založila Matice r. 1897. soukromou obecnou, dnes již čtyřtřídní, školu na odlehlém předměstí lineckém, kde vliv německého kapitálu jest nejmohutnější. Matice založila a vydržuje 6 opatroven českých, na něž obec ničím nepřispívá, ačkoliv německé opatrovny sama vydržuje. Dámský spolek »Ludmila« stará se o stravování i ošacení chudobné české mládeže školní; hojná nadílka vánoční jest zásluhou »Ludmily«, »Národní Jednoty Pošumavské« a dobročinných spolků baráčnických. České veřejnosti, která kolikráte přispívá na účely malicherné neb podružného významu, nastává povinnost skutkem osvědčiti přízeň Čechům budějovickým, odkázaným posud hlavně na vlastní síly. Také okolního venkova místní Matice nezanedbávala. Spolu s Maticí ústřední v Praze pečovala o založení obecné školy v Rudolfově (od r. 1890. veřejná), v Boršově (od r. 1897 veřejná) a v Dobré Vodě r. 1891., jež ihned se stala veřejnou. Dobrý příklad Matice nezůstal bez následovníkův. K podnětu řemeslnické besedy zřízena r. 1885. průmyslová škola pokračovací, r. 1887. založila »Ludmila« prů

myslovou a obchodní pokračovací školu dívčí a téhož roku okresní hospodářsko-lesnický spolek školu rolnickou, která umístěna byla v budově velmi nedostatečné. Teprve roku 1899. postavena za vydatné hmotné pomoci země a státu rozsáhlá budova školní, spojená s budovami hospodářskými a sceleným statkem školním. Z podnětu obchodní a živnost. komory zřízena pokračovací škola kupecká a jsou známy snahy tohoto samosprávného sboru, aby založena byla v Č. Budějovicích česká státní průmyslová škola mistrovská, spojená po případě s odbornou školou pro zpracování dřeva. Živnostenský výbor poslanecké sněmovny říšské rady usnesl se doporučiti sněmovně zřízení této školy a sněm království Českého odhlasoval resoluci, vyzývající vládu k počinu ve příčině té. Vláda bude požadovati pro ústav místnosti, a jelikož obec budějovická jich neposkytne, bude na obchodní komoře a nestačí-li síly komory také na zemi, aby je opatřila. Nadějnou jest také snaha obch. komory o založení denní obchodní školy. Ve školství vyrovnají se Čechové budějovičtí téměř Němcům, pouze o učitelský ústav státní, soukromé dívčí paedagogium a denní obchodní školu (komunální) je Němci předčí. Snahy po zřízení českého státního ústavu učitelského byly bezúspěšny; zmařil je odpor vlády a lačnost jiných ryze českých měst po témže ústavě.

Po bojích téměř třicetiletých shledáváme v Č. Budějovicích veřejnou měšťanskou školu chlapeckou a dívčí o 4, resp. 5 třídách se 432 žáky a žákyněmi (v r. 1894. 179, 1895. 223, 1896. 263, 1897. 309, 1898. 349, 1899. 391, 1900. 432), I. veř. obecnou školu chlapeckou o 10 třídách s 804 žáky, II. o 5 třídách se 401 žákem, veřejnou dívčí školu obecnou o 14 třídách s 928 děvčaty. Soukromá dívčí škola u sv. Josefa s právem veřejnosti má nyní 7 tříd se 325 žačkami a obecná škola Matice školské na Lineckém předměstí bez práva veřejnosti měla koncem školního roku uplynulého 3 třídy se 169 dětmi. Na všech těchto českých obecných a měšťanských školách bylo k závěrku školního roku 1899.-1900. 3059 českých dětí, leč přes to 1000 českých dětí plní školy německé.

Vzdělavatelská činnost mimo školu byla po drahnou dobu v Č. Budějovicích dost zanedbávána. Vysvětlení jest na snadě: opravdoví pracovníci národní byli cele zaujati činností volební, školskou, spolkovou, společenskou, národohospodářskou, oposičníci spokojili se s činností »kritickou« a valná část vzdělaných našinců vzdalovala se působení veřejného dílem z bázně, hlavně však z liknavosti. Některé spolky, jako »Sokol«, »Literární kroužek Besedy« a jiní činitelé hleděli si sice pilně činnosti vzdělavací a národně uvědomovací, leč intensivní práci v tomto směru zahájil teprve místní odbor Národní jednoty pošumavské. Sloučiv knihovnu svou, Besedy a akademického spolku »Budivoje«, založil odbor r. 1897. českou knihovnu veřejnou, čítající dnes přes 7000 svazků. Letos z jara přivtělena byla veřejné knihovně bibliotéka řemeslnicko-živnostenské besedy o 324 svazcích. V uplynulém správním roce půjčeno bezprostředně 56.523 čtenářům (nečítáme-li ovšem čtenářův dalších, jichž počet nelze zjistiti) 113.081 knih, průměrně v jedné hodině půjčovací 226 čtenářům 453 knih. Na podzim téhož roku otevřel odbor veřejnou čítárnu, kdež vyvěšeno jest 50 různých časopisů, některé ve více výtiscích. Zastoupeny tu veškeré směry politické, zejména také české časopisy sociálně-demo-

kratické. Čítárna by zasluhovala obohacení cennými českými listy belletristickými a odbornými, leč i mezera tato doplňuje se znenáhla, pokud prostředky stačí. V prvých třech měsících r. 1899. konány byly vzdělavací kursy; přednášeno 6 hodin týdně a to z oboru soukromého i veřejného práva, z českých dějin, z vychovatelství, z české literatury, z národního hospodářství, z tělovědy a zdravovědy. Odbor N. J. P. pečuje též o soustavné styky města s venkovem, na jichž zanedbávání dlouho bylo právem žehráno. Činí tak rozesíláním časopisů po venkově, zakládáním knihoven hlavně v obcích smíšených a přečetnými přednáškami rázu ponejvíce hospodářského. Činnost tato měla v zápětí vznik četných místních odborů N. J. P. ve větších obcích venkovských.

R. 1900. konán kurs lukařský a o racionálním chovu dobytka v blízkém okolí Budějovic. V místním výboru N. J. P. soustředěna jest pracovitá mladší generace a ze starších mužové, v jichž mysli neuhasl ideální vznět let mladistvých. Horlivá práce získala odboru přečetných přátel, zejména v lepší části lidu, pokud si již uvědomil, že nutno oceňovati práci národní, kulturní i hospodářskou, a nikoliv prázdné řečnění a pouhý agitační shon po mandátu. Tu a tam se již v lidu správně vycituje, že jsou druhdy slavomamem stižení lidé, kteří nevynikají ani vzděláním, ani schopnostmi, ani prací aneb jinakými dobrými vlastnostmi a jimž zbývá tudíž jediný prostředek k postoupení na žebříku společenském: mandát poslanecký. Když pak vracejí se z Vídně domů a blahosklonně svěřují se s politickými »tajnostmi« krajanům, vzrůstají v očích některých obmezených lidí v politické veličiny. Nepodceňujeme významu poslaneckého mandátu, (ač nelze popříti, že v Rakousku, na polo absolutistickém cena jeho značně klesla), přáli bychom si však, aby si voličstvo naše jedenkráte důkladně uvědomilo, že poslance dlužno si vážiti pro dobrou snahu, opravdovou práci a dokonalé vlastnosti osobní, a nikoliv již z toho jediného důvodu, že stal se (zlou náhodou) poslancem. Jak nekonečně záslužnější a významnější než působení leckterého »politika« vylíčeného druhu jest neúnavná činnost předsedy budějovického odboru N. J. P. p. Karla Mottla!

Jest se mi ještě zmíniti o záslužné národně-uvědomovací činnosti místního českého časopisectva. Bohudík, nespůsobila vzájemná soutěž listů českobudějovických ony smutné poměry, jaké panují v nejednom venkovském městě v místní žurnalistice. Jest v důležitém zájmu české věci, aby chvályhodný stav ten i příště byl zachován. — (Pokračování.

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska. (Pokračování.)

»Prosté motivy« jsou po »Balladách a romancích« zase návratem k intimnímu, osobnímu genru. Jsou nejlyričtějšími z celé lyriky Nerudovy. »Hřbitovní kvítí« mělo příliš aspirace meditativní poesie, »Písně kosmické« byl pouhý kuriosní lyrický rozmar, docela úzce ostatně vykořistěný, jak jsme výše dovodili. »Knihy veršů« a »Ballady a romance« měly zase

aspirace neosobního genru, drobné epiky, třebas lyrikou zabarvené. »Prosté motivy« jsou pravý lyrický dar čtenáři, nestěsnaný a neobmezený, široké rozlití rozmaru, kde dává básník příležitost své duši a své myšlence, lehce dotknouti se všeho, chvíli setrvati v oživeném spojení se vším. Již to heslo jich, s jakou ležérností básník mluví o svém poslání ve světě čtenářů:

Dám Vám to, jak to v torbě mám.
Mnohé se k sobě nehodí —
však co mi po tom! Radím vám,
vy zpěvy, hleď si každý sám,
jak u koho kde pochodí.

Všímněte si data vzniku »Prostých motivů« a uvědomíte-li si, jaká poesie dospívala v letech 1879-1882 svého vrcholu, vzpomenete-li si na grandiosně komponované, effektní, kolosální poetické sádry Vrchlického, tu teprve bude vám možno oceniti v celém dosahu originelní notu těchto krátkých písní, jimž dovedl autor vdechnouti tolik těkavosti myšlenkovité, tolik rozechvělého, sensitivního, intuitivního života, že mu nevychládaly pod rukou, jak hnětl jich tvary, ale že si uchovaly celý plamenný dech, jenž působil při jich vzniku, že zachovaly v celé ostrosti onen prudký relief, jejž jim vtiskovala realita. Několik slok vždy, čtyři, pět, šest, ale jaká horečnost mluví z těch málo řádek, nejvšednější motiv, ale náhle pocítíte bolest, jakoby dýkou projel vaše srdce, — to jediný verš uplatnil tu na vás znenadání svou prudkou suggestivnost. Trpíte, zoufáte, pošklebujete se, stejně jako básník, a to vše s tím bolestným a zároveň ležérním akcentem, jak už jej duše upravuje si zároveň jako prostředek k vyjádření — a jako prostředek k ukrytí.

To, co způsobilo tento nenadálý obrat v duši básníkově, není však totožným s ničím jiným, než že se při »Prostých motivech« podařilo básníkovi zapomenouti na chvíli — na sebe sama. Zdálo by se to paradoxem, mluviti při tak osobní poesii, jakou jsou »Prosté motivy«, že jimi básník učil se zapomínati na sebe sama. Vzpomeňte si však, jak jsme v předchozím vymezili básnickou nemoc Nerudovu v jeho příliš ostrém pozorovatelském daru, bránícím mu budovati si illusivní svět k ukojení vlastního srdce. Nuže, z jedu učinil si zde Neruda prostě protijed. Svůj ostrý pozorovatelský dar svedl teď jediným směrem: dívá se jím ostře, pevně do tváře realitě. Neobrací ho již proti sobě samému, nepytvá jím svého nitra, neuvědomuje si jím už sebe, nýbrž — realitu. Říká si prostě: to a to existuje, a ne již: proč to existuje, proč to zrovna u mne existuje. I nyní ještě existuje bolest a choroba, existují všechny morosní, trpké a hořké pocity, ale básník už nemučí své bytosti paralelou jich s radostí a krásou, se všemi pocity šťastnými, vlahými, příjemnými, teď mu stačí si jen říci: je bolest, je choroba a ne už: je má bolest, má choroba.

A toto sebe sama zapomnění umožňuje mu chvílemi, že dovede cítiti i slabé pablesky štěstí. Lichotící se k němu děcko, vůči němuž se ocituje zprvu v pokušení, zahnati je nevrle rukou, spůsobuje div, že

»pojednou, praví vám, z nenadání,
jak stalo se, neví snad Pánbůh ani —
drží to dítě v klíně.

A tiskne je k sobě — měkké mu hladí vlásky,
hlasem pak kdysi jak za doby první lásky,
když panence vyznání činil štkavě,
tak táže se plaše a zajíkavě:
»Děťátko, máš mne rádo?«

Zastihuje se při zpěvu národní písně, je mu, jak kolem hlavy by mu šplounaly zase dětské písně, smavé zkazky, a jakoby jeho černé vlasy hladila zemřelá matka, jakoby se k němu klonila a posýlala jej ven, mezi děti, trochu si pohrát. A on je jak dítě:

Můj krok je tak lehký a v nohou mám
teď jakousi žílečku hravou:
kde mohu jít pořádně pěšinkou,
já brouzdám se vedle ní travou.

A najdete tu dokonce i notu docela jásavou, stačí jen čísti čísla, jako je »Slunce je jak velký žernov, pánbíček jím den svůj mele«, nebo: »Je tak teplo — je tak ticho! Vlnky jenom šepotají . . .«, jež svědčí, jak dovedl chvílemi zapomenout Neruda »boje,

jejž s ledovým svádělo rozumem
si horoucí srdce jeho
na hranatém živobytí . . .«

A i když si vzpomene útrap a bolestí životních, i když jej zase obklopuje atmosféra podzimku, atmosféra uvádání, smrti, mlh a deště, jeho poesie nalézá ne už rozechvění, ale klid, ne už vášnivé protesty, ale vyrovnání se životem, jako v té krásné pièçe »Chtěl věčně bych být jak podzimek«, kde básník přeje si »z železa svaly, z žuly hnát« a při tom »hravost dítěte«, by roven podzimnímu větru mohl si tak ležérně hvízdat v skulinách a v chrastí, žertovat s větvemi a balvany, s mlhami a deštěm, s pískem a smetím, s mračny a hvozdy. Básník »Hřbitovního kvítí«, nevidí už v hrobě rejdiště červů, jeho duše nyní smiřuje se i s nutným zánikem vezdejšího života:

»Pojď — pojď!« to ve výši kdes volá
a zní to jako ptačí skřek;
já rozhlídl se: černá vrátka
a malý veský hřbitůvek.
A zase slyším: »Pojď — nu pojď již!
víc nehleď světa na mumraj:
vždyť přelítl jsi světa koncem
a dosud neznáš blahých krajů.«
Já naslouchám a srdce buší,
a hlava klesá níž a níž,
a pojednou tak luzně hledí
ty hnědé hroby, rudý kříž.
Je pravda! Nač se plavit mořem,
nač slézat strmých horstev lem:
zde zcela nízký pahrbeček
a za ním zcela nová zem!

Jeho duše smiřuje se i se svou bolestí. Vždyť je to neúprosný zákon života, z jehož železného kruhu marně se namáhá člověk vymknouti. Trpěti je totéž, jako žíti.

Řekla vlna k sestře vlně:
»Proč mne stále stihάš?«
Řek den bratr ku dni bratru:
»Proč se za mnou vzdvihάš?«
Řekla bolest ku bolesti:
»Co tu, sestro, hledάš?«
Sotva že si někde hnízdím,
již si ke mně sedάš.
Odvětila nová bolest:
»Vždyť jsme spjaty v kruhy,
kam jde jeden toho rodu,
tam jdou všechny druhy.«

Osobní bolest básníkova byla vyžita a — překonána: Viděl-li před tím básník své utrpení velikým, poněvadž je osamotňoval, poněvadž je činil ojedinělým, teď, kdy tato upřílišněnost osobního vidění a představování zmírněna byla představou společného utrpení, společného podílu na bolesti, mohl realisovati svůj dávný sen: učiniti ze svého osobního utrpení symbol, nechat ztuhnouti pryštící, zjitřenou bolest v ztrnulost mramoru vztyčenou nad životem, jako sama rozjímající Věčnost. »Páteční zpěvy« . . . nejvyšší stělesnění díla Nerudova, necelé dílo, ale celý mistr, ty jsou konečnou etapou rozvoje Nerudova. Je to torso, ale torso michelangelovské, jako takový nehotový mramorový anděl z náhrobku papeže Julia, jemuž scházejí křídla, ale jehož celé vzezření mluví již o vítězství Myšlenky nad nehotovou formou. Myšlenka Nerudova slaví tu vítězství nad necelostí výrazu, nedozralostí realisace. Člověk polosestouplý v hrob jakoby psal ty sloky, chvatně rovnal je v básně. Vždy znova a znova vrací se k tomu, co již vyjádřil, zoufá nad výrazem, ale zrak obrací se k hodinám, a on vidí, že jich ručička příliš kvapně blíží se k osudné číslici. A tak opouští, co již napsal, a chvatně realisuje další, co mu vře v hlavě. Ne již detaily, teď jen kontury tanou mu ještě na mysli. A již odbíjí osudná hodina, ještě jednu myšlenku třeba naskizzovati, ale již klesá ruka, a zsinající zrak, jenž by rád přehlédl aspoň ještě jednou celek, vyhasíná docela . . .

Smrt zvoní: »Na vůz! Čas je — čas!«
a po cestovných běží třas.
Jak divno, na zvonění
že nikdo hotov není!

Pašijové ovzduší prochvívá těch deset sporých básní »Pátečních zpěvů«. Je tu ono »dokonáno jest« bolesti, jež značí zároveň Vykoupení. A je tu synthesa celého dosavadního díla, všeho jeho utrpení, všech jeho mučidel. Básník dívá se do minulosti, vidí svůj uplynulý život jako divou řeku, plnou pádů a vírů, s černým dnem, valící se hučivě do propasti zhouby. Ale na samém kraji sbírá se jeho srdce ku pokání. Srovnává

svůj osud s osudem těch, již jej obklopují, s osudem lidí sobě nejbližších, svých pokrevenců, a jeho duše pláče nad osudem Vlasti.

Na naší Kalvarii, v charém kříže stínu,
hle matka Vlast — syn Národ v jejím klínu.
— — — — — — —
Sám kámen zří, jak kameníte spolu,
má duše trne, ret můj sotva dýše,
třesoucí ruka k Vašim nohám píše:
»Vy všichni, kteříž božím světem jdete,
krok zastavte svůj a sem pohlédněte,
zda jesti bol, jenž tomu roven bolu!«

A v osudu Vlasti vidí své individuelní bolesti, a žal, jejž věnuje vzpomínce na porobenou Vlast, mísí se se slzami, jež prolévá nad svým vlastním zmařeným životem:

... Nadešel ten souzený mně den!
Blesk za bleskem a nebe otevřené,
hrom náhle udeřil v můj zmladlý kmen
a roztrh od vrchu jej do kořene.
A duše stromu schla a schla, až schřadla. —
a hlava olovem již k prsoum padla — —
Ach, nikdo trpčí slovo nevynes':
než »Ecce homo!« — »Ecce homines!«

Nejdokonalejším číslem této pašijové nálady je pièça »V zemi kalichu«, v tom grandiosním pojetí češství, ztopeného v trpkost svého bytí, jako oběti za spasení celého lidstva, na způsob oné veliké žertvy na Kalvarii, s níž neustále básník sebe a svou vlast srovnává, a pro niž Bůh nasil tolik utrpení do této země, kde

»trpká je sláva po otcích, přetrpké vzpomínání,
trpká je naděj v budoucnost, že až se hlava sklání,
trpce zní píseň národa, trpce vře slovo naše,
trpké jsou kletby z našich úst, trpké i otčenáše.«

A tak náboženstvím prosákla na sklonku jeho života a jeho poesie Nerudova ironie a skepse. A národností prosákl jeho kosmopolitism, jeho exotism. Ale že šel skepsí k své víře, že šel kosmopolitismem k svému patriotismu, proto zní jeho poesie tóny takové upřímnosti, takové opravdovosti. Co by vás u jiného básníka urazilo jako hluché fráse, na př. závěreční verš básně „Láska": „Tebe bych, národe, tebe bych nepřežil!", zde zní tíhou opravdovosti, neboť víte a uvědomujete si hned, jakými cestami, jakým trním bolesti prodrala se básníkova poesie k takovému nejvyššímu a nejsilnějšímu výrazu, jenž je však zcela organický v jejím vývoji. A českou a typicky národní je tato poesie, ne proto, že je nadšenou glorifikací Vlasti, ale že vyšla z umělce tvůrčího, že je konečnou formou jeho personality, konečným stadiem jeho vývoje, a že dovedla jíti jeho skepsí, aby došla posléze k této pevné, neotřesné víře.

(Dokončení.)

Severní Morava.

Píše Dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování).

Hůře než v Úsově dopadá to na Mírově, městysi 6 km západně od Mohelnice položeném. Jako Úsov býval majetkem českých pánů až do bitvy bělohorské, tak i Mírov býval v českých rukou. Již koncem 14. století prodán byl biskupství olomúckému, které po různých změnách podrželo ho až dodnes. Nynější arcibiskup olomúcký je jeho požívatelem. Městys vznikl kolem starého hradu a prodělával s hradem tímto všechny příhody válečné. Po válce třicetileté v pol. 18. stol. klesl na pouhou ves. Za biskupa Jak. Am. knížete z Lichtensteinů (1738—1748) přeložena sem z Hukvaldů polepšovna pro provinilé kněze, v tomto století proměněn byl hned ve velikou trestnici (pro mužské trestance), kde je místa pro více jak 1000 trestanců. V první polovici 17. století úřadovalo se v Mírově ještě česky, teprve po válce 30tileté (stejně jako v Mohelnici) byl Mírov poněmčen, ač Čechů jen o 8% ubylo. R. 1880. napočtěno zde úředně 489 Čechů, r. 1890. ještě 480 Čechů. Dle sčítání letošního, soukromě provedeného je tu 165 Čechů, z nichž jen 2 jsou majiteli domů, většina jsou úředníci a vězenští dozorci. Němci jsou smýšlení radikálně nacionálního, učitelstvo (mimo nadučitele) ukazují jim cestu. Bohoslužby konají se německy, jen epištola a evangelium čtou se též česky. Německá škola je zde trojtřídní, však dětí českých je tu 40—60. Akce pro českou školu byla tu dvakrát podniknuta, poslední před dvěma lety, kdy sepsalo se přes 40 dětí českých. Posl. P. Ševčík intervenoval v té věci, ale akce se stroskotala, když Ústřední Matice školská prohlásila, že z finančních důvodů školu nemůže ani zříditi ani vydržovati. Tehdy vzmužili se tu naši lidé, a podpisovali statně žádost za českou školu, ač jinak jsou velmi opatrni, že ku př. mnozí odmítli i nabídku, aby synek jich studoval na cizí útraty na českém gymnasiu, z obavy ... Z časopisů čtou se tu Mor. Orlice, Našinec, Politik, Olmützer Zeitung, Vyškovské Noviny a p. Výroba zátek do sudů je v rukou Němce Czapa, od něhož i mnohé české pivovary odebírají zátky. Odbor německého spolku »Bund der Deutschen Nordmährens« jest veden dvěma učiteli a jedním úředníkem, zařídil zde Raiffeisenovu záložnu a stará se pilně, aby německý ráz Mírova byl nejen zachován, ale i sesílen. Rozhodujícím činitelem v Mírově je dnes trestnice se svým úřednictvem. Škoda, že c. k. vrchní ředitel Bernhauer je Němec, mírný sice, ale přece jen uvědomělý, následkem čehož všichni, kdož jsou mu podřízeni, tají své češství, což ostatně je také tím zaviněno, že c. k. domácím komissařem je soudní rada Podmele z Mohelnice, známý už německý nacionál. Dosavadní lékař trestnice dr. Jirsa byl dobrým Čechem, však odchází právě do Prahy, a jeho nástupcem jmenován dr. Jan Brychta. Obyvatelslvo živí se hlavně rolnictvím a bylo by v národním směru úplně snášenlivo, kdyby ho nepopuzovali němečtí agitátoři. Pokládám Mírov pro nás za úplně ztracený, ač i zde nebylo toho třeba, aby věci pro nás tak daleko dospěly. Německá škola koná tu plně svou národní povinnost, vtlouká do českých dětí německé vědomí, a jen houževnatosť některých rodin českých chrání poslední hradby českosti a národního vědomí — — —

Dodatkem chci podati několik statistických dat okresu Unčovského i Mohelnického, jež osvětlí vzestup či ústup živlu českého v jednotlivých obcích dle sčítání úředního z r. 1880. a 1890. Tak měly obce:

	1880			1890		
	Čechů	Němců	Židů	Čechů	Němců	Židů
Lazce	324	—	4	313	7	—
Piňovice	779	31	—	811	23	—
Troubelice	1051	16	—	1062	9	—
Šumvald	1755	41	—	1601	68	—
Písková	376	20	—	404	8	—
Střelice	523	54	—	544	—	—
Želechovice	308	26	—	330	—	—
Lípinka	475	—	—	441	—	—
Dětřichov	61	190	—	35	221	—
Újezd	11	1260	—	31	1397	—
Králová	25	266	—	27	289	—
Hradec	240	387	—	21	426	—
Hradečná	72	545	4	19	556	5
Unčov	**299**	4667	127	**195**	4786	68
Hlivice	29	390	—	7	403	—
Dědinka	34	116	—	3	150	—
Nová Dědina	36	155	—	1	189	—
Pinkout	50	388	—	2	453	—
Benkov	70	374	—	8	429	—
Rybníček	16	552	—	4	525	—
Sokolom	19	211	—	2	245	—

V celém soudním okresu Unčovském ubylo Čechů 8·3%, Němců přibylo o 1·7%, počet židů scvrkl se na polovici. Hlavně viděti úbytek Čechů v Unčově, v tom Unčově, jenž ještě před válkou 30tiletou vedl správu svých věcí česky, a teprve po obnoveném zřízení zems·ém počala se úřední němčina zaváděti. Německá menšina *) už r. 1656. žádala v Unčově, aby byl jí dán pro farní kostel německý kazatel, což stalo se skutkem r. 1695., když Němci v Unčově nabyli větší moci.

Ještě v letech 1667—1679 byla tu česká škola, a ještě začátkem tohoto století dopisoval si Unčov s Lošticemi česky. A dnes? Nechtějí českých přípisů ani viděti.

V okresu Mohelnickém byl poměr tento:

	1880			1890		
	Čechů	Němců	Židů	Čechů	Němců	Židů
Loštice křest. ob.	1751	647	87	2183	127	67
» žid. obec	20	273	193	134	123	113
Moravičany	747	36	—	776	22	—
Pavlov	362	175	—	415	115	—
Doubravice	451	5	6	447	—	—
Palonín	538	5	—	516	—	—
Bezděkov	284	—	—	255	10	—

*) Slavík: Morava a její obvody ve Slezsku po válce 30tileté.

	1880			1890		
	Čechů	Němců	Židů	Čechů	Němců	Židů
Třeština	381	—	—	396	5	—
Stavenice	240	—	—	260	—	—
Úsov	288	1701	162	403	1509	138
Újezd	154	474	—	159	404	—
Mírov	489	1545	48	480	1373	18
Mohelnice	72	4443	191	100	4277	151
Loučka Studená	9	1018	—	22	943	5
Květín	24	296	—	12	323	—
Libová	5	297	—	33	265	—
Vlachov	19	162	—	27	150	—
Veleboř	291	4	—	278	3	—
Lukavice	305	57	—	370	22	—
Klopina	490	21	—	490	—	—
Vranová	469	8	5	436	—	—

Celkově jest přírůstek český r. 1890. o 16%, naproti tomu úbytek německý o 65%. Změnu tu způsobilo vítězství české strany v Lošticích, následkem čehož mnoho lidí dosud pochybných přihlásilo se k české národnosti, jednak židé, kteří do té doby měli tu hlavní slovo, počali se z Loštic stěhovati, hlavně zámožnější. Dnešní židovstvo jsou jen trosky bývalého pyšného panství židovského, jež urputnou rukou pracovalo v obecních záležitostech proti lidu českému. Už proto zasluhovalo by, aby povolaná ruka vypsala na věčnou paměť potomstva vliv židů v zdejší obci; byl by to jistě zajímavý obrázek k moravským poměrům. Ještě dnes tvoří tu samostatnou obec židovskou, mají svou modlitebnu, svůj hřbitov a židovskou školu, která však nebude dlouho trvati.

Mohelnice ještě v první polovici 17. století úřadovala česky, ač byla už na rozhraní národním, a teprvé po válce 30tileté, když správy obecní zmocnila se německá menšina, vzala na se ráz města německého, a koncem 17. století byla už německá škola. (Je zajímavo, že z Mohelnice vzešli dva p r a ž š t í biskupové Antonín Brus a M. Medek.) Když o všem tom přemýšlím, zdá se mi, jakoby ztracené posice v Unčově, Mohelnici a Mírově živým slovem k nám mluvily o pomíjejícnosti všeho i bývalé slávy české. Tři hrady, Úsov, Mírov a Bůzov (okres Litovel), zvány jsou dosud bratrskými, že prý druh druha hlídá a pozoruje; uhlídaly sice své panství hmotné, své lesy, polnosti, ale pozbyly svého češství. Jediný Bůzov (majetek řádu německých rytířů) je český, ač i tu ruce německých úředníků byly připraveny ku germanisaci, jejímž prvním krokem měla býti šulfrajnská škola. Však velmistr řádu, arcivévoda Eugen byl rozumnější a spravedlivější svých úředníků, a položiv důrazné »veto«, uchránil Bůzov pohromy, která byla by v naší netečnosti a neuvědomělosti našla dosti pomocníků v lidu — českém. (Pokračování.)

Na pustých cestách.

Napsal Jiří Sumín. (Pokračování.)

Nemusíte se obtěžovati hlavní branou, pravil mi lokaj, jenž ke mně přistoupil.

Ukázal mi točité schody, po nichž jsem sestoupil na malé nádvoří a pěšinkou vedle vodárny octnul se za minutu u farních dveří. Ona řada oken obrácená k pohraničným chlumům, náleží jejímu bytu . . . Celé odpůldne chodil jsem po lukách jsa pln jejího doteku, jejího pohledu a dechu. Bůh opatruj mé kroky. Nikdy tam nevkročím.

— Ale teď již dost, řekla si Ady oddechujíc z hluboka. Byl již nejvyšší čas. Její zrak nemohl se však odtrhnout od hustých řádků denníku, jenž ji znova upoutal, jakoby ji do klešti sevřel. Škubala sebou, zapínala pláštěnku, ovíjela šálu kolem hlavy, ale zrak nemohla odtrhnout.

— Poznal jsem v naší kuchyni milounký ženský zjev, šedivou starou pannu, jejíž tvář mohla by náležeti stařeně, kdyby nenáležela dítěti, cosi tak ženský něžného, při tom však nevinného, čistého jako horský pramen nebo jednodenní květ bílé godelie hledí na mne z těch jemných, klidných tahů. Je prý to vyšívačka bílého prádla. Přivolávám si úsilovně její zjev, chci-li zapuditi těžký dojem velkého černého oka, svítícího divokým, tygřím leskem, jež mě pronásleduje . . .

Sáhla si zmateně na čelo, chtíc nabýti jistoty, zdali ji zalichotila, nebo zabolela tato poznámka. Četla dále s pocitem nešťastníka, nad jehož hlavou vznáší se meč. Ale lekala se již dlouhých odstavců, prohlížela je zkoumavě, aby ji nezklamaly nudnou lícní nebo neurčitou náladou. Zachytila již jen tu a tam větu nebo několik slov.

— Včera jsem se srdečně smál — baronesa odložila své šedivé šaty. — Už třetí den jsem ji neviděl. Dnes mluvil jsem s lokajem, není-li churava . . . Pravil mi, že tam chodí rytmistr baron, nevím, jak ho jmenoval. A já hlupák . . ! Proto tedy odložila ošklivé šedé šaty? Šíř a šíř natřásají se vlákna snů. Mezerami hledí střízlivě šedá skutečnost. Touha po zapomnění natřásá opět kouzelná vlákna, aby zastřela studený, bledý přísvit pravdy. Přemlouvám se: Hle, vše je dobře. Klid, spokojenost . . . Je to vlna, po níž plaveme vzhůru? Či strhne nás na dno propasti? Tolik nudy, tolik všedností a špíny je kolem! Vytrhnout se těm opatrným, špinavým rukám . . . Zasmál se divokým dravčím smíchem vlastním snům a touhám . . . Tak pusto, tak pusto je kolem . . . Slyším rozhovor dvou starých moudrých pánů a mám trapné vědomí, že po chvíli musím přisednouti k nim a hovořit způsobně. Ah, moci ulehnout a spat, spat několik týdnů, všecko zaspat, co se bude dít a zapomenout, co se stalo. Procitnout pak silen a svěží, zaplašit hejna krkavčích vzpomínek, vyrvat pevnou rukou z prsou to vše, co nás tlačí dolů a zmizet pak v řídkém vzduchu výšin . . . Zkamenět, zledovět jako témě hor, do něhož všechny hromy mlátí . . . Ale v prsou to pálí, tepna tluče devadesátkrát za minutu a ďábelská nechuť k životu poutá mi ruce i nohy . . . Vykonat něco, vykonat . . . udeřit ve tvář, napřáhnout bič, jen aby se pohnuly svaly! — — A opět prosil jsem Toho, jenž mě dosud nikdy nevyslyšel. — Zmocnilo

se mě hrozné tušení... Člověk by v takovém stavu vyslechl věštbu cikánky nebo proroctví z karet. — Stál jsem večer tři hodiny ve sněhu u vodárenské brány, jež vede na malé nádvoří a k jejímu bytu. Pak jsem se dověděl od lokaje, že rytmistr hrál s baronem kulečník a že odešel o půl šesté. Patrně hlavní branou. — Chodím stále po jejích stopách... navštěvuji ty »její« nemocné... ona si mě nevšímá. Bože, jak jsem ji křivdil!.. To ve mně vzkypěla krev... Nemám nikde stání, vleku se s místa na místo jako ztýrané zvíře. — Včera se mnou mluvila tak lhostejně, tak cize... Bůh mi odpusť! Proklínal jsem ji.., ne, to už není žena, to je sám Osud!

Byla překvapena, když obrátila list a spatřila, že je na poslední straně. Bylo zde již jen několik řádků se včerejším datem. — Dnes byl takový pochmurný, plačtivý den; zdálo se, že těžká oblaka padají k zemi a nejsou s to odlehčiti si pláčem. Střechy byly vlhké, země blátivá, tma dusí, tísní a přikrývá všecko. Chodil jsem do umdlení po polích, mysle na svou minulost, na svou matku, na bídu svých sourozenců a převraceje znova a znova listy svého života, čtu na každém týž tvrdý, neměnný znak osudu: Bída a smutek! — Bída a smutek! — U města na silnici potkal jsem známou starou slečnu, jejíž žvatlání mne trochu rozveselilo. Vypadala jaksi svěže a mladistvě, její oči zářily neobyčejným, čistým leskem, jenž mi připomínal třpyt malinké hvězdy vysoko v oblacích za jasné, mrazivé noci. Zajisté ji potkalo něco příjemného. Ostatní večer strávil jsem sedě potmě v pokoji u okna. Moje černé myšlénky chodily v rubáších mrtvých nadějí tmavou nocí. Pojednou přihnal se vichr, roztrhal černý příkrov mraků a okraje děr střásnil stříbrně. Bylo zajímavo dívati se na jeho práci v zahradě pod okny, jak rval svévolně mrtvou vegetaci, potýkal se při měsíčku s holými stromy, skučel a vyl hroze střechám, že jich převrátí a rozškube. A jeho ostrý dech prodírající se skulinami oken, chladil příjemně jakoby přinášel zdraví a sílu. Po desáté hodině přišli páni bratři z kasina. Odmykal jsem jim dvéře a naslouchal jsem, jak vypravují sensační novinku: baronesa dala prý rytmistrovi košem. — Pak jsem hvízdal chodě po pokoji do půlnoci až na mě hospodyně klepala. Ale mě se nechce spát.

Nebohou hlavu Adinu zalil proud cizích myšlenek jako příval, jenž poráží a z kořenů vyvrací spleť ustálených názorův a pojmů. Byla jako omráčena zelenavými blesky cizích vášní, jež ji oslepovaly, tak že nemohla nalézti sama sebe. Podařilo se jí sice dáti v čas denník kaplanův na patřičné místo, ale práce, jež na ni čekala, byla jí svrchovaně obtížna, skoro nezdolatelna. Motala se vyjeveně v kuchyni nevědouc co začít; její ruce jakoby zdřevěněly, nohy neznaly směru a její myšlenky zabodnuté houževnatě v nedosti jasném, rebusovém obsahu denníku nechtěly jí přispěti na pomoc. A zatím co běhala bezúčelně s místa na místo a zlobila paní Terezu svou nejapnou nedoslýchavostí v její vzbouřené duši rozhořovala se slavná pochodeň naděje, jež jako letní slunce prohřívala zázračně smutné sklepení jejího chudého nitra. Což nepůsobila její čistá, sesterská láska konejšivým kouzlem na mladého kněze? Nepřivolával si její »klidný, čistý« zjev, aby zapudil žár černých zraků ženy, jež ho pronásledovaly? Není jí snad přidělen veliký úkol, aby jej vytrhla

z osidel hříchu? Smí on vůbec přijati více od ženy, než sesterskou péči a něhu, již ona mu může poskytnouti dřív než kterákoliv? A pak, připravovala právě velkolepý skutek, jenž kořenil v její hluboké obětavosti a bezměrném sebezapření, jakého jen sirá, strádající duše ženy jest schopna. Bylať letos obdržela od baronky stučku plátna jako vánoční dar, jenž pravidelně jí byl uštědřován, i zhotovila z toho dvoje povlaky pro svého chráněnce, jež vyšila tak velkolepě, že to ve zdejších znaleckých kruzích jistě vzbudí úžas. Šlo nyní hlavně o to, aby lidé, zejména paní Tereza, jejíž příkré úsudky ji lekaly, nezvěděli jména dárkyně. Rozhodla se posléze, že bude nejlíp, zašle-li mu dar anonymně poštou, aby nebyl obtěžován dotazy, od koho pochází. Však on, jenž zná a dovede oceniti její práci, nebude zajisté ani na okamžik v rozpacích.

Zaslala mu dar příštího dne svázaný modrými stuhami s květnatým významným podpisem na průvodní adrese a dojemně přesládlým lístkem uvnitř balíku. Po celý den žila pak v tichém blaživém očekávání obratu, jakoby pojednou slunečná pohoda přátelství měla navždy vystřídati pochmurné dny smutku a opuštěnosti. Když pak přišla druhého dne na faru, překvapilo ji poněkud, že mladý kněz neměl pro ni vlídnějšího pohledu ani laskavějšího slova než jindy; naopak byl zjevně roztržit a mrzut. Po jeho odchodu vklouzla do kaplanky, aby hledala vysvětlení obvyklým způsobem v jeho denníku. Ale sotva že zrak její přelétl poslední čerstvě napsané řádky, sáhla si prudce na hlavu, jakoby byla na ni dopadla drtivá rána. Stála pak dlouho v tupé ztrnulosti, nedbajíc, že ji zde může každým okamžikem přistihnout a neslyšíc paní Terezy, jež se po ní sháněla.

Psal: Jsem velmi rozladěn. Baronesa poslala mi dvoje nádherné povlaky s titěrným, přesladlým věnováním, jakého jsem od ní neočekával a jímž se mi velmi znechutila. Nikdy nepřijal jsem a nepřijmu podobného daru od ženy. Nejméně však od ní. Poslal jsem jí vše zpět s omluvou, že nemiluji nádhery. Nejvíce mně uráží a bolí, že zvěděla patrně o mém nedostatku a chtěla mi soucitně pomoci. Lituji jen, že krásné vyšívání provedly zajisté Adiny dovedné ruce, v jiném případě byla by mi její práce milou upomínkou.

—Přišel právě lokaj se vzkazem, abych se dostavil ihned do zámku. Znělo to jaksi tvrdě, jako neodvolatelný válečný rozkaz. Nu, dobrá, půjdu tam, ale nedám si ničeho vnutit.

Při posledních řádcích Adě vyhrkly slzy.

— Není-li on, kromě toho božího posvěcení, skrz na skrz hloupý tuhýk! opakovala několikrát. Všude a ve všem vidí baronesu. Noc ztrávila ve hrozném rozčilení. Zdálo se jí, že její postel houpá se jako rakev na provazích a zapadá kamsi hluboko, hluboko do temných neznámých končin věčného sněhu, věčné, příšerné samovazby o hladě a žízni. Hlava jí hořela, těžké balvany úzkosti a strachu před zítřkem prolamovaly takřka její slabou hruď. Její bědný život šel smutnými cestami bez bouří, bez vyjasnění, nikdy nezažila podobného rozechvění. Ráno se poněkud upokojila a spěchala rychle na faru, očekávajíc s horečným neklidem, co se stane. Těšila se, že byť i baronesa poznala její práci, bude se domnívati, že provedla ji na zakázku. Kněži byli v kostele i mohla si bez překážky přečísti svůj ortel v kaplanově denníku.

— Jaký jsem to zase vyvedl indiánský kousek! psal. Vrazil jsem do toho jak splašené hříbě . . . A dar pochází od — nebohé staré panny Ady Roupové! Baronesa mi strašně vyhubovala. Pozoroval jste někdy, že se mi nedostává taktu, řekla několikrát. Prosil jsem za odpuštění . . . Spropadené dílo! Ký ďas to Adě našeptal! A jak mě její dar tíží a hněte, nemohu to předce od ní přijmout jen tak zhola za nic. Zapomněl jsem se zeptati baronesy, jak se mám Adě revanžovat. Musím s ní mluvit co nejdříve.

Tentokrát nechala Ady práce a utekla domů. Nikdy nebyla tak krutě a drsně dotčena ve svých nejhlubších, nejsvětějších citech. On se jí chtěl odměnit! On nechtěl jejího daru, pohrdal jejím soucitem, její sesterskou péčí! Jak zle, jak strašlivě a tvrdě byl odsouzen její dobrý skutek!

Uzamkla se doma ve svém bytě, jsouc pevně rozhodnuta, že příští dny vůbec nevyjde. Stále připomínala si zdrcující úsudek baronesin: Pozoroval jste někdy, že se mi nedostává taktu? Vyvedla tedy vlastně jen hroznou beztaktnost, nad níž se všichni pozastavují. Co nyní? Má snad zapříti, že dar pochází od ní? Ale k tomu nedostává se jí síly. On ji tedy odmění, jak mu baronesa nakáže. Ady zná dobře její vkus. Zajisté se jí v nejbližších dnech dostane některého z těch solidních, praktických darů, jakých volívala baronesa pro své chudé.

Poněvadž od rána nejedla a také netopila, poprosila k večeru sousedku o trochu vřelé vody, chtíc si připravit česnekovou polévku. Rozetírala právě stručku česneku se solí na starém oprýskaném talíři, když kdosi stanul u jejich dveří. Mohla to ovšem být sousedka s horkou vodou, bylo však trochu podezřelým, že si tak dlouho čistí boty přede dveřmi, když předce ví, že nevstoupí do pokoje, kde by špinavá šlépěj spůsobila očividný nelad. V tom šlehla jí hlavou myšlenka, že by to mohl být někdo cizí; přiskočila ke dveřím, aby příchozímu zamkla před nosem. Ale bylo již pozdě. Mladý kněz vstoupil do pokoje, aniž vyčkal, až by se mu dostalo odezvy na jeho zaklepání. Ady zdřevěněla. Ještě tohle! Nemohla se ani vzpamatovati. Stála před ním zdrcena, nehybna, němá, rozkývaný »haubenštok« u kamen jevil více života než ona. Upírala prosebně zraky na mladého kněze, jakoby ho chtěla pohnouti, aby rychlým odchodem napravil nehodu, jež ji stihla. Ale on nerozuměl; byl všecek zardělý a rozpačitý, pln úžasu nad tím, co před sebou spatřil, a kdykoli zrak jeho zavadil o nějaký choulostivý předmět Adiny pusté domácnosti, odtrhl jej rychle jakoby chtěl zapříti, že co viděl.

— Slečno, pravil rozechvěně, způsobila jste mi neobyčejnou radost svým krásným darem. Přicházím, abych vám vyslovil svůj vřelý dík. Obávám se, že by vzájemný dar s mé strany nevystihl hloubku vaší štědré obětavosti a snad by jen urazil váš útlocit, proto přijměte zatím mé ujištění, že si vždy budu pokládati za štěstí, kdykoliv se mi naskytne příležitost prokázati vám službu přítele . . . bratra . . .

Tato slova byla odříkávána tak monotoně a suše, že ztratila cestou k Adinu srdci polovici svého významu a minula se cíle. Uvázl také nevěda patrně jak skončit a očekávaje její odpovědi. Ale ona mlčela. Venku, na faře a kdekoli jinde štěbetávala vesele a bezstarostně, ale zde, kde nevítaný host objevil nepěkné, smutné stránky jejího života, jež úzkostlivě

skrývala před světem, neměla odvahy otevříti ústa. Cítila, že víc než to, co mluvil, víc než to, zač děkoval, dralo se mu na mysl to, co před sebou viděl. Ale konečně vykoktala předce několik slov, ohlédla se také po židli, jakoby mu ji chtěla nabídnout. Ale bylo to čirou nemožností; měla jedinou židli se čtyřmi nohami a z té lezla nejen žíně, ale i polámaná péra. Usednouti a vytrvati na ní, náleželo k tajnostem jejího domácího života a bylo k tomu také třeba cviku. Kaplan uznal za dobré ukončiti rozpaky stisknutím ruky a poroučeti se. Když popošel dále do středu pokoje, v jeho zraku, jenž nechtěl ničeho viděti, mihlo se cosi podobného velice sešlé stařeně, sedící v koutě u kamen. Nepohlédl na ni, jen si uvědomil, že zde nejsou samotni a uklonil se uctivě dvakráte za sebou. Jednou Adě a podruhé starému »haubenštoku«.

Ale Ady byla tak dojata, že se této příhodě ani neusmála. Cítila dobře, že chvíle tato smazala veškeré šťastné okamžiky, jež byly v duši mladého kněze zapsány k jejímu dobru. Bylo jí jako hazardnímu hráči, jenž se chtěl výhrou obohatit, zatím však ztratil poslední majetek. V boji s oním démonem hříchu, jemuž chtěla čeliti, vyražena ji z rukou poslední zbraň. Už nikdy nebude psáti o konejšivém dojmu jejího zjevu, o čistém lesku oka podobném září malinké hvězdy za mrazivé, zimní noci. Tato návštěva naplní ho zajisté hnusem a odporem a opraví ve mnohém lichotivé ponětí, jež o ní měl. A k tomu ještě tížil ho její dar, jako zbytečný balast, jejž jen ze slušnosti nechtěl odhodit. Že jí ho jednoduše nenahradil, za to jest jí děkovati prozíravosti baronesině. Ah, jak dobře Ada vystihla! Ale to přece ničeho nezmění na smutném taktu, že skutek její nazvala beztaktností. Ne, s baronesou nechce se do smrti setkati! Nezbývá, než smířiti se s osudem žebráka, jemuž vzali vyprošený haléř.

Příštího dne k večeru odhodlala se dojíti na faru, aby tam za stravu vypomáhala, ježto neměla nyní žádných zákazek. Ale sotva že vstoupila do kuchyně paní Tereza, jejíž hlas tremoloval právě v nejvyšších polohách, přetrhla zlostným škytnutím svůj nábožný zpěv. Její tvář zrudla a nadmula se, jako laloky krocana, když spatřila starou pannu.

— Pojď, pojd, milostslečno, už se tě nemohu dočkati! Mám tě v žaludku už tři dni, jakobych byla spolkla čertovo kopyto i s ostruhou . . . Bůh mi odpusť, že ho vzpomínám, ač je dnes boží pátek! — Tak ty's, myslím, vyhrála hlavní trefu, že rozdáváš takové presenty. Aaa! to každý nemůže! Naše stará baronka má troje statky a také ráda rozdává, ale takové dary předce ne . . . to jí nevynáší! To může dělat jenom takové staré třeštidlo jako ty jsi! A já ti dobře říkávám: Zapálit ti na rukách tu tvoji hříšnou piplačku! To jsou cíchy pro duchovní osobu? To se tak hodí pro nějakou . . . nechci to vyslovit, protože je boží pátek . . . Nu, ale řekni mně, mizerné stvoření, co s tím chceš? Co s tím chceš? To přece neděláš proto, aby ti pánbůh odpustil hříchy a vzal tě po smrti do nebe. Nu, to ne . . . to ne! Či jsi se také zbláznila, stará oškeruše, za hezkým panáčkem, jako ta fifidla, co sem za ním lítají, aby mu dala na mše nebo na modlení, a když není doma a chce to vzít od nich jiný, horem pádem utekou, a nedají ničeho? — Jemnostpán děkan je jemnostpán děkan, ten něco zkusil ve světě! Oh, ten něco viděl, ten umí s pány jídat! A co světa přejezdil, po šifách plul, mořské draky viděl, byl až . . .

až ... až u Kneipa v Re ... v Revishóně a každou sobotu chodí k panu baronovi na sojrej. Aaa, ten něco viděl! Ale nad tvými cíchami zůstal celý paf. Paní Teréz, řekl mi, kdybyste mi to povlíkla, já na to neumím lehnout ... A což teprve pater Konstant! Ten byl, chudák, jako opařený. Stydí se za takovou hříšnou parádu. Co mám dělat ... co mám s tím dělat, říkal mi stále. Vždyť je to vzácná věc, jak se jí mám odvděčit? Pravila jsem mu rovně: Zaplaťte jí to, velebný pane, zaplaťte jí to, vždyť je to chudák, nemá časem co sníst ... zaplaťte jí to!

Ady prchala z fary, jakoby se na ni stavení řítilo. Po každém slově Terezině bylo jí, jakoby jí hrst žhavého písku hodila do tváře. Nikdy, nikdy více tam nevkročí! — Bloudila chvíli tmavými ulicemi, ohromena silou těch tvrdých brutálních slov, jež jí padala na hlavu, jako rány kladivem. Nechápala, neuvažovala. Její duši zalehl pustý zmatek, v němž úzkost skuhrala hlasem mučeného otroka. Venku pršelo, tma houstla, rozmrzlá země propadala se takřka pod nohama. Bála se samoty ve svém pustém nevlídném bytě. Chtěla se třeba násilím vetlačit do cizího kouta a ohřát se pohledem na lidi, kteří hovoří, jedí a smějí se, kterým netřeští hlava starostí jako jí a kteří mluví o jiných věcech, než o této hrozné příhodě, jež ji potkala. Chvíli myslila na chudou ženu v sousedství, ale pak vzpomněla si na poslední laskavé přijetí, jehož se jí dostalo u přítelkyně Schafové. Vešla tam tedy. Byla velmi unavena a prostydlá. Již na schodech slyšela však, že je tam dnes hlučno a veselo, i váhala chvíli, nežli vstoupila do pokoje. Rytmistr seděl již opět na svém starém místě a její přítelkyně okouzlovala zase svou bezvadnou elegancí, jsouc příjemně rozjařena a svěží. Jen že, když Ady vstoupila, neodpověděla na její pozdrav a tvářila se jakoby ji vůbec neviděla. Za to pan Schaf byl dnes k Adě nápadně vlídný a zdál se nějak nezvykle sklíčen a usmíval se trpce.

— Hermínko, upozornil svoji choť, Hermínko, máš zde hosta.

Ale krásná paní změřila Ady přísným pohledem.

— Škoda, že jsi nepřišla o půl hodinky dřív, abych s tebou mohla promluviti mezi čtyřma očima. Vypjala své hrdé poprsí a její růžovou tvář přelétl jizlivý úsměšek.

— Je to vlastně velmi nechutné, ale něco ti předce povím, abys věděla na čem u nás jsi. Pamatuješ se, co jsem ti vždycky říkávala. Nestydím se za chudou příbuznou a přítelkyni z dětských let, ale chceš-li, aby ti můj dům zůstal otevřen, mám právo žádati, aby's se nekompromitovala. Dovol — ty's dala zdejšímu kaplanovi bohatě vyšívané cíchy.... nu, což rozdávej si, když máš tolik nazbyt! Já bych to nemohla dělat. Ale jak potom člověk k tomu přijde, aby poslouchal tvoje fňukání a nářky a litoval tě pro tvoji bídu? A pak když už jsi chtěla mladému knězi něco darovat — když máš tolik nazbyt! — bylo by se slušelo, aby's mu dala, na příklad, nějakou krásnou vyšívanou štolu nebo podobného něco, ale — cíchy! Vždyť se ti každý směje. Ty jsi se kompromitovala před celým světem!

Paní Schafová nedomluvila ještě, ale Ady prchala z jejího domu, jakoby se jí půda bořila pod nohama. Schaf, jenž byl dnes nezvykle sklíčen a přístupen soucitu s neštěstím bližního, vyšel za ní a volal jí zpět. V obchodě naměřil jí štědrou hrstí asi tři deka kávy do kornoutka

a přidal k tomu ještě slanečka. Ale Ady odmítla rozhodně a nepromluvivši slova, vyrazila ze dveří.

Ona se kompromitovala! . . . Celý svět se jí směje . . . Měla mu dát hedvábnou štolu nebo něco podobného . . . Žebračka . . . jiné obtěžuje nemá co sníst a takovou beztaktnost vyvede! Všechna ta příkrá slova, jež jí bylo vyslechnouti, přetékala, jako žhavá láva jejím mozkem. Onen strmý, nedostupný břeh, po němž s nadějí tonoucího obracela oči, zmizel před ní na vždy. Neměla-li někdy chleba, měla předce své přátele, od nichž tu a tam uslyšela vlídné slovo. Nyní nemá již nikoho. Všichni ji vystrčili z domu a zamkli před ní. Ještě hodili pak po ní urážkou jako se po dotěrném psu hází kamením. Co teď? Co teď? Její život vymkl se z vyjetých kolejí a uvázl kdesi v bahnitém močále Nikdo jí nepodá ruky, nikdo ji nevysvobodí. Železná pěst osudu, jež bušívala na darmo na brány její duše, prolomila se do vnitř, strašný host, jehož se děsila, pohlédl jí z blízka do tváře. Ty jsi se kompromitovala, proto, že's sbírala drobky soucitu pod stoly hodujících, měla's raději bezohledně zasednout k hostině a netázat se nikoho, jednáš-li dobře či zle. Každý je v právu, kdo sobě uchvátí kus štěstí, třeba je vyrval jinému z rukou, pohana stíhá jen ty, kteří odcházejí s prázdnem. A Bůh, jenž v dobách pokušení pronikal svou blízkostí její duši, zmizel vysoko, vysoko nad šedými oblaky netečný a chladný, daleká, bolestná tvrdá hádanka, o níž nešťastníci rozbíjejí hlavy. Stanula na mostě, jenž byl nepovědomým cílem její cesty. Zde . . . zde to na ni čekalo! Zde stál strašlivý mezník jejího života, mimo něhož musela projíti pevným krokem tím, neb oním směrem a nedoufati v pomoc boží ani lidskou. Zuby jí cvakaly. Řeka nesoucí na povrchu kotouče bílé pěny, šuměla tiše. Z pravého břehu vyčníval nahnutý, dlouhý, bílý, pahýl, jako vztažená ruka, jež komusi kynula. Měla zde zaplatiti výkupné za onen věčný, pohrobní klid, po němž celou duší práhla. O, to je snadné, myslila si, tolik ještě má. Počítala, odhadovala, smlouvala . . . Ohmatávala zábradlí mostu, zkoušela výšku vody, hádala jak daleko by as vlny odnesly její tělo a při tom jako drtivým závažím tiskla ji hrůza k pevné zemi. Shledávala, že má méně, než se nadála, že výkupné je příliš vysoké a že se zde ničeho nesleví. Její slabost a nerozhodnost držely ji sevřenu v kleštích, zatím co síla vzdoru, bolesti a pohrdání táhla ji dolů. Odvažujíc onen rozhodný skok, jímž měla minouti strašlivý mezník života, shledala, že výkupné je příliš vysoké. A s druhé strany zela na ni vypráhlá, nevlídná poušť Stála tak dlouho v mukách odsouzence, jenž čeká u popraviště, zdali mu trest smrti nezmění v doživotní žalář, když z temných ulic města vyjížděl kočar. Přitiskla se těsněji k zábradlí, koně, jež vjížděli na most, postříkli ji blátem. Na protějším sedátku cosi se zabělalo a hned na to zazněl jasný hlas zvonku. Tokterýsi kněz odjížděl k umírajícímu »s pánem bohem«. Ady se zachvěla. Její Bůh, o němž se domnívala že zmizel vysoko za šedými mraky, šel mimo ni, vlídně ji povzbudil. Padla za kočárem na kolena a bila se v prsa. Vzpomněla si na nešťastníky, o nichž četla nedávno v kaplanově deníku. Ano, přála by si takovou smrt, jako onen opuštěný stařec, umírající v koutě na shnilé slámě. Bůh se slitoval, přispěl jí na pomoc a smrt zajisté přijde brzy a vysvobodí ji. Odcházela domů a kráčejíc

městem, pohlížela známým do oken a loučila se s nimi. Nikdy už z domu nevyjde, nikdy jí neuvidí.

Ale když vešla do svého bytu, chtíc zavříti za sebou, ucítila, že kdosi zachytil dvéře a vstupuje za ní.

— Dovolte, Ady, já zde na vás čekám.

Ucouvla polekaně, nepoznávajíc tohoto hlasu. Byl to patrně někdo, jenž dovedl chodíti po osamělých stopách nešťastníků, jenž dovedl otvírati příbytky, zavřené lidským zrakům, nalezati a zvedati hynoucí srdce zašlápnutá v blátě neštěstí a ponížení. Třesoucí se rukou rozsvěcovala lampu, dohadujíc se v duchu čehosi bližšího o vysoké, temné postavě, stojící u dveří. Hádala marně. Byl to patrně někdo neznámý, jenž přicházel z daleka . . . zdaleka a netušil ještě co se zde přihodilo a kterak se kompromitovala. Ale kdo . . . kdo? Ale pojednou, ještě nežli rozsvítila lampu šlehlo to jako blesk její hlavou: Baronesa! Ucouvla zděšeně nenacházejíc slov.

— Přicházím k vám s návrhem, Ady, pravila. Moje komorná trpí od nějaké doby reumatismem i potřebuji někoho, jenž by jí chvílemi vypomohl. Myslila jsem především na vás, jsme vám zavázáni, neboť jste mnoho pro nás pracovala. Mimo to moje matka dostala čestnou cenu za vaši práci na pařížské výstavě. Nebude vám zle, buďte jista. Dáme vám hezký pokojík a vůbec bude o vás do smrti postaráno, vždyť víte, jak to u nás chodí . . . V prázdných chvílích, jichž bude zajisté dosti, můžete něco hezkého vyšívat. Máte podivuhodnou dovednost v tomto oboru. Nuže svolujete tedy?

Ady, jež v těchto slovech cítila daleko víc, než chtěly říci rozplakala se radostí. Baronesa jevila veliký zájem o její byt a prohlížela si ho zevrubně.

— Byl u vás včera pater Konstat. Víte-li, že shledal váš byt velmi originelním? Jenom že se nemůže upamatovat . . . měla jste zde jakéhosi podivného hosta . . . lituje, že si nevšiml, ačkoli se mu poroučel. Rád by věděl kdo to as byl . . .

Ady, přemáhajíc rozpaky, ukázala na starý model u kamen a baronesa, o níž se říkalo, že se ničeho nebojí, shlédnuvši ho, uskočila polekaně.

— Pro Boha . . . proč to nevyhodíte? pravila posléze.

— Milostivá baroneso, jak bych to mohla udělat? Vždyť nás živil s maminkou dva a dvacet roků . . . Oh, když se nosívaly čepce, to bývalo dobré živobytí!

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Pokračování.)

Zákony zachování hmoty a energie shrnuje Haeckel pod novým titulem zákona substance a identifikuje se všeobecným zákonem kausalním. Můžeme vsak jednoduchou úvahou se poučiti, že zákon takto stanovený by nevyčerpával vší souvislosti v přírodě. Vedle síly jako příčiny

dějů, již zveme energií, nutno rozeznávati i sílu jako vlastnost. Tak jest tíže vlastností těl, která padají k zemi, ale příčina pádu jest energie, která dána byla jim vyzdvižením.

Sklo se elektrisuje třením, vydáním energie; ale vlastností skla jest, že elektřinu podržuje. Vlastnost trvá na předmětu, a působí, že energie se projevuje v určité formě. Tráva jest zelená, ale tuto vlastnost pozorujeme jen, je-li osvětlena. Krystal vápence nebo křemene jest stále dvojlomný, ale projevuje tu vlastnost jen za působení energie světelné. Vůbec jest vlastnost jakási stálá schopnost čili možnost.

Pro vlastnosti neplatí »mechanická« kausalita, kde příčina rovná se účinku (je to jen jiný výraz pro zachování energie), a přece jest mezi nimi stálá, tedy příčinná souvislost: tak souvisejí fysikální vlastnosti krystalů s vnějším tvarem, tento opět jest ve spojení s jejich chemickou konstitucí, tepelná i elektrická souvislost mají určité vztahy ku kovovému a nekovovému vidu prvků, v řadách organických sloučenin stoupá bod varu s určitým přírůstkem v chemickém složení atd. Některé z těchto vztahů dají se dokonce mathematicky vyjádřiti, ale mechanická kausalita to není. Sem náležejí i procesy vybavení, kde nepatrný popud může způsobiti libovolně veliký účinek. Stisknutím tlačítka elektrického můžeme rozsvítiti množství elektrických lamp; tlak prstu působí jen dotknutí dvou kovových plošek, mechanickou příčinou světla je energie dynamoelektrického stroje, ale souvislost mezi oběma ději jest zřejmá; zde předpokládá účelné zařízení člověka, jinde třeba předpokládati neznámé nám vlastnosti předmětů, mezi nimiž takové spojení existuje. Tak jest to u přečetných zjevů organického života. Tyto vlastnosti jsou nový pojem, jejž by měla monistická filosofie s hmotou a materií sjednotiti. Hackel jich úplně opominul, a bylo by mu jistě nemožno, odvoditi je z hmoty v pohybu, což na konec jeho substance jest; spíše by bylo možno je vysvětliti ze vztahů různých energií, které i hmotu, jsme seznali, nám mohou nahraditi; pak by byla energie jediným principem, ale nutná tady mnohost energií by menismus takový silně zabarvovala pluralisticky.

Z podaného právě rozboru vysvítá, že kosmologické základy Haeckelova monismu jsou nepřesné a neúplné; hlubší a modernější pochopení věd fysikálních by zajisté přispělo ku odstranění mnohých omylů, přes to však nemůže fysika naší doby poskytnouti jasných, určitých a nesporných pojmů o povaze anorganického světa. Pro system deduktivní filosofie by takovým přiznáním bylo vše ztraceno; induktivní filosofie, vyrůstající z exaktních věd, nemusí se tu vzdávati. Vždyť ta nechce říci absolutní věrnou pravdu, chce jen hledati souvislost světa. Kus této jest poznán v zákonu zachování hmoty a energie, ten úspěch pobízí ku bádání dalšímu. Kosmogenie a geogenie neposkytuje zvláštní filosofické zajímavosti. V první vykládá Haeckel Kant-Laplace-ovu vůbec známou theorii o vzniku soustavy sluneční zhušťováním původní mlhoviny, jež platí i pro ostatní tělesa nebeská. V druhé již jasně vystupuje princip
álého vývoje proti náhlému, občasnému tvoření; moderní geologie násle-
jíc Lyella vykládá, že processy na zemi dosud probíhající stačily
i vytvoření všech a tvarů kůry zemské, které jsme poznali, a že
bylo třeba katastrof, jež povrch země vždy v chaos proměnily, než

nová perioda země a organického tvorstvá nastala, jak jmenovitě Cuvier učí v »theorii kataklysmů«.

Za to část biologická a psychologická jest nejpoutavějším a nejcennějším oddílem Haeckelova díla. Tam vidíme zejména, jak pochopil Haeckel Darwinismus a spojil jej s naukami materialistické školy fysiologů německých a kolik vlastních myšlének přičinil k tomu základu. Bude snad někdo viděti nesamostatnost u Haeckela v tom, jak věrně se přidržuje Darwina; naopak možno v tom spatřovati rozvážné a hluboké pochopení celého problemu. Darwinova nauka má dvě stránky: jednak vykládá, že se organismy vyvinuly z několika jednoduchých forem, jednak objasňuje příčiny tohoto vývoje. První část, theorie evoluční, vývojová, descendenční neboli transformační byla již Lamarckem v jeho »Philosophie zoologique« úplně jasně vyložena, i navrhl pro ni Haeckel název Lamarckismus; druhá část, theorie přirozeného výběru čili selekční, neboli vlastní Darwinismus*) provedena byla teprve Darwinem, a současně s ním, ale poněkud v jiném smyslu, Wallacem. Evolutionismu Darwin svými spisy vydobyl všeobecného uznání; hrstka vážných badatelů, kteří ho nepřijímají, nemůže uvésti dostatečných důvodů, aby v pochybnost uvedla jeho přívržence, a musí se skoro vždy dovolávati nadpřirozeného stvoření. Selekční theorie nebyla daleko tak ochotně přijata a i u následovníků Darwinových byla různými směry pěstěna, tak že jedni z nich, Neolamarckisté, berou za nejdůležitější, co druzí, Neodarwinisté zamítají, a naopak. Lamarck vykládal jako příčiny vzniku nových forem přispůsobení se vnějším podmínkám a zvláště užívání a neužívání organů; tyto »činitelé Lamarckovské« Darwin přijímá, ač za podřízené prohlašuje, a připojuje k nim přirozený výběr, jenž působí udržení se nejschopnějších individuí v boji o život. Wallace a pak ještě důrazněji Weissmann prohlásili přirozený výběr za jediný princip vývojový. Tento »Neodarwinismus« vyšel z tvrzení, že vlastnosti přispůsobením vnějším podmínkám získané se nedědí, poněvadž znaky nabyté po vytvoření pohlavních buněk nemohou býti přeneseny na potomstvo. Předpokládá se tu patrně jako jistá theorie, že organismus jest stát buňek, a ne jednotné individium, jehož všechny části jsou ve stálé závislosti. Dědičnost byla internována do buněk pohlavních. Aby měl přirozený výběr z čeho voliti, bylo nutno předpokládati neurčitou variaci potomstva těchže rodičů, a tím vlastně pohlavních buněk téhož organismu; tak otevřeno náhodě širé působení. Konečně ku založení dědičnosti sestavil Weissmann theorii o kontinuitě zárodečného plasmatu: část hmoty buněk pohlavních utvoří celé tělo živočicha, část zůstane v organech rozplozovacích a opět u potomstva spůsobuje objevení se dědičných vlastností. Kdo zná historii zoologie, jistě s podivem shledá, že tato »moderní« přírodní filosofie nemálo se přibližujestaré »Einschachtelungstheorie«, v osmnáctém století kvetší, dle níž na př. v ovariu naší pramatky Evy byly už uloženy zárodky celého lidstva. Ku vyložení záhad dědičnosti zvláště Weissmann zavádí nové pojmy »bioforů«, »id«, »determinantů«, čiře problematických, nepřispívaje ku objasnění nijak

*) Užívati názvu Lamarckismus a Darwinismus se tu nedoporučuje; mát Lamarckova theorie i svou kausatní stránku, a Darwinismus může míti i širší význam Darwinových nauk vůbec.

tímto dosazením nových neznámých. Od »Neolamarckistů« liší se Haeckel jen tím, že klade větší důraz na působení přirozeného výběru než tito. Nemáme-li se ztráceti v metafysických konstrukcích, musíme nutně za podklad přirozeného výběru přijmouti vlastnosti získané přispůsobení vnějším vlivům, Že by tyto nemohly působiti na rozmnožovací buňky, lze vyvrátiti snadno i tomu, kdo za nutnou pokládá přímou materiélní spojitost; vždyť výživou mění se sama hmota buněčná ve všech ústrojích tělesných, ba může býti převedena z jednoho do druhého; není ostatně takového přelévání hmoty třeba, aby se přenesla vlastnost. O hlubokém zachycení sporné otázky »Lamarckovských činitelů« svědčí výborná slova, jež Haeckel napsal již v »Generelle Morphologie« (II. díl, str. 211.): »Dle našeho mínění záleží klamné ponětí, které tomuto vlivu se z pravidla přičítá, především v tom, že se spatřuje v organismu úplně neb aspoň většinou passivní bytost„ kdežto vskutku tento zároveň aktivně se chová vůči všem vlivům«. Ostatně je to jako z duše mluveno — vitalistovi J. Müllerovi. Vskutku není Haeckel od vitalismu tak dalek, jak sám si myslí; tak na př. G. Wolff, který otevřeně proti materialistickému výkladu života a vývoje se ozval*), za nejdůležitější větu svého názoru o organismu vystavuje právě stálou aktivitu proti vnějším vlivům.

Integrující části tkeorie dědičnosti a ústřední osou dalšího Haeckelova biologického a psychologického myšlení jest jím určitě vytknutý základní zákon biogenetický; ontogenesis jest krátké a rychlé opakování fylogenese. Vytknuvše již svrchu smysl tohoto zákona, obrátíme se ke kritickému posouzení jeho. Mnozí říkají, že převedení ontogenie na fylogenii není vůbec kausalní výklad, nýbrž jen stanovení stálé souvislosti. Ukryta jest tu výtka, že takový zákon se nemůže sevšeobecňovati a obraeeti, nýbrž platí jen pro poznané případy. Z té námitky páchne silně Hume, ale pak třeba jen býti upřímným a všechna kausalita je ta tam. Pro positivismus přírodovědecký, jenž byl svrchu nastíněn, zákon biogenetický jest tak postačitelným a příčinným vysvětlením, jako jsou na př. zákony fysikální. Od neodborníků se často potírá tento zákon fakty: u potomstva se vyskytují nové vlastnosti, které u předků nebyly. Takové námitky svědčí jen o nepochopení; Haeckel v pozdějších spisech kladl důraz na to, že toto opakování stává se následkem přispůsobení stále stručnějším, a že přistupují nové zjevy: ze základních vlastností organismu dědičnost působí opakování, palingenesi, přispůsobení novotvary, kainogenesi**). Zákon tento jedině nám umožňuje sledovati historický vývoj organického tvorstva nazpět a vyložiti mnohé otázky ustrojení i individuelního vývoje dokonalejšího zvířectva, které jinak by byly nepochopitelny. Vynikajícím příkladem jest výklad vzniku smyslových ústrojů a nervové soustavy.

Sledujeme-li vývoj tvorstva živého zpět, ocitneme se u prapředků jeho, dle Haeckela bezjaderných kousků živé hmoty, moner. Stvoření jednotlivých živých bytostí nám vyvrátí vývojezpyt; stvoření druhů učinila zbytečným evoluční theorie; jest třeba stvoření pro první organismy?

*) Tři pojednání původně v »Biologisches Centralblatt« uveřejněná, vydal r. 1898. v doplněném vydání »Beiträge zur Kritik der Darwín'schen Lehre«.

*) Haeckel píše chybně cenogenesis; latinisovaný tvar od καινογένεσις (καινός — nový) zní caenogenesis; Haeckelovo psaní značí vznikání na prázdno (κενός).

Haeckel ukazuje, že pro descendenční nauku stává se logickým postulatem vznik organismů z neústrojné hmoty, archigonie. Toto nutné doplnění descendence směrem ku počátku jevilo se většině exaktních badatelů postačitelným důvodem, aby Haeckela v zodpovídání tak principieiní otázky se přidrželi. Haeckel sám dobře věděl, že pouhá logika a dogmatické tvrzení tu nepostačuje, a proto usiloval a to, sesíliti předpoklady svého výroku. Ukáže-li se, že povaha organismů není podstatně rozdílná od povahy říše neústrojné, že fysikalní zákony postačují na vysvětlení tu i onde, není příčiny vzpírati se jinak nad míru prospěšné hypothese prvoplození.

Sem snesl všechny nástroje faktických znalostí a methodických postupů, jichž ve škole mechanistické fysiologie u Virchowa užívati se naučil. Aby vnější, geometrická shoda byla ozřejměna, podnikl těžkou práci »všeobecné promorfologie«. Druhým úkolem bylo, převésti chemické složení organismů na látky anorganické. Že neobsahují rostliny a zvířata žádný prvek, který by nerostné přírodě scházel, bylo již od počátků chemie jisto. Jinak bylo se sloučeninami. Za mládí Haeckelova vyznívaly, zvlášť mezi nechemiky, ještě ohlasy představ Liebigových, že »organické látky« mohou býti vytvořeny jen v živém těle, i byla vydatným argumentem proti takovému vitalismu synthesa několika organických látek, zejména močoviny (již 1828. Wöhlerem provedená). Teď dovedeme z čistě nerostného materiálu vyrobiti úžasné množství organických látek, již i uhlohydráty si počínáme skládati, a čeká jen už řada materialistických biologů na hodinu, kdy chemik jim předloží uměle připravenou bílkovinu a dá jim tak do ruky živou hmotu. Chemikovi bude třeba nejspíše několika desítiletí analytické práce, aby nadmíru složitou konstituci látek bílkovitých poznal, pak nebude daleko ku synthetickému jejich připravení. Ale živá hmota tu pořád nebude. Neníť valná část bílkovin s aktivním tělem organickým ve větší spojitosti, než škrobová zrna do zásoby ukládaná, nebo anorganické soli, ve šťavách rozpuštěné. Ale kdyby se nám podařilo všecko ve skoumavce a křivuli vyrobiti, co chemická analyse v buňce najíti může, kdybychom oné podivuhodné směsi rozmanitých látek, která sluje plasma, dali všechny ty struktury, které histologie pod drobnohledem objevila, bude živá hmota pořád ještě problém. Sestrojiti mrtvého člověka je snáze myslitelno, než upraviti živou bakterii. Nyní neznáme vskutku žádného rozdílu podstatného mezi hmotou anorganickou a mrtvou hmotou organickou; všechny důkazy, kterými Haeckel stejnost obou tu dovozoval, a zvláště jeho „uhlíková theorie“ i kolloidalní stav organických těl, kterými četné různosti čiře chemickým a fysikálním objasněním se vyrovnávají, mohou stále, až na několik specialních korektur, jako platné a přesné býti uváděny. Ba vznik první bílkovinné hmoty, který Haeckelovi zdál se býti podstatnou částí archigonie, můžeme, zcela v jeho prospěch posunouti mezi zjevy anorganické. Pravda jest také, že děje v organismu živém nevymykají se ani zákonům fysikálním. Pokusy, které s náležitou přesností byly vykonány, ukázaly, že i pro živé tělo naprosto platí zákon zachování energie, a nebylo možno energii z něho získati v nějaké nové formě, fy-ice anorganické dosud neznámé.

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Soňa Kovalevská. Napsala Anna Charlotta Lefflerová. Přeložil K. Mrha. (Knihovna Rozhledů.) —

Kniha tato je psána ženou, která byla nejbližší přítelkyní Soni Kovalevské za jejího působení na universitě stockholmské, ba jeden čas i spolupracovnicí její v belletrii. Může sloužit za výborný doplněk k »Upomínkám z dětství« (vyšly ve Světové knihovně) těm rozkošným scénám, v nichž proslulá mathematička s darem opravdu uměleckým, líčí svoje mládí. Lefflerová navazuje tam, kde vzpomínky na dětství končí a rozvíjí před námi celé pamětihodné pásmo Sonina života, tak jak je poznala buď z jejího vypravování nebo vlastního názoru, až do předčasné smrti této ženy s obřím mathematickým mozkem, ale ubohým, uštvaným, nenasyceným srdcem dívky. Kniha bude čtenářům také vítaným pendantem k psychologickým portrétům Kovalevské i Lefflerové v »Knize žen« od Laury Marholmové. Tedy v češtině už třetí publikace o ženě, jejíž vlastní životní dílo nás přece valně nezajímá. Všechen interes je proto tu věnován jen osobnosti a interes ten je tak živý, že se rovná kouzlu, jakým působí fiktivní postavy románové. Celý případ Sonin působí takovým dojmem, jakoby si jej byl vymyslil básník a psycholog, aby demonstroval jistý typ nové ženy a jmenovitě aby ukázal, jaké kruté spousty způsobí nadprůměrný tvůrčí intelekt u ženy, nedovede-li vysušiti zdroje její ženskosti a naráží-li na silně citový temperament, na dychtivou potřebu lásky a štěstí, to jest — muže. Jako slavná mathematička budila by Soňa Kovalevská prostě respekt, se silnou ovšem příchutí sensační kuriosity, jako nejučenější ze všech učených žen. Učenost uvykli jsme u ženy považovat za zhoubu jejích pravých instinktů, za něco, co vyzývá k odporu a karikatuře. A tu je žena, která pracuje v nejsuchopárnější, ženskému cítění nejcizejší ze všech věd, stojí v prvých jejích řadách, jest odměňována prvními cenami, znamená nejzazší dosud invasi ženy do nejnedostupnějších sfér abstraktní vědecké práce — a přece, všecko co bývá při učené ženě neženského a tím nesympathického, tu mizí a bledne před tou prudkou, ohnivou ženskostí, která vře pod ledy vědecké činnosti a co chvíli je prolamuje. V tom je podivuhodnost případu Sonina. Tento ed a žár v nejtěsnějším sousedství, tento zápas krajních polů ženskosti neženskosti v jediném drobném těle. Poetická síla tohoto případu jest aková, že v naší paměti splývá bezmála postava této reálné ženy s hrdinkami ruských románů a novel. A jistě, že není bez nějaké vnitřní souislosti, že Rusko, země nejméně svobodných mužů, dalo dnešnímu světu

nejkrásnější a nejpokročilejší zjevy nových žen, jak v básnické fikci, tak ve skutečnosti, že právě země Oblomovův to byla, z níž vzešlo tolik žen s neskrotnou silou vůle, s bezmeznou silou práce, oběti a mučednictví. U Soni Kovalevské projevila se tato síla v obrovském napínání vědecké vlohy. Ale motiv tu byl čistě ženský, Dle Lefflerové byla to především řevnivost na sličnou a literárně nadanou starší sestru, která ji hnala, zablesknouti se nad ní na poli jiném. To se jí splnilo měrou, o jaké ani nesnila, ale vědecká sláva neukojila její potřeby štěstí. A tu počíná její tragedie. Není to konečně jen tragedie ženy, neboť kolik mužů as hynulo podobně v blaživé horečce práce a na výsluní veřejného uznání, vražednou touhou po intimním štěstí lásky, které se ničím a ničím jiným nedá nahraditi. Psychické ustrojení ženy činí u ní jen tento rozpor hlubší a ničivější. Soňa byla jeho obětí. Lefflerová ji kreslí jako pravou ženu, která přese všecky vědecké a emancipační snahy za hlavní afféru života považuje lásku k muži, ale zase jako ženu, které toto štěstí, sotva uchopeno hned uniká, poněvadž od muže žádá příliš mnoho, ale sama nechce mnoho dáti a nezná té celé bezpodmínečné oddanosti, bez níž je láska jen zoufalým bojem dvou pohlaví. Nalezala muže, kteří ji milovali, ale nesnášela se s nimi, poměr její k nim zmítal se stále mezi přibližováním a vzdalováním. Pozoruhodný je soud Lefflerové o vědecké činnosti Kovalevské. Upírá jí mezi řádky vlastní tvůrčí genialitu, praví-li, že všecko co produkovala v mathematice, bylo vždy pod vlivem někoho jiného a že vlastně jen vyvíjela myšlenky svého berlínského učitele Weierstrassa. Tak soudí jedna z vůdkyň emancipačního ženského hnutí na severu o ženě, která bývá uváděna jakožto klassický případ ženské geniality na poli vědeckém! Nový doklad toho, že není sice oboru duševní práce, ani toho nejvyššího, na nějž by žena nestačila, ale že i té nejvýmičněji nadané vždycky něco chybí k dosažení vrcholu intelektuelní velikosti. Neboť pole vlastního genia ženského leží jinde: v neomylném instinktu vášně, v celistvosti vzdání se, v divech psychologické intuice, s níž dovede pronikati a ovládati muže a sformovati jej dle obrazu svého. A toho — jak kniha tato ukazuje — ubohé Soně nebylo přáno. Byla slavnou profesorkou mathematiky, literátkou, vdovou a matkou, ale v nejintimnějších koutech své bytosti zůstala i ve svých 40 letech dívkou, marně toužíc po nasycení svého žíznivého srdce — či dle pěkného, zde citovaného přípitku Jonase Liea: malou dívčinkou, která nechce, než aby jí přátelská ruka dala pomeranč. A tento boj o pomeranč bude nás na její historii vždycky více zajímati nežli všecky vítězné zápasy, jež sváděla o ceny za mathematické práce. *Ky.*

Výstava plakátů obchodního musea v Praze. Pražská novinka výstavní, dávno toužená a očekávaná. Praha, také jedno z měst bohatých banálními, lacinými nárožími, zasloužila si, aby ukázalo se a to nejen tomu publiku, ale i těm, kteří plakáty objednávají, a snad i těm, kteří je pracují, jak takový t. zv. umělecký plakát pracován býti má. Připouštím, že výstava, která otevřena v těchto dnech v museu obchodním, nese skromný titul výstavy »plakátů«, že tedy v samotném heslu o umění řeči není — ale to již samo sebou se rozumělo, že neuvidíme jen plakátů jako pouhých prostředků reklamy, ale že budou to prostředky podané

a komponované umělcem. Co se techniky rozvěšení a vystavení týče, byla, mluvě ovšem o oddělení hlavním, volena dosti dobře. Divákovi skýtala se příležitost, i z větší dálky studovati vystavený objekt, a to jest při výstavě plakátové velmi nutno. V katalogu výstavním seřaděny plakáty dle národností, a ve výstavě pořádek ten celkem zachován. Nelze mluviti o plných kolekcích jednotlivých národů: tak aspoň plných, aby přehledně znázorňovaly výšku, které umění plakátové toho kterého národa dosáhlo; jedině kolekce francouzská a anglická dosti pěkně jsou zastoupena. Najmě kolekce francouzská nezabíhajíc do zbytečných podrobností ukazuje nejlepší representanty v jich dílech dobrých, leckdy nejlepších (připomínám G. de Feure-a »Jeanne d'Arc«, Grassetovu »Jeanne d'Arc« a pověstné affiché jeho »A la place Clichy«). S mistrem Chéretem v čele shlíží na nás v bohatém barevném šiku Grasset, Cazals (se svým pověstným Paul Verlainem), Guillaume (s affiché méně vynikajícím), Mucha, Paléologue (při tomto zvolena kolekce plakátů rozkošných na př. Abricotine neb a la place Clichy), konečně robustní Toulouse-Lautrec s charakteristickým Aristide Bruant dans son cabaret. Neschvaluji, že vystaven banální, v barvě i invenci naprosto prázdný Galice, jehož věci à la naše Variété hyzdí tolik nároží Paříže. Naproti tomu postrádám Ibelse, fantastika karikaturistu, bezohledného kronikáře současné Paříže, pak roztomilého Grüna a konečně lepší, mnohem lepší práce Leandrovy než jeho banální Le roi de Rome. Lex Heinze nám strhla Ropse; Steinlovy výborné affiché zastoupeny dosti prázdně. Anglická kolekce již jest o mnoho slabší, vykazuje: nesmrtelné Beggarstaffy, Dudley Hardy-ho »Chieftain« (škoda, že nevystaveny jeho některé znamenité plakáty sportovní, jeho charakteristické typy anglické sportovní raçy?) a Simpsona. Bolestně postrádám Cranea, tohoto velikého dekorativistu, stvořivšího anglický plakát, bez něhož anglická kolekce musí býti neúplnou, roztomilého Fowlera, Tom Browna, tvůrce největších plakátů anglických, fenomenálních barvou a kresbou, Cecil Aldina, konečně Hal Hursta, malíře plakátů parfumů a mýdel, kouzlícího eterické postavy žen, tak rozkošného básníka měkkých koloritů nádherných barev, Lomaxa a mnoha jiných. Kolekce německá jest neúplná. V katalogu přeházeni umělci říšští němečtí s německými vídeňskými (to jest přece rozdíl velice charakteristický); němečtí umělci voleni, mohu to říci s dobrým svědomím, bez ladu a skladu. Orlík, německý umělec, žijící v Čechách, veden v seznamu české kolekce a t. d. Tato partie výstavy jest chudá a nedokonalá. Postrádáte tu Ungera, jednoho z největších současných mistrů Německa, hlubokého Schmidta, karikaturisty Thönyho, Witzela (jímž tak rádi se Němci chlubí), Hartmanna, Craneovce Lechtera, Müllera. Celá řada jich schází. Vystaven jedině slušně Stuck; neúplně zastoupen Heine (kde jest plakát »Zeiss Feder«, jedna z kardinálních prací tohoto výtečného karikaturisty, plakát »Selbstschenker«?). Plakát holandský pominut vůbec (van Caspel, Sluiter, Toorop) rovněž jako italský; při belgickém Bénarda a Mignota dramatického, libujícího si v lapidárních, náhlých barevných přechodech, želíme skutečně těžce. Co se týče plakátu českého, sebrán materiál hojný, bohatý. Sneseny všecky skoro slušněji pracované plakáty, které kdy na našich nárožích se objevily. Touto kvantitativně bohatou kolekcí českou,

ale méně bohatou ve kvalitě umělecké, jest výstava velice zajímavým dokumentem o uměleckém tvoření u nás. Opravdový, ve svém koloritu i invenci plakátový, nádherný kus, totiž výstavní plakát Manesa, pracovaný Županským, zastrčen v této výstavě do kolekce umístěné v I. poschodí, kam umístěny ty nejpalčivější rány tohoto pro nás dosud silně bolavého uměleckého odboru. Tím pak utrpěla česká kolekce nejvíce, že rozdělena na dva oddíly, a tím veškeren přehled a jakási historičnost na ráz uškrceny. Proč ku př. Olíva vystaven v I. poschodí se Šimůnkem, tito dva dobří pracovníci, a povrchní Reisner, tvořící stále tak stejně, vystaven ve hlavním sále, anebo Häusler, odvislý tolik od svých vzorů, blýská se s Brázdou ve hlavním sále, a dobré věci Klusáčkovy nebo Hofbauerovy krčí se v šedivém přítmí vitrin, naprosto zapomenuty? Jest upřímně toho litovati, že kolekce česká tak roztříštěna. Celkově podala výstava pěkné ukázky plakátového umění; mnohdy volené se vkusem vybraným, ale neúplné kolekce její nepodaly jednolitého, pevného přehledu, který mohl, — pořádána byla tato výstava přední korporací a získávání plakátů nebylo jistě spojeno s nepřemožitelnými obtížemi, — býti snadno dosažen. Katalog sám svědčí o nedostatku: v úvodě nepodáno nic ku vysvětlení obecenstvu věci neznalému, naopak uváděno v křiklavé omyly (na př. nazýván Dudley Hardy anglickým Chéretem, nebo kategorisovány plakáty v plakáty vůbec a plakáty dekorativní, což přece — mluvíme-li o plakátu pracovaném umělcem a o tom se v úvodu mluví — postrádá důvodu, a pod.). Plakát výstavy pracovaný Reisnerem neznamená v historii našeho plakátu úplně nic nového: pěkně pracována hlava, její, abych tak řekl, obecný, pouliční, hrubší karakter, ale barvy voleny disharmonické, skoro nepěkné. — A tak naše první plakátová výstava zůstala pokusem, dobře začatým sice, ku povrchnímu instruování publika stačícím, ale v samotném historickém, a řekl bych, psychologickém uspořádání měkkým a povrchním. *K. D. Mrdz.*

Prof. dr. Th. Achelis: **Sociologie**. Lipsko 1899. Sammlung-Göschen, sv. 101.

Tímto svazečkem vydalo nakladatelství řečené sbírky výborný spisek o mladé rozkvétající vědě Pojednává se v něm stručně sic, ale přesně, při tom však způsobem jasným a srozumitelným o úkolech a o pojmu sociologie, o dějinách jejích za tří dějinných věků, o poměru jejím k jiným vědám (zejména k biologii, národnímu hospodářství, politice, dějepisu, národopisu, srovnávací vědě právní, psychologii a ethice), o methodách a zásadnostech jejích a konečně o objemu a členění jejím. Stanovisko spisovatelovo není strannicky doktrinářské. Podává dílko, sestavené dle direktivy Reichesberga, dle něhož jest úkolem v ě d y sociologie jediné exaktní zpytování v oboru společenského života. Sociologickému zpytateli musí běžeti jediné o to, aby vyzkoumal zákony lidského soužití, aby ustanovil, jak socialní skutečnost opravdu vyhlíží, které síly a okolnosti jsou při tom účastny, dle kterých zákonů se socialní elementy uvádějí v ruch. Spisek dle ředidla toho pořízený, při tom stručný, obsažný a jasný, může býti mnohým úvodem v socialní vědu a opraviti mnohé bludné názory o tom, co se namnoze socialismem míní. *Kč.*

Rozhledy politické a sociální.

Hlídka hospodářská.

Konečně, post tot discrimina rerum, svolána byla zemská komise živnostenská pro království České dne 15. listopadu t. r. ke schůzi ustavující. Zemská komise živnostenská jest poradním sborem zemského výboru s právem vlastní iniciativy. Maloživnostnictvo toužilo po zemské radě živnostenské, na způsob rady zemědělské, do níž by společenstva živnostenská jistých správních okrsků, (snad politických okresů) vysílala své delegáty, kteří by volili výbor. Byl by se rozvinul obrovský a nákladný volební aparát, jenž by byl pravděpodobně neměl v podstatě jiného výsledku, než docíleno bylo cestou daleko jednodušší. Jsouť v zemské komisi živnostenské zastoupeny všechny obchodní a živnostenské komory, vynikající sdružení živnostenská a zemským výborem přímo jmenovaní odborníci. Mezi zástupci »vynikajících sdružení živnostenských« nechybí přední mluvčí a organisátorové maloživnostenského hnutí a tím vlastně docíleno efektu, jehož si »organisované živnostnictvo«, ač-li tu dovoleno užíti analogie z veřejného života dělnického, tak hlučně bylo přálo. Nechceme býti proroky a tvrditi, že v dnešní zemské komisi živnostenské tkví zárodek příští samostatné živnostenské rady zemské s rozsáhlejším oborem působnosti, a to již z toho důvodu, poněvadž není předpokladů, na nichž by instituce taková dala se zbudovati. Přece nelze rozumně provésti volbu delegátů prostřednictvím jednotlivých roztrousených živnostenských společenstev, plných řevnivosti a rozmanitých zájmů, nehledě ani k úrovni delegátů, kteříž by z voleb takových asi vzešli. Nejprve by bylo nutno, aby živnostnictvo elitu svého stavu soustředilo v okresních svazech společenstevních, k čemuž dokonce není třeba přístupu veškerých živnostenských společenstev politického okresu, jak jedna zpráva české sněmovní komise (z května r. 1899) mylně tvrdí.

Má-li však okresní svaz tvořiti spolu sbor poradní při politickém úřadu I. stolice, pak jest ovšem dle živnostenské novely ze dne 23. února 1897. přístup všech společenstev nezbytným. Prostřednictvím svazů okresních by bylo lze již snáze provésti volbu větší části delegátů do zemské rady živnostenské; ostatní místa bylo by v zájmu věci záhodno vyhraditi zástupcům obchodních a živn. komor, zemských svazů společenstevních a zejména odborníkům, jež by jmenovalo dílem ministerstvo obchodu, z části zemský výbor. Státu i zemi bylo by ovšem kromě toho vyhrazeno zvláštní zastoupení. Další komplikace nastane, mělo-li by do zemské rady živnostenské vysílati zástupce také maloobchodnictvo.

V radě zemědělské výborně se osvědčilo zařízení, že vládou a zem. výborem sou jmenováni členy výboru r. z. vynikající odborníci, neodvislí pak od měnivé nálady voličstva, z nichž někteří by ostatně z důvodů pochopitelných ani nebyli ochotni vydati se čas mařícím »příjemnostem« volebního zápasu. Jest zajímavo, že oba odbory r. z. právě chystají založiti své volební řády v prvé řadě na okresních hospodářských spolcích, kdežto nyní jakýkoliv spolek zemědělský práva volebního požívá.

Snaha tato opírající se o víceleté zkušenosti jest hodna pozornosti, uvažujeme-li o složení příští »rady živnostenské«, které si maloživnostníci přejí, dovolávajíce se analogie rady zemědělské. Živnostníci, zastoupení v obchodních a živn. komorách volají po »radě živnostenské«, zemědělci zastoupení v radě zemědělské přejí si namnoze zřízení »komor zemědělských«. Nerozhoduje tu touha po hodnostech a okamžité heslo více než skutečná potřeba? Nepravíme a priori, že by byla zemská rada živnostenská institucí zbytečnou, prve však, než by zřízena byla, bylo by dlužno bedlivě uvážiti, zda-li a pokud by její existence vyhovovala potřebě opravdové, nikoliv pouze fiktivní. Zatím konala ustavující schůzi pouhá zemská komise živnostenská, jejíž zdárná činnost nezávisí toliko na duševní kvalitě členů komise, nýbrž hlavně na blahovůli zemského výboru království Českého, dovolí-li komisi skutečně vlastním životem žíti a ne pouze živořiti. První schůze komise nebyla neplodnou. Dala zemskému výboru příhodnou direktivu ve příčině podporování odborných kursů živnostenských a výstav učednických prací. Tu doposud nestávalo žádných pevných zásad: Komise usnesla se, aby na příště byly zemí podporovány jen takové kursy, které budou pořádány ústavy odborně řízenými (technologickým průmyslovým museem obchodní a živn. komory pražské v celém království českém, ústavem ku podpoře živností, založeným obch. komorou libereckou v Liberci, v obvodu této komory), a aby zemský výbor vyzval vládu, aby kursy, které pořádá c. k. ministerstvo obchodu v království Českém, byly konány úplně nákladem státním. Dále doporučeno zemskému výboru podporovati jen velké (ústřední) výstavky prací učednických; promenší (místní) výstavky dostačí obvyklá podpora c. k. ministerstva obchodu a příspěvky činitelů místních. Rokováno o kočovném vyučování živnostenském a důležitá otázka reformy pokračovacího školství odkázána stálému užšímu výboru, ve kterém vlastně bude spočívati těžisko příští práce.

Obchodní a živnostenská komora pražská oslavila jubileum svého padesátiletého trvání dne 18. listopadu v přednáškové síni svého umělecko-průmyslového musea, jehož nová budova byla současně svému účelu formálně odevzdána.

K zasloužené chvále horlivé činnosti obch. komory pražské nechceme přičiňovati chvalozpěvů dalších; výbornou myšlenkou bylo, vydati na místě řádních slavnostních spisů, jak jinde zvykem bývá, důkladné dějiny obchodní a živn. komory pražské v posledních padesáti letech. Zvláště obsáhlého a obtížného úkolu toho ujal se p. JUDr. Josef Grubér, konceptní úředník komorní, vykonav jej v krátké době se zdarem neobyčejným. Vytkneme toliko několik charakteristických rysů v působení komory. Nejprve rok 1884., který značí národnostní převrat v komoře a nastoupení majority české. Od roku tohoto roste agenda i rozpočet komorní rychlým tempem a stoupá zejména náklad na školství pokračovací i odborné. Prostřednictvím svých museí (technologicko-průmyslového a umělecko-průmyslového) stává se komora v četných oborech, zejména v pomocné akci maloživnostenské nejen rádkyní a navrhovatelkou, nýbrž přímo vykonavatelkou příslušných úkolů. Z poradního sboru, vyznamenávajícího se zdravou iniciativou, jakým hlavně byla komora za správy německé, vyvíjí se od r. 1884. zároveň také v instituci, která tu rukou pomocnou, tu bezprostředním vlastním činem účinně zasáhá v živý proud hospodářského života a praktickou politiku hospodářskou. Po celou dobu svého trvání spravovala se zásadou, již na ustavující schůzi dne 18. listopadu 1850. důrazně vytčenou, dle níž jest komoře časové otázky národohospodářské posuzovati nikoliv s úzkého hlediska jedné výrobní skupiny, nýbrž s vyššího stanoviska obecného hospodářského dobra, a vyrovnávati často jen zdánlivé, někdy však skutečné protivy mezi jednotlivými stavy

v ní zastoupenými. Kromě toho vykonává komora pražská a také ostatní rakouské komory obchodní záslužnou funkci sociálně-politickou: příjmy, které z převážné většiny čerpá z příspěvků poplatníků velikých (železných drah, bank, továren, dolů atd.), obrací z největší části na prospěch živnostnictva drobného (podporou pokračovacích a odborných škol, průmyslových musei, vzdělávacích kursů maloživnostenských, udílením stipendií atd.), nehledě ani ke skutečnosti, že také značná část vnitřní agendy komory v zájmu malých živností se koná. K závěrku řečeného Grubrova spisu připojeny jsou velmi zajímavé mapky o vývoji školství pokračovacího i odborného a o postupném rozvětvení sítě železniční v obvodě komory, jakož i grafická znázornění vzrůstu rozpočtů, výdajů a agendy komory. Počet jednacích čísel komory (r. 1900. 24.000) nelze přirovnávati s počtem čísel úřadů jiných; mnohé okresní hejtmanství napočte si ročně čísel daleko více a přece nelze se domnívati, že by agenda některého hejtmanství byla větší a obtížnější než agenda obchodní komory pražské, jejíž čísla dlužno nejen sčítati, ale také vážiti. Ostatně přiznáváme bez obalu, že se nám náhlý početní vzrůst jednacích čísel nepříliš zamlouvá. Veliký vzrůst písemné agendy lze pozorovati u všech větších rakouských komor obchodních. Bylo by však pro zájmy komorami zastupované, pokrok národohospodářský a posléze i pro komory samy značnou újmou, kdyby snad z komorní instituce stal se po čase samosprávný úřad rázu ryze byrokratického, s pověstnou »zdeúřední« mnohopsavostí. Živý, ustavičný styk s obchodní a průmyslovou praxí, důkladná znalost národohospodářských potřeb a poměrů, zdravá, úředními formálnostmi nestísněná iniciativa: toť jsou vlastnosti, jimiž se četné komory rakouské a zejména obch. komora pražská posud honosila a které si i pro všechnu budoucnost musí uchovati, má-li zůstati nezbytným a nad jiné prospěšným článkem domácí organisace národohospodářské.

V lednu r. 1901. vyjde prvý svazek »Sborníku věd právních a státních«, redigovaný univ. prof dr. B. Riegrem. Ryze vědeckého listu, který by věnován byl výhradně theorii právní a národohospodářské, posud jsme postrádali a v tom nový sborník vyplní skutečnou mezeru. *F. K.*

Hlídka zdravotní.

Všeobecné jest zajisté mínění, že je vzduch »na venkově« čistší než ve městě, a že čím lidnatější a průmyslovější jest město, tím více zárodků nemocí obsahuje vzduch v něm. Proto od dob dávných vyhledávají se polohy vyšší (horské) a krajiny vzdálené hlučných středisek jako pobyt pro osoby choré. Četnými pozorováními různých autorů mínění to potvrzeno, hlavně ovšem pro pevnou zemi a pro horské krajiny. Bylo by však též důležito zjistiti, jak se chová vzduch v této příčině uprostřed velikých ploch mořských, a proto je zajímavá práce dra R. Minerviniho (Zeitschr. f. Hyg. u Infekt. Kr., sv. 35, seš. 2 ze 26. X. 1900), jenž zkoumal vzduch a vodu uprostřed moře Atlantického na polovině cesty z Gibraltaru do New-Yorku a sice na čtyřech místech ve 4 dnech (3. a 4. II. na cestě do Ameriky a 13. i 14. II. na cestě zpáteční). Vzdálenost míst těch od evropského břehu byla 1542, 1953, 1900. 1524 námoř. mil a od americk. břehu 1540, 1129, 1149, 1525 nám. mil. Výsledek pozorování svého shrnuje pilný badatel, jenž pouze pro vědu podnikl cestu po moři (odjel z Janova 26. I. 1900 a vrátil se již 22. II. zdržev se v N. Yorku pouze 3 dny), v tento úsudek: Vzduch uprostřed Atlantického oceánu jest bakteriemi mnohem chudší než na pevnině; obsah jich však mění se velice dle síly větrů a atmosferických úkazů po dešti je zvláště malý); obvyklé chorobotvorné zárodky nebyly ve vzduchu vůbec

nalezeny; vzduch může tu býti vůbec zárodků prost. Voda mořská oproti tomu chová asi tolik zárodků, jako nalézáme několik kilometrů od břehu mořského, a nebyla nikdy nalezena zcela prostá zárodků. Že bude snad výsledku toho i prakticky použito, lze se právem domýšleti; aspoň pro klimatické léčení některých chorob snad by se pobyt uprostřed moře hodil.

Mám tu hlavně na mysli tuberkulosu, pro kterou se vyhledávají místa podobná; ovšem výsledky sanatoriemi docilované dokazují, že je nemoc ta za správných zdravotních a výživných poměrů i u nás léčitelná. Přes to ponese se snaha mnohých badatelů, nalézti skutečného léku proti ní. Vedlé četných jiných preparátů (z nichž hlavně kreosot a guajakol sluší jmenovati) nejvíce nadějí vzbuzovala léčba Landererem prováděna, totiž vstřikování kyseliny skořicové či hetolu do žil. Autor ten popsal metodu svoji r. 1889 a od té doby vzrostla literatura o ni značnou měrou. Jako obyčejně, jsou tu dva tábory: jeden, v čele maje sama Landerera, chválí účinky hetolem docilované, kdežto druhý je více méně skeptický. Nedávno (r. 1898) vydal Landerer objemný spis o své léčbě, jenž vrcholí v úsudku tomto: Injekce hetolové jsou pro zdravého člověka neškodné, u nemocného mají energický účinek. O kyselině skořicové a její derivátech můžeme po pokusech i klinickém pozorování říci, že tato je omezujícím prostředkem proti tuberkulose. Autor uvádí 241 př. takto léčených a to 110 př. tuberkulosy plic; ostatní týkají se různých orgánů. Jemu poněkud odporuje Ewald ve své práci (Berl. klin. Wochens. 1900, č. 21); praví, že úspěchy hetolem docílené neodpovídají nadějím, které vzbuzovaly práce Landererovy a jiných autorů, ale že nicméně jsou takové, aby pobízely k dalším pokusům, zvláště i proto, že injekce hetolem nejsou nebezpečné. Zajisté jsou pokusy ty zajímavé i pro širší veřejnost, a bylo by jen záhodno, aby i u nás na příslušných klinikách a v nemocnicích léčba ta byla zkoušena. Aspoň má více naděje na úspěch než různé splenoterapie a laktoterapie.

Pokud nebude známo úspěšné léčení nemoci tak zhoubné, jest nutno omezovati všechny momenty, které podporují vznik tuberkulosy. Jedním z nich jsou pravé neštovice, jak prvně Landouzy (r. 1888) upozornil a jak nově zase dr. Sterling (Časop. lekar. 1899 č. 9) dokazuje. Týž vyzkoumal data u 1500 dělníků, a tu zjistil, že ze všech přestálo 380 (= 25·4 %) neštovice, kdežto ze 100 tuberkulosních bylo 37 (%), kteří neštovicemi byli kdysi stiženi; tedy je mezi těmito o 11·6 % více, kteří přestáli neštovice, než mezi všemi ostatními. Nový doklad pro to, aby se řádně prováděným očkováním snažilo neštovice vymýtiti. (Snad i u nás pomalé ubývání tuberkulosy souvisí s tím, že po mnoho let jsou tu neštovice vzácností?)

Ku konci zmíním se stručně o dvou sjezdech, které se mají konati r. 1901. Prvý bude v Praze o letnicích; je to III. sjezd českých lékařů, přírodozpytců a matematiků za předsednictví prof. dra Hlavy (II. sjezd byl v r. 1882 — tedy před 18 lety!) Jedna sekce jeho bude věnována zdravotnictví (předsedou je prof. dr. Kabrhel, místopředs. fysik dr. J. Záhoř, sekretářem dr. J. O. Janota.) Doufáme, že i ostatní kruhy české společnosti osvědčí přízeň svoji zástupcům jmenovaných věd. Druhý sjezd má býti o velikonocích ve Vídni a jednati o prostředcích proti alkoholismu V Praze tvoří se Zemské komité. I tomuto sjezdu věnujeme příště větší zmínku.

Dr. V. Prngr.

Z naší doby.

Nietzsche. Z bohaté literatury o N. po jeho smrti zasluhuje upozorniti na knihu J. Zeitlera: »N-ova aesthetika«. Spisovatel praví, že jest N. jednostranně posuzován jakožto morální filosof a evoluční ethik, zapomíná se v něm na aesthetika

a umělce. Pro N. bylo zabývati se morálkou tolik, co pracovati ve vědě, morální problém byl mu tolik co věda. Snad bylo tragikou jeho života, že mezi uměním a vědou nikdy nenašel pevné půdy, na níž by byl zakotvil. Etapy, ve kterých měly u něho principy mravní hlavní slovo, byly reakcemi, návraty po úsilovné produkci umělecké. Kolísal mezi sny umění a skutečnostmi vědy. Co umělecké touhy svítí ještě v tento druh vědy, jak zdá se pozlacena onou krásou, již jen umělec dovede dáti vědě! Tak jest problem nadčlověka především produktem jedinečného umělce, daleko méně dílem morálního filosofa. Základem pro posouzení N-e jest položiti jeho pojetí umění. K jeho duchovnímu světu není lepšího příchodu než jeho aesthetikou. Právě v aesthetice jedná se nejvíce o thema Nietzsche, tu jsou jeho nejhlubší kořeny. Literární smečka vrhla se na N. jako »nemravného« a »nadčlověka«, a tak utvořen o N-ovi obraz, v němž právě charakteristické rysy chybí. Nedejme se klamati: Nietzsche nebyl myslitelem ani filosofem, trochu byl moralistou, ale nejméně již mužem vědy — byl však umělec. Byl on velikým stilistou a snad nejlepším spisovatelem, jejž jsme (Němci) po Goethovi měli.

Analogie nervového systemu u rostlin. Živá hmota zvířecí i rostlinná jest schopna pociťovati vnější popudy a dráždění jejich určitými úkony odpovídati. U nepatrných zvířat a rostlin jednobunečných děje se popud a vybavený úkon na témž místě, ale u vyšších, rozsáhlých, mnohobunečných organismů jest třeba vedení podráždění na značné vzdálenosti. Ústrojem toho vedení jest u vyšších zvířat vůbec rozšířená soustava nervová. U rostlin však dosud podobného vodiče žádný badatel nepozoroval, ač o vedení pocitů u nich nemůže býti pochyby. Studiím českého učence doc. dra. B. Němce podařilo se tento ústroj nalézti. Jsou to přejemná vlákénka ve vnitru buněk, která jeví podobné spojení a vzájemné vztahy, jaké dle nejnovějších výzkumů Apáthyho v základních útvarech nervstva živočišného se vyskytují. Že slouží ku vodění podráždění, vyplývá z četných pokusů. — Daleký význam tohoto objevu oceníme co nejdříve.

Proti pohřební pompě, jíž tak jsme se v Praze proslavili, počínají se konečně ozývati některé hlasy. Nic nemůže prý býti nevkusnějšího, barbarštějšího než takový dlouhý smuteční průvod, v čele s placenými pompfunebry a v zadu s lhostejnými účastníky. Dobrá! Ale když se konečně již tiskem o to zavadilo, nechť se nezapomene ještě na jedno: na ono otiskování soustrastných projevů, jež hned po první zprávě o úmrtí některé vynikající osoby vyvolá obyčejně některý z národních výtečníků telegramem zaslaným do novin, jímž jde zasýlateli především o vlastní drahý podpis, a na který pak vyrojí se jich jako much, obletujících mrtvého jako kořist své ješitnosti a malichernosti. Prostý lid má tu více kultury než vzdělanci. »Rozžehnejme se s tím tělem, pochovejme je s pokojem,« »nechť zde v pokoji odpočine po svém boji,« praví v pohřební písni v hlubokém procítění velikého tajemství smrti» před nímž do prachu padá všecka světská sláva i přetvářka.

Národní Jednota pro východní Moravu v Olomouci otevřela 1. října t. r. veřejnou čítárnu v místnostech olom. »Sokola«. Vyloženo je v ní na 60 časopisů všech směrů a důležitější revue. Časopisy některé se předplácejí, většinou však dávají redakce olomúckých listů, revue pak půjčují jednotlivci. Otevřena je od 11 do 3 hod. a od 6 do 9 hod. večer, přístup je bezplatný. Rozpočet roční je přes 800 K., a hraditi jej bude zatím Nár. Jednota. Návštěva čítárny překvapila; navštěvuje ji teď průměrně 80—90 lidí denně. Veřejnou knihovnu vede dámský odbor Nár. Jednoty. — Dnem 4. listopadu počínajíc pořádati bude táž Národní Jednota v Olomouci lidové přednášky vždy v sobotu o 8. hodině večer. Bude to letos již třetí cyklus, jež týž spolek

s úspěchem podniká. První přednáška je dra. V. Choce »O právu volebním«, pak dra. Melhuby »O vlivu průmyslu na zdraví lidské«, dále dra. Smrčky, dra. R. Fischera některých profesorů atd. Loni bývala průměrná návštěva 60 účastníků.

Mor v Glasgowě možno považovati za utlumený, neboť od posledního týdne zářijového nenastal žádný nový případ onemocnění. Celkem dodáno do nemocnice 27 případů, z nichž 6 zemřelo a 21 se nachází dosud v léčení; 2 jsou jako podezřelí v pozorování a 19 lidí v karanténě, poněvadž se stýkali s nemocnými. (Původně bylo v karanténě přes 100 osob.) Všechny případy pocházely z jediného ohniska v městě; zprávy některých listů, najmě francouzských, že jest v Glasgowě několik ohnisek morových, jsou nesprávny. Z léčícího personálu 60 osob bylo očkováno Jersinovým serem protimorovým; z nich 2 onemocněly s velmi lehkými příznaky. Toho času není nikde v Britanii ani v Irsku jiného případu moru. Právě doznívající epidemie na anglické půdě musí býti Evropě výstrahou. Loni bylo Oporto, letos Glasgow, napřesrok může býti postiženo jiné město evropské. Jeť dnes mor pandemií. V Indii ho znovu přibývá, v Hong Kongu se znovu objevil, na Mauritiu stále se drží, z Australie se jeho přítomnost oznamuje, v San-Francisku, jak nyní vychází na jevo, se držel celé léto v čínské čtvrti. A při tom jsou styky mezi jednotlivými díly světa stále intimnější. Od dob křižáckých výprav nikdy nedlelo tolik vojáků tolika národů na Východě, jako tato poslední léta; nikdy neplulo tolik korábů k asijským břehům jako letos. Nebezpečí nákazy jest pro východní Evropu úplně direktní. Netřeba o tom ztráceti slov — stav tento třeba si uvědomiti a býti na nepřítele, který takřka na brány buší, připraven. (Ze zpráv v British Med. Journal 1900.) *Pelnář* (*v Čas. Čes. lék.*).

»Zweifelhafte Naturvölker« V »Neue Freie Presse« dne 14. listop. t. r., téhož dne, kdy ve velikém sále hudeb. spolku byl koncert Kubelíkův, čteme v 8sloupcovém feuilletoně Böhmische Künstler essay F. Servaese o výstavě Sochorově, Uprkově a Hudečkově a hned den na to zase půlsloupcový referát Servaesův o Hudečkovi, ohlášení koncertů Českého kvarteta v prosinci, lednu a únoru a ohlášení nového koncertu Kubelíkova dne 26. listopadu a přece několik dní před tím. 6. listop četli jsme v Grazer Tagblatt poznámku redakce listu k uznalé kritice hudebního referenta o koncerté Kubelikově, že patříme k primitivním národům bez kultury!

Umělecká Beseda. Samostatnost v č. 91. kárá, že na populárních koncertech Uměl. Bes. vystupují nyní síly 2. a 3. řádu z němec. agentur vysílané a barnumsky doporučované v novinách a navrhuje, aby v těchto koncertech byly provozovány skladby mladých českých talentů a produkovaly se mladší výkonní umělci čeští.

Lidové přednášky české university. V páté řadě přednášek těch, která počne 3. listopadu t. r., bude šest kursů po šesti hodinách: I. »Kapitoly o plastické anatomii hlavy lidské«, prof. dr. O. Schrutz (v sobotu, v Československé obchodní akademii v Resslově ulici); II. »O kovech«, prof. dr. B. Raýman (v pondělí, v posluchárně chemického ústavu české university ve Spálené ul. č. 1. n.); III. »Jak soudí rozum náš o mravnosti náboženské a bezbožské«, prof. dr. Eugen Kadeřávek (v úterý, v sále Svatováclavské záložny); IV. »O nejdůležitějších potravinách a jich porušování«, doc. dr. Em. Formánek (ve středu, v posluchárně českého hygienického ústavu v budově české fakulty lékařské, vchod z Bojiště); V. »O psychologii dítěte«, doc. dr. Fr. Čáda (ve čtvrtek, v sále Svatováclavské záložny); VI. »O drahokamech«, prof. dr. K. Vrba (v pátek, v posluchárně přírodovědeckých ústavů české university na Karlově náměstí, čís. 21. n.). Začátek pokaždé o $7^1/_2$ hod. večerní. Zápisné na jeden šestihodinný kurs 1 K; přihlášky přijímají se hodinu před první přednáškou v místnosti, kde tato se koná. Za šatnu se neplatí.

Tiskem Edv. Beauforta v Praze.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIALNÍ.

Ročník X. V Praze, 18. prosince 1900. Číslo 6.

Volební zkušenosti.

Nastala u nás taková doba, že stále si něco vytýkáme, sebe si nevážíme, své nedostatky k cizím ctnostem a dokonalostem přirovnáváme, že slušnější člověk bez mála již bude raději mlčeti vida chyby a špatnosti naše, než aby si dal veřejně vytknouti, že se drží toho modního mračnopozoru a pracuje v moderních heslech. Jaká radost, uvažte tedy, když jsem ondy připadl na jistou věc, ze které se můžeme radovati a kterou se můžeme pochlubiti. Ovšem, že týká se to voleb a politiky. A také — našich přátel Němců. Možno si přáti více? Filosof a profesor, dr. F. Paulsen přidržel našim německým sousedům zrcádko, a ukázal, jak vypadají v politickém shonu a kutění (čemu se také jinak říká: boj) a vskutku nad tím obrazem rozplyne se blažeností srdce každého věrného Čecha. Neboť to jest vskutku obrázek dráždivý a lehtavý a můžeme blaženě si oddechnuvše jen poděkovati Bohu, že nejsme jako onino. Poslyšte!

Zmíněný profesor mluví v malé objemem knížce o politice stran vzhledem k mravnosti a praví, že strany politické stojíce v nepřátelství proti sobě suspendují všecku morálku a za nejvyšší zákon povyšují boj se všemi jeho pravidly a důsledky, takže není divu, podobá-li se mravnost stran mravnosti ve vojně. Jedním z prostředků strannického boje jest výmluvnost. Účelem mluveného i tištěného slova v boji strannickém jest vítězství, a ne poučování, ne vysvětlování, ne šíření pravdy, všecko to ne, jen vítězství nad odpůrcem. Ale zvítězit lze jen tehdy, bude-li posluchač přemluven a získán pro stranu. Proto řečníci uvedou všechno, co se jim hodí k tomu, aby vlastní stranu vyličili jako dobrou a vítěznou a odpůrcovu jako špatnou a poraženou. Je-li to pravda, či ne, na tom nezáleží, jen nesmí to být tak velice nepravdivé, aby to celý svět viděl. Pravděpodobnosti nutno dbáti a ne pravdy.

Leží tudíž v povaze strannického boje, aby lsti a klamu užil jako prostředků válečných. Stojí mu k službám celá stupnice slov: přemlouvati, obelstíti, napáliti, lhátí, podváděti, pomlouvati, lichotiti a se přetvářeti. Při lovu duší je každý prostředek právě tak dobrý, jako při lovu otroků. Z nejznámějších a nejobvyklejších úskoků jsou: 1. vybrati ze

skutečnosti jen ty udalosti a stránky, jež se k zamýšlenému účelu hodí. Má-li řečník mluviti o straně protivné, jejích snahách a zástupcích vybere jen to, co je postaví do špatného světla, a zamlčí, co by dobrého mohl o nich říci, a všechno, co by posloužilo k ospravedlnění, omluvě a vysvětlení. Za to o vlastní straně a jejích přívržencích se řekne vše, co hezkého a chvalného se říci dá, ale to ostatní se zamlčí a utají. A noviny a listy politické nejinak: o našich jen chválu, o odpůrcích jen hanu. 2. Události postaviti v příhodnou perspektivu a osvětlení. Tu jest nevyčerpatelný zdroj nejúčinnějších prostředků: přehaněti, ironicky anebo posměšně zveličovati anebo zlehčovati, uměle seřaďovati události a osvětliti zvláště rozníceními příhodných vášní v posluchači, k čemu dobře napomáhá hlas i přednes. Jazyk vládne takovým bohatstvím slov, že co jeden se svého stranického stanoviska nazve hanebnou lží a bídnou pomluvou, druhý nazve nevinným žertem, subjektivně zabarveným názorem. Co nazve jeden mrzkým a ničemným porušením důvěry, jest podle druhého nutným rozvázáním neudržitelného poměru. Tak že řečník ničeho sice nemění na událostech a pouze volbou slov dodá jim zvláštní příchuti a barvy, z dobrého a chvalitebného čině ohavné a ničemné a naopak z povážlivého a škodlivého dovolené anebo svůdně veliké. 3. Dobrým prostředkem je podkládati určité pohnutky. Skutky jsou viditelné, pohnutky neviditelné. Tu jest pole pro vynalézavost. Přisásníte-li určité pohnutky, můžete z každého činu učiniti, co chcete. Brutus zavraždil Caesara: ze závisti, dí jeden, nemohl snésti jeho velikosti; z lásky k svobodě, praví druhý, Řím a svoboda byly mu světější, než osobní přichylnost k Caesarovi. Učinil-li odpůrce něco dobrého, dozajista jen z nízké sobecké pohnutky. Ukradl-li přívrženec vlastní strany listiny, spáchal-li zradu, to dojista jen z dobrého úmyslu, vždyť chtěl zachrániti dobrou věc. Ten nesouhlasí se vším, co antisemité podnikají proti Židům: nu to dojista je od židů podplacen anebo má ještě od prababičky židovskou krev v žilách. Nemluví-li o židech tak dobře, jak zasluhují — dojista jen ze závisti anebo z nízké plemenné zášti. 4. A výborně poslouží činiti jisté důsledky; jest to nepostrádatelnou výzbrojí vší strannické výmluvnosti. Především jest to dobrým prostředkem zastrašovacím: Kdo to a to praví, to opatření schvaluje, žene vodu na mlýn sociální demokracie a jest tedy také, vědomky nebo nevědomky, přívržencem revoluční strany. Anebo s druhé strany: Kdo nesouhlasí s tímto opatřením, není pokrokový, pomáhá jen klerikálům a šlechtě. Vždy to hledí se uvésti jako podmínka anebo jako nevyhnutelný následek, co v posluchačstvu vyvolá dojista největší odpor. Stane-li se atentát, jest to jen vlivem toho onoho směru, socialismu, kapitalismu, liberalismu, ultramontanismu. V »dobře smýšlejících« listech čteme, že je anarchism plodem sociální demokracie, královražda jest jen následkem soustavného štvaní. Naopak, praví tisk sociálně demokratický: anarchism je z toho, že se vyssává lid a despotismem utlačuje svoboda. Nikterak, praví jiný hlas, královražda jest dílem liberalismu, jenž zpustošil náboženství a oloupil svatou stolici, shora připravovanou a dovolenou revolucí. Ale kde, praví čtvrtý, ultramontanism je to, jenž soustavně podkopává světskou moc, jesuité jsou to, již otupili svědomí pro královraždu, vždyť oni sami právě dali dýku do rukou Ravaillacovi. 5. A konečně: něco vymysliti. Nestane-li se právě nic

vhodného, nu, trochu fantasie přece každý má, aby to potřebné vynalezl. Něco, čím přívržence na duchu klesající budou povzbuzeni a odpůrci zaraženi. Vždyť je známo, co ve válce zmůže víra, víra ve vítězství jest již poloviční vítězství, armáda, jež si myslí, že je poražena, jest již také poražena. Dobře poslouží, vymysliti něco, co vzbudí nelibost lidu anebo podezření nahoře: pověsti o spiknutí, atentátech, vojenských výtržnostech, choutkách reakcionářských atd.

Tak vzdělává a tříbí se v strannickém boji něco jako umění lháti. Slouží k témuž, jako válečná lest ve válce, jen že je mnohem rafinovanější v prostředcích a hraje mnohem větší úlohu. Lháti, klamati, podváděti posluchače, stranníky a odpůrce, voditi je za nos — to je z hlavních umění politické praxe. Alespoň tak ukazuje prof. Paulsen, ovšem že z dojmů vlastních a ve vlastním milieu. Ach, je to obraz! Bože, jak ti děkujeme.. U nás, ale kde, u nás to je jinači. Jen se přesvědčte. Jsou volby, máte nejlepší příležitost. Uvidíte, že je to u nás docela jinači. Holubičí povaha naše.. ostatek každý z nás je tak zásadní, že čte jen žurnál své strany. Prosím, to už bez odporu, je to vlastnost výborná neocenitelná. Začˇ stojí člověk, který nemá program a zásady? Který nepatří k určité straně, nemá určité vůdce, nepropaguje hesla? Tak. Ale že to Paulsen Němcům tak hezky řekl, je výborné.

Jan Neruda jako básník.

Kritické poznámky Jiřího Karáska.

(Dokončení.)

Uveďme si na paměť krátce výsledky dosavadních analys Nerudova díla. Neruda není vyrovnanou se svým dílem dokonale sladěnou personalitou. Neruda je vůči svému dílu v poměru nepřátelství a boje. Problém umění je mu v tom, překonati svou bolest, odstraniti ji, pomocí umění zbýti se toho, co jej mučí. Neruda neprodlévá při sujetu s tou jistou rozkošností, s tím jistým labužnictvím, s jakým traktuje jiný autor svou látku, s jakou se jí opíjí, s jakou ji podléhá. Neruda prchá od své látky, jeho výraz je skoupý, jen nejnutnější linii vykresli a nejnutnější slovo poví, aby se zhostil toho, co jej mučí. Sledovali jsme v jeho díle jednak zápasy jeho lyričné naivity s jeho kritickou skepsí, jednak zápasy opozděného romantismu se snahami realistními V »Hřbitovním kvítí« viděli jsme, jak jeho pesimism hledá vysvětlení choroby svého citu a vůle mimo sebe, sama, pod tlakem transcendentního zla nezaviněného jednotnotlivcem, ale »světem« vůbec a jeho »zvrácenými řády« zvláště. V »Knize veršů« sledovali jsme, jak básník nechápaje dosud, kde leží vlastní ložisko jeho útrap, hledá úlevy v absolutní, psychické pasivitě, v útěku do álek exotismu, do fikcí Minula. »Písněmi kosmickými« ohlašuje se obrat. eruda shostuje se romantických, hypersensitivních emocí, jež mu dávaly titi sebe sama tragickou »obětí« osudu, teď cítí, že pramen bolestí je něm samém, v jeho poměru k životu. A tu upravuje uměle tento svůj oměr k světu, vyrozumuje si »veselost«, jež je ve skutečnosti jen pouhou

psychickou koketerií. V »Balladách a romancích« viděli jsme pokus básníkův skrýti svou bolest za tak neosobní, literární genre, jakým je ballada. Odmysliti si sebe sama, to byl básníkův problém. Marný problém, jak jsme dovodili, při absolutném nedostatku tvůrčí fantasie, jež nedovedla vytvořiti fiktivního světa náhradou za realní svět, jenž byl závadou básníkova uzdravení se z choroby, jenž jej neustále zraňoval. V »Prostých motivech« vidíme dovršení procesu. Básník vítězí nad svou chorobou, svůj přílišný pozorovatelský dar svádí jediným směrem: neobrací ho již proti sobě samému, obrací jej teď proti realitě, jež ho obklopuje. V »Pátečních zpěvech« je synthesa celého dosavadního díla, ono »dokonáno jest« bolesti, jež značí zároveň Vykoupení.

Přehlížíme-li v celku dílo Nerudovo, nalézáme v něm až frapantní převahu emocí bolestných, nad emocemi příjemnými, blahými. Tak frapantní, že se mi až zdá překročovati nebezpečně průměrný typ i toho, co zveme »misanthropií«. Je tu mimořádný nadbytek prudce otřesených citů, trpce citěného zhnusení, příliš důtklivé uvědomování si své odlišnosti od ostatního světa. Samota Nerudova není hrdou a zdrželivou samotou Alfreda de Vigny, ať už byla tato konstruována ve skutečnosti z pýchy anebo z přílišné bázně před stykem s lidmi: samotou, jíž není nic dražším, než myšlénka zahalovaná vždy hustšími a hustšími závoji symbolů, samota myslitele, jenž v »klidném zoufání, bez záchvatu hněvů a bez urážek nebesům« hledá výrazu své moudrosti. Samota, jež je vzdáním se všeho, resignací, sebezapřením, psychickým klášternictvím. Samota, jež není než stoicismem myšlénky. U Vignyho nacházíme, co jen zřídka zjevuje se u Nerudy: soucit. Neruda je vůči světu vždy spíše v poměru rozhořčení a nepřátelství, než v poměru soucítění s druhými, stejně jako on nešťastnými a trpícími. I tam, kde se k světu blíží, činí tak s nedůvěrou, jakoby čekal, že každou chvíli svět, jemuž jde v ústrety, odpudí jej svojí neláskou, svým nepřátelstvím, Jak významny jsou v tomto vzhledě verše nadepsané »Láska«, v »Zpěvech pátečních«, jež prozrazují celou tu hlubokou nedůvěru Nerudovu i tam, kde se chtěl exaltovati k lásce:

»Hledím Ti v oči, byť světu se rouhaly.
Hladím Ti ruce, byť hadi v nich šlehali.
Rty moje na tvojích hladově ulpějí,
byť jsi měl po retech jedových krůpějí.
Rámě mé toužebně hrdlo Tvé ovíjí,
byť Ti zlá choroba visela na šíji.«

Bylo by na konci těchto poznámek ještě mým úkolem učiniti paralelu mezi Nerudou-básníkem a Nerudou-prosaistou, vymeziti jich poměr vzájemný. Chci však již býti co nejstručnějším a obmeziti se na několik málo glos.

Neruda-prosaik je překvapením pro toho, kdo četl jen poesie Nerudovy. Jak vysvětliti fakt, že tento bolestný, morosní básník, jenž tak těžce pojil verš k verši, jehož básně dělají dojem pracně vynucených motivů, násilně přivolaných poetických evokací, všeho, jenom ne spontanní improvisace, ve své prose má lehký, žvatlavý ton feuilletonisty, robícího den ze dne, jak velela potřeba, novinářské články plné vtipů,

rozmarů a žertů »dravých a hravých«? Jak vysvětliti fakt, že tento misanthropický, samotářský duch básnický ve své próse je do všech malichernosti zamilovaným genristou, že je pozorovatelem libujícím si i v nejvšednějších detailech?

Stačí bedlivěji přihlédnouti k této próse. Genry Nerudovy, předem »Malostranské povídky«. nejsou produkty eminentního smyslu pro realitu jako celek pojímanou, jsou to drobty, úlomky reality, její detaily, řaděné k sobě v jakýs takýs celek. Tušíte, jak násilně upínal tu básník svůj zrak ke skutečnosti a jak často jeho mysl od ní odbíhala tak že zůstaly v jeho mysli jen zlomky této reality a ne realita celá. Je to složeno všechno z detailů, a ty byly pracně postřehnuty a poznamenány a z nich složen pak a reprodukován celek, jenž však působí dosti falešným a skládaným dojmem, vzdor realnosti jednotlivých detailů. Studujete-li techniku těchto prací, jejich slepovanost, nastavovanost poučí vás, že si tvorbu těchto prací uložil básník prostě úkolem, jehož se pak lhostejně zhostil.

A zde je vysvětlení faktu, proč Neruda nedospěl v próse k žádné větší koncepci, předem k románu, proč zanechal v próse práce, jež jsou více či méně jen pouhými anekdotami, episodami. Tyto práce nesouvisí nijak psychologicky s Nerudou, jako člověkem. Jsou to práce literáta a pro naši analysu mají význam jen v tom směru, že potvrzuje při nich nedostatek hlubších perspektiv jich rozkouskovanost, jich nespontannost, že výraz Nerudy jako člověka a jeho význam jako umělce třeba hledati v jeho verších a ne v jeho prose.

Ještě více forcirovanosti najde se v Nerudových feuilletonech. Jich žvatlavý, ležerní ton není spontanní. Rozložte tyto práce v původní prvky a uvidíte, jak pracně je básník látal ze svých zápisků, jak nevytryskly bujně z jeho nitra jako překypující živel rozmaru a chvíle, jak jsou psány methodou a temperamentem naprosto rozumovým. Tak že zcela dobře mohl je svésti básník, jenž současně stonal chorobně přepjatou citlivostí. Byly prostě úkolem řešeným tou částí jeho bytosti, jež nebyla zasažena chorobou, byly skládány jeho rozumovostí, jeho důvtipem, jeho věděním a inteligencí. Důkazem pro pravdu mého tvrzení jsou jistě kuriosní práce, jako jest na př. »Báby i baby«. Zde z Nerudy není nic, než úžasná pilnost, s jakou si na různých místech čtené a slyšené detaily poznamenával.

Přeceňován jako prosaista a ještě více podceňován jako básník, Neruda nachází dnes generaci, jež se k němu hrdě hlásí, jako k svému otci. Je to generace, jež zdědila jeho kriticism a jeho skepsi a jež udeřila náhle jako bleskem v romantický Babel naší poesie, v její obřadný pathos, v její efektně slátané hermelíny poetické, pod nimiž tajilo se hluboké, duté, myšlenkové prázdno. Že neprovedl toho obratu Neruda sám, byla vinna jen jeho choroba a jeho samotaření. Zůstal bez přímého osobního styku na generaci jej následovavší, jež se zmocnila jen jeho spisů, jež pocítila, co jest v nich silného, prudkého, břitkého, co jest v nich prožitého, proti poesii jeho odpůrců, poesii filologické a mythologické, poesii mlžné, konceptní, neprožité. A ta přišla na chuť i drsné formě jeho poesie, podobné trpkému vínu, jež pije v jedné Nerudově romanci král Karel s Buškem z Vilhartic:

Pij, Bušku, — již se nezarmuť —
a poslyš, co ti král tvůj moudrý praví:
můj jazyk je, jak známo, vybíravý —
a našel již v tom víně chuť.
Víš — zkoumat třeba, Bušku milý!
to víno má svůj zvláštní ráz,
zprv trpké, ale milé zas —
my, myslím, se už vpili!«

Mám-li stručně říci, v čem vidím vliv Nerudův na moderní naši literaturu, bylo by to předem působení jeho kriticismu, jeho skepse, jež změnilo celý názor na svět a společnost u mládeže po něm přišlé, jež nepodléhala již výlevům rozhárané citové romantičnosti, ale místo této citovosti rozumu přiřkla důležitou úlohu u vedení života, v postupu myšlénky: A druhé: Neruda neviděl již, jako jeho předchůdcové a jako jeho současníci, v poesii pouhé realisace jistých uměleckých pravidel a hesel, nepojímal poesie tak čistě v technickém smyslu, jako ostatní, on v umění viděl problém, jejž nutno žít, vášeň, již třeba překonat. Studovali jsme intensivnost emocí, jež způsobila jeho díla, a pokusili jsme se najíti společnou půdu jeho prací pomocí psychologické sondace. Je-li celkovým výsledkem naší analysy, že jsme zjistili chorobnost poetického charakteru Nerudova, je tomu třeba rozuměti v tom smyslu, že jsme zjistili abnormalní funkce jistých jeho psychických vlastností, na úkor oné absolutní úměrnosti, za níž v zdravém stavu vyvinuta je každá psychická mohutnost.

Severní Morava.

Píše Dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování.)

Zábřeh.

Přecházeje z Mohelnicka do okresu Zábřežského, vkročím přímo do středu jeho, do Zábřeha. Přiznávám se upřímně: jeli vůbec popisní a kritická má úvaha obtížná a místy i nepříjemná, platí to hlavně o Zábřehu. Chci-li přiblížiti se aspoň trochu k pravdě, pak vytknouti musím i mnoho, co se tu cítí, ale co veřejně říci málo kdo má odvahu. Nejde mi o osoby, a proto klidně nechám je stranou, pokud nejsou v úzkém spojení s věcí. Nejsem sice přímým divákem a svědkem poměrů zábřežských, ale mám o ně zájem, a snad právě proto, že jsem vzdálenější, střízlivěji a objektivněji na ně nazírám.

Zábřeh založen byl patrně jako město české; poukazuje k tomu nejen jméno, ale i ta okolnost, že již r. 1255., kdy historicky poprve se připomíná, a r. 1275. byl vlastnictvím českých pánů ze Sternberka. R. 1411. byli majiteli panství zábřežského bratří Beneš a Jindřich z Kravař-Plumlova. R. 1447. přešel Zábřeh v majetek Jana Tunkla, o jehož jednom potomku, Jiřím Tunklovi, známém svou krutostí, koluji pověsti až do dnes. R. 1468. zemřel v Zábřehu Zdeněk Kostka z Postupic, vojvůdce krále Jiříka z Poděbrad. Po pánech z Boskovic dostal se Zábřeh do rukou Lad. Velena ze Žerotína, který, když na Moravě vypukla vzpoura proti

Ferdinandovi II., zvolen byl za zemského hejtmana. Po bitvě bělohorské prchl z Moravy, statky jeho byly skonfiskovány a dány darem Karlu knížeti z Lichtenstejna, kteryžto rod je tu do dnes pánem. Válka 30-letá dolehla na Zábřeh plnou tíhou, ochromila ho hmotně a národně pro nás úplně zničila. V letech 1656.—79. bylo tu jen 136 domů, a z těch 19 pruských, a Němců přibylo tu 23½%, takže už od té doby počíná se Zábřeh čítati jako město německé. Však v letech těch byla tu přes to ještě jedině česká škola.

Němci považují Zábřeh za město svoje, kdežto my vším právem reklamujeme je pro sebe, čítajíce je do počtu t. zv. ujařmených měst na Moravě. Dle úředního sčítání lidu z r. 1880. bylo tu 927 Čechů, 1678 Němců a 71 židů; r. 1890. pak 821 Čechů, 2082 Němců a 84 židů. Kdo však Zábřeh jen poněkud zná, ví, že tyto úřední cifry jsou křiklavým dokladem potlačené pravdy, že Zábřeh je mnohem více český než německý. Důvodem, proč jsme se v Zábřehu se svým rozvojem tak opozdili, jest jednak naše liknavost (jako všude jinde), jednak ohromný vliv německého kapitálu, jenž je zde nejcitelnější. České hnutí a čilejší probouzení národní datuje se ode dvou posledních desítiletí. Dr. František Indra usadil se tu r. 1871. jako český advokát a počal soustřeďovati kolem sebe hlouček Čechů z města i nejbližšího okolí. Střediskem učiněna Občanská beseda, jež založena byla r. 1880., pak přikročilo se r. 1884. ku zřízení Občanské záložny, která stala se časem činitelem v Zábřehu nad jiné důležitým a je jím dodnes. Hlouček Čechů rostl, sílil, r. 1884. rozdělením dosavadní školy utrakvistické zřízena tu česká jednotřídní obecná škola, a r. 1885. založila tu Ústřední Matice školu mateřskou. Počet dětí opatrovnu navštěvujících byl r. 1885. 57, pak 65, 52, 45, 56, 56, 52, 57, 56, 35, 70, 66, 68, 60, 62 a r. 1900. 64, celkem tedy 903 dětí. Náklad Matice od r. 1885. do 1894. činil 8.653 zl. 90 kr., průměrný náklad roční 900 zl. Dnes mimo zmíněnou už Občanskou besedu je tu místní odbor Ústřední Matice školské, »Zora«, spolek paní a dívek českých, tělocv. jednota »Sokol«, Matice českého gymnasia v Zábřehu a klub českých cyklistů pro Zábřeh a okolí. Střediskem české společnosti zábřežské jest Občanská beseda, však přece ne tak, jako bylo by si přáti. Dnes jsou vlastně v Zábřehu střediska dvě: jedno v besedě, druhé v hostinci Fišerově. V obou hostincích odebírá a čte se hojnost časopisů, u p. Fišera mnohem více, jelikož tu soustředí se mladší, pokrokovější živly, a časopisy předplácejí se namnoze z dobrovolných sbírek. Proti besedě panuje jakási antipatie: jedni hubují na hostinského besedního, že je málo čilý, jiní naříkají si na společnost, že vede si aristokraticky a šosácky a p., proto se besedě vyhýbají, chodíce sem jen občas do schůzí neb k zábavám. Jedno pociťují ovšem všichni: nedostatek místnosti. Před několika málo lety konaly se veškeré schůze v sále hostince Dioppova, kde i divadlo se hrávalo. Asi před 2 lety byl hostinec ten na prodej; vyskytli se ihned čeští kupci, kteří dávali majiteli slušný peníz a za zahradu k němu přiléhající, pěkně upravenou a prostrannou, ale lobě, kterou si vlastník vzal vůči české nabídce na rozmyšlenou, zvěděl om Brass, nabídl cenu vyšší a hostinec vykoupil. Věděl dobře, že ejme tím Čechům důležitý lokál společenský, a na tom mu záleželo. es tísniti se musí česká společnost zábřežská v nevelké hostinské

místnosti besední, kde i divadlo se hraje! Stále se mluví a naléhá na majitele hostince besedního, aby vhodnou přestavbou opatřil prostrannější místnosti, ale ten nespěchá. Litovelský akciový pivovar koupiv hostinec »Na Nové« v Ráječku (obci to od Zábřeha slabé půl hodinky vzdálené) zřídil zde sklad svého oblíbeného piva pro severní Moravu. Však kdyby byl si počínal pivovar političtěji, mohl zříditi sklad v Zábřehu samém (o koupi hostince nebylo by zle bývalo), byl by posloužil nejen sobě, že by sklad byl přímo v Zábřehu, ale i české společnosti zábřežské poněvadž nákladem, jejž dal na opravu »Nové«, byl by mohl připraviti pěkné společenské místnosti. Dnes ku př. pořádají se některé plesy české společnosti zábřežské v nádražním restaurantu Polifkově (jenž jest od města 20 minut vzdálen), kde člověk česky sotva se domluví. A tak jest dnes otázka slušného sálu naléhavou otázkou rozvoje českého Zábřehu, jejíž rozřešení daleko a dlouho nedá se odkládati. Spolek pani a dívek českých »Zora« založen byl v červnu r. 1897. Důvodem založení bylo jednak touha po intensivní a soustředěné práci žen v Zábřehu, jednak podpora mládeže školní, hlavně studujících na čes. gymnasii. Pokud tkne se prvého, starají se české ženy pilně, aby malým školáčkům z matiční opatrovny i obecné školy dostalo se těch výhod a radostí, jako mají děti ve školách německých, dbají, aby mikulášským neb vánočním podělením poskytly jim nutných potřeb školních i oděvních, a ku konci roku pořádají jim výlet, který bývá velmi pěknou slavností celého Zábřeha. A o chudé studenty dbají neméně, aby usnadnily jim obědy a jinou podporou jich studium. Spolek založil také svou knihovnu, z níž mnoho knih půjčuje se i na venek. Že pořádají se zábavy, divadla, přednášky, netřeba ani podotýkati. Velmi důležitý úkol vytknul spolku zemřelý hrabě Poetting v Olomouci. Sledoval velmi bedlivě ruch národní na severní Moravě, dávaje si přečítati o tom zprávy v »Pozoru«, a osobně také s nadšením dotazoval se na zdejší poměry. Jeho hospodyně, slč. Šimkova, jsouc sama ze severní Moravy (z Č. Bohdíkova) vyprávěla často šlechetnému starci o bídných poměrech hmotných na severní Moravě, a pisatele těchto řádků často si pozval, aby mu referoval o stavu věcí. A tak vytvořil se v mysli jeho úmysl, aby také přispěl k hmotnému povznesení českého lidu na severní Moravě, hlavně na Zábřežsku. Když slyšel, jak bídně lid opatřuje si výživu obšíváním nitěných knoflíčků, vyslovil názor, aby se lidu tomu poskytl vydatnější pramen výživy paličkováním krajek Za tím účelem vyzval předsedku »Zory«, pí. A. Smídovou ze Zábřeha, předsedku »Poettingea« pí. B. Sojkovou z Olomouce, svou hospodyni a pisatele těchto řádků, aby zajeli do města krajek, Vamberku, tam se o výrobě krajek informovali hlavně v odborné škole krajkářské. To stalo se, a hrabě uložil »Zoře«, aby akce té se podjala, a věnovala k tomu cíli základní fond. 300 zl. »Zora« chopila se energicky úkolu toho, a v krátkém čase přišly na trh zábřežské krajky, jichž prodej si spolek ponechal ve vlastní režii. Když pak podána byla hraběti Poettingu první velmi pěkná vložka krajková, byla radost z díla toho, ač je neviděl, nesmírná. Škoda, že výsledky zůstaly daleko za očekáváním a nadějemi, jež v akci tu byly kladeny!

Jedna úloha zůstala »Zorou« ještě nesplněna. Pisatel při ustavující

valné hromadě důtklivě kladl novému spolku na starost, aby rozšířil svou činnost i na ženy stavu středních, hlavně dělnického, aby snažil se je poznávati jako důležitého činitele v národní organisaci vůbec, v Zábřehu pak zvláště, aby pečoval o jich národní uvědomování, o jich mravní i společenské povznášení, aby tak probudil v nich vědomí, že patří k nám a že nejsou námi opuštěny. To dělo a děje se dosud měrou velmi skrovnou. Cítí se sice všeobecně mezera v tomto směru, ví se, že ku př. v otázce návštěvy školské vliv ženy dal by se velmi uplatniti, ale není dosti odvahy a sebezapření, schází demokratism a opravdová lidovost. Při všech zásluhách a významu, jaký spolek má, nelze utajiti výčitku, že »Zora« je společenským střediskem t. zv. lepší třídy a že mnohá z členkyň pokládala by pod svou důstojnost, aby seděla vedle dělnice, aby s ní mluvila a s ní cítila. A přec mnohdy obyčejná dělnice, jejíž jméno je neznámo, snaží se dle svých poměrů více prospěti národní věci, než dáma, která nad ní ohrnuje nos. Dalo by se dosti napsati o tom, že mnohé členky »Zory«, ač chodí do přednášek a hrají si na vlastenky, rády hovoří německy, pilně zanášejí peníze do německých obchodů, aneb aby v Zábřehu hřích jejich nebyl poznán, zajedou si do Šumberka neb do Olomouce, a tu velmi rychle zapomínají, že jsou členy českého spolku. Že to dělá špatné oko, netřeba podotýkati.

Z činnosti »Zory« za r. 1899—1900 uvádím: Spolek čítá 60 členů nacvičil operu »V studni« (píli prof. Smrčkově), jíž předvedl v Záhřebu a Litovli, pořádal několik slavností, spravoval knihovnu o 727 svazcích (vypůjčilo se 1984 knih), pro člena neštěstím postiženého sebral 133 K 60 h, Matici gymnasijní odvedl 300 K, fondu pro chudé studující 100 K, obědů (v rodinách) žákům poskytováno 305 měsíčně, mimo to 516 obědů spolek zaplatil ročně, pečováno o zdokonalení výroby a odbytu krajek. Za dobu svého působení vyplatil spolek dělnicím za výrobu krajek 1812 K 90 h, krajek se vyrobilo 4345 metrů (cena metru pro dělnici 22 h až 1 K 20 h), krajek se prodalo za 1993 K 94 h, takže činí výtěžek spolku, od 1. ledna 1898 do 30. června 1900 obnos 181 K 04 h. Dělnice jsou většinou ze Svébohova, pak z Václavova, Jedlí a Zborova. V zimě jich pracuje 50—60, denní výdělek je 60 h. Horlivou předsedkyní »Zory« je pí. Anna Schmidová, choť setníka m. sl. Jak vidět, nese pilná práce dobré ovoce, a přeju si, aby spolek neochaboval, aby některé členky zanechaly mnohdy zbytečného škorpení a měly na zřeteli jen dobro národní. Malicherné klepy, pomluvy, osobní intriky a pod. jsou nehezkým zjevem společenského života vůbec, v městě, jako je Zábřeh, zvláště nebezpečným. Doufám, že čím více pronikati bude vzdělání a národní vědomí, tím snažší a účinnější bude také působení žen v životě národním, hospodářském i sociálním.

Myšlenku demokratickou a tím zároveň i českou značně posílilo založení tělocvičné jednoty »Sokol«, jenž rekrutuje členy své nejvíce řad dělnických. Spolek veden je zásadami pokrokovými a není proto vu, že co chvíle naráží na konservatism mnoha lidí, kteří boji se každého volnějšího hnutí, vidouce v něm, Bůh ví co, pro národ a Zábřeh bezpečného. Já náhledy takové nepovažuji za odůvodněné; byť i v některých otázkách rozcházelo se mínění, a byť i dle mého názoru jednání

zástupců »Sokola« tu a tam nebylo správné, přece není třeba toho se lekati, pokud šetří se mezi společnou věcí českou určených. Vždyť »Sokol« české hnutí v Zábřehu staví na široké základy, a přeje-li si postupu rychlejšího, odhazuje-li veliiaké zde zastaralé předsudky a ohledy, pak není to hříchem, jako spíše výronem touhy po urychlení boje, touhy po osvětě a očistě národní. Zasluhuje tudíž činnost jeho činné podpory. Založen byl »Sokol« zábřežský r. 1895, měl r. 1898 členů 99, z těch bylo 18 cvičenců, kteří cvičili ve 123 hodinách. Sokolských časopisů odebíralo se 25, knihovna měla 40 odborných svazků, vypůjčeno bylo od 7 čtenářů 28 knih. Přednášky byly za ten rok pořádány tři. Cvičení koná se v budově českého gymnasia. Nechybím, napíšu-li, že »Sokol« co nevidět bude potřebovati zvláštní místnosti, což dá se řešiti společně s otázkou spolkového sálu v Zábřehu.

Klub českých cyklistů založen byl r. 1900 a je dosud střediskem všech českých velocipedistů na Zábřežsku, jichž se tu v krátkém čase vyvojilo jako hub po dešti.

Místní odbor Ústřední Matice Školské stával kdysi v prvních řadách sběratelů matičních, aby odvděčoval se tak za oběti, jež Matice pro Zábřeh přinášela a dosud přináší. V posledních letech postoupil místo své činiteli nad jiné důležitějšímu, Matici českého gymnasia v Zábřehu, Tu myslím, že nebude na závadu, věnuji-li českému gymnasiu v Zábřehu delší vzpomínku. Myšlénka, zříditi v Zábřehu české gymnasium vznášela se už dlouho ve vzduchu severní Moravy, všeobecně cítila se nutnost středního ústavu pro českou severní Moravu. V letech 90. určitěji vyslovil nynější ředitel realky p. Fr. Bílý, a ujali se jí horlivě moravští akademikové sdružení v akademickém odboru Národní Jednoty pro východní Moravu, hlavně pp. Vahalík a Derka. Z Prahy přesunula se na Moravu agitační činnost, a výsledek byl, že že dne 21. srpna 1892 konala se v Lošticích schůze důvěrníků severní Moravy za příčinou zřízení české střední školy na severní Nroavě. Referentem o potřebě školy takové byl pisatel této úvahy, dále mluvili pp. Vařeka, nadučitel z Bučina, Lolek, nadučitel ze Zvole, řed. Hulla, právník Vaňourek, posl. Svozil, účet. Nedoluha z Litovle a nadučitel Krásný ze Sudkova. Otázka, kde ústav má se zříditi, zůstala nedotknuta, a zvolen 15členný výbor, aby ujal se prací přípravných. Bylo jich hodně, stejně jako překážek, jež akci stavely se v cestu. První boj strhl se brzy o to, kde gymnasium má se zříditi. Loštice soupeřily se Zábřehem, spor přenesl se do časopisů a vyvolal mnohou mrzutost a trpkost mezi oběma městy, až konečně zvítězil Zábřeh. Druhý zápas sveden byl o stavební místo, kde by ústav měl míti svou budovu. Jedni ji chtěli na horním konci města, druzí na dolním, a každý pádné uváděl pro své mínění důvody. Roztržka z toho vzniklá hrozila býti povážlivou, a dožádána za intervenci konečně Ústřední Matice Skolská, se kterou se mezi tím vyjednávalo o zřízení a vydržování gymnasia. Konečně zakoupeno roku 1895 stavební místo spolu s přízemní budovou č. 22. na dolním náměstí Zábřeha za 14.000 zl., však opět nové neshody se vyskytly s Ústřední Matici Školskou v příčině vydržování. Tak čas rychle plynul a mezi tím vznikaly střední školy v Hodoníně, Lipníku, v Místku, ač o nich mnohem později počalo se jednati, než v Zábřehu, a to neslo se dosti nemile. Konečně rozluštila se záležitost

tak, že založen roku 1895 spolek Gymnasijní Matice zábřežská, která učinila s Ústřední Maticí Školskou smlouvu, dle níž bude Matice zábřežská sama gymnasium vydržovati, opatři i budovu, Ústřední Matice Školská pak opatří síly učitelské a bude platiti ročně na každou třídu 1000 zl.

A tak po dlouhých průtazích otevřena byla dne 18. září 1896 první třída českého gymnasia v Zábřehu. Den ten byl pravým svátkem severní Moravy, a sta českých srdcí zaplesalo, že dávná touha jich počíná se plniti. Ředitelem ustanoven prof. českého gymnasia v Opavě, pan dr. Frant. Kahlík, kteréžto ustanovení pokládáno bylo všeobecně pro ústav i Zábřeh za velmi šťastné. To osvědčilo se v plné míře, jak níže uvedu.

(Pokračování.)

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z »Diaboliques« Barbeye d' Aurevilly.

Minulého léta byl jsem jeden večer u baronky Mascranny, jedné z těch pařížských dam, jež nade vše milují starý esprit, a té troše, jež ho zbylo ještě mezi námi, otevírají obě křídla salonu, ač by jediné stačilo. Snad že se esprit poslední dobu proměnil v osobivého tvora, nazvaného rozumem. Baronka Mascranny provdala se do staré a vznešené rodiny, původem sahající ke Grisonovým. V erbu má, jak obecně známo, tři břevna v červeném poli, s rozpjatými stříbrnými orly, rovněž v červeném poli, z nichž každý má po pravé straně zlatý klíč a po levici rovněž takové helmy; střední štít nese v modrém poli zlatou lilii; propůjčeny byly rodu Mascranny jak erb tak ostatní části několika mocnáři evropskými v uznání služeb rodem tím jim prokázaných v různých dobách dějin. Kdyby panovníci evropští neměli dnes na práci spoustu jiných věcí, mohli by erb tento tak již bohatě vypravený obdařiti ještě nějakým kouskem novým, za péči skutečně hrdinskou, již baronka vynakládá na konversaci, tu dohasínající dceru nečinné aristokracie a absolutních monarchií. Svým duchem a svými způsoby, hodnými jejího jména, dovedla baronka učiniti ze salonu svého jakýsi druh rozkošné Koblence, kde hledalo útočiště někdejší umění konversační, poslední sláva francouzského ducha, nuceného do vyhnanství před výdělkářstvím naší doby. Tam, jako v těch několika málo ještě salonech pařížských, zachovávají se posud vznešené tradice hovoru, neroztahuje se fráse a monolog jest téměř něčím neznámým. Nic tu nepřipomíná novinářský článek a politickou řeč, ty dvě tak všední formy myšlenky v devatenáctém století. Duch si libuje tam zářiti slovy okouzlujícími anebo hlubokými ale stručnými; mnohdy pouze prostým přízvukem anebo docela jen úsečným genialním gestem. Dík tomuto blahoslavenému salonu, poznal jsem tam moc, o níž jsem před tím neměl tušení, moc úsečného slova. Jak často jsem slyšel tam je prohoditi aneb jen je vypustiti s uměním daleko větším, než jakým vládne sl. Marsová, královna úsečnosti slova na jevišti, již by však rychle sesadili s trůnu ve faubourg Saint-Germain, kdyby tam měla přístup; neboť ženy tam jsou příliš veliké dámy, než aby stavěly na oči, že jsou důvtipné, jako činí herečka, když hraje Marivaux.

Ale onoho večera náhodou nebyl vítr přízniv hovorům jednoslabičným. Když jsem vešel k baronce Mascranny, bylo tam již hojně těch, jež nazývá svými přáteli a hovor proudil tak živě jako vždy. Jako exotické květiny zdobící jaspisové vásy na konsolách, jsou přátelé baroničini skoro ze všech koutů světa. Jsou mezi nimi Angličané, Poláci, Rusové, ale všichni jsou Francouzi hovorem, fysiognomií svého ducha a chováním, všude stejnými na jistém stupni života společenského. Nevím odkud v hovoru k tomu dospěli, ale když jsem vešel, mluvilo se o románech. Mluviti o románech jest tolik, co vypravovati o svém životě. Snad není třeba připomenouti, že v této společnosti mužů a žen velikého světa nikdo nebral věc se stránky literární. Zaměstnávala je podstata věci a ne forma. Každý z těchto vynikajících moralistů, zkušených vášně a života v míře větší neb menší, zahalujících hlubokou zkušenost ve slova nenucená a nevtíravé posuny, neviděl v románě nic jiného, než vylíčení lidské povahy, mravů a dějin. Nic více. Není-li však v tom vše?... Celkem zdálo se, že bylo již dosti dlouho hovořeno o věci, neboť v obličejích všech ztačila se ona napjatost, již vyvolává zájem dlouho podněcovaný. Duše jiskřily delikátně švihány jedny druhými. Jen někteří vášnivější — napočetl jsem jen tři neb čtyři v tomto saloně — zahloubali se v mlčení, sklonivše hlavu neb ve snění upřevše pohled na prsten ruky, spočívající na kolenou. Snad chtěli stělesniti své sny, věc to právě tak nesnadnou, jako své city vybaviti z tělesnosti. Neviděn vplížil jsem se, dík tomu hovoru, za běloskvoucí sametovou šiji krásné hraběnky Damnagliové, škubající špičkou rtů konec složeného vějíře, zcela zahloubané, jak dovedou jen tam všichni poslouchati, kde jest takovou rozkoší, uměti poslouchati. Den se chýlil ku konci, den růžový, pozvolna rozplývající se v noc jako šťastný život. Společnost seděla v kruhu a v zášeří salonu splývali i mužové a ženy v různých posách nenuceného poslouchání v neurčitý věnec. Bylo to jako živý náramek, jehož sponkou byla paní domu, s egyptským svým profilem, jako Kleopatra spočívajíc nehybně na lehátku. Otevřenými skleněnými dveřmi viděti bylo kus nebe a balkon, na kterém bylo několik lidí. Vzduch byl tak čistý a Quai d'Orsay tuto chvíli v tak hlubokém mlčení, že neztráceli ani slabiky z toho, co hlas vypravoval v saloně, vzdor benátským draperiím na oknech, jež přece dusily tento zvučný hlas a zachycovaly jeho záchvěvy ve svých záhybech. Když jsem postřehl, kdo právě mluví, nedivil jsem se upjaté pozornosti, která nebyla pouhou přívětivostí přívětivých lidí, ani smělostí toho, jenž déle měl slovo, než bývalo zvykem v tomto saloně tak vybraného vkusu.

Vskutku byl to nejjiskřivější vypravěč v tomto království causerie. Není-li to jméno jeho, patří mu přece ten titul. Pardon. Měl titul ještě jiný. Klevetivost anebo pomlouvačnost, ti bližení sobě tak se podobající, že je nelze od sebe rozeznati, píšící svoje noviny od zadu do předu jako v hebrejštině (a není-li tak někdy?), svými klikyháky zvěstovaly, že byl on hrdinou více než jednoho dobrodružství, o němž by tohoto večera dojista nerad vypravoval.

»Nejkrásnější romány života«, pokračoval, právě když jsem usedl na pohovku zakryt rameny hraběnky Damnagliové, »jsou ve skutečnosti, o něž cestou zavadíme loktem anebo třebas nohou. Všichni jsme takové

viděli. Román jest něco obyčejnějšího než historie. Nemluvím o takových, jež vedly k hlučným katastrofám, o dramatech, jež sehraje před vznešeným nosem veřejného mínění šílená odvaha přespříliš rozplamenených citů; nehledě však k sensačním případům, dosti řídkým, jež vedou ke skandálu ve společnosti, jako jest naše, pokrytecké včera, ale dnes již podle zbabělé, není dojista mezi námi nikoho, aby nebyl býval svědkem tajemných osudů citu anebo vášně, jež sežehují život a tříští srdce, a nic se neozve než temný zvuk, jako když tělo dopadne do jícnu hladomorny a nad ním svět rozvíří se tisíci hlasy anebo hrobově mlčí. O románu lze často říci, co Moliére říkal o ctnosti: Kam, u ďábla, zalezla? Kde se ho člověk nejméně nadá, tam jest. Já, jenž tu k vám mluvím, když jsem byl děckem, viděl jsem... ne, viděl jsem není pravé slovo! já uhodl, vycítil jedno z těch dramat krutých a hroznych, jež se neodehrávají veřejně, ačkoliv publikum má herce na očích každý den; jednu z těch »krvavých komedií«, jak praví Pascal, ale za zamčenými dveřmi, za zastřenými okny, za záclonami soukromého a intimního života. Co z těchto dramat utajených, udušených, ba zalknutých, ven pronikne, jest daleko přišernější a více dráždí obraznost i paměť, než kdyby celé drama rozvinulo se před našima očima. Dojem toho, co zůstává neznámo, jest stokrát větší, než toho, co známe. Jsem na omylu? Zdá se mi, že do pekla pohleděti malou štěrbinou bylo by mnohem hroznější než obsáhnouti celé peklo jediným pohledem«.

Tu se krátce odmlčel. Vyslovil něco tak pravdivě lidského, zkušenost tak známou každému, kdo má jen trochu obraznosti, že se odpor odnikud neozval. Na všech obličejích obrazila se nejživější zvědavost. Mladá Sibylla, jež seděla u nohou lehátka, na němž její matka spočívala, přitiskla se k ní zmrazena hrůzou, jako kdyby bylo sjelo kus aspiku mezi její šněrovačku a dětsky plochá ňadra. »Maman, pravila s důvěrností zhýčkaného dítěte, vychovávaného na tyrana, »ať nevypravuje ty hrozné příběhy, mráz jde z nich po těle.«

»Budu mlčeti, přejete-li si slečno Sibyllo«, odvětil ten, jehož ve své naivní a skoro něžné důvěrnosti ani jménem nepojmenovala.

On, žije tak na blízku této mladé duši, znal její zvědavost i strach; měla ze všech věcí dojem podobný tomu, jako když se ponoří noha do vody, chladnější než okolní vzduch, a dech se stahuje tím více, čím noha hlouběji se noří ve vodu mrazem rozrážející.

»Sibylla si, pokud vím, neosobuje právo přikazovati mým přátelům, aby mlčeli, pravila baronka, po hlavě hladíc svoji tak předčasně rozvážlivou dceru. Má-li strach, zbývá jí útočiště těch, jež se bojí: útěk; může odejíti.«

Ale svéhlavá dívčina, která by byla asi stejně ráda slyšela příběh jako její matka, neuprchla, nýbrž vzpřímila svoje útlé tílko, chvějící se nedočkavostí a upřela své hluboké černé oči v tu stranu, kde seděl vyprávěč, jakoby se nahýbala nad propast.

Nuže, vypravujte, pravila sl. Sofie z Revistalu, obracejíc k němu oje veliké zářící hnědé oči, jež přes to, že tak ďábelsky planou, jsou ěží jak rosa. Hle, doložila s pokynem sotva pozorovatelným, všichni to čekáme.

A on vypravoval to, co nyní přijde. Dovedu-li to však po něm,

nesetřev kouzla jeho vypravování, hlasem a posuny tak odstiňovaného a dovedu-li vyličiti dojem, jež na všecky shromážděné v sympatickém ovzduší tohoto salonu působil?

»Byl jsem vychován na venku«, jal se dále vypravovati, »v otcovském domě. Můj otec bydlil v městýsi, nedbale rozloženém u vody při návrši, v krajině, již nebudu jmenovati, a nedaleko městečka, jež ihned uhodnete, jakmile řeknu, že jest, nebo že bylo v tu dobu nejzarytějším a nejzarputilejším aristokratickým hnízdem Francie. Nic podobného jsem od té doby nepoznal. Faubourg Saint Germain, ani Place Bellecour v Lyoně, ani tři nebo čtyři větší města, pověstná svým výlučným a hrdým duchem aristokratickým, nejsou ani stín vedle toho malého města o 6000 duší, jež před rokem 1789 mělo 50 kočárů s erby, hrčících pyšně po jeho dláždění. Jakoby se byla sem slezla, jako do hlubin jeskyně aristokracie z celého povrchu země, co den výš a výš zaplavované nestydatým mešťanstvem, vyzařovala tu jako pálený rubín onu sršící záři, vlastní tomuto drahokamu a nepomíjející, leč s ním. Šlechta tohoto šlechtického hnízda, jež umře anebo snad již umřela v oněch předsudcích, jež nazývám já vznešenými pravdami společenskými, byla tak neúprosná jako Bůh. Ona ničeho nevěděla o potupě vší ostatní aristokracie, o ohavnosti mesaliance. Její dcery přivedené na mizinu revolucí, umíraly stoicky jako staré panny, opřené o své erby, jež jim byly záštitou proti všemu. Mé jinošské srdce rozněcovalo se v plamenný zápal pro tyto krásné a okouzlující panny vědoucí, že jejich krása je bezúčelna, a cítící, že vlny krve bouřící v jejich srdcích a rudou záplavou pokrývající jejich vážné líce, marně kypěly. Moje třináctiletá fantasie snila o nejromantičtějším obětování se pro tyto ubohé dívky, jež ničeho jiného neměly pro všechno lidské štěstí, než koruny svých erbů a vznešený smutek od prvních kroků svých do života, jak sluší se těm, kdož jsou osudem odsouzeni. Šlechta tato, jejíž krev byla tak čistá jako skalný pramen, nestýkala se s nikým mimo svůj kruh. Kterak máme, říkali, obcovati s těmito měšťáky, jichž otcové posluhovali u stolu otcům našim? Měli pravdu; bylo to nemožno, alespoň v tomto městečku to byla pravda. Na veliké vzdálenosti dá se vyrovnání mysliti; ale na prostoru tak velikém jako kapesní šátek vrsty se odlučují od sebe právě svojí blízkostí. A tak žili jen mezi sebou a nestýkali se s nikým jiným, leč s několika Angličany.

Angličany vábilo toto městečko, ježto jim připomínalo jistá místa jejich země. Líbilo se jim pro tichý klid, pro vybrané způsoby, pro vyrovnanou úroveň společenských forem a mimo to, že měli jen několik kroků k moři, jež je sem přeneslo a také proto, že pro panující tu láci mohli dvojnásob užívati důchodů, jež by jinak nebyly stačily na průměrný způsob života v jejich zemi. Synové téhož člunu piratského jako byli Normanové, viděli v tomto normanském městě jistý druh kontinentální Anglie a rádi v něm delší dobu přebývali. Malé misses naučily se tam francouzsky, prohánějice se za svými obručemi pod chudými lípami náměstí d'armes; ale s osmnácti lety přilétaly do Anglie, neboť tato šlechta na mizině nemohla se odvážiti nebezpečného přepychu oženiti se s dívkami, jež jako ty Angličanky neměly než prostřední věno. Tak odcházely, ale jiní přistěhovalci brzy zabrali jejich opuštěné byty a mlčen-

livé ulice, kde rostla tráva jako ve Versaillu, měly skoro vždy na počet stejně mnoho procházejících se dam v zelených závojích, v kostkovaných sukních a škotském plaidě. Mimo tyto návštěvy anglických rodin, pobyvších vždy kolem 7 až 10 let, a pravidelně se vystřídavších, nic nerušilo jednotvárný život městečka, o kterém mluvím. Jednotvárnost tato byla hrozná.«

»Často se mluví — a co všechno se neuvádí — o vyjetých kolejích, po kterých se točí život na venku; ale tu byl život vůbec chudý na události, tím více, poněvadž neznal třídních sporů a zápasů ctižádosti, jaké bývají v mnohých malých městech, kde řevnivost, nenávist, raněná samolibost jitří ukrývanou zlobu, až najednou vybuchne v nějakém skandále, v nějaké mrzkosti, v nějaké z těch společenských zlomyslností, na něž není žádného soudu a trestu. Tu však byla hranice mezi šlechtici a mezi nešlechtici tak hluboká a nepřekročitelná, že všechen zápas mezi šlechtou a těmi maloměšťáky byl již předem nemožný. Skutečně pro boj jest třeba společné půdy a jistých vztahů, ale tu nebylo ničeho z toho. Čert při tom špatně nepochodil, jak se říká. Tito měšťáci, jichž otcové »u stolu podávali«, tito vykoupení a zbohatli synové bývalých poddaných, v hloubi srdce skrývali jedovaté bažiny nenávisti a zášti a z těchto bažin vystupovaly časem výpary odporu k šlechtě, jež je od té doby, co svlékli livrej, úplně z obvodu své pozornosti a ze svého obzoru pustila. To však neproniklo k těm nevšímavým aristokratům, do tvrze jejich paláců, jež neotvírali než sobě rovným. Neboť pro ně život končil na hranici jejich kasty. Co na tom, co se o ní říkalo tam dole pod nimi. Oni toho neslyšeli. Mladí lidé nesetkávali se na veřejných místech, kde by se byli mohli pohaněti a dostati do sebe, na těch místech, která přítomností žen a pod jejich zraky se mění v areny do ruda rozpálené. Divadla nebylo. Ježto nebylo jeviště, nepřišli nikdy ani herci. Kavárny tak ošumělé, jak jen na venku bývají, vídaly kolem svých kulečníků jen městskou chamradí, několik povykujících ničemů a nějaké důstojníky na odpočinku, zvětralé trosky z císařských válek. Ostatek, jakkoli rozhořčeni nerovností (citem, jenž sám o sobě postačí vysvětliti hrůzy Revoluce), tito měšťáci mimoděk zachovávali jaksi z pověry obřady úcty, již více neměli. Úcta lidu podobá se do jisté míry oné řemeslné nádobce se svěceným olejem, o které se vtipkovalo žertovnou obmezeností: není-li již v ní nic, je tam přece ještě něco. Syn hračkáře mluví proti nerovnosti stavů, ale přece jen nepůjde přes náměstí rodného města, kde se každý zná a kde od dětství rostl, aby na příklad svévolně urazil syna Clamorgan-Taillefera, vedoucího sestru pod paží. Celé město bylo by proti němu. Jako všechny věci nenáviděné a záviděné, působí rod na ty, kdož jím pohrdají, zpříma jaksi fysickým účinkem, jenž je snad právě proto nejlepším důkazem jeho oprávněnosti. Za dob revoluce vzpíráme se mu, což není nic jiného než vědomí, že mu podléháme, ale za klidných dob poddáváme se mu docela.

Nuže, r. 182. byly takové klidné časy. Liberalism, jenž vyrostl ve stínu Charte constituionelle, jako štěňata čubky rostou v cizím vypůjčeném psinci, neudusil ještě royalismu, pro nějž příchodem princů, navrátivších se z vyhnanství, všechna srdce zaplesala až nadšeně. Doba ta, ať se říká cokoli, byla velikým okamžikem pro Francii, uzdravující se mo-

narchicky, již ostří revoluční guilotiny sice useklo prsa, ale již nicméně, plné důvěry, se zdálo, že může žíti i tak a jež netušila tajemné zárodky raka ve svém organismu, který již byl jím zachvácen a za nedlouho měl podlehnouti jemu docela. Pro ono městečko, o kterém vypravuji, byla to chvíle hlubokého a soustředěného klidu. Svatá misie, jež přišla do toho zátiší, umrtvila ve vysoké společnosti poslední hnutí života, mladistvého ruchu a rozkoší. Ani se více netančilo. Plesy byly v klatbě jako místa prostopášnosti. Dívky nosily misijní křížky na nákrčnících a zakládaly náboženské spolky s předsedkyní. Vše snažilo se býti vážným, že by se byl člověk k smrti usmál, kdyby si byl jen troufal. Jakmile byly připraveny čtyři stoly na whist pro dámy a staré pány a oba karetní stolky pro mladé lidi, mladé dámy odešly, jako v kostele do svého oratoria, kde byly od mladých lidí odloučeny, seskupily se v koutě salonu v mlčící skupinu — mlčící vzhledem k jejich pohlaví, neboť všechno na světě jest relativní — a bavily se nejvýše šeptem, ale v duši zívaly, až jim oči přecházely a jejich jaksi ztrnule vypjaté držení těla bylo v odporu k ohebné pružnosti jich postav, světle růžovým a blankytným šatům a laškovné lehkosti jejich límců z krajek a stužek. (Pokračování.)

Jan Opolský:

Malá reminiscence biblická.

Sem těhotenství tvé až nohy donesly
  a svaté bolesti se sváhly do jeslí . .
»Dvě pídě úkrytu! Dvě pídě, hovada!«
  Však skoupě couvala a jenom nerada . .
Spí kupci zrzaví i všecka hospoda,
  jen vůně kuchyní jde z domu Heróda.
A luční pasáci až téměř do rána
  při plném bezvětří mní slyšet hosana.
Tma padá veliká, od stráží prokletá,
  jen v hloubi zenithu se třese kometa,
  jež hada karavan až k chlévu přiloudí,
  vše stíny nosičů a stíny velbloudí . .!
— — — — — — — —
Jen ona lenivá a tichá hovada
  na strašnou epochu tu hledí nerada . .

Marionety.

Do časů žiraf vycpaných, do časů soukenných hadů,
rozuměj, krásné publikum, do těch dob dějství kladu.
Za časů přadlen vznešených, skleněných střech a hájů,
za cizích, prchlých poměrů svou komédii hraju.

»Ugolin«, síla veliká, je drahým rekem mojim,
s nímž, hledě k zemským vrchnostem, se často hráti bojím,
neboť, ač gesta sporého, je inspirován řízně
a nezná v toulce šlechetné ni hladu ani žízně.
Já jsem naň hrd, a to je vše, proč nejprv o něm říkám,
proč mířím přednost galantní k svým jemným Angelikám.
Ach, Angelika! Všechen vzmach dal řezbář ve vzrůst těla
a malíř . . O svých přednostech jakoby nevěděla!
S ní řeholnici zhusta hrám, jak vhroužena je v nebi,
i časem její všestrannost se k lásce upotřebí.
A potom v delším pořadí sbor loupežníků přijde,
již v slabé chvíli vyhlíží jak obyčejní lidé.
A jenom pak, když na lesy se svaté ticho složí,
jdou s podloudnými signály mně snášet uzle zboží.
A po všech čert a sedláček . . Jsou oba z tvrdých polen,
však čert má jisté afekce a líp je v barvě volen.
Za to má sedlák v ruce hůl pro argumenty slova
a kláti se mu sem a tam vždy dýmka bramborová.
Však rcete, jaký ensemble, vše mlčí jako ryby
a žádné vroucné animo: nám dosud Kašpar chybí!!

* * *

Ve chvíli počne soirée a v polepení novém
zas budem dusit jeviště svým nezrozeným slovem;
a nové čáko, delší chvost a plíšky kolem nohy,
ďas čerstvou massáž z fosforu a srdnatější rohy.
A na příkřejší vzezření se Aga opět zbarví,
mé Bibi nové předprsí a zbojcům hustší larvy.
. . . Dnes konečně snad starý král ke sňatku dcery svolí,
jeť nově zřízen snoubenec a nazván »z Espaňoly.«
I já, ač zvrhlý Kašpárek, jsem dojat osvětlením,
tu neklid svíček počítám, tu barvu očí měním.
A vím, co řeknu, z kufříku až milenka se vrátí:
»Má Bibi s novým předprsím, chci pro vás umírati!«
Já k tomu konci vyprosil jsem dnešní knírek malý,
neb kdybych vyšel holovous, jak všichni by se smáli!
Však ležím tich. jen rozjímám, jak kolovrátek kvílí
a kroky těch, již soirée by rádi navštívili . . .

* * *

Jsem ubit tak, jak může být jen zbito dřevko hubené
já byl jsem bit, a pro ni bit! Ó, Bibi, zda si vzpomene!
Já tušil, že to nastane, až za kulisy vkročíme,
plál nezvykle můj košenil a kobaltové oči mé . .
Když zulíbán jsem od ní šel při pláči hlubin slavíčka,
tu byl jsem svalen obuškem, až vypadla mě nožička.
Ač plakal jsem, přec nikde nic . . Noc černala se zaleklá
a z toalety zkažené div živá krev že netekla!
. . . Až za dlouho mne principál bral opatrně se země,

jeť nové frašky potřeba . . . Jak obejde se beze mě!
— — — — — — — — — — — — — — —
Zda, Bibi, aspoň v prvý mžik ji hne se srdce otrlé,
až v koutku bude tiše mřít vším odvrzené pimprle?!

České Budějovice.

JUDr. Václ. Schuster.

(Pokračování).

III.

Převahu velkého a středního průmyslu i obchodu na straně německé snažili se Čechové budějovičtí znenáhla vyrovnávati zakládáním podniků společenských. Prvým velkým hospodářským činem*) české podružiny bylo zřízení Záložny r. 1864., jež záhy se stala kořenem všeho českého života. Ze skrovných počátků vyrostla na ústav, jehož vklady činí 8,570.000 korun, splacené vklady členské 116.300 korun. Roční čistý zisk obnášívá na 60.000 korun, reservní fondy téměř 500.000 korun. Záložna platí svým členům toliko úrok; po věnování na účely národní a kulturní zbylé přebytky připisuji se k fondům reservním. R. 1898. bylo záložně odraziti hnutí, způsobené proti ní místními německými listy, kteréž využitkovaly neblahých úpadků českých záložen v Třeboni, na Mělníku a jinde. Byl to rafinovaný útok na finanční kořen českého národního života, jenž rozbil se o naprostou soliditu a platební způsobilost záložny. Odvetou s české strany byl dobře mířený a ciferně podložený novinářský útok na německou městskou spořitelnu, jenž byl velmi účinným a otce města tak postrašil, že kázali místním listům, aby útoků proti záložně zanechali.

K podnětu p. dr. Aug. Zátky založeno r. 1886. »Obchodní a průmyslové družstvo«, jehož účelem bylo »vésti závody obchodní a průmyslové všeho druhu, nabývati nemovitostí a podnikati stavby na účet vlastní neb cizí«. Družstvo založilo však toliko zastavárnu (r. 1889.) V témže roce otevřel ženský spolek »Ludmila« obchod modním zbožím, který po 6. létech čestně likvidoval vrátiv veškerým podílníkům nezkrácené vklady, jež byl po celou tu dobu 5% zúrokoval. Pak následovala (r. 1892.) továrna na strojená hnojiva a lučebniny, zapsané společenstvo s ručením obmezeným, s četnými dětskými nemocemi a velice smutnou historií. V posledních létech se poměry v továrně podstatně zlepšily; roku letošního převzala továrnu »Akciová továrna na vyrábění umělých hnojiv a lučebnin v Kolíně«. Původní podílníci (podílů bylo 3120 v pův. nom. ceně 200 korun) ztrácejí úroky za všechna léta kromě jediného a bezmála polovici kapitálu vloženého. Roku 1893. vznikla I. česko-budějovická továrna na smaltované plechové nádobí, závod rozsáhlý a v základech svých zdravý, jenž šťastně přestál některé svízele výrobní i obchodní z let minulých. Za racionálního řízení řed. p. Vodičky vyrábí česká smaltovna zboží jakosti dokonalé a v obchodě velice

*) Poukazuji tu ke své přednášce o národohosp. poměrech a snahách jihočeských uveřejněné v »Národní Stráži«, kalendáři českých menšin na r. 1900.

hledané. R. 1894. povstal český akciový pivovar, vítězný soupeř německého pivovaru měšťanského, jehož dokonalý výrobek nalézá hojného odbytu nejen v jižních Čechách, nýbrž i ve Vídni, zemích jihoslovanských a v poslední době i v Praze. R. 1895. postavena první česká parostrojní bednárna, avšak ihned z počátku učiněny dvě veliké chyby. Postaveny nákladné stroje, aniž bylo alespoň poněkud zabezpečeno jich dostatečné využitkování a kapitálu v nich uloženého, výrobky prvého správce byly vadny a pokazily obchod. K tomu přistoupil nešťastný nákup přílišných zásob dřevních a nepříznivá konjunktura. Závodní zařízení přešlo letošního roku v ruce české firmy J. Škrlaudt a spol., výrobny mlýnských kamenů, strojů a slévárny. Bednárna zastavila výrobu a likviduje; podílníci obdrží snad asi průměrně 40% svých vkladů. Pozdější pečlivé správě a správní radě bednárny nebylo již lze staré chyby plně odčiniti. V touž asi dobu vznikla stavební společnost »Kotva«, která provedla několik nákupů a staveb Podniky jmenované jsou ovocemi iniciativy Čechů budějovických, (jmenovitě p. dra. Zátky), třebas že uskutečněny byly za činné účasti celého národa; vedle nich byla r. 1894. Živnostenskou bankou pro Čechy a Moravu v Praze založena v Budějovicích filialka, která činnost svou záhy značně rozvětvila a Národním podnikem obchodním a průmyslovým v Praze tuškárna, k níž později byla připojena výroba některých jiných psacích potřeb. Přehled sil zaměstnaných ve společenských českých závodech a splaceného kapitálu, (pokud jde o podniky místní) jest (dle Jihočes. kal.) následující:

Rok založení:	Jméno závodu;	Počet stále zaměstn.:	Splacené podíly v K.:
1864.	Záložna	6	116.300
1889.	Zastavárna družstva obchodního a průmyslového	4	60.000
1892.	Továrna na strojená hnojiva a lučebniny . . .	57	624.000
1893.	I. českobudějovická továrna na smaltované plechové nádobí	263	400.000
1894.	Český akciový pivovar	130	2,500.000
(1895.	Parostrojní bednárna	30	255.000)
1895.	Stavební společenstvo »Kotva«	(občasně)	68.000
1894.	Filialka živnostenské banky	15	—
1895.	Továrna na tužky a inkoust Národního podniku	96	—
	Celkem	601;	4,023 300

Počet hlav domácnosti, jimž místa ve jmenovaných závodech poskytují úplnou výživu, lze spolehlivě páčiti na 1800. Byť i některé podniky v dobách minulých neprosperovaly dostatečně, přece národního významu tím nepozbyly, vždyť poskytovaly a poskytují výživy četným českým rodinám a množí řady českých voličů i příznivců české věci. Snad chyby, které někde se staly, budou výstrahou v budoucnosti. Všem průmyslovým podnikům jest na ujmu drahý dovoz uhlí z dalekých dolů; poblíže Budějovic doluje se jen na anthracit, který jest velice výhřevný, vyžaduje však pravidlem zvláštních topících zařízení. V továrnách užívá anthracitu jakožto náhrady za uhlí posud dosti poskrovnu. Z českých továrních závodů jednotlivců uvádím továrnu na vaječná těsta blíže Č. Budějovic, několik mlýnů, výrobny cementových výrobků, mlýnských

strojů, cukrovinek, větší stavební truhlářství, instalatérství, strojnické dílny, výrobu lištů a p. v Cukrovar kdysi společenský a převahou český jest vlastnictvím Jos. Ad. knížete Schwarzenberga. Z německých závodů náležejících jednotlivcům nebo několika jen společníkům jmenujeme světové továrny Hardmuthovy na tužky a zboží hliněné, továrny na kamna, cukrovinky, zboží kovové, výrobky z tuhy, hřebíky, papír, smaltovnu, 2 továrny na lišty a rámy, sirkárnu, slévárnu atd., ze společenských churavící měšťanský pivovar, záložnu a zastavárnu »Biene« nevelkého významu, skrovnou smaltovnu, filiálky bank české escomptní a rakousko-uherské, posléze městskou spořitelnu. Závody jednotlivců na straně německé značně převládají, nikoliv však závody společenské. Menší živnosti výrobní, najmě řemesla jsou převahou česká, za to v obchodě jest živel německý silně zastoupen. Ovšem nelze nevzpomenouti, že někteří živnostníci a obchodníci, jak ostatně v Budějovicích i u českých příslušníků ostatních stavů zvykem, přiznávají se k národnosti »budějovické« t. j. ač jsou rodem Češi a také ponejvíce česky mluví a čtou, přece volí kandidáty německé!

Staly se také pokusy o důsledné provedení hesla »Svůj k svému« na poli hospodářském. Od hlučné agitace novinářské postoupeno k tiché, soustavné práci organisační v městě i na venkově. Rozvážlivější z hlasatelů tohoto hesla obrátili se však netoliko na kupující konsumenty, nýbrž i na výrobce a obchodníky dokládajíce, že heslo »Svůj k svému« dá se důsledně provésti pouze tehdy, poskytne-li český prodavač alespoň stejnou cenu, stejnou jakost zboží a stejně kulantní podmínky dodání jako jinonárodní konkurent. Agitace naznačená byla nutnosti, poněvadž Němci budějovičtí rovněž se již odedávna snaží důsledně provésti heslo »Svůj k svému«. Zdar obou stran nebyl nikdy úplným z příčin různých. Nedostatečné uvědomění národní, přirozené zákony národohospodářské směřující v praxi k nákupu co nejvýhodnějšímu, vzájemnost rozmanitých styků obchodních, starý zvyk, poskytnutý úvěr — to vše bylo na úkor důslednému a všeobecnému provedení hesla »Svůj k svému« v Česk. Budějovicích, nehledě ani ke skutečnosti pro místní zápasy Čechů budějovických dosti irelevantní, že totiž nákupní prameny českých živnostníků a obchodníků nebyly vždycky českými. —

Průmyslový a obchodní rozvoj v jižních Čechách, a jistou měrou také v Č. Budějovicích se teprve vytváří, vše je ve vzrůstu a kvasu, pole tedy nad jiné vhodné pro vznikání českých závodů, pro zaujetí posic ještě neobsazených. Jižní pásmo království jest po soudu našem terainem vnikání českého živlu hospodářského, českého kapitálu, české podnikavosti a práce daleko příznivějším, než pomezí severu!

(Pokračování.)

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Pokračování.)

Po uvedení těchto fakt málo bude těch, kteří by Haeckelovi nepřisvědčili v tvrzení, že v organismu není nic jiného, než co fysika a chemie v mrtvé hmotě vypozorovala, nebrání-li jim snad nějaké dogma

slyšeti řeč poznané skutečnosti. A přece v té logice jest chyba. Jsou dvě vlastnosti, jimiž principielně se liší živé tvorstvo od mrtvého: výživa a dráždivost. Ty dva zjevy, které můžeme viděti až u nejnižšího prvoka, tmoeby, nepatrného kousku plasmatu, platí pro veškeré rostlinstvo i zvířectvo, a znamenají pro ně to, čemu u člověka říkáme život a duše. Kdyby byl nějaký zvláštní element v organických bytostech, nebo nějaká zvláštní energie, mohli bychom tyto projevy na chemii a fysiku svésti — není-li této ani onoho — nutno pro tento nový zjev přijímati novou příčinu. Nemůže to ovšem býti žádná substance, je to vlastnost, ona aktivita živé hmoty, čili životní síla, obdobná tíži, magnetismu, elektřině, barvě lámavosti světelné, vůbec fysikálním silám ve smyslu vlastností. V tomto osvětlení vidíme, že počátek ústrojného žití přirozeně vyložiti se nedá; máme volbu mezi zázrakem stvoření a mysteriem praplození. Takovým stanovením vitalismu sbližuje se ovšem dvojí nepochopitelnost světa, předně hmotného, pak duševního těsně v jeden problem, jak Haeckel, kladně odpovídaje ku skepsi du Bois Reymondově,*) se domnívá. Haeckel sám potírá vitalismus všude a důsledně: spatřuje v něm nejnebezpečnějšího protivníka monismu. Má postavení dosti krušné, neboť celá řada vynikajících přírodopisců prohlásila, že v životních zjevech tkví přece něco zvláštního, a což jest mu nejtrapnější, i nejeden z bývalých hlavních zastanců biologického mechanismu. Hlásati vitalismus značí prý popírati biologii jako vědu, neboť vitalismus je teleologie, opak kausality, a bez kausalně mechanické spojitosti je věda nemyslitelna. Než jest možno se rozhodnouti, nutna jest kritika na obě strany. Zhusta, zejména od theologů, pronáší se námitka, že účelnost v živé přírodě vskutku jest, jaké právo mají přírodopisci ji popírati a uznávati jen příčinnost? To jest výtka ryze neznalecká: popírati na př. účelné zařízení lidského oka nikdo se jistě neodvážil. Co jest vlastně účelnost? Každý účel předpokládá myslící bytost, tedy již tím příčinnost; účelnost v organismu není nic jiného, než přiměřenost jednotlivého ústroje ku jeho výkonu. Výkon konec konců podléhá však přímo zákonům příčinnosti. Není tu třeba než ukázati, že tato činnost myslící bytosti jest buď domnělá, nebo že jest determinována jako všechny zjevy na světě, a účelnost se nám přemění na komplikovaný zjev příčinnosti. Komu jest účelnost jasnější než příčinnost, bude onu viděti všude — to je myšlení scholastické. Biologie si vzala za úkol, účelnost, která vskutku jest, vysvětliti příčinně, a vedena jsouc darwinismem, provedla svůj úkol v přečetných případech šťastně; Haeckel sám abstraktně postup ten vyložil a konkretně na hojných příkladech provedl. Škola Neodarwinistů dokonce přijala do svých základních vět, že všechny vlastnosti organismu jsou mu prospěšny, neboť jen takové mohly býti zachovány přirozeným výběrem; ač tím tvrzením nijak neustupuje od mechanistického kausalismu, hlásá dogma všemohoucnosti přirozeného výběru. A proti těmto biologům může se s úspěchem obrátiti nauka Haekelem původně proti protivníkům Darvinismu ustavená,

*) Ve své proslavené řeči »O hranicích přírodovědeckého poznání« praví E. du Bois Reymond, že možná podstata hmotného i duševního světa je táž, odkrytím záhady jedné byla rozřešena i druhá, »ale v povaze věcí leží, že ani v té příčině nedojdeme jasnosti, všechno další mluvení o tom zůstane marno«. Rozvedením některých vývodů té řeči je Haeckelova »Sedm záhad světa« 1880.

dysteleologie. Slovo to vypadá čiře poëticky, znamenajíc do slova neúčelnost; pojednává ten oddíl vědy o ústrojích bez výkonu, obyčejně zakrnělých a někdy i organismu přímo škodlivých. Takovými jsou zakrnělá křídla četných ptáků a hmyzů, slepé oči většiny obyvatelů jeskyní a hlubin mořských, neplodné tyčinky a semenníky nejrůznějších rostlin; příkladem nebezpečného ústroje jest červovitý přívěsek slepého střeva, jehož zánět bývá dosti častý a smrtonosný. Ostatně každý takový ústroj, který výkonu pozbyl během kmenového vývoje, jest nepřímo škodlivý organismu tím, že jest zbytečně živen. Tedy teleologie v přírodopisu živých bytostí není potřebna a v extremní důslednosti jest nemožna.

Proti Haeckelovi však sluší uvésti, že kausalita není totožna s mechanismem; mechanická kausalitu, jak již podotčeno, vyžaduje, aby příčina byla rovna účinku, kausalita vůbec jen, aby každý účinek měl příčinu. Tuším ani ve fysice a chemii nelze vystačiti s mechanismem, tím méně možno jest to v biologii. Chyba hlavní u Haeckela vězí vlastně v terminu; jak počne věcně uvažovati, zachází s »fysiologickými funkcemi dědění a přizpůsobení«, čirými to vlastnostmi organismů, zcela správně dle zákonů všeobecné kausality. Vším právem tvrdí (Gen. Morph. VI. str. 9), že z těchto dvou frakcí da se jednotně celá organická morfologie vyvoditi. Možno ten problém ještě poněkud všeobecněji stylisovati. Základní vlastnosti organismů jsou výživa a dráždivost. Výživa způsobuje vzrůst,*) dráždivost řídí změny tvaru a výkonu vzhledem ku vnějším popudům. Na úkazy vzrůstu dá se uvésti i rozmnožování, spojení potomstva se obráží v dědičnosti vlastností. Ale vlastnosti samy mají za příčinu přizpůsobení; ba i výživa předpokládá dráždivost, která se jeví vybíráním potravy a přeměňováním jejím v tělo organismu, čili assimilací. Obě funkce, výživa i dráždivost, spolupůsobí neustále, a není téměř možno jednu bez druhé si mysliti. Nyní nutno jest si mysliti, že různými vnějšími popudy povstávají v živé hmotě, původně stejnotvárné, různé změny, na mechanické podráždění odpovídá stahováním, na světelné snad chemicky a p., i uzříme, že tak mohou se vyvinouti počátky rozmanitých ústrojů. Jestliže ústroj stále týž úkol koná na př. stahuje se, čije světlo, jest intensivněji dážděn, více se přizpůsobuje, stává se dokonalejším, i vzniká svalové vlákno, oko atd. Tento zvláštní způsob činnosti, čili specifická energie (nejen smyslová) není tedy původní, nýbrž nabytá a vývojem zdokonalená; naopak původní musí býti rozdílnost popudů. Je-li vše pohyb atomů, vzrůstají obtíže vyložiti činnost různých ústrojů do nekonečna. Že ani v konkretních případech u vysoce vyvinutých orgánů nelze princip specifické energie přísně bráti, ukazuje svalstvo obratlovců, jehož vlákna už ani buňkami nelze zváti; za normálních případů čije za ně nerv a způsobuje jejich smrštění, ale když otrávíme zakončení nervové na svalu, jest tento sám, ač v malé míře schopen reagovati na dráždění elektrickým

*) Někdy se mylně tvrdí, jak i Haeckel kdysi činil, že vzrůst krystallů je analogický vzrůstu organismů, »zvířecí krystallisaci«. Prý i vybírání materiálu tu jest: uvádí se Reilův pokus, v němž z roztoku dusičnanu draselnatého a síranu sodnatého vykrystalluje vždy ta z obou solí, jejíž krystall do roztoku hodíme. Ale potrava organismů je v podstatě chemicky jiná, než jejich tělo (u rostlin dokonce neorganická); nikdo dosud neviděl, že by rostl krystall dusičnanu draselnatého z roztoku uhličitanu ammonatého a chloridu draselnatého, ač v něm jsou všechny jeho prvky, draslík, kyslík i dusík.

proudem, nepozbyl tedy posud všeobecné dráždivosti, veškerým živým bytostem vlastní. Dědičnost působí, že se u potomstva objevují dokonalé ústroje dříve, než ho může užívati; ale nelze popříti, že na toto skrácení vývoje mělo vliv přizpůsobení. I mohli bychom, sledujíce Haeckela ve všech jednotlivostech života organického viděti působení těchto dvou funkcí, ale dostačí ku ocenění jeho důmyslu, upozorníme-li jen, že z jejich součinnosti vyvodil též i zdůvodnil »základní zákon biogenetický«.

Nejdůležitější applikací této monistické biologie jest nauka o člověku. Je k tomu zajisté třeba již neobyčejné dogmatické zatvrzelosti, aby bylo možno člověka vysazovati ze systemu živočišstva. Ještě však podivnější jest, že několika badatelům, kteří pro celé organické tvorstvo theorii vývojovou přijali, zdá se býti absurdním »původ člověka z opice«. Vyvrácení těch předsudků věnoval Haeckel vždy hlavní část svého úsilí, pokud vystupoval jako popularisator vědy. Ze srovnávací anatomie, vývojepisu a palaeontologie dokazuje i v posledním spise, že je člověk pravý obratlovec, typický ssavec, má všechny znaky řádu opic, a jest nejbližší příbuzný anthropoidů čili veleopů (gibbon, orang, gorilla, šimpanz.) Jako vstříc přišel jeho theoretickým dedukcím o bezprostředním předku člověka nález onoho scházejícího členu E. Duboisem 1894. na Javě. Dosti neúplné zbytky dolní končetiny (stehenní kost) a lebky ukazují přece zřetelně na příbuzenské vztahy ku žijícím veleopům, zvláště ku gibbonu, ale blíží se ještě více kostře nejnižších plemen lidských. Nejvíce asi váží bude údaj, že obsah lebečný (tedy prostor mozkový) u žijících veleopů má asi 500 cm^3, u Javského pračlověka (Pithecanthropus erectus) asi 1000 cm^3 *), u člověka asi 1500 cm^3. Komu by se zdálo nepochopitelným, že by dva značně různé druhy živočišné mohly míti společného předka, nechť uváží, že zárodky všech ssavců asi v 6.—8. týdnu vývoje, za stadií dřívějších dokonce i zárodky všech obratlovců jsou si k nerozeznání podobny. Rozlišení, které se stává v několika týdnech, mohlo se snad státi během statisícletého vývoje? Je možno na konec říci, že i kdybychom měli úplnou řadu přechodních tvarů mezi člověkem a opicí, jest jen dokázána možnost vývoje, nikoli však, že člověk všemi těmi tvary prošel. Skepse tato je popřením všeho vědeckého poznání proměny, neboť přesněji jsouc vyjádřena obrací se proti předpokladu, že pozorovaná věc trvá i mimo momenty, kdy ji pozorujeme. Předpokladu toho vzdáti se bylo by trochu riskantní: nejde ani tak o vědu, ale ráno vždycky bychom musili se přesvědčovati, mluvíme-li skutečně se svým bratrem, kterého jsme večer viděli, než jsme šli spat — snad je to nově povstalá bytost, možná že i my jsme právě nově povstali, vždyť ve spaní jsme o sobě nevěděli. Zásada vědeckého naivního realismu nás té skepse zbaví.

Ano, tělesně člověk není nic jiného, než nejvýše vyvinutý člen jednoho řádu ssavců. Ale co s duší? Není nutno věřiti, že ta pomíjející dobu s tělem jest spoutána, existujíc před narozením i po smrti? To animální tělo je beztoho podřízená, zkáze podrobená a hříšná část, snad

*) Přesných čísel uváděti jest vůbec nemožno, neboť u jedné i téže lebky dva badatelé z pravidla udají dosti různý obsah, což se může i při dvojím měření témuž pozorovateli státi.

jednou i theologové je úplně vydají na pospas biologii, avšak s duší, kterou se liší člověk od zvířete, ti všeteční přírodopisci nemají práva se zabývati. Žádný jiný tvor tělesný nemyslí, jen člověk. U problemu myšlení zastavil se du Bois Reymond, tady řekl své Ignorabimus — sama přírodověda se pokořila před nemožnosti. Haeckel kráčí statečně dále. A v principu zcela správně. Zde jest problem obtížný, ale zcela jistě řešitelný, jdeť o to, převésti vysoké a komplikované zjevy duševní činnosti lidské na primitivní záblesky čití u nejnižších organismů. Kdo nedůvěřuje dosti fysiologii, potřebuje do ruky vziti jakoukoli novější (ani ne moderní) rukověť psychologie, a uvidí, že duševní činnost nepočíná teprv myšlením, nýbrž že nerozlučitelným jejím oddílem jest smyslové pociťování, a to přece jistě jest děj fysiologický. Leč také u zvířat vidíme zjevy, které nutno jest postaviti v kategorii myšlení — odbyti inteligenci psa neb včely slovem pud jest buď povrchnost nebo mystika. Jakmile pojmeme pociťování v obor duševnosti, musíme uznati, že život a duše jsou nerozlučitelny. Ani rostlinám nelze upříti psychickou existenci; nevytýkáme-li nápadné přímo zjevy citlivosti citlivky a rostlin masožravých, které sledují prudké pohyby ústrojů, bylo u nejmnožších rostlin dokázáno, že pociťují tíži, světlo, rostouce (neb se i pohybujíce) v jejich směru neb proti němu. Úkol svůj vycítil Haeckel jistě dobře, ale methoda jeho má veliké vady, které pocházejí jistě z dogmatických předpokladů. Supponuje totiž 1) že vícebuněčný organismus jest stát buněk, 2) že každá síla jest vázána na hmotu, 3) že duševní život jest síla, patrně ve smyslu fysikální veličiny energie. Důsledek těchto praemis jest přirozeně ten, že duše se internuje do nervstva a z jeho struktury, a když to nejde, z neznámého chemického složení se vysvětluje pociťování a myšlení. Biologicky vystupuje hned patrná nedůslednost, neboť pak zvíře bez nervové soustavy (neb rostlina) jest celé oduševnělé, ostatní zvířata jen z části; a toto poslední tvrzení není pravdivé, neboť činí vskutku i jiné buňky a ústroje, než nervstvo a smyslové orgány, třeba v menší míře. O tom, že duševnost není energie (ve fysikalním smyslu), přesvědčíme se na témž příkladě, jímž Haeckel ukazuje, že podléhá zákonům biologickým. Splynutím vaječné buňky mateřské a spermatozoa otcovského vzniká organismus potomka; jelikož tento jeví duševní vlastnosti svých rodičů, byly jejich nositeli zmíněné buňky pohlavní, dle moderních názorů dokonce jen jejich jádra. Nejdříve je nepochopitelno, jak tak nepatrné ústroje by mohly obsáhnouti onu celou energii; po druhé příčí se mechanické zákonitosti faktum, že duševní činnost rodičů se neumenšuje, a duševní činnost dítěte dospěje přibližně stejné velikosti, jako jejich. Při větším množství potomků by duševní energie se mohla přiměřeně zmnohonásobniti. Vskutku jest duše vlastnost, podobně jako určitá organisace tělesná, a stejně s touto podléhá kausalitě, nikoli však mechanické. (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Jan Opolský: Klekání. (Josef Pelcl, Praha, 1900).

První kniha p. Opolského vzbudila značný zájem a snad ještě větší zvědavost na útvar, jímž se vykrystalisuje její autor ve svém dalším postupu. Na jeho nové sbírce je jasně vidět, jak p. Opolský vyspěl, jak se jeho umělecký profil složil ve výraznější linie a jeho forma vzala na sebe cosi ještě určitějšího a osobitějšího než většina z jeho prvních básní. »Svět smutných« byl, odmyslíme-li si jeho groteskně pohádkové roucho, výkřikem zoufalé duše, která marně a marně jde za něčím velkým a slavným. »Klekání« naproti tomu má jinou tragiku; autor nespěchá již za těmi velkými a slavnými chimérami, které mají dát jeho touze pravý cíl. Odhrnul roušku věcí; shledal, že to, co je v pravdě slavné, zůstane pro naše oči věčně tajemstvím a nejistotou a to, co je lidským zrakům dovoleno vidět, nestojí za námahu hledání. Kde v první sbírce se chvěla tragická bolest, ozývá se v »Klekání« rolničkový trilek ironika, na pohled lhostejného nesúčastněného diváka při komedii života. Na pohled. Ale za touto indifferentní maskou, která si zdánlivě hraje s fantómy svého bolestného snění, kolik tu skryto smutku, smutku zvláštního, odlišného, smutku, který je toliko nastíněn a napovědě a za to tím hlouběji prožíván. Toto zvláštní teskné naladění je těžko zařadit do některé obvyklé kategorie: není v něm ani křiklavé, na vysokém kothurnu přecházející bolesti romantiků, ani pytvavé a rozkladné činnosti moderní lyriky. Chvílemi se zdá, jakoby bylo p. Opolskému stydno říci: »Hle, to je moje vlastní bolest«! Obléká ji v cizí kostým, zparoduje ji mythem, který obrátil podivně na ruby, kde nechal liliputány jmenovat Pulivem »Svatosti« a sterilní Putifarky mluvit o »loučeních« a »postech«. V jeho verších kmitají se hned groteskní fantasmagorie, vyvolávající bizarní obrazy dvorských šašků, vidiny zkažených Ninive, do daleka vržené stíny pohádkových figur, hned jsou to krajiny plné rostlinné vůně ze země, jež poprvé vydechla, hned exotické pralesy se svou pestrou nádhernou zvěří a jindy verše nesmírně křehké jako:

Dej mi své ruce, já je temně skropím
hebounké, slabé jako růže z ledu,
jak bílé boky poraněné kopím
svou krví hříšnou, kterou na rty svedu.

anebo verše veliké obrazové síly a psychologické hloubky:

já poklonil se pantm, jimž je líno
povznésti oči od svých vějířů

A to vše, tato podivuhodná směs obrazů, jednou tvrdě řezaných ako staré kancionálové dřevoryty, podruhé hezkých a něžných, že nutí srdce k rychlejšímu tlukotu, vtěsnal p. Opolský do svých krátkých strof

se zřejmou snahou vyjádřiti co nejméně slovy essenci tvarů a myšlenek. Snad se mu někdy nepoštěstilo sloučit svou imaginativní bohatost s úsečnou odměřenosti vět, ani vtlačit bohatou, jako jižní rostlina na všechny strany se rozpínající myšlenku do těch několika čtyrverší, které ji vymezil (tím se stává, že často čtenář nepostihne pointu básně a že tápe nadarmo v tom labyrintu metafor), ale to vše jsou jen známky, jak vážně a s jakou pílí autor pracuje.

Výše bylo poukázáno na ironisující ráz celé knihy. Tímto sklonem jeví se vnitřní souvislost p. Opolského s náladou, která stále určitěji zaznívá v naší nejmladší lyrice. Dala by se zde citovat jména nejmladších, v jejichž díle kmitá se ta bolestná ironie, pro kterou jim vpálili anathema nemravnosti na čelo; ale ne právem, neboť jejich stav jest jen výsledkem mravní krise, v níž se ocitly jejich mladé duše: Ti z nejmladších neznají žádného mravního imperativu a při jejich kolébce, zdá se jakoby stála sudička, která jim nyní ukazuje ze světa jen jeho stinné morální nákazou načichlé kraje. Chtěli kolem sebe vidět čistotu jarních rán a nedělní slávu slunce. Ani to neukázalo se, ani to. A tak na konec pochybují o všem, nemají důvěry ani k sobě, ani k životu a jeho přikázáním. Jedni studovali problem ženy a nenalezli na jeho duši než sobectví, kal a marnost. Druzí vrátili se právě tak znechuceni a znedůvěřeni analysí politických poměrů. A tak máme dnes v mladé lyrice dost určitě vykreslené typy ironika erotického a politického.

K těm přidává p. Opolský typ třetí: ironika myšlenky. Jeho velký epický talent donutil ho, aby se obrátil nejen k ženě a politice ale i k širším obzorům a nebezpečnějším srázům. Ukázal mladé české lyrice, jež se málomocně bije se stále znovu přicházející záhadou ženy, že je celá řada otázek jiných, právě tak palčivých, ale nevšímaných. Ukázal ironii mohutnější a hlubší.... ale tím také bolestnější. *O. Theer.*

Bücher und Wege zu Büchern. (Za spolupůsobení paní El. Förstl-Nietzcheové, Petra Jessena a F. Rotha vydáno Arth. Bertholdem. Nákladem W. Speemanna, Berlín 1900). Co čísti a jak čísti, to asi nám tato kniha chce říci a činí to dosti zvláštním způsobem. Myslil bychom, že není nám dnes potřeba, o tomto předmětu se ještě šířiti, při žádné jiné věc však se neoddáváme tak směšnému sebeklamu, jako při čtení; nebo jakkoli předstíráme obyčejně, že čteme jen k vůli poučení, přece čteme ponejvíce s velice nepatrným úspěchem. Že však kniha nejen obsahem ale i formou může náš denní život okrášliti, o to se též nestaráme. Od těchto uvedených nedostatků chce tato kniha pomoci. Zde především výtečně sestavený katalog vědecké literatury v přehledu, jakého zřídka lze dosáhnouti; hlavní literatura filosofie, paedagogiky, socologie, přírodních věd, všech zábavných literatur, kriminalistiky atd. jest velmi pečlivě registrována, pokud obsáhnouti lze takové množství vůbec v knize. Tím se stává tento pečlivě spracovaný katalog skutečně »cestou ke knihám«. Jak máme čísti, jak jednotliví spisovatelé na knihu pohlíželi, jest podáno v nepřehledné řadě citátů všech světových spisovatelů. Obsahuje aforismy z Platona, Luthera, Montaigna, Bacona, Miltona, Voltaira, Lichtenberga, Herdera, Goetheho, Schoppenhauera, Carlylea, Leopardiho, Hugoa, Emersona, Ellen Kyové a nesčetných jiných spisovatelů se zvučnými jmény. Mimo to obobsahuje tato kniha pojednání Petra Jessena »Kniha jako umělecké dílo«. Dle jeho slov měla by každá kniha býti jak zevně tak i ve vnitř nejen čista, ale také krásná tiskem vazbou atd.

B. Kohn.

Hudba.

Padesátý šestý Populární koncert Umělecké Besedy, k němuž získány klavírní virtuoska sl. E. Kochová z Berlína a moskevská koncertní pěvkyně paní M. Niessen-Stoneová, přinesl program velmi pestrý a také hodnotou hudebního obsahu velmi rozmanitý. V klavírní části bravurní Moszkowského Etincelles, v nichž virtuoska ukázala čistotu ostře ohraničovaných staccat, a Schubertův Vojenský pochod řadily se k prvnímu číslu Mendelssohnových Šesti preludií a fug, které i v srovnání s Bachovými zachovávají svou cenu poetickým obsahem a zvláště mnohotvárnosti polyfonického výrazu ve fuze, nebo k Beethovenovu Andante favori, které od vnějšku hudební účinnosti sestupuje do hloubky citu zvláště svou hlavní větou nebo k Dvořákovu Vzpomínání, kde tónově vyjádřena velká melancholie bolu, kteréž skladby reprodukovány zajímavě jak po své technické, tak obsahové stránce. Zpěvní část v taktním provedení obsahovala mimo jiné šíré Largo s recitativem z Haendlovy opery »Xerxes«, krásné písňové pieçy Čajkovského a Tostiho preghieru, modlitbu za navrácení klidu, tklivou a zbožnosti povznášející, která přednesena byla s účinnou gradací výrazu a plnou přesvědčivostí.

Hoffmannův koncert, zajímavý vynikajícími skladbami koncertní a komorní literatury houslové, přišel právě v čas, kdy vzpomínka a dojmy na koncerty Kubelíkovy byly ještě velmi živé, a proto nebylo bez zajímavosti nejen pro hudebníky, nýbrž jistě i pro každého posluchače, učiniti si paralelu mezi oběma houslisty. Hoffmanoovi je obsah myšlenkový i citový vším, technika, bravura a vnějšek jsou v poměru k němu podružny. Z jeho hry mluví duše umělecká osobitými tóny, nechť je to v Griegově sonátě nebo v melodických květech Beethovenovy Romance. Ku znamenitému ovládnutí i nejchoulostivější techniky a zvuků svého nástroje, o čemž přesvědčily Dvořákovy Slovanské tance (tři) v obtížné úpravě Barthově nebo Schubertovo Rondo brillant nebo Bruchův koncert, druží se u Hoffmanna mohutný vzlet myšlenky i vřelost citu; oheň sálá z celého jeho výkonu a světlo pravého umění proudí z jeho tonů. Spolu s Hoffmannem súčastnili se koncertu klavírní virtuosové Ernesto Consolo a Karel Hoffmeister, (onen i jako solista) a podali svůj klavírní doprovod, který není věcí podružnou, nýbrž má mnohdy samostatnou úlohu, zcela sourodě a v úplné shodě s houslovým partem. Zajímal-li večer zvláště po stránce reprodukčního umění, jedno jeho číslo zaujalo též po stránce umění produktivního. Consolo hrál rukopisnou novinku, Suitu Sukovu (op 21.), jež ve volném sledu čtyř vět přináší interesantní tónové obrázky: v první větě svěží barvy jarní nálady, zpěvy plné skočného veselí, jasných úsměvů, v nichž jen mžikem se mihne jako mráček na modré obloze vážný, téměř zasmušilý motiv, ale zanikne ve svěžím reji, který se rozpoutává výš, žhavěji, až prudce hlavním motivem skončí; ve druhé rozkošný menuet se ozývá a zdá se, jako byste viděli před sebou řadu napudrovaných figurek při tanci, koketní a také trochu komicky uhlazenou eleganci jejich pohybů; ve třetí větě zpěv dumky, široký a volný, s jimavou melodií, která se několikrát rozvinuje ve variace, aby po takovém střídání zase se vrátila v původní formu; a ve čtvrté větě rondové formy zase se ozývá veselí a humor jako by

vzpomínka na větu první nesená na čilých rythmech hlavního thematu. Sukova skladba je tedy pozoru hodna a cenna jak svou pěkně členěnou a ucelenou stavbou a jednotlivostmi, tak svým obsahem a dostalo se jí zasloužené pozornosti již při prvním provozování.

První koncert České Filharmonie, která jím zahájila šestý rok svého trvání, obrátil k sobě pozornost — a myslím, že se od pravdy neodchýlím, řeknu-li: v prvé řadě — osobou nového dirigenta. Ne nadarmo přičítán zásadnímu rozhodnutí o samostatnosti řízení Filharmonie význam zvláštní. Nechť jakkoliv kdo hledí na nové umění, umění dirigovati, nemůže přec tuším zavříti oči před fakty své vlastní zkušenosti, že symfonické dílo ať toho či onoho rázu (a takovým symfonickým dílem je též moderní opera) nabývá svého významu, uplatňuje se a působí teprve tím, že slyšíme je v reprodukci nejméně dobré. A kdo je tím činitelem, který činí reprodukci dobrou? Ten, v jehož rukou sbíhají se všecky proudy orkestrální, a tím je dirigent; organisátor, vůdce a zároveň architekt. Orkestr týž pokaždé jinak hraje za vedení různých dirigentů; toto faktum samo stačí, aby umění dirigovati nebylo podceňováno jako nástroj požívačného, úpadkového alexandrinismu. Volbou dirigenta podnikala Č. F. krok důležitý a vykonala krok za daných poměrů velmi šťastný. Oskar Nedbal stojí v čele jejím dnes a doufám státi bude dlouho. Krátká a přece již bohatá minulost ukázala, že v Nedbalovi máme muže, který dovede na poli umění reprodukčního české tvorbě dobýti vítězných úspěchů ať v Paříži ať na Rusi. A v koncertě Filharmonie dokázal, že vše to nebyl klam, nýbrž skutečnost. Nemám pro večer ten málo kdy rozvážených superlativů, mně byl prostě z n a m e n i t ý m. Znamenitým byl svým pořadem i provedením. Po úvodním smutečním pochodu z Fibichovy Nevěsty Messinské, který svou tragikou nabyl zvýšeného významu nejen jako vzpomínka na skon jejího tvůrce, nýbrž i pro své sousedství s fragmentem z Wagnerovy Walkýry (Siegmundův zpěv krásně tlumočený panem Burianem). Slovanská produkce zastoupena Čajkovského Suitou (třetí z G dur), jež byla u nás novinkou a z níž první věta elegickým tónem nesená ukazuje k lyrické povaze tvůrce »Oněgina«, stejně jako druhá »Valse mélancolique«; ve třetí, scherzové větě a ve čtvrté (tema con variazioni) zase více vnějšek vystupuje v rozmanitosti a vynalézavosti prostředků orkestrálního výrazu. V závěru setkali jsme se s Beethovenovou třetí symfonií (Eroica, z Es dur), kterouž dostoupil celý večer vrcholu. Bylo by tuším zbytečno, dnes ještě široce se rozepisovati o zářivých krásách toho skvělého díla Beethovenova, jež Č. F. provedla poprvé. Více poutalo provedení, jakého se mu dostalo. Nedbal dovedl proniknouti až na dno celého jeho útvaru a stavby a proto mohl je také provésti bez újmy jeho velikosti. Správně přidržel se tradice nejpřednějších dirigentův, ale nebylo to následování spoutané porobou té tradici, nýbrž vědomé užití její k reprodukci, která zůstává cele jeho majetkem. Právě při této Symfonii ukázal, seč jest a býti může i při konkurenci Richtrově, Weingartnerově a Nikischově. Nemalou podporou byl mu ovšem výborný orkestr České Filharmonie, s nímž třeba počítati jako s jedním z nejlepších orkestrových těles našich (u nás je vlastně jediným orkestrem symfonickým v pravém smyslu) i cizích.

E. Hoffer.

Divadlo.

Po »Figarově svatbě« a »Antigoně« sáhla nová správa Nár. divadla při výběru ukázek ze světové literatury dramatické po Sheridanově »Škole pohoršení«. Ne bez úspěchu. Kdo zná tuto komedii, klasickou komedii Angličanů, která jim je bezmála tím, čím Molière Francouzům, pouze z četby, toho překvapí svěžest a místy přímo rozkošnost dojmu, jakým ona dovede ještě dnes, 123 leta po svém vzniku, působit z jeviště. Ukázala se na naší scéně daleko života schopnější než Beaumarchaisova shora jmenovaná komedie, přes to, že tato svým galským veselím a svou souvislostí s předrevolučními tendencemi je srdci našemu bližší než to čistě anglické, všem psychologickým principům moderního umění se příčící rozdělování morálního světla a stínu, trestání zla a odměňování ctnosti, všecko to čítankově a příkladně moralistní, na čem je komedie Sheridanova založena. Však také to, co ji především udržuje při životě, jsou živly původu daleko spíše francouzského než anglického: její nevadnoucí duchaplnost, lapidární kresba karakterů, klasická průhlednost stavby a především ovšem to rokokově hravé, štěbetavé, koketně nadechnuté a filigránsky půvabné, co tvoří její hlavní kouzlo a činí z ní kulturní dokument své doby. Kdo ji především takto pojal, tomu připravila jistě velmi příjemný a poučný večer.

Björnsonovo drama »Nad naši sílu« (vlastně jen jeho prvý díl) bylo uvedeno na Nár. divadlo za okolností, které večeru tomu dodaly zvláštního významu. Tři byly ty okolnosti, z nichž jsme pocítili toho večera vanout divadlem cos nového a lepšího. V hledišti obecenstvo, které dle intencí divadelní správy mělo být lidové (třebas jím skutečně bylo jen z menší části), a jímž měl být podniknut pokus o stvoření nového fora pro premiery, než jaké je naše běžné a nechvalně známé abonentní publikum a zároveň učiněna splátka na sociální dluhy divadla. Za kulisami ruka nového muže, režiséra, který je nejen dobrým znalcem scény, ale i básníkem. A na jevišti dílo autora poličkující všecky řemeslné machy, banality a konvence dnešního divadla, lámající všecky zákony normální psychologie, v prudkém vzletu narážející na nebetyčné klenby kosmických záhad a hluboko se stápějící do sešeřelých tajuplných spodin duše, do propastí moderní náboženské krise, do nekonečných hloubek ženského sebeobětování. Neříkám, že patří právě k nejvyšším vrcholům dramatického umění, ale jistě že náleží k vrcholům skandinavské literatury, nejtypičtějším projevům severního, hloubavého, protestantského ducha. S uměním Ibsenovým ovšem srovnání nesnese, na to je při svých příliš nadlidských předpokladech málo lidské, nemá jeho umělecké míry, diskretnosti a ekonomie prostředků; postavy jeho jsou více jen principy a tendencemi, do nadměrna zveličenými a schematisovanými, nežli lidskými dušemi; působivost jeho ve svých nejsilnějších momentech opírá se více o elementární effekt neočekávaných, ba dokonce i zázračných dějů, nežli o vniternou poetickou sílu. Ale i v mezích tu naznačených zbývá na něm dosti, abychom se mu podivovali: velkolepé rozloze jeho ideového plánu, jeho mohutné výmluvnosti, jeho suggescím měkké něhy i hrůzyplného tajemna i zdrcení před grandiositou domnělého zázraku, jeho scénické dovednosti i bohaté a pronikavé dialektice v rozpřádání

základního thematu, třebas závěry této dialektiky byly vyhýbavé a nejisté. Půda, z níž vzešlo, je tatáž, na níž vyrostly Ibsenův »Brand«, Garborgův »Mír« a myšlenky Kierkegaardovy. Jest to stále jedna a tatáž otázka, jež znepokojuje ducha moderních Skandinavců všude tam, kde se on dotýká náboženství, otázka, je-li dnešní církevní a státní křesťanství opravdu křesťanstvím a není-li křesťanství naopak něco absolutního, čistě vniterného, principielního, co se dá vtěliti jen v jedinci, co jej povznáší nad všecky relativnosti a poloviČatosti denního života, co jej může učinit polobohem anebo jej — zničit. Princip křesťanství a víry je tu rozepjat tak nadměrně, že se stává až mocí démonickou, protiživotní, a pružinou zvláštní tragiky. Je to ona démonická moc, která žene Branda, aby v oboru morálním chtěl všecko nebo nic a dává mu pokoušeti boha strašlivými důsledky kategorického imperativu. Ona démonická moc, která splete hlavu Garborgovu sedláku a všemi pekly vnitřních muk a naivních sofismat strhne jej až do močálu, v němž hyne zoufalstvím nad tím, že nemohl najít shody mezi relativnostmi života a absolutností víry. A tatáž démonická moc je to, která dráždí zde pastora Sanga, tohoto světce a maga severu, aby zkoušel sílu víry a modlitby na poli zázraku. Thema toto je zde tím zajímavější, že je projednáváno na půdě protestantství, jemuž je přec myšlenka zázraku cizí a které nejen ve svých nejliberálnějších výhoncích, ale i v oficielních svých církvích hledí už od dob Leibnizových smířiti se se s novověkými vědeckými názory o zákonnosti přírodních běhů. Ovšem to, že tyto spodní žhavé proudy mystiky prolamují na severu co chvíli ledy střízlivého, zpohodlnělého oficielního protestantismu — jak jej dobře karikuje Björnson ve svých figurách pastorů — třeba přičíst především na vrub rassy, půdy a ponebí. Protestantismu severoněmeckému, anglickému a hollandskému je duch dramatu Björnsonova docela cizí a daleko bližší, myslím, nám, probouzejíc uspané zbytky naší katolické výchovy v dětství a jisté sklony naší slovanské povahy. Nepůsobilo proto na našem jevišti nijak zvlášť cize a podmanilo si obecenstvo nejen svými vnějšími dějovými effekty — které, jako na příkl. řícení hory, vyvolávají ovšem více fysiologický než umělecký otřes nervů — ale i těmi dotyky silné a ohnivé ruky, jimiž jitří bolesti našeho svědomí a zasahuje do mezer, ztrátou víry v našich duších zejících. Provedení jeho bylo v poměrech naší činohry skutečnou událostí a úspěch jeho nepopíratelný a pronikavý. *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 12. prosince.

Volby do říšské rady dostupují pomalu svého vrchole. Volby volitelů v kurii všeobecné, jakož i v kurii obcí venkovských jsou již v převážné většině okresů přijaty a v Bukovině a Krajině došlo v těchto dnech také již k volbám poslanců. Přes to, že volební ruch je nepatrný, neodbyly se volby volitelů v kurii páté bez hlučných scén. Volilo se a zvítězilo ve znamení nacionalismu a státního práva; koalice stran státoprávních proti sociální demokracii byla a je dosud heslem dne, a do volebního zápasu tentokrát mobilisovány i radnice, což budí v řadách sociálně demokratického dělnictva veliké roztrpčení. Již dnes ozývají se hlasy pro volební abstinenci v této kurii. Čeká se, že po volbách dojde k novým, velikým projevům pro všeobecné a rovné právo hlasovací, a česká strana lidová uspořádala již také v Praze v »Typografické Besedě« 29. listopadu důtklivý projev v tomto směru.

Mladočeská strana není ještě dávno hotova s listinou svých kandidátů. Pro dra. Engla chystá se mandát obchodní komory pražské. Na Novém Městě pražském kandiduje výkonný výbor mladočeský radu zemského soudu dra. Pantůčka, proti němuž strana radikálně pokroková staví dra. Joklíka. Definitivní projednání volebních záležitostí provede strana mladočeská, jakož i moravská strana lidová na sjezdech svých důvěrníků, jež svolávají obě strany na den 16. prosince, prvá do Prahy, druhá do Brna. Ale vedle toho dojde asi na sjezdu k tužší polemice o taktiku, neboť ve vůdčích kruzích mladočeských se připravuje půda pro ústup ze stanoviska obstrukčního. S jakým úspěchem, o tom přinese poučení teprve samo parlamentní zasedání. Ve vzduchu také visí projekt společného klubu státoprávního, jenž by obepjal také ty poslance, jimž mladočeský prapor je příliš zneuctěný.

Na Moravě nutno zaznamenati silný vzrůst vlivů klerikálních. Na místo dra. Tučka, zesnulého vůdce lidové strany moravské, zasedne dr. Stojan, jenž při zemské doplňovací volbě ve venkovských obcích okresu Jihlava, Telč dostal 89 ze 152 odevzdaných hlasů. Lidovec Povolný padl menšinou 63 hlasů. Klerikálové i do voleb říšských chystají se se značnými nadějemi.

Postavení vlády Koerbrovy je silně otřeseno. Akce zahájená konservativním velkostatkem o složení nové koalice z pravice a levice se nezdařil; kabinet tím byl sice na okamžik zachráněn, ale je pravděpodobno, že novému parlamentu se již nepředstaví. Kabinet Koerbrův se také postaral o to, aby pro nový parlament připravil hojnost výbušných látek. Rušen vnitřní češtiny u finančních úřadů a dokonce i vylučování češtiny z vnějšího úřadování u celních úřadů, jak se stalo v době parlamentu, je nejméně s to, aby parlamentu přineslo ozdravění.

Zemské sněmy byly konečně svolány k novému kratičkému zasedání. Český sněm sestoupil se dne 12. prosince. Vláda chová tendenci vyloučiti z jeho jednání všechny otázky rázu politického a obrátiti jeho pozornost jedině k rozpočtu a vyřízení osnovy zákona o zemských přirážkách k státní dani z lihu. Ale snaha ta se sotva zdaří. Mladočeská strana podala návrh, aby prohlášení arcivévody Františka Ferdinanda o jeho sňatku bylo sněmu předloženo.

Sjezd rakouských měst, svolávaný drem. Luegrem do Vídně byl odložen. Úkolem jeho je porada o krytí výloh, jež povstanou obcím aktivováním nového zákona domovského. Fiasko však stihlo tento projekt odmítnutím pozvání se strany celé řady měst se správou německo liberální nebo německo-nacionální, jakož i odmítnutím měst českých.

Ve dnech 8. a 9. prosince konal se v Praze pozoruhodný sjezd českých agrárníků, sorganisovaných ve sdružení českých zemědělců. Agrárníci se postavili na stanovisko výlučně stavovské, vylučujíce z něho všechnu politiku, rozdmýchali družstevní organisace a vymkli se nadobro z komanda strany mladočeské, postaviv se vlastní kandidáty a vyhrožujíce »Nár. Listům« dokonce boykotem. Tajemník selské jednoty na Moravě mluvil také o nutnosti společného postupu s rolnictvem německým. Pro české poměry byl sjezd hotovou událostí.

Zahraniční. Jsme sice přes 3000 mil vzdáleni od bojiště jihoafrického a máme po ruce jen zkomolené a jednostranné zprávy anglické. A přece i tyto mluví jasně. A mluví tím více, čím méně nás informují o anglických »vítězstvích« a o burských »porážkách«. Nikdy a nikde zamlklost nepřítele nebyla tak výmluvnou. A Angličané mlčí o pokuse zabrati Bury z tratí delagojské; o operacích burského generála Delavey-a na východě »Jihoafrické Republiky« (název »Transvaal« jako pocházející od Angličanův, považují Burové nesprávným); v oddílech Kristiana Bothy, bratra vrchního velitele; o hanbě celé řady anglických generálův pod vedením Hurterovým, na nedobytného »všudybyla« Deveta; o nebezpečí na pohraničním území mezi Oranžskou Republikou a Kapskou osadou, které ohrožuje i sám Bloem Fontein. Ještě méně dovídáme se z anglických pramenův o tom, že angličtí vůdcové haštěří se mezi sebou; že australští vojáci nechtějí býti »policajty« v oddílu Baden-Powellově; že shromáždění »nitländerův« (cizozemcův v Jihoafrické Republice) v Captowně vypískalo anglického vrchního velitele Robertse, že nejlepší vojsko, jmenovitě Irové, chce za každou cenu domů, když jest již »po válce«; že v samé Anglii rodiče a příbuzní vojákův hlasovali pro vládu za předešlých voleb jen proto, jelikož officielně byla válka prohlášena za skončenou. Není tedy vyloučeno, že se stane »zázrak«, ba dlužno říci, zázrak se již stal: Hrstka uvědomělých rodin (ne hrstka občanův anebo oddíl vojákův), jež cítí se organisovaným celkem, národem totiž, hodlá raději zahynouti, než podrobiti se podmínkám, v nichž by, dle jejich přesvědčení, tento organism zakrněl a znenáhla přece zahynul v hanbě a otroctví. Proto president Krüger mohl 22. listop. v Marseillu bez frásí prohlásiti, že »celý burský národ propadne se ženami a dětmi, ztratí-li jihoafrické republiky svojí nezávislost«. Vždyť v boji jest i jeho rodina. Poprvé tedy objevuje se v dějinách národ — a to počtem malý a rozptýleny na rozsáhlém území — v plném významu tohoto slova, tedy jako organicky vyvinutá lidská společnost v níž všechny jednotlivci podrobují se celkovým zájmům aniž celek jakýmkoliv způsobem obmezuje jejich individuelní svobodu, v níž existuje totiž jak společný národní ideál, tak silná uvědomělost individuální. Tímto zjevem měli by se důkladně zabývati jmenovitě politikové, sociologové a diplomaté z »národa myslitelův« aby ve svých germanisačních snad hách neutržili daleko větší neúspěchy v srážce s námi Slovany, kteří již nyní představujeme celou řadu takových protiv, z nichž se nepochybně utvoří společenská národní organisace prvního řádu i obrovským množstvím svých příslušníkův i báječnou rozsáhlostí svého území, a nejvíce všestranným vyvinutým a nad míru silným společným a individuelním vědomím zároveň. Místo toho oficiosní »Berliner Neuste Nachrichten« u příležitosti Krügrova pobytu ve Francii odhalují sensační tajemství, že r. 1896. císař Vilém chtěl již vyslati Burům pomoc proti dobrodružnému vpádu Jamesonově, ale že vyjednávání s Portugalskem protáhlo se tak, že pomoc stala se zbytečnou, kdežto prý Francie nabídla tajné své přátelství Angli proti Německu.

Socialní hlídka.

Důležitý a zajímavý proces odehrává se právě v odborovém hnutí v Německu: na všech stranách vždy více proniká zásada o neutralitě odborových organisací, rozumí se neutralitě ve směru politickém a náboženském, a vždy více přívržencův získává myšlenka sjednocení odborových spolků dosud dle jednotlivých politických stran a nábožen-

ských směrů rozdělených. Vedle mohutných odborových organisací socialně demokratických jsou totiž v Německu (zejména v jižním a v Porýní) veliké odborové organisace katolické, nebo »křesťanské«, jak se nazývají, čítající na 150.000 členů, a vedle toho ovšem značně menší evangelické organisace »křesťansko-socialní«. Myšlenka odborové neutrality našla nejprve ohlas v celé řadě odborových organisací socialně demokratických. Také politické vedení strany nestaví se k ní úplně zamítavě, a jmenovitě posl. Bebel je rozhodným jejím přívržencem. Teď si razí cestu i do odborových spolků katolických. Na sjezdu ve Frankfurtě, kde bylo zastoupeno 33 »křesťanských« odborových spolků s 84.129 členy, vysloveno přání po sjednocení s odborovými spolky socialně demokratickými na základě naprosté politické a konfesijní neutrality. Podobně sjezd strany křesťansko-socialní ve Wetzlaru vyslovil se pro utvoření »silných interkonfesijních, nestranných, jednotných odborových spolků«. V německém táboře klerikálním je z toho veliký poprask. Pruský episkopát vystoupil proti snahám po odborové neutralitě zvláštním pastýřským listem a podobně arcibiskup freiburský, jenž prohlašuje, že »hnutí s nevyhnutelným důsledkem může prospěti jen socialní demokracii, pro niž organisuje a připravuje ony kruhy, jež tou dobou ještě chtějí zůstat na půdě dnešního společenského pořádku«. Lze však očekávati, že se křesťanské odborové spolky ani klatbami církevních hodnostářů, jimž ovšem tato emancipace dělnictva od jich vlivu nemůže býti příjemnou, nedají odvrátit od této jedině rozumné cesty. Ve Švýcarsku již odborové organisace přikročily k praktickému provádění této zásady. Velký švýcarský svaz dělnictva, k němuž patří dělnické spolky nejrůznějšího náboženského a politického směru, vyslovil se již loni na sjezdu v Lucernu pro neutralisaci spolků odborových a pro utvoření velkého nábožensky a politicky neutrálního svazu odborového. Svaz, který koncem minulého roku čítal již 327 sekcí se 17.451 členy, usnesl se poslední dobou na valné schůzi změniti příslušný odstavec stanov, proklamující socialně demokratické cíle svazu, v znění všeobecnější, jen aby umožnil přístup všem odborným spolkům. Otázka neutrality odborových organisací dostane se průběhem doby jistě i do řad českého dělnictva. Zabuší na dveře, až bude hnutí odborové vyspělejší a až se dostaví řádné uvědomění odborové. Dnes, kdy ještě politické otázky zabírají u dělnictva veškerou pozornost a kdy možny jsou i takové zjevy, že odborové sdružení řeznického dělnictva odmítá společnou schůzi za dosažení nedělního klidu s ostatním dělnictvem odborů potravních ve jménu státního práva, není u nás ještě doba pro otázku tuto zralou.

V dělnictvu u nás je poslední dobou ve směru odborovém celkem bezvětří vysvětlitelné soustředěním veškerého zájmu k volbám. Jen v odboru potravním (sladovníci a čišníci) a v odboru knihařském je větší hnutí. U knihařů, kteří po vítězné stávce u firmy Pfeiffrovy zahájili všeobecnou akci — až na nepatrné výjimky bez stávky — za zlepšení mzdových a pracovních poměrů, setkáváme se s tím potěšitelným a u nás naprosto vzácným zjevem, že kráčí obě strany dělnické ruku v ruce. Zajímavé je také hnutí v odboru, který vlastně stojí mimo řady dělnictva, u pomocnictva knihkupeckého. V požadavcích, jež postavilo na své schůzi, je zavedení 9-hodinné doby pracovní pro zimní a 8-hodinné pro letní měsíce, 14-denní (pro sluhy 8-denní) dovolená a j. Charakteristická věc při tom vyšla na jevo: že jsou pro personál poměry nejhorší u firmy, jež také v literárním světě netěší se dobrému jménu, u nakladatele krváků p. Hynka. Konečně zvláštní pozornosti zaslouží také akce v kruzích poštovního personálu. Deputace expeditorů a listonošů si u ministra obchodu podávají dveře. Také expeditorky se přihlásily se svými požadavky a založily k tomu účelu zvláštní spolek. Poměry u všech těchto státních zřízenců volají po naléhavé nápravě a tváří-li se vláda jako by chtěla prováděti všeliké socialní reformy, tu má nejlepší příležitost, ale zároveň nejdůtklivější povinnost, aby u vlastního podřízeného personálu ukázala, myslí-li to se socialními reformami do opravdy.

Čistě rakouským zjevem byla stávka horníků v Horním Litvínově na dole Pluto.

Bezprostředně po katastrofě, jež si vyžádala spoustu lidských životů za oběť, došlo tam ku stávce. Může-li co křiklavěji charakterisovat žalostné poměry hornictva v severních Čechách? A vláda? Když výsledek jejího vyšetřování v záležitosti katastrofy duchcovské na dole Frisch-Glück, při němž nenašla vinníků, vzbudil v dělnickém tisku nevoli, sestavila zvláštní novou komisi k vyšetření poměrů v severočeských dolech vůbec, prohlašujíc sama veřejně dolovací methodu tamní za nedostatečnou a nebezpečí v dolech těch za zvláště veliké. Vyšetření poměrů a možné nápravě bylo dojista na závadu, že za člena komise jmenována osoba, proti níž se soustředily žaloby hornictva a jež byla v tisku dělnickém označována přímo za spoluvinnou na žalostných těch poměrech.

Předešle jsem ukázal na to, že jednou z prvních socialně politických potřeb u nás by bylo řádné upravení soustavy daňově a jmenovitě postavení financí obecních na zdravý základ, zejmena vzhledem k žalostným důsledkům, k jakým u nás vede nový domovský zákon. Obec vídeňská zahajuje již akci, svolávajíc sjezd rakouských měst, jenž na prvém místě má se zabývati jednáním o finančních důsledcích nového zákona domovského a o požadavku státní náhrady za výlohy zákonem tím obcím vzešlé. Ale sjezd má se postarati nejen o náhradu výloh, nýbrž on má učiniti i preventivní opatření, aby obce zbaveny byly břemene chudinských podpor. Na programu jeho je totiž jako zvláště důležitý bod: porada o nezbytnosti státního pojištění starobního a invalidního, a o požadavku úlevy v břemenech způsobených obcím zaopatřováním chudých. Je to přirozeno: Kdyby u nás bylo zavedeno starobní a invalidní pojišťování, byly by obce z největší části zbaveny povinnosti chudinské podpory. Uspíší-li se opravdu těmi nesrovnalostmi, jež má za následek nový domovský zákon, zavedení starobního a invalidního pojišťování, kardinálního to požadavku socialně politického, pak by opravdu nesrovnalosti ty měly při vší své zarmucující stránce účinek blahodárný. Jedno však je dnes již jisto: města nedovedou se vzchopit k společné důrazné akci. Sjezd Vídní svolávaný nebude sjezdem měst celé říše. Politické a národnostní třenice mařÍ i tuto důležitou akci. Účastenství své odmítají z důvodů politických i německá města se správou liberální, a z národních města česká s Prahou v čele. V Praze otázka obeslání sjezdu předložena dokonce předem k dobrozdání výkonnému výboru strany mladočeské. Proslýchá se, že bude svolán zvláštní sjezd měst českých. Obec pražská se zatím spokojuje podáním petice za přidělení výnosu potravní daně na úhradu výloh vznikajících z nového domovského zákona.

Statistická zpráva ministerstva vnitra o výsledcích úrazového pojišťován za rok 1898. není o nic utěšenější, než zprávy z let předešlých. Počet úrazů pojišťovnám ohlášených v roce tom stoupl na 75.146 případů (r. 1890. pouze 16.041); v úrazovně pražské: 14.651 proti 4039 z r. 1890. Z toho připadá na zabité 977 (v pražské úrazovně samotné 216), jichž životy oplakávalo 419 vdov a 927 sirotků. Zraněných s trvalými následky úrazu bylo 5282 (v pražské úrazovně 1448), s dočasnými následky zranění s léčením trvajícím déle než čtyři týdny 14.717 (v Praze 4101) a s léčením do čtyř neděl 54.170 (8886), kteréžto poslední případy, jak známo, pro úrazovny vlastně odpadají, připadajíce k podporování pokladnám nemocenským. Počet podniků i dělnictva pojištěného vzrostl sice také, ale měron celkem nepatrnou, v nijakém poměru k rostoucímu počtu úrazů: roku 1898. bylo pojištěno 91.651 podniků průmyslových s 1,651.041 dělníky a 154.399 hospodářských s 549.072 dělníky (r. 1890. pojištěno bylo závodů průmyslových 53.193 s 893.324 dělníky a podniků hospodářských 78.133 s 338.494 dělníky). Jak je z toho patrno, je ještě značný počet dělnictva i průmyslového nezahrnutého do pojišťování úrazového. Finanční hospodářství vykazovalo v r. 1898. stále ještě schodek, menší sice než v letech předešlých, ale přece jen schodek: Příjmy obnášely 11,394.817 a vydání 12,064.881 zl., z čehož vyplaceno na důchodech 4,792.987, tudíž schodek 670.064 zl., (v r. 1897 byl schodek 1,419.673, r. 1896 pak 3,362.011), V roce tom měly schodek všecky úrazovny, vyjma štýrskohradeckou. Zmen-

šení schodku bylo přivoděno šetřením na postiženém dělnictvu, soustavou úspor, k níž nanabádá ustavičně vláda. Jaká nesrovnalost, aby se finance ústavu založeného na prospěch dělnictva, sanovaly na útraty dělnictva, zkracováním jeho úrazových rent? Pro rok letošní vypadne asi bilance poněkud příznivěji následkem nové úpravy sazeb příspěvkových se změnyným rozdělením na třídy nebezpečí, ale že to nezpůsobí pronikavou a trvalou nápravu, o tom se nelze klamati. S tímto rakouským mastičkářstvím, zajímavo je srovnati reformu úrazového pojišťování, jež te právě zavádí v Holandsku. Tamější vláda v předloze svoji navrhla, aby veškeren náklad na úrazové pojišťování hradil stát. Sněmovna se usnesla proti tomu, aby polovic nákladu hra-dili zaměstnavatelé. V Rusku zase dle návrhu zákona o nemocenském pojišťování, který byl nedávno uveřejněn, náklad na pojištění proti nemoci ponesou jen zaměstnavatelé.

Účast socialistického ministra ve francouzském kabinetě Waldeck— Rousseauově, již se socialisté nyní právem vzpírají z důvodů politických, má na druhé straně za následek nepopíratelný rozmach zákonodárství sociálně politického. V předešlém přehledu ohlášenou předlohu o »povinné stávce« s korelativním ustanovením o povinných rozhodčích soudech, již sněmovně podal. Ve sněmovně schválen návrh o prostředkování práce, Millerandem účinně podporovaný (u nás je sice předloha vypracována, ale kdy se stane zákonem, vědí bozi). A teď právě také zřizují se z popudu jeho ve Francii dělnické komory, jež mají vedle podávání všelikých dobrozdání a j. úkolů také stanoviti ve svých obvodech mzdové sazby a pracovní dobu a j. Jsou v nich z polovice zastoupeni zaměstnavatelé, z polovice dělnictvo. U nás před lety byl návrh Plenerův na zřízení dělnických komor dělnictvem příkře odmítnut, poněvadž se spojovalo s komorami i zastoupení politické dělnictva v parlamentě, čím se měl uraziti hrot požadavku dělnictva za všeobecně rovné volební právo. Snad dnes by se na dělnické komory, ovšem bez toho záludného návdavku politických práv, hledělo i u nás poněkud jinak. Padesátileté působení obchodní a živnostenské komory pražské, jež nedávno bylo oslavováno, a jež přineslo živnostnictvu a obchodnictvu značně prospěchů, povede tu zvláště k přemýšlení a k srovnání.

Hlídka školská.

Ks.— Novými volbami vynořila se na povrch také otázka učitelských kandidatur. Otázka dost obtížněji řešitelná, než by se na prvý pohled zdálo. Pokud učitelstvo téměř všecko náleželo táboru mladočeskému, bylo přirozeno, že výhradně od této žádalo své učitelské mandáty. Mladočeši také v červnových volbách 1889 postavili dva kandidáty z řad učitelstva Sokola a Krále, ale postavili je na místa, kde oba kandidáti a priori byli ztraceni: Učitelstvo neopominulo okolnost tuto Mladočechům vytknouti. Při následujících volbách říšských, v březnu 1891, kandidován a zvolen byl konečně p. Jos. Sokol, čímž otázka aspoň pro říšskou radu a se stránky politické byla vyřízena. Pro Mladočechy zdála se býti konečně i odbyta, když pan Sokol přes to, že učitelstvo s důrazem žádalo, aby otázka jeho vyřízena byla i po stránce odborné, a to tak, aby zvolen byl z řad jeho jeden znalec poměrů právních a jeden znalec záležitostí vyučovacích a vychovávacích, dostal se r. 1895 mezi poselstvo na zemský sněm český. Mladočeši od té doby chovali se ku každé kandidatuře učitelské ne-li otevřeně odmítavě, aspoň skrytě nepříznivě. Učitelstvo roztrpčovalo, že mladočeská strana otvírá ochotně dvéře do delegací různým problematickým veličinám, hostinským, papírovým »sedlákům«, ale pro osvědčené pracovníky z řad jeho nemá více, nežli němý a chladný odstrk. Neupřímnost a bezzásadnost se zle vyplatila Mladočechům. Trhlina mezi nimi a učitelstvem rozšířila se v propast. Dnes učitelstva v táboře mladočeském více není. Nějaká v uvědomění opozděná vrstva nic na věci nemění, jako nic nemění zvolení poslance učitele Jandouška, který oficielně kandidován nebyl, ale do klubu mladočeského vstoupil. Učitelstvo stojí

dnes mimo Mladočechy, mimo vládnoucí stranu, a proto otázka jeho kandidatur je pro dnešek i stížena. Mladočeši jsou dosud svrchovanými pány téměř nade všemi mandáty v lidových kuriích, ale poněvadž dobře cítí, že v každé silné kandidatuře učitelské přibývá jim o jednoho otevřeného odpůrce více, potírají učitelské kandidatury již ze zásady. Stav tento vede k tomu, že na straně mladočeské pro učitelské kandidatury není již půdy a zároveň mimo tuto stranu, na stranách jiných pro dnes — malá naděje. Zkusil to pan Schneidr, který přede dvěma lety kandidoval na Rakovnicku jakožto samostatný kandidát, i p. Mrazík, který kandidoval letos na straně radikálně pokrokové.

Emancipací z mladočeství ocitnulo se učitelstvo vůči stranám politickým v postavení více negativním, nežli positivním. Vrchní snahy v učitelstvu vedou více k politickému osamostatňování a politickému vzdělání, než k přikloňování se k některé z politických stran. Proto i vůči politickým stranám t. zv. mladším chová se učiteltvo celkem zdrženlivě, ač strany tyto horlivě poslední dobou (z interesu politického) se staraly o precisování svých školských programů a žurnalisticky ukazují učitelstvu přízeň. Poměrně nejvíce přívrženců, zároveň však stejným dílem i odpůrců má mezi učitelstvem strana realistická, jistá část učitelstva přikloňuje se ku straně radikálně pokrokové, vzdálenější učitelstva nedostatkem potřebných styků jsou naše strany sociální, národní i demokratická, nejméně pak ohlasu mezi učitelstvem nachází strana radikálně státoprávní, ač nynější předseda Ústř. spolku je zároveň předsedou jejího školského odboru. Prognosa již dnes silně ukazuje, že pro budoucnost mají největší význam realisté a sociální demokracie. Okolnost tuto nelze přehlížeti při řešení otázky parlamentního zastoupení. Ale dnes realisté nestaví svých kandidatur a kandidovati na straně sociálně demokratické znamená pro učitelstvo v nynější kritické době nebezpečí jak se strany národních společností tak se strany úřední. Učitel, jenž odvážil by se kandidovati jako sociální demokrat, byl by ztracen materielně i mravně a veřejnosti naší poskytla by se vítaná příležitost, aby na celý stav hozen mohl býti kámen, dnes tím ochotněji, čím naléhavěji tlukou na brány parlamentu neodbytné otázky učitelské, platební a právní.

V této málo šťastné situaci vydán byl manifest (Český Učitel, č. 7.): »Učitelstvo české uznávajíc potřebu, aby poselstvo národa českého ve sborech zákonodárných co nejvydatněji pracovalo na kulturním rozvoji lidu, podporovati bude o příštích volbách do říšské rady ty kandidáty ze svého stavu, kteří odbornou znalostí školství a praktickými zkušenostmi posíliti mohou snažení politických stran, které kulturním povznesením národa upřímně pracovati míní k hospodářské a politické jeho neodvislosti. Z té příčiny žádá učitelstvo všechny strany, které v programu svém mají pokrok lidového vzdělání a zejména obecného školství, aby schopné kandidáty ze stavu učitelského při volbách postavily«. Učitelstvo precisuje tu správně své stanovisko vůči kandidaturám svého stavu. Žádá na pokrokových stranách, aby odborné znalce školství postavili za kandidáty. Situace je jasna, proč učitelstvo neobrací se manifestem k některé jediné z mladších politických stran a proto překvapeno bylo učitelstvo nepříjemně vystoupením »Času«, kterýž v 48. č. o věci se rozepsal pod titulem »Učitelstvo a volby«. Praví se zde: »Ústřední učitelská organisace vyzvala všecky strany, jež se účastní boje volebního; aby kandidovaly učitele. To (prý) bylo překvapením. Neboť učitelská politika stavovská nemůže přece jíti tak daleko, aby na konec přijímala na milost i strany nepokrokové, k niž vedle klerikálů u nás patří jistě i Mladočeši, jedině za to, že kandidují učitele. Musí býti jasno, že učitel pokrokový nikdy nemůže podporovati kandidaturu učitele, který se hlásí k některé ze stran zpátečnických«. Papírový balon politický a zbytečné štípání. »Čas« postavil proti svým hlásaným zásadám málo pravdivé volební učitelské provolání vzhůru nohama. Snad již se svého úzce opositního a strannického stanoviska vůči učitelským kandidaturám v V. kurii. Vyložil jsem výše, jak málo šťastnou posici mají učitelské kandidatury, jimž nezbývá, než najíti si stanovisko mezi mladými politickými stranami

takové, aby vyhlídky zvolení byly pravděpodobné. Proto pouhým sběhem náhodných situací se stalo, že oba učitelští kandidáti, p. Černý (Nový Bydžov) a p. Müller (Č. Budějovice) kandidují v V. kurii na straně národně sociální. Zejména, pokud jde o kandidaturu Černého, musí býti uváženo, že nevzrostla z ovzduší národního dělnictva a že politicky na této stránce má význam pouze formální. Mandát p. Černého znamená dnes pro všecky politické strany a směry ressort předně odborný. Tento význam nesmí popříti kandidatuře Černého ani naše česká sociální demokracie a proto nelze příkré stanovisko, které vůči kandidátu tomuto zaujala, nazvati ničím jiným, nežli nedorozuměním. Politické přesvědčení tohoto na ten čas k poslanectví nejpovolanějšího českého učitele je tak široce lidové, neúmornou prací ve službách kulturního pokroku a tuhým sebevzděláním prohlouené, že jen krátkozrakost a neporozumění vésti může naše politické strany mladší — k odporu. Učitelstvo vidí, že hlásaná přízeň i u mladých politických stran není tak upřímná, jak se zdálo. Politický program p. Černého, za nímž stojí dnes jádro českého učitelstva, přináší organisační věstník Ústř. spolku »Český Učitel« v 7. a 8. čísle.

Otázka učitelského služného stojí stále ve znamení mlhavých a nezávazných slibů a špatných nadějí o uspokojivý výsledek. V létě informováno bylo s kompetentní strany předsednictvo Ústř. spolku, že nejen předložena bude subkomitétem, k tomu cíli zemským výborem zřízeným, sněmovnímu plenu hotová osnova platebního zákona, nýbrž tvrzeno bylo, že v osnově této vzat bude i zřetel k zlepšovacím návrhům vůči elaborátu školské komise sněmovní. Zatím přinesly v říjnu »Katolické Listy« zprávu patrně poslanou ze zemského výboru, ohromující zprávu, že zemský výbor sněmu žádnou předlohu zákona nepředloží, poněvadž není k jejímu vypracování zmocněn. Zpráva tato vyvolala v učitelstvu poplach a pochopitelné rozčilení. V brzku však na to »Národní Politika« (23. října), zprávu »Kat. L.« dementovala: Zemský výbor bude s to co nejdříve předložiti osnovu zemského zákona, kterým se vybovuje hlavním a zásadním přáním učitelstva. Zemskému výboru předložen byl návrh rozpočtového výboru, kterým se ukládá, aby zemskývýbor v úvahu vzal otázku úhrady potřeby, aby dal vypracovati podrobné výpočty a zahájil s vládou vyjednávání. Odpověď vlády je příznačná: vláda pokládá celou otázku pouze za finanční a ingerence na ni že jí nepřísluší; jen pokud se týče zrušení míst podučitelských vytýká některé vady. Na dotaz, zda by chtěla přispěti na úhradu zvýšení platů učitelských, odpověděla záporně, poukazujíc na možné nové příjmy země, kterých by se z daně z lihu a piva získalo. Vláda nepřiznává, že otázka platů učitelských má veliký význam a v tomto nepřiznání vězí kus vládního systému. Materielní zabezpečení učitele znamená osvobození od škodlivých mravních vlivů znamená humanní pozdvižení učitelstva z odvislosti od různých panujících živlů, kteří z okolnosti této těží na prospěch ponižování učitele, znamený osamostatnění učitele a podepření jeho činnosti kulturní a školské — ale to všecko není v programu dnešního systému, který učitelstvo více potlačuje než povznáší, různými výnosy a disciplinárními tresty více ubíjí nežli k lepšímu životu podněcuje. Lze tedy spíše očekávati, že hubený a úplně nedostatečný návrh školské komise sněmovní spíše bude ještě osekán v plenu sněmovním (viz místa učitelská!) nežli — zlepšen. Ostatně i toto hubené »upravení« platů učitelských leží v mlhavé dálce budoucnosti. Leží osud jeho na kratičkém sněmu, který má býti svolán ku konci prosince. Jiskřičku naděje přinesly Englovy »Hlasy od Blaníka«: »Možno počítati, že místo původně dvou, bude se konati okolo celých šesti schůzí. Tím bude dána možnost, aby při jen poněkud dobré vůli projednána byla též úprava platů učitelských, tak aby tyto s dočasnou platností alespoň jen poněkud spravedlivěji byly upraveny. Soudíme, že jest nejvíce naléhavou povinností poslanců veškerých stran, o to nejbedlivěji se přičiniti« Prozatím nestalo se nic více, nežli že dal zemský výbor návrh školské komise v autentickém znění vytisknouti a s odůvodňovací zprávou připraviti pro plenum nejbližšího zasedání sněmovního. Rozumí se vůči stávajícím poměrům

svěmovních stran k učitelstvu samo sebou že návrh školské komise neodpovídá nikterak hlavním, docela pak ne zásadním požadavkům učitelstva, (První kvinkvenálku přiznává na př. teprv po 10. roce od definitivního ustanovení, tak že poslední dosáhne učitel teprv 60. roku svého stáří!!) V projednávání otázky služného ukázalo se, že všecky strany, vládní i »národní«, jsou za jedno v přesvědčení, že trapné postavení učitelstva lze bez konce napínat nekonečnými vklady, nekonečnými úradami komisí a dotazy na vládu, volbami různých nových a nových širších a vyšších výborů a podobnými prostředky, více účelnými než mravnými. Stíny těchto neblahých poměrů sahají dávno do školství, ale dnes rostou rapidně. »Český učitel« má příležitost stále zaznamenávat jména uprchlíků, kteří opouštějí bídně opatřený stav učitelský....

Rozhledy technické.

Zdá se, že pokusy hraběte Zeppelina s novou vzduchoplodí splní aspoň do jisté míry naději, kterou chová člověk ode dávna, že stane se pánem třetí říše, bezmezného oceanu vzduchového, kde nechá se unášeti kamkoli a kdykoli mu bude libo. Je to jakési horečné napjetí ducha, které nás zachvátilo na prahu nového století. Nám se zdá, že není možná, abychom se nedožili vyplnění dávné touhy lidstva po svobodě. Neboť jen tak si představiti lze svobodu. Tak aspoň zdálo se snad každému při pohledu na létací ptactvo a orel dokonce vznášející se nad vysokými štíty hor byl idealem všech po svobodě toužících! Nuže, jaká to krásná chvíle tiché podívané na kroužícího dravce vysoko v povětří. Tu najednou visí nad námi ve vzduchu volně s rozpjatými perutěmi, jakoby jej připoutal k jednomu místu. Pak zvolna jej unáší proud nám neviditelný až po kraj obzoru. A nejen let takového dravce; elegantní, svižné křivky, jež opisují vlašťovky, až po těžký, třepetavý let nějakého netopýra, všechno to je tak blízko našim smyslům a tak daleko našemu rozumu. Vidíme jen »rozkoš«, kde opravdu je hon za kouskem sousta; ale my přece jen závidíme: neboť kus toho chleba již dovedem si jak tak ulovit na těžkopádné zemi, ale vznášet se a létat nelze nám a nedovedem. Vlastně o létání samo se tu nejedná, neboť k tomu jsou již prostředky; ale létat jak bychom si přáli, toho nedovedem.

Řiditelný balon hr. Zeppelina má vyhovět tomuto úkolu. Je to poslední pokus v nekonečné jich řadě, počínajíc Montgolfierem, který plnil balon svítiplynem, a Charlesem, jenž užil k tomu vodíku. Myšlenka vynálezu byla ta, jako plavba v tekutině vůbec, vyjádřená zákonem Archimedovým: Těleso plove, když vytlačená tekutina váží aspoň tolik, co váží těleso. Co platí o vodě, platí též o vzduchu. Balon, naplněný plynem měrné váhy lehčím nežli vzduch, bude vytlačován spodními (těžšími) vrstvami vzduchu, až se dostane do lehčích a sice tak vysoko, až nastane rovnováha. Rozdíl mezi váhou vytlačených vrstev a váhou balonu tvoří tak zv. vztlak, to jest stoupající sílu balonu. Je tedy naposled největší překážka letu tíže či přítažlivost naší země takovýmto způsobem překonána. My dovedeme již vzlétnout ve směru svislém, totiž proti směru tíže. Pak ovšem dovedeme i létati ve směru tíže, užívajíce padáku, nebo jiných opatření s větším i menším úspěchem. Že při tomto druhu létání t. zv. pádu (u těles volně padajících mluvíme o pádu volném) mnohý již přišel k úrazu, je s dostatek známo.

Přítažlivost naší země, kterou nazvali jsme jménem tíže, není de fakto překážkou létání, jak o tom se přesvědčujeme pohledem na naši sluneční soustavu. Zde je také síla dostředivá vedle síly unášecí a to nezbytnou složkou. Síla unášecí však (o kterou se jedná při létání) jest úměrná váze tělesa. Vezmeme-li dvě stejně veliké kuličky ze železa a ze dřeva, kterou dohodíme dále? Zajisté železnou, neboť ona vyvine větší živou sílu. Ale nesmíme si myslit, čím těžší vezmeme kouli, tím dál že ji dohodíme. Zde síla unášecí a váha jsou v jistém poměru. Tyto poměry jakož i ostatní jsou již vyzkoušeny a zdá se, že hr.

Zeppelin šťastně jich užil při svých pokusech. Nicméně vyskytují se hlasy (Berdrov-Cosvig na př.) jež upírají naprosto budoucnost letu balonovému. Balon je jim tělesem příliš neohrabaným atd. než by vyhověl požadavkům moderní dopravy, vojenství atd. Radí, aby se všechny pokusy obrátily pouze k letadlům dynamickým a poukazují nás na ptactvo nebeské. To je pravda, že cestovati balonem má své velké obtíže. Hlavní obtíž je však finanční. Neboť platiti za jeden kilometr cesty ve vzduchu deset korun, to odpadne každému chuť k cestování. Ale, že by nemohlo postupem času i řízení balonu vésti k cíli, toho nelze tvrditi. Dlužno uznati tento způsob t. zv. statického letu jako jeden z možných způsobů, jehož zdokonalení užitím moderní techniky lze vždy očekávat.

Dynamický let připadá nám ovšem lákavějším, když i ta hloupá husa létá. Ale kde jsme my od ní v této schopnosti! Napřed snad prostudovat třepetání nějakého netopýra; tomu jsme bližší. Pokusy Lilienthalovy odňaly prý chuti dalším amatérům. Ale bez pokusů není výsledků. Pan B. Cosvig si představuje společnost letounů nad nějakým jezerem se produkující, takový cirkus, kde by se konečně došlo skvělých úspěchů v létání. Pak by létal každý jednotlivě, kam by chtěl. Tak jako to trvá nějaký čas, než se člověk naučí na bicyklu, bylo by třeba jisté doby, až by se člověk naučil létat. Za to by se šinul, kam by chtěl. A ne vysoko, jen co bylo by třeba, tak aby upadnuv, neporanil nohou svých. Je to tak cosi svůdného, jako když ďábel pokoušel Pána na poušti. Nuže, ani zde nelze prorokovati špatnou budoucnost. Vše stojí za pokus a vše se musí zkoušet. Zajisté nějakých úspěchů i zde se docílí. Pak stane se takový vynález prostředkem dopravním, jako se jím stal bicykl a ze stadia sportu přejde se k zužitkování věci. Jsou konečně mínění zprostředkující, poukazující na kombinaci obou principů létání. Dobrým vodítkem jsou práce F. O. Vaňka, odjinud známé.

Tak jako při všech vynálezích byly vždy patrny dvě methody nebo stadia. Jednoť období přípravy a klopotného hledání a tápání ve tmě. Potom však najednou, jako blesk vneslo se sem světlo z ducha genia. Tak i problem létání ve vzduchu prodělá svou tuhou klopotnou fási, než přijde náhle rozřešení, které přinese všem světlo. *V-c.*

Z naší doby.

Mimo literaturu. Jsem opravdu povděčen panu Jiřímu Karáskovi za to, co na těchto místech nedávno pověděl o nedostatku společenskosti mezi námi literáty. Měl jsem něco podobného už dávno na jazyku. Naše literární poměry jsou po této stránce věru už nesnesitelné a myslím, že jakmile se počne o věci jednou mluvit, uslyšíme z více stran tyto stesky. Hle, povím po příkladě p. Karáskově svoje dojmy: Přišel jsem před více už než 5. lety do Prahy, obetkán ze všech stran hustou sítí literárních korespondencí, v té prvé době, kdy jsme my mladí družili se k sobě přirozeným instinktem společného zájmu, chtění a odboje. Přišel jsem pln illusí o živosti duševních styků v jediném centru našeho duševního života, s nadějemi na nové přátelské vztahy, na osobní seznámení se s lidmi, k jejichž práci jsem měl respekt a sympathie — oh, jaké to byly hloupé illuse a naděje! Padlo mezi nás několik jablek sváru a s vražednou jakobínskou zuřivostí počali jsme se na vzájem podezřívat, vinit a posýlat na guillotinu, až nás nezůstalo bezmála ani půl tuctu, kteří bychom se mohli sesednout k přátelskému hovoru. bez obavy, že se při tom budem dotýkat nezacelených ran, jejž jsme si zasadili. A tak dospěl jsem k tomu, že se po pětileté literární práci v Praze cítím mnohem osamělejším než před tím na venkově. Literáty znám jen z náhodných setkání na ulici, v divadle atd. Některých dříve mi blízkých nevidím po měsíce, ba leta. Vynoří-li se mi taková literární tvář z hemžení neznámého davu, je první co mi hlavou bleskne, otázka: »Psal jsi o něm? Co a kdy? Můžeme se pozdravit nebo dokonce

spolu promluvit?« A poněvadž mne osud udělal kritikem v maličkém světě českém, to jest člověkem, který za několik let může říci, že není snad v naší literatuře člověka, o němž by nebyl kdy psal, představíte si, jak se taková setkání utváří. Z velké části tak, jak se dělo p. Karáskovi ve výstavě Mánesa, na více než konvenční pozdrav dojde však málo kdy a jdeme-li spolu kus po ulici, to už je událost. A pak zase uplynou třebas celé měsíce, kdy je mi celá naše literatura tak osobně vzdálena jakobych na ni hleděl z Kamčatky, kdy je mi jako každá jiná zahraničná pouhým světem mrtvého potištěného papíru, beze všech styků s osobami a slovy živoucích lidí. Mám-li jaké styky, jsou to jen ty, do nichž mne uvádí moje denní žurnalistické zaměstnání a mohu říci, že třebas to byla příslušnost k redakci kacerovaného žurnálu sociálně-demokratického, vyneslo mi jich více nežli všecka moje práce literární. Neboť žurnalista, to ještě něco u nás znamená — třebas to nebylo mnohem více než filistrovský strach z novin, jejž nahání — ale spisovatel, co ten znamená v našem světě? V tak zvané lepší společnosti úlohy žádné nehraje a jestli, není oč stát. Je tam zván nanejvýš, aby pomáhal dodávat laciného lesku parvenyjským salonům; do společnosti, v níž nemůže ze svého ducha udat to nejlepší, nýbrž jen to nejbanálnější a nejpovrchnější a na svém duchu zpravidla také tuto nevděčnou úlohu těžce zaplatí. Ve společnosti je tedy literát cizím, exotickým hostem, a své vlastní společnosti, společnosti duchem si blízkých a rovných nemá. Nevím alespoň, kde by v Praze byla. Výtvarní umělci a hudebníci mají svá střediska, svůj svět, svou uměleckou atmosféru, v níž stykem a výměnou myšlenek dráždí se jejich tvořivost, ale my literáti — myslím ovšem stále nás mladé — jsme atomy, bloudící osaměle prostředím nám cizím, ne-li nepřátelským. Z tohoto pocitu hluboké duševní osamělosti rodí se pak ta nedůtklivá citlivost vůči dotykům skutečnosti, to nedůvěřivé zavírání se do nitra, které tak až povážlivě vyznačuje naši nejmladší produkci. A co časopisy, redakce? To jsou střediska nemnoho více než čistě mechanická; místa kam posýláme rukopisy a odtud dostáváme knihy k recensi. Někdo tam píše vedle vás, je vám tedy nejbližším soudruhem v práci, ale vidíte ho jednou za uherský měsíc, anebo ho ani osobně neznáte. Takové jsou tedy styky nás mladších mezi sebou. Starší pánové mají naproti tomu svůj společenský život dosti živý, tykají si vespolek, navštěvují společné místnosti atd. — ale za jakou cenu! Tu, že vyloučili ze svých řad kritickou otevřenost a polemiku a pak že to jsou téměř výhradně literáti produkující, kteří jsou šťastně uchráněni před povinností, napsati o svém kollegovi něco nemilého. My mladí odpykáváme osamocením svou bezohlednou upřímnost. V jednom bych však opravil a doplnil p. Karáska. Není to totiž vždycky jen uražená autorská ješitnost, která nás udržuje v takové vzájemné upjatosti. Ne, jen se přiznejme, že se nejednalo mezi námi vždycky jen o theoretické spory, o to, je-li co modré neb zelené, ale až příliš často o to, je-li lidský charakter toho kterého z nás modrý či zelený a že jsme si řekli věci, po nichž dva čestní lidé, nemají-li právě hroší kůži a kachní žaludek, nemohou jen tak zhola spolu se přátelsky bavit. Takové styky byly by trapnou komedií a nejsou-li, není čeho litovati. Ale je vždycky možno, i v nejprudším polemickém ohni, se vyhnout osobnímu snižování odpůrce. Jest odvěkou tradicí všech aristokratických kast, zachovávati k protivníku jistou obřadnou uctivost, jak je na př. to zvykem při soubojích. Vychází se tu z pocitu, že uznám-li někoho za odpůrce, hodného toho, abych se s ním bil, prokazuji mu tím čest a naopak že snižuji-li ho, snižuji i sebe a třídu, jíž náležím. Neškodilo by, kdyby trochu tohoto pocitu ovládalo i boje ve vrstvě, která si dává jméno elity duchův. Je nás tak málo v ostatní české poušti, kteří si můžeme rozumět, potřebujeme se navzájem, jsme si nejbližšími, i když jsme rozvaděni, nač to zapírat? Tak jako sedláci v malé vsi: soudí se o meze, hádají se a perou o posvícení, ale přece jsou po celý život na sebe odkázáni, nuceni na sebe myslit a navzájem s sebou počítat. Když už nás osud postavil do té české literární vsi, co je moudřejšího než hledět učinit si v ní spolužití co možno snesitelným a práci co možno radostnou? — Pověděl jsem tu po p. Karáskovi některé své dojmy a zkušenosti — snad přijde ještě někdo jiný a poví svoje. Prospělo by to, myslím nám všem, kdybychom se takto domluvili a uvolnili tlaku, jenž nás v této otrávené atmosféře dusí.

F. V. Krejčí.

Tiskem J. Paka v Kolíně.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, 5. ledna 1901. Číslo 7.

Učitelské příjmy a jich úhrada.

V posledním zásedání sněmovním usneseno bylo pomoci aspoň těm nejnuznějším mezi nuznými, totiž učitelům v V. a IV. třídě platební. Avšak i usnesení samo není dost jasným, neboť v něm jest řečeno, že v jmenovaných třídách zatímně upraviti se má služné dle návrhu škol. komise, ale v dodatku připomíná se, že služné nemá ve třídách těch přesahovati základní služné třetí třídy. Bude tedy zatímná úprava záležeti asi v tom, že V. a IV. třídě přidá se učitelům po 200 K a provisorním učitelům se zkouškou dospělosti po 180 K. Touto úpravou nepomůže se ani zatímně učitelstvu. Bída nebude tím zmírněna nijak a jen naděje sílí učitelstvo, že sněmovna aspoň v jarním zasedání upraví konečně snesitelně jeho poměry hmotné. Učitelstvo přijalo by i služné upravené dle návrhu školské komise jen za splátku na dluh, kterýž požadovati má od našeho království, neboť úpravu tu nelze považovati za konečnou, ano, učitelstvo jest si vědomo, že práce jeho je tak cenná, jako úřednictva. Dle slov Havlíčkových mělo by vlastně žádati platů nejvyšších, jako jest tomu ve skutečnosti v Bulharsku.

Počítáme li, shledáme, že ani rolník není přetížen platy na učitelstvo, jak mu nepřátelé vzdělání namlouvají. Pro rok 1899 vyměřena byla zemská přirážka 51 procent ku přímým daním 30,750.600 zl., kteráž vynesla 15,700.000 zl. Daň pozemková nečiní ani plných 10,000.000 zl., tedy ani třetinu všech daní. Tedy přirážky zemské k této dani činí asi 5,000.000 zl. Ale těchto 5,000.000 zl nedají zemědělci vesměs na školství. Celý rozpočet zemský byl asi 22,000 000 zl., z čehož na školství dá se 10,050.000 zl., t. j asi 45 procent, tedy z přirážky k dani pozemkové jen asi 2,200.000 zl. Tato přirážka rozvržena jest na 3,230.000 ha rolí, luk, zahrad a vinic a na 1,500.000 ha lesů. Na hektar polností připadá tedy asi 55 kr., či-li na korec polností prostřední ceny asi 16 kr. Rolník, který má 200 korců pozemků, zaplatí zemskými přirážkami na národní školství asi 32 zlaté ročně a kdyby úprava platův učitelských provedena byla po přání učitelů, platil by asi 50 zl. Ten obnos neznamená zajisté ničeho pro rolníka, který hospodaří na 200 korcích pole

Ostatní vydání uhradí průmysl a obchod. A poněvadž německá část království Českého jest hlavně průmyslová a obchodní, chtějí pokusiti se Němci na sněmě odděliti školství své od českého i v ohledu nákladu, nebude-li požadavkům učitelstva vyhověno. Pak ovšem zkvétalo by školství německé oproti českému v naší zemi a národ náš zůstával by i za svými spoluobyvateli. K tomu snad nedají dojíti naši poslanci! Vždyť lze nalézti prameny k uhrazení nákladu toho. Budiž dovoleno ukázati na některé. Jest jisto, že tak neb onak zavedena bude konsumní daň z lihu (10 procent), kteráž má vynésti našemu království asi 4,000.000 K. Obmýšlená daň z piva a to 2 K z 1 hl. vynesla by asi 18,000.000 K, poněvadž navaří se u nás přes 9 milionů hl. piva. Již tyto dva prameny dostačily by k úhradě zvýšeného nákladu na národní školství. Avšak ku příjmu přibyla by též značná část, kdyby vzdala se země naše příspěvku od státu 1,800.000 K ročně v náhradu za to, že neuvalila přirážky zemské na osobní daň z příjmů, kterýž závazek pomine již za 3 léta a kdyby pak uvalila na tu daň, kterou platí u nás 312.000 osob, vzestupnou přirážku zemskou. Vzestupnost její bylo by třeba říditi jinými pravidly, než nepatrné vstoupání daně. Také k dani z příjmů vysokých úředníků státních i soukromých, jakož i důstojnictva bylo by lze uvaliti přiměřenou přirážku. Vůbec nejjistějším sanováním zemských i státních financí (kromě uspořádání celého zemského a státního hospodářství) bylo by zavedení řádně vstoupající (progressivní) daně a přirážek k ní též vstoupajících. Netrvalo by ani 10 let a zaplaceny by byly veškeré zemské dluhy, veškeré nynější vydaje snadno by se uhradily a poměry chudinské — opravdu chudinské, ne-li bídácké — byly by v obcích opatřeny lépe. Toho nedomůžeme se, byť i zemím vráceny byly přímé daně pozemkové. Bohaté třídy lidu brání se proti progresivním daním a přirážkám, avšak dříve nebo později k nim dojde, neboť jenom ony uvalují na hmotně silná bedra též těžší břemena. Dokud nebude zavedena tato daň, bylo by lze snad uskutečniti daň z kapitálů a daň z luxu. Také tyto dvě daně stačily by k úhradě nákladu na školství a království naše nebylo by nuceno činiti nedůstojné výpůjčky. Dosti značným pramenem příjmů bylo by monopolisování kořalky (vyneslo by více než konsumní daň z lihu) a uhlí pro zemské hospodářství, jak již na sněmě našem bylo navrhováno. Může-li stát monopolisovati tabák, sůl, prach atd., může-li vláda bosenská monopolisovati výrobu sirek a pod., proč nebylo by lze monopolisovati zemím kořalku a uhlí se zárukou, že státu odvede z nich tolik příjmů, kolik měl z nich dříve? Z našeho království Českého plyne ročně za pojišťování proti ohni ročně 12—14 milionů K do cizích zemí. Kolik plyne do ciziny milionů za pojišťování na život, nelze ani vypočítati. Nebylo by lze zachovati tyto obnosy zemím zařízením nuceného pojišťování proti ohni a snad i pojišťováním na život u pojišťoven zemských, jejichž výnos plynul by do zemské pokladny?

O mnohých zde uvedených pramenech zemských příjmů rokoval sněm král. Českého již roku 1889 a to o uvalení dávky ve způsobu přirážky ku potravní dani z vína, z moštu vinného a ovocného v celé zemi, na pivo a kořalku v Praze větší a na venkově menší. Roku 1892 opět rokováno bylo o jmenovaných dávkách a uloženo bylo zemskému výboru, aby kromě o oněch, uvažoval ještě o tom, zda-li bylo by lze za-

vésti zemskou daň z cukru, aby vzal v úvahu pokyny o zavedení různých dani přepychových (z povozů a koní, ze služebnictva mužského, z honebních lístků, ze psů, z nástrojů hudebních [pian]. z kulečníků a z pachtu honitby). Rozpočtová komise v roce 1899 uvažovala o všech těchto návrzích, jakož i o dani z velocipedů (proč z těch, ty neslouží přepychu!) a minerálních vod, avšak nedospěla k určitým usnesením.

Stát v roce předešlém zmocnil se daně z cukru na platy úřednické a předešel tak úmysly našeho sněmu. Bude-li se otáleti se zavedením ostatních dávek, zmocní se jich opět jistě stát a zemím nezbude nic, než dělati dluhy. V zemi naší jest s dostatek pramenů příjmů, avšak návrhy příslušné nikdy nebyly na sněmě skoncovány, poněvadž nedopřává se mu s dostatek času.

Učitelé nežebří ani dnes, ale chtějí, co jim náleží a co jest ku prospěchu celé vlasti. Poslední zatímní úprava k tomu nedostačuje, ba ani úprava dle návrhu škol. komise, nýbrž pouze zavedení čtyř úřednických tříd. Poslední zatímní úpravu i úpravu dle školské komise považuje učitelstvo jen za pomoc v nejvyšší nouzi. *Adolf Šustr.*

J. Meier-Gräfe: Příspěvky k moderní esthetice.

Přeložil Stanislav K. Neumann.

ÚVOD.

Jest zase jednou něco nového, máme zase jednou nové umění, asi jedenadvacáté v tomto století, počítáme-li jen hlavní proudy. Byly nutny zvláštní věci, aby se imponovalo našim propracovaným smyslům, bylo třeba zvláštních půvabů, abychom byli otřeseni až k probuzení z jistého dřímavého zájmu, s nímž jsme uvykli skoro každý nový směr povinně pozdravovati.

Ten nový má cosi do sebe, nepřichází jako všecky ostatní, nenutí k futuru více nebo méně ukrytému, jest tady, v indikativu praesentis. Přišel tak rychle, že nebylo lze ani hesla proň najíti, nemá ani jména a přece jest ku podivu všeobecně znám. Již proto musí býti něčím více, než věcí mody, něčím jiným také než jedním z těch mnoha směrů, jedním z těch mnoha strannických programů, jichž zahoření a shoření svět viděl, aniž se vymknul ze stěžejí, a o jejichž důležitosti politování hodný buržoa nedal se přesvědčiti. Tento však je důležitý, protože doopravdy přeměňuje svět, to, co se nám světem zdá, ulici, dům, pokoj. Sahá drze v privátní domácnost, strhuje hnusnou ale obvyklou rokokovou tapetu se stěn, odnímá otci rodiny právě pod tělem renesanční židli, na níž spokojeně sedával od 1870—71, stahuje mu pod trepkami persko-slovácko-slavonský koberec a dává za to nové věci, ěci, které naprosto se nehodí k starým, příjemným kusům dědičným, které áhle všecko na hlavu staví, vyžadují peněz, rozumu, času a kdo ví, čeho ště, které však tu náhle jsou a samy sebou se rozumí, jsou tu a býti tu musí. Jakási nepopiratelná nutnost hraje při tom svou úlohu. Toto moderní dekorativní hnutí nevzniklo v ateliérech ani u stolku kritika tě-

hotného budoucností a razí si cestu jiným způsobem, než jako postuláty cechu více nebo méně určité. Je požadavkem doby, vážitelnějších, zcela materielních poměrů, a nutnost, z níž vyplývá, spřízněna je s těmi, které diktovaly pokrok vnějších hodnot, vlastních naší době. Jako je při všech těch vědách, které užívány mají cenu pro náš praktický život, dají od jistého daného stavu sledovati rozmachy v docela určitých směrech, jako se mohly z vynalezení lokomotivy, fotografie, elektrického světla, z objevení bacilů a mnohých důležitých theorií, jimiž fysika a chemie v naší době byla obohacena, odvozovati nesčetné proměny našeho veřejného i privátního života, jichž uskutečnění bylo a jest jen otázkou doby a jež mění nejen materielní basi naší existence, nýbrž i všechny důležité, ideální faktory života, tak také bylo konečně i na této nové době, aby se bezprostředně vyjádřila i v umění. Dávno se již mluvilo o moderním umění, celé století skoro, a bezpochyby mluvilo se o něm již dříve; moderní malíři přinášeli moderní předměty na plátno, moderní anekdotu v rozmanité formě; jiní pojali časové heslo hlouběji, začlo se chápati, že to nemůže vězeti pouze v látce, nýbrž v prostředcích; forma nazírání stala se moderní, impresionism ukázal, čím se vyznačuje oko dnešního člověka, zrafinovala je takřka psychologická stránka malířství a sochařství až k nejkrajnějšímu. Ale princip zůstal; v mezích rámu zkoušelo se vše, co sen bylo myslitelno, rámem se však nezatřáslo. Doba, kterou pokoušeli je tak různým způsobem oživiti, probudila se, přichází k obrazům, kdyžtě až dosud obrazy vždy marně se pokoušely přijíti k ní. Nezdržuje je však disertacemi, nediskutuje, je brutálním monstrem, které dovede kráčeti přes mrtvoly. A otřásá jemným dřevěným rámem obrazu, zářící vonnou stavbou, v níž se to třpytí barvami a v níž podivínský národ tropí tajůplné věci; a na zlatou bránu, která platila jako svátost, tluče střízlivý uniformovaný dráb: otevřte jménem doby! Dalo by se očekávati, že se všichni vzeprou vetřelci, že mu půjdou vstříc v celé slávě uražené důstojnosti, ozbrojeni všemi těmi ideály, jež ten nárůdek chová v nejsvětějším. Nic z toho se neděje! Dvéře se otvírají, jako se otvírají každé dvéře, a beze všech dramatických momentů uskutečňuje se obrat, jenž umeleckému vývoji naší doby, ano celé naší kultuře dává nový směr.

Tento obrat zaslouží, jak myslíme, důkladného esthetického posouzení. Nikoli to, co přináší. To, co dosud moderní dekorativní hnutí nám dalo, jsou většinou naděje a ty nepotřebují žádného literárního potvrzení. Naopak shledáváme, že se již činí mnoho hluku s věcí, která sotva ještě se zrodila a spíše potřebuje tiché, svrchované vážné práce než veliké propagandy, která se jí s nejlepším úmyslem činí v mnohých skvostných časopisech. Mnoho nedobrého z toho pošlo. Tvořící umělec obdařen byl chválou někdy poněkud předčasnou a, že ješitnost nevězí vždycky v hloubce, považoval se za dokonalého mnohý, kdo sotva začal. Obecenstvo pak bralo hříčky vážně, dalo se jimi odstrašiti a z koktání děcka soudilo na řeč dospělého, zavrhovalo tam, kde vůbec ještě se nemělo diskutovati. Anebo kupovalo tyto první náčrtky nového umění, jež měly toliko pro sama původce cenu, a kazilo si nový vkus, na místě, aby klidně čekalo, až vyskytnou se důstojné, vzdělávací prvky. Myšlenka byla to krásná na věci, ten názor, že v úctyhodné kultuře nesejde na zdokonalení jednotlivých luxusních zjevů, nýbrž v první řadě na harmo-

nii celku, že je nonsens věšeti krásné obrazy na stěny a stěny a vše ostatní zanedbávati. Pozoroval se náhle hrubý rozpor mezi nesmírným duševním i materielním přepychem v krásném umění, jež jistě nebylo všemi uznáváno za krásné, dokonce ani za zajímavé, a mezi úpadkem architektury a všech řemesel a hrubou nevkusností všeho lidu.

Chyb, které se staly v tomto ukvapení, netřeba litovati, neboť nedalo se na nich nic změniti. Jsou nevyhnutelným následkem všech revolucí, bylo nutno, aby nezbytnost proměny davu opanovala vědomí, musely býti předem zjednány materielní podmínky, nemělo-li celé hnutí zůstati theorií.

A to je na něm to podivuhodné: rychlost, kterou se šlo ku předu, nedostatek všeho theoretisování, zatím co kult čistých umění stal se hromadou papíru, haldou literatury, skákacím prknem pro posérská cvičení literárního a měšťáckého velikášství a protzovství. Vězelo v tom cosi čistého, velmi mnoho zdravého, především cosi zcela a naprosto moderního a nad to přehlíželo se, co nečistého, nezdravého a nemoderního v tom zůstalo.

Ani my nechceme je tu zdržovati tímto rozlišováním a prováděti nechutnou práci kritického popravčího, jenž nemoha pracovati tu sekyrou, aspoň loktem dokazuje, že nadšení v jednotlivém zašlo o tolik a tolik příliš daleko. Chtěli bychom dáti nadšení hloubku, aby vytrvalo a zmohutnělo. Harmonie byla tím velikým heslem, jež umělce všech zemí uvádělo v nadšení. Toho chceme se držeti a pokusiti se nikoli nové harmonie tvořiti, nýbrž ukazovati, především jednu, totiž souvislost »čistých« umění s novým hnutím. Neboť jest nebezpečí, že tato bude ztracena.

Nebylo by posloužено naší kultuře, kdyby názor, že bylo omylem, když se veškeré naše umělecké potřeby soustředily v malířství a sochařství na účet ostatního, směřoval jen k tomu, aby obrazy a skulptury zatlačil. Dali jsme se sami na začátku, když se jednalo o to, aby se váhajícím dodalo myslí, strhnouti k nebezpečnému výkřiku: Pryč s obrazy. Jedná se o to zjistiti, jak to bylo myšleno.

Je-li hodno snahy vrátiti se k době bez obrazů, nelze tak lehce rozhodnouti; že dojde někdy k tomu, nevěříme. Ale tato otázka zdá se nám býti bez zájmu. Rozhodně jedná se o to, abychom podrželi ta umělecká bohatství, jež jsme získali cestou obrazového umění. To žádá pud sebezachování každé kultury směřující k ekonomice. Ale rozhodně nemůže cíl úctyhodné kultury vrcholiti jen v zdokonalení luxusních zjevů, ano, lze jíti tak daleko, raději vyloučiti jednotlivé vrcholky, zvýší li se tím všeobecná úroveň. Umění, jež principielně je tu jen pro nemnohé určeno, je k zhynutí.

Je však třeba ujasňovati a rozlišovati; dříve nežli obrátíme, jest nám poznati, kde jme byli. Domníváme se, že to není pouhá náhoda, jež určuje postup kultur, že reakce, kterou nyní prožíváme, musela najíti právě tyto momenty: jednostranný vývoj malířství, jednostranný vývoj naší esthetiky, aby mohla dokonati v jiném směru mnohostranný obrat, před nímž bohdá stojíme, a že musí se v tomto opět najíti drahocennosti onoho, neboť nebylo nadarmo, co kdy osvícený duch stvořil.

Z toho musí vzniknouti nové umělecké dějiny, jež jednají více o esthetice, než o umění, více usilují o kulturu, než o malířskou vědu, a jež

užívají širšího hlediska, než dosud. To je úkol obdivuhodný, neboť poslouží novému člověku, dítěti přicházejícího věku, jež dnes již kolébáme s tisícem nadějí, jasnému člověku světla, jenž bude míti to, zač dnes všude bojujeme. Úloha je pro nás příliš těžká; nevidíme ještě, tušíme jen a přejeme si. Proto může se v těchto zběžných poznámkách jednati jen o pokusy, jen o naznačení souvislostí, jež zdají se nám míti zvláštní cenu pro nové úkoly. Nelze se vyhnouti tomu, aby mnohé neušlo slabým našim prostředkům, nesnažíme se však o nic tak málo, jako o vědu. Spíše pomýšlíme na jakýsi druh gymnastiky, jež nemá čtenáře učiti pociťovati totéž, nýbrž vůbec pociťovati.

Je pochybno, má-li naše obrazové umění trvalou cenu; co však jistě nezůstane, jsou naše dějiny obrazů. Naši kultivovaní potomci nebudou pro své vztahy k umění potřebovati žádné vědy; ano, budou viděti v našich dějinách umění hokuspokus a profanac a profesora této vědy budou považovati za něco podobného jako indianského lékaře. Umění bude se teprve tehdá milovati, až se o něm nebude již mluviti, až se stane něčím, co rozumí se samo sebou a zaměstnávati se jím sroste tak s našimi denními potřebami, jako péče o naše tělo. (Pokrač.)

České Budějovice.

JUDr. Václ. Schuster.

(Dokončení.)

IV.

V bezprostředním okolí Čes. Budějovic jest plno smíšených obcí, v četných z nich starousedlí němečtí sedláci. Tak Čtyři Dvory (Čechů dle úředního sčítání lidu z r. 1890. 1070, hlavně dělníků, Němců 264, správa obce německá, toliko I. sbor ocitl se nahodilou většinou 1 hlasu v rukou českých); Haklovy Dvory (Čechů 114, Němců 140); Čes. Vrbny (Čechů 58, Němců 105); Mladé (Čechů 702, Němců 672); Rožnov (Čechů 223, Němců 395); Litvínovice (Čechů 82, Němců 248); Rudolfov (Čechů 628, Němců 781); dále Vráta, Mokré, Hodovice a některé jiné obce. Další širé okolí Budějovic (zastupitelské okresy budějovický, hlubocký, lišovský, trhosvinenský, dílem krumlovský, třeboňský, netolický atd.) jest výlučně české.

Neznáme posice národní, jež by té doby byla důležitější nad Č. Budějovice, které jsou klíčem k jižnímu smíšenému pásmu jazykovému, branou Pošumaví, městem veliké budoucnosti národohospodářské. S nabytím většiny v obecním zastupitelstvu v Č. Budějovicích vrátí se českému národu též okresní zastupitelstvo budějovické, v němž posud čeští zástupcové venkova jsou v menšině; úbytkem německé moci v Č. Budějovicích zaměněna bude německá správa okolních smíšených obcí i městyse Rudolfova, osad to v okresu poměrně nejzámožnějších a na městě národně, politicky, kulturně i hospodářsky veskrze odvislých. Němečtí krajané přisuzují posici českobudějovické významu dalekosáhlého: obávají se, že vítězství české v Budějovicích nebylo by bez příznivého vlivu na postup české organisace v Krumlově i Prachaticích a na české podružiny

ve východní části Pošumaví vůbec. Domnívají se, že by urovnána byla půda pro těsnější spojení s Čechy dolnorakouskými. Český národ však nedocenil nikterak důležitosti Českých Budějovic a valně posud nepřispěl Čechům budějovickým, ač jedná se tu o město, jakých má pořídku ve své správě. Vyjmeme-li účast na továrních podnicích budějovických a menší příspěvky na stavbu reálky a na matiční školy, téměř ničím. A tu ještě přispěli hlavně Čechové, kteří poměry budějovické dobře znali. Široká veřejnost však toliko s údivem se táže: Proč Češi budějovičtí nezvítězí? — a poměrů budějovických nezná naprosto. Národ náš vytkl si veliké konečné cíle a rád zapomíná, že nelze cílů tak velikých dosíci pojednou. Pro přítomnost a blízkou budoucnost důležitější než cíle konečné jsou cíle bližší a vyhledávání cest i prostředků, jimiž jich lze dosíci. I strana tak doktrinářská, jako je německá (marxistická) soc. demokracie, v praxi politické plně uznává tuto pravdu. Spravedlivost požadavku sama o sobě nestačí; třeba míti také moc, která právu platnost zjedná. Chceme li přiblížiti se ke svým nejvyšším metám národním, nutno, abychom prve zvelebili sílu českého národa. Získáním posice tak významné, jako jsou Č. Budějovice, síla národa by znamenitě vzrostla a prospělo by tak vítězství Čechů budějovických valnou měrou snahám celého národa. Všeliké úspěchy, které vlády velice snadno buď otevřeně, buď skrytě odníti mohou, nemají pro národ náš valné ceny a podráždí-li domnělý český úspěch mocnější Němce, pak nedobře se daří českým menšinám. Kdo soudí, že zajištěn jest další přirozený rozvoj českého národa, mylně jest zpraven: vzrůst náš závisí od účelné a soustavné práce. Netřeba nikterak pomýšleti na výboj; ani náš národní »Besitzstand« není valně zabezpečen a často i tam, kde jsou značné většiny českého obyvatelstva, namnoze nedovedly neb nemohly svou početní váhu uplatniti. Veliká porážka Čechů v Moravské Ostravě jest trudným znamením pro budoucnost. Praví se, že národní práce kulturní a hospodářská na Budějovicku, Krumlovsku, Jilemnicku, Rokytnicku a jinde na pomezí jazykovém jest drobnou prací. Soudíme, že by měla býti h l a v n í prací, k níž by měl býti obrácen zřetel v e š k e r é h o národa, v š e c h poslanců, politických stran i stavů a to v prvé řadě v krajích, kde dány jsou podmínky práce úspěšné.

Na zvědavou otázku, kdy konečně Čechové budějovičtí zvítězí, odvětil ve své »Bilanci třiceti let« pan dr. August Zátka slovy: Až sněm král. Českého usnese se o moderním řádu volebním v obcích, v prvé řadě v obcích městských. Žádoucím by bylo pronikavé zdemokratisování volebních řádů, kdyby však nebylo proveditelno, prospěly by prozatím i opravy menšího dosahu a to po stránce věcné i formálné. Na příklad: zrušení volby plnými mocemi, zrušení volebního práva »čestných měšťanů«, jinaké složení volební komise, jiný (demokratičtější) klíč pro stanovení počtu zástupců volených jednotlivými sbory voličskými do obec. výboru, který by se zakládati mohl na kombinaci zásad poplatnosti a počtu hlav. O jiných, ještě naléhavějších drobných opravách řádu volebního, po případě praxe úřední potud obvyklé z opatrnosti se nezmiňujeme. Obce, zejména městské, čerpající ohromné obnosy z dávek spotřebních, nebudou moci trvale obmeziti své voličstvo na poplatníky daní přímých. Na př. v Č. Budějovicích obnáší výnos 10 procent z přirážky k daním přímým as 40.000 K, výnos dávek ze spotřeby a t. zv.

činžovního čtyráku 260.000 K. Mezi poplatníky daní nepřímých mají Čechové velice značnou většinu; nový volební řád jest nejen požadavkem spravedlivosti národní, nýbrž i sociální.

Němci budějovičtí početné síly české velmi se obávají. Chtěli německým soukromým spolkům předati a tak sobě na vždy zajistiti měst. spořitelnu a městské museum. Práva obce obhájili cestou instanční přišti její dědicové. Panující strana valně smíru nepřeje. Když r. 1880 došlo ke kompromisu při volbách obecních, považovali jej Němci za kapitulaci Čechů a dle toho se také na radnici k české národnosti chovali. Nejedni Němci budějovičtí nazírají na zápas většiny českého obyvatelstva objektivně a spravedlivě. Jich slovo však, zejména v poslední době, v německé veřejnosti mnoho neplatí; ustupují silám novým, bezohlednějším. Odrodilci vedou si proti Čechům pravidlem přikřeji než opravdoví Němci. Mnoho zájmů hmotných jest sloučeno s vládou na radnici a těch se strana panující dobrovolně ani dílem nechce vzdáti; ví dobře, co vláda v bohaté obci znamená pro národní interes, jehož jest obec přímou i prostřední podporou. Kromě toho obávají se Němci jakéhokoliv ústupku české většině obyvatelstva, třebas do dnes z části volebního práva zbaveného, poněvadž by v rozhodné chvíli nemohli své moci tak dokonale využíti, jako když si otěže správy obecní výlučně sami v ruce ponechají. Vlastní městská administrativa jest svěřena úředníkům skrovné kvalifikace, z nichž ani nejpřednější nemohou se vykázati dokonaným studiem právním a státovědeckým. Z tohoto nedostatku těží ovšem místní němečtí advokáti, kteří důležitější konceptní agendu obce draze obstarávají. Účast české opposice na správě obecní přispěla by dozajista ke zdokonalení administrativy obecní a k osvěžení ztrnulého jednání ve sboru zastupitelském.

Přes všechny protivy není naděje na smírné spolužití naprosto vyloučena. Doba smíru příznivá nastane však teprve snad tehdy, až česká většina obyvatelstva dobude si té míry účasti na správě obce, jaká jí dle početní převahy a poplatní síly přináleží.

Dodatek. Při volbách volitelů poslance na radu říšskou v V. kurii konaných dne 10. prosince 1900 zvítězili Čechově ve třech volebních sekcích ihned v prvé volbě; na pražském a vídeňském předměstí Němci kandidátů vůbec nepostavili, ve vnitřním městě němečtí kandidáti podlehli. Sociální demokraté kandidovali ve všech sekcích volebních, podlehli však vesměs. Konečný výsledek voleb volitelů V. kurie jest následující: Na pražském a vídeňském předměstí, a ve vnitřním městě zvoleno celkem 50 volitelů českých; na předměstí lineckém konána byla užší volba mezi soc. demokraty a Němci. Němci zvítězili hlavně následkem nátlaku německých závodů velkoprůmyslových. Kandidáti čeští obdrželi v prvé volbě o něco málo méně hlasů než socialisté a nepřišli tudíž do užší volby, při kteréž české strany podporovaly soc. demokraty. Zvoleno 6 volitelů německých, jimž dali své hlasy také někteří sociální demokraté německé národnosti. Celkový poměr: 50 volitelů českých oproti 6 německým. K I. stati našeho článku dlužno ještě poznamenati, že českou myšlénku národní záslužně propaguje mezi israelity budějovickými místní českožidovský spolek, ač počet členů jeho jest posud zcela skrovný.

Severní Morava.

Píše Dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování.)

Zábřeh.

Ústav zahájil tedy činnost, a v první třídě bylo hned 83 žáků, a na základě vykonané inspekce uděleno ústavu výnosem ministerstva kultu a vyučování ze dne 5. února 1897 právo veřejnosti. Vyučovalo se v zakoupené přízemní budově, ale ihned počalo se jednati. o postavení zvláštní budovy. A tu počal české straně boj proti Brassovi a městské radě, kteří chtěli zřízení gymnasia znemožniti neb aspoň zdržeti. Výbor Matice, jehož předsedou od počátku je dp. P. Ermis, farář v Bludově, jednatelam Hynek Krásný, nadučitel v Sudkově a pokladníkem p. dr. Indra, advokát v Zábřehu, v pravém slova smyslu vybojovati si musil niveau i stavební čáru pro novou budovu. Spor o to vedl se téměř po dvě léta s houževnatostí na obou stranách obdivuhodnou, dr. Indra, jako právní zástupce Matice nestačil podávati stižnosti na obecní radu, která otálela s ustanovením stavební čáry pro novou budovu, anebo zase tak ji chtěla stanoviti, aby Matice byla poškozena. Jelikož stará budova pro nové třídy nestačila, bylo nutno nájmem opatřiti místnosti jiné, a české strany zmocňovalo se už zoufalství a malomocenství, když se vidělo, jak materiál na stavbu připravený kazí se a věc táhne se do nekonečna. Konečně zakročil energicky zemský výbor, a mezi oběma stranama učiněno dohodnutí, že mohlo se přikročiti k stavbě. Základní kámen položen byl dne 24. dubna 1898., což provázeno bylo přiměřenou slavností a upřímnou radostí české severní Moravy. Budovu prováděl místní stavitel Brázda za dozoru stavitele Starého z Olomouce. Letos dokončena byla monumentální budova gymnasijní a jest vskutku důstojným pomníkem lásky a obětavosti českého lidu. Náklad celkový činí 220.000 k, obnos na naše poměry jistě ohromný, považíme-li, že nutno ho sbírati po krejcařích. Některé záložny poskytly bezúročné zápůjčky, totiž přebytky svých peněz půjčily záložně zábřežské, v níž celá akce měla a má nejsilnější oporu finanční. Vysvěcení budovy gymnasijní mělo se státi letos na podzim, však pro pokročilost doby odloženo na příští rok, a bude to opravdu jedna z nejpěknějších manifestací našeho kraje. Letošním rokem školním rozšířeno bylo gymnasium na vyšší. Zařízení je vskutku vzorné: knihovna čítá přes 4000 děl asi o 5000 svazcích, sbírky zeměpisné, přírodopisné, kabinet fysikální jsou tak bohaty a vzorně opatřeny, že mnohý státní ústav jimi se honositi nemůže. Štědří dárcové a pilná ruka ředitele dra. Kahlíka opatřily ústav hojně všemi potřebami a pomůckami, že budí obdiv i každého laika. Obětavost lidu českého jest také příkladné: sebralo se členských příspěvků a darů na 162.233 zl. Počet žactva je letos 270.

Zajímavo jest, jak chovají se vlády k tomuto kulturnímu podniku. Nejen Matice gymnasijní, ale všechny obce české severní i střední Moravy podaly tisíce petic zemskému sněmu, říšské radě i ministerstvu vyučování za přijetí gymnasia do správy veřejné, neb alespoň o poskytnutí přiměřené subvence, ale bez výsledku. Všechny jiné ústavy (v Ho-

doníně, Lipníku, Místku, M. Ostravě atd.) došly uznání a podpory, jen Zábřeh vždy odkopnut. Brass, jenž postavil si tu na vzdor něm. školu průmyslovou, aby ubil gymnasium, ohlásil poslancům německým své rozhodné »veto« proti každé podpoře gymnasia, a tak stalo se, že zemský sněm r. 1899. povolil něm. průmyslovce v Zábřehu na 3 léta 12.000 zl., ale v témže sezení žádost gymnasijní úplně zamítl. To stalo se v zemi, kde je $^3/_4$ Čechů a $^1/_4$ Němců. Ku věčné hanbě české delegace sněmovní budiž konstatováno, že nenašel se český poslanec, který by rázným slovem posvítil si na tuto křivdu na lidu českém spáchanou! Němci řekli: »Žádejte si, co chcete, dáme Vám, jen se zábřežským gymnasiem nechoďte! Naši zatali v kapsách pěstě a mlčeli. To stalo se dne 20. března 1899. Roztrpčení z toho bylo všeobecné. Uveřejnil jsem v olomouckém »Pozoru« otevřený list poslancům zem. sněmu pod názvem »Styďte se!«, kde nazval jsem je otevřeně babami, ale tito ani nepípli. Za to došel mně přípis od profesorského sboru zábřežského, z něhož vyjímám: »Dvě česká města a 90 českých obcí, to jest 80.000 Čechů severomoravských, zažádal o subvenci pro školu, již si založili sami s úctyhodnou obětavostí, a na jejíž vydržování nákladem veřejným mají plné právo, vyličili svým zástupcům nesnáze a potíže všecky, s nimiž zejména té chvíle zápasíme, odhalili násilí, jež se tu páše, nezatajili ničeho, co je tu dnes v sázce, — a v celém sboru nenašel se muž, jenž by jménem severní Moravy aspoň důstojně byl protestoval proti rafinovanému bezpráví. Ztlumočil jste věrně a slovem plamenným spravedlivou nevoli a roztrpčenost všeho zdejšího kraje českého. Nezdar nás nezalekne, ale zvýší houževnatost a vzpruží duši. Ještě na severní Moravě nevymřela ani obětavost, ani vzdor, ani síla!« Pro letošní zasedání sněmovní připravena opět petice s nesčetnými podpisy. Mělo se za to, že napraví letos poslanci, v čem loni chybili. Poslanci znovu upozorněni byli na kritičnost situace, důtklivě byli požádáni o opravdovou podporu, a odpověď byla, že letos Zábřeh s prázdnou neodejde, ba Dr. Žáček vzal prý to dokonce za svou věc. Čekali jsme s napjetím průběh sněmování; dr Žáček petici podal, ale nic víc. V předposlední den před skončením sněmu, kdy měli školské záležitosti se vyříditi, telegraficky byl dru. Žačkovi připomenut Zábřeh, týž odpověděl, že věc není ještě rozhodnuta, ale že je naděje. Ale zatím byla už petice zábřežská pohřbena, výboru sněmovního ani neuviděvši. Sám brněnský »Hlas« napsal: Hranicím podpora odepřena, a jmeno Zábřeh nesmělo se ve sněmu ani vysloviti, aby nestalo se jiskrou jistého požáru ve sněmovně. Tak byli jsme zase o jednu naději chudší, o jednu zkušenost bohatší. Nazval jsem tehdy veřejně jednání našich poslanců politickým darebáctvím. A na omluvu nepovstal nikdo . . .

Rozepsal jsem se schválně široko o událostech těchto, aby veřejnost věděla, s jakými obětmi, s jakými obtížemi vydržuje se české gymnasium v Zábřehu, ústav kulturní pro nás tak důležitý.

Kulturní své poslání chápe gymnasium nejen ve škole, ale i mimo ni. Loni uspořádal ředitel dr. Kahlík ve smyslu t. zv. středoškolských extensí řadu poutavých přednášek ze zeměpisu, v tomto roce hodlá sbor professorský pokračovati. V říjnu letošního roku uspořádána byla ředitelem v gymnasiu velmi zdařilá výstavka umělecká, o níž referát přinesly

»Rozhledy« ve 4. čísle. Nezklamali jsme se tedy v naději, že gymnasium v Zábřehu stane se skutečným ohniskem kulturním severní Moravy.

Škoda, že ve stínu gymnasia živoří obecná škola jednotřídní. Zmínil jsem se už, že zřízena byla r. 1884. rozdělením dosavadní školy utrakvistické na českou a německou. A od té doby, tedy 16 let, nezmohla se škola na vícetřídní. Průměrný počet žáků je vždy kolem 60. Kdyby se ukazovalo, že některého roku bude zápis pro nás příznivější, učiní se s německé strany nátlak, aby zabránilo se možnému rozšíření české školy. S naší strany nepostupuje se dosti energicky a politicky. Věc ponechává se náhodě. Na straně německé agituje před zápisem do škol kde kdo, starosta Stalzer i Brass neostýchají se vejíti za agitací do nejposlednějších chaloupek, tam lidem neodvislým lichotí a slibují, lidem od nich závislým vyhrožují, což vše na naše menší lidi působí. Našinci považovali by pod svou důstojnost, aby se k lidu snížili, a vyšlou agitovat nanejvýš nějakého svého sluhu. Kdo líp pořídí, leží na bílední. Vyslovují se také lidé, že příčinou nezdaru české školy je její správa, však důkazů pro to nemám a proto názor ten prostě registruji. Česká jednotřídka jest vskutku nepěknou skvrnou českého Zábřeha. Co nevidět bude tu úplné gymnasium, a vedle něho národní škola o jedné třídě. O záležitosti té mnoho se mluvilo a psalo, ale teprve letos podniknuty kroky patřičné. Vyjednávalo se totiž s Ústř. Maticí školskou o rozšíření obecné jednotřídky zřízením samostatné II. třídy, však došlo se k výsledku, že podobná akce jest nemožna, zákony školskými nepřípustna. Nezbude tedy jiného, leč aby Češi zábřežští věnovali každoročně zápisu do škol největší pozornost, aby tak v době nejkratší dosažen byl zákonný průměr k zřízení druhé třídy potřebný. Čest Zábřeha vyžaduje, aby postaráno bylo o české školství jeho; dnes posílají zábřežští Češi děti do sousední vsi Krumpachu, aby nemusely děti choditi celou řadu let do jednotřídky zábřežské. To je přece při nejmenším — nepřirozené!

R. 1899. zařízena tu byla pokračovací škola průmyslová, jejíž potřeba už byla velmi naléhavá. Před 2 lety jednalo se o zřízení hospodářské školy zimní v Zábřehu, ale jednak obava, že by nastala kolise mezi mladým gymnasiem a hospodářskou školou, hlavně okolnost, že podnět ke zřízení školy té zavdala katolicko-politická jednota zábřežská (proti níž bylo silné hnutí na Zábřežsku), znemožnily myšlenku tuto, a škola zřízena v Lošticích. Proto přece však myslím, že v dohledné době k zřízení školy této dojde.

Kněží v Zábřeze jsou vesměs Češi, a bohoslužby konají se střídavě česky a německy a sice ranní mše česká s kázáním, pak německá mše bez kázání, t. zv. »velká« je jen česká, požehnání jest taktéž české. Jest to nejlepší doklad pro němectví zábřežské.

Z úředníků je c. k. okresní hejtman Strobach Němec (paní je Chorvatka), ale muž spravedlivý, koncipista je Čech, rovněž při berním referátě koncipista je Čech. Okresní lékař i zvěrolékař jsou Němci, okresní
lí a jeden adjunkt jsou Němci, jeden adjunkt je upřímný našinec. Berní
Němec, kontrolor je Čech. Poštmistr je Němec, notář a lékárník rov-
. Advokáti jsou zde 3, z nichž dr. Indra a dr. Prokeš jsou Češi, dr.
ischmann je žid. Židovský lékař dr. Bacher má silnou klientelu českou,
h dr. Šafránek, teprve se uplatňuje. Zuřivý boj, jenž v poslední době

sveden byl o místo obvodního lékaře mezi českou stranou a Brassem, skončil tím, že příčiněním dra. Žáčka dostalo se místa Čechu dru. Šafránkovi.

Obecní správa jest německá. Starostou je obchodník Stalzer, však s celým zastupitelstvem podléhá vlivu a komandu Brassovu, jenž je též členem obecního výboru. Čechové se o obecní volby dosud ani nepokusili, ač myslím, že bylo by na čase, aby začali o nich přemýšleti, aby tak nastalo přesné stanovení našich řad.

Na oslavu Palackého zřízena byla v Zábřehu z podnětu učitelského spolku za podpory Zory, Besedy atd. silná knihovna okresní (přes 1300 knih) za tím účelem, aby z ní jednotlivé obce dostávaly půjčkou malé knihovny vždy na rok. Dosud však nedošlo k rozdělení knihoven. Zábřeh potřeboval by nutně veřejné čítárny, která byla by přístupna (mimo hostinec) nejširším vrstvám lidovým bezplatně. Nemýlím-li se, rozbíjí se myšlenka ta dosud o nedostatek vhodných místností, což časem při dobré vůli dá se odstraniti. R. 1898. zřídil tu Prokop Zapletal z Hranic filiálku své tiskárny, kterou, když upadl do konkursu, převzalo a dosud vede (zásluhou katechety P. Vévody) zvláštní družstvo. Tiskne se tu beletristický časopis »Náš domov«, jejž rediguje zmíněný právě P. Vévoda, a od 15. prosince m. r. vychází tu nový časopis »Moravský sever«, list, jenž založen byl za účelem šíření národního vědomí na severní Moravě, a jejž povede zvláštní výbor, složený z příslušníků všech politických stran v Zábřehu. Časopis je v začátcích, a nechci proto prozatím podrobovati ho kritice.

Činitelem v Zábřehu nejdůležitějším, s nímž počítati musí hlavně česká strana, je továrník Brass. Jeho povelu poslouchají slepě Němci, vidouce v něm takřka německého Boha, dle jeho přání říditi se musí značná částka lidu českého, pokud je u něho v práci. Zajímavo je sledovati vznik a rozkvět této firmy v Zábřehu. R. 1855 koupil Julius Lensen z Vídně v nynějších místech Brassových továren pozemek a zařídil tam barvírnu červené příze. Jelikož Lensen v Zábřehu nikdy nebýval, svěřil správu a vedení této barvírny Vilému Brassovi, který se tenkráte jako prostý barvíř beze všeho jmění z obce Mlýnice u Šilperka do Zábřehu byl přistěhoval. Společenskou smlouvou dne 23. srpna 1860 s Juliusem Lensem dojednanou nabyl Vilém Brass spolumajetnictví této barvírny a po smrti Julia Lensena stal se dle kupní smlouvy ze dne 25. listopadu 1870, dojednanou mezi Johannou Lensenovou jako dědičkou, také vlastníkem druhé polovice tohoto závodu a realit k němu příslušících. Dokud měl Brass pouze barvírnu, zaměstnával toliko 80 až 100 lidí v závodě svém; ale již koncem let sedmdesátých a začátkem let osmdesátých zakoupil reality v severních Čechách (Niedergrund) a v ruském Polsku (Czenstochów) za účelem zařízení podobných barvíren jako v Zábřehu. Jelikož spotřeba příze a bavlny pro tyto tři závody barvířské byla ohromná, a laciné síly pracovní na Zábřežsku hojnost, zařizoval Brass od r. 1879 do r. 1892 v Zábřehu samém přádelnu za přádelnou, súčastňuje se pilně i zřizování závodů průmyslových v okolí. Dnes mimo přádelny a barvírny v Zábřehu má Brass cukrovar v Mohelnici, barvírnu červené příze v severních Čechách (Niedergrund) se 3—400 dělníky, barvírnu v ruském Polsku (Czenstochów), dvě pětiny akcií cukrovaru v Unčově, s Arthurem Kruppem má společnou továrnu ve Sv. Hippolitě v Dolních

Rakousích na výrobu nití v ceně několika milionů. Poslední závod byl snad před několika měsíci s ohromným výdělkem prodán anglické firmě. Mimo to je Brass silně interesován v Ledrově továrně na stroje v Zábřehu, jest vlastníkem asi 20 domů a domků v Zábřehu, mezi nimiž jsou dva hostince, vlastníkem bývalého lichtenštejnského rybníka, dvou mlýnů atd. atd. Dělníků zaměstnává ve svých závodech 1500—1600. Už z těchto dat možno posouditi ohromný vliv Brassův v Zábřehu samém i v nejširším okolí.

Mezdní poměry v továrnách Brassových jsou: v barvírně od 40 do 50 kr. denně, v přádelně po několika letech teprve dostane dělník 70 kr., t. zv. špinéři vydělají si za 14 dnů 16—18 zl. Doba pracovní je 10hodinná od 7 hodin ráno do 6 a čtvrt hod. večer s přestávkou 1 a čtvrt hodiny. Dělnictvo má t. zv. tovární výbor, jenž skládá se z pěti dělníků z barvírny a ze 7 dělníků z přádelny. Předsedou je Brass sám, místopředsedou je český dělník (předseda dělnického spolku »Methoděj« v Krumpachu). Již několikráte zamýšlelo se, aby tento výbor požádal Brassa o volnost jednání mimo továrnu, však soc. demokraté, jichž je ve výboru 5, nechtějí na to přistoupiti.

Firma zní »Wilhelm Brass u. Söhne«, majiteli jejími jsou dnes Gustav, Otto a Herrman Brass. Otec jich, Vilém Brass, jenž zemřel loni, byl sice Němec, ale poctivý a částečně i uznalý, synové jsou však jiní, nejhorší z nich je Hermann Brass, jenž je předsedou spolku »Bund der deutschen Nordmahrens«. Svým jměním (páčí prý se na 15 mil.) ovládá přes 1500 dělníků v Zábřehu a vlivem svým zasahuje do četných obcí chudých a ohrožených. Kde jaký mlýn, pila neb závod průmyslový na prodej, už se oň uchází Brass. Naši lidé ukládajíce peníze na malý úrok do záložen, chodí kolem jako slepí. Vliv Brassův je tak mocný i na lidi neodvislé, že je takřka hypnotisuje k nečinnosti. Kde kdo, naříká na jeho germanisující činnost, ale nikdo nehne ani prstem, aby se mu v tom činili překážky. Máme málo důvěry v sebe.

V národních věcech je Brass bezohledný: dělníci jeho na pov l posýlati musí d ti své do škol německých, voliti musí dle jeho vůle, a to nejen dělníci sami, ale i jejich rodiny, jich příbuzní do několikátého kolena. Kdo neposlechne, dostane výpověď z práce. O výdělek jiný je nouze, a zde má týdně 4—5 zl. Jaký div, že existenční otázka vítězí a dělník zaprodávati musí tělo, duši i svou krev. Ale přes to drží se dělnictvo statečně, mnohdy líp, než někteří lidé neodvislí. Politicky rozděleno je dělnictvo na soc. demokraty a křesťan. sociály. U posledněǰších je národní vědomí silně vyvinuté a tuhé, takže tu a tam dovedli by se Brassovi opříti, kdyby bylo solidarity ostatních. Ale právě soc. demokraté kazí prý, jak jsem podotkl, každý podobný pokus, takže se zdá, že si nechtějí s Brassem ničeho pokaziti. (Pokračování.)

Arnošt Haeckel, biolog a filosof.

Píše Th. Novák. (Dokončení.)

Otázka, je-li duševní činnost celého organismu výsledkem činnosti jednotlivých buněk, aneb je-li její jednota původní, jest i u mechanistických biologů sporná. V individuelním vývoji celý organismus vzniká z jediné buňky, dle toho by tato jednota byla spíše původní; fylogenie, dle níž jednotlivé buňky prvních mnohobuněčných bytostí byly celkem nezávislé vespolek, mluví spíše pro možnost druhou. Této zastává se i Haeckel, odvozuje z duše buněčné čili cytopsychy nejdříve duši kolonie buněčné, a odtud teprv duši pletivovou, platnou pro rostliny a zvířata bez nervové soustavy. Nejvyšším stupněm jest mu neuropsyche, duše nervová, vedle níž však trvají ještě jednotlivé duše buněčné. Duševní činnost potom Haeckel vykládá z ústrojů. Díváme-li se na duši jako na vlastnost a děj, nevyskytne se nám obtíž rozeznávati duši buněčnou a celkovou, neboť děj není svou povahou vázán na určitou skupinu hmoty. Přirozenější než stanovisko Haeckelovo bude považovati živou bytost se stránky tělesné i duševní za základní jednotku. Ač nelze duše vyložiti z nervů, neboť ty teprv činností duševní se vytvořily, přece poznání přístupného účinku, orgánu, nás může poučiti o mnohých vlastnostech nepřístupné příčiny. Proto jest vskutku poučný fylogenetický vývoj smyslových a »myslících« ústrojů, jak jej Haeckel vyličuje. Jediného momentu se zde dotkneme, který ukazuje k neodlučitelnosti čití smyslového od myšlení. Čití je vnímání vnějších podnětů, i jsou čidla ústroje povrchové. Předkem všech mnohobuněčných zvířat jest hypothetická gastraea. Jediná buňka protozoí se rozdělila, i povstala koule dutá (blastula) uvnitř naplněná tekutinou. Na jednom místě se počala stěna vchlipovati, dutiny ubývalo (jako když míč silně stlačíme) a výsledek vchlipování byla nová koule, ale o dvojitých stěnách, opatřená otvorem. Ta nazvána Haeckelem gastraea, prvožaludek, podobní jí tvorové dosud žijí, a každý vyšší živočich se v analogický tvar, gastrulu, vyvíjí z oplozené vaječné buňky. Vnější vrstva buněk takové gastraey slouží ku čití (a pohybu), vnitřní ku výživě a množení. U vývojových stadií vyšších zvířat slují ty dvě vrstvy prvolupeny zárodečné; ve vnějším povstávají základy nervové soustavy. Také u ssavců a u člověka z vnějšího lupenu zárodečného se trubicovitě odčleňují základy mozku a míchy, a později teprv vývojem posunou se do vnitra tělesného. Podporuje tu vývojezpyt snahu psychologie moderní, vyložiti tu počátek smyslový jako základní zjev psychický. Při tom nutno ovšem vědomí prohlásiti za stav duševní, který jest vlastní jen dokonalejším bytostem živým, asi jen těm, jež mají značně scentralisovanou soustavu nervovou. To jest i mínění Haeckelovo; klamně mu byla podkládána hypothesa vědomí atomového. Vskutku hlásal Haeckel oduševněnost nejmenších částic buněčných (nikoli vědomou*), a později přiznal, že tato »duše« může se vztahovati i k atomům. Steiner, Haeckelův obhájce, nám dává na ruku, co tato atomová duše jest: přitahov

*) V řeči r. 1875. »Die Perigenesis der Plastidule oder die Wellenzeugung Lebenstheilchen«, tištěné r. 1876.

a odpuzování. Nuže, chceme-li ty dva výrazy bráti do slova, jest docela možno z přitažlivosti a odpudivosti atomů vyvoditi celý duševní život třeba i lidský; neboť duši obdržíme na konec vždy z přírodních zjevů, když jsme ji tam dříve dali. Jeť přičítání skutečného přitahování a odpuzování přírodním tělesům čirý anthropomorfismus; jisto jest jen, že se k sobě a od sebe pohybují, ale přitahování a odpuzování předpokládá už chtění pohybu. Jak fysika o těch silách mluví, není na nich nic duševního; ale spekulací se z nich ihned stávají Empedoklovské φιλια a νεικος, láska a nenávist. Jaký jest vlastně poměr činnosti duševní »fysiologické«, nedovede Haeckel dobře říci; asi paralelismus těla a duše vyznívá z jeho mínění, že souvisejí s fysicko-chemickou výměnou látek. Mnoho asi nebude těch, jež by toto převedení duše na neznámé chemické změny nervstva uspokojilo. O poměru souzení, cítění a vůle ku představování nepraví Haeckel nic pozoruhodného; s důrazem se vyslovuje proti svobodě vůle. Má za to, že tento pojem vznikl nesprávným oceňováním neobyčejného rozvoje vůle, determinované jako vše ostatní, u člověka. Theoreticky vlastně nic nevede k pojmu svobody vůle a jest pochybno, zda prakticky, t. j. ethicky má její postulování takovou cenu, jak se tvrdívá; není-li vůle člověka determinována, nelze na ni vůbec působiti, ani ne na vlastní vůli vlastním myšlením; před tímto zázrakem ve světě umlkne všechno vychování a všechna příčetnost: a tak zachraňují mravnost zastanci svobodné vůle. Biologické pojímání duše samo sebou vylučuje víru v individuelní nesmrtelnost duše, jež vzniká s tělem, řídí se týmiž zákony dědičnosti a přizpůsobení a smrtí jeho též pomíjí. Tento »thanutismus« je podstatnou částí náboženského názoru Haeckelova.

Haeckel podává biologický hojný material poznatků ze »srovnávací«, »vývojezpytné« a »fyletické« psychologie. Při tom se však obrací proti introspektivní psychologii která o sobě prý jest nejdůležitějším pramenem poznání jedině pro jevy vědomí, v ostatních oddílech psychologie jen podřízeným; vůbec jest psychologie jen větev biologie. Nad to činí současným psychologům výtku, že místo co by aplikovali výsledky přírodních věd, dávají se slepě vésti schematy metafysických spekulací. Výtky Haeckelovy jsou tu dvojnásob neoprávněny. Předně moderní díla psychologická si vytýkají za přední úkol objasniti poměr duše a těla, a nezřídka prozrazují nemalé fysiologické znalosti svých autorů, metafysickým předpokladům se psychologie vyhýbá nyní více než kdy jindy. Po druhé biologické methody nemohou býti nikde v psychologii hlavním pramenem poznání; přímo pozorovati duševní děje můžeme jen na sobě, že a jak čije jiný tvor, můžeme souditi jen analogicky z projevů; podobně i sdělovati si své počitky můžeme jen s lidmi. Psychologie jest právě tak věda samostatná, jako biologie s fysiologií nejsou pouhou aplikací fysiky a chemie.

Kam spěje na konec monistická filosofie? Sdílí osud všech filosofií. Jako Řekové počali přírodní filosofií ionských fysiků, Sokratem zavedeni byli ku člověku, a v mystice neoplatonické oddali se náboženským představám, vede Haeckelova cesta z biologie přes anthropologii k theologii, se kterou úzce spíná se ethika. Svět jest jeden velikolepý system, že v něm jest spjato jednotným zákonem, nikde není cizorodých porušení, a všechny konsonance i disonance jeho bytostí stihajících se v ne-

ustálém chvatu i zápasu spojují se ve věčnou harmonii. Můžeme si mysliti vznešenější ponětí pro bytost, která jest předmětem našeho nejvyššího uctívání, než že jest příčinou a podstatou celého kosmu, všudy přítomná, všechno působící, mimo niž není žádného bytí? Bůh pantheistický jest vskutku nejdokonalejší, nelpí na něm nic z lidských nedokonalostí. Tím vyniká pantheism nad všechna positivní náboženství, kde bůh vždy více méně jest jen zdokonalený člověk. Ale všechna ta positivní náboženství měla lepší pochopení pro skutečné potřeby člověka, než pantheism. Čirá rozumnost se uspokojí úplně esthetickou koncepcí neosobního, nejvšeobecnějšího boha; ale člověk citový a volní, jakými po přednosti jsme, potřebuje v bohu otce a přítele, jenž jest nám podoben, s námi cítí a nám může pomoci. Proto křesťanství ovládlo tolik duší, že bůh jeho stal se člověkem; ne nepochopitelné abstraktum Trojice, nýbrž skutečná osoba spasitele a velekněze Krista je základem víry ve vykoupení. Ne neurčitého, nepřístupného boha, nýbrž heroa potřebujeme, jen ten může nám býti vůdcem a vzorem na temných a strmých cestách žití. Jistě lépe než biolog Haeckel pochopil smysl evolučního náboženství filosof Nietzsche, učiniv středem jeho ne boha, jenž jest, nýbrž nadčlověka, který má býti teprv zrozen.

Haeckel útočí ve jménu vědeckého poznání a vyššího náboženského poznání na anthropocentrická, anthropomorfistická, anthropolatrická dogmata, vůbec na celý anthropismus. V mnohém má pravdu, ale celkem jest v omylu. Člověka nikdy nevypudíme z jeho myšlení, všechno naše poznání a konání, věda, umění i náboženství jest lidské; ze svého nitra pozorujeme svět, s sebou vše musíme srovnávati, a co nejvyššího dovedeme říci, jest zase jen naše abstrakce. A Haeckelovi též nezbývalo, když mluvil o kultu monistickém, než personifikovati nejvyšší ideály krásy, pravdy a dobra ve třech vznešených bohyních. Na Haeckelových výrocích o kultu monistickém viděti jest úplnou neosobnost a tím prázdnotu pantheismu; dostupuje téměř již hranic komičnosti, co praví o monistických církvích, a chrámech vědy, které nastoupí místo nynějších kostelů, o oltáři hranic — vše to jest nepromyšlená utopie, neboť jen věčné dogma a osobní bůh mohou nábožensky býti uctívány, nikoli však abstraktum a pomíjející pravda. Jen svatým se staví chrámy, profannímu stačí klenba nebes, dílna pracovní a rodinná chatrč.*)

Plna omylů a neznalostí jest Haeckelova kritika náboženství, jmenovitě křesťanského. Křesťanství pokládá za nejchatrnější formu monotheismu, jež vlastně tritheismem, a s katolickým kultem Marianským tetratheismem. Nad ně staví vysoko mohamedanism a zvláště buddhism. To jest konečně subjektivní rozhodování, při kterém každému čtenáři jistě připadne Lessingovo stanovisko v »Nathan der Weise« — in abstracto,

*) Bez přímých vztahů k Haeckelovi jest nábožensko-ethický monismus, který u nás šíří karlínský lékař dr. Bulowa německou knihou »Die Einheitslehre (Monismus) als Religion« a stejnojmennou brožurou. Vyniká nad Haeckelův monismus církevnějším spojením svých přívrženců, nýbrž i dokonale nelogickým dogmatismem svého vyznání víry, kde pantheistický bůh, nezměnitelný zákon příčinnosti a svoboda vůle v jedné větě svorně k sobě se pojí.

Agitační brožurka K. Pelanta »Protiváha klerikalismu« před málo týdny vyšlá připíná výslovně k Haeckelovým vývodům. I její monismus jest nad míru naivní a dogmatický; jen proto, že u nás jako předešlý spis ukazuje jakousi populární species monismu, nabývá zajímavosti.

těžko říci, které vyznání bylo by nejlepší. Převrácené jsou představy Haeckelovy o historickém významu a vývoji křesťanství. Povrchnímu liberálovi před několika desítiletími stačilo říci »temný středověk« k odsouzení celého tisíciletí dějinného vývoje; ale přírodozpytec měl by při nejmenším zůstati věren své evoluční theorii. Středověký názor světový byl úplně přiměřen stavu středověkého lidstva v Evropě, přiměřenější, než jest kterákoli soustava filosofická nám, neboť tato nedovede nás zjednotiti a všechno naše myšlení nésti, jako to vykonal onen tak dlouhou dobu. A kdyby proti moderním názorům byly středověké sebe nedokonalejší, nebylo by možno je odsouditi; byly takřka nutnými orgány ideálního organismu lidstva ve vývojovém stadiu, které nutně předcházelo myšlenkový život nynějška. Mnoho ze středověku žije stále i v nejmodernějších z nás a jest schopno života; že nejen názor, nejednu instituci jsme odvrhli, když zbytečnou se stala, neznamená, že vůbec byla ničemna: zrovna tak živočišný organismus zbavuje se proměnou četných ústrojů, které pro dobu jeho larvového života byly užitečny, ano i nezbytny. Že věda ve středověku křesťanském byla potlačována, není pravda; církev sama šířila vzdělanost a měla učence, již všechno úsilí věnovali subtilným problemům theologicko-filosofickým; věda ve smyslu moderním pěstována nebyla, poněvadž středověk neměl vůbec smyslu pro přesné shledávání fakt a stanovení přirozené zákonitosti, vědecké poznání bylo všem lhostejno, neboť mysl se upírala v supranaturalismu a supranaturalism jen k theologickým a morálním záhadám. Teprv ku konci středověku filosofie přestala býti služkou theologie, a církev, která »druhou pravdu« z počátku trpěla, počala ji pronásledovati, když se samostatně hlásila k slovu. Ale ta perioda, zahájená nominalismem ve scholastice, je už rozkladem středověkého názoru světového. *) Že by mohamedanism více vědě přál než křesťanství, jest také omyl; vědečtí badatelé a filosofičtí myslitelé byli orthodoxním mohamedánům tak nebezpečnými kacíři, jako Galilei a Giordano Bruno katolické církvi. Zmatené představy o vývoji křesťanské věrouky u inteligenta naší doby už ani nepřekvapují, ač tradování jich ve vážné populárně-filosofické knize právem vyvolá u odborného znalce rozhořčení, ve kterém Loofs Haeckelovi všechnu vědeckou svědomitost upřel. Haeckel má příčinu ku hněvu na preláty a pastory současných církví křesťanských; ale nehezký stín vrhá na šediny vážného badatele, že nenávistí tou stihá křesťanství vůbec, a nešetří ani jasné postavy jejího zakladatele. A při tom se dopouští ještě neupřímnosti. Ví dobře, že jen ničemné instituce právní, bez citu a hlubšího pochopení člověka vtiskly znak hanby v čelo nemanželského dítěte, a přece on, jenž jako přírodozpytec nad ně má býti povznesen, chce snižovati osobnost Kristovu nesmyslnou povídačkou o dívce Mirjam, svedené římským setníkem Panderou, kterou dle nečistého talmudského pramene cituje po anglickém žurnalistovi Saladinovi velmi pochybné pověsti. **)

*) Viz: Fr. Drtina Myšlenková povaha středověku.

**) Saladin (Stewart Ross) God and His Book. Spis jest nízkým slohem psaný tok na křesťanské pojímání bible, pln nesprávných a nesmyslných údajů. Německý překlad »Jehova's gesammelte Werke« zhrubuje ještě originál. Není pochopitelno, jak takovou činihu mohl si Haeckel zvoliti za hlavní svůj pramen pro počátky křesťanství.

Důležitého vžití docházela evoluční theorie v ethice. Haeckel monistické mravouce věnuje zvláštní kapitolu. Něco zvláštního tu nepodává, a zdá se, že jest závislý podstatně na H. Spencerovi.*) Když jsme již dříve vytknuli ethickou cenu evolutionismu, stačí několika větami referovati. Poněvadž není žádného bytí posmrtného a žádných bytostí mimosvětných, jest mravní smysl života čistě pozemský. Egoismus v rovnováze s altruismem má říditi lidské konání, jsouť oba přírodní zákony, i altruismus podmíněný »sociálními instinkty«. Lásku k bližnímu, pro kterou vynalezl Haeckel zbytečné jméno »zlaté pravidlo« (jako vůbec vymyslil dosti zbytečných jmen), přejímá monistická morálka od křesťanství; odmítá však jeho pohrdání sebou, přírodou, rodinou a ženou. K podivu Haeckel na místě tom ani nezmiňuje se o základní ethické přednosti mravnosti vývoje před mravností vykoupení.

Svoje názory o umění vykládá Haeckel ve studiu o křesťanství, i míní, že evolutionistický monismus i v umění provede úplný převrat. Jest jisto, že příroda chová v sobě dosud neznámé předlohy pro uměleckou tvorbu, Haeckel nejnověji plnými hrstmi rozdává výběr ladných tvarů drobnohledné přírody mezi obecenstvo,**) ale nač teď celý jeho útok na křesťanské umění? Jde přec o umění nynější, a tu nelze pozorovati nějakou patrnou převahu náboženských látek, a tam, kde vzácná díla je za podklad berou, vždy mají svou velikost v tom, že jsou hluboce lidská. V literatuře světové náboženský problém má význam jako jiné veliké problémy psychické a sociální, hudba právě během našeho věku úplně vymanila se ze služby církve, z výtvarného umění sochařství nikdy nedovedlo býti dobře křesťanským, malba dokonce v přilnutí ku přírodě je dále, než kterýkoli obor lidské činnosti duševní; krajinomalba, jejímž Haeckel jest nadšeným ctitelem, právě v našich letech dokonalostí a výstižností svých výtvorů předstihuje ostatní větve tohoto rozsáhlého umění.

Haeckelovo mínění o státě (ostatně jen z jednotlivých zmínek vysvitající), není nikterak revoluční. O vědeckém stanovení národnosti, což přece pro biologa přímo lákavé jest thema, u něho se nedočteme, nic o jejím poměru ke státu, o vzniku politických útvarů. Stát jest Haeckelovi daný kulturní činitel, a sice nad jiné důležitý; jemu nenáleží starati se jen o osobní a majetkovou bezpečnost občanů, nýbrž pečovati i o celý duševní vývoj. Na určitou formu vládní neklade Haeckel žádnou váhu. Praví doslovně: Zda monarchie nebo republika, zdali aristokratická či demokratická ústava, to jsou podřízené otázky proti této hlavní a základní: Má moderní kulturní stát býti duchovní či světský? Má býti řízen theokraticky nerozumnými články víry a klerikální libovůlí neb nomokraticky rozumnými zákony a občanským právem? Kde mluví Haeckel proti nynějším poměrům politickým v Německu, vytýká vždy jen, že stát se dává v područí reakčních církví, kdežto ve prospěch jeho by bylo, sledovati zásady, které moderní věda stanovila. O kulturu ve smyslu tom se má stát postarati důkladnou reformou školství. Ač nepraví to výslovně, Haeckelovy reformní návrhy týkají se jen středního a vysoké školství. Právě však v úsudku o obecném školství by bylo nutno urč

*) Kde v biologii a psychologii jeví shodu se Spencerem, postačí přijmouti ku světlení společné evoluční stanovisko; tam jest Haeckel asi samostatný.

**) Kunstformen der Natur 1899.

se vyjádřiti o nejbolavějším bodu, o vyučování náboženském. Pro nevyvinuté úsudky dětí šestiletých přece jistě není míněna »monistická mravouka« a »srovnávací nauka náboženská«, kterou škola má podávati, kdežto vlastní náboženské vyučování jest věc soukromá. Dle toho, co povídá Haeckel o nutnosti výběru z bible, tedy naší biblické dějepravy pro elementární vyučování (v protestantských zemích dává se dětem bible přímo do rukou), zdá se, že pro obecné školství Haeckel podávání positivního náboženství, s odstraněním nepřístupné jeho metafysiky, připouští. Je-li možno na př. katolickému knězi vykládati náboženství bez dogmatu Trojice, inkarnace druhé božské osoby, transsubstanciace a t. d., zdá se býti velmi pochybno. Ale ani na našich nižších gymnasiích a jiných středních školách nedovolil by duševní vývoj žactva vědeckou ethiku a vědecké náboženství tradovati; snad ani učitelstvo k tomu by se nenalezlo, neboť víme, kolik dogmat se hlásá i z universitních stolic, které přec honosí se svobodou učení — třeba také přírodovědeckých. Kdyby Haeckel chtěl i tady applikovati svůj základní zákon biogenetický, musil by vyučování positivnímu náboženství, jež fylogeneticky naši kultuře předchází, školám přímo navrhnouti. Mnoho pěkných a časových slov povídá Haeckel o směru vyučování, jenž má více duševní činnost všestranně vyvinovati, než množstvím jednotlivostí paměť obtěžovati; přimlouvá se, aby dosavadní filologicko starohumanistický směr ustoupil záhy modernímu poznávání přírody a současné kultury, radí ku většímu pěstování uměleckých dovedností (zvl. kreslení) a pěstování tělesných schopností. *) Vysoké školy mají za úkol podávati vědu v její úplnosti a uváděti do vědecké práce; proto jest dostatečně vytknuta jich reforma požadavkem, aby veškeré vědy vycházely od poznatků přírodovědeckých a byly proniknuty duchem evolutionistickým; jak jmenovitě právnické nauky by veskrz byly tím přeměněny, netřeba vykládati nikomu, kdo zná nynější jejich stav.

Evolutionistický monismus jest více než system filosofický. V jeho dosah náleží už řada různých filosofických systémů a ukazuje nám, že jest v moderním myšlení mocný směr, tíhnoucí ku velikolepému úkolu, vybudovati nový názor světový, jenž by byl vědou, filosofií i náboženstvím zároveň. Jest dosti zřejmo, že dříve než takové dílo s úspěchem bude možno podniknouti, bude nutno každou jednotlivou vědu v tomto novém smyslu vzdělati; leč právě tato práce předpokládá, aby myslitel ji konající měl ve hrubých obrysech stále všeobecný, celkový úkol před sebou. Haeckel ve »Všeobecné morfologii« ujal se nového přepracování biologie, jehož výsledky v rámci celé »monistické filosofie« později znovu podal; právě tato biologická práce, jejíž výsledky z nemalého dílu jsou výborné a velecenné, bude míti své vynikající místo v dějinách synthetické filosofie. Četné nedostatky, ba nesprávnosti v jiných vědách ubírají ovšem knize tak širokých cílů, jako jsou »Welträthsel«, na přesnosti, mnohé z nich mohly býti již použitím vhodnějších pramenů odstraněny; le v celém souboru moderních věd se vyznati jest i pro badatele nejbsáhlejšího vzdělání a nejpronikavějšího úsudku věci téměř nemožnou.

*) Zcela podobný program mají někteří moderní paedagogové, tvrdíce, že »neohumanismus« vede ku soustředění učiva kolem mateřské řeči, historie a přírodních věd.

Nesnáze vzrůstají i na jiných stranách; možno viděti naivní enthusiasmus Heackelův, že na konci století a na sklonku své myslitelské činnosti vysílá pohled do dvacátého věku, v němž tuší století úplného vítězství monismu. Větší jest dílo, jehož se ujal, než sám mistr tuší; nesčetné jsou zástupy, které ani si neuvědomují, v jaké myšlenkové rozpory zavádí víra, kterou neuznávají; málo dosud je těch, kteří cítí potřebu rozhodnouti se mezi starou a novou vírou. Nauka není ještě zralá, a ústa ani nejlepší části lidstva nejsou připravena pro ovoce nové chuti. Přece však Haeckelova konstrukce, přes nedostatek filosofické kritiky a z něho plynoucí snahu po stanovení absolutní pravdy, jejímž výsledkem jsou dogmatické základy na jedné a fantastické vývody na druhé straně, nám ukazuje, co z přírodozpytu, moderní vědy faktů, nám vzroste, když upřímně a odhodlaně do konce důsledky jeho se domyslí. *)

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z »Diaboliques« Barbeye d' Aurevilly. (Pokračování.)

»Jediná věc, — pokračoval vypravěč tohoto příběhu, ve kterém jest všechno pravdivé a skutečné, jak městečko, ve kterém se udál a kteréž on dovedl vylíčiti tak trefně, že kdosi, méně diskretní než on sám, právě vyslovil městečka toho jméno, — jediná věc, jež měla, ať nedím podobu vášně, ale ve které konečně znáti bylo jakýs ruch, jistou dychtivost a živý zájem v této zvláštní společnosti, ve které mladé dívky nosily osmdesátiletou nudu ve svých srdcích čistých a neznepokojených, byla hra, vášeň sešlých duší.

Hra byla tou velikou událostí těchto starých šlechticů, jakoby střižených podle patrony velikých pánů feudálních a odsouzených k nečinnosti jako staré slepé ženy. Hráli jako Normani, předkové Angličanů, národ to na celém světě do hry nejnáruživější. Kmenové příbuzenstvo s Angličany, pobyt v Anglii po dobu vyhnanství, důstojnost mlčenlivé hry a zdrženlivé, jako vysoká diplomacie, přiměla je zvoliti za svou hru whist. A tento whist vrhali do bezedné propasti svých pustých dnů, aby je hrou vyplnili. Každý večer po dîner hráli až do půlnoci anebo do jedné hodiny z rána, na venkově pravé to orgie saturnální. Událostí dne byla partie markýze Saint-Alban. Markýz byl jaksi vrchní hlavou všech těch šlechticů, již chovali se k němu s onou uctivou vážností, rovnající se aureole, když jsou úcty hodni ti, kdož ji prokazují.

Markýz byl silným hráčem. Bylo mu 79 let. S kým on již nehrál? V nejhorší dny emigrace hrál on s Maurepasem, s hrabětem Artois, stejně obratným hráčem whistu jako ve hře s míčem, s knížetem Polignac, s knížetem Lippe, s biskupem Ludvíkem Rohanem, s Cagliostro, s Foxem, s Dundasem, se Sheridanem, s princem Walles, s Talleyrandem, s ďáblem když táhl do pekla. Musil tedy míti spoluhráče sebe hodné. Obyčejně Angličané, jimž dostalo se přístupu do salonů této šlechty, dodávali dů-

*) Ku konci roku 1900. vyšla brožura H. Schmidta Der Kampf um die Welträthsel, jež poskytuje jasný obraz bojovného ruchu, který poslední kniha Haeckelova v Německu vyvolala zároveň s pečlivým sestavením bibliografickým.

stojný kontingent k této hře, o níž mluvilo se jako o instituci a již nazývali whistem pana de Saint Albans, jako u dvora se říkalo whist králův.

Jednoho večera byli u pani de Beaumont hrací stoly připraveny; k partii velikého markýze očekávali Angličana, pana Hartforda. Angličan byl něčím jako průmyslník, měl přádelnu na bavlnu v Pont-aux-Arches, mimochodem řečeno jednu z největších továren v této zemi tak nepřístupné novotám, ne z nevědomosti anebo duševní těžkopádnosti, nýbrž z oné obezřetnosti, která tak vyznačuje kmen normanský. Dovolte mi ještě poznámku: lidé v Normandii připomínají mi vždycky lišku u Montaignea, jež vyznala se tak dobře v logice. Kam položí svoji tlapu, tam řeka dojista ztuhne a oni také dovedou svojí mocnou tlapou přitlačiti.

Avšak abychom se vrátili k tomuto Mr. Hartfordovi, jejž mladí lidé nazývali krátce Hartfordem, ačkoliv dobých padesát let leželo na jeho jak stříbro bílé hlavě a jejž vidím ještě před sebou s vlasy krátkými a bílými, jako s čepičkou z bílého hedvábí — Hartford byl miláčkem markýzovým. Co na tom divného? Byl on hráč velikého slohu, muž, jehož život (jinak hotová fantasmagorie) nabýval teprve významu a jsoucnosti, když držel karty v ruce, muž konečně, jenž stále říkal, že největší štěstí jest vyhráti ve hře a štěstí hned potom největší, prohrati: skvělý axiom, jejž si přivlastnil od Sheridana, ale jehož užíval způsobem takovým, že se mu to odpouštělo. Ostatek nehledě k neřesti hry (pro kterou by mu byl markýz de Saint-Albans prominul i největší ctnosti) měl prý Hartford všechny ony farizejské a protestantské vlastnosti, jež Angličané zastírají pohodlným slovem ctihodnost. Platil za dokonalého gentlemana. Markýz odvážel si ho často na celý týden na svůj zámek La Vanillière a v městě vídal se s ním každý večer. Tento večer divil se kde kdo, i sám markýz, že cizinec tak přesný, až úzkostlivě přesný, se opozdil.

Bylo v měsíci srpnu. Okna stála otevřena nad jednou z těch krásných zahrad, jakých není než na venku, a mladé šlechtičny sesednuvše se do výklenků bavily se mezi sebou sklánějíce čelo nad svými ručními pracemi. Markýz seděl u hracího stolu a vraštil svoje bílé dlouhé obočí. Lokty opíral se o stůl. Jeho ruce stařecké krásy, na nichž spočívala jeho brada, podepíraly jeho vznešenou postavu, užaslou s majestátností Ludvíka XIV., že má čekati. Sluha ohlásil konečně pana Hartforda. Ten vešel v navyklém bezvadném držení těla, s běloskvoucí náprsenkou, s prsteny na všech prstech, jak jsme od té doby viděli jen u Bulwera, indický hedvábný šátek v ruce a (ježto přicházel z hostiny) na rtech vonnou pastilu, jež měla rozptylovati zápachy sardelového oleje, harvey-sauce a portského vína. Nepřišel však sám. Pokloniv se markýzovi, představil mu jako štít proti všem výtkám jednoho ze svých skotských přátel, p. Marmora de Karkoel, jenž jako bomba vpadl k němu, když právě obědval, a jenž byl nejlepším hráčem whistu z trojjediného království.

Okolnost ta, že byl nejlepším whisteurem celé Anglie, vyloudila laskavý úsměv na bledých rtech markýzových. Bez meškání se dali také o hry, Dychtiv hry nesvlékl de Karkoel ani rukavic, jež dokonalostí svojí připomínaly slavné rukavice Bryana Brummella, na nichž pracovali i zvlášť vycvičení dělníci, dva výhradně na ruce a jeden na palci. Byl poluhráčem pana de Saint-Albans. To místo postoupila mu ovdovělá vévodkyně Hautcardonová.

Tento Marmor de Karkoel byl, mé dámy, co do zevnějšku kolem dvacetipěti let; ale žhavé slunce, neznámé námahy anebo snad vášně nasadily na jeho oblićej masku člověka pětatřicetiletého. Krásný člověk nebyl, ale charakteristicky význačný. Vlasy jeho byly černé, velmi tvrdé, nepodajné, trochu krátké, a jeho ruka často je shrnovala se spánků na zad. V tomto pohybu byl zvláštní příserný výraz. Jakoby jim chtěl odehnati vzpomínky. Byl nápadný hned na první ráz a jako vše hluboké zůstal nápadným povždy. Znal jsem tohoto Karkoela několik let a mohu říci, že tento chmurný posun, desetkráte za hodinu se opakující, vždy vyvolal týž dojem a největšímu zástupu lidí vnukal tutéž myšlenku. Jeho pravidelné ale nízké čelo projevovalo odvahu. Jeho oholený ret (tehdy ještě nenosili knírů, jako dnes) byl jako kámen nepohnutý, že by byl dohnal Lavatera k zoufalství a všechny lidi, jež jako onen věří, že tajemství člověka spíše se vyjadřuje v pohyblivých liniích kolem úst než ve výrazu očí. Když se smál, oči jeho se nesmály, a ukazoval zuby bělostné jak perle, jakéž mívají někdy Angličané, děti moře, aby si je pak jako Číňané zkazili anebo začernili v zátopách hnusného svého čaje. Obličej jeho byl podlouhlý, vpadlý, pleti v základě barvy olivové, ale žhavě ovanutý paprsky slunce, jež nemohly býti paprsky tupého slunce mlhavé Anglie. Nos jeho byl dlouhý a přímý, ale přečníval klenutí čela a dělil jeho dvě macbethovsky černé oči, spíše temné než černé a velmi blízko u sebe, což prý jest známkou výstřední povahy anebo jisté duševní choroby. Oděv jeho byl vybraný. Sedě po svém zvyku nedbale u stolku, zdál se větším než ve skutečnosti byl, z příčiny nepatrné nesouměrnosti vrchní části těla, neboť byl v celku malý; ale nehledě k připomenutému nedostatku velmi dobře byl rostlý a zdálo se, že dříme v něm pružná svižnost jako v sametové kůži tygra. Zda francouzsky dobře mluvil? Hlas jeho, to zlaté dláto, kterým tesáme své myšlenky v duše svých posluchačů a svádíme je k pokušení, měl cosi harmonického s připomenutým jeho posunem, na který ještě dnes nemohu vzpomenouti, abych o něm nepřemýšlel. Tolik jest jisto, že toho večera jeho hlas žádné nitro nerozechvěl. Pronášel obyčejným přízvukem jen posvátná slova »Tricks« a »Honneurs«, ta jediná slova, jež ve stejných intervalech prorážeji posvátným tichem, ve které se hali hráčové whistu. Tak nikdo v tomto ohromném saloně plném lidí, pro něž příchod nějakého Angličana nebyl ničím zvláštním, nepovšiml si, kromě stolu markýzova, tohoto neznámého hráče, přivlečeného sem Hartfordem. Mladé šlechtičny neotočily ani hlavy po něm, aby ho spatřily. Právě rokovaly (v tu dobu vešlo v obyčej rokovati) o sestavení předsednictva jejich kongregace a o odstoupení jedné místopředsedkyně, jež toho večera nepřišla návštěvou k pí. de Beaumont. To bylo trochu důležitější než ohlédnouti se po nějakém Angličanovi anebo Skotu. Byly již trochu znuděny tím věčným přílivem Angličanů a Skotů. Člověk, který jako ti ostatní neměl smyslu než pro dámu kulovou a žaludovou. A k tomu protestant a kacíř! Ještě kdyby to byl katolický lord z Irska! Co se týče starších osob, ve hr" již zabraných u jiných stolů, když byl ohlášen Hartford, vrhly jen roz tržitý pohled po cizinci, jenž za Hartfordem kráčel, a hned se pohrou žily vši duši do svých karet, jako labutě do vody noří celou délk svých krků.

P. de Karkoel vyvolen byl za spoluhráče markýze de Saint-Albans, a proti p. Hartfordovi hrála hraběnka du Tremblay de Stasseville. Její dcera Herminie, nejsladší květ mezi dívkami bavícími se ve výklencích salonu, hovořila právě se sl. Ernestynou de Beaumont. Náhodou obrátily se oči sl. Herminie ke stolu, u kterého její matka hrála.

»Pohleďte Ernestyno«, pravila polohlasem, »jak tento Skot vynáší.«

P. de Karkoel jal se svlékati své ruce. Vytáhl z vonné kamzičí schrány své bílé a krásně modelované ruce, hodné zbožňování, kdyby to byly ruce dámy, a rozdával karty jak se to při whistu koná, jednu za druhou, ale s vlnivým pohybem ruky, tak neobyčejné rychlosti, že to právě tak uvádělo v podiv jako virtuosní technika Lisztova. Člověk, jenž tak dovedl zacházeti s kartami, byl dojista nad nimi pánem. V tom zdrcujícím a augurském způsobu, jak rozdával karty, bylo jistě deset let cviku v nějaké herně.

»Tak se obtíž překonává špatným tonem«, pravila pyšná Ernestyna, stahujíc ret co nejpohrdlivěji, »ale vítězem zůstane špatný ton.«

Tvrdý to soud od mladé dámy; ale dbáti dobrého tonu bylo důležitější pro tuto krásnou hlavičku, než míti ducha Voltaireova. Sl. Ernestyna de Beaumont minula se jistě povoláním a měla by zemříti žalem, že není camera major španělské královny.

Způsob, jakým pan de Karkoel hrál, v ničem nezadával jeho podivuhodnému rozdílení karet. Hrál s takovou jistotou, že markýzovi radosti planuly zraky, povznášelť hru někdejšího spoluhráče Foxova na samé vrcholy, ano až na výši hry tohoto. Jakákoli převaha jest zdrojem neodolatelného pokušení, jež vás rázem schvátí a moci strhuje v okruh vlastní. A to není vše. Ona vás oplodní strhujíc vás s sebou. Pomněte těch slavných vítězů konversace! Odpovídají vám, ale zároveň inspirují vás k odpovědi. Jakmile umlknou, hlupáci, zbaveni paprsku, jenž je ozlacoval, potuchle tápají po mělčině konversace jako leklé ryby obrátivše se ukazují světlé břicho bez šupin. P. de Karkoel uměl více než rozpalovati krev člověka, jenž vyčerpal všechny vášně: vyvyšoval markýze ve vlastních jeho očích, korunoval závěrečným kamenem vrchol obelisku, dávno již vym ěřeného, jejž sobě tento král whistu postavil v tiché svatyni své pýchy.

Přes nadšení, které jej rozjařovalo, markýz pozorně zabodával se za hry do cizince očima z pod jemných vrásek, jež se paprskovitě sbíhaly u koutků jeho oči. Tento Skot nemohl ani býti pochopen, oceněn a užit než jen velmi silným hráčem. Jevil onu hlubokou, v sebe ponořenou přemítavost, jež hrouží se v kombinace o všech náhodách hry, halíc se maskou vznešeného klidu. Vedle něho byly by se zdály sfingy, sedící na lávě basaltu, genii důvěřivosti a sdílnosti. Hrál, jako by měl tři páry rukou na držení karet, aniž staraje se o to, či to ruce jsou. Poslední vanutí tohoto srpnového večera, tichá a vonná, kolébala se nad třiceti hlavami mladých šlechtičen a napojivše se novými vůněmi a čistými výdechy na tom záhoně líbezných hlav, [illegible] tila se na tvrdém čele, širokém a nízkém, jako ze živého mramoru najícím ani jediné vrásky. On neměl o tom ani tušení. Jeho nervy y němy. V tu chvíli, to jest pravda, právem se nazýval Marmor! Nea ovšem připomenouti, že vyhrál. (Pokračování.)

Základy morálky dle čínských filosofů.

Filosofové čínští mají za to, že »lidská přirozenost« je původně dobrá. Dle nich přichází člověk na svět nikoliv »poskvrněn hříchem«, nýbrž dobrý a čistý, přístupný všem zásadám mravním a schopný, býti veden bez obtíže na dráze nejvyšších ctností.

Čínští myslitelé vědí však dobře, že svět oplývá zárodky zkaženosti, a že »dobrá přirozenost« člověka může se zhoršiti stykem s nimi. Proto jest nutno, mládež vésti, vychovávati, učiti a chrániti ji před nástrahami zkázy, které ji ohrožují, poskvrňují čistotu »přirozenosti« a připravují člověka o všecko štěstí. Čínští filosofové totiž soudí, že ctnost a štěstí jsou pojmy souvztažné, neb abychom lépe vyjádřili jejich myšlénku, že štěstí jest odměnou ctnosti.

Filosof čínský nevěří v přirozenou, morální nebo duševní rovnost lidí. Ačkoli se všichni rodí s »dobrou přirozeností«, různí se tato velice podle jednotlivců. Toto tvrzení však neodůvodnil ani Confucius ani Mencius, ba ani žádný z jejich žáků. Jest pouze dovoleno, vyvozovati z jejich úhrnného učení, že přičítají rozdíly individuální jenom dědičnosti rovněž jako my.

Jistí privilegovaní jednotlivci, lépe nadaní než ostatní lidé, snadno poznávají povinnosti a vedou ctnostný život; to jsou (ching-jin) »svatí« a »lidé dokonalí« (ching-tche).

»Svatí mužové« zanechali potomstvu všecka řemesla, umění, základy mravovědy a vlády: Když svatí mužové byli vyčerpali všechny schopnosti svých očí, zůstavili potomstvu kružidlo, pravítko, přístroj nivelační a olovnici k vyrábění předmětů čtverhranných, kulatých, plochých a rovných; a tyto nástroje nemohly býti dosud nahrazeny jinými. Když byli docela vysílili svůj smysl sluchový, zanechali potomstvu šest liu neb hudebních pravidel, které vypočítávají pět tónů; a tato pravidla nemohla býti dosud nahrazana jinými. Když byli vyčerpali všecky své rozumové schopnosti, všecka vnuknutí svého srdce, zůstavili potomstvu plody svých rozjímání, odkazujíce mu takový způsob vlády, který nedovoluje zacházeti krutě s lidmi, a lidumilnost zavládla celou říší. (Meng-Tseu, I, 1.)

»Mudrci«, kteří zaujímají druhý stupeň mezi lidmi, po »svatých« a nad »lidmi sprostými«, jsou schopni dosíci téhož cíle jako »svatí mužové«, ale za tím účelem jest jim se věnovati dlouhým studiím a neustále se namáhati. Jenom takovým způsobem dosáhnou toho, že »se stotožní se zákonem povinnosti«. »Mudřec« neustane nikdy ve studiu zákonův a povinností. Neomezuje se na konání obyčejných ctností, věnuje všecky své síly neustálému pátrání po zákonech ještě neustanovených a upevňuje se každodenně tím více v plnění povinností a ctnostném životě.

Všichni lidé, kteří znají své povinnosti a vedou ctnostný život, tvoří sbor »lidí dokonalých«, které čínští filosofové staví za každé příležitosti proti »lidem sprostým«. Člověk, vyšší dokonalostí vynikající, liší se ode všech jiných lidí již svým zevnějším chováním.

Mravní vlastnosti, kterými se vyznačuje »člověk dokonalý«, jsou velmi dobře vylíčeny v následujícím místě knihy Lun-Ju. Koung-Tseu

praví: »Člověk dokonalý neb člověk ctnostmi vynikající, má devět hlavních podnětů k rozjímání: divaje se, zamýšlí osvítiti svůj rozum; naslouchaje zamýšlí se poučiti; ve svém zevnějšku snaží se zachovati klid a spokojenost; ve svém jednání snaží se vždy zachovati důstojnost a vážnost; ve svých řečech zamýšlí vždy zachovati pravdivost a upřímnost; snaží se budíti vždy úctu svými činy; ve svých pochybnostech zamýšlí vyptati se jiných; ve hněvu pomýšlí na to, aby mírnil své pohnutí; vida, že mu kyne zisk, pomýšlí na spravedlnost.« (Lun-Ju, XVI, 10.)

Výrazy »člověk dokonalý« a »učenec« jsou, rovněž jako výrazy »mudřec« a »filosof« často zaměňovány v klasických knihách. Je to docela rozumné, ježto dle učení čínských filosofů jedině vychování a vzdělání může vésti k mravnímu stavu, kterým se vyznačuje »člověk dokonalý«.

Dokonalému člověku jest plniti důležité povinnosti vzhledem k ostatním lidem; udržuje se s obtiží na svém místě a stane se snadno, jak pravil Ježíš, »předmětem pohoršení«, ale slouží také za vzor a příklad. Tseu-Koung praví: »Chyby člověka dokonalého jsou jako zatmění slunce a měsíce. Dopustí-li se omylu, všichni lidé je vidí; opravuje li se, všichni lidé ho pozorují.« Tseu-Koung praví: »Dokonalý člověk pro jediné slovo, které mu uklouzne, jest pokládán za velikého znalce všech věcí, a zase pro jediné slovo jest pokládán za nevědomce. Musí tedy mluviti velice obezřele. (Lun Ju, XIX, 21—25.)

Poučovati lidi jest v očích čínských filosofů největší čest, po jaké vůbec možno toužiti, a zároveň nejdůležitější povinnost těch, kteří jsou schopni ji plniti; proto »dokonalý člověk« má se starati o zdokonalení jiných lidí tím, že je poučuje. Povinností člověka vzdělaného a »dokonalého« není pouze poučovati a zušlechťovati jiné lidi, nýbrž on jest přirozeně určen k tomu, aby jim vládl.

Dle názoru čínských filosofů jest nesmírný rozdíl mezi »člověkem dokonalým«, to jest vzdělaným člověkem, který sebezdokonalováním dospěl k vrcholu ctnosti, a »člověkem sprostým« neb hrubým, nevzdělaným, nemajícím vlastností mravních, kterých lze nabýti pouze studiem. Proto čteme v knize Meng-Tseu (II, 28) otázku: »Čím se liší člověk sprostý od zvířete?«

Přirozená nerovnost, která existuje mezi lidmi, přichází k platnosti vlivem různých podmínek životních a zvláště vychováním. Přes tuto vrozenou nerovnost může každý člověk při vytrvalé práci a pilném studiu, spojí-li s rozumem hledání »zákona povinnosti«, poznati všecky ctnosti, vésti vzorný život a následovně státi se »mudrcem«, »člověkem dokonalým«, schopným učiti a ovládati jiné lidi.

Plody, které můžeme sklízeti, věnujeme-li se vytrvalému studiu, jsou velmi jasně naznačeny místem následujícím. Filosof praví: »Ovládněte dokonale to, čemu jste se právě naučil, a učte se neustále něčemu novému; pak se budete moci státi učitelem lidstva.« (Lun-Ju, II, 11.)

Z předcházejícího plyne, že čínští filosofové, ač nepřipouštějí přirozené rovnosti lidí, přece jsou toho náhledu, že všichni lidé mohou úsilím a vytrvalostí dosíci všech vědomostí a ctností, kterých vyaduje vzdělávání a ovládání lidu. Tato rovnost před vzděláním a možnost, dosáhnouti jím nejvyšších hodností, jest opravdu význačnou stránkou všech politických a sociálních zřízení Číňanů i Anamitů.

Následkem toho se shledáváme v Anamu a Číně s mravy tak demokratickými, že stěží nalezneme podobné v zemích, které se těší nebo si lichotí, že se těší nejpokročilejší správě demokratické. Je zvláště důležito pro pochopení čínských filosofů, a bije to do očí politika v Číně i Anamu, že se nikdy demokracie těchto zemí ani v theorii ani v praxi nezvrhne v demagogii. Každý ví, čím by se mohl státi »učitel« a »správce« lidu prací a dobrým chováním; avšak díky zásadám, které všichni čerpají ve škole, a kterými celý národ jest jaksi proniknut, každý má v úctě své představené a zachází laskavě se svými podřízenými. Také není vůbec národa, který by byl lépe hierarchisován od shora dolů na žebříku sociálním než Anamité Číňané; každý tam dovede poslouchati a poroučeti.

Hlavním účelem sebevzdělání jest znalost povinností lidských. Dějepis, který zaujímá přední místo ve vyučování Číňanů i Anamitů, je zvláště pokládán za praktickou školu vzajemných povinnos í mezi panovníkem a poddanými. Není vůbec národa, u kterého by vyučování politickým naukám zaujímalo tak důležité místo. Ve všech vesnicích a osadách jsou školy; všecky děti chodí do nich a všechny se učí správě a ovládání lidí. Zároveň jsou poučovány, že každý má žíti spokojen se svým osudem, neodříkaje se však jeho zlepšení.

Základy vzdělání a mravovědy spočívají ve studiu lidské přirozenosti, nebo dle jiné myšlénky čínských filosofů ve znalosti pohnutek činů. Z této znalosti vyplývá sebezdokonalování, o kterém každý člověk má pracovati.

Aby se zdokonalil, musí každý nejprve zkoumati »podstatu věcí«, příčiny a následky, pohnutky činů. Takto nabývá »mravních vědomostí«, z nichž plyne čistota úmyslů, poctivost svědomí, přímost povahy. zdokonalování »osoby« lidské a dokonalost. Zdokonalování sama sebe má za následek dobrou správu rodiny a konečně i říše; důsledkem toho jest mír a soulad ve světě.

Mimo to znalost »pohnutek činů« vede ke znalosti »určení« člověka. Toto »určení« představuje souhrn povinností, které má každý plniti dle postavení, které zaujímá. Každý člověk chová v sobě princip svého určení, které jest naznačeno přirozenými náklonnostmi; chce-li proto dojíti svého určení«, musí každý své »záliby učiniti čistými a upřímnými«, to jest přivésti je ve shodu s přirozenými náklonnostmi. V sobě samém nutno hledati mravní měřítko činů.

(Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Gottfried Keller: Lidé seldwyléti. Přeložil K. Kamínek. (Nákl. J. Pelcla.) Touto knihou je k nám poprve uveden autor, jenž zasluhuje — bez přehánění řečeno — jména nejlepšího novellisty Němců v XIX. století, nejšťastnějšího dědice odkazu Goethova v oboru prósy. Nic nevadí, že sláva jeho ani ve vlasti neplní hlukem trhy a noviny a že knihy jeho nepatří k modní četbě Kdyby byl psal v Paříži nebo v Londýně, četl by ho celý svět jako čte Dickense, Balzaca nebo Kiplinga. Ale ovšem, on nečerpá látky z šumné vřavy moderních velkoměst, ani z exotických prostředí, není ani pathetický, ani sentimentální, ani kousavý, ani pikantní, ani lehtavý, ani fantastický; v nevinně humoristickém zabarvení spodobuje jen kutění lidiček v idyllických městech své malé švýcarské domoviny, země, která nemá žádných velikých a hlučných center literárních. A pak nezapomeňme: osobnost váženého a rozšafného tohoto státního písaře curyšského má v sobě něco starosvětského a chybí jí všecky ty vlastnosti, jimiž moderní romancieři dovedou si získávat dámské čtenářstvo — a to, jak přece víte, rozhoduje dnes v prvé řadě o úspěchu prosaisty. Neměl nervů, řekl o něm správně Max Harden. Byl-li i v Německu nucen státi v přízni velikého davu čtenářského za Freytagy, Spielhageny a jinými, kteří mu po stránce umění nesahají ani po pás, možno říci, že u nás je sotva jméno jeho známo. Souvisí to už také s tím, že od let šedesátých byl zájem o německou literaturu postaven u nás do seznamu národních hříchů. Od úspěchů Moderny ovšem přestali i naši vlastenci zavírat oči před literární produkcí našich sousedů; Hauptmann, Halbe a Hartleben slouží dnes za vitanou modní okrasu divadelních repertoarů, ale co jsme ve sledování německé literatury od doby pogoethovské až do příchodu moderní generace z vlastenecké úzkoprsosti prospali, dohání se nyní velmi zvolna. Jména jako Grillparzer, Hebbel, Ludwig, C. F. Meyer a j. jsou pro velkou většinu literárního našeho obecenstva právě jen jména, nic víc. Jejich umění v celé své síle a plnosti bude musit být pro ně teprv odhaleno. Ještě více to platí o Kellerovi. A proto mi nezbývá, než počít údaji konversačních lexikonů. Gottfried Keller narodil se r. 1819. v Curychu, chtěl se věnovati nejprve krajinomalbě, až teprv po letech bloudění našel pravou dráhu v literatuře. Debutoval v r. 1846. sbírkou »Gedichte«, po nichž r. 1851. sledovala druhá »Neue Gedichte«. Ale ani lyrika nebyla vlastní rou pro jeho bytost, tak uvnitř klidnou, zralou, a vlastně nikdy mladou. ecko u něho tíhlo k pohodlnému, širokému, epickému líčení a humon zabarvené životní moudrosti. Takovým se ukázal hned v celé šíři

svého umění ve svém velikém autobiografickém románě »Der grüne Heinrich« (1854), v němž líčí historii svého omylu ve volbě povolání, jakož i svůj umělecký a náboženský vývoj. Po něm následovaly dva díly povídkového cyklu »Die Leute von Seldwyla«, jenž platí všeobecně za vrchol jeho tvorby. R. 1861. stal se prvým písařem curyšským, kteréžto úřad zabral tak všechen jeho čas a síly, že zarazil téměř všecku jeho činnost literární. Jen jediná kniha »Sieben Legenden« datuje se z těchto let. Teprv, když se r. 1876. úřadu vzdal, tedy na samé hranici stáří, rozkvětlo nové jaro jeho tvorbě. Jest znamenáno knihami »Züricher Novellen« (1878) (z nichž jmenovitě »Der Landvogt von Greifensee« a »Das Fähnlein der sieben Aufrechten« patří k jeho mistrovským kusům), cyklus novell »Das Sinngedicht« (1882) a satyrický román »Martin Salander« (1886). Zemřel r. 1890. Do literárního ruchu nijak jinak nezasahoval, ale přece dovedl ze své odlehlosti získati si velikou obec ctitelů mezi umělecky nejvytříbenějšími vrstvami čtenářů. I Moderna na svých kritických taženích zastavovala se před jeho zjevem s největší úctou. Nejlepší o něm monografie pochází z péra Otty Brahma, známého průkopníka Ibsenova v Berlíně. A význam Kellerův v Německu jistě poroste tou měrou, jakou se tam rozšíří na místě dřívějšího poklesléhо literárního vkusu zájem pro pravé umění, neboť Gottfried Keller je mezi všemi německými prosaisty své doby ten, jemuž především sluší název umělce. Přečtěte si jen prvou povídku této knihy »Pankrác Uměný« a ráz jeho umění vysvitne vám hned a vtiskne se vám nezapomenutelně v paměť. Klassickou je v tomto ohledu na př. stránka, na níž několika rozkošnými idyllicky-humoristickými tahy kreslí kutění a civění bodrých měšťénínů seldwylských — Seldwyla je jméno fiktivní, představující průměrný typ švýcarského městečka »ein sonniger und wonniger Ort irgendwo in der Schweiz« — za letního odpůldne, kdy Pankrác z domu před lety uteklý vrací se jako velký pán ze svých dobrodružných životních běhů. Postřehnete tu hned přední rys Kellerova umění: lásku k malému Dovede se s maskou rozšafné vážnosti pohodlně uvelebiti do malých, zapomenutých zákoutí života, ohřívati se s rozkoší v jejich idyllickém teple, chutnati s epickou šíří plnost života, která se manifestuje na každé došce střechy, na každém slově a gestě těchto počestných řemeslníků, hráti si na Homéra filistrů. Pravím výslovně hráti a mluvím o masce, neboť není třeba k tomu obzvláštního důvtipu, abyste pod tímto náramně důležitě se tvářícím tónem zahlédli šibalský, ale při tom dobrotivý úsměv duchaplného humoristy, jenž se sklání k těmto titěrnostem jen proto, že má z nich vysokou ironickou rozkoš. Napadají vám při tom jména podobných básnických ozlacovatelů malých věcí; Dickens, Jean Paul a krajan Kellerův, ženevský Francouz Rudolf Töpffer, autor „Bibliotheky mého strýce.“ Ale nad těmi všemi vyniká Keller svou stylovou vyrovnalostí, klassickým klidem a jasem, jenž oblévá každou stránku jeho vypravování. A dospějete-li konečně až k závěru této prvé povídky, až k oné historii o alžírském lvu, jenž napravil hlavu umíněnému Pankrácovi, uzříte, že ke všemu uměleckému požitku spadl vám nepozorovaně do klína i šťavnatý plod ze stromu životní moudrosti. To je další rys Kellerovy osobnosti: tato paedagogická příchuť každého jeho příběhu, taková zlatá zrnka z filosofie zralého, v klidu a normálu

vzrostlého ducha. Zralé je všecko, co kdy vyšlo z jeho péra. On se svým mistrem Goethem manifestuje v literatuře tou měrou psychologii mužné zralosti jako naproti tomu na př. Heine, Musset, Lermontov kvasivou, dusně sladkou poesii mládí. Zde u Kellera naproti tomu nalézáme všude, i v dílech jeho mladších let, jakousi usedlost, nikdy však filistrovskou, jakousi poesii stáří, nikdy však senilnost. Je to taková jasná zářijová pohoda, takové babí léto života, při němž vzpomínám na Boecklina, jak sám sebe vymaloval: mužná, pevná hlava starého pána s vážným úsměvem na rtech a pohárem vína v ruce. Neuvádím sem jen náhodně toto veliké jméno. Čtete-li tyto veselé i smutné historky ze švýcarských měst, cítíte tu zvláštní lokální vůni vzduchu, jejž dýchal i on, jenž maloval »Ostrov mrtvých« a »Kraj blažených« a jenž dokonce s Kellerem a C. F. Meyerem tvořil trojici přátel. Vyslovíte-li tato tři jména, vyslovili jste to nejlepší, čím přispělo německé Švýcarsko k uměleckému pokladu 19. století. A upadáte hned v pokušení, hledat u nich některé společné rysy, které byste mohli přičíst na vrub jejich původu a bydliště. Nechtěl bych se v tomto směru pustit příliš daleko, ale přece myslím, že dva takové rysy se dají jmenovat v díle těchto tří, tak jinak od sebe se různících umělců. Jest to ona zmíněná zralost a pak jejich olympický klid — dvě vlastnosti, jimiž se dokumentuje veliké umění, ale právě také vlastnosti, jichž naše doba nemá příliš ráda, snad proto, že jsou pro ni kyselými hrozny. Ale že však u Kellera nejsou tyto vlastnosti pouhým synonymem staroměstského šosáctví, o tom vás skvěle přesvědčuje druhá z povídek této knihy, „Romeo a Julie na vsi", divuplný to skvost novellistického umění a snad to nejvyšší, co vyšlo z jeho péra. Opravdu, Shakespeare přeložený do švýcarské vsi a povídkové dikce! Zatím co dva hranatí, sukovití sedláci soudí se o kus pole a uvádějí se na mizinu, děti jejich se milují. Záhuba rodin je konečně dovršena a Sali s Verunkou odcházejí do světa slavit první a poslední den štěstí, zoufalého, s vyhlídkou na smrt, a přec dětsky důvěřivého a naivního. Jdou krajem k poslednímu tanečnímu veselí. Odevšad kývá na ně vlídně život tím co má nejsladšího a budí v nich ukrutné illuse nemožného štěstí. Scenerie, výjevy a situace rozvíjejí se v řadě klassických kreseb, takové sytosti, rázovitosti a svěžesti názoru, jak dovedly kdysi jen nařážet na mysl Wilhelma Meistera v prvých dnech jeho učebných let. Až se konečně setmí v přírodě i v duších milenců, a s nastalou nocí vyvstane v nich sladká touha rozkoše a smrti. Na lodi, naložené senem, slaví svou svatbu, vidí míjeti kolem sebe břehy s posledními obrazy života a za ranního šera, když loď se blíží k městu, sklouznou do řeky v posledním objetí. Pozvolná gradace, jíž stereotypní vesnická povídka dozníval až k tomuto velkolepému akkordu erotické tragiky, jest dílem mistrovské ruky. Ironická pointa o „zoufalé a bezbožné svatbě, opětném znamení šířící se znemravnělosti a zdivočelosti vášní" ukazuje celou distanci mezi básníkem a filistrovským jeho okolím, básníkem, který zanechávaje své obvyklé střízlivosti povznáší se tu k takovému kultu svaté vášně a démonických mocností života, že nezadá žádnému z družiny francouzských romantiků. Ale pravého Kellera, v nejvlastnější sféře jeho nazírání a uměleckého spodobnění naleznete v povídce »Tři spravedliví hřebenáři«, karakteristickém a mistrovském to kuse toho, co má v sobě humor našich sousedů Němců národně-rázovitého. Nejoblíbenější a nejtypičtější sférou ně-

mecké literatury býval totiž ode vždycky život vrstev měšťanských a řemeslnických, se svými počestnými řády a cechovními formalitami. Timto demokratštějším svým rázem počíná se ona už od 16. století odlišovat od literatury francouzské, italské a španělské, které neznaly z národního života nic než život aristokracie. Klasikové němečtí byli sice příliš nasáklí dvorským vzduchem, ale lze pozorovati, že jakmile byly položeny základy k realistickému modernímu románu, vrací se německá literatura zase do atmosféry Hanse Sachsa. Vzpomeňme jen na př. románu »Mezi nebem a zemí« od Otty Ludwiga. Je-li však tento plný hluboké a dusivé tragiky, jsou hřebenáři Kellerovi humoristickým jeho pendantem. Myslíte, čtouce tuto anekdotovou historii o třech potouchlých a sobeckých tichošlápcích, na konec notně napálených vychytralým fraucimórem, na známé mnichovské »Bilderbogen«, na kratochvilné knížky o Enšpiglovi, na »Allerlei Schwänke« norimberského ševce-poety a různé lidové humoristy 16. a 17. věku a reminiscence na staré mistry dřevorytu přispívají ještě vybavili ve vás představu určitého toho německo-humoristického typu, jejž tu mám na mysli, v jehož tradicích vůbec Gottfried Keller rád kráčel a k němuž v této povídce přiblížil se s nejvyšší výstižností. Je to tentýž typ, jejž největší moderní umělec Německa povznesl ve svých »Meistersingerech« na vrchol své hudebně-dramatické tvorby, k výšinám velkolepého, ode vší bídy a tíhy pozemské odpoutaného humoru, oblitého jasem a leskem těžkého zlata. Ani tohoto jména neuvádím bez příčiny. Zdržoval se Richard Wagner v létech 1849.—1858. v Curychu a biografové jeho nejen že vědí o osobních častých jeho stycích, s básníkem Seldwylských, ale i o tom, že Wagner velice cenil Kellerovy práce a v kruzích přátel je předčítal. Dle vzpomínek paní Wesendonkové, oné ženy, která tvůrci »Tristana« byla Isoldou v díle i životě, patřily prý povídky »Romeo a Julie na vsi« a »Tři spravedliví hřebenáři« k zamilované četbě Wagnerově. Není proto nijak odvážno soudit, že přispěly značnou měrou k inspiraci, z níž vzešli »Mistři pěvci«, jeho nejněmečtější opera. Nad ní, právě tak jako nad dílem Kellerovým vznáší se něco společného: duch německé renaissance, to něco hranatého a sukovitého a kudrlinkovitého, ale při tom tak rozkošně šťavnatého a sytě karakteristického a naivně vroucího, čemu se podivujeme na dílech Albrechta Dürera. V poslední obšírné novelle »Ztracený úsměv« navázal Keller na mladší tradici, na goethovskou prosu. Je to vlastně náběh k psychologickému románu, líčící mužskou a ženskou duši, jejich prvé setkání, štěstí, postupné odcizování a nedorozumění se šťastnými akkordy smíru na konec. Práce, celou svou methodou, svým delikátním duchem a cituplným oparem blahého štěstí, do nějž je stopena, jistě pozoruhodná ale přece jen stojící mimo dosah sféry, v níž je Keller mistrem: sféry humoru a ostré řezby figur. Zde také jsme z teplých náladových zákoutí vyvedeni ven na výslunní akutností, které jimi od těch dob už ovšem býti přestaly. Ale přece neupřeme zájmu odmítavým stanoviskům na jaká se zde Keller staví vůči církevnictví protestantskému a to nejen starému dogmatickém ale i novému s liberalismem koketujícímu, a nelibosti, s níž líčí zjev revolučního radikalismu. Připomínám ještě, že cyklus povídek »Leute v Seldwyla« tvoří dva svazky a že český překlad, jenž leží před námi, jen výběrem nejkarakteriktičtějších z nich ukázek. Ty čtyři, které obsa

huje, však stačí na poprve úplně, aby seznámily naše čtenářstvo s touto karakteristickou a milováníhodnou hlavou uměleckou. *F. V. Krejčí.*

Drobeček od A. Daudetu. (Ottova Laciná knih. národní.) »Le petit chose, historie d'un enfant« jest první větší prací Daudetovou, již po několika odkladech vlastní těkavosti dopsal na podzim r. 1867 a vydal nejprve ve feuilletoně listu Petit Moniteur a na to v knize u Hetzela. Jest to autobiografie Daudetova, ve které líčí první dojmy svého mládí, úpadek rodiny, bídu její a rozprášení do všech dílů světa a strasti, jichž zažil jako mladičký pion gymnasia v Allais; až potud historie souhlasí celkem s vlastním životem spisovatele, ostatní, jmenovitě celý druhý díl románu jest smyšlený a postrádá podkladu skutečnosti. Sám Daudet nebyl v pozdějších letech s románem spokojen. Říkal, že byl příliš mlád na sepsání dílu prvního a příliš nezkušený na sepsání druhého. V skutku jest to práce boulevardního feuilletonisty, pachtícího se po potlesku »lepší« společnosti, což bylo ostatek cílem všeho života D-ova; Turgeněv ve svých vzpomínkách praví o něm, že nestál za nic ani jako člověk ani jako spisovatel, a jeho přátelé že to vědí a si vypravují pěkné věci o něm. Vrhá sice nehezké světlo na charakter Turgeněvův, že se přes to s Daudetem přátelsky stýkal, jej i jeho rodinu v Paříži navštěvoval, nicméně má pravdu. Pro posouzení celého Daudeta hodí se však román tento dobře. Přes to, že když začal jej psáti, byl asi 25-letý a opojen štěstím, jež jej potkalo v Paříži, kam přišel z Allais bez groše v obnošeném kabátě, a kde za krátko r. 1860 stal se členem nejhledanějšího listu, Villemensantova Figara a za rok sekretářem všemohoucího ministra, vévody Morny, ač nenapsal posud nic než přesládlé »Les amoureuses« (o nichž sám D. pravil, že titul a elegantní úprava »táhly«) a nějaké divadlo, se kterým propadl, přes to tedy, že byl celkem zhýčkán štěstím v tu dobu, když jal se psáti své povídky, mohl jen povahou mělký Daudet psáti vzpomínky svého mládí s onou posou buršikosní duchaplnosti a ve shonu po banálních vnějších effektech, a neříci nám téměř slova o vlastní duši a nevyvolati jediného intimního obrazu svého mládí. Z té příčiny byl překlad zbytečný, ač p. Benešovský-Veselý překládal dobře. *J. Pelcl.*

Pierre Louys a p. Svátek. Již před časem bylo veřejně přibito, že krásného díla Louysova »Afroditě« vykořistil nakladatel p. Hynek i s Calbetovými ilustracemi jako pikantní četby. Hmotný úspěch patrně nedal mu zahálet i vydal nové dílo Louysovo. V »Národních Listech« z 21. listopadu čteme na př. velký insert: »Pikantní četba. Pierre Louys: Hovory prodajných. Přeložil Jos. Jan Svátek. Obrazy od A. Calbeta.« A v předmluvě píše pan Jos. Jan Svátek sám: »Pierre Louys uvádí, že práce jeho jest překladem práce řeckého spisovatele a eklektického filosofa Lukiana. Jest však uvedena ve formu novou, ozdobnou a poetickou.« A několik řádek před tím: »Jest to obraz starého života, obraz nanejvýš poutavý, zajímavý, a chcete-li i poučný.« Tolik pan Hynek a pan Svátek. A nyní přibíjíme znovu: Předem není pravda, že ilustrace k »Hovorům prodajných« jsou od Calbeta. Jsou asi od zdejšího malíře p. V. Č. Ale to bylo by vedlejší. To je jen nesprávná reklama. Ale hlavní věc: Tyto »hovory« jsou skutečně překlad Lukiana. Louys sám to prohlašuje v titule své knihy, vydané v Paříži r. 1899 nákladem »Société du Mercure de France«. Titul zní: »Mimes des Courtisanes de Lucien, traduction littérale (doslovný překlad).« A kdyby se byl p. Svátek, který přece odbyl si gymnasium, podíval do Jacobitzova vydání Lukianových děl (Lipsko, Teubner 1897) našel by, že tyto Ἑταιρικοὶ διάλογοι« nepotřebovaly »nové, poetické a dobné formy«, nýbrž že mohl Louys překládati doslovně. A dělati z klasika, kterého snad

u nás vydá jednou Akademie, jež právě vydala Herodovy mimiamby, a jehož četba jest skutečně a ne pouze, jak dí p. Svátek, »chcete-li« poučná a uměleckým požitkem, dělati z tohoto klasika »pikantní četbu« — jest při nejmenším smutné! K tomu se pan Svátek propůjčiti neměl. *Dr. J. E. S.*

Tolstého Otroctví naší doby, jež vydali jsme v XXXII. sv. Knihovny Rozhledů, bylo týž den, kdy vyšlo, 23. listopadu 1900 zabaveno. Soud konfiskaci stran 39. az 78. potvrdil, ježto »obsahem míst nahoře naznačených hledí se popuditi k opovrhování osobou císařovou a správou státní a k nenávisti k nim, což zejména z obsahu na str. 55., 56. a 64. na jevo vychází, dále vybízí se tam k odporu proti zákonům, podněcuje se k zášti proti armádě císařské a hledí se pojmy právní a vlastnictví rozviklati.« Proti konfiskaci podali jsme panem Drem. V. Boučkem námitky, o nichž jednáno bylo 27. prosince 1900. Soud námitkám místa nedal potvrdiv konfiskaci stran 39.—78. Kdo by přál si část knihy, jež zabavena nebyla (40 stran), obdrží ji v administraci naší (Vinohrady, Šumavská ul. 984) za 20 kr.

Hudba.

Za zvláštní nálady, ve stínu smrti, přešla přes jeviště poslední opera zemřelého Fibicha »Pád Arkuna«, dílo, v němž napjal nejvýše své hudebně-dramatické potence, netuše ovšem, že dílo toto bude jeho pohrobkem. Jest to rozlehlostí svého scenického podkladu, velikostí rozvrhu a bohatstvím orchestrálního apparátu bez odporu jedno z nejpozoruhodnějších děl, jaké operní produkce nejen u nás, ale i za hranicemi v poslední době vykazuje. Vážné a vysoko vztletlé umělecké chtění, tento nejpřednější rys Fibichovy osobnosti a tvorby, vtisklo této nad jiné silnou pečeť. Zdá se, že zemřelý mistr chtěl říci v něm své nejvyšší slovo. Zda-li by jím bylo, kdož ví, ale jisto jest, že zůstane jeho slovem posledním. Anežka Schulzová, s jejímž jménem je spjata celá poslední perioda Fibichovy tvorby, napsala pro »Pád Arkuna« text, který s nepopíratelnou obratností vychází vstříc tomu hlavnímu, co skladatel velkého hudebního dramatu může žádat. Je hlučně pathetické, hraje s největšími krajnostmi vášní a situací, kreslí postavy v lapidárních rysech, absolutních barvách a nadživotní velikosti. Na péro literátky, která nemá vlastního posvěcení básnického, výkon ne právě nejhorší. Ale ovšem také ne nijak vynikající. Nedostatek pravé poesie je až příliš často nahražován plechově znějícím bombastem slova i situací. Ale hlavním nedostatkem libreta je naprostá jeho bezkrevnost ve smyslu rassovém. To že má být tragedie slovanského útvaru kulturního na Baltu? Necítíte z toho ani slovanskou látku, ani české péro pisatelky. Budiž mi rozuměno: nevytýkám, že autorka většinu tak zvaných sympathií nahrnula převážně na stranu dánských křesťanů a že neličí Slovany dle osvědčených vzorů jako povahy naskrze holubičí — naopak, přičetl bych jí k dobru, že měla dosti smělosti odchýlit se od běžného vlasteneckého, od dob Kollárových tradovaného pojímání. Ba, ten zdravý barbar, ten posupný, theokratický tyran arkunský Dargun, při jehož tvorbě jistě autorce tanul na mysli obraz brutálního aristokratismu dle pojetí Nietzscheova, ten je mi konečně na jevišti milejší než nějaká měkká, ani kuřeti nedovedoucí ublížiti slovanská duše dle idyllických ideálů našich starších vlastenců. Ale to lze vytýkati, že za tímto Dargunem a jeho prostředím, které jest jen zcela matně naznačeno, necítíte nijaké osobitosti staroslo-

vanské kultury a žádné připínání našeho interesu k ní. Autorka vás nechává ve lhostejnosti nad jejími osudy a zájem váš snaží se připojiti k zájmům kříže, mezinárodního středověkého katolicismu. Naproti tomu u Dánů dosti dobře zachytila jeden rys germánské povahy: snivost a lohengrinovský idealism v postavě Absalona, ale ovšem zapomněla u něho i ostatních Dánů na protivážné rysy: germánskou tvrdost. Plemenná barva díla je tedy docela rozplizlá, nijaká, celkový jeho duch světoběžně romantický, ideově-symbolické pozadí žádné, čímž už je řečeno, jak nekonečně daleko zůstává celý plán díla za svými wagnerovskými vzory, které jsou germánské až do kosti a symbolické až k mudrlanství a mystifikaci. Nový doklad, jak wagnerovské hudební drama smrti Wagnerovou končí a nedá se považovat za počátek nějakého nového dramatického umění, stojícího mimo hudbu a poesii, jak u nás stále někteří ještě věří. To zdá se, že Fibich v poslední době sám pochopil, neboť hudba »Pádu Arkuna« ukazuje jej už na cestách, od toho wagnerovství nejpřísnější observance, jaké stělesnil kdysi v »Nevěstě messinské«, na celé hony se odchylujících. Mnoho slevil z principu čiré, konsekventně provedené deklamace ve prospěch zpěvnosti; melodické myšlenky jsou okrouhlejší a nemizí tak hned v thematickém pletivu orchestrálním, mají více volnosti k plnému výdechu a na některých místech dospívají až téměř zaokrouhlenosti uzavřených čísel. Tím ovšem je odkázána polyfonie do jistých mezí, což hudebnímu účinku díla je jen na prospěch. Že tu je pracováno s nejskvělejším apparátem techniky, rozumí se už u Fibicha samo sebou a možno jen dodati, že pokud se týče kouzla instrumentálních barev, ohnivých světel a světélkujících šerých odstínů harmonie a plastiky ve vedení hlasů stojí zde zemřelý mistr na vrcholu své dramatické tvorby. Ale hudební lyrik a básník, jako u Fibicha téměř z pravidla, dominuje i zde nad dramatikem. Ne dějově nejvznešenější, ale citově nejpohnutější partie to jsou, kde hudební výraz díla dociluje svých vrcholů. Ba naopak zdá se mi, že právě nejeden dramatický moment hudebně úplně tu selhává, na příklad zabití otce Helgina Dargunem. I velebený ze všech stran závěr, jenž chce hudebně illustrovati pád Darguna a Rujany, děkuje za svou působivost více své hlučnosti, scénickým effektům a dávno osvědčeným prostředkům (chorál, varhany), nežli vlastní hudební invenci skladatelově. Ta se uplatňuje nejšťastněji v předehře »Helga« a v lesním aktu, jejichž erozicko-emoční ráz vychází daleko spíše vstříc individualitě Fibichově, nežli ději historické. Ovšem ani zde nestojí Fibich pokud se hudebních myšlenek a ryzosti jejich intuice tkne výše než v předešlých svých operách, také ne však níže. Ani zde v posledním díle svém nedosahuje k výši skutečného tvůrčího genia. I zde představuje se jako epigon, jenž má dosti odvahy a energie, aby po svém mistru Wagnerovi pracoval ve velkolepých rozlohách, na plánu tak širokém, na jaký se dnes jen málokterý komponista může odvážit, ale jenž přece jen nemá tolik svého tvořivého fondu, aby takto obsáhle rozepjatý rámec svým vlastním hudebním obratem vyplnil. Celkem vzato, stojí »Pád Arkuna« nad hrobem Fibichovým jako imposantní pomník, representující celý rozsah jeho síly hudební personality, její přednosti i nedostatky, její síly hranice těchto sil. Bylo by však marno si namlouvati, že tvůrce svého nadlouho přežije. Jednak mu chybí ta elementární, triumfující, všecko si

podmaňující muzikální moc a za druhé způsob, jímž v něm je pojata a zpracována daná látka z bojů pobaltického Slovanstva a vybočuje přespříliš ze všech našich tradic, než aby mohla zapustit hlubší kořeny ve velikém obecenstvu, což jest však dnes nezbytnou podmínkou k životu operního díla. — *K.*

Divadlo.

»Čekanky«, veršovaná veselohra od F. X. Svobody byly první původní novinkou této sezony. Měly úspěch i u obecenstva i u kritiky. To ovšem při těch všech známých konvenčních neupřímnostech, jimiž je náš divadelní život korumpován, mnoho neznamená. Kolik jsme již viděli »úspěchů« s vyvoláním autora, věnci, kadidlem v žurnálech a ostatními příslušnostmi, úspěchů však, které nazítří se ukázaly vlastně propadnutím. Úspěch »Čekanek« byl skutečný a co ještě více platí: zasloužený. Ne, že bych chtěl nějak přeceňovat tuto hravou drobotinu. Tento lehce záživný plod rozmarné chvíle, veršovanou a odramatisovanou humoresku, tekoucí mělkoučkým průhledným řečištěm. Autor sám ji asi nepovažuje víc než za pouhou zastávku a přechodní episodu na své dráze k dramatu, zápasícímu s těžkými otázkami svědomí a společenských útvarů. Právě však pro tyto možnosti budoucího rozvoje Svobodova cením »Čekanky« více ještě, než pro ně samy. Pochyboval jsem, přiznávám se, v posledních dobách o budoucnosti Františka Xav. Svobody, jakožto dramatika; vida jej rozbíjeti se o themata, k jichž ovládnutí bylo by třeba ruky přímo geniální a zapřádati se v nesympatické vrtochy a manýry. Tím raději konstatuji, že »Čekanky« mne vyvedly z těchto pochybností. Myslím, že ten, kdo dovede po »Odpoutaném zlu« napsat něco tak slohově vyrovnaného a úměrného, jako jest tento veselý obrázek z patrimoniálních dob, nejeví úpadek a zakalení tvůrčí síly, ale naopak postup k jejímu ujasnění a formovému zdokonalení. Byly li poslední porážky Svobodovy otřesem, který talentu jeho dal tento směr, pak jim může býti jen povděčen. U »Čekanek« vážím si především té určité, jasně uvědoměné stylové ideje, která je jim podložena. Tvořiti takto v určitém slohu, a dokonce v tak něžných a křehkých jeho nuancích, jakých zde dobový charakter látky vyžadoval, je u našich divadelních autorů věc pravzácná. Třebas to nebyl individuelní a nový styl, o nějž tu jde, nýbrž jen o chvilkovou evokaci jistých mrtvých společenských forem a vystižení ducha, jímž se obrážely v literatuře své doby. Nemůže být o tom pochyby, že Svoboda nedal této látce — životu vrchnostenského úřednictva v letech třicátých ve světle humoru, působil na sebe přímo, nýbrž že ji přijal tak, jak byla promítnuta jistou literární tradicí, jak prošla dušemi Chmelenských, našich starých Rubešů, Klicperů, Tylů a jiných, kteří vážili z atmosféry oné doby svou erotiku, humor, novellistické a veseloherní sujety. Ale obrátil se k této látce a tradici snad právě jen proto, že v ní našel mnoho, co jistým rysům vlastní jeho tvorby je příbuzného. Čtěte jeho veršované novelky »Koketky, ženichové a nevěsty«, čtěte jeho veršovaný román »Nové vesničany«, jeho prósu a uhodnete, co myslím. Najdete tam milostné pletky mezi mladými pány a slečnami právě toho druhu, jak zde po tuctech, v kostýmu předbřeznových dob naplnil jím

jeviště: řádnou vášnivou erotiku s démonickými žáry a tragickými konflikty, jen lehounké flirty, neviňoučká milování a způsobné známosti s nezbytnou myšlenkou na sňatek. Nenajdete tak hned u Svobody konfliktů manželských motivů cizoložství, sensualismu, složitých problémů vášně. Tam, kde tyto počínají, z pravidla jako erolika končí. A přece jest ženská duše jednou z nejmilejších sfér jeho práce. Je sotva u nás autor, v jehož díle by se hemžilo tolika dívkami jako v jeho knihách. V tom všem vidím připravenou půdu, z níž vzešly jeho »Čekanky« Látka a tradice daly jim koketní dobový kostým, to kouzlo, jímž dýší portréty našich babiček z dob jejich mládí, to titěrně roztomilé a filistrosní, čím na nás působí český společenský, z prvých dob vlasteneckých, ten jemně nadechnutý, pastelový kolorit s převahou růžových barev, to filigránské a pikantně hravé, co milujeme na porcelánových figurkách rokokových pastýřek a empirových šviháků. Ale vyplňuje tento stylový rámec, čerpal Svoboda daleko více ze svého, než by se na prvý pohled zdálo. Poznáte to nejlépe při četbě knihy, kde nebije tak jako na divadle do očí kostým doby. Čtěte jen chvíli a zdá se vám, že máte před sebou partie z jmenovaných jeho veršovaných novel, Tím nechci říci, že by nebyly »Čekanky« dost divadelními, naopak uživotniti na scéně humoreskový námět podařilo se tu autorovi dobře a celé dílko presentuje se jako komedie, již při ubohosti a žalostně nízké úrovni veseloherního genru u nás přísluší čestné a význačné místo. *K.*

Rozhledy politické a sociální.

Politika.

Do závratné výšiny vyšinulo se Německo před 30 lety po krvavé tragedii r. 1870. a 1871. Na těchto vyšinách moci a slávy vyzrála nejedna pruská myšlenka do činů, jichž plody nejednou překvapily státy a národy evropské. Jeden z takových plodů byl náhlý odjezd Němců z Krety, kde se poprvé měl manifestovati koncert svorných velmocí evropských. Největší zásluhu měl při tom státní sekretář šlechtic Bülov, a proto, když ještě přátelsky naladil Paříž, obdržel vzácný důkaz císařova uznání: byl po dvou letech své činnosti Vilémem II. povýšen na hraběte (úřad svůj nastoupil v červnu 1897.). Od té doby hrabě Bülov sluje jako jeden z nejvýtečnějších žáků Bismarkových a stal se také již nástupcem »kancléře« knížete Hohenloha. Diplomatické své schopnosti ukázal kromě jmenovaných případů (kromě otázky kretské a poměru Francii) zejména za nedávné války americko-španělské a v rázném zabrání přístavu čínského Kiao-čao. Ke Spojeným Státům byl tak upřímný, jako Bismark k Habsburkům a na pečilském zálivu jednal tak takticky, jako Bismark na Rýně. Aby přirovnání bylo úplnější, zmítaly parlamentní boje, konflikty mezi korunou a sněmy, také počátek jeho činnosti, podobně jak Bismarck začal úsilovně působiti právě za proslulého konfliktu pruské sněmovny s králem Vilémem I., dědem Viléma II. Tenkráte měli Hohenzollernové současně spor se sněmem říšským a s poslaneckou sněmovnou pruskou. Říšský svěm zamítl totiž s posměchem, hned v prvém čtení t. zv. »káznickou předlohu« (19—22 června 1899.) již císař Vilém II. slavnostně byl ohlásil 6. září r. 1898. jako nutné opatření proti svádění k stávkám. Pruská panská sněmovna přijala sice 10. července resoluci pro »káznickou předlohu«, ale za to poslanecká sněmovna odkázala zpět výboru předlohu o zřízení průplavu Rýnsko-labského, ač s vládní strany bylo poukazováno na jeho vojenský a obchodní význam. Vilém I. nedal se tímto odporem »svých« sněmův másti. Pomocí obratného a rázného Bülova přiblížil se k Francii, k touženému cíli svých mezinárodních plánův, a ve svém nadšení pro první známky tohoto sblížení jmenoval svého velevyslance v Paříži hraběte Münstera knížetem (v srpnu 1899.). Brzy potom (11. srpna) odevzdal veřejné dopravě svůj průplav a přístav dortmundsko-suezský, stavěný po 7 letech (v délce 271 km., a nákladem 80 mil. marek), jenž spojuje Dortmund se Severním mořem. Nadšen průběhem dortmundských slavností a skvělou perspektivou »vodního« Německa, postaral se, že již 16. srpna pruská poslanecká sněmovna opětně rokovala o průplavu rýnsko-labském. Vládní zástupcové (ministři) vyvinuli veškeru svoji činnost a ukázali veškeru svoji výřečnost. Ministr železnic Thielen kladl zejména důraz na potřeby vojenské, a zvolal, že v té chvíli není prostředku k vyživování vojska »pro případ nějaké války«. Té potřebě má prý průplav nejdříve dopomoci. Ministr financí Miquel zapomněl na okamžik na »nebezpečí polonismu« a přislíbil agrárníkům, že jim na celých deset let dovolí najímati dělníky z ciziny, jen když ukážou, že mají smysl pro blaho »celé říše«. Nic však nepomohlo, a návrh byl zamítnut 228 proti 226 hlasům, ve třetím čtení dokonce 275 proti 134 hlasům. Sněm totiž žádal záruky, že průplav nepoškodí zájmův Slezska a východního Pruska, a když těchto záruk nedostal, zamítl osnovu odůvodniv své stanovisko přesvědčením, že by zmíněný průplav prospěl jen Belgii a Holandsku. Když člověk čte o tomto mužném chování a o věcné debatě, musí se červenati

nad ústupností a naivností slovanských zástupců ve Vídni, kteří jsou cele nešťastni, že vláda neprovádí plánu s průplavem dunajsko-vltavsko-labským. A přece za dnešních poměrův, stavěti tento průplav znamenalo by vydati se v náruč bezuzdné konkurenci německé, která opírajíc se na mohutný stát vojenský, již i bez toho průplavu — jímž se doprava od Ústí nad Labem do Vídně snižuje více než o polovici — vytlačuje výrobky české z Haliče, z Uher a z Balkánu. Pokud vídenské centralistické vlády chrání zájmy české, potud by takový průplav byl jenom nový a nejbezpečnější prostředek německému pronikání na Východ.

Hlídka hospodářská.

Ve dnech 8. a 9. prosince konán v Praze sjezd českého rolnictva ze zemí koruny České, svolaný Sdružením zemědělců. Sjezd svolán v době dokonané roztržky mezi Sdružením zemědělců, zastupujícím stranu agrární a stranu mladočeskou. Je-li doba volební vhodnou pro vážné práce sjezdové, jest ovšem otázkou, již by by bylo lze jedině proto shovívavěji zodpověděti, poněvadž veliké manifestační sjezdy nepřinášívají pravidlem vůbec positivních výsledků. Na programu sjezdu nalézalo se několik důležitých otázek. Na základě obsáhlého, ač ovšem jen povšechného, programového referátu o organisaci družstevní přijata resoluce, v níž vytčeny tyto hlavní požadavky: Zemské svazy hospodářských společenstev nechť obejímají veškerá družstva prodejná, nákupná i úvěrná pod jednotným vedením; zemské svazy spojtež se v jeden ústřední svaz pro Čechy, Moravu a Slezsko, jenž by jakožto společná agentura byl ústředím nákupu a prodeje hospodářských plodin; politické strannictví buď z družstevní organisace naprosto vyloučeno. Posléze žádány v resoluci slevy daňové, pomoc státu založením fondu, jenž by družstevním svazům poskytoval bezúročné neb nízkozúrokované půjčky, pojetí nauky o družstvech v učební osnovu hosp. škol a což hlavního, svolání pracovního komitétu, kterýž by požadavky svrchuuvedené podrobněji rozvedl a o jich uskutečnění se přičinil. Vedle toho bylo v resoluci obsaženo několik bodů, jež s družstevní organisací přímo nesouvisely. Bude tedy záležeti výhradně na zdatnosti a pracovitosti »pracovního« výboru, posune-li ovšem že jednohlasně přijatou resoluci z říše zbožných přání o několik honů blíže k říši skutečného života. Resoluce dotčená znamená zároveň, že rolnická družstva česká nemíní se přimknouti k ústřednímu svazu, vlastně k ústřední agentuře hosp. společenstev rakouských, kterou si k vlastní cti, slávě svého jména atd. založil známý německo-pokrokový poslanecký mnohomluvil p. Štěpán Richter. Zajímavý byl hokus pokus, jejž rolnický sjezd provedlse zprávou prof. dra. Fiedlera o celních a obchodních smlouvách. Referát Fiedlerův, seriosní, střízlivý a vzhledem k známé náladě agrárníků také dosti opatrný, zaujal vůči obnově obchodních a celních úmluv prosincových z r. 1891. stanovisko zájmům zemědělským plně vyhovující, avšak nikoli v tak jednostranné, jakého si čeští i němečtí hlasatelé agrárního hnutí namnoze přejí. Poukázal na rostoucí konsum domácí, kterému již dílem ani domácí produkce obilní nestačí, na nebezpečí plynoucí z požadavku dvojitého, maximálního a minimálního tarifu, kriticky pojednal o různých sporných názorech a výklady své opřel o přesné číslice statistické. Z celého referátu Fiedlerova bylo zjevno hluboké přesvědčení, že sice lze žádati zvýšenou celní ochranu zemědělství, nikoliv však takovou, která by vylučovala ochranu ostatních výrobních odvětví a náležitý zřetel k nezemědělským vrstvám obyvatelstva. »Na základě« tohoto střízlivého referátu přijata pak byla resoluce smyslu a směru zcela opačného, resoluce, v níž žádáno za obchodní a celní politiku zemědělskou a za výlučnou ochranu zájmů zemědělských. Rozumí se samo sebou, že i tato resoluce byla odhlasována s jednomyslným nadšením; jak si však pořadatelé a účastníci sjezdu dovedli v myslích svých tak náhle urovnati rozpor mezi referátem a resolucí, ví milý Bůh. Podotknouti nutno, že resoluce nebyla navržena referentem. Žádnému parlamentu a žádné vládě nebude ostatně

lze intencím resoluce vyhověti, leč by se ti rozhodující faktorové úplně minuli s rozumem. Následky takovéto obchodní »politiky« neodpykali by těžce jen průmyslníci, obchodníci a dělníci, nýbrž stejnou měrou také zemědělci, kteří by pak teprve pocítili, jak důležitým konsumentem právě nejcennějších výrobků zemědělských jest silný domácí průmysl a jak četnými svazky vzájemného prospěchu upoutána jsou obě tato nejdůležitější odvětví domácí výroby. Faktum, že Rakousko (Předlitavsko) stává se pozvolna státem převahou průmyslovým, není zemědělství na újmu, státu však a všemu obyvatelstvu na prospěch. Význam státu a životní míra všeho obyvatelstva by hluboce poklesly, kdyby nebylo pozvolné industrialisace, nepopíratelné a potěšitelné. Ovšem že není přípustno z pokračující industrialisace vyvozovati požadavek, aby výhradně zájmy průmyslové výroby a vývozu průmyslových výrobků byly hájeny. Naopak: rozumný parlament a obezřelá vláda potřebnou míru ochrany domácí produkci zemědělské neodepře.

K závěru sjezdu bavili se účastníci jak náleží. Propukla debata o volbách do rady říšské a okřídlená slova létala sem i tam. Jako obvykle při podobných příležitostech pochodili nejhůře mladočeští poslanci a výkonný výbor mladočeský. Válečným heslem agrárníků bylo: Boykotovat »Národní Listy« a volit kandidáty Sdružení zemědělců. Přítomní mladočeští poslanci rolničtí až na jednoho chovali se zcela tiše a pozvolna vytráceli se ze sálu. Sjezd dle jména hospodářský zvrhl se v politický a agitační. Sdružení ostatně přidrželo se starých vzorů a příkladů. Mladočeši také kdysi svolávali hospodářské sjezdy, aby staročechům podkopali politickou půdu, nemají tedy agrárníkům čeho vyčítati. V zájmu rolnictva jest však litovati, že sjezd, který by byl býval přes některé upřílišněné požadavky v celku vážnou manifestací tužeb českého rolnictva, skončil takovouto dohrou. Závěrek sjezdu lze vysvětliti a poněkud i omluviti starou zkušeností, plynoucí z národní povahy a výchovy naší: Kde Čech s Čechem se sejde, ať za jakýmkoliv účelem, mluví a pře se o politiku, a hovoří-li o politice, nemoudře hovoří. Výjimky potvrzují pravidlo.*) *F. Korán.*

Hlídka zdravotní.

Statistika se píše, ale nečte se, širší obecenstvo nerado probírá se stránkami, na nichž hemží se čísla. Proto je snad dobře vybrati několik dat a předložiti je čtenářstvu, aby aspoň

*) K stavovskému hnutí několik poznámek. Čím prudším a těžším se stává boj o život, tím více jest každý jednotlivec nucen hledati podpory a záchrany v ústředí, z něhož sám vyšel. Tedy čím těžší zápas tím výše stoupá cena každého společenství, nechť již slove vlastí, odborným povoláním, vyznáním náboženským anebo politickou stranou. Jsou to spolky, jichž vyhledáváme pro vlastní prospěch, zdroje síly, když vlastní síla dochází. Ovšem boj trvá i uvnitř spolku, ale jest obmezen na užší pole a mírnější zbraně. Ale co jest nejhlavnější: na venek stojí společenství sjednoceno, kdo k němu nepatří, jest společným nepřítelem, za to každý člen má stejný nárok na pomoc a ochranu celku. Proto všechen ruch po stavovském a odborovém organisování má své hlubší příčiny a jest vlastně jen zvěstovatelem toho hlubšího, té skryté potřeby a latentní nutnosti, jako ručička na hodinách. Alles Vergängliche ist nur ein Gleichniss. Ti, kdož první vysloví světu nové potřeby, kdož odestrou pohled na neznámé tajemné oblasti, mají ovšem málo společenského s praktickými epigony, jež staví se v čelo organisací z vypočítavosti, potrádajíce mravních i intelektualních vlastností k takovému poslání. Svět i tito praktikové jaksi ukolébávají se ve sladký sebeklam, že oni jsou prvními zvěstovateli celé pravdy (ve skutečnosti přizpůsobují pro své záměry z pravdy té jen tolik, kolik právě jim vhod). Odtud prestyž svatozáře i kolem hluchých klasů. Ale nepřirozeného v tom není nic, neboť jen vlastní prospěch a pud sebezachování pudí k semknutí ve společenství, proto i egoism a vypočítavost staví se jemu v čelo. Jen že bez nezištného odříkání se prospěchů vlastních v zájmu pospolitosti nedá se organisace na dlouho vésti a také žádná organisace na dlouho neobstojí, jež utkví na zásadě bezohledného propagování existenčního zájmu, nedbajíc ostatních zájmů. — Red.

takto všímlo si poučných číslic. Dnes vybírám je ze »Statistické knížky Prahy a předměstí za r. 1897.«, nedávno vydané, ovšem pokud se mého oboru týkají. Tu hned napadá potěšitelné faktum, že úmrtnost klesá, ba že v roce tom byla malá: mělať Praha se 4 předm. (Karlín, Smíchov, Vinohrady, Žižkov) úmrtnosť 19·89‰ (t. j. 19·89 na 1000 obyv.); o sobě vykazovaly P. 21·77 (tu V. čtvrt 37·11‰!) K. 15·30, S. 18·92, V. 14·6, Ž. 20·56. Tato čísla značí úmrtnost místní, s odpočtením cizích zemřelých, jež se připočtou té čtvrti, kde před dodáním do ústavu bydlili. Jak vzrůstá úmrtnost Prahy samé, v níž je tolik humanitních ústavů, s připočtením cizích, vidno z toho, že v Praze zemřelo 567 osob ze 4 předměstí; pak s těmito a ostatními cizími obnášela by úmrtnost 34·06‰ (o 12·29‰) více. A tato číslice pak uvádí se na doklad, jak je Praha nezdravá! Tím nechci tvrditi, že by se mělo ustati s opravami zdravotními, jichž je v našem hlavním městě ještě mnoho třeba. I pro to podati lze doklady. Tak vidíme, že za rok ten zemřela 101 osoba tyfem střevným, což odpovídá více jak 600 onemocněním; uvážíme-li, že hlavně špatná pitná voda bývá jeho příčinou, usoudíme, kde nutno nápravu učiniti. Dále tuberkulosou zhynulo 1247 osob (=17% všech zemřelých); i tu lze ukázati na příčinu, víme-li, že nemoc ta hlavně v třídách dělnických, chudších, za poměrů nehygienických se šíří. Tyto jsou příčinou i úmrtnosti dětí (do 5 let), jichž na 1000 ob. zemřelo: P. 8·14, K. 5·07, S. 8·55, V. 5·65, Ž. 10·91, průměr 8·16. Z těch čísel lze dobře souditi, kde poměry pro výchovu útlých dětí jsou nejhorší. A ještě jeden zajímavý moment: u katolíků činí úmrtnost ta 8·69, u evangelíků 4·37, u židů pouze 2·34. Jiným kriteriem je obydlenost zastavené plochy, totiž kolik lidí připadá na 1 ha (10000 m²), což si vypočítáme z vyčísleného počtu obyvatelstva pro konec roku a z udané plochy. Dostaneme poměr tento (v závorce je číslo pro r. 1890)

I. pl.	65·6 ha;	obyv.	39098*);	na 1 ha 598 ob.	(644)
II.	133·9		82512	610	(576)
III.	40·1		21507	538	(519)
IV.	22·88		5265	230	(263)
V.	6·27		8560*)	*1370* (!)	(1821)
VI.	6·33		5111	807	(789)
VII.	58·16		28399	460	(427)
Pr.	345·16		188452	540	(573)
K.	42·13		20015	475	(435)
S.	64·35		46282	720	(578)
V.	45·45		49278	1090	(1015)
Ž.	40·79		61732	*1513*	*(1300)*
úhr.	537·91		365759**)	680	(643)

*) Ubylo **bouráním** skoro 100 domů a tedy i mnoho lidí.

**) Rozumí se bez vojska, jehož je asi 9000.

Sestavení to mluví (jak se říká) samo: lid dělný stěhuje se ze středu města na periferii: hlavním jeho střediskem stává se Žižkov, který se z toho raduje, že je po Praze největším městem českým. Bohužel, neuváží se, že zdravotní poměry se tímto hromaděním lidu na prostoře malé a terénu nepříznivém rychle zhoršují. Tato nepřirozená obydlenost a úmrtnost hořejí uvedená dokazuje, že v Žižkovu vyrůstá velké Praze nový »asanační ob-
»d«. Též Vinohrady vykazují vzrůstající obydlenost, asi tím, že na jich obvodu vznikají
tné domy s malými příbytky (přibyloť tu 445 bytů, z čehož je 38 bez kuchyně!, 146 o
pok. a 1 kuch. i 153 s 2 pok. a 1 kuch., tedy 337 malých bytů). Je jen štěstí, že širší
:e a náměstí zmírňují škodlivosti takového osídlení. Též poloha bytu je důležitá. Vidíme,

Z naší doby.

Vánoční. Ačkoli se v posledních desítiletích hodně esthetisovalo a byla kladena váha zvláště na nové, dosud snad neslýchané formy umění, přece zdá se, že potřeby doby jsou jiné než stvořiti nové, veliké dílo umělecké, pravil tyto dni J. Schlaf. Zdá se. Umění má pronikati život, lidi povznášet a posilovat. Jen čerpá-li sílu svoji z potřeb života, může se státi zdrojem síly pro život. Dnešní umění jde většinou cestami zcela jinými. Ale ne proto, že jest to jeho osudem — pouze z té prajednoduché příčiny, že dnešní umělci i »velcí« umělci jsou malí lidé a ti potřebám života nestačí. Co je to platno: umělec je hlasatel, věštec, prorok! Představte si v takové úloze modní umělce, probíjející čas v kavárnách, salonech, shánějící nějakou sinekuru, žebrající o podporu na cesty, na které nechodí, a na studia, kterých nekonají, klevetící, ješitné a intrigující, a pochopíte, proč dnes umění vypadly otěže z ruky (u nás zvláště!). Ale snad už chodí mezi námi ještě neznámý budoucí král umění, heros odříkání a práce, laskavý těšitel chudých duchem a nelítostný bičovatel fariseů umění a vědy a zákonníků násilí a moci. Pak uvidíme!

Dne 26. listopadu t. r. oslavila obchodní a živnostenská komora českobudějovická tiše jubileum svého padesátiletého trvání. Jsouc odkázána na finanční prostředky poměrně skromné, nehonosí se nákladnou a okázalou, za to však účelnou činností, věnovanou především národohospodářskému zvelebení jihočeských krajů. V tomto směru vyznamenávala se ráznou iniciativou: dala podnět k založení českobudějovické spořitelny, byla ohniskem snah, čelících ke zřizování nových průmyslových podniků, zakládání průmyslových i obchodních škol pokračovacích, odborných ústavů, pečovala o vhodnější organisaci společenstevní, o zvelebení typických maloprůmyslů, o kursy odborné atd. Avšak také ve všeobecných otázkách národohospodářských udeřila nejednou na pravou strunu. Ve svém dobrém zdání o pomocné akci maloživnostenské prvá rozpoznala její slabiny, v otázce zřizování soudů živnostenských zaujala stanovisko tak pokrokové a sociálně zdravé, jako snad žádné jiné domácí zastupitelstvo zájmů zaměstnavatelských. Prosta byrokratických rozvláčností, rozvíjí zejména v posledních letech, za předsednictví p. Jos. Holče, stále hojněji a obsáhleji činnost svou v četných nových směrech. Odvážné usnesení komory z r. 1898., jež čelilo k založení české mistrovské průmyslové školy (stavebního oddělení) a školy pro průmysl dřevo zpracující v Č. Budějovicích, bylo zastaveno nepřízní vlády, dojde však později dozajista uskutečnění. Významno jest, že obch. komora budějovická jest jedinou ryze českou komorou v Rakousku. — *S.*

Opravy tisku. V čís. 6. Rozhl. opravíž si čtenář na str. 225. v p. Theerově kritice J. Opolského Klekání ř. 17. z dola Guliverem (m. Pulivem) a 2 ř. z dola hebkých (m. hezkých), str. 226. ř. 19, shora na jeho dně (m. duši).

že sklepních bytů (v % všech bytů) mají V. 27·59 a Ž. 27·22, načež se řadí S. 16, II. č. 13·8, K. 11·24, VI. č. 8·27, IV. č. 6·97, VII. č. 6·6, III. č. 5·57, I. č. 3·18 a V. č. nemá jich. Kdežto V. a Ž. omlouvá kopcovitý terén (jenž ale ve III. č. Prahy též je), nelze si tím vysvětliti veliký počet sklepních bytů v K. a na S. Zaviňuje to asi náš nedostatečný řád stavební. Tento stručný výtah z jedné části zmíněné publikace dokazuje důležitost dat statistických; ale kdo chce jim rozuměti, musí dovésti je čísti! *Dr. Vl. Prngr.*

Tiskem J. Paka v Kolíně.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, dne 15. ledna 1901. Číslo 8.

Bytové poměry v rakouských městech.

Referuje Frant. Tomášek.

Po pařížské výstavě máme v Rakousku pěknou a trvalou památku Rakouský »speciální výbor pro sociální oekonomii, hygienu a veřejnou pomoc« na místě vystavování všelikých tabulek a diagramů vydal knihu o socialní správě v Rakousku v oborech uvedených.*) Cenná publikace tato přes to, že jeví leckterou citelnou mezeru vysvětlitelnou novotou věci, je vítanou příruční knihou o státní a organické péči v oboru sociálním, veřejně zdravotnickém a veřejně pomocném. Hodnota jednotlivých statí je ovšem nestejná dle výše hlediska jednotlivých autorů. Někteří z nich, jmenovitě vysocí státní úředníci nezapřeli ani tady tradiční úzkoprsost byrokratickou. Než i tak je práce jich cennou, jakožto snůška a souborné s pořádání vysoce důležitého materiálu. Jsou tu ale obsaženy na druhé straně také práce vskutku dobré Dnes chci čtenáře obeznámiti v podstatě s pěkným příspěvkem prof. dr. Eug. Philippoviche o »bytových poměrech v rakouských městech, zejména ve Vídni«.

Při vyšetřování poměrů bytových, jež zavedeno bylo za sčítání obyvatelstva v r. 1890 v 19 větších městech Rakouska (v zemích českých: v Praze a pražských obcích předměstských, Plzni, Liberci a libereckých obcích předměstkých, Brně, Olomouci a Opavě), shledaly se v poměrech bytových přečetné nedostatky. Povšimneme si jich v zemích českých a ve Vídni.

Objevilo se na př., že v některých případech obyvatelstvo se rychleji množí nežli domy. Tu ovšem se poměry bytové sotva lepší. Nestačily-li dřívější příbytky pro dřívější počet, mohou tím méně stačit o počet ještě větší. To se shledalo v nových okresích vídeňských,

*) Sociale Verwaltung in Oesterreich am Ende des 19. Jahrhunderts. Aus lass der Weltausstellung Paris 1900 herausgegeben vom Special-Comité für Social-nomie, Hygiene und öffentliches Hilfswesen. I Band: Socialökonomie.

kde obyvatelstvo v letech 1880—1890 vzrostlo ročně o 3·26 proc., kdežto počet domů jen o 1·02 proc.; v pražských obcích předměstských přibylo obyvatelstva o 4·32, domů jen o 1·66 proc., v libereckých předměstích obyvatelstva o 7·22, domů o 4·92 proc. Důsledkem toho ovšem je, že jsou pak domy hustěji obydleny. Počet domů, jež byly obydleny 31 až 50 osobami, obnášel v r. 1880 v pražských obcích předměstských 18 proc. všech domů, r. 1890 již 22·5 proc., počet domů s 51 až 100 obyvateli vzrostl z 19·9 na 27·1 proc., s více než 100 obyvateli ze 6·1 na 7·4 proc. Naproti tomu kleslo procento domů obydlených méně než 31 obyvateli. Podobně bylo i v předměstských obcích libereckých. Toto smáčknutí obyvatelstva vyjádřeno je i v průměru, jak osazen byl jeden dům v této periodě: v pražských předměstích připadalo r. 1880 na jeden dům 37·4 osob proti 44·3 osobám z r. 1890 (v libereckých předměstích je stoupnutí ze 14·5 na 16·5 osob). Co je ale při tom zvláště nápadné, je, že současně v místech uvedených roste i počet prázdných bytů. Čím to? Jedině tím, že obyvatelstvo se jim pro drahou činži vyhýbá a raději se mačká do domů, již tak dost hustě obydlených.

Poměry obytné se zhoršují dále tím, že stále více adaptují se za lidská obydlí místnosti, jež se k obývání nehodí, zejména místnosti sklepní a podkrovní Také při novostavbách snaha po největším zužitkování místa vede k zřizování takových bytů, tak že jich stále přibývá. Ve Vídni vzrostlo nejen procento sklepních bytů, ale také obyvatelstva v nich bydlícího. Počet obyvatelstva v sklepních bytech všude téměř stoupl. Nápadně veliký je počet bytů podkrovních v Liberci: 24·5 proc., v předměstích dokonce 53·3 proc., a bydlí v nich 28·9 proc. tamního obyvatelstva!

Vedle polohy bytů padá na váhu jich velikost. Velký počet malých bytů je zjevem neutěšeným. V starých okresech vídeňských připadalo r. 1890 průměrně 3·5 místností (pokoje, komory, předsíně a kuchyně) v nových okresech jen 2·5 na jeden byt. Nejnepříznivější poměr jeví se v předměstích libereckých, kdež připadá na byt 1·5 místností. Nejsmutnější při tom je, že obyčejně nepříznivá poloha krátí ruku v ruce s malým rozsahem bytu. Ve Vídni na byty sklepní a podkrovní připadalo průměrně 1·44 místností. Bytů jednopokojových mají nejvíce předměstí liberecká: 62 proc.; Liberec sám 45·1, Plzeň 42·8 proc., nejméně Inšpruk (2·4).

Vysokému počtu malých bytů odpovídá i velký počet obyvatelstva tu bydlícího: v libereckých předměstích bydlí 59·1 proc. obyvatel v bytech jednopokojových, v Liberci samém 35·9, v Plzni 36·1. V bytech o jednom a dvou pokojích bydlí ve starých okresích vídeňských, Brně a Olomouci více než třetina, v nových okresích vídeňských, v Praze s předměstími, Liberci s předměstími, Plzni a Opavě více než polovička obyvatel. Z toho je patrno, že malé byty jsou hustěji osazeny. A pozoruhodna je i další okolnost, že totiž, kde je více malých bytů, jsou také hustěji obydleny, než v místech, kde je nejmenších bytů méně. Jednopokojových bytů jednou osobou obývaných v Inšpruce je 55·1 proc., v libereckých předměstích 6·2 proc., za to s 3—5 osobami

v Inšpruce 17·3 a v libereckých předměstích 56·7 proc,, s 6—10 osobami v Inšpruce 2 a v libereckých předměstích 17·2 proc. Podobný obraz jeví srovnání I. okresu (panského) ve Vídni s X. (dělnickým).

Nejmenší byty (o jednom a dvou pokojích) mají také zpravidla menší obytné místnosti než byty o více pokojích. Ze 101 bytů, jichž rozměry Philippovich sám vyšetřil, měly pouze tři minimum plošného rozsahu vyžadované hygienou (4 čtverečné metry podlahy a 10 krychlových metrů prostoru na jednu osobu) a mezi nimi byly dva třípokojové (ze 4) a jeden dvoupokojový (z 49); z jednopokojových neměl ani jediný uvedené minimum. A kdežto u všech těchto bytů průměrem se nedostávalo 28·8 proc. vzdušného prostoru a 36 proc. plošného rozsahu k potřebnému hygienickému minimu, u jednopokojových stoupl tento průměrný deficit prostoru vzdušného na 46·9 a plošného na 40·7 proc.

K zjištění počtu bytů přeplněných nezbývá nám než srovnávati počet obytných místností s počtem osob je obývajících. Při sčítání obyvatelstva nebyly totiž vyšetřeny rozměry bytů. Statistika vídeňského magistrátu pokládala za přeplněný byt, kde na jednu místnost připadaly čtyři nebo více osob a dle toho vypočetla, že bylo ve Vídni 4·34 proc. bytů obývaných 90.331 osobami přeplněno. Philippovich však právem pokládá již byt, v němž na jednu místnost připadají tři osoby, za přeplněný. Třebas že by se pokoj, v němž bydlí dvojice manželů s dítkem, nemohl ještě považovat za přeplněný, musí se jistě za přeplněný považovat takový pokoj, v němž obývají tři dospělé osoby, zvláště jsou li různého pohlaví. A tu shledal, že v starých okresích vídeňských bylo jednopokojových bytů s 3—5 obyvateli 41·3 proc., s 6—10 ob. 6 2 proc., s 11—20 ob. 0·5 proc., s více než 20 obyvateli žádný; v nových okresech příslušná procenta jsou 44·6, 6·2, 01, 0 proc. Daleko větší přeplněnost bytů vykazuje Praha, Liberec a Plzeň vedle obou hlavních měst Haliče: v libereckých předměstích bydlí v 56·7 proc. bytů jednopokojových 3—5 osob, v 17·2 proc. 6—10, v 0·2 proc. 11—20 obyvalel, v Plzni v 54·7 proc. 3—5 obyv., v 22·9 proc. 6—10 a v 0·2 proc. 11—20 obyvatel. U dvoupokojových bytů nejsou poměry příznivější: v Praze je jich 26·1, v pražských předměstích 29, v Plzni 34 proc. obydlených 6—10 osobami. Jaký význam to má vysvitne teprve, vzpomeneme-li si, jak značná část obyvatelstva měst uvedených v bytech takových vůbec bydlí.

Zajímavé je zase srovnání poměrů, jaké zjistil Philippovich u jednotlivých okresů vídeňských V panském okresu I. bydlelo v přeplněných bytech 1·16 proc. obyvatelstva okresu toho (783 osob), v dělnickém X 18·52 proc. (15.548 obyv.). Podobné poměry jako X. vykazují také XI., XII. a XVI. okres, vesměs se silným továrním obyvatelstvem. Ve Favoritech a Meidlingu bydlí dle toho bezmála pětina obyvatelstva v bytech přeplněných, v Simmeringu a Ottakringu šestina. Nápadnou paralelnost jeví s poměry těmi statistika úmrtnosti: v X. okresu z 1000 osob r. 1891 zemřelo průměrně 35, v I. 11·6, a ještě více statistika úmrtnosti dítek: ze sta zemřelých bylo v X. okrese 39·59 ve věku do jednoho roku, v I. okresu jen 9·75. Poměry

ve Vídni nejsou však ještě nijak zvláště špatné: i čtvrť s největším počtem přeplněných bytů (X. s 18·52 proc.) je pod průměrem vypočteným pro 25 měst statisticky vyšetřených, který činí 21·9 obyvatelstva. Daleko hůře je na př. v Praze a Liberci, kdež tvoří byty o jednom nebo dvou pokojích daleko větší procento.

Při posuzování poměrů bytových padá také na váhu způsob použití bytů: vaří-li se, pere-li se, pracuje-li se v něm. A tu v prvé řadě poutají pozornost byty bez kuchyně, jichž je velice značný počet (v Liberci na př 57·5, v libereckých předměstích dokonce 79·2 proc., a bydlí v nich 48·7, resp. 76·2 proc. obyvatelstva). Z největší části jsou to zase byty sklepní a podkrovní, jež jsou bez kuchyně: v libereckých předměstích je 91·7 proc. sklepních a 92 3 proc. podkrovních bytů bez kuchyně. Velký je také počet bytů užívaných zároveň k účelům živnostenským. Ve Vídni r. 1890 bylo v starých okresech 13·7 a v nových 12·7 proc. bytů užíváno zároveň k provozování živnosti. Také v Praze, Liberci, v Plzni a Opavě bylo přes 10 proc. takových bytů. Jakkoli se pak jeví všeobecná tendence ubývání takových bytů, v Praze, Plzni a Brně se počet jich naopak rozmnožil! Zvláště nepříznivé poměry jsou ovšem tam, kde k účelům obytným a živnostenským zároveň užívá se velikého procenta bytů o jednom a dvou pokojích, jako je tomu v Praze a Liberci.

Jiná stinná stránka poměrů bytových zvláště ve velkých městech jsou podnájemníci a nocleháři, jimiž těžce trpí intimnost rodinného života. Ve Vídni v Rudolfsheimu 17·67 proc. obyvatelstva bydlí v cizích bytech, ve Favoritech 10·12 proc. V Praze kolísá počet noclehářů mezi 2·6 proc. (Malá Strana) a 14·6 proc. (Josefov). (Pokračování.)

Literární historie dnes a zítra.

Methodologické a historické poznámky Arne Nováka.

Stanoviti a přesně vymeziti dnes pole a úkol literární historie, vytknouti a určitě vyjádřiti veškeré prostředky a methody, jimiž domáhá se svých cílů dosud většinou jen tušených ve velkých obrysech, bude spíše údělem a možností budoucnosti než doby přítomné, za níž literární dějezpyt teprve vybavuje se z postavení dvojakého a emancipuje se z područí disciplin spřízněných a blízce příbuzných. Spor starých tradicí humanistických a nového názoru přírodovědeckého odehrál se v nitru literární historie s prudkostí a přivodil řadu trapných krisí, jimiž trpíme dosud. Otřesy, jež zasáhly filologii, skvělý odkaz doby Erasmovy a Reuchlinovy, pocítila i literární historie. Prohlášena pak kulturními historiky, hlavně v opojných okamžicích největšího pohrdání dějinami politickými, za pouhé odvětví vědy jich vlastní, uvědomila si záhy, že násilné přetržení všech svazků s jazykovědou nezůstalo bez bolestných jizev i otevřených ran, jichž zánět volal po

reakci. Snazší byl smír literární historie s katastrofou, nikoliv náhlou, ale tím hlouběji zasahující, jež potkala ideologickou esthetiku, jež druhdy dávala přísné a těsné normy studiu literárně-historickému. Již dnes, přes neuspokojené námitky a pochybnosti věřících dosud Gottschallů, ten Brinkův a Bulthauptů, lze tvrditi, že pro literární dějezpyt byla katastrofa ta pouhým štěstím. V osvobozujícím tom hnutí mnohotvárném a bohatém na vzněty a ideje předcházela literární historii kritika svádějíc první srážky a druhdy i celý bitevní plán koncipujíc, tesala i první stezky do skal nedostupných jindy dějepisu literárnímu, bortila a bořila záseky předsudků čnících v cestě. Tím těžší a obtížnější jest rozhodnutí poměru obou, a hlasy, jež chtějí míti literární historii pouhou applikací kritiky, příliš jsou vážny; avšak nesčetné množství specielních případů, kladoucích přísné a přesvědčivé námitky, nedovoluje jim dáti úplně za pravdu, ba nakloňuje shodnouti se s názorem, jenž zří v kritice jednu z četných a závažných pomocných věd literární historie. Nastíniti několika rysy, načrtnouti několika obecnými liniemi emancipační zápas literární historie za vlastní neodvislost, jež pro dnešek ovšem jest sladkou aspirací a vábivou vidinou, demonstrovati na několika blízkých zjevech jeho stadia, vytušiti z některých případů výsledky celého toho úsilí a čočkami, nedokonalými arciť a primitivními, přiblížiti obraz literární historie budoucnosti, jest úkolem a tužbou, odvážnou snad příliš a sebevědomou, několika těchto poznámek a gloss.

I.

Nejstarší pokusy literárně historické odpovídají přirozeně primitivnímu stavu poznání: jako dítě, jako divoch nedovede postoupiti za předmět, nýbrž ustrne na povrchu věci, tak začáteční zabývání se knihou nese se k pouhému konstatování znaků vnějších, na první pohled do oka bijících a s představou knihy zároveň se vybavujících. Zevnějšek knihy, skizza jejího obsahu, stručná data jejího vzniku seskupují se jako hlavní obsah začátečních pokusů literárně historických. Jméno autorovo vyvolává záhy interes o ostatní jeho práci, vročení a datum obrací zájem k současným spisům spjatým vzájemně obsahem a souhrn prací téhož spisovatele brzy vede k jeho datům životopisným. Konstatování bibliografické slučuje se s údaji biografickými; systematické a pedantické stol. XVIII. uvádí vše to v soustavu a sestavuje a seskupuje z rozptýlených a roztroušených poznámek, zápisků, dat a úryvků bibliografické přehledy a katalogy a činí tak v první své polovici začátečné kroky k systematické literární historii. Pojítko, jež bylo nutno mezi číslicemi a knihopisnými údaji najíti, poskytovala historiografie politická dostupující v hřejivém výsluní osvíceného absolutismu vrchole. U nás pracovali v tom směru v zevrubných a přesných svých pracech četní členové »Učené společnosti«; vyvrcholení jejich snah a souhrn materialu jimi nastřádaného podávají literárně historické práce J. Dobrovského, jež nad všední a zkorna-

tělou schematičnost nejednou vysoko povznáší attický vtip a ironické žíhadlo kritického žáka Lessingova. Více než třicet let po Dobrovského »Geschichte der böhmischen Sprache und Litteratur« (1792) dokumentuje J. Jungmann velkou »Historií literatury české« (1825) vnitřní rozpor své generace a dvojakost vlastního životního názoru. Cíl a účel »Historie literatury české« jest romanticko-nacionální a prozrazuje národovce kultivujícího v Čechách snahy Jahnovy a romantického filologa, sledujícího intence bratří Grimmův: odhaliti totiž národu pestré a stkvělé bohatství literatury psané jazykem vlastním a duchem svérázným. Cesty však, jimiž Jungmann domáhal se svých cílů a účelů, mluví o rationalistovi a osvícenci uctívajícím Wielanda a Voltaira; ustrnul-li první díl i při skrovných a suchých úvodních charakteristikách jednotlivých údobí na bibliofilském katalogisování a shromažďování, applikoval druhý methodu různých »Gelehrten Lexikonů,« typických věku XVIII. a favorisovaných vytrvale i Lessingem.

Kompromisní toto dílo zrodilo se až po své době; léta dvacátá jsou již dobou převratu. Rozkvět studia germanistického, značený jmény K. Lachmanna a J. Grimma, splývá s pokrokem, jakým obdaří kritikové německé romantiky studium památek literárních; kritické snahy a polemické výsledky Lessingovy a Herderovy nesou teď žeň, estheticism idealistních škol pokantovských působí účinně na literární historii. S obrazem toho vývoje setkáme se ještě, ale již teď můžeme praesumovati dojem, který nám vtiskne: methoda bibliograficko-biografická výlučně applikovaná na literární historii se překonává a odhazuje. V díle W. Wackernagla (1848), přesného a vytrvalého učence s jasným rysem pedanterie a úzkoprsosti, nabývá methoda ta ztělesnění, a ponurá jeho »Deutsche Literaturgeschichte,« jež právem odporučována začátečníkům kvapícím příliš rychle přes studium detailů a dat k ideám obecným, překvapuje a unavuje neutěšeným oceanem knih a hořečným střídáním jmén a letopočtů. Smířiti bibliografii dusivou a odpuzující s idejemi doby, vdechnouti cifrám a údajům knihopisným život, pokusil se v působivém později, ale na poprvé nevlídném a uzavřeném svém díle literárněhistorickém A. Koberstein († 1870.)

Získali-li si tito literární historikové klidem a zevrubností, podrobností a rozmyslem obdiv učených vrstev, jež v jejich stopách sestavovaly školní učebnice a příručky mnohdy bez jediné ideje a beze všeho porozumění pro hlubší problémy literární (u nás na př. Šembera (1869) a často čítaný Tieftrunk (1885 třetí vydání), netajily se široké davy čtenářstva se zálibou, již věnovaly směsi kulturněhistorických causerií, bibliografických suchých údajů a pestrých ilustrací. Po vzoru mělké a ploché, ale čtenáři hltané a často kupované literatury Königovy, již duševní niveau i stkvělá úprava staví po bok románům Ebersovým a skvostně vázaným ročníkům Gartenlaube, píše V. Flajšhans »Písemnictví české slovem i obrazem« (1897—1901). Autor, povoláním i přesvědčením filolog, akcentoval mnohonásobně a více ohnivě než přesvědčivě bibliografickou stránku svého díla zazlívaje nedostatek knihopisné zevrubnosti jiným publikacím toho druhu a sku-

tečně koncentroval zájem svůj spíše na vše, co neradi pohřešujeme v díle výlučně bibliografickém na př. na úplný nadpis a vročení díla, než na zachycení proudů ideových a koloritu doby a národa, jehož literatura jest výrazem nejupřímnějším. Své bibliografické poznatky spojil feuilletonistickými úvahami z dějin kulturních a politických a vycházeje tak vstříc tužbám čtenáře zradil své intence bibliografické.

Polemické i exaktně vědecké útoky činěné na bibliograficko-biografickou methodu v literární historii, jež vyložily její kusost, neúplnost a úzkoprsost, její nedokonalost a neschopnost zachytiti to, co jest duší a vlastním dechem literatury, vykázaly bibliografii místo nové, služebné ovšem a podřízené, nepodceňovatelné a nezbytné, místo vědy pomocné. Postavena v týž poměr k literární historii, v němž k historiografii politické stojí sfragistika, epigrafika, diplomatika, topografie atd; a upřeno-li Jungmannově »Historii literatury české« právo analogie s Palackého »Dějinami národu českého,« vykázáno jí obdobné místo, jaké zaujímá pomocný spis Palackého »Popis království českého.« Jest-li pro botanika systematikou se zaměstnávajícího nezbytným požadavkem zevrubný a úplný přehled všech řádů, druhů, variet a aberací téže třídy, neobejde se literární historik bez obšírného a důkladného seznamu a výčtu všech spisů téhož autora a téhož období s uvedením veškerých vydání, vzájemných změn a odchylek, seřazeného jasně a přehledně, v systému daném věcnou i ideovou příbuzností a příčinností. Seskupí-li pak vědecký bibliograf kolem autora neb údobí veškerou literárněhistorickou literaturu jednající o témže předmětu, dovede-li seřaditi ji a sestavením již oceniti a odlišiti živné zrno od plevele, dovede-li při rozsáhlosti literatury o té oné věci vytčením děl rozhodujících a principielních nalézti přehlednost, může jeho práce skutečně činiti nárok na jméno bibliografie vědecké.

Vzor a program podobné práce dal K. Goedeke slavným svým dílem »Grundriss zur Geschichte der deutschen Dichtung aus den Quellen,« vycházejícím dnes v druhém úplně přepracovaném a mnohonásobně rozmnoženém vydání (po smrti Goedekově r. 1887. pořádá s pomocí odborných pracovníků Ed. Goetze); účelnost a přesnost díla, získávající si jak začátečníka tak vyškoleného již pracovníka, jemuž ušetří množství času i námahy při shledávání literatury mnohdy nekonečné neb nedostupné, slučuje se tu s úplností a akribií. Aby dílo toho rázu nezastarávalo a nestávalo se neúplným, snaží se němečtí odborníci dvojím směrem. Každoroční hekatomby statí časopiseckých, disertací, školních programů, produktivních kritik, samostatných spisů, kompilačních publikací ihned se zpracují, roztřiďují, stručně posuzují v specielně bibliografickém vědeckém sborníku »Jahresberichte für neuere deutsche Literatur,« jehož jednotlivé stati odborníky sestavené mohou se pokládati za přímé pokračování Goedekova »Grundrissu,« vynikajíce však nad něj tím, že neregistrují pouze, nýbrž břitce a pronikavě kritisují. Jinak pracuje se v bibliografii tím způsobem, že autoři velkých monografií v úvodu neb závěru shrnují veškeru práci předchozí, netajíce se se svým vlastním stanoviskem k publikacím cizím; ovládání celého materiálu a uvedení jeho jest

téměř všeobecným požadavkem, dosti vzácným však zjevem jest, podá-li v takovém přehledu autor skutečně pragmatický obraz vývoje názorů o té oné věci; nepřemožitelná ješitnost příliš tu bránívá.

V zemi, v níž po nesmělých a nedokonalých pokusech Douchových a Urbánkových nedostatek zájmu a podpory dal zajíti bibliografickému katalogu vydávanému několik let »Spolkem knihkupeckých účetních,« a kde tudíž není ani bilance trhu literárního, nelze vůbec mluviti o bibliografické práci ve službách literární historie. Není ani listu toho druhu, nejsou síly, jež by měly odvahu a vůli vzdělávati dlouholetý ten úhor; duchaplně a zdravě drem. J. Jakubcem (Naše doba VI., 4. a 5.) projektovaná společnost pro novočeskou literaturu, jejímž neposledním úkolem měla býti starost o bibliografii, se neuskutečnila, »Skupina pro práce bibliografické při komisi v příčině pramenů k poznání literárního života v Čechách, na Moravě a ve Slezsku při České akademii věd a umění« posud nedala jediné známky života a činnosti. Nesklamou naděje, jež kladou kruhy literární do vědeckého semináře pro novou českou literaturu, zřizovaného právě při fakultě filosofické?

II.

Teprve v periodách, kdy literární historie zhostí se dusivého a nezdravého korsetu methody bibliografické, vstupuje v těsné styky s kritikou. Požehnaná ta chvíle, bohatá idejemi a vzněty, polemikami a diskusemi, nenastupuje ve všech ústředích a periodách kulturního života v stejné době. Cesty kritiky a literární historie křižují se pravidelně, bývají však někdy paralelní. Řekové vypěstili kritiku literární, třeba že neuvedli ji v určitý a pevný systém; avšak není to historik literární, nýbrž filosof, který kritické zásady řeckého klasicismu vyslovil a objasnil. Roztroušeně shledáme u Římanů řadu bystrých a duchaplných úsudků o dílech uměleckých a ostře přibroušených aperçus o spisovatelích i jejich slohu, aniž vše to soustavně applikováno bylo na dějiny písemnictví latinského. Druhá polovice XVIII. věku dá vznik literární kritice, k níž již v t. zv. renaisančních esthetikách XVI. a XVII. ději se náběhy; ale Anglie doby té nemůže jmenovati nikoho, kdo by na dějiny knih a idejí jimi hlásaných byl užil pronikavosti Addisonovy, podobně jako Francie Boileauova, Perraultova a Diderotova upadá v diletantism, mluví-li o dějinách literárních. Klasicism německý předchází estheticko-kritický boj Lipska a Zurychu; ale, třeba že úvahy a referáty v »morálních týdennících« obou stran nejsou bez vtipu a vervy, nepokouší se nikdo povznésti se nad stanovisko bibliothekáře, líčí-li vývoj písemnictví. *)

*) O vývoji kritiky literární psáno bylo častěji, nejpronikavěji snad E. Hennequinem v úvodě ku »Vědecké kritice«; pro dějiny francouzské kritiky, jejíž fase jsou tak typické pro kritiku vůbec jako fase literární historie německé pro literární historii vůbec, pěkný přehled podává N. Trepka ve stati »Literární kritika a kritikové ve Francii« (přeložena též v Literárních Listech r. 1892).

Výlučně esthetické stanovisko kritiky nemá smyslu historického, ba spíše neguje úplně vývoj historický. Typickými příklady jest francouzská kritika doby Ludvíka XIV. a v Německu Lessing. Normální vkus, jehož přestoupení se kriticky tresce, stanovený dvorem Versaillským a Akademií, jest směsicí tradic literární etikety a pravidel přejatých z Poetiky Aristotelovy. Pravidla z antiky řecké a římské recipovaná nechápou se historicky; nikomu nepřipadá, že jejich platnost jest politickým zřízením, náboženským kultem, mravním pořádkem národa řeckého a latinského, nýbrž jejich cena a závaznost staví se na stejný stupeň pravidel Euklidových. Neměří se jimi relativně, nýbrž absolutně; jsou normami nejen pro díla autorů, vzrostlých a vychovaných na jejich tradicích, nejen pro kusy ucházející se o přijetí na dvorní scenu, nýbrž pro díla všech dob a národů. Kritika ta nemůže arcif literární historii poskytnouti pražádné živné látky.

Lessing vyšel ze studia antiky a pravidla antická prohlásil platnými i pro literaturu své doby a svého národa; antické bohy zbavil sice allongí a střevíčků dvora Ludvíkova, ale přece jimi měřil umění současné; jako jeho předchůdce a odpůrce Gottsched i on nevykládal díla, nýbrž soudil je t. j. chválil a haněl. Že Lessing jest téměř úplně bez významu pro vývoj literární historie, vysvětluje se dvěma poměry: jednak polemickým rázem jeho činnosti, jednak jeho odmítavým stanoviskem ku kritice jdoucí dále za knihu. Bojovník a polemik nešetří historických řádů a neuznává historické oprávněnosti, jeho činnost úmyslně je ruší a odmítá. Privilegia, jimiž Marie Teresie mohla hájiti v sedmileté válce své právo, byla Fridrichovi Velkému k výsměchu; Lessing pohrdal historickou oprávněností a zdůvodněností těch, jež nemilosrdně zničil v »Literárních dopisech«. Jeho kruté útoky byly neoprávněny historicky, ale zdůvodněny mravně; totéž tvrdil Fridrich o bitvě u Rossbachu. Lessing bojoval s knihami, nikoliv s autory, o spisovateli, jeho poměrech, o vzniku a determinujících příčinách díla nechtěl ničeho věděti; rozhorleně v »Antikvářských dopisech« odmítá paskvilanství, klepařství, utrhačství a při tom skizzuje nevědomky biografickou methodu Sainte Beuveovu.

Skutečně marně hledáme literárního historika, jehož jméno dalo by se připnouti k Lessingovi, jeho kritická methoda nenese ovoce, jež by literární historie mohla česati. Velké národní rozpjetí ducha německého koncem minulého a počátkem našeho věku nezůstane však bez vlivu na historiografii literární: racionalism naučí ji chápati spořádanou organisaci a lahodný soulad, klasicism odvede ji na půdu antiky, revoluce odhalí zkrvavené tělo vášně a odboje, pokantovská filosofie idealistická přináší vysoká hlediska esthetická a mravní, války za svobodu vzmuží k projevům uvědomění národního, romantika otevře přístup k problémům zázračného a nepochopitelného. Nový, bohatý obsah ideový vyplní i díla literárně historická a vyspělost formální stane se i jejich údělem. Reakcionář W. Menzel předejde svou věcně a paradoxně psanou »Die deutsche Literatur« plamenného poeika a soudce své doby G. Gervina. Velkolepé své dílo (1835) nazývá »Geschichte der deutschen Dichtung«; nejsou to dějiny němě-

ckého umění slovesného, nýbrž národních idejí lidu německého. Smysl pro historický vývoj není nejsilnější stránkou Gervinova díla, i on odsuzuje a chválí, a klasicism Lessingův a Goethův jest mu přísnou normou. Studuje více myšlenkovou povahu děl než uměleckou techniku, a v čele literatury nejdou básníci a umělci, nýbrž myšlenkoví zápasníci a bojovníci. Třeba že jeho hlediska dnes jsou opuštěna, třeba že poslední slovo o tom onom zjevu literárním nehledá dnes nikdo u Gervina, nýbrž u Scherera, vracejí se i nyní historikové k jeho břitkým úsudkům a rozváději uchvacující paralely, v nichž publicistický duch jeho si liboval.

Je-li dílo Gervinovo činem rozeného literárního historika, jenž v době velkých idejí neubránil se býti jich příliš výmluvným zastancem, jest slabý jeho odlesk K. Sabiny »Dějepis literatury československé staré a střední doby« (1866) diletantskou prací kompilujícího publicisty, jejž náhodou těsné poměry národní přivedly na dráhu literárně historickou aniž mu daly možnost průpravy a erudice. Dobrodružnost a povrchnost Sabinova neutajila se ani v tomto nesouměrném spisu, jímž vane ostrý vzduch příznačný roku 1848, jehož Sabina byl nejdokonalejším ztělesněním.

Zvítězil a prorazil-li Lessing naprostým nedostatkem šetrnosti a smířlivosti k historickému, tkví-lí jeho význam a síla hlavně v tom, že vývoj literární příliš až násilně rychle poháněl ku předu, vykonal-li nejblahodárnější čin negativní kritikou, jest Herder v tom jako vůbec ve všem jeho antipodem. Zdrželivý chlad a odměřená úcta, již chovali k sobě, vysvětluje duševní jich poměr. Klasicism učí se arciť od obou a k nepoznání nerozlučně seskupuje součástky z myšlenkového díla jich vzaté v celku novém a překvapujícím, takže dává zjev ten i podnět k pochybnostem o zásadném rozdílu obou, neprávem, neboť tu odehrává se proces dějinný zachycený Heglem: z these a inthese vzniká nová a rázovitá synthese. Rozdíl plemenný a původový, rozdíl výchovných poměrů dal by příležitost k poučné a poutavé paralele, jejíž konečné výsledky a závěry dlužno napověděti i tam, kde není místa pro její rozvedení. Lessingem vyvrcholuje a zavírá se stará perioda kulturní: osvíceného nacionalismu, Herder zahajuje novou: národního romantismu. Lessing vytrhl s plným heroismem svého mužného charakteru vysoký a slavný vzor duchovního snažení v klasické antice, již pomáhal očisťovati od pozdních a rušivých přídavků a přílepků. Herder ukázal k cestám, jimiž nutno k němu spěti. Lessing žil a umíral pro ideal antický, Herder pracoval pro kulturu národní. Vyšetřiv a bystře pochopiv nejjemnější vztahy a útky této, nepřestával akcentovati, že jen souhlasem podmínek, tkvějících v mravních, náboženských. národnostních poměrech, může vzniknouti skutečný kulturní život umělecký a neúnavně ukazoval k historickým analogiím. Po stopě filosofa Montesquieu a theologa Lowthe došel již r. 1769 k určitému a pevnému závěru, že literatura a umění vůbec těsně vyrůstají a determinovány jsou socialními, přírodními a mravními poměry národa, který je produkoval. Dílo umělecké jest již jemu znakem psysochologie národní. Bibli neměří jako Semler, Michaelis,

a konečně i Lessing a Reimarus pravidly abstrahovanými rationalistickou spekulací, nýbrž vykládá ji z ducha lidu hebrejského, z půdy Palestiny a národního zřízení Židovstva. Poesie národní nenormalisuje pravidly Poetiky Aristotelovy, ale opět hledá kořeny její v terraině, z něhož klíčí, v názorech a obyčejích lidu, který ji stvořil. Vezmete-li, tvrdí, Laponci jeho mech a jeho soba, jeho věčný chlad a led, přestane pěti své originelní písně, právě jako Španěl zapomene a odnaučí se svým romancím, vytrhnete-li jej z údolí řek obrostlých oranži a mandlovníky. Pokud odhady Herderovy dotýkaly se poesie národní, působily hluboce a rozhodně, shrnouti vsak je jako nový ideový podklad literární historie, nebylo jemu dopřáno. Francie koncipovala ze skizz Herderem načrtaných úplný plán nové theorie literárně historické, krajané Herderovi nerozvinuli předpokladů svého filosofa, neaplikovali jich na dějiny písemnictví a postoupili k methodě exaktní, sociologicko-přírodovědecké, v literární historii teprve tehdy, když promluvili Francouzi své slovo. (Pokračování.)

J. Meier-Gräfe: Příspěvky k moderní esthetice.

Přeložil Stanislav K. Neumann. (Pokračování.)

PŘEDSTAVITELE UMĚNÍ JINDY A DNES.

Naše umělecká kultura musela upadnouti, jakmile veškera umělecká síla vrhla se na specielní obor, obraz a skulpturu. Tato skutečnost neumenší je poznáním, že tento vývoj byl dílem slávyplných dějin, které již v nejzářivějších fásích novější kultury počaly. Při tom nelze popříti, že nejslavnější epochy lidstva došly svého významu bez všemohoucnosti obrazů. Řekům nelze přece vytýkati nedostatek pudu k umělecké činnosti. Národ, jenž se v naší době uměleckým svým významem snad jediný měřiti může se Řeky, Japonci měli ovšem obrazy, ale měli je jako Řekové, měli své skulptury a svou výzdobu nástěnnou; tyto nebyly všem vysokostojícím národům konečným cílem v jejich umělecké ctižádosti, nýbrž jedním z mnoha výronů jejich bohaté kultury. Zcela jistě jsou tato díla tím nejdůležitějším z jejich umění, co dnes od nich máme, daleko není tím jediným; korunují celek, jenž ve všech svých částech jest druhem jejich druhu. Pro kulturní stupeň své doby znamenají proto nekonečně méně než dnes díla podobného významu pro uměleckou potenci naší doby. Z řeckých dějin lze podobné lidi, jako byl Phydias, vyškrtnouti, aniž se změní obraz řecké kultury. Co však zbude, vezme-li se naší době několik tuctů jmen anebo, kdyby nešťastná náhoda zničila všecky obrazy? Co zaslouží si u nás esthetického povšimnutí, nehledíme-li docela abstraktnímu umění? Tato ideální souvislost všech uměleckých děl s celkem působila, že umění patřilo lidu, že bylo pochopeno a milováno.

My dnešní stále znova vidíme, kterak veliký umělec žije, tvoří a umírá a teprve po své smrti dojde uznání, zatím co dav jásá vstříc malým, kteří, sotva umřeli, propadají zapomenutí. Dříve tomu bylo jinak. Nalézáme mezi malbami velikých mistrů v našich galeriích portrety mocných a bohatých světa. Kdo dal bohatým lidem Florencie, Flámska a Nizozemska, Francie a Německa instinkt dáti se malovati nejlepšími malíři své doby, zatím co dnes mocní a bohatí tak často se svěřují štětci právě nejbanálnějších? Vědělo se tehdá patrně lépe než dnes, co jest dobré malířství. Nicméně zaměstnávala se již tehdy knížata právě tak jako dnes záležitostmi vládními a jejich umělecký smysl nestál rozhodně výše nad davem než dnes. Celý dav byl výše. Nezajímal se o malířství o nic více než dnes, měl právě tak jako dnes jiné věci na práci, byl však na umění zvyklý. Nalézal v malířství tutéž zdatnost jako v jiných věcech, jako ve svém stole a židli, jako ve svém šatě a byl by užasl, kdyby byl náhle něco jiného našel. Malířství nemělo mnohem většího významu než kterékoli jiné řemeslo. Děkovalo za své přednější místo jen té okolnosti, že dle své povahy stálo ve službách náboženství, zdobíc kostel, svatyni. Výzdoba děla se prostonárodním způsobem, vyplňovala místo, jež nechal stavitel, vlastní umělec gotiky v očích množství. Malířství jednalo o zcela určitých věcech, odpovídalo přesně náboženským představám, to znamená, že mělo před naším jistou přednost: Část předmětná jako vyznačující byla vyloučena, ježto byla u všech tatáž. To muselo nutně vésti k zdůraznění části technické. Chtěl-li se malíř vyznačovati před jinými, bylo mu týž předmět jinak malovati než jiní a sice lépe, ježto srovnání předem bylo dáno ve formě myslitelně nejpohodlnější. Nebyly-li kritické omyly úplně vyloučeny, byly aspoň zredukovány na nejmenší míru. Silná konvence, jíž nemohl žádny umělec uniknouti, nebránila těmto lidem, aby se staly velikými; dávala jim cosi jako štít před zraky publika, jež v jejich originalitě našlo současně něco známého; konvence nebyla překážkou, nýbrž záštitou. Současně však nebyla také intimita vztahů mezi laiky a umělci prakticky tak nutnou jako dnes. Církev a stát byli takřka jedinými kupci. Umělec nemohl si do publika stěžovati, ježto prakticky a bezprostředně neměl s ním co činiti. Tato okolnost neměla jen svou materielní stránku, nýbrž přispívala k ideálnímu poměru mezi oběma. Laik gotiky díval se na umělecké dílo zcela jinýma očima, než dnešní smrtelník. Byl k němu v jistém stupni chladnější, za to však spravedlivější.

Je to hrubou ironií, že jsme právě my s naším zdánlivým zlidověním umění došli této až k nepřátelství stupňované cizosti mezi laiky a umělci, kdežto tehdá, kdy poměr zdál se již předem abstraktním, vykvetl onen velikolepý enthusiasm. Dnes čisté umělecké dílo bylo posunuto v bezprostřední blízkost všednosti; chtělo se z něho učiniti něco docela jiného. Mělo býti mediem esthetických potřeb domu a zatím tímto mediem může býti jen dům sám a užitečné věci, které v něm jsou. Chtělo se zobecniti to nejvyšší, jež mělo jen pro nejvyšší účely svůj význam, z čeho požitek nedal se mysliti bez zvláštní slavnosti anebo aspoň mohl se zdařiti dle své povahy jen v oka-

mžicích zvláštního sebrání mysli, a docíleno tím, že se to stalo obyčejným.

V tom spočívá podstatné východisko nesmírného omylu, jenž tísní naši uměleckou kulturu. Ztratila se úplně podstata abstraktního, to jest pro sebe sama existujícího uměleckého díla.

Materielní podstata obrazu nebo skulptury spočívá v jejich nepohyblivosti. Nejsou bez dalšího přenosnými v esthetickém smyslu. Nejen proto, že původně byly komponovány pro docela zvláštní prostor, nýbrž také, že citový svět, jenž jim náleží, úplně stojí stranou. Je však tak mohutný, že jeho spojení se všedností není možno bez těžkých příkoří buď pro něj sama anebo pro všednost. Jest mu sice dáno, aby stupňoval pocity, jež s ním nemají co činiti, a tím v určitých případech vzdal se absolutní čistoty svých abstrakcí, avšak tyto pocity mohou vždy vyvěrati jen ze vzácných okamžiků duševního života lidského, nemají-li uměleckého díla rušiti anebo samy býti rušeny. Není žádnou náhodou, že stvoření uměleckého díla jest vždy zjevem výjimečným; je tu jen pro účely, které svou celou povahou jsou řídké.

Proto bylo spojení umění s náboženským kultem myslitelně nejpřirozenější. I když bylo opatřeno všemi vlastnostmi svátostného, usnadňovalo snahu duše po mystickém, útěk před utrpeními všednosti a přinášelo myslitelně nejlepší prostředek k utvoření smyslné představy božství, již primitivní člověk v náboženství hledá. Antický kult řecký se svými přirozenými, čistě smyslnými představami byl nejšťastnější basí; v Řecku bylo náboženství a umění jedno: Krása. Bůh byl ideál krásy.

Když se chrám stal kostelem, vzdalo se umění své původní čistoty, stalo se služkou hierarchie. Avšak kult vězel tak hluboce v mysli sloužících, že se neztratilo společné pouto, mystická atmosféra ani těm, kdož službu konali, ani těm, kdož ji přijímali, a každého nepřátelského rozdílu bylo vyvarováno. Teprve střízlivému Lutherovi podařilo se vyhnati obraz z chrámu a dáti kultu realistické allury, jichž smutná ubohost netrpěla žádného smyslného okrášlení.

Tím byl dán jeden z mnoha popudů k zmatku v esthetice. Abstraktní umělecké dílo zakolísalo se na svém důstojném místě; nikoli jen fysickém místě, nýbrž i v postavení svém v mysli člověka. Umění bylo tak úzce srostlé s náboženstvím, že se zdálo skoro, že osvícení, jímž toto bylo zlomeno, musí býti nebezpečno i onomu. Před tím byla slita mystika uměleckého s mystikou náboženského. V pravdě nebyla ona o nic temnější této — kdo ví dnes, v čem spočívá vlastní podstata uměleckého! — jenže zbožné a často i krásné lži náboženství bylo padnouti, nikoli aby se učinilo místo sledujícímu náboženství kompromisního Luthera, nýbrž něčemu zcela jinému, nevýtnutně nutnému, vědě, zatím co existenční oprávněnost umění tím dotčena zůstala. Věda nemohla a nechtěla nikdy ukojiti veškerých mystických potřeb duše. Jmenujme to náboženstvím nebo jinak, v nenečně mnoha, ne-li ve všech lidech zůstane rozumem nekontrolovatelný kult, byť i jen utvořený z mechanických reflexních pohybů

mozku. Jen nelze ho již nikterak pojati konvenčními formami, nejméně pak viditelnými formami výtvarného umění.

Osvobození člověka od konvenčních dogmat církve bylo pokrokem. Mohl býti požehnáním i v uměleckém, kde zničili pevnou předmětovou basi. V pravdě však znamenal tu krok nazpět. Malířství nebylo ještě dosti silné, aby mohlo jíti samo, anebo bylo snad vysíleno; na místě, aby, byvši osvobozeno od každého předmětového jha, vzneslo se do výše čistě uměleckého, sesvětačelo pomalu a podlehlo konečně omylům, jichž zůstalo ušetřeno i v nejčasnějších dobách kultury.

Trojnásobné heslo rozohňovalo politické a socialní boje nové doby: Volnost, Pravda, Rovnost. Oba první statky domníváme se již míti, o třetí vede naše generace rozhodný boj. Umění domnívalo se, že se musí súčastniti tohoto boje. Bylo přirozeno, že se tím uvedlo v rozklad. Stalo se tak s tímže nadšením, s nímž válečník táhl do bitvy, a došlo k těmže bolestem, radostem, utrpením, strádáním, k těmže triumfům. Bylo jako na druhém bitevním poli o všechny tři části hesla současně bojováno a stejně nejostřeji a dosud nejrozhodněji o obě první, svobodu a pravdu.

Ve všeobecném smyslu znamená toto trojí heslo, vzato absolutně utopií, ano v poslední instanci čistý nesmysl; cíl však reguluje se, pokud možno, racionelním způsobem. V umění, kde regulování odpadlo, kde nerozumný postulat měl velikou převahu nad rozumným, způsobilo nejtěžší nehodu. Chtěli býti svobodni v umění, svobodni však od čeho? Zapomnělo se, že svoboda znamená současně isolování. V bouřlivém svém tahu osvobodilo se umění od své nezbytnosti. Čím více rozevíralo se před ním šíré moře neohraničených cílů, tím více unikalo pevné zemi, kde bylo domovem. Kdo je volný, nemá vlasti.

Cíl byl, jak jen možno, mlhavý. Jmenoval se proto pravda. Byl u většiny velikou lží nejvnitřnější podstaty umění, jež není a nemůže býti pravdivější nebo nepravdivější, než dešťovka nebo hvězda na nebi, než veškeré jen myslitelné věci, na něž právě pojmy, jako jest pravda, se nehodí. Nicméně trvalo se na tom a sesvětačení hnalo se tak daleko, že umění snižovalo se hrubým přirovnáním s přírodou. Že v technických prostředcích velikých mistrů hrálo úlohu pojetí jistých stránek přírody, že dovedli tvořiti věci, jež sugerované oko domnívalo se viděti v lese nebo na louce, proto platili za »pravdivější«, než jiní, kteří těchto prostředků jinak užívali nebo neužívali vůbec. Počínalo se zapomínati, že les a louka nemohou býti umělci ničím jiným, než čistě mechanickými prostředky jako jeho paleta nebo jeho štětec nebo tisíce jiných věcí, o nichž se právem či neprávem domnívá, že jsou mu nutny, aby došel cíle, a jež pro požitek ostatních jsou tak lhostejny jako shnilá jablka, jež německý jeden básník k básnění přinutil.

Budiž mi rozuměno, nemyslil takto umělec; malíř, jenž takto myslil, nebyl právě žádným umělcem, nýbrž laikem. Počal přemýšleti o umění, kdežto dříve je cítil; pro něho byl pokus rozumově je rozebrati tímže krokem k rozchodu, jako dříve při náboženství. Bylo

mu nemožno viděti v něm věc samu sebou. A aniž věděl, jak v důsledku je oprávněný tento odpor proti této abstrakci jemu nepochopitelné, chopil se prvních nejlepších tendencí, jež mu jeho rozmar udal a řídil dle nich umění. Bezprostředním toho důsledkem bylo, že se našli obratní lidé, kteří tyto tendence důkladně rozšlapali, aniž podali umění. Byli ovšem tím jen vítanějšími.

Tím již vysvětluje se dostatečně stále stoupající rozpor mezi umělci a těmi, kdož se tak nazývají, aniž mají jen z daleka k tomu práva. A současně motivována je také nechuť laiků k umění. Dříve hnala mystika církve věřícího v mystiku umění; nekladl odporu, jedna sugesce doplňovala druhou. Nyní liboval si v osobním interesu a rozhodoval dle toho, jak tento byl uspokojen.

Šílené věci natropil v sesvětačení umění socialní ideal rovnosti. Nenabyl práva hesla tak jako oba první idealy, ale strašil jako bludička v hlavách umělců i laiků. Umění mělo jíti dolů s vysokého kothurnu. Shledalo se najednou, že i v něm má tyranie hradbu. Mělo přijíti k lidem ponížené, bez pathosu, prosté, realistické. Když však přišlo, nevěděli si s ním lidé rady a jako na posměch kýžené rovnosti vstoupilo umění do exklusivní služby k několika málo vyvoleným.

Všeobecným, populárním mohlo zůstati jen na všeobecně přístupných místech. Těch již po chrámu nebylo. Učiněn byl ovšem pokus zaměniti ideal náboženský idealem vlasti. Nehledě však k tomu, že mu chybělo vhodné hlediště, chyběly tomuto idealu, jenž se zdál nejvhodnějším, i všechny elementy, které mohly sloužiti tradici. Byl především příliš pohyblivý, vášním dne a osobnímu příliš blízký. Přišel historický obraz, na němž lid viděl než historii, před nímž se rozohňoval v nadšení nebo v bolesti a jenž neponechal ho ve sféře umění patřící.

Pod »rovností« rozuměla se všeobecná prodajnost díla. Každý mohl si od té chvíle koupiti umění. Stačily k tomu jen peníze. A právě tím ztratilo výjimečné své socialní postavení, jež k němu patřilo, a stal se právě opak hesla.

Jedině dříve, kdy s uměním nepojilo se žádné skutečné právo vlastnické, blížil se poměr laiků k němu k socialnímu idealu. Patřilo všem, protože nepatřilo nikomu. Stálo nad žádostivostí jednotlivce, bylo vysoce komunistickým symptomem doby, která v ostatním hodně byla vzdálena dnešního našeho socialismu. Dnes je právě výrazem našich strašlivých rozdílů třídních, snad nejhroznějším, jistě nejhlubším. Je přístupno jenom aristokracii, jejíž panství zdá se proto tak strašlivým, že nespočívá jedině na bohatství a hodnosti, tedy na věcech, jichž rozdělením odvážný socialista doufá obnoviti rovnováhu.

Není nic méně dosažitelné, než toto umění, protože požitek z něho předpokládá kaviarovou kulturu, která se stala skoro právě tak nesdílitelnou jako genius. Esthetická konsumce je dnes skoro právě tak vzácna, jako umělecká produkce. Současně s rozdělením davového umění v umění jedinecké musel se i davový požitek rozděliti v požitek jedinecký. Stal se z něho požitek luxusní a jeden z nejrafinovanějších; nutno míti dnes nejen velmi mnoho peněz, aby

bylo lze koupiti si umění, nýbrž nutno býti také výjimečným člověkem nadaným zcela vzláštními smysly, aby bylo lze míti z něho požitek. Je tady než pro několik málo lidí a těchto několik nemusí ostatně nijak patřiti k těm, na jichž plamenném výběru všeobecnosti záleží; nejsou rozhodně nejvýznamnějšími lidmi národa, kteří mají v jakékoli formě oprávněný význam pro jeho blaho a bol, vyznačují se spíše všemi znaky dekadentů. Netřeba k tomu, aby se umění rozumělo, žádné velikosti karakteru, aniž inteligence. Největší lidé naší doby, jak známo, pranic mu nerozumněli a, co ještě je nápadnější, sami umělci nerozumí mu z pravidla v nejmenším: největší nesmysly o umění byly právě od umělců vysloveny. Dnešní umělecká kultura není ničím tak málo jako elementem všeobecného vzdělání, jejž si nutno přisvojiti z toho prostého důvodu, že umění přestalo ve všeorganismu hráti úlohu. (Pokračování.)

Severní Morava.

Píše dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování.)

Druhou továrnou v Zábřehu je slévárna. Firma zní Ed. Leder & Cie, vlastníky jsou: Eduard Leder, Brass Otto, Brass Gustav, Brass Herrmann. Zaměstnává 50—80 dělníků. Z těch je asi 15 zámečníků a kovářů, ostatní jsou slévači a nádenníci. Prvnější mají denně 1 zl. až 1 zl. 40 kr. dle dovednosti, mistři mají až 2 zl. denně, nádenníci po 70 kr. Slévači pracují dle akkordu a vydělají týdně 4—10 zl. Doba pracovní je 11 hodin. Z dělnictva jejího je třetina Čechů, ostatní Němci, smýšlením (až asi na 5) sociální demokrati. Zajímavo je, že když před dvěma lety německý dělník Kleibl agitovati začal pro 10hodinnou dobu pracovní, z dělnictva nikdo se k němu nepřipojil.

Letos staví se tu továrna na výrobu cívek pro přádelny; knihovním majitelem je Josef Gaberle, ale není pochyby, že hlavně interessován je tu opět Brass, jenž bude také asi největším konsumentem. Sladovna je v rukou židů L. W. Klatschera a Sig. Löwyho, výrobou kořalky a sodovky zabývá se žid Fröhlich, jenž otravuje jí celé Zábřežsko. Mimo to má pachtované pozemky. Pivovar pravovárečníků ustal vařiti a pachtoval ho pivovar šumberský. Mimo českou záložnu mají Němci ve své správě městskou spořitelnu, pak »Spar- und Vorschussverein des Bundes der deutschen Nordmährens für Hohenstadt und Umgebung«, která dělá mnohem silnější obchod než záložna česká. Mnoho českých lidí utíká se tam o půjčky, aby naši o jich bídě nezvěděli, aneb že česká záložna půjčku odepřela. V tom směru ozývají se často stesky na přílišnou úzkostlivost záložny.

Živnostnictvo naše je dosud v začátcích svého rozvoje. Obchodníků českých je tu devět, německých 37; živnostníků našich 34, německých 59. Společenstvo svobodných, řemeslných a koncessovaných

živností pro Zábřeh a několik obcí nejbližších je úplně v rukou německých, slouží více účelům strannickým. Nemocenská pokladna okresní je rovněž v rukou německých. Dobře by tu prosperoval český geometr civilní, droguista, hlavně však český průmyslník. Čilý je tu průmysl hrnčířský a kamnářský, dva výrobci jsou upřímní našinci.

V poslední době zřízen byl v Zábřehu místní odbor Národní Jednoty pro východní Moravu v Olomouci. Byl zde jednou, ale zanikl. Odbor tento je v Zábřehu nutností, aby spojil roztříštěné snahy k drobné práci národní. Je tu tolik půdy ladem ležící, nepovšimnuté, tolik příležitosti ku práci, a v poslední době i dosti pracovníků, takže je pouze třeba, aby se soustředili, své nejbližší úkoly si uvědomili a bez odkladu hledali prostředky a cesty k jich dosaženi. Politické strannictví příliš se tu začalo rozpínati a uplatňovati beze zřetele na společnou věc českou. Nemyslím tím, že by se musilo politické přesvědčení zapírati, ale přece aspoň v některých otázkách musí býti modus vivendi všech stran, jinak budeme se stále tříštiti a domácí válkou vysilovati.

Při volbách zemských volí Zábřeh v městské skupině Šumberk, Staré Město, Zábřeh a Šilberk, a jest zastoupen nyní německým poslancem B. Terschem ze Šumberka. Venkov zábřežský volí ve skupině Mohelnice, Zábřeh a Unčov a zastoupen je něm. poslancem V. Raschendorfem z Medle. Při volbách do říšské rady je Zábřeh ve skupině měst Sternberk, Unčov, Rymašov, Šumberk, Staré Město, Zábřeh a Šilberk (města většinou německá), kteroužto skupinu zastupuje něm. posl. dr. Chiari ze Šumberka, ve IV. kurii (venkovské) volí ve skupině okresů Litovel, Konice, M. Třebová, Svitavy, Jevíčko, Zábřeh, Mohelnice a Unčov. Skupinu tuto zastupuje Čech Jos. Svozil, redaktor »Selských Listů« v Olomouci. V V. (všeobecné) kurii volí Zábřeh se Šumberkem, Unčovem, Rymařovem, Litovlí, Konicí, Mor. Třebovou, Jevíčkem, Mohelnicí atd. a zvolen tu r. 1897. i letos sociální demokrat Rieger (Němec).

Z toho vidno, že posice Zábřeha při volbách je velice pro nás nepříznivá, a že známá volební geometrie dobře se postarala, aby Zábřeh po dlouhé časy zachován byl straně německé.

Tím končím stať o Zábřehu a připojuji hned svůj úsudek o tamních poměrech. Vykonalo se tu hodně práce, hlavně zřízením a vydržováním čes. gymnasia; mužové, kteří činnost tuto vedli a dosud řídí, získali si zásluh nehynoucích, ale ještě mnohem více práce čeká na provedení. Je to práce nejen národní, ale i kulturní a hlavně hospodářská. Ta zde byla dlouho zanedbávána, a dnes vidíme, že zde právě vězí pramen naší slabosti. Jest tedy nutno starati se o hospodářské poměry, o usazování a podporu českých řemeslníků a obchodníků, o získání českého kapitálu pro Zábřeh, o vykupování realit a pozemků z rukou německých, o organisaci úvěru pro český lid, hospodářské sdružování atd. Hlavně činitelé mladší měli by vrhnouti se vší silou na pole toto, stále a stále pátrati a přemýšleti, co by nám v Zábřehu materielně pomohlo, a lid náš pomáhal vymaňovati z odvislosti německého kapitálu; pouhé mluvení hospodské, pouhá

kritika a negace toho, co jiní dělají neb nedělají, nás nespasí; nám pomůže jen pilná, systematická a obětavá práce. Boj náš v Zábřehu je těžký, cíle naše veliké, a k lepší budoucnosti povinni jsme přispívati dle sil svých všichni, kteří v hloubi duše své chováme zbožné přání, aby Zábřeh vrácen byl v dohledném čase českému národu.

Se Zábřehem souvisí bezprostředně česká obec Krumpach. Čítá 1151 Čechů, 31 Němců (r. 1880 byl tu jen 1) a 3 židy. Hlavním zaměstnáním je rolnictví a práce v zábřežských továrnách. S tím počítá Brass, maje Krumpach stále na mušce, a již proskakovala nedávno pověst, že hodlá obdařiti Krumpach šulfrajnskou školou. Ačkoliv obyvatelstvo je tu probudilé, není přec vyloučena možnost, že by se škole německé (vedle trojtřídní české) dařilo. Jest s podivem, že tato dosti veliká obec česká nemá vlivu na zábřežské němectví, naopak, že často se jemu přizpůsobuje. Učitelé působí tu horlivě jak ve škole, tak i v životě národním, rovněž kněžstvo zábřežské je hodně angažováno. Spolek hasičský a katolicko-dělnický spolek »Methoděj« pečují o vzdělání členů svých. Zvláště spolek poslední, ač propaguje silně zásady klerikální, vykazuje se horlivou činností národní a pro dělnictvo zábřežské má nemalý význam. Jest jistě zajímavé, že se dobře snášejí se židem Kohnem, hostinským a kramářem. Odpomoc byla by přece dosti snadna. Časopisů čte se v obci hojně, stejně četně používá se obecní knihovny.

Na druhé straně, asi 1 km. od Zábřeha, za řekou Sázavou táhne se vesnička Rudolfov. Je to jedna z nejubožších obcí celé snad severní Moravy. Založena byla r. 1830 hrabětem Michalem Choriňským ze Skaličky a nazvána dle arcivévody Rudolfa, tehdejšího arcibiskupa olomúckého. R. 1880. načítalo se tu 421 Čechů, 10 Němců, 3 židé, r. 1890. však 283 Čechů a 273 Němců! Domků je tu 72, které táhnou se v jedné řadě až k nádraží zábřežskému. (Jedeme-li z Olomouce do Č. Třebové, leží Rudolfov po levé straně.) Obec majetku nemá, a lidé jsou živi hlavně prací tovární. Jaký div, že Brass měl práci velmi snadnou, jeho vlivem stoupl počet Němců za 10 let ze 2 na 49 proc., ač obyvatelstvo zůstalo tak českým jak bylo, jeho vlivem zavedena německá správa obecní (ač vyhlášky obecní bubnují se jen česky!). Brassovým působením zřízena tu r. 1896. německá škola jako expositura něm. školy zábřežské, a Zábřeh dosud školu tuto vydržuje prý z výtěžku pivního krejcaru. Školu navštěvuje asi 130 dětí výhradně českých, z nichž část nátlakem Brassovým je i ze sousední české obce Skaličky. Vyučování je tu roztomilé, an učitel nezná slova českého a dorozumívá se se žáky prostřednictvím dětí, kteří poněkud znají německy. Školáci za své duševní mrzačení skvěle jsou odměňováni: každoročně mívají nákladný stromek vánoční, výlet s hudbou, veškeré knihy a potřeby školní dostávají zdarma a p. Za dnešních poměrů nelze ani pomýšleti, že by se věci v náš prospěch změnily, a mám důvodnou obavu, že sčítání lidu ukáže světu Rudolfov úplně německým. Český Zábřeh málo všímal si Rudolfova, a padá naň i částečná vina dnešního neblahého stavu věcí. Pomoci by mohl dnes jedině český kapitál.

Z Rudolfova směrem jižním vede do kopce cesta asi 1 km. dlouhá do Skaličky, obce o 51 domácích, 405 obyvatelích českých a 5 německých. Panství Skalička, čítající 90 ha., patřilo druhdy hrabatům Chorinským, nyní je tu zemanem upřímný našinec p. Rudolf Smékal. Obyvatelstvo je chudičké: kousek pole nestačí k celoroční výživě, a proto hledají lidé doplnění výdělku v továrnách zábřežských. Přifařena je Skalička do české Zvole, přiškolena byla do r. 1896. do Ráječka. Tohoto roku zřízena byla tu školní expositura, a r. 1897. samostatná škola česká. Na zřízení školy této dostala obec od Ústřední Matice Školské v Praze 1000 zl., veliká část nákladu uhrazena byla dary a sbírkami. Čestné místo přísluší tu zdejšímu rodáku, Janu Pěničkovi, c. k. respicientu finanční stráže, který zasvětil veškeré snahy své české škole ve Skaličce. Sám jsa mládencem, poslední groš volný věnoval své rodné obci, však mnohem více získal sbírkami, jež pořádal v různých svých působištích, takže může se směle tvrditi, že on je největším dobrodincem školy české ve Skaličce, že jeho působením vykazuje dnes knihovna i ostatní sbírky školní bohatost na malou dědinku tuto neobvyklou. Viděti, co zmůže nadšení a obětavost jediného člověka. Ačkoliv pod nátlakem Brassovým chodí ze Skaličky na 30 dětí českých do německé školy v Rudolfově, přece počet žáků ve Skaličce roste; r. 1896. bylo tu v české škole 46 dětí, r. 1900. už 68 dětí Netřeba podotýkati, že česká škola ve Skaličce je trnem v oku všemocného Brassa, jenž veliký měl zálusk na tuto obec, a jenž dodnes snaží se podkopávati základy české Skaličky; bohudíky jsou dnes tak pevny, že ani miliony Brassovy jich nezmohou. Občané skaličtí, když odolali lichotivým slibům Brassovým, jsou tak silni, že odolají i jeho hrozbám Časopisy, lidová knihovna asi o 500 svazcích přispívají značně k utužení národního vědomí. V poslední době zaražen tu byl místní odbor Národní Jednoty pro východní Moravu v Olomouci, jenž slibuje býti důležitým činitelem české Skaličky. Všem lidem, kteří přičinili se o záchranu této obce, přísluší jistě zasloužené díky!

Ze Skaličky směrem jižním dospějeme za chvílku do Jestřebíčka, vesnice čítající v 37 domcích 223 Němců a 19 Čechů. Ve skutečnosti však je dobrá polovice národnosti české, ovšem neuvědomělá. Všechny ženy až asi na 5 jsou Češky z okolních vesnic, starosta Hampl nezná vůbec německy, I. radní Krejčí zná trochu německy, člen výboru Švéda nezná vůbec německy. Při jednání v obecním zastupitelstvu mluví se česky, ale německy se píše protokol. R. 1885. zřídil v Jestřebíčku Šulfrajn německou školu, jejíž správcem stal se fanatický Smija (později co chvíle byl v konfliktu s trestním zákonníkem a proto také suspendován), který byl pravým nádenníkem Brassovým proti lidu českému. Jedině tato škola dodává Jestřebíčku ráz německý, ač $^3/_4$ žáků jsou české z Lupěného a Jestřebí. Přifařena je obec tato do německé Pobuče, kde veškeré bohoslužby konají se německy. Jediný spolek hasičský je na venek ultra německý, ač členové mezi sebou německy se nedorozumí. Obyvatelstvo mimo rolnictví živí se

prací tovární u Brassa, a proto také podléhá jeho německému velení, vidouc poslední úkol člověka v hmotném zaopatření.

Jen 5 minut cesty na jih od Jestřebíčka leží obec Jestřebí o 56 číslech a 326 obyvatelích. Dle úředního sčítání žijí v obci této dva Němci, ve skutečnosti je jich však asi 40. Domů českých je 50, německých 6, hlavním zaměstnáním zemědělství, vedlejším pletení košů z vrbového proutí a práce u Brassa. Obecní zastupitelstvo je české, však málo uvědomělé, škola je česká, jejíž správu vede velmi dobře učitel R. Snášel. Když se sem dostal z Veselí, chodilo do české školy ze 60 povinných dětí jen 32, ostatní navštěvovali německou školu v Jestřebíčku. Způsobem velice dovedným dosáhl učitel Snášel toho, že počet žáků jeho školy je průměrně 66—70 ročně, někdy i více, než je v matrice zaznamenáno, a tím zmenšena návštěva školy německé v Jestřebíčku. Kdyby správa školy disponovala peněžními podporami jako škola německá, pak by poslednější brzy zahynula úbytěmi. Jestřebí je přifařeno do české Zvole, ale pro blízkost raději chodí lidé do německé Pobuče, kde dnes čeština je úplně z chrámu Páně vyloučena; za dřívějšího faráře četlo se aspoň evangelium česky, teď i to přestalo, ač i v Pobuči samé je slušný počet Čechů. Pozemky parcelují se tu v míře až úžasné, a reální majetek je všeobecně zadlužen. Úvěr béře se ponejvíce ze záložny něm. Bundu v Zábřehu, protože prý tam jsou peníze o ½% lacinější než v české záložně. Obec tato, ležíc úplně na rozhraní národnostním, vyžaduje pilné bdělosti naší a podpory, aby zachránila nejen sebe, ale aby působiti mohla i na blízké Jestřebíčko. V první řadě poskytnouti musíme české škole každoročně takových prostředků, aby vyrovnati se mohla sousední škole německé co do podpory žactva. Vždyť za mnohé musí se platiti i školní plat, aby odvráceni byli od školy šulfrajnské, kde je vše zdarma. Novin do poslední doby se tu nečetlo, teprve učitel Snášel učí je všímati si jich, sám jim je opatřuje; po politice ovšem není tu ani stopy. Aby poněkud uvedeni byli obyvatelé do styku s veřejností, uvolil se zmíněný již učitel, že každou sobotu přednášeti bude v hostinci o tom, co týden dal, pak předčítati z novin a vykládati hlavní pojmy politické. Je potěšitelno, že snahy této všímá si hlavně omladina. Obecní knihovnu o 180 svazcích, již založila Mor. Beseda v Praze, a již rozmnožil resp. Pěnička, spravuje hasičský sbor, je však již místními čtenáři vyčtena, aniž bylo lze pomýšleti na její rozmnožení, jelikož obec má 1500 zl. a sbor hasičský 800 dluhů. V Jestřebí daří se značné množství ovoce, zvláště jablek, které překupníci hlavně z Pruska lacino (věrtel za 60 kr. až 1 zl.) skoupí a v Prusku draze prodávají. Bylo by na místě přemýšleti o utvoření družstva, které by tam sprostředkovalo prodej a vývoz ovoce. Košíkářská vrba dala by se dobře pěstiti na četných potocích. Národnostní posice Jestřebí jest velmi důležitá, což vysvitne z jediného pohledu na mapu národnostní.

Z Jestřebí za slabou hodinku dojdeme přes les do Zvole, obce ležící na silnici mezi Zábřehem a Mohelnicí. Čítá v 80 domech českých a 4 německých 610 Čechů a 30 Němců. Jest to obec prastará,

která bývala kdysi v držení rytířů ze Zvole, později přešla na rod Žerotínův. I slavný Karel st. ze Žerotína byl majitelem a měl ve starém chrámě svou hrobku. Druhdy bývala tu i pevná tvrz. Zastupitelství obecní je české a uvědomělé, škola je dvojtřídní a česká, správcem je Jakub Lolek, starý a zkušený vlastenec, muž stejně nadšený, jako obětavý, jenž těžké prodělal tu boje a zkoušky životní. Ve farnosti jest Němců 10 proc. a mají bohoslužby každou pátou neděli a ranní mši, pak o hlavních svátcích. Kněží, ač jsou Češi, nestarají se o poměry národnostní, bojíce se a uhýbajíce Němcům, za to však v první řady staví se bojovníků politických-klerikálních. Do nedávna působil tu germanisator, praktický lékař Hirth, který velikou praxí svou byl značně nám nebezpečným. Spolky jsou ve Zvoli čtyři, a sice hasičský, čtenářský, veteránský (předsedou je Němec Lachnit) a r. 1900 založený »Sokol«. Časopisů čte se hojně (zvláště klerikálních), knihovna založena tu byla akadem. fer. klubem »Haná«, však obcí málo je podporována. Obchodu Zvole nemá, jsouc závisla na dvou obchodnících v sousedním Kollorédově, Němcích. Dva hostince jsou v rukou Němců, jedině hostinec záložensky je český. Živnost koželužskou provozuje Němec Titz ze Zábřeha, mlynář je málo rozhodný, sedlář Němec, tesař Němec, punčochář Němec, konfekcionář Němec, barvíř Němec, stolař Němec, řezník Němec atd.; tak repraesentuje se česká Zvole na venek. Záložna česká, založená r. 1869, jest netoliko zdrojem úvěru, ale i oporou v národnostních bo ích hlavně v blízké znemčené obci Kollorédově.

Do rozdělení zdejšího dvoru panského byla Zvole úplně českou. Po rozdělení dvoru (1787 a pozemků vznikla nová osada v bezprostředním sousedství Zvole a byla dle tehdejšího arcibiskupa olomúckého hrab. Kolloredo-Waldsee nazvána Kollorédovem. Němci ze západních dědin (z Pobuče, Hynčiny) počali se sem úsilovně zakupovati, a tu dobu zřídila se ve Zvoli (z myslivny) utrakvistická škola. Učitelé byli však buď pouzí Němci neb lidé znemčilí a dle toho mládež vychovávali po německu. Ale přes to živel český ze Zvole značně vnikal do nové obce Kollorédova. Začátkem let třicátých usadil se v Kollorédově řezník Kücha, jenž v brzku svým světovým přehledem opanoval úplně pole ve Zvoli i v Kollorédově. Koupil rychtu v Kollorédově, pak rychtu ve Zvoli, 2 t. zv. familie v Kollorédově a zahradnickou usedlost ve Zvoli, a jelikož Zvole a Kollorédov měly jedno obecní zastupitelstvo, opanovala rodina Küchů úplně obě vesnice, a poněvadž byla to rodina bohatá, vzácná a německá, dávala německý ráz i Zvoli. Na faře vedla se matrika německy, škola byla německá, obec. úřad německý. Teprve r. 1870. přičiněním několika rázných mužů stal se obrat. Kollorédov stal se samostatnou obcí politickou, a tím se Zvoli ulevilo, stala se z ní obec česká, ač je tu losti Němců, kteří jen vlivem českých žen jsou počeštěni. Však vědomí národní v lidu dosud není příliš pevné. Rodina Küchů je v úpadku, ale tím větší hrozí nebezpečí, kdyby Brass koupil tu jeho ychtu neb mlýn, jelikož je tu mnoho chudiny a ta šla beze všeho za chlebem a za pánem, jenž ho rozdává. R. 1900 utvořilo se ve

Zvoli mlékařské družstvo a zřídilo si mlékárnu, která dobře prospívá. Také nová tělocvičná jednota »Sokol« je tu zcela na místě, ač pochopení pro své úkoly musí si časem teprve vybojovati.

(Pokračování.)

Několik příspěvků ku životopisu Kryštofa, Kiliána Ignáce a Jindřicha Dienzenhofferů.

Píše dr. Luboš Jeřábek. (Pokračování.)

Z právě uvedeného jasně jde na jevo, že z citovaných zpráv Schallera a Dobrovského zůstává jedině nevyvráceným fakt, že pak Kryštof D. Kyliánu Ignáci a ostatním dětem svým odkázal na dobu tu poměrně značné jmění své. Že pozůstalosť ta věru nebyla nepatrnou, toho dokladem nám dochovaný kšaft, panem Kryštofem D. (ze dne 7. ledna 1772) sepsaný, a to, jako vůbec převážná část důležitých dokumentů z oné doby, jazykem německým bohužel od konce století sedmnáctého, stále více a více půdy v úřadech a v zemi nabývajícím. Poslední vůle tato, ačkoliv psána slohem velice střízlivým a úsečným, jest přeci nejen vysoce zajímavým příspěvkem ku životopisu obou D., nýbrž sama o sobě velice cenným dokladem, který znamenitě charakterisuje dobu a století, v němž byla sepsána a chci ji doslovně uvésti již proto, že pokud mně známo, nebyla dosud nikde uveřejněna.

Listina tato v »Libri Testamentorum« Menšího města pražského č. 5. list B. 50 uvedená zní následovně:

PUNCTA

Welche von meinen unten benannten Erben, nach meinen Todt unverbrüchlich gehalten werden sollen.

Primo: Will ich bey S: Maria Magdalena in meiner Kruften begraben werden.

2do: Zu meiner Begräbnis vermache ich 300 fr. von welchen auch die Heylige Messen gelesen werden sollen. id est . . . . 300 fr.

3° Vermache der Rossenkrantzbruderschaft alda 50 fr. Reih. id est 50 fr.

4° Der Bruderschaft S: Anna daselbsten vermache ingleichen 40 fr. r. id est . . . . . 40 fr.

5° Denen Ehrwürdigen Patribus bey St: Maria Magdalena vermache ich 100 fr. Reih. wovon Sie in zwey Jahren Zwanzig Heyl. Messen vor meine arme Seel lesen sollen, das übrige sodann Ihnen verbleiben wird, id est . . . . . 100 fr.

6. Der Scapulir Bruderschaft bey denen Ehrwürdigen P: P: Carmelitern vermache ich 30 fr. Reih. id est . . . . . 30 fr.

7. Der Bruderschaft bey denen Ehrwürdigen P. P. Paulanern auf der Altstadt des Heil. Schutzengels 30 fr. r. id est . . . . . 30 fr.

8. Sollen unter die Armen Leuth 50 fr. Reih. ausgetheilt werden id est . . . . . 50 fr.

9. Meinem Eheweib Annae Dintzenhofferin soll titulo hoereditatis gegeben werden in totum 1500 fr. r. . . . . 1500 fr.

nebstei nen Wohnzimmer in Einen meinen Haus (sic) bey nebst der gantze Bethzeüg und weisse Wesch, (sic) wie auch sollen derselben zukomme n die jenige 83 fr. 20 kr. von Ihren Theil des an mich gekommenen Wohnhauses sage . . . . . 83 fr. 20 kr.

10. Meinen Stiefsohn Namens Georg Aichbauer legire ich 400 fr. Reih. id est . . . . . 400 fr.

11. Dessen Brudern aber Johann Aichbauer, im Fall derselbe wieder kommen sollte, vermache ebenfalls 200 fr. Reih., dafern aber derselbe ausbleiben möchte, sollen solche 200 fr. auf meine Kinder fallen, und unter dieselben gleiche Theil getheilet werden. id est . . . 200 fr.

Ferners wird ihme mein Stiefsohn Johann Aichbauer zu entrichten sein 83 fr. 20 kr. wegen des Hauses . . . . . 83 fr. 20 kr.

dann versessene Interessen 155 fr. . . . . 155 fr

Nichtminder.

Wegen des Weingartens zu Mellnikh auf Ihn kommenden Antheil zusammen mit denen Interessen 85 fr. id est . . . . . 85 fr.

12. Meiner Schwester Annae Hurfauerin vermache ich Ihr zu Einen Andencken 50 fr. r. sage . . . . . 50 fr.

13. Meiner Schwägerin aber Elisabethae Langin sollen gebühren 150 fr. Reih. worbey Sie das Zimmer wo Sie wohnet, so Lang Sie Lebet genüssen solle, id est . . . . . 150 fr.

14. Meines Bruders Tochtern Mariae Dintzenhofferin sollen ebenfalls gegeben werden 50 fr. r., sage . . . . . 50 fr.

15. Ihrer Mutter aber und der andern Schwestern zusammen 60 fr. r. id est . . . . . 60 fr.

16. Zum Erben setze Ich ein meine mit meinen Eheweib erzeugte vier Kinder benanntlich Catharina vereheligt geweste Welschin, und anstatt deren mit Ihr zwey hinterbliebenen Kinder, wegen welchen sich schon ratione der 1000 fr. die Reittung nach meinen Todt finden und zeugen wird, dann Kilianum Dintzenhoffer, und Heinrich Dintzenhoffer, und Mariannel anjetzo vereheligte Krussborskin unter welchen meine übergebliebene Haabschaft in vier Theil getheilet soll werden. Worbey aber zu mercken, dass der eine Sohn Kilian und Mariannel Krussborskin bereiths ein Jedes Tausend Gulden voraus bekommen haben;

Daher auch denen übrigen Zwey benannth Catharina und Heinrich zuvor aus Jeden 1000 fr. r. gebühret damít Eine Gleichheit geschehe; wie nicht münder, der Heinrich, in Fall Er etwann seinen Standt

endern sollte, die hierzur benöthigte Unkosten, weilen die andern auch empfangen, gegeben werden.

17. Meinen eltisten Sohn aber Thobias Dintzenhoffer, sodann Capucinerorden Sancti Francisci angenohmen, sollen dem jenigen Closter von meinen Todt anzurechnen, allwo Er sich befinden wirdt, durch 6 Jahre, alle Jahr 30 fr. Eleemosynd nomine ausgezahlet werden id est . . . . . 180 fr.

18. Beynebst bindte auch meinen besagten Erben Eine, dass Sie die Beüthnerische Fundation bies zu ansgehenden Fundations-Messen, wie es das Fundations instrumentum weisset, und Ihnen beruft ist, auch meine Raittung zeügen wirdt, wie viel bereiths Heyl. Messen seindt gelessen worden, und wie viel deren noch zu lessen seyn, fleissig verrichtet werden sollen, wozur ich d. hinter Sanct Maria-Magdalena situirte Eckhaus von denen darvon fallenden Zinsen fundire, und pro Hypotheca constituire.

Zur Urkundt dessen habe ich diesse puncta eigenhändig unterschrieben, und mein Pettschaft beigedrückt. So geschehen

Prag, den 7. January 1722. Christoph Dintzenhoffer m. p.

Publicatum hoc Testamentum in Cons. Min. hab. Prag die 25. Junii 1722. Consule Domino Norberto Claser.

A: v. Schnabel Synd.*)

Jak z poslední vůle této vidno, zanechal pan Kryštof D. značné jmění své z větší části v realitách a pohledávkách, jakož tomu u architekta a podnikatele staveb ani jinak býti nemohlo. Proto ovšem bylo také nezbytně třeba onoho narovnacího jednání mezi spoludědici, o němž jsem se byl již zmínil a jehož se podjal nejváženější člen rodiny D. pan Kilián Ignác D.; práce to zajisté málo příjemná, za to ovšem namahavá a nevděčná. Vyjednávání a spojené s ním rozvržení majetku dálo se alespoň v hlavních rysech asi nedlouho po společné přihlášce některých pozůstalých dědiců ku pozůstalosti, jež se stala dne 25. srpna 1722, tedy asi dva měsíce po smrti zůstavitelově **) a sice smírnym dohodnutím mezi dědici, jehož utvrzením byla právě ona již zmíněná rozdělovací listina ze dne 5. února roku 1723, v níž výslovně se praví: »Muss man sich im Frieden und Güth (sic) Geschwisterlicher Einigkelt folgender Gestalten getheylet, beliebet (sic) und verglichen.«

---

*) Listina ta stvrzena následovní zajímavou úřední clausulí:
Nach deme hier vorstehende Disposition in der zurecht ausgesetzen Zeith von Niemanden odporiret (sic), als ist auch solche Confirmiret worden.

In. Cons. Mein. hab. Prag. die 18. Aug. 1722. A. v. Schabel Synd.

**) Viz tytéž Libri Contractuum Menšího Města pražského v deskách zemských XIV. C fol. 12.

Nápadnou jinak okolnost, že toto podání rozdělovací listiny k soudu až do roku 1723 se protáhlo, nesluší tudíž přičítati rozmíškám v rodině D., nýbrž jednak dosti těžkopádnému vyjednávání s opatrovníky nezletilých, vrchnoporučenskými úřady a stejně obtížnému vyplácení legátů různým náboženským korporacím, jednak i tehdejšímu řízení pozůstalostnímu plnému formalit a průtahů, jakož i té okolnosti, že pan Kylián Ignác v téže době o opravu některých chyb do přihlašovacího podání se vloudivších, zakročiti musil a sice jak sám praví: »demnach Sich in der nach Unsers Seel. Vaters H. Christoph Dienzenhoffer's Verlassenschaftsaddition einiger Irrthumbs (sic) an Seithen des zur Zeiths adhibirten Rechtsfreundt ereignet« a žádá na slavném magistrátu »derselbe geruhe per juxtam diesen per factum tertii geschehenen Irrthumb zu remediren«, čímž opět asi běh jednání se zdržel.

Vzhledem k uvedenému nelze pak pochybovati o tom. že veškeří dědicové nedlouho po smrti zůstavitelově skutečně vládli již větší částí svých podílů. (Pokračování).

Jan z Wojkowicz:

Hudba ženy.

Divná bytosti —
ach ženo, ženo,
Undino či Melusino,
fantome, jenž v šatu šerech
v nejtesknějších navečerech
zpíváš záhadu své duše —
hudbou divné melodie
svoláváš kol sebe zticha
vánky tajné harmonie
duše sotva, sotva dýchá . . . .
Smutkem tajemného gesta
znamenána tvoje cesta.

Divná bolesti —
ach ženo, ženo,
Undino i Melusino,
klíčem, jímž jest toileta
v šerých stínech plných kouzla,
zašustělas', duše světa,
ako hudba z jiných krajů,
otevřelas moje srdce,
políbila, hbitě vklouzla.

Bytost tvá, ta plná tajů,
roztáhla své ručky němé,
záhadné spustila vlasy
po mém srdci chvějícím se
pod tajemstvím věčné Krásy.

Hudbě tvojí nerozumím,
je tak smutná, mocná, šerá,
plná vánků šumotání,
kolébání, umírání,
nejdivnější atmosféra
pod ševelem tichých kroků —
jako povětrné kouzlo
podzimního navečera.

Hudbě tvojí nerozumím
otrok její divné moci,
jenom její doznívání
jako vánek v tichu noci
zaznívá co umírání
v moji duši, v hudbě tiché:
»Εμη νυκτη, ἐμῃ νύκτη . . .«

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z Diaboliques Barbeye d'Aurevilly. (Pokračování.)

Markýz odcházíval pokaždé o půl noci. Byl provázen úslužným Hartfordem, který jej za rámě vedl až k vozu.

»Tento Karkoel jest skutečně králem šlemu!« — pravil mu markýz, záře překvapením; »postarejte se, aby od nás brzy neodejel.«

Hartford to slíbil a starý markýz chystal se přes svůj věk a rod k úloze pohostinné sirény.

Zdržel jsem se u vylíčení tohoto prvního večera, kterým počíná pobyt několikaletý. Nebyl jsem tehdy při tom, ale vím o tom od jednoho staršího svého příbuzného, který blouznil o tomto králi šlemu oddávaje se hře, jako ti všickni mladí lidé onoho městečka, kde hra byla jediným útočištěm vyhladovělých vášní. Ohlížím-li se nazpět po tomto večeru a oživuji-li si tehdejší dojmy, jež mají své kouzlo, nabývá pro mne tento večer s tak obyčejným a známým průběhem a ta vyhraná partie whistu takové důležitosti, že by vás to až překvapilo. Čtvrtá osoba, jež hrála spolu, hraběnka de Stasseville, dodal můj příbuzný, prohrávala s oním aristokratickým klidem, se kterým konala vše. Snad rozhodla tato partie whistu o jejím osudě tam, kde spočívá rozhodnutí. Kdož chápe jediné slovo tajemství života? Nikdo tehdy neměl proč by pozoroval hraběnku. Salonem neozývalo se nic než klapot hracích známek a koštěných penízků. Bylo by však zajímavo, kdyby tehdy někdo nepozorovaně byl stopoval tuto ženu, jež platila za kus ledu hladkého a břitkého, zdali to, co se od té doby věřilo a všeobecně s hrůzou vypravovalo, mělo v této chvíli svůj původ

Hraběnka du Tremblay de Strasseville byla paní čtyřicetiletá, velmi slabého zdraví, velmi štíhlá, ale tak bledá a štíhlá, jak jsem posud nikdy neviděl. Její nos burbonský, poněkud stlačený, její světle kaštanové vlasy, její jemné rty prozrazovaly dámu vznešeného rodu, jejíž pýcha však může se státi snadno krutou. Její bledost byla chorobná. »Kdyby se jmenovala Constance,« pravila slečna de Beaumont, jež sbírala epigramy i z Gibbona, »mohlo by se jí říkati Constance Chlor.« Kdo znal, jakého druhu byl vtip slečny de Beaumont, mohl v tomto slově hledati hrozný výklad. Přese vši bledost a nehledě ke rtům barvy svadlé hortensie, postřehoval zkušený pozorovatel v obličeji hraběnky du Tremblay de Stasseville a právě na rtech tenkých, skoro mizících, úzkých a napjatých jako tetiva luku, strašlivý výraz potlačované vášně a vůle. Tamnější společnost toho nepozorovala. V napjatosti těchto úzkých vražedných rtů neviděla než ocelovou strunu, na které neustále se třepetal okřídlený šíp epigramu. Zelenavé oči (neboť hraběnka měla jak v zraku tak v erbu zlaté hvězdy v zeleném poli) korunovaly tento obličej jako dvě stálice, aniž jej rozehřívaly. Tyto dva zlatopruhované smaragdy, zasazené v brvy plavé a bezbarvé pod čelem klenutým, byly tak chladné, jako kdyby byly právě vyňaty z vnitra ryby Polykratovy. Jenom duch, duch sršící,

pružný a ostrý jako kord, rozpaloval někdy v tomto, jak sklo tvrdém pohledu jiskry dopadajícího meče, o kterém mluví bible. Dámy nenáviděly tohoto ducha hraběnky du Tremblay, jako by to byla sama krása. A vskutku byla to také její krása! Jako sl. de Retz, jejíž podobiznu kardinál zůstavil jako milovník, kterému s očí spadly poslední šupiny mladické zaujatosti, měla jistou tělesnou vadu, která, bralo-li se to přísně, mohla býti považována za nedostatek. Její jmění bylo značné. Když její manžel zemřel, zanechal jí nepatrnou starost o dvě děti: o malého hrozně omezeného hocha, svěřeného velmi otecké a velmi neužitečné péči starého abbé, který jej ničemu nenaučil, a o dceru Herminii, jejíž krása byla by uchvacovala i nejvybranější a nejumělečtější kruhy Paříže. Co se dcery týče, vychovala ji vzorně, ovšem se stanoviska oficielního. Bezúhonnost hraběnky de Stasseville vždy se trochu podobala nezpůsobnosti. I její ctnost měla podobnou příchuť. Kdož ví, nebylo-li to jediným jejím důvodem, počestnost si uhájiti. Zajisté ctnostná byla vždy; její pověst hrdě čelila pomluvám. Každé uštknutí hada vylamovalo si zuby na tom pilníku. Proto z rozmrzelosti, že nebylo možno ji raniti, nepřestávali jí vyčítati chladnost. To, jak říkali, souviselo (neboť tehdy se rádo mudrovalo a po vědě papouškovalo!) s bezbarvostí její krve. A kdyby byly bývaly její nejlepší přítelkyně donuceny, byly by v jejím srdci odkryly onu historickou příčku, již si byly vymyslily o jedné okouzlující a slavné ženě minulého století, když chtěly vysvětliti, že nechala po celých deset let ležeti všechnu elegantní Evropu u svých nohou, aniž komu dovolila postoupiti o stupínek výše.«

Vypravující zmírnil žertovností tónu choulostivost svých posledních slov, jež vyvolaly malý rozruch uražené stydlivosti. Pravím stydlivosti bez jakékoli uštěpačnosti, neboť stydlivost urozených žen, jež se nepřetvařují, jest věc roztomilá. Ostatek bylo dne již tak na krátce, že pohnutí to bylo spíše cítiti než viděti.

»Mé čestné slovo, vskutku právě taková byla hraběnka de Stasseville, jak jí líčíte,« pravil starý vicomt de Rassy, zadrhuje v řeči jako vždy, hrbatý a koktavý a duchaplný při tom, jako by ke všemu ještě kulhal. Kdo by v Paříži neznal vikomta de Rassy, ono ještě živé memorandum rozmařilostí osmnáctého století? V mládí byl hezkého obličeje jako maršál z Luxemburgu, ale jako tento měl také svůj rub medaile a jen tento rub medaile mu zůstal. Ale co jest s obrazem, kde jsme jej nechali? . . . Když jej mladí lidé tehdejší doby dopadli při nějakém anachronismu společenských mravů, říkal, že alespoň nezneuctí svých šedin, neboť nosil kaštanovou vlásenku à la Ninon, s pruhem napodobené barvy pleti a s neuvěřitelnými a nevylíčitelnými kudrnami.

»Ah! znal jste ji,« odvětil vypravovatel. »Nuže, můžete říci, vikomte, přeháním-li skutečnost jediným slovem.«

»Jest jako by na skle obkreslena, vaše podo . . bizna«, pravil vikomt, lehce se udeřiv na tvář, netrpěliv, že byl zdržován koktáním a přes nebezpečí, že setře si s tváře červenou šminku, jíž se prý líčil a nijak se tím ostatek netaje, jakož vůbec tak jednal. »Znal jsem

ji právě v tu tu tu asi dobu, kdy počíná vaše historie. Přijížděla do Paříže každou zimu na několik dní. Setkal jsem se s ní u princezny Cou . . ourt . . ténay, její vzdálené příbuzné. To byl duch jak z ledu, žena tak chladná, že člověk dostával kašel.«

»Vyjímaje těch několik dní, jež prožila každou zimu v Paříži,« pokračoval smělý vypravovatel, který nenechával svým osobám ani polomasku harlekýnovu, »byl život hraběnky Tremblay de Stasseville něco tak pravidelného jako noty té nudné písně, která se jmenuje život spořádané paní na venku. Šest měsíců v roce přebývala ve svém paláci v malém městečku, jehož duševní ovzduší jsem vám právě popsal, a odtud se na druhých šest měsíců stěhovala do zámku na krásném panství, čtyři míle odtamtud. Každý druhý rok počátkem zimy vodila svou dceru do Paříže (kterou jinak, když jela sama, svěřovala staré tetě, slč. de Triflevas), ale nikdy do Spa, do Plombières a do Pyrenei. Nikdy nebyla v lázních. Vyhýbala se klepařství? Když na venku odjíždí samostatná paní jako pí. de Stasseville do dalekých lázní, co všecko se nevěří . . ? čeho se lidé nedomýšlejí? Závist těch, jež musí zůstati doma, mstí se tak svým způsobem těm, jež mohou na cesty a se bavit. Podivné větry táhnou jak laškovné vánky a kalí čistotu těchto lázní. Je to žlutá řeka nebo modrá řeka v Číně, kde pohazují děti? Lázně francouzské podobají se trochu této řece. Není-li to již dítě, přece vždy se čehosi domýšlejí ti, kdož sami nemohou do lázní. Ironická hraběnka du Tremblay byla příliš hrdá, než aby obětovala veřejnému mínění nějaký svůj rozmar; ale pro lázně nehorovala a její lékař měl ji raději u sebe než-li dvě stě mil daleko, neboť na dvě stě mil nedají se často opakovati lísavé návštěvy po deseti francích. Ostatek nebylo tak jisté, měla-li hraběnka nějaké libůstky. Člověk duchaplný nemusí právě také míti fantasii. Její duch byl tak bystrý, tak rozhodný, tak positivní i v žertování, že sám sebou zcela přirozeně vylučoval všeliké domnění vrtochů. Byl-li veselý (a to bylo zřídka kdy), znělo to jako rozechvělý tón castagnet anebo tamburiny, jako napjatá struna a kovové rolničky, a těžko bylo si pomysliti, že by v této suché, jak nůž, ano jako ostří nože břitké hlavě byla fantasie, nějaká snivá touha, jež nutí člověka opustiti místo, a ubírati se tam, kde ještě nebyl. Za těch deset let, co byla bohatou vdovou a tudíž vlastní paní, zcela neodvislou, byla by mohla svůj život prožíti daleko od tohoto šlechtického hnízda, kde po celé večery hrála boston anebo whist se starými panami, jež pamatovaly Chouanerii, a se sestaralými kavalíry jež osvobodili Destouchese.

Jako lord Byron byla by mohla projížděti světem se svojí knihovnou, kuchyní a posadou ve svém voze, ale ani dost málo po tom netoužila. Byla více než netečna, byla lhostejna, právě tak lhostejna jako Marmor de Karkoel, když hrál whist. Ale Marmor nebyl právě ke whistu netečný a v jejím životě nebylo žádného whistu: všechno bylo tak jednotvárné. Byla to povaha nehybná, jistý druh ženského dandy, jak by řekli Angličané. Žila pod elegantní maskou až na své epigramy. »Ona patří do třídy tvorů bílé krve,« říkal její lékař lidem do ucha, mysle, že ji podobenstvím vystihl, jako se nemoc

označuje symptomem. Ačkoliv se zdála býti churavou, nechtěl lékař, ostatek zcela popletený, o nemoci ani slyšeti. Byla-li to přílišná diskretnost anebo nerozpoznával-li nemoci, kdož ví? Ona nikdy nestěžovala si ani na tělo ani na ducha. Nebylo na ní nikdy viděti onoho skoro fysického stínu melancholie, kladoucího se na trudné čelo ženy čtyřicetileté. Její dny odpadaly od ní, ale bez prudkých zápasů. Hleděla za nimi zelenavým a posměšným okem Undiny, kterým na všechno patřila. Jako by jí na tom záleželo vyvraceti pověst o sobě jakožto ženě duchaplné, nepřikládala svému životu žádnou z těch čistě osobních zvláštností, jež nazýváme exentrickými. Činila přirozeně a prostě to, co činily všechny ostatní ženy její společnosti, nic více a nic méně. Jako by chtěla ukázati, že rovnost tento přelud nízkých, neexistuje, leč mezi lidmi urozenými. Neboť jen ti jsou mezi sebou rovni: vznešený rod a několik předků šlechtických, nepostrádatelných pro toho, kdo chce sám patřiti k šlechtě, tvoří stejnou úroveň. »Jsem jen prvním francouzským šlechticem,« říkal Jindřich IV. a tím skládal nároky každého jednotlivce k nohoum stejné urozenosti. Jako ostatní ženy jejího kruhu byla hraběnka příliš aristokratickou, než aby projevovala touhu nad ně vynikati a konala své vnější náboženské a společenské povinnosti s onou nenápadnou prostotou, která jest nejvyšším zákonem v onom světě, kdež jest přísně zapovězeno všechno zanícené horování. V ničem nezůstávala pozadu za svou společností a v ničem nešla nad ni Přijala podrobivši se jednotvárný život tohotovenkovského městečka, kd vyprahlo vše, co jí zbylo z jejího mládí, jako spící vody pod lekníny? Její pohnutky, pohnutky rozumu, svědomí, instinktu, rozvahy, temperamentu, vkusu, všechny ty vnitřní pochodně, jež vrhají své světlo na naše činy, na činy její světla nevrhaly. Nic z nitra této ženy nevrhalo světlo na její vnějšek. Nic z vnitra neodráželo se v jejím vnějšku. Konečně znuděni, když tak dlouho číhali po paní de Stasseville, aniž čeho postřehli, lidé venkova, jež mnohdy dovedou tak trpělivě čekati jako vězni anebo rybáři, chtějí-li něco vypátrati, zanechali této hádanky, jako člověk odhazuje do kouta rukopis, jehož nedovedl nižádným způsobem rozluštiti. Jednoho večera prohodila rozhodným tónem hraběnka de Hautcardon, a bylo to již před několika roky: »Jsme my přece pošetilí, že se tolik staráme, co v duši této ženy vězí: zdá se, že asi nic!«

(Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

Dr. Richard Falckenberg: Dějiny novověké filosofie od Mikuláše Cusana až po naše časy. Přeložil dr. F. X. Procházka. (Nákladem Jana Laichtra.) Úkol, který si Falckenberg předsevzal, dobře vyplnil: vylíčení dějin filosofie od Cusana až po naši dobu. V mnohých částech jsou sice malé nedostatky: spisovatelům filosofickým řádu druhého a třetího, kteří ku konci století 18. hráli dosti značnou úlohu, nepřikládá na př. žádné váhy; filosofové citu pronikli hlavně Hamann, Herder a Jacobi, od nejzazšího východu až do Saska, do srdce Německa vůbec, ano tato filosofie citu se stala ve větším dosahu všeobecným majetkem doby než Kantova filosofie a přece opomíjí této stránky Falckenberg úplně. Zasluhovala by tu zmínky Hamannova polemika proti filosofii vůbec, hlavně pak proti Kantově kritice a Wolfově metafysice. Hamann byl na př. jeden z onoho nepatrného počtu filosofů, kteří Kantovu kritiku pochopili a razili kritice čistého rozumu cestu, které si po celé desítiletí nemohla proklestiti a když — tak byla ještě splošťována a špatně pojímána. Jest sice pravda, že tito jako mnozí jiní filosofové, kteří nemohli v těchto dějinách býti vylíčeni, se více méně připojovali k vůdčím duchům jako ke Kantovi, Fichteovi, Schellingovi, Heglovi a j. a že si dovolují, třeba že sami s filosofií si vlastně pohrávají, své vlastní mistry upozorňovati na jejich zvláštnosti s jakýmsi dětským nadšením, anebo jsou to zase takoví, kteří pochod filosofie tím značně uspíšili, že se nám představili jakožto jasní prostředkovatelé a přechodné stavy myšlenkových systémů těchto velikých filosofů; rozhodně nesmí býti i takovýmto filosofům druhého řádu odepřeno důstojné místo v dějinách filosofie.

Stalo se již takřka všeobecnou frází, že úkol toho spisovatele, který nám předkládá dějiny filosofie, nepozůstává pouze v tom, že jednotlivé filosofy snad projednává ve vztazích k jich době, nýbrž že i je samotné v jich individuelním vývoji má geneticky vylíčiti; v tom směru odpovídají Falckenbergovy dějiny úplně naznačenému požadavku. Vyvaroval se i chyby, která se velmi často vyskytuje u dějepisců filosofie. — V dějinách vystupuje spisovatel již s hotovým měřítkem — v dějinách vůbec mnoho se usuzuje; dějinné úvahy mají méně chváliti anebo haniti, nýbrž chápati. Tomuto požadavku úplně tu vyhověno. Výtku, kterou však nejen těmto, nýbrž i jiným dějinám

učiniti můžeme, jest, že ustupuje do pozadí vývoj přírodovědy a vylíčení jeho poměru k filosofii.

Každá věda pociťuje potřebu svých dějin nejvíce tehdy, když začíná vstupovati do nového oddílu svého vývoje a požaduje své dějiny jednak z toho důvodu, by si sama jaksi byla vědoma tohoto obratu a určila z této okolnosti, jakož i ze srovnávání s posavadním pochodem přece přibližně, kam nás onen nový obrat povede, za druhé jest pak dějin třeba, bychom si objasnili, jak dalekou cestu jsme již vykonali. Nový obrat ve filosofii v dnešní době jeví se v tom, že »filosofie novější se představuje v profanním šatě všedním, v bluze dělnické, v ruce majíc bezohledné páčidlo analysy.« Filosofie jest nám dnes životní potřebou, jest nám pomůckou k poznávání našeho života, našeho boje. *B. Kohn.*

Karel Leger: Fantastické povídky. (F. Šimáček, Praha, 1900.) Mnohem výše nad obvyklou úroveň veršovaných povídek směřuje p. K. Leger svou novou sbírkou: Sedm obrazů ve verších; z těch čtyři tak zajímavě provedené a ostře pointované, že utkví čtenáři hluboce v paměti. Druhá polovice knihy, povídky »Mor v Kolíně L. P. 1680« a »Návštěva« nemají již té intensivnosti ve formě ani dějové symboliky. Opomíjím povídku »Opilý«, která nechce činiti nároků na ucelené umělecké dílo a kterou autor označuje jako výňatek z veršovaného románu.

»Fantastické povídky« nadepsal p. Leger svou knihu. Nedomnívejte se, že zde naleznete strašidelné historie, spiritistské zázraky, duchy přicházející a odcházející, celý ten laciný romantický inventář, kterým se obyčejně častují čtenáři fantastických příběhů. Fantastika p. Legerova nepatří do obvyklých kategorií fantastiky. Jsou to spíše visionářské chvíle člověka, jenž přirostl k zemské hroudě a jenž ví, že to, co mu čaruje jeho neklidná imaginace, jsou pouhé stíny a mátohy horečky. Tím realistickým rázem je p. Leger nám mladým bližší: Nenutí, aby se věřilo v pravdu jeho historií. Stačí mu, že pod maskou fantastiky vysloví trochu vlastní bolesti a upokojí trochu svou touhu po ohnivějším koloritu, než jaký obyčejně mají pozemské kraje.

Hned na první povídce »Cigánka« vidíte, jak úzce je básník připoután ku skutečnosti a jak ostře postihuje detaily reality: Ve skalním lomu nalezne malou lebku. V náhlém rozesnění zjeví se mu postava té, které patřila:

> Osmahlá cigánka přede mnou stojí,
> pružná jak vrbový prut,
> živůtek na ňadrech sotva je spnut
> a hlavou pohne-li svojí
> ve vlasech penízky zlaté jí zvoní.

Byla cigánovou milenkou, lehkomyslnou jako vítr na jaře, smavou čarodějnicí lásky, která svou koketerií zavinila smrt purkmistrova syna. Cigánská tlupa je pro to stihána, schytána. A tu stejně bezstarostná o život svůj jako dříve o život jiných, vydá se na místo pravého pa-

chatele, svého milence, ona sama za vražednici a chvíli před smrtí odpovídá na zpovědníkovy hrozby šíleným výsměchem a tancem, a mnich, jehož kousla, sám podléhá ... — V této krátké povídce zachytil p. Leger rozkladnou elementární sílu ženy Několika stručnými gesty ukázal ji, krásnou a hrůznou, lehkomyslnou a vášnivou, smavou a drzou.

Jindy kreslí stlumenými barvami půlnoc na vesnickém hřbitově, ale zase není to půlnoční hrůza, jakou znáte z romantických děl; p. Legerovi mrtví vesničané shromažďují se na hrobech se stejnými kožíšky a halenkami, jaké nosili za živa a mluví stejně teskným přízvukem o stejně prostých věcech jako kdysi hovořili na zápraží svých domků. Šeptají:

K nám nedolétne žádná zpráva
jen co sedmikrásám vichr našeptává.

A stejně realisticky vede si i v následujícím »Leknínu«, v té rozkošné satyře na lidskou hloupost i v povídce »Před smrtí«, nesoucí se zvášněným rhytmem, v přílivu plamenných barev.

Páně Legerovy povídky mají ještě jinou milou stránku, v záplavě naší lyriky, kterou začínáme být již již přesyceni, jsou krásnou epickou knihou. Přejeme jim proto po úspěchu literárním ještě šťastnějšího úspěchu na knihkupeckém trhu. *O. Theer.*

A. Bertrand: Studium v demokracii. (Les Études dans la Démocratie. Paris, F. Alcan, 1900.)

Otázka reformy středoškolského vyučovacího systému řešena je autorem známé knihy „L'enseignement intégral" způsobem, který zasluhoval by bedlivého uvážení. Bertrand ukazuje k nesprávnosti dilematu, které se staví na počátek každé diskuse o středoškolské reformě vyučovací: klasicism a modernism — a staví dilema jiné: jazyk a věda. Nejde o to, zdali se má těžisko položiti ve vyučování jazykům starým či jazykům moderním, nýbrž o to, zdali se má klásti ve vyučování řečem či ve vyučování vědám. Střední škola musí býti jednotná, protože jen taková odpovídati může potřebám nutného všeobecného vzdělání naší doby. Je třeba podniknouti převrat celého dosavadního systému, v němž slovo staví se výše nežli věc. V soustavě nové zbude i pak ještě dosti místa pro vyučování ať starým, ať moderním. Kniha Bertrandova je zajímavou četbou nejen pro paedagoga; přináší hojně myšlének, v nichž je zdravé jádro a které nabádají k dalšímu přemýšlení. *Š.*

Hudba.

Druhý koncert České Filharmonie (3. ledna) měl úvodním číslem Brahmsovu čtvrtou symfonii z e moll (op. 98). Její tvůrce náleží k nemnoha velkým symfonikům po Beethovenovi, kteří dovedli ve veliký a nesnadno ovladatelný útvar symfonie přinésti něco svého. Poznáte v tom pěstiteli velké klasické formy bojovníka zápasícího na cestě k ideálu velkého umění. Slučuje v sobě různé živly, jako severo-

německý vlivem školy Bachovy vedle jiných snad proto méně znatelných, že splývají s nánosem samé hudební kultury, spoléhá na formách Händlových a odvrací se od symfonického směru Wagnerova. A přec obsahově je blízký našemu cítění, kloně se k hluboké melancholii života. Čtvrtá symfonie právě je takovým dílem melancholickým: myšlénky její často obestřeny jsou zádumčivostí a kde prodírá se sebevědomější motiv, dusí ho dechová harmonie úporně se ozývajícími postupy. Jakási mohutně působící sklíčenost dýše z celého díla, i ty variace čtvrté věty na osmitaktové thema passacaglie při vší duchaplnosti instrumentační invence vznášejí se stále výš jako by k obloze mlhami zšedlé; jeseň vane z něho a tklivě, jímavě lká. — V Händlově koncertu pro smyčcový orkestr předvedl dirigent Č. F. Oskar Nedbal velmi zajímavou a cennou ukázku retrospektivní; osmnácté století hlásí se tu k slovu vážnému a srozumitelnému, řekl bych k populárnějšímu slovu Bachovu. V obligátních partech sólových účinkovali K. Hofmann, J. Suk a J. Burian. — Griegovy Symfonické tance (op. 64), známé z klavírní úpravy poprvé byly orkestrem u nás provedeny. Mluví z nich celá poesie Griegovy hudby, nordické rázem themat i melodikou. Čtyři tance různé nálady následují za sebou v příbuzném a přec odlišném provedení. Od prvního, který je vyznačen ruchem Allegro moderato e marcato a v němž orkestr co chvíli bouří v kontrastu s tklivými, bolnějšími tóny, klesá vlna zvuková v laškování rozmarné a prosté charakterisované nadpisem Allegretto grazioso, pak se zvedá v energičtější výraz (Allegro giocoso), který není bez úsměvu a veselí, až ve čtvrtém tanci rozpoutá se bezmezný rej, v němž zaniká téměř lyricky klidnější oddech a jenž je určen ruchem Allegro molto e risoluto. Zajímavo je sledovati instrumentační techniku Griegovu; dosti rychlým postupem zvrací orkestrální poměr smyčcové a dechové sekce, takže dechová a zvláště dřevěná harmonie (hoboj) zaujímá velmi často postavení dominující. — Čtvrtým (v pořadu však druhým) číslem byla Smetanova symfonická báseň »Z českých luhův a hájův« a zároveň bodem kulminačním celého večera. Sehrána byla našim filharmoniky přímo ideálně, tak jak toho zasluhuje, jsouc sama zidealisováním nebo zidyllisovaním českého našeho kraje. Vysoce cenným svým obsahem hudebním i skvělou reprodukcí řadí se poslední koncert České Filharmonie důstojně k nejlepším symfonickým koncertům. *F. Hoffer.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 11. ledna 1901.

Volby do říšské rady, jež tvoří středisko všeho politického zájmu, překročily již svůj horizont. Volby ve všeobecné třídě voličské, jakož i v kurii obcí venkovských a v kurii měst a míst průmyslových byly provedeny, takže obrysy a vnitřní složení nového parlamentu vystupuje již dnes hodně zřetelně na jevo. Závěrečné úvahy, jakož i statistiku voleb ponecháváme si až k jejich úplnému skončení, dnes stačí rozhlédnouti se po dosavadních výsledcích voleb, pokud jsou provedeny.

Všeobecná třída voličská přinesla mnohá překvapení, která jsou u ní ovšem možna vždy, uvážíme-li, že v ohromných okrscích páté kurie jsou dohromady spjaty zájmy nejrůznějších stran a tříd. Hlavní zájem v této kurii byl obrácen k zemím českým a k Dolním Rakousům, a tu se objevily tyto skutečnosti: V Čechách a na Moravě vítězily živly nacionální, v Dolních Rakousích živly socialistické. Obě fakta pochopitelná různícími se interesy těchto zemí. Z českých stran utrpěly ztráty strana mladočeská a sociálně-demokratická. Mladočeši pozbyli XII. volebního okresu litomyšlského a X. okresu jičínského, jichž dobyli kandidáti strany národně-sociální (red. Klofáč a učitel J. Černý). Okresu VII., XVII. a XI. pak uhájili jen v užší volbě, a to ještě hlasy volitelů sociálně-demokratických, kteří rozhořčeni nad způsobem agitace strany národně-sociální, odevzdali z části své hlasy kandidátům mladočeským, učinivše jedinou výminku při učiteli J. Černém. Česká strana sociálně-demokratická ztratila v Čechách oba své mandáty, kladenský i plzeňský, jichž se dostalo kandidátům strany národně-sociální za nejúsilnější podpory stran druhých a se závazkem, že vstoupí do mladočeského klubu na říšské radě. V Plzni prošel značnou většinou plynárenský dělník V. Fresl, na Kladně red. V. J. Klofáč, jenž tím nabyl dvou mandátů; podrží si pak, jak oznámil volitelům okresu XII., tento mandát litomyšlský, aby se patrně zbavil závazků straně mladočeské v okresu druhém učiněných. Na Moravě pozbyli mladočeši také dva mandáty V. kurie; znojemský, jenž přišel do rukou německých pokrokářů, a valašsko-meziříčský, kde proti Staroštíkovi prošel kandidát strany národně-sociální Reichstädter. Národní dělníci pak získali ještě okres moravsko-ostravský, kde naproti německému nacionálovi zvítězil v užší volbě A. Sehnal. Effektivní ztráta v páté kurii obnáší tedy pro mladočechy 4 mandáty, což je pro ně, uváží-li se k tomu ohromné minority sociálně-demokratické a národně-dělnické, pohroma velic citelná. Sociální demokracie česká pozbyla tří mandátů (vedle kladenskéh a plzeňského ještě moravsko-ostravský) a uchovala pouze Brno (Hybeš) a Těšín (Cingr). Strana národně-dělnická dosáhla 6 mandátů; za tyto úspěchy sv

děkuje v prvé řadě podpoře stran druhých a zejména čilé agitaci živlů maloživnostenských v městech.

V německých okresích páté kurie v Čechách vítězili němečtí nacionálové směru Wolfova. Těmto se podařilo vyrvati sociálním demokratům německým 4 mandáty: chebský, žatecký, litoměřický a trutnovský, a německým pokrokářům mandát stříbrský. Za to pozbyli mandátu opavského, kde naproti Türkovi tentokráte prošel socialista Eldersch. Pozoruhodno je, že dle toho volilo tentokráte celé vévodství Slezské, Těšínsko i Opavsko, socialisticky. Německá strana pokroková ztratila mandát stříbrský a naproti tomu získala mandát znojemský a uhájila mandát budějovický, kde v užší volbě prošel velkostatkář a notář dr. Schreiner. Německá sociální demokracie uhájila v Čechách pouze mandát liberecký (Hannich).

Vítězil-li v zemích českých u Čechů i u Němců nacionalism, vítězil v Dolních Rakousích socialism. Zde jsou volby přímé a hlavní souboj se provedl mezi dvěma hlavními mocnostmi: stranou křesťansko-sociální, zakuklenou to stranou klerikální, a stranou sociálně demokratickou. Pro dra. Luegra a jeho stranu znamenají tyto volby počátek konce, jenž při pohyblivosti nálady vídeňského lidu je nyní nevyhnutelný. Ve Vídni dobyli sociální demokraté proti křesťanským sociálům dva mandáty (dr. Ellenbogen a Schuhmeier); dr. Adler přišel do užší volby s Procházkou, v níž padl nepatrnou menšinou 1200 hlasů, dosáhnuv celkem přes 25.000 hlasů. České dělnictvo ve Vídni šlo v jednom šiku proti klerikálním a protičeským kandidaturám Luegrovým a volilo šmahem sociálně-demokraticky. Vedle toho zvítězili sociální demokraté také ve Vídeňském Novém Městě, kde prošel Pernerstorfer, a povalili kandidaturu nebezpečného jezovity dra. Gessmanna, přičinivše se v užší volbě o zvolení německého radikála Dötze. Mandátu za Štyrský Hradec ztratili, za to však udrželi mandát Riegrův za Moravský Šumperk. Připočteme-li k tomu mandát Daszynského v Haliči, bude nyní socialistická frakce na říšské radě čítati 9 členů proti 14 členům dřívějším.

Z voleb páté kurie v ostatních zemích rakouských byla nejzajímavější volba v okresu bolzansko-kaltenském, kde baron Dipauli propadl menšinou 3 hlasů proti křesťansko-sociálnímu kandidátovi Schraffovi. U Slovinců neměly volby žádné změny. V Terstu byl v užší volbě zvolen italský nacionál. Celkově přinesly volby v páté kurii mnoho změn osobních. Z většiny přijdou z ní do parlamentu lidé noví. V Čechách samotných 13. (Klofáč [dva mandáty], Šrámek, Černý, Karbus, Kratochvíl, Fressl, Hauck, Stein, Hannich [radikál], Schreiter, Herzog, dr. Schreiner.)

Volby v kurii obcí venkovských nebyly již tak napjaté, ale neméně pozoruhodné, zejména pro dvě hlavní opěry bývalé majority ve vídeňském parlamentě: stranu mladočeskou a německou stranu katolickou. Pro mladočechy znamenají letošní volby ve venkovských obcích pohromu prvého řádu, neboť ukázaly, že rolnictvo české, založivši si ve svém sdružení stavovskou organisaci, postavilo se na vlastní nohy a opouští tábor mladočeský. Strana agrární vystoupila v těchto volbách jako rovnocenný soupeř strany mladočeské, povavši je v 6 okresích na Smíchovsku, Kolínsku, Mladoboleslavsku, Jičínsku, Pícecku, Králové Hradecku. Zvítězili tu: St. Kubr, předseda sdružení českých zemědělců, Em. J. Hrubý, tajemník, Prášek, Zázvorka, Rataj, Jaroš. V ostatních okresích soustředily na sebe agrární kandidatury ohromné minority. Volby

tyto také ukázaly, že vliv Národních Listů na rolnický lid dnes již selhává.

V Alpských zemích dobyla pak německá strana klerikální Pyrrhových vítězství, a jen stěží odolává příboji živlů křesťansko-sociálních a německo-nacionálních. Bývalý president poslanecké sněmovny dr. Fuchs prošel ve venkovských obcích salcburských jen filigránskou většinou 3 hlasů, a vedle něho i jiný vůdce strany dr. Kathrein sotva se ve venkovských obcích inšpruckých udržel nad vodou. Zallinger pak se vzdal předem kandidatury, a bar. Dipauli, zvolený proti své vůli ve venkovských obcích bolzansko-meranských, mandát definitivně odmítl patrně z roztrpčení nad výsledkem své volby v kurii V. Jedině Horní Rakousy zůstaly neporušenou baštou německého klerikalismu a konservatismu.

Volbami v kurii městské se vzájemný poměr stran podstatně neposunul. Mladočeši tu ovšem uhájili všechny své posice v Čechách i na Moravě: z bývalých poslanců odstoupili dr. Engel, K. Adámek, dr. Čelakovský; Dr. J. Dvořák, Janda, Teklý a jiní propadli pak v kurii obcí venkovských. Německá strana pokroková ztratila několik mandátů, jichž získali němečtí radikálové, a z nichž o dvou se ještě rozhodne v užší volbě. Čeští radikálové státoprávní dodělali se úspěchů žalostných, nenabyvše nejen jediného mandátu, ale nedosáhnuvše namnoze ani tolik hlasů, co jich dosáhla dělnická sociální demokracie; svůj ústřední list, „Radikální Listy“, pak 3. ledna zastavili a družstvo „Neodvislost“ liquidovalo. K volbám samým se ještě vrátíme, ale jedno lze říci již dnes: Do nového parlamentu vstoupí sesílené živly radikálně-nacionální; vedle nich vzrostlo jedině polské kolo. Strany ostatní vstoupí do parlamentu více méně seslabeny. To je výsledek, jenž nepřekvapuje, a jejž střízlivý rozum uhadoval předem. Dělnost tohoto parlamentu je více než pochybnou.

Sociální hlídka.

Jsme tedy už oběma nohama v dvacátém věku. Jaký bude, co nám přinese? Kdož by to mohl s jistotou říci? A přece, ať jsou pochybnosti v kterémkoli jiném směru, jisto je, že ruchadlo jeho největší brázdy vyoře na poli sociálním. To je vlastní odkaz, jejž přejal od věku předešlého, který se na poli tom dostal sotva přes prvé počátky. A jmenovitě u nás, v Rakousku, čeká jej mnoho sociální práce, víc než kde jinde. Vždyť u nás jsme se nedostaly ani přes ty prvé začátky. Všecka sociálně-politická práce u nás vázne. Proč? Poněvač předešlý věk zanechal u nás nerozřešenu ještě druhou otázku: národnostní, jejíž řešení bylo vlastním jeho úkolem. Konečné její rozřešení je tedy naléhavou potřebou a důtklivým příkazem také v zájmu sociálním, aby uvolněné síly mohly se plně obrátiti k otázkám sociálně-politickým.

Kdyby se mohlo soudit dle slibů ministerských, započal by nový věk pro Rakousko v ohledu sociálním nadějně. Předseda ministerstva dr. Koerber dovozoval v zahajovací své řeči, pronesené na ustavující schůzi poradního sboru pro dělnické pojišťování, že je nutno, aby byla organicky sloučena všechna odvětví dělnického pojišťování a doplněna novými zařízeními, při čem zvláště důraz položil na nutnost zavedení starobního a invalidního pojišťování, k čemu prý zahájeny byly vládou nutné předběžné práce. Zavedení starobního a invalid-

ního pojišťování je — o tom jistě není sporu — dnes nejnalehavější potřebou u nás. Ukázal jsem v předešlých úvahách na neblahé zjevy, jimiž je provázena platnost nového domovského zákona. Vypovídání chudiny z obcí neubývá, naopak stále jestě vzrůstá. A dochází k případům svrchovaně zarmucujícím. Nedávno vypovídací horečka vyžádala si zase nový život lidský: v Týně nad Vltavou se sedřený dělník v zoufalství pro vyhostění z obce oběsil. Předseda ministerstva sám také připomněl za důvod zavedení starobního a invalidního pojišťování, ulehčení, jež by tím vzešlo obcím, postiženým tak těžce novým domovským zákonem a přes to, že i sama města vyslovila se již z části týmž způsobem. Avšak přes to, že je věc tak naléhavou potřebou, nemůžeme se zhostiti obavy, že k uzákonění této naléhavé sociální reformy je ještě tuze daleko. Je třeba podívati se na nově zvolený parlament, aby každá naděje byla potlačena hned v zárodku. Zatím kde která země nás předhoní. Zrovna prvním dnem nového věku vešel na př. v platnost nový zákon o starobním pojišťování v Belgii. Jen že přiznati také dlužno, že zákon ten naprosto nedostatečnými ustanoveními docela odpovídá otcovství klerikální vlády. O takový by u nás věiu nebylo co stát!

Vstupuje-li říšské zákonodárství do nového věku s velikým deficitem na účtu sociálním, je na sociálním účtu naší zemské autonomie manco pokud možno ještě větší. Učitelé již po několik let marně buší na dvéře sněmu, žádajíce úpravu svých platů. Také letos odešli s prázdnou. A teď k nim přibyli také obvodní lékaři. Žádají zvýšení platů — mají teď 400 zl. ročně! — a zavedení pensijního pojištění pro vdovy a sirotky. Křiklavý případ z Kadaně, kde okresní výbor zamítl žádost vdovy po obvodním lékaři o vyměření pense z milosti, ba i návrh na udělení daru z milosti jednou pro vždy 200 K, přes to, že zesnulý po 37 let v okrese působil, je hroznou obžalobou sociálních poměrů naší inteligence. Ale na valné hromadě Ústřední jednoty českých lékařů pramálo naděje kolegům svým poskytl člen zemského výboru dr. Ed. Grégr: než by sněm platy lékařům obvodním zvýšil, spíše prý instituci tu zruší. Také návrh na zaopatření lékařů v stáří a invaliditě naráží prý na nemožnost provedení. Pěkné vyhlídky pro české lékaře! Jich haličtí kolegové nejsou na tom ovšem asi o nic lépe. Tam dokonce ohlášena byla na 10. t. m. stávka nemocničních lékařů. Vypukne-li opravdu, pak to bude pěknou ilustrací sociálních poměrů inteligence!

A sociální péče v obecní autonomii — ta je na počátku nového věku u nás teprve úplně v plenkách. Tu se setkáváme s naprostým nedostatkem smyslu sociálního, jak o tom svědčí právě vypovídání chudiny z obcí, jež nabylo tak obrovských rozměrů! Co tu jen zbývá práce pro sociální výchovu! Bylo by v prvé řadě povinností Prahy, jež zaujímá v životě našem národním tak vynikající místo, aby předcházela příkladem. Dosud toho nebylo. Zdá se však, že i na pražskou radnici počíná pronikat lepší poznání. Vstupní řeč a návrh nově zvoleného obecního staršího pana ředitele Šuberta jakoby byla signálem jiných lepších dob. Právem žádal vypracování soustavného programu pro sociálně-humanitní a kulturní činnost obce v dohledné době a za tím účelem i zřízení zvláštní komise a aktivování humanitního referátu. Bylo by si jen přáti, aby počin pánĕ Šubertův byl také korunován zdarem, jako podněty jeho na jiných místech učiněné. A o tom, ač se snahami svými není úplně osamocen, jak o tom svědčí podobně sympatické tony také s jiných

stran pronesené (pp. dr. Jeřábek, Hašourek, Vaníček), máme vážné pochybnosti odůvodněné až příliš nynějším složením pražského obecního zastupitelstva. Také zde změna volebního řádu je podmínkou k nápravě sociální! A naše společnost, naše politické strany, náš veřejný tisk v ohledu sociálně-politickém na počátku nového věku? Truchlivý obraz. A ne mladé strany, jichž vůdcové dráhu svoji zahajovali činnosti v dělnictvu a propagováním idejí sociálně-reformních, nejsou lepší stran starých. Strana mladočeská, ač se stali vůdci jejími lidé vzdělání sociálně-politického, nebyla ani dost málo sociálně-politicky obrozena. Daleko pokrokovější než ona jeví se nyní v otázce této strana staročeská, jak ve svém tisku, tak i na schůzích a ve svém působení. Snahy sociálně-reformní jsou u nás ale stále ještě pro širší kruhy neznámou pevninou. Jen několik málo jednotlivců je tu výjimkou. Rozumný názor, jaký projevil na př. nedávno v „Českých Listech Hospodářských" rolník p. J. A. Prokůpek o otázce dělnictva zemědělského, je u nás ještě bílou vranou. Také v dělnictvu, jehož hospodářsko-emancipační úsilí je vlastně východiskem a hlavním jádrem všeho moderního snažení sociálně-politického, není obraz o mnoho utěšenější. Klidný postup je tu těžce poškozován prudkým vzájemným bojem politickým . . . Jak vidět jen ze zběžného přehlednutí všech těch oborů, vstupujeme u nás na poli sociálním do nového věku za auspicií pramálo utěšených. Brzo li vzejde náprava?

Rozhledy technické.

Opět uplynul jeden rok neúmorné činnosti lidské a bez přestávky, bez oddechu, ba zrychleným tempem pokračuje se v ní dále. Pro nás je to však vhodná chvíle, na okamžik se zamysliti nad tím, co se již vykonalo, jak mnoho urval již člověk zemi ve stálém svém zápasu s přírodou, do jaké dálky, výšky a hloubky rozšířil již svoje výboje. Spletitou sítí železných drah pronikl neznámé dosud končiny a jako zrychlené žilobití tepen jeví se ten neúnavný hluk ujíždějících vlaků, jimiž obchod a průmysl se rozšiřují.

Až na konec Asie, na příč celou Sibiří táhne se dlouhá linie železnic a s tím vrací se lidstvo do své kolébky. Moře dějin má svůj příliv a odliv; po vpádech Tatarů, již unavených, přichází člověk bílého plemene a splácí jim svůj dluh. Ještě není hotovo jeho dílo, ale co nevidět železná smyčka spoutá ruce žlutého muže. Snad bude pak mír a rozkvět; snad ještě přijde opak; a divoká vlna dějin zaplaví zas Evropu a všechnu její kulturu, veliká revoluce žluté rasy zničí vše, na čem tak dlouho se pracovalo. Uvidíme v dějinách. Konečně plán Rhodesův: protáhnouti pásem železnic celou Afriku od severu na jih; i zde dlužno vyčkávati na konec událostí v Africe.

Tak žijeme v jakési přechodní době; mnoho velkého se počalo, čeho se snad nedočkáme. A jestli, jaké budou konce? Přece však můžeme zjistiti neli dálku, kam pronikl člověk (kdož by zapoměl zde Nansenovy výpravy k sev. polu a nešťastného Andrea?) aspoň výšku, kterou již ovládá železniční síti. V Evropě je to ozubená dráha elektrická na Garnergraf, 3020 metrů vysoko, v Americe jihoamerická dráha v Andech, obyčejná adhesní, 4474 m. vysoko; projektuje se však v Evropě dráha na Pannu 4075 m. vysoko, čímž asi dosáhne se železnicí nejvyššího bodu v Alpách.

Balonem arci dostoupíme mnohem výše; tvrdí se, že až 10.000 metrů (Tissandier), ale což je to v poměru ku velikosti naší země. Kdybychom si představili tuto jako kouli u velikosti dvoupatrového domu, přiklopíme nejsmělejší vzduchoplavby náprstkem — poměrně vzato. (Průměr zeměkoule střední asi 12.734 km., stoupání balonu nejvýše 10 km.)

Dosud jsme byli na povrchu, čili jak říkáme nad zemí, sestupme též pod zem; jen tak ze zvědavosti. Co se délky týče, zajímá nás projektovaný tunel Simplonský, má býti 20 kilometrů dlouhý a za 5 a půl roků hotový. Výlohy: 55 millionů franků. Srovnávejme s hotovým již Svatogotthardským tunelem; ten je 15 kilometrů dlouhý a stál 10 roků práce. Pokrok je tedy patrný, litovati jest, že zemřel inženýr Brandt, od něhož pocházejí nejlepší vrtací stroje a který na jich zdokonalení stále pracoval. Sestupme však do hloubky: nejhlubší v Evropě je důl Vojtěšský u Příbrami, 1200 m. hluboký, snad i více. V Africe však troufají si angličtí inženýři dolovati zlato i z hloubky 5000 metrů. Je to možné? Při zlatě snad se náklad na dolování mnohem více vyplácí než při stříbře; zatím však je pouhý projekt, který na ten čas „dříme". — Moře a řeky rovněž propůjčují lidstvu své služby a nejsou více překážkou. Pozoruhodny jsou výsledky ve stavbě lodí a mostů. Německé lodi »Kaiser Wilhelm der Grosse« a »Deutschland« jsou v popředí. Tato má délku 202 metrů, obsah 16.000 tun; z toho 5000 tun připadá co náklad na uhlí. Topí se v 16 kotlích a dva šestiválcové stroje se čtverou expansí poskytují dohromady 34.000 indikovaných koní. Rychlost za hodinu 43 až 47 kilometrů. Náklad $11^1/_2$ milionů marek.

Z mostů má největší rozpjetí tou dobou oblouková konstrukce železná pro překlenutí vodopádu Niagarského určená, totiž 264 metrů.

A jiných a jiných vymožeností technických vyskytuje se celá řada novinek. Též u nás dlužno mnohé zaznamenati, ačkoliv litovati jest, že z české práce málo co pronikne do veřejnosti, poměrně vzato. Za mnohými cizími firmami skrývá se český inženýr a dělník, mnohá práce za cizí vystavená, je naší rukou a hlavou zhotovená, svět však o tom neví. Jubilejních a odborných výstav se tak brzy nedočkáme, a časopisy naše odborné jsou v ohledu reklamním až příliš střízlivy. Pokud vím, nejnovější sensací jest lokomotiva pro státní dráhy, Českomoravskou továrnou zhotovená, první to výrobek v Čechách, který co do velikosti předčí ostatní lokomotivy. Také ostatní oddělení jmenovaného závodu poskytují mnoho pozoruhodného, málo však o tom přichází do veřejnosti. Zdá se, že v tom vězí i trochu skromnosti českých inženýrů, i to, že v návalu práce není kdy na to, chopiti se péra. Takový jest konečně všechen život moderní. Strhává nás, aniž nám popřává okamžik klidu, abychom se na chvilku mohli zamyslit nad během věcí. Nalézáme se ve stálé revoluci, kterou způsobil technický pokrok a která jest největší revolucí, již lidstvo kdy prodělalo. Šťastným ovšem tento vír a to zmítání nás nečiní, ale přece jen oživuje. Tlačí nás, nutí k boji. Vyvolal celou kastu čtvrtý stav, který hlásí se čileji ku právům bytí, než ostatní právě proto, že to je mládí samo, dítě práce; mladé sice, ale železných rukou a nezlomné vůle. V takovém ovzduší žijeme všichni; všude plno páry a elektřiny, a tím i život náš úplně se vzdálil tiché selanky. A jestli ještě kdo si hoví na líné kůži, pak je to jen v neprospěch celku.

A tu se mi zdá, že bude i na místě se zmíniti o tom, co zoveme podnikavostí, neboť o nepodnikavosti naší bylo již dosti psáno. Chci říci, že jest

omylem mluviti o tom, že český technik není podnikavým. Je zajisté právě tolik jako jiny, neli více. Ale není peněz. Totiž — peníze by byly, ale v rukou namnoze ubohých lidí. Tak slyšíte často: umřel ten a ten a nechal sto tisíc po sobě neznámým lidem, dědicům, kteří se hledají v novinách po světě. Kdo to umřel? Ah, to byl podivín. Za celý rok nevyšel ze svého bytu a živil se zeleninou. Nebo: pan X., člověk v nejlepších letech, peněz na zbyt. Co dělá? Střílí zajíce. Nebo: slečna Y. bude se vdávat, má tři domy atd. Koho si bere? Nějakého pána od vojska. Tak my hromadíme t. zv. národní jmění. To jest jedno. A druhé: musil bych opravdu mít duši z cucků, kdybych nezlobil se na našeho obchodního ducha. Odpusť mi, čtenáři, že na tomto místě si ulevuji. Ale bez obchodu není průmyslu a naopak. Tedy: právě k Novému roku se to hodí. V tento čas, kdy má být obchod nejčilejší, vzpomněly si na mě pouze německé firmy. Nestěžuji si na české, že mi se nenabízely, snad by jim to bylo tak málo platno, jako německým; jen to uvádím. Neví se o mně, řekne se Kdybych dal o sobě vědět, nebo si přál. Ale právě to. Cizím firmám jsem se nenabízel. Přísně vzato, není o co stát. Ale to právě se jmenuje duch obchodní: že má odvahu přijít všude, i kde se o ně nestojí. A stále dotírat snad člověk přece jen podlehne. Cosi takového u nás není. Nyní však doba Vánoční již minula, dárků více netřeba, a co bylo, bylo. Ale řekněme si to upřímně, jak to bylo a budiž to jednou vyplněným přáním, aby naše obchodní firmy byly víc obchodními a jistě také udělají více obchodů a lepší. *V-c.*

Z naší doby.

Filosofická Jednota dosáhla v minulém roce před českou veřejností čestné representace tím, že se jí dostalo jako orgánu filosofického časopisu „České Mysli.“ Činnost její se opětně jevila hlavně pořádáním přednášek. Na schůzích jejích přednášeli: p. prof. dr. Arnošt Kraus „O dánském mysliteli Sörenu Kierkegaardovi (dvakrát) a p. J. U. St. Emil Hoffer „Organická theorie v sociologii.“ Z přednášek těch první vyšla v „České Mysli,“ druhá v „Rozhledech.“ Jako minulá léta pořádala Filosofická Jednota konkurenční přednášky, jichž se súčastnili 4 akademikové české university: p. Ph. C. Gustav Tichý podal přednášku „Budhismus a křesťanství“, p. Ph. C. Prokop Miroslav Haškovec přednášel „O vývoji moderních literatur,“ p. JUC. Bedřich Šimon „Fouilleé-ho nová theorie ideí sil a jeho psychický monismus,“ p. Ph. C. Jindř. Entlicher „Sadi, jeho život a filosofie.“ Z nich odměněna první cenou padesáti korun práce p. Tichého, mimo to obdrželi čestné odměny po 20 korunách pp. Haškovec a Šimon. — Filosofická Jednota odmění i letos nejlepší z přednášek, které posluchači vysokých škol na schůzích jejích z oboru věd filosofických konati budou. Každá z konkurujících přednášek budiž vyměřena asi na hodinu a rukopis její po přednesení odevzdán výboru. Přihlášky přijímá pořadatel přednášek prof. Fr. Drtina (Smichov, Hořejší nábřeží 6.) do konce února 1901. Filosofická Jednota, usilujíc o to, aby soustředila české pracovníky filosofické, obrací se k celé české veřejnosti: přednášky její jsou všeobecně přístupny a za člena (příspěvek 2 K, pro akademiky 1 K) vítán každý, kdo o filosofii v nejširším smyslu se interessuje.

Nákladem Josefa Pelcla. — Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, dne 1. února 1901. Číslo 9.

Vládní obstrukce §u 14.

Říšská rada, která zahajuje právě zase svoji »činnost«, je bez rady. Ministerstvo charakterisovalo se již svýma dvěma pětihodinnýma poradama o jediném prý passu trůnní řeči. Málem by byla vypukla pro stylisaci jedné pouhé fráse krise ministerská. Jakoby důvtip tohoto kolegia nesahal dále než na umění odročovat, uzavírat a rozpouštět říšskou radu a užívat pověstného § 14. Tento § 14. a nesprávná interpretace jeho je tím zlem, které několikaletou již krisi parlamentární umožnilo a permanentní chorobou našeho parlamentarismu učinilo. Jaké to štěstí pro vlády — tento § 14.! Strany v parlamentě jedna za druhou sáhly k nejostřejšímu prostředku parlamentárního boje: geniální přímo interpret, jemuž zpátečnictví v tomto státě dluhuje zasloužený pomník, obstrukci hravě paralysoval paragrafem čtrnáctým! Občanstvo zpité nacionálním šovinismem tleskalo po řadě svým obstrukčním poslancům, tupě přijímalo náhubek, který mu tito jeho poslanci upletli a lhostejně podrobuje se fermanům ministerským ve formě nařízení dle § 14. Obtížné jsou pravda poměry rakouského parlamentu s křižujícími se v něm interesy politickými, národnostními, hospodářskými a sociálními — leč i jinde v parlamentech — a nemusíme mysliti na vzorné státy ústavní — jsou strany, i jinde protínají se nejrůznější zájmy: bez boje vůbec není pokroku! Než přece všude se najde a nalézti musí východiště. Když ministerstvo dostane se do rozporu s většinou parlamentu, smete je nová majorita a utvoří svoje ministerstvo nové; kde pak není tak jednoduchých poměrů parlamentárních, aby střídaly se dvě parlamentární potence na utvoření majority dosti silné, srazí se příbuzné strany v dočasné třebas jen koalice a utvoří si z nich ministerstva, až opět snad jiné útvary opanují pole. Kde však by spletitost poměrů, nesrovnalost zájmů a vášnivost zápasu stran dostoupla takové míry, že by nebylo možno dosíci konstellace způsobilé k utvoření

majority vůbec, appeluje vláda na voličstvo a tlak poměrů i přirozený pud sebezachování a ovšem také důmysl politiků utvoří poměry takové, že státní stroj v chodu se udrží. To se zove parlamentarismem, pojem v Rakousku jen dle jména známý! V Rakousku je totiž jinak: zde netřeba vládám a politikům lámati si hlavu, po majoritě se nikdo neptá, antagonism stran je úrodnou půdou pro vegetaci ministerstev, t. zv. úřednických, politický šachr tuto species rakouského parlamentárního sklenníku vypěstoval na historický už druh, a když dospěl zápas stran ve zjevný odboj proti parlamentu samotnému, tu šťastná Austrie má § 14., jímž na základě konstituce vládne se absolutisticky. V Rakousku existuje paradoxon: parlamentární anarchie s vládou absolutistickou! Parlamentárníci mohou klidně bořit parlament; neboť jeho práci obstarává zatím vláda s § 14. Rakouští národové a jejich zástupcové jsou zbaveni starosti, co bude, nebude-li parlament; však ona vláda obstará, čeho třeba, svým paragrafem čtrnáctým. Čím divočejší obstrukce, tím plodnější je státní tiskárna z dopuštění § 14. a pro zástupce lidu tato vzájemnost má ke všemu ještě dobrou stránku tu, že jsou prosti práce a zodpovědnosti; za ně myslí ministerští sekretáři, sekční radové a šéfové, a hotové zákony, třebas se pod účinky jejich národové ohýbali a svíjeli, možno pak kritisovat a ruce sobě mýti po vzoru Piláta z nového testamentu.

Odmysleme si z našich základních zákonů státních § 14. a suďme, co by se stalo, kdyby neposkytovala jeho existence — jeho znění jest jasné jako posavadní jeho zneužívání — možnost interpretací contra legem dávati zákony bez parlamentu. Pozorujme, že obstrukční strany — ani německá ani česká — neprovedly svoji obstrukci do krajních důsledků: zůstaly i v obstrukčním boji jisté parlamentární funkce chráněné vlajkou neutrální: volby do delegací na př. obě strany nechaly provést. Z této skutečnosti vyzírá skrovný třebas, leč přece nepopíratelný zbytek vědomí zodpovědnosti a parlamentárního svědomí. Toto parlamentární šetření by zajisté šlo dálo, kdyby vláda používáním § 14. nedemonstrovala obstrukčníkům přímo zbytečnost parlamentu a také by důsledky zmařeného přijetí rozpočtu — nějaký stav ex lex, jako nedávno v Uhrách — byly občanstvem pociťovány takovou měrou, že by záhy nastalo odzbrojení obstrukce, nehledě ani k tomu, že by vláda bez opory § 14. musila vytrvati a majoritě ponechati volnost, aby si v parlamentu boj s obstrukcí vybojovala. Obstrukce je myslitelnou a pro národy snesitelnou jen jako momentánní zbraň nutné sebeobrany, toliko rakouská zvláštnost § 14. učinila ji systémem a pravidelnou represalií minorit. Dejme však tomu, že taková trvalá obstrukce by skutečně měla svůj základ v hlubokém, těžkou křivdou způsobeném rozhořčení lidu a že by se zdolati nedala; nuže, pak nastává potřeba změny systému, po případě změny ústavy, anať ústava nemůže býti než vyjádřením faktické moci stran a vrstev v národě. U nás ani tak daleko to nikdy nedošlo: v parlamentě povyk, násilí, demolování pultů — v lidu klid a nejvýš obstrukční pochody a pohlednice! Parla-

ment nestůně u nás rozpory národů a stran, nýbrž nedostatkem uvolnění svých sil, nedostatkem skutečné konstitučnosti a parlamentarismu. Ne spoutat síly ty policajtským jednacím řádem, je lékem proti této nemoci, nýbrž postavení parlamentu na široké, skutečným poměrům národnostním, politickým a sociálním odpovídající základy a zrušení privilejí vlády, z nichž nejnebezpečnější je onen § 14.: náš parlament podoben jest zanedbanému a od několika let hodně nezvedenému dítěti, které mrhá silami a bohatstvím, dokud se macecha vláda o domácnost stará; z dítěte toho státi se musí muž samostatný, vědomý sobě, své zodpovědnosti. Nynější ústava, která byla transplantována na těleso tohoto státu po cizích vzorech bez historické kontinuity a ve velké části lidu nedošla ani uznání ani porozumění a obliby, ke všemu sestárla a nebyvši nikdy poctivě liberální a demokratickou zůstala loutkou v rukou vlád a byla předstižena vývojem. U nás representační systém dle jména existující do nedávna nerepresentoval ani všechny vrstvy národů a dodnes nerepresentuje jich spravedlivě. Tak potřeba reformy tlačí parlament k odboji ale málomocnému, poněvadž vláda hospodaří přes vroucí povrch parlamentu pomocí svého § 14. bez ohledu na zastupitelstvo lidu. Konstituční systém vládní svým pojmem již vyhledává souladu zastupitelstva lidu a vlády; kde toho není a kde parlament nemá tolik síly, aby vládu porazil, neřkuli sobě svoji vládu dosadil, tam parlamentarism je pouhou komedií s vysokým vstupným, které sobě chudnoucí národové na dlouhou dobu dopřáti nemohou. Energická a schopná vláda by ovšem ani v našich poměrech neměla potřebí kompromitovati se užíváním § 14.; když však vládnou slaboši, třeba jim vzíti ten amulet paragrafu čtrnáctého, hnáti je ku předu a spáliti za nimi mosty, jako se to děje ve válce zbabělým vojům. Nechť pak své schopnosti osvědčí anebo místa svoje postoupí jiným.

Odstranit § 14. nebo obmezit jej jasnými slovy zákona na jediný případ, pro který je tak nebezpečná výminka ze zásady konstituční myslitelna, na případ totiž pomoci při živelních pohromách v době mimo zasedání parlamentu, bylo by velikým činem nového parlamentu, k němuž by se spojiti měly všechny lepší strany, byť by tak třeba učinily jen ze strannického egoismu, aby je § 14. o ovoce budoucích snad obstrukčních vítězství nepřipravil. Uvolněte pánové sobě půdu k zápasům a vývoji dráhu k pokroku! *K.*

Česká strana agrární.

Výsledek voleb do říšské rady ve venkovské kurii přinesl českým agrárníkům šest, správněji počítáno bez poslance Jaroše, jenž kandidoval samostatně, pět mandátů. Za dnešních poměrů, kdy moc jedné politické strany jest ve voličstvu takřka ještě neobmezena, úspěch

dojista značný. Odkud ten úspěch? Kdo jsou čeští agrárníci, co chtějí a mohou?

Že by české hnutí agrární, představované »Sdružením českých zemědělců,« bylo jen umělým plodem agitace čelící k ukojení soukromé ctižádosti, nevěří jistě ani ti, kdo to ve vřavě volební do světa hlásali. Vždyť ten, kdo z opravdové lačnosti po mandátu by dnes chtěl vrhnouti se do života veřejného, byl by pošetilý, aby se přidával k některé z bezmocných stran mladších. Politická kariéra jest vždy bezpečnější a pohodlnější, drží-li žebřík strana mocná a vládnoucí. Svádění pak jakéhokoliv náboženského, národnostního neb sociálního hnutí na umělou agitaci jednotlivců, bylo vždy klamnou útěchou těch, kdo o pravých příčinách takových hnutí se mýlili a jim neporozuměli. Agrární hnutí není úkazem novým ani původně naším. Výroba zemědělská skoro v celé střední Evropě trpí od let osmdesátých vleklou krisí, jejíž příčiny rozbírati zde nelze, jež však mají podstatně týž vznik. Tato krise těžce dolehla na rolnictvo zejména střední a úkazy její jsou tíseň majetková, poklesnutí životní míry, vzrůst zadlužení a nucených prodejů, pokračující parcelování, prodávání statků a stěhování do měst, úpadky nájemců atd. S povahou krise agrární souvisí, že zde nejde o zjevy ojedinělé, ani o zjevy individuálně zaviněné snad nehospodárností, nedbalostí, lehkomyslností, pijáctvím a j., nýbrž o zjevy typické a pravidelné, proti nimž osobní zdatnost, přičinlivost a šetrnost rolníka z pravidla jest bezmocna.

Rozumí se, že krise tato i na jinak nehybný a konservativní živel rolnický nezůstala bez účinku. Rolnictvo volalo po pomoci. »Ve svépomoci jest tvé spasení!« zněla dobře míněná rada různých doktorů, kteří se u lože churavého sešli. Ovšem svépomoc jest heslem dobrým, osvědčeným, povzbuzujícím. Ale lékem universálním také není a žádný těžce nemocný se ještě svépomocí neuzdravil. Aby svépomocná činnost byla účinnou, třeba jistých předpokladů: dostatečné vyspělosti, inteligence, organisace, solidárnosti, pracovitosti — vlastností, kterých rolnictvo — nemluvím jen o rolnictvu našem, z pravidla přece ještě postrádá. A pak: všechna svépomoc míjí se cílem, jsou-li právní základy celého agrárního zřízení vratky a pochybeny. Hospodářská organisace svépomocná jest bezúčelnou, nutí-li platné zákonodárství k tříštění a zadlužování půdy, nedovede-li zabrániti, aby cizozemská soutěž stlačovala rentu pozemkovou a pod. To také rolnictvo, třeba ne jasně vidělo, přece aspoň vycítilo. A ono obrátilo se o pomoc k těm činitelům, které právem pokládá za povinny starati se o blaho všech společenských tříd a vrstev, ku organismům veřejnoprávním, především státu. Tím samým octlo se již rolnictvo na půdě politické, líp praveno hospodářskopolitické. A odtud k organisování se v samostatnou stranu politickou byl již jen jediný krok V rolnictvu nastal v letech 80ých a 90ých týž pochod stavovského uvědomění, jako v třídně organisovaném dělnictvu let 60ých a 70ých. Pochod ten byl ovšem mnohem pomalejší, obtížnější a i dnes ještě spíše jest instinktivní než ujasněný, ale on nebyl nic umělého, nýbrž zcela organicky z hospodářských poměrů vyplynul. Kdo ruchu tomu v čelo se po-

stavil, jest věcí podřízenou, vůdcové podobných hnutí jsou vždy spíše vedeni, než aby sami vedli.

Tak ve všech státech, kde zemědělství padá na váhu, povstávaly organisované strany agrární. Organisace jich byla z počátku rázu soukromého, spočívajíc na základě spolčovacím, brzy však domáhala se i zastoupení ve sborech zákonodárných a to se zřetelem k značnému počtu obyvatelstva rolnického z pravidla s výsledkem. K nám přeneseno bylo hnutí agrární teprvé pozdější, koncem let osmdesátých, ale nalezlo zde půdu méně příznivou, než jak by dle převážně zemědělského rázu našeho národa se dalo očekávati. Ideový podklad hnutí agrárního jest hospodářský a sociální, avšak nás nevybojovaný boj o svébytí národní zaměstnává dosud tak úplně, že pro jiné snahy než ryze národnostní málo zbývá pochopení a porozumění. Celé ovzduší politické i osvětové, v němž žijeme a v němž jsme byli vychováni, přeplněno jest touto myšlenkou, ona vyžaduje a vyčerpává všechny síly naše a žárlivě nám velí věnovati se jí cele a nedělenĕ. Tu ovšem každé hnutí sociální prudce se střetne s všemocnou vládou nacionalismu, jen stěží a zvolna ubírá mu půdu, jest nuceno uzavírati s ním kompromisy, ba často v zásadních věcech jest nucenu jemu se podříditi. Hnutí dělnické, jež jest starší agrárního, dává nám o tom poučné příklady.

První, kdo u nás otevřeně a vědomě vztyčil vlajku agrární, byl Alfons Šťastný. Učinil tak jednak publicisticky ve svých »Selských novinách« a ve svém »Programu rolnictva rakouského« jednak organisačně založením velkého spolku rolnického »Selské Jednoty«. Rolnictvo poprvé slyšelo věci nové, o kterých se mu ještě žádný vlastenecký žurnál nikdy nezmínil a přece věci, které mu byly tak blízké a dobře známé. Slyšelo o právech i povinnostech svého stavu, o důležitosti výroby zemědělské, o významu rolnictva pro národ, stát a společnost, o nebezpečí, jež mu hrozí tříštěním a zadlužováním zděděného majetku, zahraniční obilní soutěží, obilními bursami, veřejnými břemeny atd., slyšelo o nutnosti obrany, organisace, dosažení vlivu na zákonodárství a správu veřejnou za účelem vhodných reforem agrárních, výhodných sazeb celních, krátce o samých věcech a otázkách, o kterých mu dosavadní strany politické nedovedly říci ničeho. Rolnictvo četlo, poslouchalo, počalo otevírati oči, mysliti, chápati. Ovšem velmi pomalu. Snad činnost Šťastného byla příliš úzká, málo propagační a agitační, snad způsob a forma jeho podání málo populární — kdežto naproti němu stála veliká a vítězná strana politická, opírající se o mocnou myšlenku nacionální, vládnoucí rozšířeným žurnálem a tuhou politickou organisací. A strana te instinktivně větřila nebezpečí, které jí z každého stavovského hnutí hrozí, zejmena ale z hnutí agrárního, neboť v selském voličstvu měla svou nejpevnější baštu. Proti Šťastnému zahájena tedy hrubozrnná střelba a chopeno se starého receptu, užívaného tak často a přece s tak malými výsledky proti organisovanému dělnictvu, založena mladočeská strana selská. Za několik mandátů se vždy najdou lidé k službám ochotní a tak proti agrárnímu hnutí Šťastného organisováni a mandáty poděl-

leni rolníci mladočeští. Šťastný byl osamocen a zdánlivě poražen. Ale nebyl, aspoň hnutí, které zastupoval, nikoliv.

Věci šly svým chodem dále. Mladočeští rolničtí zástupci v říšské radě, na sněmě, v zemědělské radě, měli snad vůli nejlepší, házeli také stohy vážně i nevážně braných, zpravidla však málo promyšlených a předem mrtvě zrozených návrhů na stolce předsednické, ale praktický výsledek — žádný. Jsouce intelektuálně, byť ne početně v menšině proti živlům rozhodujícím, po většině z advokátní inteligence rekrutovaným, byli naprosto bezradní, bezmocní, bezvlivní. Především scházelo jim však skutečné uvědomění, vnitřní přesvědčení a pochopení pro věc agrární. Patřili k oné generaci, jejíž výchovná léta spadala v éru vítězícího mladočešství tak chudého a prázdného novými a plodnými myšlenkami. Starovlastenecká hesla oděná cetkami liberalismu bylo to duchové prostředí, ve kterém politicky byli vychováni. O proudech a hnutích sociálních neměli vůbec kloudné představy. Mimo to byli to z pravidla rolníci zámožní, na polo velkostatkáři, s vysokou životní mírou, k venkovské honoraci patřící, kteří tísně zemědělské valně nepociťovali, ba byli mezi nimi také jen rolníci »parádní,« rolníci jen dle jména, skutečně však bohatí akcionáři cukrovarů a jiných průmyslných závodů, jichž hlavní důchod dokonce neplynul z výroby zemědělské a jichž osobní zájem byl často v přímém odporu se zájmy skutečně zemědělskými. Pro tyto mladočeské zástupce rolnictva zůstala ovšem celá otázka agrární knihou sedmi pečetěmi uzavřenou.

Ale otázka ta tu jednou byla a nedala se se světa sprovoditi. Osoba Alfonse Šťastného mohla býti snad na čas do pozadí zatlačena, myšlenka zde zůstala. A tak náhle vidíme uprostřed let devadesátých vznikati nové hnutí agrární, s novými osobami v čele, pod novou firmou — ale ve staré podstatě. Bylo to hnutí »Sdružení českých zemědělců« vedené Kubrem a Práškem. Hnutí s počátku velmi neujasněné a mlhavé, přibráním cizích žurnalistických živlů radikálně politicky zbarvené, uvnitř nejednotné a neprohloubené, ale agitačně velmi hbité a obratně šířené. Toto druhé období českého hnutí agrárního bylo po jistých stránkách pravým opakem hnutí prvého Šťastným zahájeného. U Šťastného větší programová prohloubenost, ale taktická těžkopádnost a důslednost až na tvrdošijnost hraničící, zde programová neucelenost a mělkost, ale propagační čilost a kompromisní ohebnost. U nás, kde o úspěchu vždy rozhodovala spíše taktika než program, se i zde postup »Sdružení« prakticky osvědčil. Přes kalafunové blesky žurnalistiky, přes zaklínání svornosti a zrádcování Jidáši (Milotové a Vintířové zůstali tentokrát za scénou) volební úspěch nové strany agrární ve sdružení soustředěné byl v našich poměrech přímo skvělý.

Záleží nyní na tom, jak a zdali čeští agrárníci tohoto vítězství svého dovedou také využitkovati. Nikoliv zevně, k další agitaci, upevňování půdy mezi lidem, získávání nových přívrženců: nýbrž uvnitř k programové propracovanosti, ucelenosti a postupu parlamentnímu. Že snůška ze všech koutů světa sebraných agrárních hesel a poža-

davků porůznu promíchaných a občas i měněných není ještě agrárním programem, leží na bílední. Hesla taková pro agitační schůze i manifestační sjezdy mohou vykonati svou povinnost, pro úspěšnou práci parlamentní jsou namnoze však bez ceny. Zde nutným podkladem činnosti jest program soustavný, z jednotného hlediska vybudovaný a jednotnými zásadami řízený, program uskutečnitelný, k daným poměrům přihlížející. Kdo vysoko míří, snadno přestřelí a přílišný radikalism skutečnému pokroku vždy více škodil, než prospěl. Program tento obmeziti se musí také na pole agrární, čistě politické požadavky, zejmena ale běžná hesla našeho politického radikalismu, měla by býti naprosto vymýtěna. Dokonce pak stavění politiky do první řady a vykazování požadavkům agrárním místa podřízeného byla by cesta, jež nové straně, jakožto straně a g r á r n í, podryla by co nejdříve půdu pod nohama. Ne že by agrární strana k otázkám ryze politickým zaujati měla stanovisko passivní nečinnosti, ale rozhodujícím momentem pro postup její otázky tyto státi se nesmějí.

Jest známo, a nedávno poněkud naivní interwiew jednoho z nově zvolených poslanců agrárních to potvrdil, že právě v těchto základních názorech na budoucí postup českých agrárníků v říšské radě není jednotnosti, že jsou ve směru tom různé proudy dosti protichůdné, nikoliv z poslední doby teprvé datující. To jest zjev velmi povážlivý, jenž se pro celou mladou stranu může státi kamenem těžkého úrazu. Měla by to tím spíše míti na paměti, že škodolibost četných a mocných nepřátel čeká jen na příležitost, by s výsměchem ukázati mohla na její rozpoltěnost, neznalost a neschopnost. Každý krok a projev, ale také každé opomenutí a pochybení českých agrárníků sledováno bude Argusovými zraky, proto: pozor a ještě jednou pozor! *Rusticus.*

J. Meier-Gräfe: Příspěvky k moderní esthetice.

Přeložil Stanislav K. Neumann. (Pokračování.)

Ano, ani na vkus nemá naše umění bezprostředně rozhodujícího vlivu, ani u těch, kteří vnikli v nejhlubší tajemství jeho požitků. Nejlepším důkazem je to, že všeobecná dekadence řemesla nečiní nejmenšího dojmu ani na ty lidi, kteří se obklíčují nejdrahocennějšími děly, takže ti, kdož patří mezi vyvolené vlastníce nejen materielně, nýbrž i ideálně, trpí nejhrubší nechutnosti v těchže prostorách, ve kterých visí jejich nejkrásnější díla, a ač dovedou z nejlepšího vyvoliti si nejlepší, projevují přece bezcitnost až v hrubost přecházející ve svém šatu, ve svém chování, ve svých nárocích na ostatní život. Jedna věc ztravuje vše ostatní, kult stává se maniakálným. Tato stále ustupující snaha po uspokojení redukuje také jejich nároky na dílo samo prostorově nejmenší. Strpí na díle největší chyby, ano v jistém stupni i absolutní jeho neschopnost, jen když

zůstala ušetřena jedna jeho kvalita, jež se projevuje jako unikum. Promluvíme si v těchto článcích dostatečně o oprávnění těchto odhadů jednotlivého a možná i, že se dáme jednotlivostí svésti tak, že s dohledu pustíme celek, neudržitelnost situace, na níž ani tajní přátelé drahocenných okamžiků ničeho nezmění. Proto na začátku je třeba prohlásiti svoje veto pokud možno nejdůrazněji, a to dosti silné, by ovládlo vlastní naše maniakálné záliby. Je to přísaha váhajícího, jenž drží již dvéře čajovny, za jejíž záclonami kývá dívka.

II.

Tato faktická bezvýznamnost malířství a sochařství pro všeobecnost zahaluje se řasnatým pláštěm bezdůsledného se naparování. Jistě v žádných epochách umění nebylo dohromady o umění tolik namluveno a napsáno, jako v našem století. Společenskost, rostoucí s přibývajícím bohatstvím, vedla nezbytně k tomu, že vynalézána byla vhodná zaměstnání pro tento nečinný pud. Mezi těmito společenskými sporty dosáhl hovor o umění místa favoritky, ježto nevyžaduje zvláštních opatření aniž námahy, jako na příklad boxování, ano nebude dokonce ani bicyklem zatlačen, protože je neodvislý od ročních počasí a může býti provozován v pokoji. Stejně jako kaviar snaží se je každý míti, i ten, kdo umění nechutná. K tomu nemateriální povaha umění přidává sportu cosi duševního, co uniká plutokratickému karakteru kaviaru, a může tedy případně proti němu se uplatniti. V Německu má hovor o umění svůj původ v oněch smutných hodinách německého národa z konce minulého století, kdy v dojemné romantice snilo se o velikých věcech, kterých dosud nebylo. Byl však nicméně produktivnější nežli dnes, tvořil sféru velikých lidí a byl organem idealismu, malomocného sice, avšak pravého. Z toho zbyl dnes jen vedlejší účel. Stal se praktickým domácím prostředkem pro rodiny, jež nerady dávají veliké hostiny. V domech, kde se hovoří o umění, jí se, povšechně vzato, špatně. Hovor o umění stal se tu feudálním znakem snaživé měšťanské šlechty a náleží lépe vzdělaným jako nepostrádatelný kus oděvu.

O lásce k umění však, zvláště té, jež vybíhá nad platonický poměr, ví se dnes stále méně, čím více přibývají ve všech zemích znalci umění. Za to stala se koupě středku, jest, jako sňatek, jediné neklamným znamením lásky a je dokonce i umělci všeobecně symptom důležitější než pohnutka.

A může tomu dnes sotva býti jinak. Má-li umění býti něčím, nesmí ploditi jen onu zajímavou moderní činnost dřímajícího mozku, jež se označuje roztomilým slovem: zajímati se. Nestačí, aby povzbuzovalo pisatele ku psaní a rozvíjelo stále jen sebe, nikoli jiné. Jsouc tím, čím se dnes stalo obrazem nebo sochou, mohlo jako věc prodejná působiti jen tehdy, když sdílelo účel ostatních prodejných věcí: býti kupováno. Již ty neslýchané ceny, jež se platí za uznaná díla umělecká a za neuznaná teprvé řádně jsou žádány vlivem idiotské konvence, která prohlašuje, že skrovnost nabídky je neslučitelna se

stavovskou ctí umění, již tento za vlasy tahající, nesmyslný a naprosto vší poctivosti zbavený čachr vylučuje každé popularisování. Dovedu si představiti bohaté lidi, kteří jen z hnusu nad způsobem tohoto obchodu, jen z jakéhosi pocitu čistoty zříkají se koupě obrazů. Amatér, kupec soukromník je osobou složenou z nejtemnějších pudů. Zcela nevypočitatelné kolísání cen, sugesce mody, která nikde není tak bláznivá jako tady, přání, aby sbírka stále se zlepšovala, t. j. ladila do tonu, jenž je právě v modě, nutí uměnímilovného, aby stále prodával, t. j. stal se stydlavým obchodníkem, jenž je ovšem nejnestydatější a v obchod sám sebou již korumpovaný vnáší ještě elementy působící zmatek. Tím způsobem stává se, že jsou vlastně vůbec jen obchodníci a žádní kupci, lidé, kteří jen hromadí a stále jen, nebo aspoň skoro výhradně jen mezi sebou obchody činí a nejsou ve spojení s vlastním obecenstvem. Statistika, která by dokázala, v jak málo rukou jest nesmírné dnešní umělecké bohatství, vzbudila by úžas. Veliký londýnský obchodník, jehož roční obrat sáhá do milionů, přiznal se mi jednou, že má jen tři zákazníky. »A sejdou-li tito tři se světa?« ptal jsem se. »Pak,« odpověděl, a hladil si bříško, »půjdu na odpočinek. Durand Ruel v Paříži měl třikrát, čtyřikrát ve svém majetku řadu slavných impresionistických obrazů s postupnými rozdíly cen vždy o 1000 procent, a kupci byli velmi často tiže.

Tyto poměry redukují esthetické zužití na minimum. Obrazy stávají se cennými předměty, s nimiž se obchoduje jako s papíry. Nelze při tom hromadění mluviti ani o požitku jednotlivce, majitele. Devět desetin nejdrahocennějších francouzských děl stojí devět desetin roku v praktických regálech, kde jsou chráněna před prachem. Prodej děje se jako při bursovních operacích a differenční obchody provozují se ve velkém rozsahu. Zboží i při prodeji sotva se ukáže. Typický, rozhodně nikoli osamocený příklad tvoří sbírka F. v Londýně. Sestává nevím z kolika set nebo tisíců obrazů. Aby ji umístil, pronajal její majitel horní část jednoho z největších nádraží londýnských, pouhá skladiště, která však i v tomto rozsahu jsou příliš malá, aby obrazy mohly viseti. Stojí v nesmírných stojanech při stěnách, jeden za druhým; Israelsové, Mauvesové, Marrizové jdou do set, hlavní mistři francouzské školy kolem 1830 do mnoha tuctů, obdivuhodné věci od Milleta, Corota, Daubignyho, Courbeta atd., od Whistlera. Požitek z těchto obrazů, ač stojany drželi statní sluhové, působil strašnou námahu čistě fysického druhu. Vešli jsme mezi obrazy, byli bychom po případě také klidně na ně šlápli, a po pěti minutách v této zpuchlé atmosféře s obdivuhodným idiotským pudem viděti, pokud možno, nejvíce a s vědomím, že je absolutně nemožno, abychom to nejmenší pochopili, byli jsme jati lhostejností ve všech svých lepších instinktech, jimž nic, ale pranic již neimponovalo. Mrtvý klid, jejž jsme v potu tváři rušili v těchto obrovských pustých prostorách, v nichž jsme se mohli sotva pohybovati, k tomu pištění lokomotiv, chvění podlahy následkem neustále vjíždějících a vyjíždějících vlaků, to vše budilo v nás sotva zkrotitelný vztek, tiché přání, aby tyto lokomotivy celé to haraburdí roztřískaly všecko bez výjimky.

Co by se změnilo, kdyby se tak stalo? Kdo by ztratil? Pudí-li něco k anarchismu, je to vědomí, že největší umělci tvoří v největší bídě, aby po jejich smrti nestydatí kramáři z jejich děl zbohatli a žraví staniakalové uzavřeli je do skladišť. Nejstrašlivější neřesti mají sotva tak groteskní symptomy a sotva zdají se tak nesmyslnými jako tato manie, která jen pro svou nevinnost nebyla dosud diagnosována jako fysická nemoc. V lehčí formě jsou jí stiženi všichni ti slavní sběratelé v Paříži, v Londýně a v Americe, v jejichž domy vstupujeme se žhavou touhou a opouštíme je se vzdechem ulehčení, polouduseni obrazy, které pokrývají každý centimetr zdí a naprosto sklíčeni nikoli tím bohatstvím, ničím tak málo jako závistí, nýbrž pomyšlením, že jsou lidé, kteří dobrovolně na sebe vzali muka celý svůj život stráviti mezi všemi těmito věcmi.

I kdyby zlepšila tyto poměry rozumnější ekonomika, nebude lze přece mluviti o zužití umění v širším smyslu prostředkem prodeje a proto již musí všechny ty pěkné ideje, které se zabývají »zlidověným uměním« zůstati fantasiemi. Je především materielně nemožno stvořiti čisté umělecké dílo tak lacino, aby bylo všeobecně prodejno. V Anglii, ve Fitzroy Society, v Paříži s listy pro školu od Riviérea učiněn byl pěkný pokus vyrobiti umělecké listy za velmi levné ceny, aby se daly hromadně rozšířiti. V Německu měl původně Thoma tuto idealní myšlénku svými kamenotisky. Všechy tyto pokusy rozšířily jenom sběratelský sport. Každá spekulace, která slouží tomuto instinktu, je korunována výsledkem a jest lhostejno, jsou-li to poštovní známky aneb obrazy. O esthetickém významu nemůže býti řeči; chudému obyvatelstvu neujde tedy pranic, zůstane-li ušetřeno těchto mikrobovitých zaměstnání. Myslím, že poslední stav ještě nejsnáze jest přístupen rehabilitaci uměleckého díla, že obraz, jenž mu patří, pověsí, aby z něho něco měl, a že z něho má radost. Tak levným se však umělecké dílo nikdy nestane, neboť, i kdyby stálo jen deset pfennigů, dá chudý přednost tomu, uchovati těchto deset pfennigů při ostatních, aby si za deset marek nakoupil věcí, sloužících jeho fysickým potřebám. Pravidelná umělecká propaganda není tedy nikdy možna s abstraktními uměleckými díly, která musí býti prodávána. Daří se jen s průmyslem, s věcmi, při nichž umělecká cena souhlasí s jich cenou užitkovou. Ježto tyto věci úplně jsou zanedbávány, není divu, že umělecká kultura nižších tříd je dneska menší, než v kterémkoli jiném období dějin.

Naše sociální boje strhují však stavovské meze; z inteligentního žebráka stává se milionář, v republikách může velký obchodník koženi státi se hlavou státu, ve všech moderních zemích nestojí nic v cestě vzestupu proletariátu S ním stoupá nekultura a tříští všechny svazky; člověk, jenž ve vývojové své periodě zůstal bez uměleckého povzbuzení, nepocítí obyčejně později, když náhoda z něho učiní vlivuplného člena společnosti, žádných ušlechtilejšíh potřeb, bude jenom pokrytcem a připojí jen nový pramen bludů ku starým

(Pokračování.)

Literární historie dnes a zítra.

Methodologické a historické poznámky Arne Nováka. (Pokrač.)

Elementa, z nichž Sainte-Beuve a Taine vybudovali stavbu nové literární historie, lze rozptýleně a nesouvisle shledati v názorech filosofů XVIII. věku, ale romantika francouzská teprve se pokouší uceliti je a seskupiti. Madame de Staël tušila a vyslovila totéž, co jest obsahem četných úvah a statí Herderových a měla dosti iniciativy, aby pobízela k aplikaci těch zásad na studium dějin vývoje uměleckého. Učený a přísný Villemain líčil díla literární v rámci doby, jež je zrodila a s knihou spojoval, nepřesně třeba někdy a nahodile, biografické a charakteristické znaky jejího spisovatele. V soustavu biografickou, pevně vymezenou a určitě článkovanou, uvedl různé odhady a úsudky ty Sainte-Beuve; vysloviv požadavek biografického reporterství postoupil od knihy k spisovateli, a proměnil písemnictví v soustavu nikoliv knih, nýbrž charakterů uměleckých. Vůdčího místa, jež přisuzují mu dějiny kritiky, nepřiřkne mu historie vývoje dějin literárních; ocení však poctivě a plně jeho nepopěrnou zásluhu o povznesení techniky podobizny literární. Podobizna jeho jest bohatá a vřelá, šťavnatá a barevná; odvrací se od studia jednoho převládajícího rysu ku zkoumání celého komplexu bytosti umělecké, a třeba že dociluje svých účinů prostředkem málo exaktním, rysy anekdotickými a dokumenty sebranými nejen v korespondenci, nýbrž i šatně, nejen v dennících, nýbrž i v banálních okamžicích procházky a večeřadla, nelze jí podceňovati. Literární historik užije té methody, a to mnohdy se štěstím a úspěchem nikoliv prostředním, jedná-li se o portretování osobnosti jediné, ale shledá ihned její kusost a troskovitost, má-li jí stačiti na vylíčení literatury celého údobí neb celého národa. Jest klamno viděti v písemnictví souhrn několika vynikajících a rázovitých osobností právě jako omylem jest, redukuje-li se veškeren život literární na snažení abstraktních hromad a davů, ať slují již raça, národ či jednotlivý stav.

Opustila-li dnes literární historie až na několik výjimek, a mezi nimi uzříme i G. Brandesa, Sainte-Beuvea, sluší to vpočítati na účet muže, jehož byl autor »Pondělků« Janem Předchůdcem. Dráha, jež leží mezi jménem Sainte-Beuvea a Tainea, jest daleko větší než ta, jejíž meze znamenají paní de Staël a Sainte-Beuve. Byl-li Sainte Beuve spíše denní kritik, zrazený básník a kousavý a duchaplný causeur, jest H. Taine filosof literární historie. Exaktnost a půvab, signifikující každý jeho řádek, ať jedná již o Dickensovi či cestě do Španěl, o Napoleonovi či rozmaru Pařížanky, Tintorettovi či Titu Liviovi, uzpůsobily tohoto filosofa, aby se stal klasikem historie literární. Vyšed od exaktních věd přírodopisných a sociologických nerozpakoval se Lamarcka a Darwina přenésti i do historie literatur a vytknouti v ní zákony vzájemné odvislosti. Jeho dílo ničí veškeru dosavadní nahodilost a anekdotičnost, pracuje exaktně a psychologicky. Za krokem Sainte-Beuvea od díla k autorovi činí Taine krok nový

od autora k společnosti, jež jej zrodila a v rase, milieu, momentu vidí trojnásobnou formuli pro odvislost jednotlivce od ústředí, z něhož vyšel. Literatura podává, dle hrdých a krásných slov »Anglické literatury« psychologii jednoho národa. Po jásavém přijetí tohoto stanoviska, jež zkoumání knih dává nový úplně vědecký podklad a ranou smrtící omračuje dřívější kritický estheticism, poznala kritika, že vlastně Taine ji substituuje historii literární, a nesnažila se šetřiti norem Tainem stanovených v referátech o divadlech, galeriích, koncertech a nových knihách, jež jsou jednou z hybných pák denní žurnalistiky. Literární historie však nalezla tu nový živný a bohatý program a zmocnila se ho s radostnou otevřeností. Tainovy požadavky dávají literární historii jednotnou basi, na níž lze vybudovati dějiny písemnictví všech dob i národů, přinášejí pevné pojítko, jehož nedostatkem zničila sebe samu methoda bibliografická, jehož nemohlo podati ani esthetické cenění děl literárních ani Sainte-Beuvovo portretní umění. Úskalí, jež nesla Tainova methoda s sebou, odkryto později a akcentováno druhdy příliš silně, uvědomění si ho nepodkopává ještě významu Tainova pro literární historiografii.

Štěstí proniknouti v široké davy inteligence, jehož nedostalo se ani Tainovým »Dějinám anglické literatury,« v nichž ovšem methoda mistrova není důsledně realisována, ani jeho sktvělým monografiím »Titus Livius« a »La Fontaine,« potkalo v svrchované míře téměř vše, co vyšlo z pera G. Brandesova. Dánský positivista mnohonásobně prohlašuje se za žáka Tainova, ale jeho »Hlavní proudy literatury XIX. stol.« (1872) prozrazují spíše methodu Sainte-Beuvovu a rozlamují se v spoustě anekdot. Nechceme býti nevděčni k autoru, jehož knihy nám v třinácti létech otvíraly nové obzory a uváděly nás v samé proudění idejí evropských, ale nemáme příčiny tajiti si, že interesantně a barvitě psané jeho causerie málo kdy udeřují na samé dno věci a nedbajíce odborných studií podávají rysy mnohdy matné a neurčité. Brandesovy essaye připadají spíše jako břitké a výmluvné conférence před obecenstvem málo informovaným než studie literárně historické spoléhající na těžké a bohaté práci odborné.

Zmocnila-li se methody a poznatků Tainových kritika psychologická v osobě Bourgetově a polemická literární publicistika ve vášnivé postavě E. Zoly, přišel ve W. Schererovi filolog a učenec, aby z bohatství Tainem nashromážděného těžil a je zužitkoval. Neunavně činný, o vše se interesující a všechápající muž, jehož hluboký kulturní význam nejlépe snad zachytil R. M. Meyer v krásném svém ocenění v »Deutsche Literatur des XIX. Jahrhunderts« rozpoltěn jest jako mnohý z moderních germanistů mezi linguistiku a literární historii. Staví-li někteří jeho pronikavé dílo »Zur Geschichte der deutschen Sprache« po bok Grimmově Gramatice, jest jeho »Geschichte der deutschen Literatur« (1880) nebezpečný sok díla Gervinova. Positivistické a empirické své stanovisko literárně historické a esthetické obhájil a vyložil přesvědčivě a rozhledně v předběžné své »Poetice«, jež však byla publikována až po předčasné smrti svého autora († 1886). Úhrnem přistupuje Scherer k názorům Tainovým a jejich aplikací lze nazvati

i jeho krásné přehledné dějiny německé literatury až po smrt Goetohov: tu jakoby stranou odhozen byl veškeren učený aparát, v jehož ovládání byl Scherer mistrem, jakoby bibliografický a biografický material proměněn byl v surovinu, jíž umělec používá k provedení svých idejí. Kus umělecké techniky lpí na každé straně Schererovy literatury, a artistické povaze knihy obětoval snad Scherer exaktnost methody Tainovské; radostný souhlas čtenáře, s nímž se Scherer rád, chvílemi příliš rád baví, nevyváží však, dle domnění našeho alespoň, odmítavé stanovisko exaktní historie k nahodilému a rozmarnému střídání period mužských a ženských.

Nebylo-li posud možno v německé literární historiografii postoupiti dále než stojí W. Scherer, je-li on prozatím posledním slovem, dlužno vděčiti za to i jeho předchůdcům a učitelům, jichž stopy jsou v »Geschichte der deutschen Literatur« jasny a patrny. Gervinovy úsudky přejímal Scherer nejednou a Juliana Schmidta »Geschichte der deutschen Nationalliteratur seit Lessings Tode« (1865) kypící mužným životem a přetékající bohatými aperçus, nesmí býti zapomínána tam, kde chvála Scherera nezná mezí. Občanské a politické idealy měli tito všickni; H. Hettner jest proti nim zbožný ctitel a jemný znatel kultur uměleckých Povoláním spoután s uměleckými poklady toužil a snil jemnoduchý Hettner, jenž dovedl však mužně vystoupiti, jednalo-li se o potření idealistické esthetiky, o jednotné kultuře, jež by v synthese objímala veškerá umění i filosofii, a třeba že duch eminentně moderní — dramaturgické jeho zásady přijal a realisoval Ibsen — líčí s podrobnou znalostí, pronikavou intnicí a subtilním uměním stilistickým harmonický věk XVIII. v Anglii, Francii a Německu. Literatura jest vlastním předmětem jeho „Literaturgeschichte des XVIII. Jahrhunderts« (1855—1870), ale dějiny umění a filosofie slučují se tu organicky s dějinami písemnictví: pragmatické stanovisko slučuje úvahy ty v celek úměrný, aniž se dogmatické předpoklady snaží korigovati a odsuzovati vývojový proud.

Více než významné motto s ostřím proti bibliografické methodě, jež se čte v úvodních slovech II. dílu, vzal z Hettnera též J. Vlček, jehož »Dějiny české literatury« (1892—1901) representují jediny u nás positivní methodu literárně historickou. Vlček vychází z Taine-a a snaží se vyložiti jedno každé dílo literární dobou, poměry a prostředím jeho vzniku, třeba že vyhýbá se užití hypothese o rase, jejíž opravněnost přes affirmace Taineovy má daleko k svému rozhodnutí. Podal-li první díl Vlčkových »Dějin české literatury« půvabný přehled českého písemnictví až po dobu t. zv. zlatého věku a zasadil-li mistrně řadu autorů v rámec českého hnutí reformačního, tkví význam dosud vyšlých částí šíře založeného druhého dílu v přesném a vědeckém důkaze, že nelze mluviti ani o vymření literatury po válce třicetileté a že kulturní klesnutí naše jest pouhou částí úpadku kultury středo evropské v 17. stol.*)

*) Báchorku o duševním úplném ochrnutí národním a s tím souvisejícím »zázraku« vzkříšení národního pokusil se nešťastně a bez cenných důkazů proti J. Vlčkovi hájiti V. Vondrák (Jagičův Archiv 1900.)

Nepopěrně bohaté ovoce, jež methoda Tainova v literární historiografii přinesla, dává svědectví o její životní síle a schopnosti býti s úspěchem realisována; praktické její výsledky opravňují k závěrům o ceně její theoretické. Námitky zdvižené čirými theoretiky neměly by přesvědčivosti, kdyby nebyly provázeny souhlasem odborníků užívajících methody té v praxi. Čím vřeleji uvítali exaktní literární historikové methodu tu, tím jejich námitky nabývají závažnější a více rozhodující ceny. Odpor nesoucí se proti theorii Tainově beře se tím směrem, jako nesouhlas historiků s methodou Buckleovou. Vyčítali-li historikové ať kulturní ať političtí, a jistě právem, Buckleovi, že dějiny činí dílem mas a zástupů a zapomíná na činitele nejdůležitější, na jednotlivce totiž, na silné individuality, jež činně v dějiny zasahují, zdvižena byla analogicky námitka proti Tainovým vývodům, že literatura a umění vůbec jest výtvorem národů a raç determinovaných slepě a temně podmínkami přírodními a společenskými, že umělec-básník jest bez spontanity, že dílo jeho jest bez samostatné síly, že jest pouhým nástrojem a produktem daných poměrů. Taine skutečně neměl dosti smyslu pro heroické poslání a jednání umělců a tvůrčích duchů, a při veškerém jemnocitu širokého a vzácného svého ducha cenil na díle teprve v druhé řadě to, co čím se jeví samostatným, samoúčelným výtvorem. Ty stránky na díle literárním a uměleckém nejsou nejcharakterističtější, jež činí je znakem a značkou, právě jako na člověku nevystupují nejvíc v popředí rysy, jež jej spínají s okolím a společností.

Samoúčelnost díla uměleckého, aktivní poslání básníkovo, jeho moc nad prostředím a společností, heroický rys jeho povolání jsou hesla, jež přinesl E. Hennequin ve své »Vědecké kritice« (1888). Dílo u nás známé a často kritisované a diskutované, jest nejšťastnější tam, kde poráží dedukce Tainovy a ukazuje na přílišnou schematičnost jeho sociologických závěrů. Úplné pravdy jest na jeho straně právě tak málo jako u Carlylea, jenž analogickými důvody potíral Buckleův názor dějinný. Esthopsychologie v celku přijmouti se nedá a nejsamostatnější její tvrzení, že literatura »vyjadřuje národ, ne že národ ji produkoval, nýbrž že ji přijal a jí se obdivoval, zalíbil se v ní a poznal se v ní«, nemá daleko k duchaplnému paradoxu. Závěr ten jest pro literární historii skorem bezcenný, a nebyl přirozeně učiněn ani pokus, k jeho praktickému využití. Obdivuje-li se literární historik delikatnosti, jakou studuje Hennequis styl a vůbec formu díla. shledává-li tu filolog uspokojení a vyplnění požadavků svých příliš dlouho ignorovaných, přijímá-li zpytatel literární negativní výroky Hennequinovy za své, neplyne z toho, že by se smiřoval s plánem, jejž hluboký a učený autor literárnímu zkoumání vytkl a že by se pokoušel sestavovati i z monografií, k nimž Hennequin dává nejen návod, nýbrž pevnou síť, dějiny literatury. Hennequin pohřešuje jednotného pojítka, v němž spočívala síla methody Tainovy, on vrací se k monografickému studiu, jež prováděl Sainte-Beuve, byť studium to předem povznesl k vzácné subtilitě. Realisoval-li Hennequin svou methodu v »Spisovatelích ve Francii zdomácnělých,« stalo se to

v díle, jemuž neupře nikdo vysokou hodnotu kritickou, jež však nároku na jméno literárně historické pragmatické práce nečiní, a měl-li by i žák a přívrženec Hennequinův jeho erudici, jeho umělecký vzlet a vědeckou hloubku, nepostoupí od monografií dále než ke skupinám.

Cesty kritiky a literární historie se v Taineovi sešly, a paralelně postupovaly až ku Hennequinovi, tu se znovu rozejdou a rozbíhají. Novým pevným zdivem vyplniti mezery, jež v systému literárně historickém dle plánů Tainových zbudovaném, negativní kritikou Hennequinovou povstaly, z trosek pobořeného vystaviti novou budovu, jest problém literární historie dnes. Pokysy, jež koná a konati musí, jsou rázu synthetického a nikoliv jednou dlužno učiniti krok zdánlivě kompromisní. Sledovati rodící se novou literární historii, stopovati pokusy souladné a smiřující, chceme v kapitole závěrečné.

(Pokračování.)

Bytové poměry v rakouských městech.

Referuje Frant. Tomášek. (Dokončení.)

Vedlejších místností (předsíní, prádelen a j.) se z pravidla nedostává. Hygienicky důležité jsou poměry záchodové. Philippovich při svém vlastním vyšetřování našel sklepní záchod užívaný 24 a v prvém poschodí dokonce 40 lidmi! Známkou dobrých poměrů bytových je konečně také stálost bydlení, již lze posoudit z počtu výpovědí a z délky výpovědních lhůt. Ve Vídni v zámožných okresech mají převahu výpovědi čtvrtletní (v okrese I. dokonce půlletní) nad 14denními nebo ještě kratšími, v okresích dělnických je opak. V chudobných čtvrtích se jeví větší stěhovavost: tak v X. okresu na 24.778 bytů připadlo do roka 10.277 výpovědí, což se rovná bezmála vypovědění poloviček bytů.

Co dosud bylo uvedeno, jsou nedostatky, jež se dají zjistit ze statistických dat, třebas také dost nedostatečných. Ale při očitém ohledání bytů najde pozorovatel ještě mnoho, co se namnoze ani statisticky zachytit nedá: nedostatečná osvětlení místností, vlhkost, špatné větrání, schátralost, nedostatečná kanalisace, nečistota, špína, neosvětlená schodiště, nedostatek vedlejších místností, lomoz, nepokoj, neklid a nedostatek bezpečí, takže »neřest a chudoba, nemoci a zločiny jsou v takových bytech opravdu domovem«.

V dalších úvahách zabývá se Philippovich zkoumáním cen pozemků a výše nájemného, jmenovitě ve Vídni. Ceny pozemků s dvojí stránky podrobil šetření, jednak dle místního položení pozemků, jednak dle historického vývoje cen v různých dobách. V prvém shledal, že ceny pozemků v jednotlivých okresích stoupají, čím více se blížíme

ke středu města. Kdežto v I. okresu (střed Vídně) je průměrná cena čtverečního sáhu 800 zl. (nejvyšší 3500, nejnižší 450), klesá v XIII. na 25, v XI. dokonce na 15 zl. Sledujeme-li jednotlivé kategorie cen v jednotlivých čtvrtích, můžeme zřetelně stopovati soustředné kruhy, v nichž ceny pozemků vycházeje od středu vždy více klesají, až na hranicích města vykazují nejnižší ceny. Zjev ten vysvětluje se ovšem historickým vývojem města, následkem jehož úřady, ústavy, obchodní domy a banky rozhodné pro veřejnou správu a obchod, mají sídlo své v nejstarší části města, v jeho středu, kam denně docházejí velké massy lidí. Na utváření se cen pozemků má dále vliv vývoj jednotlivých okresů v obchodní a průmyslové čtvrti a dále utváření se dopravních linií; proto v VI. a VII. okresu jsou po vnitřním městě průměrně nejdražší pozemky. Časový vzestup cen pozemkových je ilustrován těmito několika čísly: V starých okresích vídeňských měly pozemky dnes zastavené r. 1860—66 cenu 300 mil., r. 1890 — 682 a 1899 — 1006·6 mil. zl., v nových v těchže časových mezerách 17, 55 a 106 7 mil zl. Stoupla tudíž cena v starých okresech v době 1860/66 až 1890 o 127 proč, 1890—1899 o 46 a za celou dobu od 1860/66—1899 o 235 proc.; v nových v těchže intervalech o 223, 92, 523 proc. V starších již hustě obydlených okresích cena pozemků roste jen znenáhla, kdežto v nových rychleji, a o překot zvláště tam, kde je přechod od orné půdy k pozemkům stavebním. Tak až do poloviček let sedmdesátých byla velká část V. okresu nezastavena, a ceny zahradních pozemků obnášely tehdy 3—5 zl. za čtvereční sáh. Ale když zasaženy byly stavebním ruchem, vzrostla r. 1880 cena sáhu na 40, r. 1890 na 70, r. 1899 na 100—150 zl. Pozemky tu stouply cenou svojí v době od r. 1875—1899 o 3.625 proc. původní ceny, počítá-li se původní cena 4 zl. za sáh! Podobné překotné stoupání cen vykazují také pozemky v jiných okresích. Časové stoupání cen pozemkových vůbec je podmíněno vzrůstem obyvatelstva, příjmů a hospodářského ruchu, vedle toho pak v jednotlivých případech opatřeními správy, jakými jsou na př. regulování ulic, zavádění dopravních prostředků a osvobozování od daní. Stavební předpisy vedou za to k stlačování ceny pozemku, jak se ukázalo na př. ve čtvrti kotážové, v níž je dovoleno zastavení půdy jen v omezeném rozsahu. Vedle těchto realných příčin má vliv namnoze neblahý na tvoření cen i spekulace.

Vzrůst nájemného charakterisován je následujícími čísly, jež však nedávají dost jasný obraz, poněvadž v nich zahrnuto je i nájemné z krámů a živnostenských místností vůbec. Roku 1856 připadalo v starých okresích vídeňských na jednoho obyvatele průměrně 41·7 zl. nájmu (na jeden byt 221 zl.), r. 1869 již 53 (257), r. 1880 — 76 (368), r. 1890 — 84 (356), r. 1899 — 81 (366); ve velké Vídni roku 1890 — 60·5 (271) a r. 1899 — 65·5 (278). Obyvatelstvo platí nyní tedy průměrně dvojnásobné nájemné proti r. 1856. V době od roku 1869—1899 rozmnožil se v starých okresích počet domů z 10.184 na 15.108, tedy okrouhle o 50 proc., ale výnos činže z nich stoupl touže dobou z 32 mil. na 81·6 mil., tedy o 155 proc.

Závěrečná kapitola, kterou Philippovich věnuje nastínění snah směřujících k nápravě bytových poměrů v Rakousku, neskytá také obraz tuze utěšený. Philippovich mimochodem řečeno v ní sám pominul vůbec jakoukoli zmínku o stavebních řádech, na něž při reformních snahách dlužno klásti právě důraz největší. Úplně selhal reformní pokus, učiněný vídeňskou vládou zákonem ze dne 9. února 1892, jímž se poskytuje budovám zřizovaným pro dělnictvo 24leté osvobození od daní, dále osvobození od zemských přirážek a ulehčení při obecních přirážkách. Do konce r. 1897 všeho všudy 174 domů dosáhlo osvobození od daní na základě něho. Z nich ještě přes polovičku postaveno od podnikatelů pro jich vlastní dělnictvo. A správně poznamenává o takových bytech dělnických sám Philippovich, že mohou znamenat pro dělníky i nebezpečí truckového systému, jaksi část mzdy, a to část podvazující jich volnost naproti zaměstnavateli. Nouzi o byty ve velkých městech se zákonem neodpomohlo ani dost málo, poněvadž v nich se domů takových postaví jen nepatrný počet: v městech s více než 10.000 obyvateli jen 16 proc., ve Vídni dům jen jediný. A hlavní zlo, přeplňování bytů, neodstraněno ani v těchto domech nových, poněvadž v zákoně schází ustanovení, zamezující přeplňování. Zákon ten je ostatně po mém soudu od základu nesprávný: dle něho mají se zřizovati pro dělnictvo zvláštní domy, jinými slovy dělnictvo má se odloučit od ostatní společnosti, internovat. Této tendenci se dělnictvo právem vzpírá.

Také ostatní snahy, plynoucí jednak z úsilí svépomocného, jednak ze zasažení veřejných korporací a z věnování peněžních ústavů, jeví výsledek nanejvýš neuspokojivý. Veškerá reformní činnost je tu teprv v počátcích. Ve Vídni uvésti sluší v prvé řadě jubilejní nadání pro lidové byty a blahodárná zařízení, jež vládnouc kapitálem asi 915.000 zl., vystavělo devět rodinných domů a dva pensionáty pro svobodné, jeden pro muže, druhý pro ženy. Domy, zvláště pensionáty, zařízeny jsou velice účelně, jsou opatřeny čítárnou, knihovnou, pracovnou, lázněmi a parní prádelnou. O dělnických domech, zřizovaných úrazovými pojišťovnami (terstskou, štýrskohradeckou a vídeňskou), platí, co jsem poznamenal o dělnických domech vůbec. Ještě méně pochopitelno je, jak mohl do těchto reformních snah Philippovich zahrnout také dělnické domy v Holešovicích-Bubnech a na Smíchově (na »Mrázovce«), jež velice zevrubně popisuje.

Postavila je sice »akciová společnost pro budování dělnických domů v Praze, ale ve skutečnosti jsou to dělnické byty pro dělnictvo tří podniků: továrny Ringhoffrovy a Richtrovy na Smíchově a dílen společnosti státní dráhy v Praze-VII. Z ostatních reformních podniků zmínky zasluhuje činnost spolku pro zřizování dělnických bytů v Lublani, jenž postavil 7 domů. Kdo v domě takovém užívá bytu nepřetržitě po 15 let, nabývá práva doživotně bezplatně v domě tom bydlet, kteréžto právo z části přechází i na jeho příslušníky. Systém kotážový, pěstovaný zejména ve Vídni řadou zvláštních spolků, týká se hlavně středních vrstev, pro něž staví spolky pohodlné rodinné domy. Zvláštním spojením ročních annuit

(místo nájemného) s pojištěním na život, umožňuje se poslední dobou méně zámožným získání vlastního domu.

Tím jsou tak zhruba snahy o reformu bytových poměrů v Rakousku — pominou-li se podniky podnikatelů pro vlastní dělnictvo, u nichž proti pokroku hygienickému stojí jak řečeno nevýhoda, plynoucí z vázanosti dělníka naproti zaměstnavateli — vyčerpány Opravdu žalostně málo na takovou zuboženost poměrů bytových v Rakousku. Philippovich sám zdržuje se jakéhokoli příkřejšího úsudku ve věci té, ale úsudek ten z uvedených fakt plyne sám. A soud ten stává se ještě příkřejším, srovnáme-li poměry bytové u nás, a co se děje k jich nápravě, s reformním hnutím uplatňujícím se v cizině: v Anglii, ve Francii, nejnoveji i v Německu.

Jistě správně poznamenává Philippovich v úvodu k úvahám svým: »Čím více pokračujeme ve zkoumání životních podmínek společnosti, tím zřejmějším se stává, že vzdělání, mravnost a náboženské cítění je podmíněno obýváním rodin, umožňujícím péči o domácnost a vyloučení cizích, zesurovujících živlů. Pro politika a sociologa stávají se tudíž fakta obývání obyvatelstva zjevy nanejvýš důležitými dle nichž může se jednak měřiti pokrok kultury a jednak posouditi, jakou naději na úspěch mají všechna ona opatření, jež s jiné stránky snaží se povznésti fysický a morální stav života u obyvatelstva.« Jak ze svrchu uvedeného vysvítá, jeví se u nás v Rakousku pokrok kultury i ve světle bytových poměrů jako minimální . . .

Královna Viktorie.

Čtenáři amerických listů brzo po novém roce zase jednou četli ve svých listech zprávu, pro duše jejich jako stvořenou. Pochmurnou věží Toweru londýnského, opředenou kol do kola pavučinami tisícerých zkazek, duch nešťastné Marie Stuartovny kráčel prý vážným krokem. Keltičtí a keltisující Britové, postrádající mnohdy strašlivé střízlivosti zaoceánských strýčků, ale sdílející plnou měrou ultramystické choutky jejich, jinakého opět hledali si herolda neštěstí. Shroucení se slavného kruhu druidských monolithů ve Stonehengi (v jihozápadní Anglii) jím mělo býti.

Pověrčivosti obou náladou příbuzných kruhů bylo tentokráte učiněno zadost. Ani Marie Stuartka nezjevila se, ani monolithy nesesuly se marně. Královna Viktorie v úterý odpůldne vypustila ducha. Narozena 24. května roku 1819, nastoupila na trůn 30. června roku 1837 po strýci svém Vilému IV. Vládla nad Anglií celkem necelá šedesátčtyři léta. Panování, jistě délky přímo legendární a osobní vlastnosti Victoriiny způsobily, že smrt její v celém světě zanechala dojem hluboký.

Jako čtvrtá žena Victorie dosedla na trůn předků svých — abych se Stuartem Millem mluvil — dík jedinému privilegiu, jež ve staré Angli ženě s mužem dávalo rovné právo. Žezla se uchopila

ještě právě nad touto Anglií starou, aristokratickou do základův svých Velikou reformou parlamentní z roku 1832. motykou pokroku teprv' několik ran, třebas velmi vydatných, učiněno bylo proti těm gruntům. Petardou, která je dokonale rozmetat měla, byla blížící se pronikavá změna v hospodářské politice ostrovní říše. Než ta dala na se čekat ještě řadu let.

S královninými vdavkami ministři měli dosti starostí. Devatenáctiletá panovnice, vážná při obřadech státních a energická v radě, měla mnoho co dělat, aby přemohla dívčí plachost svoji a vyvolenci svého srdce na jevo dala svou náklonnost. Na naléhání ministrů konečně princi Albertu saskokoburgskému, sebe o něco mladšímu, na dvorním plesu před sborem přeochotných nápadníků starosvětsky prostodušně podala kytici fial. Ministři upravili nejprvé v dlouhých poradách otázky etiketní, k úžasu mnohých v Anglii stejně důležité jako ve Španělích. Pak uložili nastávajícímu princi-manželi, aby nepožadoval snad od reformovaného parlamentu, demokraticky prokvětlého, to, co by byl povolil šlechtický, starý. A měli s beder nejhorší starosti dvorské (1840). Tím ovšem dokonce není řečeno, že také politické. Královna Victorie právě v prvních dvaceti létech panování svého prožívala nejnepokojnější dobu života svého jako vladařka. V prvním desetiletí vlastní Anglie zle zmítána byla sociálními zmatky, zelený Erin, po nezdaru O' Connellovy agitace za zrušením unie britsko-irské, zpola vylidněn emigrací a hladem. Pak přišla válka krimská, v patách za ní vzpoura v Indii. Než v těchto létech královna měla ve princi-manželu rádce svědomitě vzdělaného a k úkolu tomu znamenitě hodícího se povahou i schopnostmi svými. Útoky činěné na prince, pro přílišné prý mísení se v řízení věcí politických, nebyly arci vždy zcela oprávněny. Ale tolik směle může se říci, že za starostlivě respektovaným paraventem panovničí důstojnosti Victoriiny princ-manžel tehdy byl králem anglickým.

My nemůžeme se zde pokoušeti o to, oč v těchto dnech snažila se jemná péra cizích novinářů-psychologů, a nebudeme líčiti onen krásný duševní souzvuk, jejž osud věnem dal manželskému jich svazku.

Společenské aspirace královniny ze začátku byly dosti bouřlivé. V dějinách dvora londýnského první decennium jejího království zůstane vždycky dobou proslavenou. Ples tehdy stihal ples, jedna slavnost druhou. A stejně rostla jejich nádhera. Než jak lety a vlivem mužovým vyrovnávala se osobnost její, prostě občanská v ušlechtilém slova toho smyslu, vzácnější touhy počaly v nitru jejím nabývati vrchu. Bílý žár kolotání dvorského ustoupil mile praskajícímu ohni domácího krbu, nezdravé mnohdy vzruchy velkoměsta věkovitému klidu venkova, metě silnějších duší. Windsor a Osborne, královské zámky anglické, a Balmoral, letní sídlo, nově vystavené v romantické hornatině severního Skotska, rychle viděly míjeti periodu největšího štěstí královnina jako manželky a matky... Tu uprostřed dokonalé spokojenosti a rodinného blaha zastihla Victorii strašná, nenapravitelná rána. Vysílen dlouholetou prací, princ Albert v zimě roku 1861 rozstonal se tyfem.

Sir John Clarke, starý dvorský lékař, chorobu nerozeznal, a když mladší kollegové chybu napravili, bylo již příliš pozdě. 14. prosince princ byl mrtvolou.

Královna, zdrcena ztrátou milovaného muže, s přísností v Anglii neobvyklou zachovávala všechny obyčeje vdovské. Nikdy nepřekročila prahu veřejného divadla a povinnostem společenským, jež měla ve hlavním městě jako panovnice, musilo postačiti do roka pět dní.

Jako panovnici nastal jí nyní mužný řek bych věk. Charakter i ženský rozum její ve zkoušce jeho obstál s důstojností. Tak na příklad královna roku 1868. dobře rozeznala, že Gladstonem navržené odstátnění anglikánské církve v Irsku jest jediným prostředkem, kterým revoluce zamezena býti může na ostrově. Proto rozhodně odmítla prosby zpátečníků, aby předlohu zmařila vetem svým. A nejen to, sama slovem svým u rozvášněných prelátů a lordů sněmovny horní rovnala jí cestu. Pět let potom Gladstone domáhal se částečné opravy zlořádů vojenských. Ale marně dokazoval, že alespoň kupování hodností důstojnických musí zrušeno býti. Ve zvláštním muži tom, po celý život nábožensky tuze konservativním, soustavný a nepřetržitý vývoj, jakýž v politice prodléval ve směru na levo, nijak nezatemnil poznání, že umění státnické dokonce není jen bezmyšlénkovitým rajtováním po principech. Jsa prototypem liberála, neváhal ani chvíli vyzvati korunu, aby proti nevykořenitelnému jinak zlu použila praeorogativy svojí. Victorie nelenila, nic nedbajíc proroctví šlechticů a plutokratů, ve svých zájmech těžce zasažených, že sama strojí záhubu armády, ba celé říše svojí.

Mezetím bylo Victorii přestát novou, strašlivou krisi. Deset let po smrti manželově Albert Eduard, následník trůnu, v Sandringhamu onemocněl chorobou otce svého. Spojenému úsilí matky, ženy a sestry dařilo se zachovati jej na živu. Tehdy celá země s horečným napjetím sledovala »tichý boj tří žen proti smrti.« Šťastný výsledek jeho přivodil mocné vzedmutí se royalismu britského, zatlačeného dost značně příbojem ideí liberálních, dostouplým vrcholu koncem let šedesátých, po bojích o druhou refermu parlamentní.

Nebýti vlivu prince manžela, královna s těží byla by se vyhnula osudu otců svých: být vladařkou strany, vzdorovati lidu a vlást proti přání jeho. Princ Viktorii naučil respektovat naprosto vůli národa, že bez reptání předávala řízení věcí státních vyvolencům většiny sněmovní. Jen s lordem Palmerstonem pro nenapravitelné světáctví za mladších let svých mívala neshody. Teprve v stárnoucí královně počaly klíčiti strannické choutky. Nejvlastnější příčinou jejich byla as osobní záliba její pro d'Israeliho, vůdce toryů, a nechuť vůči Gladstonovi, soku jeho.

Židovskobenátský státník-romanopisec, jiskřícím a ohebným duchem svým a způsoby dvořenínsky dokonalými, přízeň panovnice pro celý zbytek života jejího dovedl připoutati k vlastní své osobě i straně. Ta stala se ještě pevnější, když d'Israeli na parlamentu vymohl pro královnu želaný titul císařovny indické, což nikterak nebylo bez obtíží.

D'Israeli a Gladstone měli se k sobě jako slunný, bleskotavý jih a pochmurně vážný sever; vedle Gladstonovy skotské strohosti přispěla snad k neoblíbenosti jeho u královny poněkud i jeho pedantičnost. Královna po volebních vítězstvích liberálů jen z nezbytné nutnosti volala k sobě vůdce jejich a svěřovala mu pečeti státní. Osobní nechuť svoji k velikému mistru klassicky vybroušené rhetoriky přenášela i na politiku jeho. Jeho samosprávným plánům irským vzdorovala vytrvale. Gladstone odměňoval se královně za její nepřízeň upřímnou oddaností. Celou váhou jména svého zastával se nepopulárního požadavku, aby appanáže následníka trůnu byla zvýšena. Ba, nic nedbaje obtíží, jež sám tím sobě způsobil, nepřijal při sestavování posledního ministerstva svého mezi členy jeho radikálního vůdce Labouchèra, jehož královna nemilovala pro — zlou hubu jeho

Radost, s jakou vítávala opětné úspěchy konservativců, ukazovala, že zapoměla do jisté míry rad zesnulého prince. Že by byla Gladstona, definitivně s úřadem se loučícího, zůstavila zcela bez odměny, není ovšem správné. Královna nabídla mu titul hraběcí, však Gladstone vyznamenání toho nepřijal. Ale zvláště srdečnou as nabídka nebyla, jakož také veliký prý byl rozdíl ve projevech soustrasti královniny nad rakví Gladstonoovu a nad hrobem dříve zesnulého protivníka jeho . . . .

*

Královna uveřejnila různé úryvky ze svého deníku a pak vzpomínky na prince Alberta. Formou jejich nevydobila si místa mezi mistry anglického jazyka neb slohu. Duševní svěžest zachovala si až do pozdního stáří. Ještě po dokonaném roce sedmdesátém pilně učila se hindustansky, aby o jubileu svém s indickými panovníky v řeči jejich mohla promluviti. Jak veliké oblíbenosti královna, při vstupu na trůn přímo neoblíbená, nejen ve Spojeném království ale i v osadách se těšila, ukázala obě jubilea její. Padesátileté výročí vlády její oslavováno roku 1887, řídké cti šedesátiletého dosáhla před čtyřmi roky.

*

V posledních dvaceti létech nejednou stíhaly ji nervové krise. Už roku 1883 zavinila jednu smrt Johna Browna, věrného komorníka jejího, muže, jenž z příčin dosud nevysvětlených, měl neobyčejný vliv nejen na všecko osobní a rodinné, ale i veřejné konání královny. — Nešťastná válka jihoafrická, které se marně vzpírala, vyvolala druhou. Předminulý pondělek bývalý generalissimus, lord Roberts, měl u vladařky dlouhé slyšení. Vypravuje se, že jí sdělil o stavu věcí nelíčenou pravdu . . . Dva dny na to objevily se první poruchy, týden po audienci královna byla mrtva.

*

Vyhnuli jsme se zúmysla v náčrtku tomto rozsáhlejším výkladům politickým. Ten kouzelník slova se ještě nenarodil, jenž by na třech stránkách byl s to podat i hrubý jenom nárys politického dění celé Victoriiny éry. A i ten mohl by to učiniti jen na podkladě studií, léta trvajících. Proto, zříkáme se také ocenění toho, čím zesnulá královna

byla v hodinovém stroji politiky britské. Doma byla především mocnou autoritou mravní, a ještě větší mocí společenskou. Ale na vnější záležitosti říše, ve které skutečně slunce nezapadá, měla vliv rozhodně větší, než leckdy by se soudilo.

Tato měšťanka na světovém trůně vynikala mnohem méně dary ducha než přednostmi charakteru. Její takt, mnohdy nevyrovnatelný, a velmi šťastné rozdělení jejích schopností, jinak nikterak nadprůměrných, způsobily, že prokázala poddaným svým více služeb, než všickni ostatní králové welfskohannoverského rodu dohromady.

29. I. 1901. *Jos. Mojmír Podhorský.*

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z Diaboliques Barbeye d'Aurevilly. (Pokračování.)

III.

A toto mínění ovdovělé hraběnky Hautcardonové bylo také obecně přijato. Mělo takovou váhu jako zákon a zvláště mezi těmi, kdož rozmrzeni a zklamáni marnými výzvědy hledali záminku nechati všeho s pokojem. Mínění to panovalo, ale jen jako sesazený král, ještě tehdy, když z opačného konce světa přijel Marmor de Karkoel, muž, jenž snad nejméně se nadál, že se v životě setká s jakousi hraběnkou Tremblay de Stasseville, a posadil se ke hráčskému stolu, kde se právě nedostávalo jednoho hráče. Hartford, jeho »slon,« vyprávěl, že se narodil v mlhavých horách shetlandských ostrovů. Pocházel ze země, kde se odehrává děj nádherného románu Waltera Scotta, Pirata. Je to skutečná událost, která se měla znovu odehráti s Marmorem, s některými změnami, v malém neznámém městečku na pobřeží Kanalu. Vyrostl na březích moře, jež brázdily lodi clevelandské. Jako hoch prováděl s dcerami starého Troila tance mladého Mordaunta. Podržev je v paměti nejednou je tančíval přede mnou na dubových parketách toho prosaického, ale ctihodného městečka, tak silně kontrastujícího s onou divokou a bizarní poesií těchto severních tanců. Když mu bylo patnáct let, zakoupili proň hodnost důstojníka v pluku, jenž se ubíral do Indie a tam deset let se bil s Maratty. To bylo první, co se od něho a od Hartforda proslechlo, jakož i to, že je rodu šlechtického a příbuzný proslulého škotského Douglase »s krvavým srdcem.« Ale více nebylo slyšeti nic. Všechno ostatní zůstávalo tajemstvím a mělo jím na vždy zůstati. Nikdy nevyprávěl o svých dobrodružstvích v Indii, v této ohromné a strašné zemi, kde se naučí lidé tak široce dýchati, že jim pak nestačí vzduch západu Ta dobrodružství byla tajuplně vepsána na jeho do zlatohněda opáleném čele, které bylo právě tak mlčelivé jako ony schránky s asiatským jedem, přichystané pro dny porážky a neštěstí ve skříních indických sultánů. Ale hlásila se ostrými záblesky jeho černých očí, jež však znal tlumiti, byl-li pozorován, jako zhášíme pochodeň, nechceme-li býti viděni, a pak oním bleskurychlým gestem, kterým bičoval své vlasy na spáncích desetkrát za jediného robberu anebo za partie écarté. Ale kromě

těchto hieroglyfů gesta a fysionomie, v nichž se vyznají jen pozorovatelé a jež jako řeč hieroglyfů má jen několiv slov, zůstával Marmor de Karkoel tajemstvím nevyzpytatelným právě tak jako hraběnka du Tremblay. Byl to mlčelivý Cleveland. Všichni mladí šlechtici, jež bydlili v městečku, a byli mezi nimi někteří velmi duchaplní, zvědaví jako ženy a ovíjející se jak úžovky, hynuli skoro žádostí, aby mezi dvěma marylandskými cigaretami zvěděli od něho nevydané paměti jeho mládí. Ale nikdy se jim nepovedlo. Tento mořský lev z hebridských ostrovů, opálený sluncem lahorským, nedal se chytiti do osidel salonu, polícených na ješitnost, do pavích pastí, ve kterých nechává francouzská domýšlivost všechna svá péra, jen když je mohla chlubně rozestříti. Ten odpor nedal se zlomiti. Byl skoupý na slovo jako Turek věřící v koran. Jako němý, jenž dobře hlídá serail svých myšlenek! Neviděl jsem jej píti nikdy nic jiného než vodu a kávu. Nedalo se říci, byly-li karty, což zdálo se býti jedinou jeho vášní, skutečně tou vášní anebo jen vášní, do které se vnutil? Neboť člověk se vmýšlí ve vášně, jako se vmýšlí v nemoci. Bylo to snad jakýmsi druhem zástěny, kterou si on před sebe stavěl, aby zakryl svou duši? Já se vždy toho domýšlel, vida jak hraje. On zavil, zasel, na světlo vynesl tuto hráčskou vášeň v hráčskou duši tohoto městečka, ve kterém, když odejel, náhle rozhostil se strašný spleen, spleen zklamaných vášní, přepadnuvší je jako prokletý sirocco a je učinivší ještě podobnějším městu anglickému. U něho byly stoly na whist připraveny již od rána. Jeho denní život, když nebyl v la Vanillière anebo v některém zámku v okolí, byl tak prostý, jako život lidí stižených utkvělou myšlenkou. Vstával o deváté hodině, pil čaj s některým z přátel, přišedších na whist, ke kterému hned usedli a nepřestali až o páté odpoledne. Ježto se u něho scházelo vždy mnoho lidí, střídali se po každém robberu, a ti, jež nehráli, činili sázky. Ostatek na tyto dopolední schůzky nechodili jenom mladí lidé, nýbrž i nejváženější osoby města. »Otcové rodin,« jak říkaly paní třicítileté, odvažovali se ubíjeti čas v této karbanické peleši, a paní mívaly při každé příležitosti nějakou pichlavou pomazánku pro tohoto Skota, jakoby byl nakaziv jejich muže mor uvalil na celou krajinu. A přece to nebylo pro ně nic nového, viděti je hráti, ač ovšem ne v míře takové nevidané rozpoutanosti a posedlosti. Kolem páté hodiny se rozcházeli, aby se na večer opět sešli v některém saloně vysokého světa a na pohled se podrobivše oficielní a zvyky domácích zavedené hře, ve skutečnosti pokračovali ve hře začaté ráno »na whistu u Karkoela.« Pomyslete jen, jaké dokonalosti ve hře dospěli tito lidé, jež nic jiného nekonali než to. Povznesli tento whist na výši nejnesnadnějšího a nejdokonalejšího šermu. Ovšem že byly některé ztráty velmi značné; že však nedošlo ke katastrofám a pohromám, jež hře jdou vždy v zápětí, bylo právě následkem vášně a dokonalosti těch, jež hráli. Všechny tyto síly se obyčejně udržovaly v rovnováze; a pak hrávali v tak úzkém kruhu velmi často jeden s druhým, tak že se hojil jeden na druhém, jak se ve hře říká.

Vlivu Marmora de Karkoel, proti kterému skrytě pracovaly roz-

umné paní, nikterak neubývalo, nýbrž naopak přibývalo. To jest pochopitelno. Vliv ten neměl původ v Marmorovi a pouze v jeho individuelní osobnosti, jako spíše v tom, že Karkoel našel vášeň živou a že ji sdíleje, sám byl podněcován. Nejlepší prostředek a snad jediný, panovati nad lidmi, jest chytiti je za jejich vášně. Jak by se tento Karkoel nebyl stal mocným? On měl to, co tvoří skutečnou sílu vlád, a vedle toho ani nemyslil panovati nad ostatními. Proto také moc jeho byla podobna učarování. Zpříma se oň drali. Pokud v tomto městě žil, vždy byl vítán s nejživější vlídností a tato vlídnost stala se vášnivým nadcházením. Ženy, jež se ho strachovaly, vídaly jej raději u sebe než u svých synů a mužů a přijímaly jej jako přijímají toho, jejž třeba nemilují, ale vidí středem vší pozornosti, zaujatosti aneb nějakého hnutí vůbec. V létě pobyl vždy čtrnáct dní anebo měsíc na venku. Markýz de Saint-Albans jej zahrnoval svým obdivem — přízeň bylo by slabé slovo. Jako v městě hrálo se i na venku věčně a bez ustání. Pamatuji se (bylo to o prázdninách, já byl ještě gymnasistou), že jsem účastnil se rozkošného lovu na lososy v zářících vodách Douve, kde po všechen čas Marmor de Karkoel hrál v člunu s jedním šlechticem whist ve dvou. Kdyby byl spadl do vody byl by hrál ještě dále! . . Z této společnosti byla to jediná paní, která ho nepřijímala na venkově a velmi zřídka v městě. Byla to hraběnka du Tremblay.

Bylo tu čemu se diviti? Nikterak. Ona byla vdovou a měla rozkošnou dceru. Na venku ve společnosti závistivé a uzavřené, kde každý tak důkladně zná život všech, není nazbyt opatrnosti proti všem řečem, usuzujícím z toho, co viděti, na to, co viděti není. Hraběnka du Tremblay zabezpečila se tím, že nikdy nezvala Marmora na svůj zámek de Stasseville a v městě ho nepřijímala leč zcela veřejně v ty dny, kdy přijímala všechny své známé. Její zdvořilost k němu byla chladná, neosobní. Bylo povinností dobrého tónu zacházeti zdvořile se všemi, ne k vůli nim nýbrž k vůli sobě. On splácel se své strany zdvořilostí stejného druhu; a ta byla tak nenucená, tak mezi oběma přirozená, že po čtyři léta dovedla lidi oklamati. Pravil jsem již, že, jak se zdálo, Karkoela nic na světě nezajímalo než hra. Mluvil málo. Měl-li něco utajiti, dobře to zakryl svojí obvyklou málomluvností. Ale hraběnka měla, pamatujete-li si, vtip velmi břitký a kousavý. Lidem ducha tak sršícího a útočného, jest těžko držeti se v ústraní a se skrývati. Právě skrývati se, není-li to se prozrazovati? Ale měla-li ona lesklé šupiny a rozeklaný jazyk hada, měla také jeho opatrnost. A nic neoslabovalo výpady a krutosti známého jejího posměchu. Mluvilo-li se před ní o Karkoelovi, bodla jej často některým slovem, jež jak švihnutí sedí a jež jí záviděla slečna de Beaumont, její soupeř v epigramech I když to byla nová lež, nikdy nad takovou lež nebylo. Cerpala-li tuto překvapující přetvářku ze svého suchého a pružného organismu? Kdož ví! Ale proč se přetvářela ona, jež svojí osobností a uštěpačnou pýchou svého charakteru byla neodvislost sama! Proč, milovala-li Karkoela a byla jím milována, zakrývala to posměšky, jimiž jej každé chvíle častovala, ka-

cířskými vtipy, odpadlickými, rouhavými, jež snižují zbožňovaný ideál . . tím nejtěžším hříchem proti lásce?

Můj Bože! kdož ví? Snad ji právě to činilo šťastnu . . . Kdyby byl někdo, viďte doktore — obrátil se vypravovatel k dru. Beylassetovi, opřenému o vykládanou rokokovou skříň, v jehož krásné lysině odráželo se světlo ramenového svícnu, jejž sluha právě nad jeho hlavou rozžal — kdyby byl někdo pohleděl na hraběnku de Stasseville zkoumavým okem fysiologa, jako dovedete vy, lékaři, a jejž by si měli vypůjčiti od vás moralisté, bylo by bývalo jasno, že všecky dojmy této ženy musily se obraceti a směřovati do nitra, jako se stahovala linie jejích rtů, podobných zvadlé hortensii, jako její chřípě se stahovaly na místo aby se rozvíraly, a zůstávaly ztrnulé na místo aby se chvěly, jako její oči v jistých okamžicích se nořily pod její obočí a jako by se propadaly až k mozku. Přes její patrnou útlost a fysickou chorobu, jejíž zřejmou stopu bylo postřehovati v její bytosti, jako postřehujeme rozvětvenou žilnatou trhlinku ve hmotě přeschlé, byla překvapujícím výrazem vůle, toho vnitřního sloupu Voltova, k němuž se sbíhají všechny naše nervy. To vše bylo na ní patrno, daleko patrnější než na kterémkoliv člověku jiném, jejž jsem kdy pozoroval. Tento proud dřímající vůle, budiž mi dovoleno to slovo, ale přiléhá na puntík, byl neobmezeným pánem jejích rukou, aristokratických to a knížecích rukou tou svojí mdlou bělostí, duhovým opalem nehtů a elegancí, jež však svojí útlostí a rozvětvením nespočetných modrých žilek a především zvláštním pohybem, kterým sahaly po předmětech, podobaly se mythickým drápům, jež užaslá poesie starých přibájila jistým obludám s hlavou a ňadry ženy. Když vyslala některou ze svých zlomyslností, jeden z těch jiskrných a ostrých šípů, otrávených jako střely, jimiž bojují divoši, a přejela syčící rty koncem svého hadího jazyka, tušil každý, že tato žena ve velikém okamžiku, v rozhodné chvíli osudu, zároveň křehká i silná, dovedla by chopiti se prostředku, jehož užívají černoši, a že by se i odhodlala spolknouti tento svůj tak mrštný jazyk a zemříti. Spatřiv ji, nikdo nemohl býti v pochybnostech o tom, že jako žena jest z těch organisací, jakých jest ve všech říších přírody, jež buď ze záliby anebo z instinktu hledají spíše základ všech věcí než jejich povrch, že jest jednou z těch bytostí, jež určeny jsou k tomu, míti tajemné svazky, jež ponořují se v život jako se dobří plavci noří a plavou pod vodou, jako kovkopové dýchají pod zemí, zaujaty pro tajemství právě pro jeho hloubku, kolem sebe je tvoříce a je zbožňujíce až ke lži, neboť lež jest tajemství dvojnásobné, zhuštěným závojem, hlubokou temnotou za každou cenu! Snad takové povahy milují lež pro lež samu, jako milujeme umění pro umění a jako Poláci milují bitvy revoluce. (Lékař pokynul vážně hlavou na znamení souhlasu) Že tomu věříte, není-li pravda? Já také! Jsem přesvědčen, že mnohé duše jsou šťastny, mohou-li klamati. Jest strašlivé, ale opojivé štěstí v myšlence, že člověk lže a klame; v myšlence, že člověk sám sebe zná, že s ostatními hraje komedii a je klamaje užívá náhradou za tuto komedii všech slastí tichého opovržení.« (Pokračování.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

K. Egor: **Návrat.** Verše. (Nakladatel E. Weinfurter). — František Sekanina: **Lyrické intermezzo.** Básně. (A. Píša, nakl., Brno). — Jan Rokyta: **Leknîny na hlubinách.** (Nákl. vlastním).

Již před několika měsíci vyšla malá žlutá knížka, která až na malé výjimky byla kritikou opomenuta. Je to p. Egorův Návrat. A přece na těchto několika stránkách je obsažen celý problem českého dekadenta. Kniha p. Egorova má tedy vedle své umělecké stránky jinou snad ještě zajímavější: líčí s podivuhodnou upřímností stav úpadkového člověka a zároveň pokouší se překonat toto stadium. Je procesem od nevěry k víře, od negace ku kladu. (Je li tato víra a tento klad dost silným, aby zahladil veškeré stopy dřívějšího úpadku, nelze ovšem z přítomné knihy určiti; odpověď dají až další sbírky p. Egorovy, na jejichž konečné vyvrcholení jsme velmi zvědavi.) Oddíl »Z mrtvých krajin« je stadiem prvým. »Prameny sladké a sentimentální« stadiem druhým. Autor je lyrik s jistým nervovým viděním věcí, s hrubým, často neomaleným, za to však úzkostně výstižným stylem, jímž reprodukuje city v jejich celé drsné podstatě. Jen díky této tvrdé upřímnosti můžeme pozorovati všechny záchvěvy jeho procesu s celou tupou resignací začátku a jásavou radostí konce. Nic rhetorického se nedostalo do poesie p. Egorovy. Žádné vysoké kothurny, žádné programové básně. Vyhybá se upřílišnění. Raději nedokreslí, než aby překreslil. Má jemnou noblessu cítění a všechny jeho básně nesou pečeť spontánnosti. Proto i dikce druhého oddílu, jenž je přece protichůdný s prvým a kde by se nespontanní básník dal svést ku změně výrazů, je totožná s dikcí prvého.

»Mrtvé krajiny« obsahují celou psychologii úpadkové duše: Vše, vše zdá se být mrtvo, marno, směšno. Osud hodil tělu jen prodejné kreatury, ty živé mechanismy rozkoše. Necítí se k nim nic, než bázeň před nemocemi. Žádná velká láska nezavadila dosud o srdce. A tak přichází znavení sexem, a zoufalství, že »ona nejde«. Není ničeho, na co by se mohl člověk vrhnout, na čem by mohl zkusit sílu svých svalů, ničeho ani krásně dobrého, ani krásně zlého:

> Však místo proniknutí vším i ctnostmi, hříchem
> zřím v propast velkých úst, jež prasknout hrozí smíchem.

K čemu žít, když nelze jednat? Celé to jepičí snažení, jež si nedovede motivovat svá rozhodnutí, zdá se být tak zoufale komické:

> Ale nevědět pro koho padnout
> a neznat příčinu proč umírám,
> ale umírat přece,
> v tom je největší posměch člověka ve mně.

Tu duše tak trpná a — což překvapuje u našich dekadentů — altruistní jako je p. Egorova pociťuje náhle celou marnost a komiku lidské touhy. A přece právě v takových chvílích se někteří obrozují: Jedni potřebují dopracovat se určitých ideových koncepcí, aby se stali silnými. Druzí, méně intelektuelní, čekají na obrození srdce. To je případ p. Egorův. Potřeboval jen něčeho, kde by se mohlo jeho srdce uchytit. A nalezl víru v ženu, Víru. A komu se dostalo té, nenašel tím zároveň Sílu?... Páně Egorova kniha zůstane dokladem doby — — —

Dojem, který si odnášíte ze začátečních stránek Lyrického intermezza je asi ten, že máte před sebou lyrika sladkého a intimního. Ale to jen na prvních stranách. Ten verš vás začne brzo poněkud unavovat svým silně rhetorickým sklonem, snahou mít co nejvíce rýmů a konečně svým často ztrnulým tónem. Autor mluví mnoho o lásce, o ženě a přece neodnášíte si nikde plastický obraz ženy ani intensivní dojem erotiky. Tato erotika zdá se být nějak chladná a žena je v ní neurčitá jako vlna v rozčeřené hladině. Nevidíte žádného procesu, jenž by vázal jednu báseň ke druhé. Jaksi málo vnitřního života a málo krve vadí té erotice. A přece zas v těch partiích, které jsou spíše popisné než lyrické, vytvořil p. Sekanina čísla pevně rytá. Tak na př. několik z »Krajin při měsíci«:

A na hlaď Vltavy prý rybinky již skáčou
jak vzdušná těla snů, zrozených za svítání —
a do vod zvráceny topoly bílé pláčou,
půl v smíchu měsíce, půl v němém odříkání.

Zdá se, že p. Sekaninova force leží zde: v pěkných plastických formách s pohnutým dějem anebo v popisných verších, kde by přišla k platnosti jeho schopnost zachytit linii.

Pan Sekanina je zajímavý příklad básníka, který se mnoho obíral moderní lyrikou, který z ní mnoho četl, mnoho překládal a přece si nepřivlastnil její formy a dikce. Jeho technika je více parnasistní než symbolická (užíváme těchto termínů pouze ku stanovení dvou různých poetických technik) a s formou zcelila se také jeho duše: má rád povrch, hru barev, romantiku krajin, sonorní tón. Chybí mu citlivost pro nálady, pro jemná hnutí duše, smysl odstínění a polosvětla. —

Páně Rokytovy Leknín y na hlubinách opakují touž myšlenku, kterou měly jeho tři předešlé sbírky básní: Smrt. Zdá se, jakoby všechny věci mluvily p. Rokytovi jen její řečí. Při rozpuku květu myslí na jeho skon, na chladné podzimové dny, jimiž bude ostrý vítr prohánět celou tu někdy barvitou nádheru. Žena, která před ním stojí v plném vyzařování své krásy, vhání mu myšlénku na skelet. Hroby a cypřiše jsou místy jeho snění. Je to poesie melodická a tklivá, verše, jež jsou poctivě a s pietou pracovány; je to trochu monotonní a při všech těch myšlenkách na smrt trochu příliš resignované a usmiřující. Ale je to milá četba pro pokorná a zklamaná srdce.

O. Theer.

Divadlo.

Antická komedie »V u c h u D i o n y s i o v ě« od Jaroslava Vrchlického narazila na zjevný neúspěch. Nemůže to ovšem dávno nikoho překvapiti, kdo má v paměti řadu posledních premiér Vrchlického, z nichž ani jedna nezanechala hlubší stopy ani v repertoaru ani v literatuře. Byly-li však tyto minulé maskovány obligátními chvalořečmi jisté části kritiky, jest neúspěch poslední práce naprosto nepopíratelný. Hře chybí předně pravé veseloherní tempo, švih, břitkost a bezstarostný smích — je to vlastně sdramatisovaný kus analytické psychologie, demonstrace těžkomyslných, skrupulosních procesů v duši známého čitankového tyrana starých Syrakus, jeho zapřádání se a propadání do stihomamu a misanthropie a konečné vyléčení. Že je divadelně nezábavna a únavna, to by ovšem nemusilo vadit literární, umělecké její hodnotě. Neúspěch u velikého divadelního davu bývá v tom ohledu až příliš často legitimací příznivou. Trpí-li totiž hra za to, že stojí příliš vysoko nad chápavostí průměrného a běžné pobavení hledajícího diváka. Ale toho o novince Vrchlického říci nelze. Namlouvá-li si autor sám, že se to pokusil o novou formu, které nebylo porozuměno, klame se a zůstavuji aby si to srovnali se svým kritickým svědomím ti, kteří jej v tomto klamu udržují. Jedná se totiž o otázku, smí-li básník tak hřešiti proti historické pravdě, dobové barvě a lokální atmosféře, jak to učinil zde p. Vrchlický. Bylo mu vytýkáno — a právem — že dává mluviti svým Syrakusanům řečí moderních inteligentů, řečí plnou výrazů ze sféry běžné žurnalistické sečtělosti, prošpikovanou rčeními, okřídlenými slovy a narážkami na věci a zjevy, které patří dobám mnohem pozdějším. Na to prohlásil p. Vrchlický ve »Zvonu«, že tento moderní nátěr dal své komedii zúmyslně a schválně. »Chtěl jsem udělati,« praví, »zajímavý pokus moderní komedie v rouše antickém, mé figury jsou a byly již při vzniku svém moderní lidé, chtěl jsem antické masce vtisknout ráz modernosti« atd. Je-li autor nucen takto post festum vysvětlovat kritice úmysly, které při díle měl, je to vždy znamením nejen toho, že jim nebylo porozuměno — což p. Vrchlický přiznává — ale i svědectvím toho, že úmysly ty nepodařilo se mu srealisovat, že tu je vždy něco, co se zlámalo, co nedoletělo k cíli, co padlo v půli cesty. Ale zde ještě více. V novince Vrchlického nejen že totiž není pozorovat nezdařeného pokusu ve směru jmenovaném, ale dokonce žadného pokusu a tím méně pokusu zajímavého, za jaký jej autor chce označovat Vždycky tu daleko převažuje ten dojem, že autor chtěl psáti komedii z antického života se snahou po vystižení lokální atmosféry, ale že ji psal příliš narychlo, zběžně, bez hlubšího proniknutí látky, a tak že napsal antickou komedii ne »zmodernisovanou« ale notně nepodařenou. Konečně, aby nebylo nedorozumění o pojmu antické komedie, rozumí se samo sebou, že nikdo nebude žádat na dnešním básníkovi, aby zajde-li si pro komickou látku do antiky, spracoval ji ve formě, jako by ji byli spracovali lidé antičtí, to jest, aby imitoval komedii aristofanskou nebo plautovskou. Přívlastek

»antická« může vyznačovat dnes u veselohry ne formu, ale jen látku: v pravdě antickou bude jen ona, dovede-li vystihnouti pravý karakter a vůni antiky, ať už na celkovém pojetí duší či v užití karakteristických detailů kulturně-historických. Trochu moderního nátěru tu rádi vždy připustíme, neboť jinak nemůže přec básník oživit mrtvou dobu, než jen jak ona žije v našich představách, tedy do jisté míry vždy skressleně. Konsekventní realism je ve sféře historismu nemožný. Rostandův »Cyrano« nebo u nás kulturně-historické veseloherní obrázky Stroupežnického označují asi hranici, kam se v tomto směru může. Pan Vrchlický však tímto směrem vůcec nešel. Zřekl se hned předem všech aspirací na realistické spodobení dané doby a úmyslně narážel antickou látku na formy moderního nazírání, cítění a mluvení. Je to oprávněno? Proč ne? Je zbytečno, reklamuje-li p. Vrchlický pro tyto intence svobodu, jakou má mít každá umělecká myšlenka. Ale takovéto modernisování předpokládá jedno: velmi smělý, suverenní básnicky rozmar, který tím, že takto zahrává si látkou, stojí vysoko nad ní a blíží se úmyslům parodisty. Zde by bylo zapotřebí největší hravosti, lehké vzdušnosti a bujného kapriciosního humoru, odpoutaného ode vší látkové massivnosti a tíhy. Ale právě toho všeho komedie Vrchlického nemá. Její tón je tak seriósně založený, že ji uvádí co chvíli v sousedství psychologického dramatu. Měl-li p. Vrchlibký ony úmysly, jak prohlašuje, pak je realisoval velmi matně — neboť na tu úmyslnost je jeho hra přece jen málo modernisována — a zapomínal také na ně co chvíli, upadaje do tónu, jenž chce být skutečně antickým a dobově jakž takž vystiženým. Tento poslední tón má příliš často převahu a poněvadž nepodařilo se autorovi mezi ním a onou snahou po modernisaci nalézti stylové rovnováhy, působí hra dojmem čehosi zrůdného a nezdařeného, ve svých stylových záměrech zmateného a nesharmonisovaného

Nepoměrně lépe vedlo se na jevišti druhé z posledních domácích novinek, veselohře »Přítěž« od Boženy Vikové-Kunětické. To je jinačí strava pro naše milé publikum, nežli vrtochy a skrupule nějakého tyrana ze šedé dávnověkosti. Pí. Kunětická věděla také, zač toto obecenstvo chytit. Netrápila si hlavu hledáním nových uměleckých forem a myšlenek a odstrašena patrně neúspěchem své poslední pseudokomedie, vzdala se dalšího objevování neznámých pevnin a zůstala na půdě, kde se naše milé obecenstvo cítí tak blaze doma, kde mu je tak útulno a teploučko: na spolehlivé, pevné půdě filisteria, která dovede vzdorovati věkům a které nepřemohou ani brány pekelné. Zde se nedráždí morální smysl pořádných občanů divokými kousky Medřických a jiných nepořádných ženských, zde se navazuje hezky tam, kde přestali pánové Štolba a Šamberk; mluví se hodně o telecím a špenátě a o koupání děcka, na jevišti se pustí kominík, starý pensista píská zběsile na flétnu, stará paní se hádá s drzou služkou, a vrchol všeho: dítě vřeští, na jevišti před zraky obecenstva — a tam, kde se jen trochu obratně umí pracovati s těmito osvědčenými prostředky, nelze se minout účinkem. Ale z toho by tak koukala fraška. Můj bože, viděli jsme v letních sezonách banálnější a neoma-

lenější pařížské výrobky toho druhu, proč bychom nemohli mít jednou zase také svoji českou? Ale ne, to nejde, navazovat na tradici šamberkovskou to nemůže přec se ctí autorka, která uznávala až dosud jen nejsvětobornější problémy morálky a srdce za hodné dotyku svého péra. Ale což, lehká pomoc, najde se něco, co by jakž takž mohlo vypadat jako »idea« hry, nasadí se to pyšně nahoru jako vlající praporec a z frašky stane se rázem komedie s pikantní literární příchutí akutnosti a problémovitosti. O takovou »ideu« není nouze, běhají u nás po ulicích a vrazíte do nich za každým rohem. Tak honem nějakou takovou, která má ráz moderní, ale hodně moderní, aby zvířila trochu prachu v literární obci, ale zpracovat ji zase tak, aby každý pan Kondelík měl z ní hodně veselý večer a aby odcházel domů se spokojeným díkem osudu, že je panem Kondelíkem a ne jako ten publikán. A ve volbě této ideje učinila pí. Kunětická lov, jenž slouží ke cti jejímu bystrozrakému kalkulu. Individualism, Stirner, Jedinec, Já a jak ta velká slova znějí — což, s tím by se dalo něco dělat? To páchne nejčerstvější vůní hypermodernosti a chytne-li se věc za pravý konec, nevyjdou ani nejšosáctější instinkty a náklonnosti našich šosáků v obecenstvu při tom zkrátka. Což se stane následujícím způsobem: vezme se trochu frází s individualistických knih a časopisů a vycpe se jimi hastroš, který je jinak beze všeho duševního obsahu a na venek má na sobě navěšen elegatní úbor mladého Snětiny, majitele statku. O individualismu se u nás hodně píše a mluví, máme své zjevy individualismu dobře i špatně, vážně i komicky chápaného; kdo jen trochu ví, oč jde, dovtípí se, kam se bije — a literární prach je zvířen, polovice účelu je dosažena A druhá polovina, dobrý dojem na pány filistry? Tu už padá věc do klína sama sebou zároveň, tím že individualism je podán v karikatuře a »uváděn ab absurdum.« Což jest ta nejlehčí věc na světě, jak známo. Stirnerovský Jedinec jí rád telecí se špenátem — jaká je to duševní povznešenost? Pak já nejsem o nic níž, neboť já také rád telecí se špenátem, řekne si logika pana Kondelíka. Stirnerovský Jedinec nesnese, aby jiné Já pískalo vedle něho na flétnu, když on píše článek do Volného Slova! Vidíte ho ten individualism, jaký je to švindl, jaká zástěrka pro nejhorší sobectví? Stirnerovský Jedinec a musí skákat, když není jiné pomoci, po pokoji s vřeštícím děckem. Tu to vidíte, řekne si zase svrchu uvedená logika, kam vede taková zpupná duševní pýcha. Já bych sice v té situaci také to dítě pochoval, ale já čtu jen Kurýra a ne Stirnera. Nepachtím se za něčím, kam nemohu, jako tento Snětina, který hlásá nauky, jež za každým krokem srážejí se příkře se skutečností. Jeho vnější zjev je pak žalostnou karikaturou jeho nitra, kdežto můj zjev se s mým nitrem kryje, v mém životě je harmonie a jednota stylu — řekl by si náš spořádaný občan v hledišti, kdyby s takovýmito pojmy uměl zacházet — a proto zůstanu spokojeně čím jsem a budu i dále místo Stirnera čísti svého Kurýra. Není o tom pochyby, pí. Kunětické se znamenitě podařilo popřát každé takovéto dušičce pohled, který je pro ni nejsladším zadostiučiněním a za nějž dovede svým autorům být vděčna: pohled na to, jak to, co potrhlí filosofové hlá-

sají o právech Já, vede k směšným absurdnostem v denním životě a jak spořádaný život občanský zdrcující tíhou své moudré zákonitosti překonává každou bláznivou revoltu, třebas v ní všelijací sběhlí studenti, umělci a jiní pochybní živlové spatřovali krásně odbojný rozmach duše k větší výši a svobodě. Všecky ty nízké, závistné a záštiplné pudy, s nimiž duše v prachu se plazící, hledí na duše okřídlené, nalézají ve veselohře pí. Kunětické svého plného ukojení. Nejen individualism, ale i poesie duše, vůbec — neboť co chcete, mé dámy, se sentimentálními vzpomínkami na doby, kdy jste ještě čítaly verše a nemusily vařit oběd a koupat děti, co chcete s nimi, když váš tehdejší ideál stal se zatím hospodářským správcem, jehož každým druhým slovem je kráva a hnůj? A proto jen s poesií pěkně do kamen a važte si svých manželů se zajištěným postavením a dobrým apetitem. Ale jest druh paniček, které o individualismu slyšely sotva kdy zvonit a poetických záchvatů neznají. Pro ty postavila na jeviště nejmilejší objekt jejich hovorů, jejich zájmů, jejich ukrutných a panovačných pudů: službu. Tak lenivou a drzou, jaká neexistuje v celém království českém než jen v mysli a na jazýčcích jmenovaných paniček. Duch kafíčkových společností zašuměl perutěmi inspirace nad pí. Kunětickou, když tvořila tuto postavu, která vydává pravzláštní vysvědčení o jejím smyslu sociálním. A tak je na všech stranách spokojenost, tím spíše, že si obecenstvo a jemu sloužící kritika může přichvalovat obratný střih této opravdu veselé veselohry, která pokud se účinku na bránice týče, zanechává bez odporu za sebou většinu těch těžkopádných, potem námahy zbrocených výrobků, jež mužští kollegové pí. Kunětické pokoušejí se vydávat za »český humor.« A konečně můžeme být spokojeni i my, kteří máme těžké námitky proti způsobu, jakým pí. Kunětická zavleká ideje individualismu na jeviště k náramnému gaudiu všeho, co jest v hledišti šosáckého a nízkomyslného. Můžeme být spokojeni, neboť pí. Kunětická jako Shakespearův pověstný truhlář Švihlík vystrčila tvář z té kůže výbojné a pseudorevoluční literární lvice, pod níž až dosud vystupovala, a ukázala se nám v pravé své podobě a v pravém svém prostředí. Ale což — snad co toto píšu, píše autorka »Přítěže« do »Zvonu« či jinam zasláno, v němž prohlásí, že jí nešlo o snižování těchto moderních idejí, ale že jen snad chtěla demonstrovat, jak vypadají takové velké myšlénky, chopí-li se jich malí lidé a činí li z nich neoprávněné důsledky atd. Není to vyloučeno. Tak byl kalkul podařený, že ještě i tato zadní vrátka pro každý případ zbývají. *K.*

Hudba.

Z proudu koncertních událostí vynořil se vedle večera našich symfoniků a v blízkém jich sousedství 57. Populární koncert tentokrát zcela v českém rouše: domácí síly umělecké předvedly řadu našich domácích skladeb a mezi nimi dvě novinky. Rukopisná píseň Emingerové »Princezna Pampeliška« vzbudila pozornost pěkným vyjádřením poetické nálady v hudebním výrazu a rovněž rukopisný klavírní kvartet Trnečkův z A-moll upoutal vytříbenou svou formou celkovou

i stavbou jednotlivých vět a mnohde originelní rythmikou myšlenek, třebas co do invence a svéráznosti obsahu nechával posluchače méně spokojeny. Tím svěžejší byly pak ovšem dojmy z tria Vít. Nováka z G-moll (op. 1.), plného původních myšlenek, překypujícího citem a ohněm melodiky, v níž vše žene se slunci vstříc jako v přírodě z jara omládlé — zvláště když nalezlo pro sebe tlumočníka tak inteligentního jako jest České trio. Zajímavým číslem byla též Trnečkova Česká rapsodie pro harfu, širý zpěv založený na thematech národních našich písní »Studená vodička«, »Když jsem plela len« a »Furiant«, v krásném podání slečny Falladové, kterou přibyl do řady českých virtuosů-umělců nový zjev. Písně zpíval drážďanský host pan Plaške velmi působivě.

Mistr houslí František Ondříček ve svých dvou koncertech objevil se znova umělcem, který dovede svým uměním strhnouti k projevům největšího nadšení, za jaké se pokládá neobvyklý triumfátorský průvod uprostřed s povozem, který na místě vypřažených koní vlekou umělcovi posluchači. Je vskutku velmi nesnadno vyložiti tu elementární moc velkého jeho umění. Ondříček nečiní ústupků mnohohlavému davu, pohrdá technickou vybroušeností jako účelem a pokládá ji jako pravý umělec za nezbytný předpoklad, za mlčky uznanou podmínku uměleckého výkonu a staví ji do druhé, ne-li třetí řady. Naprostá individuelnost v pojetí hraných skladeb, která dovoluje si odchylky, se kterými jinak velmi těžko bychom se smířili nebo vůbec se nesmířili, jest to, co v jeho hře neodolatelně působí. Kdo neznal by úplně skladeb, jež hraje Ondříček, mohl by se snadno oddati klamu, že v improvisaci vytryskly ty velké a v pravdě vznešené tóny z jeho houslí, že tu umělec tvoří ze svého nitra — a on zatím jen reprodukuje výtvory cizí. Ta bezprostřednost, která dýše z každé noty a z každého tónu vysmekávajícího se zpod jeho smyčce, to právě lidské prožívání a vžívání se v ducha a obsah skladby, které se stálým prouděním přenáší na posluchače, je velká moc, kterou vítězí jeho umění. Ať v komorní skladbě, ať v kterémkoli čísle houslové literatury — všude je to velká myšlenka, bohatý cit, které vedou jeho výkon k výším dosud nedostižným: jen některá čísla jmenuji jako Bachovu Ciaconnu, Beethovenovu sonátu z D-dur, Paganinův koncert z D-dur, jež hrál s nepřekonatelnou vytříbeností technickou a úžas budící hloubkou svého uměleckého a zároveň lidského pojetí.

Po ruských triumfech vrátilo se České kvarteto k prvnímu letošnímu koncertu Českého spolku pro komorní hudbu. Dvořákův kvartet z Es-dur (op. 51) hrán Českým kvartetem, mohutně působí svými krásami a hudební hodnotou i vedle nesmrtelných děl Beethovenových. Tentokráte měl čestné sousedství v jeho kvartetu z Es-dur (op. 127), jednom z posledních, které jsou nejvíce podivuhodným zjevem v celé komorní literatuře i kvartetní zvláště. Dílo toto jest ještě čtyrvěté, ale tvůrčí duch Beethovenův prolamoval úzké formy, které nemohly již postačiti nesmírnému bohatství obsahu. Pozdější kvarteta, B-dur (op. 130) a Cis-moll (op. 131) prolomila úplně celkovou stavbu, ono jsouc šestivěté, toto pětivěté. Ačkoliv tedy v Es-dur kvartetu ze-

vnější forma je zachována, vnitřní výstavba vět podlehla již přerodným změnám. V první větě místo obvyklého allegrového ruchu setkáváte se s maestosem, jež pouze vystřídává allegro, adagio se základní formou variací rozvíjí myšlenkově přebohatý »serafický zpěv«, jak Marx vhodně podotkl, scherzando, nejrozlehlejší věta čítající neméně než 576 taktů, se svou dvoučtvrteční mezivětou a rychlým spádem presta nabývá zvláštního tajuplně vášní prodchnutého výrazu a konečně ve finale vystřídávají se překrásné miniatury jako by chvíle oddechu, kdy oko hledí k jasnému modru nebes. Krásné dílo, jedno z Beethovenových nejkrasších a nejvznešenějších, podáno bylo naším kvartetním sdružením tak, že vynikly všecky stránky jeho v podobě zcela plastické a výkon ten řadí se k jeho nejskvělejším; po posluchačích činí ovšem veliké požadavky jednak svou rozsáhlostí, jednak svou bohatostí obsahu, která vynucuje si celou pozornost a napjetí její až do krajností; ale to přece neopravňuje jistou část koncertního obecenstva, aby odcházejíc mezi větami rušilo ty, kdož pozorně naslouchají, a svou povýšenost tak dávalo na jevo i vůči výkonným umělcům. Novinkou byly čtyři houslové skladby Sukovy, které pro svou ušlechtilost myšlenek a vděčnost zasluhují pozornosti v naší trochu chudé domácí houslové literatuře. V Hoffmannovi nalezly houslistu, který je poprve uvedl do koncertní síně způsobem je co nejlépe doporučujícím.

Posledním hudebním večerem Umělecké Besedy nastíněn byl dosti úplně skladatelský profil E. Chvály u příležitosti padesátých jeho narozenin. Píseň, skladby klavírní a komorní representovány případným výběrem. Z komorních sehrálo České trio poslední dílo Chválovo, rukopisné klavírní trio z G-moll, plné ušlechtilých a duchaplných myšlenek a uhlazené formy, a prof. Suchý a Hoffmeister krásnou houslovou Romanci. Tři skladby klavírní (Rondo z C-moll, Nocturno z Es-dur a Silhuetta č. 4), z nichž vane dech svěží, mladistvé poesie, přednesl poutavě klavírní virtuos Karel ze Slavkovských. Z písní pro jeden hlas zpíval pan O. Mařák něhyplně zvláště úchvatnou »Ó, jak jsi krásná« a damské pěvecké trio tři rukopisné trojzpěvy národního rázu na slova Fr. S. Procházky (»Milování«, »Oklamaná«, »Hubičky«) tak, že při vší obtížnosti jejich vyšlo s úspěchem velmi čestným. K doplnění obrazu činnosti Chválovy skladatelské slušelo by uvésti ještě jeho skladby orkestrální. Při tom není možno pominouti význam Chvály jako hudebního kritika, který s obsáhlou znalostí spojuje duchaplnost slovního výrazu a proto, že převahou píše německy, po dlouhá již léta tvoří ve svém listě most mezi námi a cizinou. Část svých essayí spracoval ve svém »Čtvrtstoletí české hudby«, ale značná, větší část jejich dosud je ve sloupcích »Politik«, neroztroušena sice, ale přec nejsouc dosti na snadě. Doufejme, že autor sám odhodlá se k souhrnému jejich vydání. *E. Hoffer.*

Výstava návrhů na Husův pomník. Umělec, stojící před otázkou Husova pomníku, tázal se sama sebe: Jak zobraziti Husa? Hus p r a c o v n í k, anebo m u č e n n í k za pravdu? Přirozeně, že mysli lidu je postava Husa-mučenníka na hranici populárnější svou tragikou, neboť

myšlenkový obsah duše je dodnes i mnohým vzdělancům cizí. Z tohoto pozorování vytvořen i návrh Šalounův, poctěný 1. cenou. Není glorifikací Husa, spíše celé epochy dějin českých. Strhne divákovu pozornost rušnou skupinou husitskou a dojme svou nejkrásnější partií: tragikou doby pobělohorské. Je v tom moc citového fondu jako v dílech Beneše Třebízského. Široký dějinný obraz zastírá z části Husa samého, který není zde pojat jako mravní heros, čelící hrdě přemoci hierarchie, ale jako umírající mučenník. Nelze se diviti; doba dnešní je nejméně schopna, by vytvořila Husa historického. Dnešní kultura je vzdor všemu nadarmobraní jména Husova od opravdovosti doby husitské nebetyčně daleko. V tom je nepřekonatelná obtíž pro vytvoření Husova typu jako představitele české duše středověké, nemluvě ani o útvaru, umístění pomníku a podobných neurčitostech, které práci umělcovu neobyčejně stěžují. Šalounův návrh, ač plně oceňuji uvedené přednosti, nehodí se naprosto na náměstí staroměstské; prázdná zadní stěna svědčí, že pro volný prostor komponován není. Z ostatních návrhů pozoruhodny jsou dva: »Vypučel's nad bahno« a »Čist zašel's, rýhu zanechav.« Sochař-básník představoval si Husa jako mravního heroa, ale je to povšechný, všelidský typ asi jako Bílkův Kristus. Přes to, že návrhy ty pro secesní úpravu architektonickou jsou neproveditelny, vynikají vysoko nad běžnou dekorativní práci; umělec, jemuž takový obrovitý zjev tanul na mysli, nezasluhuje věru posměchu konvenčních esthetiků. Husa jako učitele lidu představuje jeden návrh, myšlenkově i provedením slušný, avšak s nemožnými detaily. Lze býti brzy hotov s výpočtem umělců, kteří Husovu velkost skutečně cítili; zbývá ještě několik poznámek o návrzích, jichž autoři trpěli domněnkou, že nedostatek spontanního, básnickéko pojetí nahradí docela dobře celý arsenál zbraní a symbolů. Jsou zde návrhy, jichž původci nepracovali na Husovi, nechtěli postavu jeho básnicky a myšlenkově prohloubiti, ale pomáhali si dekorací, architekturou, široce rozbředlou historií, pompésní výpravou a podobně. Výsledkem byly ovšem plastické fráze. Hus je sice typ nejnárodnějšího hrdiny českého, ale vyprávěti o tomto muži pomocí dekorativních lvů a vlasteneckých atributů prozrazuje příliš špatnou, mělkou výchovu žurnalistů. Vždyť požadavkem je vytvoření Husova pomníku, vystižení jeho ohromné touhy po království božím, jeho mravní síly, statečné, břitké, bojovné a velké české duše a nikoliv pouhá dekorace velkého náměstí, jež by nějaká fontána také dobře ozdobila. Není pomoci — do kategorie návrhů dekoračních patří i ony druhou a třetí cenou poctěné návrhy, na nichž je právě jen architektonická úprava dobrá. Není také naděje, že v době pseudohusitismu povstane typ Husa, středověkého českého heroa; proto smiřuje se divák s pojetím Husa jako mučenníka. Vždyť uskutečnění Husova pomníku dle všech známek sotva se dočkáme; záležíť vlivuplným stranám a třídám na tom, aby sžiravá Husova kritika klerikálního kapitalismu nebyla podobným demokratickým pomníkem v lidu propagována. Nejen knihy, ale i — pomníky mají své osudy! — *S.* —

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

Nový parlament byl císařským patentem svolán na den 31. ledna. Sejde se ve stavu chaotickém. Snad všechny strany vstupují do něho s politikou volné ruky. Nikdo neví, co bude. Otázka nového předsednictva sněmovny není ještě daleko rozřešena, rovněž otázka nějaké nové parlamentní většiny je posud pojmem budoucnosti, bývalá pravice je v sutinách, katolická strana lidová chystá se k přechodu ze svazku pravice do německého souručenství a dělnost parlamentu je stejně nejista, jako dříve. Všude chaos nad chaos.

Výsledky letošních voleb tedy ještě rozřešení nepřinesly, naopak situace stala se přílivem živlů radikálně-nacionálních ještě nesnadnější. Z jednotlivých kurií pak přirozeně nejvíce zajímá kurie všeobecného práva hlasovacího. V ní nastaly nejhlavnější změny tyto: Letos bylo zvoleno 8 mladočechů (v roce 1897 12), 6 českých národních dělníků (v první volební kampani), 1 český klerikál (v r. 1897 také 1), 9 sociálních demokratů (v r. 1897 14), 6 německých radikálů (1), 2 němečtí pokrokáři (2), 3 členové německé strany lidové (1), 8 německých křesťanských sociálů (12), 5 členů německé katolické strany lidové (6), 9 členů polského kola (10), 1 radikální Rusín (1), 1 polský radikální demokrat, 1 polský antisemita (1), 2 stoupenci Stojalovského (2), 3 slovinští klerikálové (3), 1 italský konservativec, 1 italský nacionál, 1 italský liberál, 2 národní Chorvaté (2), 1 Mladorusín a 1 Starorumun. — Podle jednotlivých zemí prošlo při letošních volbách v páté kurii v Čechách 7 mladočechů, 4 národní dělníci, 1 socialista, 1 německý pokrokář a 5 německých radikálů; na Moravě 1 mladočech, 2 národní dělníci, 1 český klerikál, 2 socialisté a 1 německý pokrokář; ve Slezsku 2 socialisté; v Dolních Rakousích 3 socialisté, 5 křesťanských sociálů a 1 německý nacionál; v Horních Rakousích 3 členové katolické strany lidové; ve Štýrsku 1 německý lidovec, 1 křesťanský sociál, 1 člen katolické strany lidové a 1 slovinský klerikál; v Korutanech německý lidovec; v Solnohradsku německý lidovec, v Tyrolsku 1 německý konservativec, 1 křesťanský sociál, 1 italský klerikál; ve Vorarlbergu 1 křesťanský sociál; v Haliči 1 socialiasta, 9 členů polského kola, 2 stoupenci Stojalovského, 1 radikální Rusín, 1 antisemita a 1 polský radikální demokrat, v Bukovině 1 Rusín a 1 Rumun, v Krajině 1 slovinský klerikál, v Gorici 1 slovinský klerikál, v Istrii 1 italský liberál, v Terstu 1 ital. liberál a v Dalmacii 2 nacionální Chorvaté.

Dvě stě let pruského království.

Dne 18. ledna 1901 oslavil Berlín památku dvoustoletého trvání pruského království. Slavnost nesla hlavně ráz dvorní a vojenský, a široké davy lidové pouze živou účastí a zářivou a oslňující iluminací Berlína projevily svůj zájem o oslavu dynasticko-zemskou. Takměř bez výjimky podepisovaly berlínské listy nadšená a obdivná slova vládního „Reichsanzeigeru“. Berlín chvěl se v záplavě světel a praporů a vojsko za radostného rachotu bubnů připomínalo, že třída „Unter den Linden“ jest dosud „via triumphalis“. Ale slavnost měla vyslovený politický ráz, právě jako korunovace kurfiřta Fridricha III. dne 18. ledna 1701 nebyla pouhym aktem dvorního lesku, naplněním ctižádosti syna Velkého

Kurfiřta. Se smělou upřímností vyslovil vnuk prvního krále pruského, Fridrich Velký, smysl aktu Královeckého. „Co ve svém původě bylo pouhým dílem marnivosti, ukázalo se v důsledcích mistrným dílem politiky; Fridrich I. osvobodil tím svůj stát od odvislosti, v níž Rakouský rod německá knížata držel." Mluvil-li filosof ze Sanssouci poněkud pro domo sua, dala historie jeho slovům úplně za pravdu a pruská politika za dvě stě let splnila to, co dle poněkud jizlivé poznámky vnukovy lpělo na rtech Fridricha I. při pompě v zámku Královeckém „je vous ai acquis un titre, rendez vous en digne, j'ai jeté fondements de votre grandeur, c'est à vous d'achever l'ouvrage" (Oeuvres I. 102). Ideje a snahy království pruského po dvou stoletích se nezměnily: Schlüterova jízdecká socha Velkého Kurfiřta ztělesňuje tytéž politické touhy a tutéž „realpolitik" jako „Nationaldenkmal" Viléma I. před zámkem královským. Od Rossbachu jde rovná cesta ku Králové Hradci a Sedanu a pruské vlády doufají, že pro vítězná vojska jest „Brandeburská brána" vždy otevřena. Slavnost konána byla za přítomnosti zástupců předních dvorů evropských. Rakousko hledí vstříc budoucnosti trojspolkem spřízněného Pruska s obavami a myšlenkami, jež proslovil již před dvěma stoletími prozíravý princ Eugen Savojský. Vládní kruhy všemožně se snažily zakrýti dynasticko-zemský podklad slavnosti a dodati jí ráz národně-říšský, jako vůbec politika pruská nese se heslem národního státu. V myšlence pruského patriotismu chtějí viděti rozhodující vrstvy musealní přežitek, a píseň „Ich bin ein Preusse, kennt ihr meine Farben?" tratí se úplně v hukotu zpěvů všeněmeckých. A právě pro tyto ideové a politické podklady vzbuzuje slavnost berlínská i naše zájmy, v době hesla „Los von Rom" a programatických proklamací Schönererových. Šlesvik-Holštýn na severu, Elsasko-Lotrinsko na západě jsou mementem i pro toho, kdo zapomněl na Slezsko, bývalou korunní zemi naši. Prusko nebylo nikdy státem, jenž snažil se udržeti status quo a zpívajíce Fallerslebenovu hymnu „Zwischen Frankreich und dem Böhmerwald da wachsen unsere Reben" nevidí dojista Němci v slovech těch terminus ad quem. Eugen Savojský stál by dnes svým obavám blíže než před dvěma sty léty, neposlední měrou dík nešťastné politice vládní, jíž zmítá se Rakousko od počátku svého života konstitučního.

Dvě hesla ovládají politiku Pruska: výboj a národnostní chauvinism, a pod jich tlakem pohybuje se celý vývoj. Nesmí nás másti retardace, jež nastává poněkud podobně jako v tragedii v 4. aktu; malicherná výprava hraběte Walderseea do Číny, jejíž převrácenost mlčky přiznal i říšský kancléř hr. Bülow, reaguje na útoky Richtrovy a Bebelovy, jest pouze intermezzem, a překvapující odřeknutí listopadové návštěvy presidenta Krügera v Berlíně se strany císařovy jest bezpečným svědectvím, kam se nesou sympathie německého trůnu. Prusko jest ochotno zaujmouti postavení Angličanů proti Burům a pronikavý zrak Th. Mommsena se mýlí, zří-li v politice německé něco jiného než v anglické: což rozbíjeti lebky burské jest něco jiného, než tříštiti lebky české? A jaké jsou vnitřní vyhlídky těch, jimž přáno žíti pod žezlem německým, a již nepřiznávají se k německé národnosti, ukazuje případ Poláků. V den velkých oslav přinesl ministerský orgán pruský „Berliner Korrespondent" pod záhlavím „Die polnische Gefahr" tato slova: Pruská vláda jest si vědoma, že slouží životním zájmům německého národa a německé říše, když všeho, co v její moci leží, užije k zachování německého charakteru pruského státu. Postaví se na odpor každému pokusu ohrožujícímu tento charakter. Rovněž užije všech vhodných

prostředků dle možnosti upevniti posici Němectva, kde toto musí zápasiti s nadvládou polskou o svou existenci. Avšak toto postavení vlády může pouze tehdy setkati se s úspěchem, jestliže německé obyvatelstvo vždy si bude vědomo vážnosti, s níž musí býti probojován vnucený jemu boj. Ovšem divně by slušelo Němcům, aby potírali nenávist proti sobě odpovídající jí nenávistí proti Polákům; avšak přece musí se Němectvo ozbrojiti tou národní energií, jež slibuje vítězství v boji vedeném o zachování nejvyšších ideálních statků." — —

V předměstí Berlína Rixdorfě leží v zapadlé ulici českobratrský hřbitov. Svadlé, hnědé listí a šedivá mlha padá na hroby českých exulantů, na nichž mechem zarůstá nápis: „zrozen v chrudimském kraji v zemi české". Do vlhké půdy hloub a hloub klesají náhrobní kameny, jatrovka a ploník zakrývají česká písmena. Nikdo nedbá těch rovů, neboť potomci exulantů jsou již Němci a neznají českého slova. A jednou po staletích kdes na jihu odtud mezi horami a lesy budou ukazovati velký hřbitov. Mech a svadlé listí pokryjí hroby, a tráva bude vlhká a zarosená. Jen chvílemi zavane větrem vzduch z Berlína, chvějícího se pýchou a radostí posledních triumfů. *K. A.*

Hlídka školská.

Ks. — Kratičké předvánoční zasedání zabývalo se opět otázkou platů učitelských. Dne 18. prosince věnoval sněm otázce plných osm hodin, týchž osm hodin, kterých nedostávalo se májovému zasedání, aby skoncování celé záležitosti nejméně o celý rok bylo uspíšeno. Rokováno bylo o návrhu školské komise (ref. posl. Schwarz). Rokování bylo živé, nezvykle živé v záležitosti, kde jde o školu a učitelstvo. Láska pp. poslanců s obojí strany, české jak německé, až ohrožovala věc samu. Bylo třeba úsilného tlaku českého i německého ústředního spolku učitelského, aby omezeny byly dlouhé řeči a počet řečníků, a sněm se usnesl na něčem positivním. K návrhu posl. Anýže byla debata v druhém zasedání skončena a návrh školské komise spolu se zlepšovacími návrhy posl. Leglera odkázán zemskému výboru, aby „se vším urychlením" vypracoval do příštího jarního zasedání osnovu zákona, jakož i aby přiměřené návrhy na úhrady potřeby s úpravou platů učitelských vzniklé v nejbližším zasedání sněmu podal. Mimo to přijat byl návrh rozpočtové komise, aby od 1. ledna 1901 doplácено bylo učitelům škol obecných V. a VI. třídy platební základní služné na 1200 K, na školách měšťanských ve IV. třídě platební na 1600 K a podučitelům se zkouškou dospělosti zvýšeno bylo služné na 900 K. Návrh školské komise, stane-li se zákonem, neodstraní nikterak veřejných diskusí a učitelských akcí otázku služného, tento eratický balvan, o nějž zastavuje se neustále vývoj našeho školství. Znamená-li návrh v některých částech pokrok, neznamená jej bohužel v částech všech. Podstata návrhu vynikne srovnáním s poměry stávajícími. Podle daného zákona jesi učitelstvo škol obecných rozděleno v pět platebních tříd (500, 550, 600, 700, 800 zl.) základního služného; učitelstvo škol měšťanských ve čtyři (700, 800, 850, 900 zl.). Uvážíme-li, že 71% všeho učitelstva škol obecných má jen 500 zl. základ. služného, 15% 550 zl., 6% 600 zl., 3% 700 zl. a 5% 800 zl., vynikne nám bída materielního postavení učitelstva a jeho oprávněný požadavek, aby služné jeho rovnalo se služnému aspoň nejnižší kategorie státního úřednictva, markantně. Návrh školské komise nepřijímá požadavek jednotného služného, nýbrž zavádí dvě kategorie platební: první pro Prahu, Karlín

Král. Vinohrady, Žižkov, Karlovy Vary a ostatní místní obce s více než 30.000 obyvately, druhou pro ostatní obce. Pro prvou navrhují se na školách obecných po zkoušce způsobilosti 700 zl., po pěti letech 800 zl., pro druhou 600 zl., po pěti letech 700 zl. základního služného. Na školách měšťanských obdobně 800 zl., 1000 zl. a 800 zl., 900 zl. Pětileté přídavky všemu učitelstvu počítají se stejně, a to od doby zvýšení služného šestkráte po 100 zl. Dle nynějšího zákona mají učitelé obecných škol 1., 5. a 6. kvinkenálku po 50, učitele měšťanských škol po 80 zl., 2., 3. a 4. všichni po 100 zl. Učitelky na obecných školách mají kvinkenálky po 50, na měšťanských po 80 zl. Vedle toho vyměřuje návrh školské komise aktivní přídavky do pense nevpočítatelné dle obcí od 10% do 30% základního služného. Dobré stránky návrhu jsou: zrušuje kategorii podučitelů úplně, vyměřuje stejný plat učitelům i učitelkám a ustanovuje, že zadržení pětiletých přídavků nemá žádného vlivu na pravidelnou dobu nápadu nejbližších zvýšení služného. Hledíme li k tomu, že zadržování kvinkenálek děje se zhusta, a to z příčin často malichernych a že dle běžné praxe má pak osudný vliv na stenčení služného, což vykazuje později sumu do set a tisíců jdoucí, viděti musíme v této části návrhu cenný pasus pro materielní existenci učitelstva.

Hlavní vadou návrhu je, že nestojí na zásadě jednotného služného, že počáteční služné má stále nízké (většina učitelstva má míti celých 5 roků po vykonané zkoušce způsobilosti proti dnešním 500—550 zl. pouze 600 zl.), že kvinkenálky počítají se od doby p o z d ě j š í, než dle dosavadního zákona (od počátku služební doby musí uplynouti nejméně 13 let, než první kvinkenálku učitel obdrží, spadá tedy dosažení první kvinkenálky n e j m é n ě do 32, poslední do 57 roku fysického stáří), že do výslužného musí učitelstvo platiti o 1% vyšší příspěvek (učitel se služným 700 zl. bude musit nyní platiti mimo daň z příjmů a jiných poplatků ročně 21 zl. příspěvku k pensijnímu fondu, což vůči malému služnému značí nepoměrné vydání).

Při posledních volbách do říšské rady zvolen mimo p. Sokola též pan Černý (Jičín). Zvolení p Černého vyvrátilo mladočeské výmluvy, že pro učitelské kandidatury není půdy. Pan Černý zvítězil přes to, že Mladočeši proti němu úsilně agitovali. To má svůj význam, pomyslíme-li si, že je p. Černý jedním z těch repraesentantův svého stavu, za kterými učitelstvo jde. Letošní volby do říšské rady vůbec ukázaly, na př. tím, že učitelů-volitelů vysláno bylo v nebývalém jindy množství, že se učitelstvo v lidu zakotvuje, že kulturní program, program drobné práce, jejž učitetstvo přijalo, provádí a se organisuje, aby ještě intensivněji prováděti mohlo, sbližuje lid s učitelstvem v styky důvěrné a upřímné. —

Zajímavá dáta o působení učitelstva na poli drobné práce uvádí „Č. Uč." (č. 15.) ze „Zpráv o činnosti Ústřední jednoty českých hospodářských společenstev v král. Českém za rok 1897 a 1898". V Ústřední jednotě bylo dle ní koncem r. 1898 sdruženo 201 spořitelních a záložních spolků Raiffeisenských, v nichž bylo činno při předních čestných úřadech 267 rolníků, 147 učitelů (25%), 60 duchovních a 91 příslušníků jiných stavů. Z těch úřad starosty zastáván byl u 13 společenstev učitelstvem, úřad dozorčí rady vykonávali 32 učitelé (16%), pokladníků 96 učitelů (48%). Význačná jest jmenovitě číslice udávajíce počet pokladníků z učitelstva, neboť úřad pokladníka, jenž u Raiffeisenek vede veškeru účetní a písemní zprávu spolkovou, jest dojista nej-

obtížnější, nejnamáhavější a nejzodpovědnější. Při tom béře pokladník remuneraci za svoji namáhavou práci směšně nepatrnou. —

Diskuse o kulturní práci mezi lidem neumdlévá v učitelstvu, ale šíří se a sílí. Ozvalo se sice v učitelstvu i opáčné heslo, volající, že kulturní program není na čase, ale odpor, s kterýmž se ihned setkalo, svědčí o silné snaze na dráze kulturního vzdělávání lidu vytrvati. —

Méně šťastné jsou některé snahy, aby učitelstvo zaujalo určitou frontu politickou. Některým horkým hlavám v učitelstvu nezamlouvá se nynější tolerantní stanovisko Ústř. spolku k politickým stranám (mimo strany ovšem reakční), žádá se za určitější politické zbarvení stavovské organisace. Ústřední spolek vytrvale odpírá, poukazuje k tomu, že po emancipaci z mladočeského poručí bylo by opětnou chybou vpravovati se pod střechu jiné neb jiných politických stran.

Ústř. spolek ponechává učitelstvu volný politický vývoj, jejž nemíní omezovati, usiluje však na druhé straně o politické vzdělání učitelstva, t. j. o správné a kritické pojímání politických věcí a tím čeliti možnému politickému indiferentismu.

Z naší doby.

Polní pych. Jaká česká opovážlivost! Němci vládní i opoziční jsou bez sebe ještě dnes. Od r. 1848 jsou oni generálními pachtýři obstrukce v Rakousku: obstrukce proti národní rovnoprávnosti, proti základním zákonům státním, proti duchu i slovu ústavy . . . Od Schmerlingovy volební geometrie až po tu „obcovací řeč“ při sčítání lidu, samá německá obstrukce. Od obzoru k obzoru, kam oko sahá, to všecko jest panstvím německé obstrukce. A najednou si do obstrukce zapytlačili Češi! Hej, státní hlídači, hajní, kde jste kdo? Polní pych!

Úkol z politické algebry: Za 4 léta jazykové politiky přibylo k Schönererově půl tuctu říšských poslanců nové 3 půltucty a ostatní strany německé staly se volky nevolky Schönererovými many, učinivše slavný slib na staatssprache; kolik členů bude míti sdružení Schönererovo po nynějším období říšské rady za stejné politiky jazykové? a které německé strany stanou se vasaly staatssprache?

Volební právo obchodních a živnostenských komor má býti projevem zájmového rázu našich — jinak ovšem ve směru tom velmi nešťastně a neupřímně vybudovaných — volebních řádů. Proto mladočeský výkonný výbor vnutiti chtěl českobudějovické obchodní komoře za kandidáta do říšské rady propadlého pana Heřmana Jandu, předsedu zemědělské rady král. Českého. Členové obchodní komory měli tentokrát přece víc rozumu a volili svého člověka.

Kurs pro analfabety zařídil spolek studentský „Slavie“. Zlí jazykové tvrdí, že podnik tento stal se u nás palčivým po výsledku říšských voleb v páté kurii.

Mladočeský výkonný výbor vyslovil odbojným poslancům své „podivení“. Ubozí páni Jarošové, Hyršové, Šílové a Kloučkové! Nad tím „podivením“ se jistě sami nejvíce podiví.

„Pryč s Mladočechy!“ volá „Právo Lidu“ palcovými literami v úvodníku. A výkonný výbor sociálně demokratický současně komanduje v užších volbách voliti Mladočechy.

Nový poslanec Klofáč nedávno hledal součinnost se sociálními demokraty — v Lounech. Byl by to symptom lepšího poznání společných dělnických interesů. Ovšem zase p. Klofáč se spojuje se státoprávníky. Tedy také zde už dvojí politika: jedna pro Vídeň, jedna pro domov. Dle osvědčených ovšem vzorů!

Před pražskou porotou stál onehdy muž, který z „lásky“ chtěl zastřelit svoji milenku, koupil si zbraň dle posudku znalců úplně způsobilou k usmrcení, doznal při líčení úmysl vražedný, o činu samém — pokusu vraždy — nebylo pochybnosti a přece jej porota pustila. Úřad porotecký je vylosovaným občanům břemenem: známo je, jak se ucházejí u státního zástupce a obhájce o zamítnutí — tedy vlastně o projev nedůvěry. Chtějí snad porotci takto přivésti celou instituci ad absurdum, aby sebe a jiné zbavili břemena? To by se podivili Glaser, Mittermayer atd., jak jejich theorie vypadají dnes v praksi!

Památce dra. Aug. Smetany. Letošní uctění půlstoleté památky úmrtí filosofa dra. Aug. Smetany, má býti jaksi náhradou za lonské zneuctění. Slovem i tiskem oživuji pokrokové strany památku Smetanovu. Jmenovitě literatura se zvětšila. Prof. Masarykovi zůstane na vždy zásluha, že postavil Smetanu tam, kam právem náleží. Již v „České otázce“ (1895), ale hlavně v rozboru jeho filosofie (v „Naší Době“ 1897), ukazuje jeho samostatnost, českost. Širšímu čtenářstvu byl Smetana pracemi svými málo znám: ze spisů jeho přeložena jen jeho autobiografie „Zápisky z církve vyobcovaného kněze (vyd. r. 1863. Alfr. Meissnerem a přeloženo téhož roku V. Bambasem) a „Povolání vlasti naší České (prvý překlad vydán v „Blaníku“ 1868, kterýž vyšel též o sobě, druhý ve „Slovanských listech“ r. 1887.) O Smetanově spisu „Der Geist, sein Entstehen u. Vergehen (1865) referoval (a polemisoval) Dastich v tehdejším „Kroku.“ Povšechně psáno o Smetanovi ve „Slovníku nauč.“ (1867.), Frič zmiňuje se několikráte o něm ve svých „Pamětech,“ vyšla dále Barákova přednáška „O Aug Smetanovi“ (1884) a v „Lidové knihovně“ (1897) Julia Myslíka „Český kněz.“ Lonského pak roku různé časopisy („Čas,“ „Nový Kult,“ „Právo lidu,“ „Rad. listy,“ „Samostatnost“ a j. vzpomněly Smetany většími a menšími vzpomínkami. K pracím Masarykovým řadí se práce dra Em. Rádla v „České Mysli“ („O české filosofii přírodní“), kdež probírá trojici naturfilosofickou: K. Amerling, Aug. Smetana, J. Purkyně a dr. Fr. Krejčího „O filosofii Smetanově“ (v „Besedách Času“), v níž uvádí se Smetana jako předchůdce Schopenhauerův. Zajímavou jest i stať Karáskova „Aug. Smetana“ v „Dělnickém Kalendáři“ (na r. 1901): shledává u Smetany („Všichni jsme zodpovědni za zlo“) význačný rys slovanský, jaký je u ruských romanopisců, zvláště Dostojevského. K uctění památky Smetanovy vydány jeho „Zápisky“ (nákl. „Samostatnosti“), v knihovničce „Času“ vyšla zmíněná již stať Krejčího, chystají se letáky. Rád bych viděl ještě jeden spisek a sice taký, jehož stručná, ale obsažná předmluva by obsahovala výsledky prací Masaryka, Krejčího, Rádla a j. a jádrem význačná místa ze Smetanových spisů. Takový celkový obrázek by jistě působil. Snad „Světová knihovna“ by mohla věnovati účelu tomu místo, jak učinila svého času u Havlíčka, Palackého, Riegra. *Jos. Svoboda.*

Nákladem Josefa Pelcla. — Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, dne 15. února 1901. Číslo 10.

Státoprávní ohražení.

Velká slova a papírové vzdory zaujímaly v rekvisitáři české politiky povždy vynikající místo. Od let šedesátých problémem české politiky bylo snažení státoprávní, vedoucí roli mezi tehdejšími politiky hráli právníci a ti spor veřejnoprávný naráželi na vzorec soukromoprávného procesu se všemi jeho výhradami, ohraženími, protesty. Maďaři ukázali nám ovšem poněkud jiný způsob boje o práva veřejná a tu naši kopírovali, kopírovali nezváživše napřed, zdali zbraň pasivní opposice pro paže české nebude příliš těžkou a boj s ní pro český organism národní příliš vysilující. Důsledným však trpný odpor zajisté byl: institucí ústavy, které jsme neuznávali, neužívati — bylo prostou konsekvencí státoprávního přesvědčení. Leč odpůrci nás vyhladověli a r. 1879 za čestných sice podmínek, ale co poražení, čeští politikové kapitulovali. Vstup na říšskou radu byl jim usnadněn kurtoisním uznáním volnosti jejich přesvědčení a slibem celé řady koncesí, z nichž některé došly později také splnění; přes to však čeští poslanci zajisté jen s těžkým srdcem vstupovali do vídeňské sněmovny, která jimi stala se kompletní a tím i dovršila svoji konstituční váhu. Prohlášení, které poslanci čeští dne 7. října 1879 panovníku i sněmovně podali, dozajista vyjadřovalo plné jejich poctivé přesvědčení a vůli »neprejudikovati státoprávnímu stavu království českého i koruny české,« zároveň však cítili mužové tito, vstupujíce, jak se v prohlášení praví, »na faktickou půdu institucí parlamentárních,« stejně slabost svého národa jako tíhu státo- a ústavotvorných poměrů faktické moci, tak že ohražení svému asi jiné praktické váhy nepřikládali, leč jako taktického maskování nutného a, řekněme upřímně, moudrého ústupu. Text trůnní řeči, který tvořil patrně také jednu z koncesí státoprávníkům, nedopouští pochybnosti o nazírání vlády na vstup českých poslanců do rady říšské: zdvořile se konstatuje, že poslanci z Čech — moravští byli ve sněmovně dávno — k vyzvání panovníkovu na

říšskou radu přišli »s úplným zachováním právního svého přesvědčení,« avšak na konci pletiva státnických frází se vyslovuje naděje, že se podaří »zajistiti ústavě stejně radostného uznání všech národů,« což — větou napřed — označeno za »cíl, jejž v zájmu mohutného postavení říše stále dlužno míti na zřeteli.« V politickém žargnu všedního dne to znamená, že vláda v roce 1879 tehdejší a dnešní ústavu pokládala za podmínku velmocenského postavení říše a její uznání za cíl své politiky a Čechové, jimž úmysly vlády zcela dobře musily býti známy, až na platonický projev svého státoprávního kreda — se podrobili. Také v Češích obě parlamentární období až do r. 1891 měla pilné a svědomité pracovníky, kteří věc českou i společnou práci hospodářskou a sociální přivedli o hodný kus ku předu. Ku konci let osmdesátých a na počátku let devadesátých mladočeská agitace a ještě více nejmladší hnutí radikální přivedlo myšlenku státoprávní u nás k jisté renaissanci a Mladočeši také při vstupu do říšské rady r. 1891 svému formou jinak stejně krotkému prohlášení dali jistý výbojný ráz ohlášením, že se budou zasazovati o uskutečnění českého státního práva. Ve Vídni však i ježatí Mladočeši se přizpůsobili a než se sešlo období s obdobím, byli ve vládní majoritě jako před nimi Staročeši. Státoprávní ohražení r. 1897 dělo se již pod Badenim, s jehož jménem pro historii sloučeno zůstane Mladočechů štěstí a pád. Tehdejší akord státoprávní v parlamentarní ouvertuře byl by zůstal nepovšimnut, kdyby nebyl se strany jiné zazněl zvuk ostré disonance. Čeští sociální demokraté se ozvali na platonickou deklamaci mladočeskou protestem plným zadržené vášně proti lakotné buržoasii a panovačnému feudalismu a spravedlivého hněvu proti zpátečnickým institucím státním. Toto prohlášení sociálních demokratů nebylo snad taktickým pro postup strany v Čechách a také letošní volební neúspěch čítá se z části na jeho vrub, leč bez ohledu na to najisto patrná jest jednak jeho aberratio ictus, jako na druhé straně se přehlíží, že jest více sociálně-demokratické než protistátoprávní. Státoprávní ohražení české přes všechnu šroubovanost grandiosního stylu podobným aktům vlastního, vyjadřuje srozumitelně jednu myšlenku — totiž víru ve státní samostatnost českých zemí de jure a vedle této myšlenky snad přání po revindikaci této samostatnosti; o vnitřním však upravení tohoto státního útvaru, jeho ústavě, volebních řádech atd. se nemluví, a při deklaratorním rázu projevu toho ani se zajisté na to nemyslilo. Sociální demokraté naproti tomu ve svém odvetném prohlášení proti státoprávní úpravě zevního poměru českých zemí se nevyslovují, presumují však předem zařízcní onoho českého státu budoucnosti jako státu co nejfeudalnějšího, nejreakcionářštějšího, nejkapitalističtějšího, zkrátka nejhoršího! Že tato parlamentární episoda v Čechách zavdala ne-li přímo podnět ku vzniku, tedy najisto dobrý agitační prostředek k propagaci nové strany nacionálního a státoprávního dělnictva, je známo. — Neúspěchy mladočeské politiky v posledních letech posílily v Čechách radikální proudy a těmto by snad Mladočeši byli při nových volbách padli v oběť, kdyby si nebyli zachovali radikální nátěr parlamentární kočičinou

z června m. r. Tak došlo k letošním volbám, v jejichž výsledku velice zajímavě se objevila politická síla zdánlivě protichůdných proudů: na jedné straně nacionálního a spojeného s ním či vlastně z něho vyplývajícího státoprávního, na druhé straně hospodářsky-sociálního. Sociální demokraté propadli, že byli příliš výlučně sociální — Mladočeši prohráli proti agrárníkům, že byli kruhům agrárním příliš abstraktně národní a málo hospodářsky-sociální. Interesantní, byť i z větší části neuvědomělý protest voličstva proti jednostrannosti — varovné pro strany a politiky: nil nimis!

A tak se ocitli ve vídeňském parlamentě za český národ poslanci pěti různých stran a všechny tyto strany v druhé schůzi dne 5. února deklamovaly svá ohražení. Konservativní velkostatek odvolal se na staročeské prohlášení z r. 1879 tehdáž konservativní šlechtou spolupodepsané. Mladočeši opsali své ohražení z r. 1897 a demonstrovali jen vynecháním loyalného odstavce o ochotě »účinně pracovati sebou ku blahu celého státu a všech jeho národů i zemí.« Sociální demokraté stručně se odvolali na svůj protest z r. 1897. Zajímavá jsou naproti tomu prohlášení českých agrárníků a národních socialistů. Oboje tato prohlášení prozrazují společnou fakturu. Agrárníci »neuznávají říšskou radu za právně platnou,« národní socialisté ji »pokládají za právně neplatnou«; obě strany přišly na říšskou radu jen, aby jí použily jako veřejné tribuny — agrárníci »k pronesení obžalob českého národa do bezpráví na jeho odvěkých právech páchaném« (má být »páchaného«!), — národní socialisté: »poněvadž co zástupcové českého dělného lidu a tím i valné části českého národa nemají té doby k hájení svých práv jiné chráněné tribuny«; ani jedna ani druhá strana necítí se býti vázanou nějakými povinnostmi vůči říšské radě, národní socialisté ani »vůči říši v dnešním její útvaru«; konečně ani jedna ani druhá strana »neuznává zákonodárnou a ústavní moc nad státoprávní osobitostí (osobností) zemí koruny české«. Jinak oboje prohlášení dovolávají se historie pro státní právo, jemuž svým vstupem do sněmovny »zadati nechtějí« a slibují »veškeré úsilí o uskutečnění českého státního práva«. Pozoruhodno jest při tom, že prohlášení národních socialistů dovolává se vedle historie též »zákonů přirozenosti«, tedy t. zv. práva přirozeného. K formě budiž dodáno, že tato dvě prohlášení byla podána česky a že jsou datována (agrárníků) »Ve Slovanské Praze« a (národních socialistů) »V královském hlavním městě Praze«.

Německý nacionál Kaiser zvolal po přečtení těchto prohlášení škodolibě: »Pánové, dnešním dnem jste odňali parlamentu právní základ.« Německé listy vídeňské počaly druhého dne ventilovat otázku, již v r. 1879 Schmerlingem v panské sněmovně nadhozenou, zdali se ohražení právní nemají považovati za výhrady a obmezení při složení slibu poslaneckého dle zákona nepřípustná a zdali tedy dle znění jednacího řádu nezbavují poslance mandátu. Český text prohlášení agrárníků a národních socialistů dal prvý podnět k nejnovějšímu sporu o právech jazykových v parlamentu samotném. Nebereme věc tak tragicky, jako poslanec Kaiser, a jak by si snad i sami naši radikálové

přáli, že by sebe ostřejší prohlášení odňalo říšské radě základ právní, má-li jej, a s policajtským výkladem vídeňských listů o nesrovnalosti slibu s výhradou již proto nemůžeme souhlasit, že takový výklad slibu »zachovávati nezvratně státní základní i všechny ostatní zákony« zakazoval by vlastně poslanci každou iniciativu nebo hlasování o změně stávajících zákonů, nehledě k tomu, že r. 1879 sama trůnní řeč výhradu právního stanoviska uznala a že tu, kde se jedná o politický projev o vztazích veřejnoprávních, pro něž není kodifikovaného práva, nelze se chytati úzkoprsého výkladu slavnostního rčení nějaké mechanicky odříkávané formule slibu. Také konečně po jazykové stránce nemůže býti pochybno, že stojíme na straně volnosti projevu v každém jazyku v tomto státě užívaném. Nám však prohlášení agrárníků a národních socialistů zdají se býti ne právě potěšitelnými symptomy nezdravého postupu naší politiky. Nejsme proti odůvodněné a přirozené snaze národa dosíci v samostatnosti státní, o jejíž míře ovšem nelze napřed rozhodovati, která však u malého národa vždy bude asi jen relativní, volnosti sebeurčení, a připouštíme milerádi možnost různých method, z nichž nemusí býti ani nejhorší methoda historická; avšak meta ta je dosud velmi vzdálená a nepřiblíží se křikem a bombastickými slovy. Politika, která by se za tímto vzdáleným cílem hnáti chtěla rovnou drahou a vše co v cestě nebo podlení, slepě by pomíjela, musila by v šílené té steeple chase zlomiti vaz. Fráze jako »nemáme povinností k této říši« neuznáváme zákonodárnou moc atd. snad se dobře pronášející s té »chráněné tribuny« a jsou vhodné pro kočkování se státním zástupcem, lidu však, který své daně platí a platiti bude tím větší, čím více velkohubí jeho zástupci v parlamentu budou ignorovat státní hospodářství, nic nevysvětlují, leč že jednotlivce zfanatisují a svedou k nerozvážným obětem! U poslanců národně sociálních stupňovaný radikalism konečně nepřekvapuje; byl‘ nacionální a státoprávní radikalism raison d'être této strany, která jinak co dělnická musila by splynouti se sociálními demokraty. Radikální faktura státoprávního ohražení překvapuje však u agrárníků, béře-li se skutečně znění jeho do slova a vážně. Nynější poslanci agrární nebyli voleni do říšské rady proto, že budou tam lépe tlouci na státoprávní buben a v daném případě úspěšněji provádět obstrukci než Mladočeši; organisace strany agrární a její vítězství volební spočívá na poznání potřeby hájiti společné zájmy hospodářské, na momentu stavovském, a takovému poslání by sotva vyhověli poslanci, kteří by jen chtěli žalovat »na bezpráví páchané na českém národě« a o celní politiku, o přívoz dobytka, o terminové obchody, o kartely a jak celá ta programová abeceda zní, se nestarali proto, že »neuznávají právní platnost říšské rady« a že nehodlají »zadávati státnímu právu«, které sice chtějí »úsilovně dobývat«, ale jehož s národem hospodářsky zubožením a vyssátým do nejdelší své a svých potomků smrti nedobudou. Za takovou státoprávní politiku by se jim voličové pěkně poděkovali. K tomu poznání přijdou konečně snad také národně sociální poslanci, ač-li nebudou chtět přenechati vlastní svůj úkol — hájení zájmů dělnických — sociálním demokratům,

s nimiž by měli závodit ne na půdě šovinismu národního a státoprávního, nýbrž na poli oprav zákonodárství ve smyslu sociálním.

Český poslanec dle nyní platné víry nesmí vstoupiti na půdu vídeňského parlamentu bez státoprávního prohlášení: nuže upokojíli to voličstvo a svědomí poslancovo, habeant sibi, zásadě bylo vyhověno a budoucí nějaký historik nebo státník, který se bude zabývati otázkou kontinuity státního práva českého, snad připíše to dnešním poslancům za cennou zásluhu, že svým reservátem kontinuitu zachovali: ale škodlivo a považlivo pro českou politiku by bylo, kdyby dnes po 22 letech renovací náhrobního nápisu vyvstal duch šťastně pochovaného pasivního odporu, třebas hodně aktivně kravaly a obstrukcí ve Vídni provozovaného! *Spectator.*

Rozdělení bohatství v král. Českém.

Píše Dr. F. Joklík.

Pro účel tohoto pojednání sluší položiti za základ rozdělení bohatství, rozdíl mezi bohatstvím majetkovým a bohatstvím důchodovým. Z pramenů, jež jsou mi po ruce, lze vyšetřovati pouze bohatství na základě důchodu. Na majetkové bohatství pak možno souditi z vyšetřeného bohatství důchodu (kapitalisováním důchodu). Co pak se týče bohatství důchodového, jsou, jak známo, dva prameny důchodů (příjmů), kapitál a práce. Ku práci obyčejně v běžné představě se nepřihlíží, když se mluví o bohatství. Pojem »bohatství pracovního« v běžné mluvě neexistuje. Příčíť se jaksi citu lidskému, stavěti člověka jako prostředek nebo materiál výdělkový na roveň kapitálu věcnému.

Důkladné statistické šetření bude hleděti přísně roztříditi, kolik důchodu bere se v tom kterém státě pouze z kapitálu, kolik pouze z práce a kolik z obou činitelů dohromady. Při tom bude třeba dále rozeznávati, bere-li se důchod z vlastního kapitálu vlastní prací nebo z vlastního kapitálu cizí prací, nebo z cizího kapilálu vlastní prací.

Dnes ovšem statistické šetření podobných věcí jest všude teprve v plénkách a na takovou podrobnou specifikaci jako jest právě vypsaná, není posud pomyšlení.

Pro statistika, jenž chce vyšetřiti bohatství národní nebo vypátrati, kterak bohatství rozděleno jest poměrně mezi ty které národy, bude důležito, aby měl zjištěna ještě jiná data a jiné okolnosti. Jest důležito věděti, kde nalezá se majetek sloužící za pramen příjmu, a kam plyne důchod z něho; zůstává li důchod čerpaný z národního bohatství majetkového a pracovního v zemi nebo stěhuje-li se do ciziny; vyčerpává-li se všecko majetkové bohatství doma anebo bohatne-li z něho i cizina, jak a jakým podílem. Při důchodu vůbec lze rozeznávati, pokud jest vázán ke kapitálu, pokud k osobě podnikatelově, pokud k osobám pracovním (dělnictvu) a konečně pokud k obecenstvu konsumujícímu.

Však praktické statistické šetření takových a ještě jiných zajímavých věcí zůstane, jak pověděno, asi na dlouho ještě pouhým zbožným přáním. Vždyť naráží každé šetření statistiky ve věcech majetkových již na obtíže subjektivní, na různé osobní zájmy a nedorozumění počítaných účastníků. Kolik lidí by se bálo, že by výsledků toho šetření mohlo býti užito k jejich škodě, na př. při vyměřování daně. Ba v Rakousku vůbec všecko, co posud víme ze statistiky majetkové, pokud založena jest na širším podkladě, jest vlastně vyšetřeno berní správou za účely berními. Že takové šetření musí býti nedokonalé, jest na jevě. Bude tu padati na váhu větší nebo menší zjevnost majetku, jako na př. rozdíl mezi majetkem nemovitým a movitým (zejména peněžním), větší nebo menší svědomitost v přiznávání při odhadech a pod.

Z vyloženého vyplývá, že následující čísla musejí býti přijímána s náležitou reservou. Nelze pro ně vindikovati snad nějakou absolutní jistotu. Účelem tohoto pojednání jest vyšetřiti, v jakém poměru jest rozvrženo bohatství v král. Českém mezi oběma národnostmi. Pramenem pro tuto práci jest publikace: Sdělení c. k. ministerstva financí (Mittheilungen des F. M.) roč. VI. (1900), seš. 3. a sice pojednání tam obsažené o výsledcích vyšetření osobní daně z příjmu (lépe důchodu) a daně ze služného za rok 1899. Přítomná práce bude se tedy přirozeně zabývati bohatstvím *důchodovým*. Avšak bohužel v hořejším pramenu důchod není všecek vyšetřen. Známo, že důchod nepřevyšující 600 zl. jest u nás daně prost a důchod takový berní správou se tedy nevyšetřuje. Jsem tudíž odkázán při svém rozboru na důchod přesahující 600 zl. ročně. Přihlížím k důchodu *hrubému* (bez srážky břemen) a sice k tomu, co v publikaci shora udané zaneseno jest v tab. 2. rub. 9 (jako součet rub. 2—8). Podotýkám dále, že nemám při své práci také zření k důchodu sice 600 zl. převyšujícímu, však dle § 173 odst. 4. zák. o osobní dani z příjmu daně prostému (pro různé srážky zákonem povolené). Nepojímám tedy do své práce čísla obsažená v tab. 3. hořejší publikace. Výpočet by se tím komplikoval a na celkovém výsledku vzhledem k poměrné nepatrnosti sumy, o kterou tu jde, nezměnilo by se skorem nic.

V číslicích následujících jest udáno bohatství důchodové bez rozdílu, plyne-li z kapitálu či z práce. Lituji, že specifikaci dle těchto kategorií provésti nemohu; bylo by nad jiné zajímavo vyšetřiti, v jakém poměru jest v král. Českém *pracovní* bohatství české k německému. Avšak, jak známo, právě pokud jde o důchod z práce největší část jeho nedosahuje obnosu 600 zl. ročně a nevyšetřuje se tedy u nás. V naší publikaci nalezáme ovšem v sub. 6 »důchod ze služného«, jenž páčí se pro král. České na více než 34% všeho důchodu přes 600 zl. Však nějakou spolehlivou číslici pro vyjádření bohatství pracovního v tom naprosto shledávati nelze, aniž z toho něco vyvozovati lze vzhledem k nedostatečnosti našeho statistického šetření v tom směru.

Abych vyšetřil, kteraký mají obě národnosti podíl na důchodu přes 600 zl. ročně, jenž v království Českém se bere, budu se držeti

teritoriálního roztřídění, jehož i statistika mnou shora za pramen uvedená se přidržuje. Budu přihlížeti:

1. k hlavnímu městu Praze samotnému,
2. k témuž ve spojení s předměstími (Karlín, Smíchov, Vinohrady, Žižkov, Nusle-Pankrác),
3. k těm městům, jež tvoří zvláštní berní vyšetřovací okresy (města přes 10.000 obyvatelů),
4. k venkovským okresům.

Při tom počítám dle měřítka, jakého v poslední době u nás nejčastěji bylo užíváno, za rozhodnou pro jednojazyčnost nebo smíšenost hranici 20% jinojazyčného obyvatelstva, tak že pokládám za náležející v té které z obou národností ta města a ty venkovské okresy, v nichž obyvatelstvo jinojazyčné nedosahuje 20%. Z měst v naší statistice uvedených (č. 3.) odpadnou takto jako smíšené pouze Č. Budějovice. Zbudou (ad 3) jako města česká: Plzeň, Chrudím, Ml. Boleslav, Kladno, Klatovy, Kolín, Kutná Hora, Libeň, Pardubice, Písek, Příbram, dohr. **11**; jako města německá: Liberec, Teplice-Šenava, Warnsdorf, Ústí n. L., Aš, Č. Lípa, Most, Duchcov, Cheb, Jablonec, Kraslice, Karl. Vary, Chomutov, Litoměřice, Rumburk, Žatec, Trutnov, dohromady **17**, (vidno z toho, kterak nás Němci v lidnatosti měst předstihují, což již samo o sobě poukazuje k jejich většímu bohatství). Okresů venkovských (č. 4) jest dle klíče shora udaného českých **49**, německých **32**.

I. Poměr důchodu absolutního.

1. Ve městě Praze bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem	56,811.054 zl.
2. v předměstích pražských bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem	27,467.412 »
3a) v 11 městech českých (viz shora) bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem .	20,831.622 »
b) v 17 městech německých bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem	49,920.487 »
4a) v 49 okresích českých bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem	76,714.224 »
b) v 32 okresích německých bere se (1899) důchodů přes 600 zl. celkem	68,446.024 »
5a) Důchod, jenž bere se v českých okresech a městech (3a + 4a) páčí se na . . .	97,545.846 »
b) Analogický důchod ve městech a okresích německých páčí se na	118,366.511 »
6. Důchod jenž bere se v českých okresech, městech a předměstích Prahy (2 + 3a + 4a) páčí se na	125,013.258 »
7. Konečně důchod posléze uvedený (6) s připočtením důchodu města Prahy (tedy 1 + 2 + 3a + 4a) páčí se na	181,824.312 »

Na základě těchto čísel sluší zkoumati, v jakém poměru jest bohatství (důchod) k národnosti; zda-li důchod, jenž bere se v krajích českých, rovná se svým poměrem počtu obyvatelstva, jež tam usazeno jest, anebo odchyluje-li se od poměru počtu obyvatelstva, jakým směrem a jak daleko. Při tom podotýkám opětně, že výsledky, jež z toho šetření vyvoditi lze, platí jen ve velkých obrysech, v okrouhlých číslech poměrových, ne však do všech podrobností Neboť obě národnosti prostupují se majetkově v celém království více než osobně; v nejčeštějších krajích nalezáme majetek v rukou německých (na př. velkostatky) a právě Němci v leckteréms českém kraji berou největší důchody. Tato převaha bohatství na straně německé není nikterak vyvážena snad zjevem opačným, že by živel český prolamoval v krajích německých bohatství občanů tam usedlých. Známo, že národ český je chudý a že ti jeho příslušníci, kteří nalezají se v krajích německých, jdou tam nikoliv proto, že by jim tam štěstím bylo přáno míti hojně statků pozemských, nýbrž proto, aby si tam těžce vydělali kus trpkého chleba pro živobytí, kousek důchodu mnohem častěji nižšího, než vyššího.

Zvláštní postavení v naší úvaze musí býti vykázáno Praze; to předem proto, že platí o hlavním městě království více než o kterémkoli místě jiném to, co jsem právě pověděl. Ačkoliv Praha nemá ani 12% německého obyvatelstva, jest přece všeobecně známo, že nepoměrně velká část bohatství soustředěna jest v rukách německých, zejména židovských. Svědčí o tom nádhera, s níž živel ten zde vystupuje, malá procházka po Příkopech postačí, aby každého o pravdě těchto slov přesvědčila. Jsou to ponejvíce velkotovárníci a velko obchodníci, kteří představují největší bohatství v Praze. Dále sluší při Praze uvážiti, že na to město připadá nepoměrně velká část důchodu většího (přes 600 zl., o němž tuto pořáde je řeč). Důchod v celém království Českém obnáší 321,587.804 zl., z čehož připadá na samotnou Prahu 17·6%, ač její podíl na obyvatelstvu páčí se jen na 3·2%. Poznáváme tu číselně hospodářský význam hlavního města vzhledem ku království.

Abych mohl podniknouti výpočet, jejž mám na zřeteli, musí býti znám počet obyvatelstva v těch městech a okresích, jež shora jsou uvedeny (při výpočtu důchodů). Vypočetl jsem týž ze statistiky z r. 1890 — novějších přesných dat posud není — takto (poměr v hrubých obrysech dodnes dojista se nezměnil a jen o hrubá čísla poměrová nám jde).

Počet obyvatelstva v českých okresích, městech i předměstích Prahy 3,029.800
Počet obyvatelstva v německých okresích a městech 1,808.406
Počet obyvatelstva v Praze 182.530

I obdržíme výpočtem následující číslice poměrové:

I. Poměr obyvatelstva českého, s nímž jest nám činiti, k obyvatelstvu německému:

a) nepřihlížejíc k Praze . . . . . = 62·6 : 37·4

b) přihlížejíc ku Praze (t. j. připočteme-li celou Prahu k živlu českému) . . . . . .= 64 : 36

II. Poměr důchodu (bohatství):

a) ve městech českých (shora 3) k městům německým = 29·45 : 70·53
b) v okresech » (» 4) » okresům » = 52·85 : 47·15
c) ve městech i okr. čes. (» 5) k městům i okres. něm.= 45·18 : 54·82
d) ve městech, okresích českých a předměstích Prahy (shora 6) k městům a okresům německým . . . .= 51·36 : 48·64
e) ve městech, okresích českých, předměstích Prahy a v Praze (shora 7) k městům a okres. německým. .= 60·56 : 39·44

Nás zde teď zajímají toliko obě číslice posléze uvedené a jejich poměr k číslicím dříve uvedeným sub I) týkajícím se poměru obyvatelstva.

Kdežto poměr obyvatelstva českého, k němuž máme zření, k obyvatelstvu německému jest nehledíc ku Praze 62·6% k 37·4% jest poměr vyššího (600 zl. přesahujícího) důchodu a tudíž i bohatství k němu se pojícího v krajích obydlených obyvatelstvem českým má se k obdobnému bohatství v krajích německých jako 51·36% k 48·64%. A přihlížíme-li k Praze, to jest připočteme-li toto město úplně k živlu českému, ač to dle toho, co shora uvedeno, odůvodněno není a ač v Praze valná část důchodu, který takto počítám na prospěch živlu českého, jest v rukách strany druhé, objeví se, že kdežto poměr českého k německému obyvatelstvu v tom případě obnáší 64% : 36%, poměr důchodu (bohatství) páčí se přece jen na 60·56% k 39·44% vzdor nepoměrnému procentu, kterýmž, jak shora doloženo, hlavní město na vyšších důchodech celého království participuje!

Z těchto čísel velice poučných seznáme jasně, jakou měrou národ český co do statků pozemských, ve hmotném bohatství, ve své vlasti dnes jest nadán, kterak jest zkrácen oproti kmenu spoluobývajícímu naši vlasť; jsme zkráceni na bohatství při číslici prve uvedené o celých 12·24%, při číslici posléze uvedené vždy ještě o 3·44%. A jelikož, chceme-li vyjádřiti poměr celonárodní (při hořejším šetření byla vynechána smíšený oblast), kterýžto odhad může ovšem býti jen aproximativní, dojista budou se lépe hoditi čísla na prvním místě uvedená (bez Prahy), tož můžeme zkrátka vyjádřiti facit našeho šetření takto: kdežto z celého obyvatelstva v Čechách připadá na nás 5/8, nemáme co do bohatství ve statcích pozemských o mnoho více než polovici; ačkoliv tedy v počtu populace Němce daleko předstihujeme (poměr 5 : 3), máme s nimi stejné bohatství (poměr 1 : 1), jinými slovy: co do bohatství vyváží 3 Němci bezmála 5 Čechů. To jest výraz superiority německého národa v král. Českém, v ohledu hmotném, majetkovém, hospodářském. Pro obor duševní kapacity tím ovšem pranic není dokázáno, aniž se co z těch čísel snad pro výši kultury vyvoditi dá.

Jaké naučení plyne z toho pro nás? Poznáváme zde mimo jiné následky své národohospodářské nedostatečnosti a hříšného posavad-

ního našeho zanedbávání zájmů hospodářských. Hořejší křiklavá čísla jsou pro nás hlasitým mementem, kde jest nám hledati jeden z hlavních kořenů našeho zla a kde třeba nasaditi všecky páky, aby všecky ty kořeny byly co nejdokonaleji vyrvány. (Pokračování.)

Literární historie dnes a zítra.

Methodologické a historické poznámky Arne Nováka. (Dokonč.)

III

Problém literární historie dnes po prudké kritice methody Tainovy, dotud jediné poskytnuvší pevný plán práci literárně-historiografické, jest: vystihnouti obraz národa a doby produkovavších písemnictví rysy jednotnými, aniž by mizel a na zmar přicházel význam jednotlivců literaturu tvořících. Dotud vystupovalo buď jedno neb druhé, synthesa obého jest úkolem zítřka. Jednotné pokusy smiřující až dodnes trpěly nahodilostí a vyumělkovaností. Dělení na periody mužské a ženské, jímž překvapil jinak exaktní Scherer, zdá se býti právě tak rozmarem velkého učence jako tříštění století na jednotlivá živná a umělecky bohatá neb opět mrtvá, neplodná desitiletí, jež učinil methodickým podkladem své »Deutsche Literatur des XIX. Jahrhunderts« (1900) berlínský profesor R. M. Meyer. Nezavřené dosud účty literatury století, jehož proudy duševní příliš rozmanité a heterogenní nedají se přehlédnouti dodnes se stanoviska jediného; nedostatek monografií odborných, nezměřené a nespočtené vlivy cizích literatur, nehotové a nepevné fysiognomie tvůrčích hlav: vše to nutí nepředpojatého pozorovatele zaujati jiné měřítko k skvělému dílu Meyerovu než ku knize, jež majíc možnost opříti se o předběžnou práci a vzdálena jsouc otázek dne, líčí dobu uzavřenou a dávno minulou. Uměl-li však R. M. Meyer oslňujícím slohem vybroušeným do sta facet a břitkou duchaplností a pronikavostí spojiti řadu zářivých causerií a výstižných a výtečně informujících monografií v celek, jenž podává odlesk hořečného a překypujícího života století právě končícího, nezdařilo se jeho methodě, která dovede jedno decennium přeplniti hlavami a osobnostmi prvního řádu, ať již patří umělcům či filosofům či učencům, aby následující nevykazovalo než sbírku slabých epigonů a nemohoucích diletantů, uvésti do spousty jmen a děl XIX. st. v Německu jakoukoliv soustavu. Tato methodická bezradnost charakterisuje snad literární historii německou fin de siècle neméně než brilantní svižnost a strhující duchaplnost, naučená arciť od causerů a essayistů francouzských a vítězně emancipující se od nesnesitelně bezduchého a slaměného způsobu psaní, jakým diletant v belletrii i literární historii R. Gottschall v »Deutsche Nationalliteratur des XIX. Jahrhunderts« pokusil se o přehled písemnictví našeho století v Německu a jaký podnes jako kuriosita a výhradné právo profesorského stavu má své oddané ctitele.

Pojítko méně nahodilé a vědecky přípustnější poskytují jednotlivé velké osobnosti, kol nichž kupí se a hromadí jako kolem ohniska veškeré snahy národní té oné doby. Těžko bylo by lze upříti veškeru oprávněnost historiku, jenž by postavu Lutherovu učinil osou veškerého života kulturního a literárního národa německého ve věku 16.; kdo by dovedl kolem uchvacujícího zjevu toho nahromaditi literaturu vrstev lidových a učeneckých, snahy náboženské i vědecké, slovesné i politické. Tím by bylo právě učiněno tak zadost požadavku, jejž klade Carlyle na dějepis a jejž aplikoval Hennequin i na dějepis literární a nebylo by zapomenuto ani sociálního momentu ve vývoji historickém. Po stkvělém vzoru podobné práce, jejž arcif bez allur vědeckých a odbornických postavil Goethe ve »Wahrheit und Dichtung« následovalo několik pokusů o velkou vědeckou monografii, jež by zachycovala nejen veškeré snažení líčené individuality literární, nýbrž i celý souhrn znaků národní síly tvůrčí bytostí onou se projeviší. Od Danzelovy slibné práce »Lessings Leben und Werke« (1849), jejíž ucelení a vnitřní vytříbení přerušil trudný konec mladistvého autora a od kovového pomníku německého humanismu »Ulrich von Hutten« (1858), jejž s kritickou břitkostí a filosofickou hloubkou vystavěl dnes příliš podceňovaný D. Strauss, dospěla vědecká monografie německá až k Justiho »Winckelmannovi« (1866), v němž vytvořen vedle nezapomenutelného portretu »římského antikváře« i sytý a uchvacující obraz novohumanistické renaisance věku 18. Přes R. Haymova »Herdera« (1880) postoupeno až ku »G. E. Lessingovi«, jejž ve všech slavných bitvách za nový názor a v celém hrdinství životním i vědeckém, v massivním rámci 18. věku čtvrtstoletí po bědném Danzelovi s oslepující plastikou vylíčil přední ze žijících germanistů E. Schmidt: Goethe, Schiller a Luther čekají dosud na podobné grandiosní pojetí a spracování.

Umění vědecké monografie v rámci biografickém u Němců vyvíjí se v prudce stoupající linii, neposlední zásluha o to náleží obrovitému dílu »Allgemeine deutsche Biographie«, jež vycházejíc po pětadvacet let přineslo v 45 velkých svazcích (redakcí R. sv. pána z Liliencronů) více než 28.000 životopisů osobností, jež v kulturní rozvoj Německa zasáhly. Ne všichni spolupracovníci dovedli stvořiti v každé biografii dílko umělecké, ne všickni chápali, že většina umělců a myslitelů stvořila nejtypičtější a nejrázovitější výtvor ve vlastním životě a intuice, jíž jest potřeba k vycítění »umění žíti« nebyla údělem všech; ale »Allgemeine Deutsche Biographie« náleží přece zásluha za velký kus pokroku, nemenší než rozvoji vědy jednající specielně o Goethovi, z níž monografické studium vůbec se učí a nové podněty hledá.*)

V omezené míře lze i na české literatuře studovati rozvoj techniky monografické v rámci životopisném. Po diletantském a libovolném pokusu J. E. Sojkově »Naši mužové« (1862) postoupeno k horlivému

*) V rámce článku našeho slušel by stručný alespoň přehled »filologie Goetheovské«, ale musíme-li vůbec resignovati na dotčení se otázek specielních, jest nám spokojiti se i tuto pouhým jen jménem.

sbírání biografického materiálu, jehož suchá a jednotvárná snůška najde se nejen ve všech ročnících »Časopisu musea království českého«, nýbrž i v J. Jirečkově »Rukověti k dějinám literatury české do konce XVIII. stol.« Jakési zpracování podává A. Rybička v »Předních křísitelích národa českého« (1883) formou spíše archivářskou a matriční než literárně historickou; Rybička, jehož sběratelské činnosti nechceme podceňovati, neměl smyslu pro literaturu a její ideje a ani jedenkráte se nepokusil užíti cenných dat jako dokumentů duchovního života; jak dobrý tento stařeček klouzal po povrchu líčených předmětů, vyjadřuje jeho vlastní charakteristika, jíž v chvílích, kdy odkládal nesmírnou svou skromnost, označoval svou práci: »Český Plutarch". Nedostatkem chápavosti pro styl života a pro vlnění duševních proudů evropských strádá i nejdokonalejší monografie tohoto údobí: V Zeleného »Život Josefa Jungmanna« (1873), vynikající nad práce Rybičkovy zaokrouhleností a přimýkavou ucelenosti. Nové síly a nové aspiraçe ztělesňuje řada nedávných monografií mladší naší školy literárně historické: dáti totiž vyrůsti postavě spisovatele z půdy a ovzduší jeho doby, studovati na něm ideje jeho vrstevníků, zařaditi jej v duševní život evropský a užíti při tom údajů biografických jako dokumentů: význačny jsou hlavně v této příčině L. Čecha hennequinská studie »K. Světlá« (1892), J. Jakubce »Antonín Marek« (1896), J. Vlčkův »P. J. Šafařík« (1897) a H. Máchalovy »Snahy F. L. Čelakovského o obnovu české literatury« (1899), v nichž všech lze tušiti šťastné náběhy k budoucímu biografickému dílu uměleckému.

Leč ani pojítko vynikající jednotlivé osobnosti nepostačuje k odstranění obtíží kladených sporem sociálního a individualistického názoru dějinného; jsouť údobí, jež nevyznačuje jediné velké jméno, jež se tříští o spoustu průměrných a nepatrných osobností a jichž produkce podobá se pyramidě sestavené z nesčetných knih, z nichž všecky se ztrácejí v dojmu nepřehlednosti, a z nichž ta, jež tvoří vrchol pyramidy tratí mnoho, nepojímá-li se v souvislosti s ostatními. Tu by nejspíše byla na místě methoda Tainova, neboť tam, kde literatura jeví se pouhým plodem společnosti a masy, mizí pravdivost theorií o umělci reku a aktivním činiteli. Ale dnes, vystřízlivělí po opojení methody Tainovy a upjatí příliš specielními případy sahají literární historikové k prostředku, jehož užití ve všech údobích a u všech národů s úspěchem se potkává a jenž po vystříbení snad bude podkladem methody zítřka. Vylíčení doby a prostředí, z něhož literatura vychází, obraz politických i sociálních poměrů, jež ji determinují, pokus psychologie národa, jehož jest zpovědí, přehled hospodářského rozvoje, jímž jest podmíněna — to vše tvoří podklad, na němž buduje se dále. Tato půda, z níž vyrůstají samostatné individuality, bude líčena způsobem, jemuž učil Taine, přesností, jejíž byl mistrem a sytými barvami, jimiž jeho paleta stylová byla tak bohata. Tu naváže historik literární tam, kde historik politický ustal, tu splatí daň, jíž ukládá mu druhá polovina jména jeho povolání. A když přišel až k okamžiku, v níž umělec tvůrčí se rodí, když dočkal se a dopracoval chvíle, kdy shluk přiměřených okolností dává vznik bytosti

básníkově, opouští cestu, jíž učil Taine kráčeti, neb dnes jest mu umělec více než znakem.

Tu postoupí k studiu individuality umělcovy, pokud ta se jeví jeho dílem a nikoliv v poslední řadě jeho životem, studuje jeho techniku, a nezapomíná ani jeho sudby. Studium jeho slovníka, jeho stilu, jeho metriky jest prvním požadavkem, a věda filologická dochází svého práva. Jemné odhady a subtilná pozorování, jež činí Hennequin ve »Vědecké kritice« a exaktní zkoumání a šetření, jež jsou obsahem Schererovy »Poetiky«, jsou tu více než pokyny a návody. Byla-li linguistika vodítkem při studiu formy vnější, bude nutno obrátiti se k srovnávací literatuře látkové tam, kde jedná se o vystižení formy vnitřní. Historie filosofie a historie kulturní přistoupí jako vědy pomocné v okamžiku, kdy ideový svět autorův stává se objektem rozboru. Svět spisovatelův takto z různých hledisek objasněný a analysovaný, uvede se v poměr se světem repraesentovaným současníky a dobou vůbec. Synthesa psychologická zbudovaná na odhadech a úsudcích analysou formy i obsahu daných a podepřená obrazem biografickým, vyjádří to, co odlišuje autora od doby a co povznáší jej nad průměr její, bude zároveň i evidentním znakem jeho síly a samostatnosti. V ní bude nový pokrok proti methodě Tainově, jí bude splněno desiderium tkvící na rtech zastanců individualistického pojímání dějin. Tu zachycen a vystižen bude obraz lesa, smíme-li sáhnouti k všednímu tomu srovnání, i se vší záplavou temné zeleni, se vším vzduchem, který jej obestírá, se vší půdou, v níž jeho kořeny jsou zapuštěny a odkudž čerpají mízu a život, ale nezmizí ani vrcholky stromů vyčnívajících a tyčících se nad větve ostatních, nezmizí podivuhodní tito jedinci, jichž výjimečností hvozd nové a jiné nabývá povahy.

Složitost a spletitost úlohy té, vysilující její namáhavost, předpokládající odvahu i vytrvalost, příkře kontrastuje s požadavky, jež činilo minulé století na literární historii. Sloučení učence i umělce, filosofa i básníka nesou s sebou nové snahy a cíle vědy literárně historické, schopnost analytická i synthetická jest tu podmínkou zdaru: lidstvo, jehož bedra klesají pod tíží bolestných otázek a problémů, chce, aby i ti, již budou psáti dějiny jeho myšlenek a snů, měli sílu a víru, bez níž nelze dočkati se nového rána.

Z nových básní A. Sovy.

Přípravy k Zítřkům.

Náš celý život je slavnou přípravou k něčemu velkému:
dnes toužit snem smutným po zítřejším vzešlém slunci,
po myšlence, která vzpne křídla do šířky rozmáchnutá,
po zbraních, jež vtiskneme zítra do rukou čekajících . . .

A každým Včerejškem umírá zápas planý
a prázdnota dnů a večerů nuda a marnost nocí.
Sny včerejší vlékly se po cestách, zamřížovaných pevně
a nebyly nikdy tak silny, by přežily zas den dnešní.

Oh, velkým básníkem všech já zatoužil býti snílků,
na zítřejší výpravy kteří se z večera připravují:
při západu loučit se se starou zemí, se zšeřelým městem,

i s vlněním podél přístavu, s ponurou, zamlklou věží
i s výskotem opilých lodníků na lodích schystaných k plavbě, —
— tak stále se loučit večer a nikdy nevyplout z rána . . .

Slunce na cestách cizími krajinami.

Vsí tolik zamlklých uniklo, tolik měst v dálce minulo,
a tolik barevných skvrn se zamihlo, splynulo, zhynulo,
les, vody a háje březové
a obří věže a hory sněhové
na dalekém obzoru.

Hned nových měst brány vrou v slunci a na všem pel pohádkový
a zase s bohem! kam vlak nás ponese dále?... kdo ví?
Ta města století stará
jsou sluncem prováta z jara,
jich věže stříbrný hrot
do tichých vnořují vod.

Kraj níží se . . . průplav spí tich. A domky drobounké, z nich
se rybáři mračící dívají k čeřenům na březích . . .
Kraj snížil se, lesy jdou
zamlklou roklinou,
lesy jdou, daleké lesy jdou,
slunce v nich sotva zahýří nesmělou hrou . . .

A za lesy město zas . . . dívky jdou z bran a milenci vedle nich
tak zavěšeni a v zamlklém štěstí.
A slunce si hrá na nesmytých všedních dnech jejich prstů a pěstí,
tak jako v růžových květech a v kaštanů pních,
jež prchají na hlavy snědých dětí,
tak sněť za snětí
a v rozpustilý jich smích . . .

A jiné len modrý plely bzučíce píseň ztlumenou
a ramena snědá měly, pod plavým sluncem tvář ruměnnou
a srpy se vedle blyštěly,
ráz na ráz vesele svištěly,
tu píseň předouce k pučícím klasům
a k altovým hlasům . . .

Jich plachá lalala jásala, jak horských by polí dech nassála,
a zpívala, blýskala, výskala,
zdi domů se se sluncem mazlily
a břízy a vlny a pahýly
a vody se zlatem nalily . . .

A zpívalo Slunce: Já jedině jsem,
to dítě mé dnešní je den a zahřívá zem.
Kdo dneska jej nebude chtíti líbat?
A k jeho ňadrům se shýbat?
Jej ve svých slabých rukou zakolíbat?
Ty jeho divoké tance a víření rozechvěné
a polibky vášnivé, pálící, na vody plochami hozené
jak celé ostrovy zlatých ptáků by v rovinách usedaly,
a šlehali zobci zlatými a křídla pozdvíhali . . .

Odměna . . .

Za veliké lidské bolesti, za každé veliké dychtění
ty Nejvyšší, mstil jsi se ubohým smrtelníkům,
za každou hrst urvaného rozdroleného zlata,
z tvé řízy již ukradl člověk ve chvíli tvůrčí . . .

Před člověkem tajemné, věčné a všecko nekonečné
se úlisně skrylo. Vše svádí svým zakuklením,
klíč k Neznámému je ztracen, uzavřen v tajemství všeho,
ba ještě jej nevynes' nikdo ze zjevení fragmentárních . . .

To věčné, to tajemné skrylo se . . . Mnohdy však poznáš
i neklid i zlobu i bouřící vášně se často valit
pod maskou odvěkých pořádků v osudech lidských.

Zem Odpovědí se vyhýbá Otázek smutné Zemi . . .
Leč Pokoj je odměnou srdcím, jež konečně umdlely ptát se
a o zlaté lupínky okrádat řízu Neznámého.

Zakleté hory.

Hoří země sluncem, hoří,
smích zní z měst a vsí a moří.
Radosť zpívá odněkud.
Je to přelud? Echo? Blud?

Hory na severu kdes
vysoké já zvětřil dnes.
Radosť? Proč tam nevnikla?
nezavýskla? nevzlykla?

Vřeten hluk a stavů šum
věčně zpívá poutníkům.
Že ti bídní nejdou spát?
O čem se jim mělo zdát?

U strojů a u vřeten
pomalu se jasní den.
Zda-li radost přijde dnes?
Hluboký zda zjasní les?

Vřetena se točí dál,
dýmají vsi v prostřed skal.
Srazná stezka ticha je.
Smutek civí do kraje.

Sloky.

Za trochu smutků prodal jsem svou ironii,
že všemu kolem spícímu se smála.
Teď v hnízdo její prázdné dal jsem krotkou zmiji,
druh veselosti poťouchlé . . . Leč nezahřála . . .

Vím, včera mákem rudým květlo mládí
a drze křičelo modravým vzduchem.
Dnes odvar zralých plodů jaksi chladí,
zdřímnutí veselé prochvívá duchem, —

bez šíjí shrbených, bez podlých tváří,
bez pláštů děravých, z nichž cáry vlají,
bez vycíděných fraků v krotké záři
ulice rozumné mi připadají . . .

Svět celý otázkami rozzvučen . . .

Důvěrná chvíle cos chce vyzvědět.
Vše nepovím však, cos chci ukrývati.
V rozletu křídel nelze zadržet.
Nepovím, nechci . . . Dřív chci vyzvídati . . .

Vše povědět . . . ne, nechci . . . dřív se ptát,
chci naslouchat a chci se zraky vpíjet,
chci bytostí svou všecko pronikat,
a města, oblaky a moře míjet.

A let můj bouřný, křídla šumící
chtí střásat rosu zlatou po údolí;
vše kolem pohádkou je zvučící,
až oko mdlé a vzmachem tělo bolí,

tak chci se stále ptát, jen ptát a ptát
ptát se, ať pláčem nebo prudkým smíchem,
oblaků, ptáků, stromů, trávy z lad,
ptát se ať pravdou, lží či sladkým hříchem.

Svět celý otázkami rozzvučen
se v demonických symfoniích tratí, —
a já zas, — věčně nejsem nasycen,
a ptám-li se, výš vzlétám do závratí . . .

Oh, povědět vše . . . Nevím ještě dost,
bych křídla svěsil, used', moudrý, sdílný
a neptal se již. Zamyšlený host
tisíci otázkami živ a silný,

snad vyzvím posléz vše, až najednou
se s hlínou spojím přátelstvím k ní věčným.
Pod zemí ticho, ticho nade mnou,
a času dost k snům o všem nekonečným . . .

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z Diaboliques Barbeye d'Aurevilly. (Pokračování.)

»Ale to jest strašné, co nám pravíte,« vyrušila jej náhle baronka Mascranny rozčileným hlasem pobouřené poctivosti.

Všechny paní, jež poslouchaly (a bylo mezi nimi asi několik znalých těch tajných slastí), pocítily při posledních slovech vypravovatele něco jako zachvění na vlastním těle. Pozoroval jsem to na nahých ramenou hraběnky Damnagliové, sedící přede mnou. Tento druh nervosního zachvění zná každý a každý jej pocítil. Poeticky se tomu říká: »smrt po mne sáhla«. Byla to tedy pravda, jež po nich sáhla?

»Ano, odvětil vypravující, jest to strašné, ale což není to pravda? Povahy, jež srdce na dlani nosí, nemohou si ani pomysliti, jaké radosti užívají v pokryteckém ústraní ti, kdož dovedou žíti a dýchati s larvou na obličeji. Přemýšlíme-li však o tom, chápeme, že jejich city mají skutečně palčivou hloubku pekla. Nuž, co na tom, vždyť peklo jest propast nebe. Slovo »pekelný« či »nebeský« praví o síle radostí totéž, totiž že to jsou stavy nadpřirozené. Paní de Stasseville byla snad z tohoto druhu duší? . . Neobviňuji jí, aniž ji hájím. Vypravuji její historii tak, jak umím, hraběnku ostatně nikdo neprohlédl, a snažím se vysvětliti si ji methodou Cuvierovou. To jest vše.

Ostatně jsem tehdy bytost hraběnky du Tremblay tak neanalysoval, jako nyní to činím na základě upomínky v paměť mojí tak vryté, jako hluboké stopy onyxového pečetítka vryté v měkkém vosku. Teprve mnohem později jsem tuto ženu chápal. Všemocná vůle, již jsem v ní odkryl reflexí teprve tehdy, až mne zkušenost poučila, jak velice jest tělo odlitkem duše, více již nebouřila a neznepokojovala tuto bytost v klid svých denních návyků se pohrouživší, jako vlna nečeří a neznepokojuje mořský záliv pevně sepjatý svými břehy. Kdyby nebyl se objevil Karkoel, tento důstojník anglické pěchoty, jejž krajané jeho přemluvili, aby šel protrávit svůj poloviční žold do normanského města, zasluhujícího býti městem anglickým, nebyla by naše slabá a bledá posměvačka, již nazývali žertovně madame de Givre (jíní), sama nikdy nezvěděla, jak velitelskou vůli chová ve své hrudi roztaveného sněhu, jak říkala sl. Ernestina de Beaumont, se které se však vše morální tak smekalo, jako s nejtvrdšího vrcholu polárního ledovce. Jaký dojem učinil Karkoel, když přišel? Zda rázem pochopila, že povaze jako její, znamená silně cítiti tolik co chtíti? Strhla-li ona svojí vůlí muže, jenž na pohled nedovedl nic jiného milovati než hru? Kterak dovedla zapříst důvěrnost, jejíž nebezpečím uniknouti jest na venku tak těžko? Samá tajemství, jimiž také na vždy zůstala, na něž teprve mnohem později přicházeli, ale jichž koncem roku 182. nikdo ještě ani netušil. A přece v tuto dobu dlouho již asi upřádal se román, v jehož možnost by nikdo nebyl věřil, upřádal se v jednom z nejtišších paláců tohoto města, ve kterém byla hra nejdůležitější věcí každého dne a každé noci, za mlčenlivými žaluziemi a vyšívanými musselinovými záclonami, za čistými elegantními, jen do pola zdviženými závoji klidného života. Ano v tomto životě bez chyby, bez vady, spořádaném, posměvačném, až chorobně chladném, ve kterém se zdál býti duch vším a duše ničím, odehrával se román. Byl skutečně zde, a život ten rozhlodával pod zevnějškem slušnosti a dobrého jména, jako červy tělo člověka dříve ještě, než zemře.

»Jak ohavné porovnání!« poznamenala opět baronka de Mascrany. »Moje ubohá Sibyla měla skoro dobře, že nechtěla poslouchati Vaši historii. Dnes večer máte vskutku ošklivé nápady.«

»Mám přestati?« odvětil s potměšilou dvorností a s nádechem filutářství, jako ten, kdo jest jist, že vzbudil zájem.

»Hleďme,« odvětila baronka, »měli bychom nyní zůstáti plni očekávání v polovici historie?«

»To by také bylo příliš nudné,« pravila sl. Laura d'Alzanne, stáčejíc svoji krásnou dlouhou kadeř kovově černého lesku, nejunylejší obraz šťastné malátnosti, s půvabným zděšením své ohrožené bezstarostnosti.

»A k tomu, jaké zklamání,« dodal vesele doktor. »To by skoro vypadalo tak, jako kdyby holič jednu polovici obličeje vám oholiv klidně zavřel břitvu a dal vám na srozuměnou, že dále to nejde.«

»Ujímám se tedy zase slova,« začal vyprávět s onou prostotou vyškoleného umění, jež záleží především v tom, zůstati v pravý čas hezky v ústraní. R. 182. byl jsem v saloně jednoho z mých strýců, starosty onoho městečka, o kterém jsem vám vyprávěl, že nechtělo ani slyšeti o vášních a dobrodružstvích; ačkoliv tenkráte byl slavnostní den, svátek krále, den sv. Ludvíka, vždy velice slavený těmito nesmiřitelnými emigranty, politickými kvietisty, jež vynalezli mystické slovo čisté lásky: »Vive le roi quand même!, nedělo se v saloně nic jiného než co se tam dálo každý den. Hráli v karty. Prosím za odpuštění, že mluvím o sobě, svědčí to o špatném vkuse, ale není pomoci. Byl jsem jestě mladíček. Ale, díky zvláštnímu vychování, tušil jsem více o vášních a světě, než se obyčejně v tom věku tušívá. Podobal jsem se spíše některé z mladých zvědavých dívek, jež zvídají, naslouchajíce u dveří a mnoho o tom blouzní, co tam slyšely, než gymnasistovi hodně nemotornému, jenž nic jiného ještě neviděl, než co jest v jeho školních knihách. Toho večera sešlo se v saloně mého strýce celé město a jako vždy, — neboť od jakživa bylo to stejné v této společnosti mumií, jež se nezbavovaly svých obvazů, leč šlo-li o karty — společnost ta rozdělila se ve dvě polovice, v tu, která hrála, a v dívky, jež nehrály. I ty dívky byly jako mumie, řadíce se jedna vedle druhé v katakombách celibátu, ale jejich obličeje zářice v bezúčelný život a dýchajíce svěžestí, aniž mohly koho oblažiti, okouzlovaly mé chtivé zraky. Mezi nimi byla snad jediná sl. Herminie de Stasseville, jíž dopřával osud věřiti v zázrak možného manželství z lásky. Nebyl jsem ještě dosti stár, anebo byl jsem již příliš, než abych se byl mohl přidružiti k roji těchto dívek, jichž šuškání bylo občas přerušováno smíchem buď hlasitým, anebo po tichu utajovaným. Mučen palčivým ostychem, jenž jest zároveň rozkoší i strastí, hledal jsem útočiště a usedl vedle krále »šlemu«, našeho Marmora de Karkoel, jemuž jsem byl velmi nakloněn. Přátelství mezi mnou a jím býti nemohlo. Ale city mají svoji tajemnou hierarchii. Není nic neobyčejného u mladých ještě nedospělých bytostí ona náklonnost, jež nedá se vyložiti ničím určitým a zřejmým, ale jež prostě praví, že mladí lidé potřebují vůdce jako národové, jež přes to, že již dlouho žily, zůstávají vždy do jisté míry dětmi. Kdyby na mně bylo záleželo, byl by mým vůdcem Karkoel. Přicházel často k mému otci, vášnivému hráči, jako všickni lidé této společností. Karkoel prováděl často se mnou a mými bratry tělocvičné hry a rozvíjel před námi takovou sílu a svižnost, že se to zdálo skorem zázrakem. Jako vévoda d' Enghien

přeskakoval řeku sedmnáct stop širokou. Již to bez odporu svůdně lákalo mladé lidi, jako byli my, vychovaní pro stav vojenský; ale to nebylo tajemstvím mé příchylnosti ke Karkoelovi. Není pochyby, že působil na moji obraznost onou mocí, již zvláštní bytostí uchvacují bytosti rovněž zvláštní, jen sprostota chrání od vyšších vlivů jako pytel vlny chrání od dělových kulí. Nedovedl bych říci, jaké fantasie jsem upřádal na jeho čele, jež zdálo se býti zhněteno z oné massy, již akvaleristé nazývají sienskou žlutí; jaké v jeho temných očí s krátkými klapkami; jaké v těch stopách, vrytých neznámými vášněmi v obličej tohoto Skota jako znamení na údech odsouzence, lámaných kolem katovým; a především na rukou, zchoulostivěle civilisovaných rukou tohoto člověka, na nichž divoch přestával v zápěstí a jež dovedly kartám dáti pružný let, podobající se vířícímu plamenu, což Herminii uvádělo tak v podiv hned od prvopočátku, co jej spatřila. Toho večera byly v rohu, kde stál stůl, u něhož se hrálo, žalusie jen z pola spuštěny. Partie hry byla chmurná jako pološero, ji zalévající. Byl to whist neilepších hráčů. Methusalem markyzů, p. de Saint-Albans byl partnerem Marmorovým. Partnerem hraběnky du Tremblay byl chevalier de Tharsis, důstojník v pluku Provence před revolucí a rytíř řádu sv. Ludvíka, jeden z těch starých kavalírů, jakých dnes už není, mužů, jež překlenuli dvě století aniž proto byli kolosy. V jednu chvíli, když paní Tremblay de Stasseville učinila rukou pohyb, aby sebrala své karty, z jedné hrany diamantu, třpytícího se na jejím prstě, zasršela z pološera vrženého ze žaluzie na zelený stůl, jenž zdál se tím zelenějším, výheň jisker vylouzených z kamene, žádným lidským uměním nenapodobitelná, a zraky až oslepující bílým, elektrickým zážehem jako blesk.

„Eh! eh! co tu tak blyskotá?« tázal se tenkým hlasem chevalier de Tharsis, jemuž se třásl hlas tak jako jeho nohy.

»A kdo tu kašle?“ současně děl markýz de Saint-Albans, vytržen strašlivě suchým kašlem ze zahloubání ve hru, a obraceje se k Herminii, ana vyšívala límec pro svoji matku.

„To můj diamant a moje dcera,« odvětila s úsměvem na tenkých svých rtech hraběnka du Tremblay odpovídajíc na ráz oběma.

»Bože, máte to krásný diamant, madame!« pravil chavalier. »Neviděl jsem ho posud tak zářit jako dnes večer; i poloslepého by přinutil viděti.« Za těch slov byla hra ukončena a chevalier de Tharsis jal hraběnku za ruku: »Dovolíte?« praviv. Hraběnka stáhla zvolna svůj prsten a vrhla jej před chevaliera na stůl.

Starý emigrant jej prohlížel, obraceje jej před svým okem jako kaleidoskop. Ale i světlo má své náhody a vrtochy. Splývajíc po hranách kamene, nevyloudilo z něho novou pršku pestrobarvou, podobnou prvé, jež tak náhle z něho vytryskla.

Herminie vstala a otevřela žaluzie docela, aby denní světlo zplna padalo na prsten matčin a bylo možno lépe oceniti jeho krásy. A na to usedla, loktem se opírajíc o stůl a prohlížela spolu duhobarvý kámen; ale opět se ohlásil kašel, kašel sípavý, jenž jí krev

vháněl do lící a do ruda barvil čistou, perleťovou běl kolem jejích krásných modrých očí.

»Kde jste ulovila, mé drahé dítě, tento strašný kašel?«, tázal se jí markýz de Saint-Albans, více zaujat dívkou než prstenem, diamantem lidským než diamantem nerostným.

»Nevím, pane markýzi«, odvětila s bezstarostností mládí, jež má ještě věčný život před sebou. »Snad když jsem se večer procházela kolem rybníku v Stasseville.« V tom okamžiku byl jsem zaražen spatřiv skupinu, již ostatní čtyři tvořili. Rudá záplava západu rozlila se do pokoje otevřeným oknem. Chevalier de Tharsis prohlížel diamant; p. de Saint-Albans Herminii; k pí. du Tremblay Karkoela, jenž roztržitě se zadíval na svoji trulovou dámu. Co mne však především zarazilo, byla Herminie. Růže stassevillská byla bleda, bledší než její matka. Nach umírajícího dne, jenž rozléval svoje světelné odrazy po jejích bledých lících, činil z ní podobu oběti, jejíž obraz zachycovalo zrcadlo jako polité krví.

Najednou mně mrazivé projelo nervy a nevím ani jakým zdrcujícím a mimovolným vybavením představ, zpomínka mne schvátila s neodolatelnou silou idei, jež obludně oplodňují pobouřenou myšlenku, zpzznivše ji.

Bylo tomu kolem čtrnácti dní. Jednoho jitra jsem vešel k Marmoru de Karkoel. Zastihl jsem jej samotného. Bylo ještě záhy. Žádný z hráčů, jež obyčejně na dopoledne přicházeli, tu posud nebyl. Když jsem vešel, stál u svého stolu a zdálo se, že je velice zaujat choulostivou prací, vyžadující nejvyšší pozornosti a velmi jisté ruky. Neviděl jsem mu do obličeje; hlava jeho byla skloněna. V prstech své ruky držel malou lahvičku z čehosi černého a lesklého, podobného ulomenému konci dýky, a z malinké té lahvičky po kapkách ronil nevím jakou to tekutinu do otevřeného prstenu.

»Co u ďasa konáte?« otázal jsem se jda k němu. Ale on na mne zvolal velitelským hlasem: »Ani o krok dále! zůstaňte, kde stojíte; třásla by se mi ruka a to, co právě konám, jest daleko nesnad nější a nebezpečnější, než na čtyřicet kroků rozbiti zátku z pistole, jež ohročuje nebezpečím, že se roztrhne.«

Byla to narážka na událost, přihodivší se před nedávnem. Bavili jsme se totiž střílejíce z nejhorších bambitek, jichž jsme se mohli dopíditi, a sice proto, aby dovednost střelce lépe vynikla při chatrné zbrani, a byli bychom si málem rozbili hlavu roztrhnuvší se hlavní pistole.

Podařilo se mu nakapati neznámé tekutiny, již naléval ze štíhlého hrdla lahvičky. Po té zavřel prsten a vrhl jej do jedné ze zásuvek svého stolu, jako by jej chtěl přede mnou ukrýti. Pozoroval jsem, že má na obličeji skleněnou masku. Otázal jsem se žertem: »Ode kdy se zabýváte chemií? Či jsou to prostředky, aby se ve whistu neprohrávalo, co tu vyrábíte?«

»Nevyrábím nic,« odvětil mi, »ale co jest tu uvnitř (a pozdvihl černou lahvičku) jest lék ode všeho. To — doložil s chmurnou žer-

tovností země sebevrahů, odkud pocházel, — jsou znamenané karty, se kterými na jisto vyhrajete na osudu partii poslední.«

»Jaký druh jedu?« otázal jsem se, vzav lahvičku do ruky, jejíž podivná forma mne vábila.

»Jest to podivuhodný jed indický,« odvětil, snímaje masku. »Pouhé vdechnutí může býti smrtící, a nechť jakýmkoliv způsobem ho užijete, nezabíjí-li hned, ničeho neztrácíte prodlením; účinek jeho jest rovněž tak jistý jako skrytý. Otravuje znenáhla, skoro loudavě, ale neomylně všechny zdroje života, pronikaje je a vyvolávaje v orgánech, na něž se vrhl, nemoci obecně známé, jichž symptomy zjištěné vědou rozptylují podezření a vyvracejí předem obvinění z travičství, kdyby obvinění takové bylo učiněno. V Indii se vypravuje, že jej žebraví fakirové připravují z látek velmi vzácných, jen jim známých, jichž nelze nikde jinde najíti než na planině tibetánské. Spíše rozvazuje vlákna života než aby je trhal. Tím hodí se především k indickým apatickým povahám, jež milují smrt jako spánek a ukládají se k smrti jako na lotosové lože. Ostatek jest velmi nesnadno si jej opatřiti. Kdybyste věděl, co jsem vynaložil, abych tuto lahvičku dostal od ženy, jež říkala že mne miluje! . . . Mám přítele, jenž byl jako já důstojníkem v anglickém vojště a se mnou se vrátil z Indie, kde pobyl sedm let. Ten sháněl se po tomto jedu s rozpálenou žádostí anglické fantasie a co to jest, uhodnete teprve později, až budete starší. Nuže, nikde se ho nemohl dopídíti. Koupil a draze zaplatil bídný padělek. Mrzut psal mi z Anglie a poslal mi jeden ze svých prstenů, žádaje, abych tam nalil několik kapek tohoto nektaru smrti. A to jsem právě konal, když jste vešel.

To co vyprávěl, mne nepřekvapovalo. Lidé jsou již tací, že beze zlého úmyslu a bez špatného pomyšlení chtějí u sebe míti jed právě tak jako zbraně. Schovávají u sebe prostředky zmaru jako lakomci schovávají bohatství. Oni praví: kdybych chtěl o život připraviti, jako tito: kdybych chtěl života užívati. Jest to stejné dětinské blouznění. Jsa ještě v onu dobu dítětem, měl jsem za věc docela přirozenou, že Marmor de Karkoel, vrátiv se z Indie, měl tento zvláštní jed, jakého vůbec nikde jinde nebylo a že měl mezi svými hanžary a šípy, přivezenými na dně svého důstojnického kufru, tuto lahvičku z černé hmoty, tuto krásnou hračku zmaru, již mi ukazoval. Když jsem si dosti naprohlížel tuto hezoučkou věc, hladkou jako achát, již snad nosila indická tanečnice uprostřed topasových svých ňader a jejíž porovatou hmotu napojila snad svým zlatým potem, odhodil jsem ji do jedné misky na krbu a více na ni nemyslil. (Dokončení)

Severní Morava.

Píše dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování.)

Kollorédov čítá 62 domků a 369 obyvatel, z nichž je 162 Čechů, 206 Němců a 1 žid. Ve skutečnosti je Němců asi 18% a Čechů 82%. Obecní zastupitelstvo je německé, úřaduje jen německy, k Čechům chová se urputně, pronásleduje české podruhy, shání děti do německé školy a voliče pro sebe drobením majetku. Roku 1884. zřízena tu byla šulfrajnem německá škola, která je dnes veřejnou, ač budova dosud patří šulfrajnu, který dodává také topivo, z části i jiné potřeby věcné, strojí každoročně vánoční stromek pro děti, obdaruje je vším možným, jen aby je udržel. Asi 40 dětí je českých, učitel Kropáček je český renegát. Mnoho lidu pracuje u Brassa, jiní dluží záložně »Bundu« peníze, Brass sám je tu čestným občanem, je majitelem dvou usedlostí, při volbách má v I. sboru 2 hlasy, v III. 1 hlas. Hasičský spolek je německý. Knihovnu založili zde bohoslovci olomúčtí a feriální klub »Haná«. Zajímavé byly obecní volby v lednu r. 1895, kdy česká strana sorganisovala se a pokusila se dostati správu obecní do svých rukou. V třetím sboru volebním volilo z 49 voličů 25 německy, 24 česky, takže zůstali Češi jedním hlasem v menšině, stejně padli jsme jedním hlasem ve sboru druhém Na sbor I. jako nedobytný se ani nepomýšlelo V II. sboru rozhodl proti nám Čech-odrodilec Antonín Žváček, voliv se stranou německou Agitace Brassem řízená byla strašná: bylo slibováno, vyhrožováno, podpláceno, barvíři a dělníci rozesláni byli do dalekých obcí (Benkova, Sobotína) s dopisy, aby v den volby tam byli zadržáni, pro některé řemeslníky české přijeli v den volby ráno němečtí rolníci z okolí, chtějíce je odvézti pod záminkou nějaké práce atd. Zmíněný učitel Kropáček, kostelník Níč a i zvolský kaplan (Čech) namáhali se, kde mohli, aby zadrželi pád němectví v Kollorédově, a farář Tesař veřejně ve škole káral českého nadučitele, že byl Čechům radou nápomocen! Při volbách r. 1899 padla naše strana opět, protože strana Brassova učinila si tu celou řadu umělých voličů jednak parcelací pozemků, jednak ohlášením fingovaných živností, a tak dlouho asi bude čekati Kollorédov na svoje vykoupení ze spárů Brassových. Je tu v malém znázorněn boj českého lidu na Moravě za práva jeho proti vlastní neuvědomělosti a proti převaze nepřátelského kapitálu. Vůdcem Čechů je tu nadšený lékař Berka, jemuž ochotně pomáhají našinci místní i ze Zvole. Přál bych si českého vítězství v Kollorédově už se zřetelem na budoucnost sousední Zvole, která jinak bude míti stále v zádech nebezpečného záškodníka.

Ze Zvole směrem k Zábřehu dospějeme asi za čtvrt hodiny do Theodorova, české obce o 55 domcích a 303 čes. obyvatelích, jež založena byla r. 1787. od kardinála olomúckého Ant. Theodora z Kolloredo-Wallsee zrušením panského dvora, však až do r. 1867. tvořila část politické obce Rájce. Teprve od tohoto roku jest samostatnou obcí, ač s Rájcem bezprostředně souvisí. V Theodorově mají své sídlo

pověstní škůdcové rolnického lidu na severní Moravě, parceláři selských usedlostí Čulík a Urban. Obec Rájec (dle lidu Rejc neb Réc) čítá v 56 českých a 2 německých číslech 326 Čechů a 7 Němců, a bylo to kdysi léno olomúckého biskupství, dle něhož pojmenoval se i šlechtický rod Rájeckých z Mírova. Tak zvláště kolem r. 1482 patřil Janu Rájeckému z Mírova, mezi léty 1535 až 1557 jeho synu Haškovi, a byl ještě r. 1640 zvláštním statkem lenním, jenž teprve později splynul v jedno s panstvím Mírovským. Školu má Rájec dvojtřídní českou, přifařen je do Zvole, stejně jako blízký Ráječek, jenž osudy své sdílel takořka společně s Rájcem. Nádraží Zábřežské stojí na území Ráječském. Spolků mimo sbor hasičský tu není, rovněž citelně se tu postrádá lidová knihovna, ač bylo by jí jak v Rájci, tak v Ráječku třeba. Několik jednotlivců je tu vyspělých, ale valná část lidu dosud tape v temnotě duševní i národní, a tak mnohého rolníka neodvislého předčí prostý dělník, odkázaný na práci tovární. Klerikalism má velmi dobrou půdu pro své snahy.

Asi 8 km. od Zábřeha na jihovýchod na pravém břehu Moravy leží obec Bohuslavice, čítající 596 českých obyvatel, kteří bydlí v 16 rolnických usedlostech, 3 chalupách a 52 domcích. Živí se hlavně rolnictvím a chovem dobytka, mimo to i pletením košů, košin do vozů z vrbového proutí, jehož tu po březích Moravy roste hojnost. Od r. 1885. má dvojtřídní školu českou a přifařena jest do blízké obce české Dubicka. Hasičský spolek (jako všude jinde) nemá národněosvětového významu. Feriální klub »Haná« dal základ pro veřejnou knihovnu, však knihy dlouho ležely nepovšimnuty u starosty, a kaplan dubický beze všeho odporu konal v ní klerikální censuru, vyloučiv knihy, jež se mu zdály nebezpečnými. Dělníci pracují jednak u Brassa v Zábřehu, jednak u Schmeisra ve Vitošově. Zmínky zasluhuje, že zdejší hostinský zabývá se pěstěním olšových sazenic, jež rozesílá daleko do Čech, Haliče a Rakous. Obec i obyvatelstvo je chudobné, půda kolem Bohuslavic je mokrá a bahnitá, a proti povodním musí se chrániti hrázemi. Omladina pořádá ráda divadelní představení, ale pravidelně s deficitem, jelikož ušlechtilá zábava tato se malé těší oblibě.

Na stupni ne mnoho vyšším stojí sousední farní obec Dubicko. Čítá 95 domů českých, 1 německý a v nich 740 obyvatel českých, 5 německých, kteří zabývají se rolnictvím a řemesly. Někteří rolníci mají i po 2 statcích, které repraesentují majetek 40—50.000 zl. Dělnictvo je ponejvíce zemědělské, jen něco málo pracuje u Šmeisra ve Vitošově. Dvojtřídní škola česká má přes 160 žáků, učitelé působí dle možnosti a sil svých ve prospěch národní. Farnost je veskrze česká, ale přes to působení kněží odchyluje se značně od smýšlení většiny lidu. Kněží zde přehlížejí otázku národnostní a za hlavní úkol svůj kladou si propagandu klerikální. Tím dostávají se ovšem do konfliktu s lidem, a kazatelna má jim býti místem, s něhož by zásady své do lidu vtloukali. Každý pokrokový list je odtud vyháněn, každé volnější slovo je stíháno jako beznabožské v tom přesvědčení, že dobrý lid zdejší dá si namluviti to, co chce »panáček« (kněz). Zdejší vzdělavací spolek »Tábor« míval kdysi zvučné jméno v obci i v nejširším okolí,

dnes má sotva 20 platících členů. Z časopisů mimo »Pozora«, »Nár. Listů« nejrozšířenější jsou klerikální »Kříž« a »Marie«. z knih pak krvavé romány. Knihovna školní a spolková (poslední asi o 500 svazcích jest dosti používána, ale mnoho knih v ní je ceny velmi pochybné. Obvodní lékař — Čech Klestil — ač dobrý člověk a upřímný vlastenec, postrádá energické iniciativy, aby národnímu životu zde udával rozhodný tón, aby stál v čele ruchu veřejného. Zlozvykem bylo do nedávné doby a i dosud je, že mnozí synkové posýláni jsou do Mohelnice na měšťanské školy německé, v čem vidí se vrchol vzdělání všeobecného; teprve v poslední době jeví Zábřežské gymnasium značnou přítažlivost. V době národního probouzení požívalo Dubicko daleko široko zvučného jména a dobré pověsti ve směru národním, dnes sláva minulá valně pobledla, což nejlépe viděti — jak jsem se už zmínil — na spolku »Tábor«. Smýšlení je v poslední době značně stísněné, každá myšlénka živější z rozmanitých důvodů tlumí se hned v zárodku, k čemuž přispívá i krise hospodářská, nedostatek peněz, ač dosud všeobecně se říká »bohaté Dubicko«. Roku 1900. zřízena tu byla Raiffeisenova záložna, pak rolnické a mlékařské družstvo. Chybou jest, že hospodářské spolky v Lošticích a Postřelmově jsouce vzdáleny, o Dubicko málo se starají, ač zájem o poučení jeví se dosti značný, což patrno jest při přednáškách, které se tu občas pořádají. Škoda že učitelstvo z různých důvodů nemůže volněji vystupovati, zvláště když fara o národní uvědomování se nestará, za to však často sítmě svárů rozsévá a cizím, kdož s nejlepšími úmysly sem zavítají, předem všelijaké činí překážky. Hudební kapela dubická jako hudba sokola zábřežského požívá velmi dobré pověsti v nejširším okolí, oč nemalá zásluha přísluší místnímu nadučiteli, a pořádá každoročně o Velikonocích koncert ve prospěch zábřežského gymnasia. Jest škoda, že Dubicko jest tak pasivní, a že v pokroku se značně opozdilo; ještě dobře, že živly a proudy sociálně-demokratické čeří poněkud stojaté vody tamní, že jich působením mnohý člověk učí se mysleti, a že nové myšlenky sem vnikají. Nechápu proto onen zuřivý boj, jenž se proti nim podniká, a nejméně už to, že každý, kdo přichází sem, aby duševní obzor lidu rozšířil, pokládán jest z fary za člověka obecnému pořádku nebezpečného. Jedinou překážkou, která tlumí pokrok, jest naopak klerikalism, což každý cítí, ale málo kdo odvažuje se říci, aby nebyl s kazatelny veřejně označen kacířem a neznabohem.

Vesničkou od Dubicka na východ ½ hod. vzdálenou je Svinov o 81 číslech a 547 českých a 2 německých obyvatelích. Je to zapomenutá stanice národní, ač leží těsně na hranici česko-německé a jest přifařena do německé Rohle. Má jednotřídní školu, která na podzim bude rozšířena na dvojtřídní a sbor hasičský, knihovna je ve stavu velmi chatrném, ač by zasluhovala podpory a rozšíření. Blízké obce Rohle, Nedvězí a Kamenné jsou německé, vlastně poněmčelé, neboť teprve po válce 30tileté byly nám odcizeny. Dnes vykazují již opět slušné menšiny české, hlavně Nedvězí (44 Čechů a 470 Němců dle úředního sčítání), a ani Rohle není tak německá, jak se jeví na venek. Tichá práce organisační může v dohledné době kliditi uspokojující ovoce.

Obec Hrabová od Dubicka asi čtvrt hodiny vzdálená čítá spolu s kolonií Vitošovem asi 696 obyvatel, z nichž je 25 Němců a sice 2 v Hrabové a 23 ve Vitošově (r. 1886) Rolnické obyvatelstvo jest zámožné, zastupitelstvo obecní uvědomělé, škola dvojtřídní česká. Stejně jako v Dubicku posýlají rolníci děti své na vyšší vzdělání do Mohelnice, teď po většině do českého gymnasia v Zábřehu. Spolky jsou tu tři: místní odbor Národní Jednoty pro východní Moravu, jenž však čeká dosud marně na své vzkříšení, čtenářsko pěvecký spolek »Boleslav«, založený r. 1885, a sbor dobrovolných hasičů, založený r. 1893. Knihovna spolková vykazuje asi půl třetího sta svazků, používá se hojně, rovněž časopisy pilně čtou a mnozí z rolníků pokoušejí se druhdy i o uveřejňování důležitějších zpráv místních. Společné práci rolníků podařilo se zříditi si rolnickou mlékárnu, která vykazuje se dobrým prospěchem. Pohoří u Vitošova obsahuje značné množství dobrého vápence, což vedlo k založení výnosné vápenky. Z rukou Němce Fr. Cerlicha přešla koupí do vlastnictví našince Buriánka, a vede ji po smrti jeho vdova, jsouc však odhodlána každé chvíle ji prodati. Jelikož daleko široko podobné vápenky není (Zábřežští Němci bérou vápno až z dalekého Raškova), a výnosnost je na dlouhá léta zajištěna, bylo by velmi nutno (i v zájmu národním), aby ji nějaký Čech opět koupil. Vítošov i Hrabová jsou dosti ohroženy tkalcovnou firmy F. Schmeiser & Cie. ve Vitošově a zábřežským Brassem, jenž pronajal před několika léty od knížete Lichtenštejna bývalý vítošovský a hrabovský rybník a změniv je v pole, rozšířil svůj vliv na obce tyto poskytnutím práce chudině Továrna vítošovská (majitelem firmy je Franz Schmeiser, Hubert Schmeiser, Otto a Gustav Brass) stává se značně nebezpečnou jednak Hrabové, jednak blízké Leštině. Tak ku př. abych uvedl doklad, chtěl její majitel zakoupiti od obce hrabovské část obecního pozemku na stavbu Obec odepřela, následkem čehož pohrozil dělníkům propuštěním z práce, a když přišli prosit, aby je v práci nechal, odkázal je na obec. Když prý obec proti němu se staví, ať jim také dá práci. Následkem toho srotili se dělníci a přitáhli na starostu s výčitkami, že jeho vinou připraveni byli o práci. Loňské volby obecní zavdaly příčinu řediteli továrnímu, aby zkoušel vliv svůj, vyvolány dvě strany, z nichž jednu továrna favorisovala. Ač zůstal vliv továrny bez výsledku, našlo se dosti lidí, kteří vědomky neb nevědomky byli Schmeisrovi po vůli. Jest vůbec chybou, že kastovnictví v obci teto je silně vyvinuto mezi sedláky a dělníky a mívá za následek ne zápolení věcné, nýbrž lichou řevnivost a boje osobní. To znáti jest velmi dobře ve spolku »Boleslav«, kde dělníci a rolníci stále se střídají v majoritě. V době poslední nechce ku př. žádný rolník býti členem spolku tohoto, že prý jsou tam samí mistři tovární a dělníci, ač titéž rolníci týmiž ústy pronášejí obavu, že Schmeisrovi mistři spolek ten poněmčí. A učitelé jsou jako zrní mezi mlýnskými kameny: jak projeví souhlas s názory některé strany, je zle u strany druhé. Otázka obsazení místa obecního písaře, stejně jako volby do místní školní rady rozvířily klidné mysle občanů hrabovských více, než rekurs továrního ředitele Kotta proti obecním volbám a časo-

pisy, které nechtějíce svár domácí rozdmychovati, odepřely další uveřejňování různých více méně osobních zpráv, div nebyly stiženy kletbou a vyhazovem. Poměry takové vrhají ovšem ne příliš pěkné světlo na obec zámožnou, která činí nárok na uvědomělou, a která za zády má nebezpečného škůdce. Již dnes mluvíme o možnosti školy šulfrajské ve Vítošově, ředitel tovární napovídá, že obecní hospodářství budou sledovati a kontrolovati, aby zamezily se různé nepřístojnosti. Nevím, co pravdy na tom, ale svědčilo by to o špatném pochopení obecní samosprávy, kdyby na naše hospodářské nesprávnosti poukazovati měl úhlavní náš nepřítel! Nevěřím tomu, ale povídá se o tom, a proto pokládám za povinnost svou zmíniti se o tom.

Na křižovatce dvou silnic (Zábřeh-Úsov a Zábřeh-Olešná) asi hodinu od Zábřeha a slabé půl hodiny od Hrabové leží obec Leština o 111 českých a 1 německém domku, v nichž bydlí 826 Čechů. Hlavním zaměstnáním je rolnictví a chov dobytka, jehož úspěšnost dána jest rozsáhlými lukami podél Moravy. Zde dosud udržel se zvyk, že po sklizni trávy vyhání se dobytek na pastviska luční, a poskytuje to často velmi pěknou podívanou. Mnoho lidu hledá výživu svou v sousedních továrnách (v Sudkově, Vítošově, Zábřehu) a v pletení košů z vrbového proutí. Dvojtřídní škola česká je značně přeplněna, působení nadučitele mimo školu je praskrovné, působnost kněží z Lesnice je negativní, ač v poslední době po odchodu bojovného kaplana Riemla poměry poněkud se zlepšily. Spolky má obec čtyry, a sice hasičský, bezvýznamný, ba přímo škodlivý veteránský, v zapomenutí zapadlý spolek čtenářský, a od r. 1897. místní odbor Národ. Jednoty pro východní Moravu v Olomouci, jenž pořídil slušnou knihovnu a opatřuje občanům i dosti časopisů ku čtení. Odbor tento jest od svého založení jedním z nejčilejších, a jeho výroční zprávy jsou vždy důkazem plodné práce. Tak abych podal příklad, vzal si odbor na starost zvelebení košíkářství založením vrbových plantáží. Zemědělská rada markrabství moravského udělila odboru 300 zl. subvence, obec propůjčila zdarma asi 10 mír pozemků, jež posázeny byly tisíci vrbových sazenic. Viděl jsem loni v létě plantáže, a mohu opravdu říci, že se mi akce ta velice zamlouvá, a že bude občanům k velkému užitku Dosavadní zdar posílil důvěru členstva v odbor, ač mnohdy naráží na strašnou neuvědomělost a netečnost. Doufam, že neustálé poučování poměry napraví. Reální majetek se hodně parceluje a jest následkem velikých požárů značně zadlužen. Horší než úpadek hmotný je demoralisace mravní, již zaviňují nejen továrny, ale hlavně alkoholism, který bují zde úžasně, a jest velkou překážkou všeobecného i národního pokroku. Že ve chvilích, kdy alkohol ovládá rozum, pášou se nejhorší nesmysly, toho dokladem je, že na př. veteránský spolek jmenoval nedávno čestným členem svým nejurputnějšího Němce, vítošovského Schmeissera. Kdo by se divil, že možny jsou pověsti o šulfrajnské škole v Leštině, uvážíme-li ještě, že místní činitelé o českou školu málo se starají, považujíce ji často za břemeno, a rozšíření školy ač již dávno je nařízeno, do budoucnosti stále oddalují. Několik lidí má dosti dobré vůle a porozumění pro pokrok, než většina zůstává

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

A. Sova: Ještě jednou se vrátíme. Kniha veršů z r. 1892—1899. (Naklad. Grosmann a Svoboda.) V neobvykle objemné této knize shrnul p. Sova to, co ze své veršové produkce od r. 1892 neuveřejnil v jiných knihách a k těmto rekapitulacím, které zdůvodňují titul knihy, připojil plody své nejnovější fáse, ukázky nových cest a nových tónů. Kniha objímá tedy celých posledních sedm let činnosti vzácného tohoto lyrika, je jeho knihou největší a nejbohatší a ukazuje jeho složitou lyrickou bytost v nejširším pokud jen možno rozvinutí všech sil. Při té dlouhé časové distanci, která dělí její verše nejstarší od nejposlednějších, je přirozeno, že nám bytost tuto ukazuje v toku vývoje, v různých etappách a na různých stupních umělecké práce. Vidím tu především velmi zřetelně tři takové etappy a básník sám je také tak pochopil, seskupiv v obsah knihy do tří hlavních oddílů. V prvém, nesoucím název společný s celou knihou, vrací se p. Sova ještě jednou do atmosféry onoho kvasu, jenž provázel jeho přerod z dřívějšího krajinového a realisticky-genrového lyrika do poesie psychické, symbolické, ethicky exaltované, sociálně-revoluční a věštecké. Tohoto druhého stadia není zde ještě dosaženo, ale nad prvým zapadá právě slunce. Atmosféra podobná té, jež plní jeho sbírku »Soucit a vzdor«, jenže kvasivější, složitější a raffinovanější. Rozklad starší prosté bytosti p. Sovovy tu už značně pokročil. Mluví tu sice ještě především věci zevního světa, krajina rozlévá nejjemnější paprsky své bohaté výmluvnosti, ale co z věcí a z krajiny mluví je již však víc a více duše, nejtenčí úponky jejích nálad, její nejtesknější a nejdelikátnější melancholie. Jsou tu celé škály tónů v těchto náladách, od chudokrevných a stonavých (na př. Mdlé března paprsky) až k jásotu radosti duše uzdravující se (Jasný den), od drobnokreseb krajinových, delikátních sice, ale přece jen kreseb vněška, až k pohádkově-hudebním jako je »Princezna Lyoleja«. Celkem tóniny, upomínající nejvíce na Verlaina, svou vlahou, sladkou melodičností, svým pláčem roztesknených houslí. Ale už zde cítíte, jak této stonavé, rozněžnělé duši lyrické rostou nové silné perutě. V básni »Kdo vám tak zcuchal tmavé vlasy?« ohlašuje již, že chce odplout a hledat »Nové království«. V oddíle druhém »Vybouřené smutky II.«, odděleném od prvého dialogovým intermezzem »Zasněný flirt«, plného vůně erotické tesknoty a mar-

nosti, pluje už básník se vzdmutými plachtami k neznámým břehům — citlivá psyche navléká si přes svá motýlí křídla těžký krunýř bezohledného bijce, snivý její zrak hoří krví a žlučí a ruka její práská důtkami nejjedovatějších sarkassmů. To je ona fáse p. Sovova, jak jsem se ji pokusil charakterisovat na těchto místech už před čtyřmi lety u příležitosti jeho »Vybouřených smutků«. Tento jejich variant nestojí nijak za nimi. co se týče prudkosti vzletu, hloubky perspektiv, zsinalosti koloritu, kypění černé krve, blesků nenávisti a opovržení — toho všeho, co vyznačuje p. Sovu, jak ho z posledních let známe, jakožto duši, uprchlou na »hory svých Snů« a měřící život tím nejvyšším a nejpřísnějším měřítkem. Té už není realita nic, krajina ztratila všecko kouzlo, jde o věci závažnější: rozehnat se k výšinám nejvyšší lidskosti, rozhlédnout se daleko do minula a budoucna, rvát se s lidskou bestií, chtít z ní udělat poloboha, svíjet se v bezmocném hněvu nad její zlobou a bídou, zuřit nad křivdou, plit na hloupost a pohodlné živoření. Je to ona známá poesie do grandiosna vypjatého pathosu a absolutního hodnocení, podrážděná, nedůtklivá, hlaholící slavně všemi zvony největších symbolických slov — poesie vzácného rozpjetí a hlubokého stápění se do šera čiročiré psychičnosti, ale pro všecky své uvedené vlastnosti také přespříliš mlžná, koloritu mimozemského, nočního a podzemního, místy až apokalyptického, často až příliš žlučovitá a otrávená. Je vysoká, velmi vysoká, ale nedospívá přece k nejvyšším vrcholům, těm, na nichž trůní zlatý olympický klid velikých umělců a jejich slitování s lidskou malostí a relativností. Soudce a odbojník má zde převahu nad básníkem, duch záporu nad kladnými lyrickými vzněty. Psychologický podklad celkem dekadenční, ale ne dekadence ve smyslu passivně-esthétského, sardanapalského »po nás potopa«, ale naopak dekadence sama sebe sociálně a ethicky uvědomující, soudící a pranýřující. V tom jsem už při knize »Vybouřené smutky« konstatoval v bytosti p. Sovově živel překonávající dekadenci a otvírající bránu dalšího vývoje. Tuto naději nalézám skvěle přímo splněnu v závěrečném oddíle knihy, nesoucím název »Údolí nového království«. »Vybouřené smutky II.« dospěly v »Rozechvění duše« krásné to básni sonettové formy, vyslovující celé ono samouvědomí dekadence:

»Pak když se rozednilo, viděla
poslední hrozny černé v blátě podél zdí.
Epocha dozrála zde, dokvetla, zde nelze zráti už víc.«

k závěru:

»Je třeba do šíří a do výší se rozmáchnout,
nad veleměsta Myšlének a nad přístavy Snů,
kde z milionu korábů hřmí pozdrav Slunci«.

Těchto několik veršů naznačuje celý jmenovaný obrat, celé ono radostné překonání úpadkovitosti. Básník sestupuje s výše tvrdých absolutností dolů

. . . »v údolí rodné, roztoužen znovu
po horkých srdcích a po hlavách budoucích heroů.«

Do duše přísného soudce a nedůtklivého horlitele vešla láska; mučivá složitost skrupulí ustoupila té prostotě srdce a víry, která jedině může učiniti člověka velkým a silným. Tím vším ohromně získal básník. Lyrika jeho, která před tím byla hrou fosforeskujících světel nad jedovatými bařinami rozkládající se kultury, plane nyní z půdy »nového království« v čistém, svatém plameni, jenž spálil v sobě všecek rmut a kal. Těžká, žlučovitá jeho krev rozjiskřila se a sevzdušněla, bolestná křeč obrátila se v hymnický tanec, misanthropický vzdor ve zbožnou oddanost. Rozvášněný prorok, jenž soptil dříve proti cizím modlám, jásá nyní, jako by se byl dočkal příchodu messiáše. Co způsobilo ten obrat? Zdá se, že básník je si vědom nějakého přímého takové vlivu, neboť praví na jednom místě:

»A jednou, když zoufal jsem již v severních metelicích,
kdos Velký přišel, pod svými větvemi spočinul zemdlen
a smilovav se, vyrval mne s kořeny při vzchodu slunce.«

A jinde:

»Loď, kterou jsem čekal roky, v obzoru zjevila se . . .
— — — — — — — — — — — — — — — — —
A Prorok, jemuž chci věřit, výmluvný, bos a bledý
se zjevil teď na pobřeží, krásný zrak oslnivý,
a zlato se přelévá ve stopách jeho. Vše sluncem hoří . . .«

A tak předstupuje před nás nejnovější Sova: hymnik vítězoslavného a ohnivého vzletu, mocného dechu, slavného lapidárního tónu, silný, zdravý, sladký a laskavý. A dodávám: jako básník, umělec v nejvyšší sféře, jíž kdy byl dosáhl. Zde už hluboko leží pod ním všecko to neduživé a slabé, z čeho prýštila dříve jeho rozdrážděnost a posupnost — zde jsme vysoko nade zly života, v čistém horském vzduchu, kde panuje triumfální klid a sladký oddech, v onom vzduchu, jejž tak rád dýchal Zarathustra. Na Nietzschea, největšího dithyrambika moderní doby, upomínají také nejvíce tyto hymny nového člověčenství, třebas formově připomínaly sem tam Březinu. Nemají však vnitřně nic společného se supranaturalismem a asketickým spiritualismem tohoto našeho mystika a stojí ideově daleko nad ním, neboť jsou extatickým výtryskem skutečně nových koncepcí ethických a sociálních a neklesají v únavě před žádným starým oltářem. Věří jen v člověka a zemi, v sílu rozumu a příchod pozemské spravedlnosti, mají tedy sílu intellektuelní a revoluční, sijí kvas pokroku a budoucna. Jejich největším pojmem je nová humanita, náboženství lidskosti, duše lidská jakožto nejvyšší projev duše kosmické:

»Neb Ona začala kralovat, veliká Duše a mocná
jak vůlí Nadčlověka zdvižená nad všední davy
a jako obrovská Lampa světlem myšlenky planoucí,
jasná jen silou největších Srdcí a Rozumem největších lidí.«

»I ve všech věcech zpívala a z každého stanu se shýbala
a z každého jara kývala a z každého prahu se dívala,
hvězd sférickou písní zářila, hukotem moře stříkala
a žíháním stínů hasnoucích pod hvězdami dřímala.«

Již tyto verše stačí na příklad, jak triumfuje na této poslední etappě p. Sova nejen nad psychickou a sociální látkou, s níž mu bylo po léta vést tak těžké a krvavé zápasy, ale jak vítězně podmanil si i mluvu. Některá z těchto posledních čísel (jmenuji na př. citované »Když vládla Duše«, »K novému člověčenství«, »Zda v jeden Život«, jmenovitě však »Ano s divokou, výskající radostí . . .«) neváhám nazvati pravými divy nového českého básnického výrazu. Nebýval jsem nikdy zvláštním nadšencem pro volný rhytmus, poněvadž se mi zdálo, že jeho užíváním mizí z naší poesie živly skladu a pevné architektoniky, ale čtu-li verše tak skvostného, plného zvuku, tak nádherné slavné hudby jako tyto:

»Hlavu na těch černých zdech,
vykoupán v krvi hořící,
při pochodních rodících se k ránu,
ten, jenž rytířské a velké bude sníti Sny,
člověk nový, hlavu na těch černých zdech,
své oči jasné vznese k hvězdám blednoucím,
zachráněn, z rumišť podzvihne své ruce žilnaté
vstříc jiným krajům, jiným touhám, jiným bohům.«

nedal bych těchto několik řádek za celé strany spůsobně šroubovaných slok a rýmového žonglérství. Všimněte si, jak tato řeč vrací se k původnímu svému určení, totiž aby byla mluvena a nejen čtena, jak znějí její samohlásky jako nejryzejší zvonovina a jak rhytmus její je slovo za slovem organickým výlevem ideje, toho krásného enthusiasmu, jenž tu plane v čistotě, žádnou pósou a theatrální rhetorikou nezakalené. Na knize Sovově daly by se studovati nové ty hodnoty rytmické, za něž děkuje čeština nejnovějším našim lyrikům. Jsou to jmenovitě kombinace daktylů s trocheji, jichž pomocí dovede Sova právě tak jako Březina vyvolávati nová kouzla ze slov zdánlivě dávno vyvětralých, jimiž činí velmi muzikální svou nerýmovanou formu sonettovou a jimž jmenovitě děkuje za účinky svých dlouhých veršů, vrhaných do vzduchu jako lano a vlnící se v lepých liniích. Knihu uzavírá větší báseň »Proroci« něco jako kapitola z Lamennaise nebo Krasińského, plná mohutné visionářské síly a věštecké výmluvnosti. Po dithyrambickém výsluní předešlých čísel znamená opět jakési setmění a nedostihuje jich také po stránce komposiční. Tyto kladu nejvýš z celé knihy a vidím v nich vůbec vrchol vší dosavadní tvorby Sovovy. Jimi vyrostl nám z dřívější přecitlivělé a churavící mimosy na poetu velkolepého dechu a kypící síly, jenž zhustěnou formou plastických a lapidárních obrazů, tónem nejvyššího hymnického pathosu dovede vyslovati nová pojetí světa a společnosti. Poeta sociální v nejkrásnějším slova smyslu. Myšlenkový postup této knihy ukazuje zjevně, kam vede jeho cesta. Každý návrat k starým tónům delikátního churavění byl by tu jen zbytečnou zastávkou a tak doufám, že slova »Ještě jednou se vrátíme« mají význam definitivního rozloučení.

F. V. Krejčí.

Album předních podniků českých. Uvedl jsem předešle, že naše časopisy a knihy nečiní téměř žádné reklamy důstojné našeho prů-

myslu a obchodu. Nemluvím o reklamě nejobvyklejšího druhu v novinách, maje na mysli něco, co by representovalo naše podniky trvale aspoň na řadu let ve světě literárním i za hranicemi. Zatím však s netušenou rychlostí a jistým výpočtem účinku chystalo se dílo, jehož exempláře byly podány u veřejnost. Je to album, důstojné svou úpravou, vynikající po stránce illustrační i textové, dílo, které na dlouho zajistí dobrou pověst našim obchodníkům a průmyslníkům, s jakou se representuje a vybízí k obdivu vůči vydavatelstvu, jež překonalo všecky obtíže po stránce technické i finanční. Dodávám, že v následujícím druhém dílu budou obsaženy ostatní závody, přál bych si toliko, aby seřaděny byly dle jistých skupin. Bližší zprávy podává ochotně Vydavatelstvo alba, zároveň red. a adm. časopisu Český Strojník a Elektrotechnik, Korunní ul. č. 10. *V-c.*

O vývoji francouzského dramatu moderního přednášel 11. ledna 1901 Jiří Karásek v lit. a řeč. spolku „Slavii." Přednášející konstatoval především fakt, že francouzské drama ztratilo onen intensivní vliv, jejž až dosud vykonávalo na literatury sousedních národů, vzdor paradoxnímu tvrzení Lemaîtreovu, že pravým nálezcem ibsenismu je Dumas ml. a björnsonismu Augier. Lze mluviti o úpadku francouzského dramatu. Přednášející vysvětluje tento úpadek právě takového genru, jako je drama, úpadkem všeobecného rozvoje národa, úpadkem raçovní agilnosti. Paralelou klade fakt, že také my Čechové nemáme vlastně žádné dramatické literatury proto, že naše povaha tíhne k sentimentálnímu pohružování se do vlastního citu, k stavům, jimž nejlépe vyhovuje lyrika, a jež jsou co nejvíce protichůdny poesii dramatické, jež žádá čin, životní agilnost, raçovní zdatnost. Francouzskému dramatu schází v přítomné situaci původnost, síla, životnost, francouzské drama živoří ze zbytků starých sláv. Přednášející ukazuje, jak celý vývoj franc. dramatu šel na prázdno, křivými plochami, jak franc. drama od vnějšku nešlo k nitru, jako u jiných národů, kde po situačním dramatě následovalo drama psychologické, po intričním drama'ě drama ideové, ale zase k vnějšku. Vysvětluje národní povahou, proč se Francouzům líbí tirada a rhetorika, proč se jim líbí Rostand, vysvětluje, v čem záleželo po Scribeovi působení Augierovo a Dumase ml. a jak vedlo k vytvoření falešných perspektiv pro franc. drama. Vykládá obšírně a staví proti sobě filistrovský ideal Augierův a revoltní ideal Dumase ml. a dokazuje, že mezi oběma nebylo vlastně žádného rozdílu. Po té přednášející zmiňuje se o snahách, uvésti franc. drama na jiné cesty. Vykládá nezdary naturalismu a oceňuje dílo Henriho Becque-a, autora „Paříženky" a „Havranů," a vysvětluje jeho povahou, proč nebyl schopen Becque provésti žádné reformy, proč na konec odpudil definitivně obecenstvo vším příkře paradoxním, drze a hrubě cynickým, svou nenávistí lidského a lhostejností ke všemu ilusivnému a sněnému, jíž maskoval rozdrásanou bolest svého srdce. Zmiňuje se o různých evolucích, jež prodělávalo divadlo Antoinovo, od nejhrubšího naturalismu k nejexklusivnějšímu symbolismu, a z repertoiru Volného Divadla charakterisuje podrobně drama „Les Fossiles" od François de Curel, v němž vidí více, než pouhý bravurní kus dramatické techniky, a při němž mají zájem vnitřní konflikty staré šlechtické rodiny, jejíž fosilní názory rytířskosti s tak hlubokým tragickým akcentem srážejí se s novými řády moderní společnosti, neuznávající feudálních výsad. Přednášející skončil poukazem, že v úpadku franc. dra-

matu viděti lze významný symptom nového postupu germanského živlu, zastupovaného Ibsenem a Hauptmannem vůči chabnoucímu živlu latinskému, zatlačovanému ponenáhlu v pozadí.

Henry Lagrésille: Dnešní hlediska sociologie a sociální morálky. (Vues contemporaines de Sociologie et de Morale Sociale. Bibliothèque Sociologique Internationale. Paris, Giard et Brière, 1900.)

Najíti v metafysice princip základní pro sociologii a aplikovati jej na jevy společenské je úkol, kterého se podjal autor v této knize. Dílo jeho netvoří souvislého, vnitřně učleněného celku a nedosahuje ani účelu svého (nikde onen princip není aplikován na jevy společenské), který nad to nelze nijak srovnati s požadavky vědeckými, které se činí po sociologii. Uváděti v nějaký logický a obsahový vztah sociologii a metafysiku, je snaha velmi bizarní. Metafysika jde za poznáním absolutna, sociologie jde a musí jíti jen za poznáním relativna, má-li býti vědou; jinak setrvala by na dřívější své apriornosti a dogmatičnosti, kterou s tolikerým úsilím stírají s ní novější sociologové. Kniha má sice leckde originální myšlenky, psána je oním křišťálovým slohem, který činí četbu vědecké knihy příjemným zaměstnáním — ale spolu je dokladem, jak v nejnovější době není ničeho téměř, o čem neudály by se pokusy uvésti to af v jakoukoliv souvislost se sociologií. Zvláště francouzská literatura poslední doby vykazuje neobyčejně veliký počet knih, na které není možno přiložiti přísné vědecké měřítko — a třeba tu jíti velmi opatrně. I na takové knihy sluší však upozorniti v zájmu čtenářově. *H.*

Výminek, úvaha agrarně-politická od docenta p. dra. C. Horáčka (v Bibl soc. a polit. nauk sv. V.) vyjde v německém překladě ve známém sborníku Wiener staatswissenschaftliche Studien, jejž vydávají profesoři věd státních na vídeňské universitě, dr. E. Bernatzig a dr. Eug. Philippovich.

„Dějiny umění národa Českého". Napsal Ferdinand J. Lehner. Sešit 1. Nákladem České grafické společnosti „Unie" v Praze. Systematicky vypsané dějiny veškerého výtvarného umění národa českého od prvních svitů historických až po dobu přítomnou. Dílo vycházeti bude v sešitech po 70 haléřích.

Emil Holárek: Reflexe z katechismu. (Nakl. B. Kočí v Praze. Seš. 1. K 6). O pérokresbách Holárkových dočetli se členáři Rozhledů již ve zprávě o jarní výstavě v Rudolfině. Ohlašujeme tudíž prozatím vydání tohoto díla, jež vyjde i s textem německým, francouzským, anglickým i v ostatních evropských jazycích.

Rozhledy politické a sociální.

Hlídka hospodářská.

Gremium štýrskohradeckého kupectva zahájilo agitaci, aby na radě říšské bez prodlení byl projednán zákon proti nekalé soutěži. Již i z jiných sdružení malokupeckých ozývá se volání po vydání tohoto zákona, na němž se v ministerstvě pracuje na základě bohatého materiálu a návrhů, které obchodní a živnostenské komory rakouské (se zvláštní důkladností zejména komora pražská, liberecká, vídeňská a j.) ministerstvu obchodu podaly. Nebylo by však horšího vyřízení celé záležitosti, než kdyby vláda, aniž hotovou již osnovu zákona sdělila interesovaným korporacím k podání dobrého zdání, zákon v poslanecké a panské sněmovně promrskala. Říšská rada ovšem — nevíme, máme-li tu říci na štěstí či na neštěstí, nebude as v blízké době ochotna, a snad ani schopna zákon proti nekalé soutěži projednati a umožní tak vládě, aby bez závady a výčitek připravovanou osnovu zákona podrobila dalšímu znaleckému zkoumání. Jeť ve vydání speciálního zákona proti nekalé soutěži skryto vždy značné nebezpečí, že zároveň se soutěží nekalou stižena bude také soutěž zcela reelní, že obmezena bude reklama i poctivá a sesněrováno svěží, hbité obchodování vůbec. —

Potřebu vydání speciálního zákona proti nekalé soutěži nelze u nás zneuznati vzdor tomu, že rakouské právo obsahuje již četná ustanovení, jimiž některým způsobům soutěže nereelní lze čeliti. Jest to hlavně všeobecná norma §u 1295. resp. 1324. rak. zákona občanského, dle níž lze žádati od škůdce náhradu za jakoukoliv zaviněnou škodu, ať si škoda povstala přestoupením povinnosti smluvní, aneb i beze vztahu na smlouvu, pak čl. 46. a násl. řádu živnostenského, ustanovení obchod. zákona o firmách, zákonů o ochraně známek a vzorů, zákona o výprodejích, o obchodech splátkových, o obchodu s potravinami, zákona patentního, o puncování, cejchování, zákona tiskového, některá ustavení zák. trestního a m. j. Ve Francii stalo se vydání zvl. zákona proti soutěži nekalé zbytečným, aneb alespoň nikoliv naléhavým z toho jediného důvodu, že francouzští soudcové dovedli vhodně použiti všeobecného ustanovení Code civil, který v čl. 9382., 1383., 1384. ustanovuje závazek k náhradě škody, jež povstala jakýmkoliv zaviněným jednáním, opomenutím neb neopatrností (zaviněnou), byť si i byla škoda způsobena osobami jinými, za které někomu nutno ručiti, aneb věcmi, jež jsou v něčí ochraně. Na základě těchto norem francouzského zákona občanského s případným použitím ustanovení trestních, vytvořila francouzská soudní praxe (jakož i praxe

sousedních zemí se spřízněným zákonodárstvím) obsáhlý pojem nekalé soutěže, „concurrence déloyale“, již dovedla stihati způsobem značně účinným. V Německu nebylo podobného ustanovení (§ 826. obč. z.) přiměřeně použito a ani v Rakousku, kde ovšem dříve bylo na závadu obtížné formální řízení starého civilního řádu, nepodařilo se cit. § 1295. obč. z. využíti proti obvyklým formám nekalé soutěže. V Německu nedostatečnou soudní praxi doplnili vydáním speciálního říšsk. zákona proti nekalé soutěži ze dne 27. května 1896, v Rakousku, jak řečeno, zákon takový po příkladu německém se chystá.

Jsou dva hlavní druhy nekalé soutěže: Jeden obrací se proti určitému konkurentu nebo proti určitým konkurentům, druhý proti neurčitému množství konkurentů. V prvý obor naleží zneužití jména, firmy neb značky obchodní, prozrazování obchodního tajemství, pomluva konkurenta, odluzování dělníků a pod., v druhý obor spadá nekalá reklama. Zákonné úpravy dojíti musí povinnost správného označování původu zboží a otázka označování kvality a kvantity. Vždy však třeba toho úzkostlivě dbáti, aby nebyla poškozena též soutěž poctivá a volný rozvoj obchodu. Pod firmou „boje proti nekalé soutěži“ dožadují se často uplatnění požadavky, které by zdravou soutěž nemírně obmezily, aniž se tím prospěje konsumentům aneb poctivému obchodu. K vůli několika liknavým či nejapným obchodníkům, kteříž by ani v poctivé soutěži zdárně obstáti nedovedli, nelze uvaliti dalekosáhlá obmezení na obchod vůbec. Kdyby se stalo po přání některých kruhů kupeckých, zvrátilo by se vytoužené požehnání nového zákona v krutou kletbu, a obchodní svět by pak dlouho zažehnávati musil, co lehkovážně vyvolal. Tak na př. povinné označování množství a jakosti zboží by způsobilo nesmírné potíže a náklady, aniž tu bylo zárukou skutečně poctivého obchodování; povinné toto označování lze rozumně připustiti pouze u několika málo druhů zboží, kde ostatně již nyní jest obvyklo. Stejně bez rozmyslu volá se po obmezení reklamy, která u nás jest bez toho pravou chuděrkou oproti reklamě americké, anglické, ba i francouzské a německé. Zajisté jest rozumnější, unikne-li snad tu a tam některý křiklavý ne dosti reelní projev reklamní zákonnému postižení, jen když se na úkor rozvoje obchodu nesešněruje svoboda reklamy solidní. Nutno tudy stanoviti s úzkostlivou přesností předpoklady, za kterých jedině by reklama mohla býti považována za nekalou.

Stanoviti normy, jež by přítrž učinily soutěži opravdu nepoctivé, aniž obmezovaly a poškozovaly obchod, jest úkolem velice obtížným a choulostivým. Rozhodně jest obchodnímu světu a neváháme říci i spotřebitelstvu, které z uvolněné soutěže nejvíce těží, nynější stav prospěšnějším, než kdyby vydán byl zákon, příkře a nepřiměřeně soutěž obmezující. V Rakousku, jehož obchodní i průmyslový rozvoj stále ještě za ohromným pokrokem západní Evropy a Ameriky pokulhává, byly by následky podobného nezdařeného pokusu zákonodárného zvláště neblaze pociťovány. *Dr. F. K.*

Rozhledy technické.

V technologickém prům. museum vídeňském konají se právě pokusy s elektrickými lampami obloukovými za účelem dodávati zprávy do větší vzdá-

lenosti beze spojení drátem. Je to, jak v následujícím se vysvětlí, žádoucí zdokonalení toho, co nazývá se telegrafií bez drátu a bylo rozhlášeno pod jménem objev Marconiho a j. Název tento není úplně správný, neboť k telegrafování tomuto je třeba rovněž drátu ve stanicích podávací a přijímací, ale směru svislého, jehož délka závisí na vzdálenosti obou stanic. Již r. 1889 Oliver Lodge připomenul účinek tyče železné, která se dá snadno zmagnetovati, a zas odmagnetovati, na vzdálený citlivý galvanometr a vyslovil možnost, podávati zprávy do dálky bez vodivého spojení. Theoreticky razil tomuto objevu cestu vlastně Maxwell roku 1865 svou theorií elektromagnetickou, dle níž světlo záleží v elektromagnetických záchvěvech etheru. Skutečně shledáváme rychlost elektřiny a světla asi stejnou, vlny elektrické nejen se šíří obdobně jako vlny světelné, ale platí pro ně obdobné zákony odrazu, lomu, proniku, polarisace atd. Roku 1887 počal o tom pokusy se zabývati fysik Hertz a již roku 1889 psal o možnosti, použiti vln elektrických ku telegrafii bez drátu. Roku 1892 psal Crookes o tomže problému; a Preece, vrchní inženýr anglických úřadů telegrafních, zabýval se touže myšlenkou. Roku 1892 konal pokusy mezi lázněmi Laverwockem a 6 km. vzdáleným ostrovem Flatholmem a nyní zřídila tam již vojenská správa trvalé spojení dle methody udané jím a Smithem. Je to jakási akustická telegrafie Morseovou abecedou, kde totiž tečka nahražena krátkým a čárka dlouhým tonem. Ton tento vydává chvějící se kotva, 250krát za vteřinu přitažena jsouc a zas odpuzena. Dráty na stanicích jsou měděné, rovnoběžně spolu nad zemí napjaté, v délce 1200 a 800 metrů. Střídá-li se proud v prvním, vznikne obdobný indukovaný proud v druhém. Tento spojen je s telefonem. —

Marconi zdokonalil telegrafii tuto zavedením tak zvaného kohereru (či fritteru dle Reuleauxa). Vynalezl jej vlastně Calzecchi Ornetti, pak Branly zdokonalil, Lodge modifikoval a Marconi takto upravil: Do rourky 4 cm. dlouhé vpravil z obou stran přívodní dráty, těsně přiléhající, ostatek vyplniv pilinami niklovými a stříbrnými. Přívodní dráty vepnuty jsou do proudu místní baterie, s níž je spojen citlivý relais a Morseův stroj psací. S druhou baterií pak je spojeno Neefovo kladívko, jež stále na koherer klepá. Tak zařízena je stanice přijímací. Ve stanici odesílací je přístroj ku vzbuzování elektrických vln, tak zv. vibrator. Tento dle Righiho skládá se ze 4 kulí, vzdálených od sebe vždy asi 1 cm. Prostřední dvě koule zasazeny jsou do trubice tak, aby prostor mezi nimi vyplnil se olejem nebo vaselinem. Na obou stanicích je nutno spojit vibrator i koherer s oním hned na počátku zmíněným svislým drátem, jehož délka řídí se dle vzdálenosti obou stanic, a mimo to se zemí. Pro menší vzdálenosti čítá se na 1 m. drátu 1 $^1/_2$ km. trati; pro větší na 1 m. jen 70 m. (Slabý).

Dlužno zmíniti se ještě o kohereru, jehož slovo odvozeno od kohese, soudružnosti Piliny kovové totiž stávají se soudružnými t. j. vodivými pouze pro vlny elektrické; proudu galvanickému klade koherer však veliký odpor. Stiskneli sa na stanici odesílací klíč, uzavře se proud, jiskry ve vibratoru srší. Současně stal se na stanici přijímací koherer vodivým, uzavřel proud místní a Morseův stroj píše. Delšímu stisknutí klíče na stanici podávací odpovídá čárka na papíře, kratšímu tečka. Při tom klepe kladívko stále na koherer, aby vodivost se přerušovala; jinak by jediné stisknutí klíče, byť i okamžité, způsobilo na papíře nepřetržitou čáru.

Marconi konal tyto pokusy ve spojení s Preecem přes kanál La Manche v dubnu r. 1899 do vzdálenosti více než 51 km. Drát byl 45 m. dlouhý. Zařídil i jiná spojení na různých místech, ale jednu v a d u má jeho system, totiž tu, že každý, kdo si přijímací stanici sestaví, může zachycovati všechny depeše v rayonu citlivosti jeho stroje zasýlané. Naopak zase bude ozývati se staniční přístroj na signály jinam příslušné. Tuto vadu odstraniti dosud se nepodařilo. Lodge navrhuje naladiti oba stroje na určitou délku vlny. Pak bude stroj přijímací citlivý jen pro stanice, jež vysýlají vlny určité délky.

Nyní však přichází se k tomu, co Hertz pozoroval již před více než 10 lety, že paprsky světelné ultrafialové vybíjejí svodiče negativně nabité. Nechámeli na př. stát na slunci elektroskop, nabitý zápornou elektřinou, zmizí po chvíli všechen náboj. Tohoto zjevu užil brněnský prof. Z i c k l e r ku své methodě telegrafie bez drátu. Na stanici odesýlací jest oblouková lampa umístěna v ohnisku dutého zrcadla a řízena žádaným směrem. Světlo její má hojnost paprsků ultrafialových. Vkládáli se do dráhy svazku světelného skleněná deska na kratší nebo delší dobu, dosáhne se téhož účinku, jako při přerušování proudu. Skleněná deska propouští sice viditelné paprsky, ale ony ultrafialové zachytí. Na stanici přijímací se účinek objeví, mimo ni však nepozoruje se na svazku světelném žádné změny. Na stanici přijímací je Ruhmkorffův stroj spojený s baterií. Odpor je volen tak, aby jiskry nepřeskakovaly. Paprsky světelné, přicházející z prvé stanice, soustředí se čočkou, zhotovenou z látky, jež ultrafialové paprsky propouští, na jednu elektrodu indukčního stroje. Dopadnouli na ni paprsky ultrafialové, počnou sršeti hned jiskry a srší potud, pokud vložením skla na pravé stanici ultrafialové paprsky se nezachytí. Praskot jisker tvoří zase Morseovu abecedu. Aby se přímo psalo, přidá se ku této přijímací stanici ještě přijímací stanice Marconiho, pro niž pak Ruhmkorff Zicklerovy stanice tvoří vibrator. Koherer, někde při Ruhmkorffu umístěný, uvádí v činnost psací stroj pod vlivem elektrických vln, vycházejících z vibratoru.

Na kratší vzdálenosti se tento způsob dobře osvědčil. Nyní konají se další zkoušky a lze očekávati, že také na větší distance se osvědčí.

(Dle J. Suchého. V—c).

Z naší doby.

Julius Zeyer zemřel po delší nemoci v Praze v noci na 29. ledna a pochován jest na Vyšehradě. Smrt jeho učinila hluboký dojem a dala cítiti jeho vyznam. V něm ztratila česká poesie nejvýraznějšího představitele exotismu a nejartističtějšího a estheticky nejkultivovanějšího ducha ze starší literární generace. Literární historie zařadí jeho jméno hned vedle Svatopluka Čecha a Jaroslava Vrchlického, za nimiž nijak nestojí, neboť co mu chybí na tvůrčí invenci při zvláštním pravda příliš rekonstruktérském a místy i přímo imitačním rázu jeho díla, o to převyšuje oba jmenované přední básníky našich let osmdesátých vybraností a vzácností svých poetických kvalit, silou barvy, vise a fantasie a svým pyšným uměleckým charakterem. S našimi literárními školami a směry měl styky velmi volné — počal jako člen kruhu lumírovského a skončil jako spolupracovník orgánu Katolické Moderny. Dovedl si mezi našimi literárními skupinami a nad nimi stvořiti svůj vlastní svět fantaskních

a romantických snův, budovaných pomocí neobyčejně rozlehlé kulturně-historické a esthetické erudice a oživovaných dojmy z častých a rozsáhlých cest. Jeho dílo, již zevním svým vzhledem značně rozměrné a pestré, je přes jisté až do jednotvárnosti a manýrovanosti se opakující rysy slovníka i psychologie uvnitř značně komplivané a ukazuje sklony velmi různé a některé sobě i protichůdné: k mythické epice velkého stylu i k exotickým fabulacím a drobnomalbě přepychových prostředí; k staré romantice i k moderní dekadenci, k erotice i katolickému mysticismu, k raffinovanému esthétství i k primitivismu. Jest potomkem starých rhapsodů a středověkých trouvèrů, ale zároveň synem doby, která zrodila anglický praerafaelism, Barbaye d'Aurevilly, Moreaua, Maeterlincka a Huysmanse. Nemá proto jen význam pozdního epigona romantiky, ale i význam činitele sprostředkovacího a spojovacího mezi generací „Lumíra" a generací „Moderní Revue". Jeho exotism jest dobře český exotism — útěk ze zbahnělého a plochého domácího prostředí do světa barvitějších stylů a kultur — a vyrůstá v základě z těchže duševních disposic jako nejnovější naše literatura dekadence. Až na to, že jak u této dominuje psychičnost, vládne u Zeyera záliba ve vnějším ohnivém a fantaskním koloritu. Ve svém románě „Jan Maria Plojhar", díle, do něhož vložil nejvíce ze svého, a uhodil přímo základní akkord české dekadence a odtud pak ke „Gothické duši" p. Jiřího Karáska a jiným novým variantům na toto théma, není už příliš daleko. Vůči našim domácím mizeriím a špatnostem měl téměř jediný ve svých letech odvahu kritiky, ovšem ne kritiky reformní a činorodé, ale jen takové, která si ulevuje občasnym odplivnutím a s pyšnou nevšímavostí jde zase dál. Od běžného typu českého literáta, sociálně stlačeného, utloukajícího čas a síly v kanceláři nebo žurnalistické práci, zvyklého na skromnost a resignaci, odlišoval se svým aristokratickým cítěním a svou hmotnou nezávislostí, která mu dovolovala slévati život i sen v jediný celek. Zanechal po sobě obraz krásného a vzácného života, jehož hlavním a téměř jediným obsahem byly poetické dojmy. O zevnější úspěchy příliš nestál, ale přece jich dosáhl, třebas dost pozdě: dnes je jistě jedním z nejčtenějších autorů v Čechách — výmluvný to doklad, že dílo jeho při vší své zdánlivé osamocenosti není bez souvislosti s dobou a naším prostředím. Slavná budiž mu paměť!

Mimo literaturu, vlastně mimo literární společnost, ba dokonce zhusta mimo společnost, v níž by nalezl někoho, kdo by mu porozuměl, je spisovatel myslící a cítící na venkově, na samotě daleko od většího města a hodně daleko od hlavního města, od Prahy. Žije ve svých čtyrech zdích, a čte a píše a sní o spolužití aspoň se dvěma, třemi dušemi, s nimiž by se mohl sdíleti o svých myšlenkách, a mimoděk závidí těm šťastnějším, žijícím v samém centru literárního života, v Praze. Ovšem bývám občas i několik dní, ba i týdnů v Praze, ale na prstech bych spočítal literáty, s nimiž se osobně znám. Sejdu-li se s některým, pohovoříme několik minut a již se ubíráme každý svou cestou. Přemýšlel jsem již několikráte o tom, a na konec jsem se spokojil s tímto vysvětlením: „Tiskem vydals dvě knihy, někdy v časopise a zřídka kdy, nějakou báseň, kdo teda může ti věnovati rozhovor o tvých myšlenkách, o tvých pracech, jež klidně leží ve stolku, a jež snad nikdy neuzří světla tohoto světa." — Je zajisté třeba mnoho energie a mnoho zápalu pro umění, má-li takový venkovský samotář den ke dni spalovati svou duši ve jménu umění a nečiniti si ve společnosti literární ani nejmenších nároků na vědomí, že právě v té

společnosti něco znamená. Avšak, jak jsem byl překvapen, když četl jsem v „Rozhledech“ stať p. Karáska „Mimo literaturu“ a později stať p. F. V. Krejčího! I oni, a snad i mnoho jiných žije zrovna tak osamoceně, jako já. Ba, snad ještě více, v nepřátelství k vůli kritikám, jež psali. (V duchu si nyní říkám: „Jak vypadaly by tvoje řídké literární známosti, kdybys také psal kritiku!“) Takový však poměr mezi mladými literáty je poměr nezdravý, který nemůže vésti nikdy k náležitému volnému rozpětí, jehož následek nebude nikdy dokonalé uplatnění každého jednotlivce ve společnosti a též v literatuře, neboť jednotlivec nemůže dosti uhájiti své zájmy literární, ani zájmy celého směru. Pochybuji, zda by čeští výtvarníci, kdyby byli rozptýleni, dostali se tam, kde jsou nyní. „Mánes“ otevřel cestu mnohým, „Mánes“ způsobil, že dnes jinak dívá se společnost na výtvarníky než jestě před málo lety, a přece, že se sdružili živlové třeba úplně odlišní, originelní, přece neztratil nikdo na své originalitě, nikdo na svém samostatném tvoření a rozpjetí se; naopak, snad všem sdružení jen a jen prospělo. Kde mohla býti již literatura mladých, kdyby mladí více k sobě přilnuli a podporovali druh druha, než jako dnes, kdy tak mnozí osobními záležitostmi vzájemně se podkopávají. Nemám na mysli (tomu se předem bráním), aby následek sdružení byla „kritika chvalná a uznalá“ — kdybychom tak se dívali na výsledek sdružení, pak můžeme v samém zárodku hledati jeho konec. Výsledky jeho mohly by býti jiné, a byly by také jiné, poněvadž sdružili by se lidé jinak na literaturu se dívající než ti, kteří jsou nebo byli před námi. *K. Egor.*

*

Návrh na zavedení všeobecného hlasovacího práva podali dle „České Demokracie“ národně socialní poslanci. Návrh je zajímavý tím, že poskytuje volební právo i ženám zletilým neprovdaným a prací ruční nebo duševní se živícím. Podmínkou volebního práva je stálé zaměstnání (tedy na př. pensisté, rentieři vyloučeni?) po 6 měsíců ve volebním okresu, státní občanství, 24. rok věku. Zajímavý je návrh také tím, že zavádí tzv. právo iniciativy voličské.

Mladočeský poslanecký klub na říšské radě ve svých oficielních projevech nazývá důsledně stranu agrárníků a národních dělníků „frakcemi.“ Malicherné, ale charakteristické. Kdy, s dovolením, počíná „strana“ a končí „frakce“? Jen ať se ode dneška za šest let nemluví o mladočeské „frakci“.

Jest to veliká křivda, označuje li se trůnní řeč se svou „jednotnou řečí“ jako zdrcující porážka mladočeské politiky jazykové. Jest to naopak mladočeské vítězství, ovšem tajné, neboť v celé trůnní řeči nestojí, že by tato jednotná řeč musila být německá. Snad to bude česká, ale nesmí to ještě přijít ven.

„Právo Lidu“ (6./2.) vytýká národně-sociálnímu poslanci Freslovi, že nevstoupil do mladočeského klubu.

Mladočeští poslanci podali hned v první schůzi říšské rady množství návrhů, jimiž žádají všechno možné i nemožné. Přes to na důležité věci ještě zapomněli. Totiž, aby se říšská rada usnesla: 1. že má každý rakouský občan míti každého jitra v kapse aspoň 20 korun, 2. že má být živ a zdráv aspoň do 80. let, 3. že má po smrti hned přijít do nebe. — Návrh odkázán budiž hospodářsko-živnostensko-agrárně-sociální komisi a vláda se vyzývá, aby jej odůvodnila a do 24 hodin provedla.

Advokátní internacionála objevuje se v rakouském parlamentě na obzoru pod heslem: „Advokáti všech stran, spojte se!“ Blahobyt národů tím bude zabezpečen.

Nákladem Josefa Pelcla. — Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

ROZHLEDY.

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, dne 1. března 1901. Číslo 11.

Jazyková otázka v parlamentě.

Ku všem svízelům existence svojí má rakouský parlament nyní také ještě — otázku jazykovou. Vlastně byl to zjev dosti nepřirozený, že ve státě mnohojazyčném za tak vysoké temperatury nacionálních vášní ústřední sbor zákonodárný zůstal ušetřen sporů jazykových a zajímavým je, že němčina, jejíž vylučnost stala se předmětem odporu všech téměř neněmeckých národností, zde udržela svoje neobmezené panství tak dlouho a to beze všeho zákonného ustanovení svého za jazyk jednací. V Rakousku vůbec jen v nečetných oborech jest otázka užívání jazyků upravena zákonem: tradice však, bureaukratická setrvačnost, pohodlí služby i vědomé germanisování v předstíraném a někdy snad i upřímně míněném zájmu jednoty státní — učinily z němčiny ve skutečnosti jazyk státní alespoň pro centrální úřady a vnitřní službu úřadů ostatních, aniž kdo se byl odvážil otřásati axiomatem, že jinak býti nemůže. Kodifikovati státní němčinu nenapadlo absolutistickým vládám, ana toho nebyla potřeba a ani v počátcích éry konstituční, kdy snad již spolu hrál úlohu ohled na citlivost probouzejících se národností neněmeckých, nestál pokus takový vládám za risiko rozdmýchání národního hnutí, když neněmečtí národové panství němčiny mlčky uznávali a vlády ani na to nepomyslily, že by poměry panství němčiny podmiňující mohly se změniti. Expanse národností neněmeckých, hlavně ovšem české, vyvolala však záhy protitlak u Němců a tu v letech osmdesátých uzákonění státní němčiny stalo se postulátem Němců, jemuž by vláda ráda byla vyhověla, kdyby v tu dobu již nebyly bývaly poměry moci přesunuty v neprospěch schematu státního jazyka německého: zápasy o státní němčinu zůstaly remis a nezbývalo než šachové figurky stavět znovu. Postupem času a zejmena v posledních letech, čím silněji se tento německý postulát akcentuuje a přes to, že se ve vládních projevech zmírňuje na »sprostředkovací« či »jednotnou« řeč, tím menší jsou vyhlídky na jeho

uskutečnění: požadavek tento vyjímá se jako výbojný útok, ve skutečnosti však pouze maskuje defensivu, ve které panství němčiny se nachází oproti postupující offensivě neněmeckých národností. Stupňovaný nacionalism Němců postup ten, jehož symptómem jest nejnověji nenadálý vpád jazykové otázky do vídeňského parlamentu, snad o něco zdrží ale nikoliv nezadrží, poněvadž jest výsledkem vývoje, podmíněným pokračující demokratisací tohoto státu a poměry kulturními i sociálními.

Na říšské radě, jak známo, neněmecké řeči nejsou zakázány, avšak neprotokolují se a až do posledních let byly sporadickým zjevem. Poslanci neněmeckých národností až na nečetné výminky jakž takž znali německy; bylit také poslanci na př. našich Staročechů a i pozdějších Mladočechů většinou z inteligence, která ještě prodělala německé školy a vyrostla v době a poměrech společenských, kde se dokonce sama ráda slyšela německy mluvit Kulturní pokrok národa, české školy, česká universita a částečně i porce národnostního šovinismu způsobily úbytek inteligence němčinu ovládající. Vedle toho však při výběru poslanců počínaly se poznenáhlu uplatňovati nové zásady. Hospodářská tíseň jednotlivých výrobních tříd vyvolala stavovské třídění a organisace stavovské vztýčily heslo sebezastoupení vypověděvše inteligenci důvěru. Politické strany, aby nepozbyly stavovsky naladěných příslušníků, musily jim obětovat část své poslanecké inteligence a tak přišli do parlamentu rolníci, živnostníci a jiní, kdož neměli v životě ani kdy, ani příležitosti, přiučiti se jazyku ústředního parlamentu. Rozšířením volebního práva z r. 1896 otevřeny brány zástupcům třídy dělnické, která důsledněji ještě nežli rolníci a živnostníci drží se zásady, voliti si příslušníka své třídy a u mužů své důvěry netáže se po linguistických schopnostech a znalostech. Poslední volby tuto praksi jak u dělnictva tak u středních tříd výrobních, z nichž rolníci se dokonce i politicky samostatně organisovali, jen upevnila. Tím při zahájení letošního zasedání parlamentu scenerie se změnila, úroveň sněmovního jednání formou i obsahem beztoho už ne příliš vysoká se ještě snad snížila: leč to je nezbytný důsledek prvního rozmachu odpoutaných nových sil a jistá éra zdravého barbarismu vždy předcházela nové epoše kulturní. Takový však je prostý facit pro parlamentární poměry jazykové, že z neněmeckých národností a hlavně nás Cechů přišli do parlamentu lidé, kteří, i kdyby nebyli nacionální exaltados, musili by provokovat jazykovou otázku, nechtějí-li v parlamentu provozovat němohru. Marně chytá se za hlavu p. Dr. Lueger, že se nenaučí osmi jazykům a animuje pana Fresla, aby se naučil německy. Episoda jazykového sporu pro české interpellace prozatím odbytá nezůstane ojedinělou a záhy dojde na otázku protokolování českých řečí a za nedlouho možná spor jazykový vnikne za kulisy do jednání výborových. Není vděčnou úlohou býti prorokem rakouskému parlamentu; přetrvá-li však parlament všechen ten příboj zevních a vnitřních rozporů konstitučních, národnostních, konfessionálních, politických, hospodářských a sociálních a obrodí-li se dříve či později dalším rozšířením volebního práva a snad

někdy i všeobecným právem hlasovacím, bude musit v sobě rozřešiti jazykovou otázku, nad níž snad někde nahoře posud se krčí pohrdlivě ramenoma, která však jako důsledek prostých neodbytných potřeb ignorovati se nedá a rozřešení dojde v parlamentu tak, jako v centrálních a nižších instancích již se hlásí neodvisle od abstraktního pojímání jako pouhé otázky citu a citlivosti národní.

Otázka jazyková, nejdůležitější pro praktický život stránka otázky národnostní, není pouhou otázkou citu a nehmotnou potřebou personifikovaného celku národního, nýbrž stává se též otázkou existenční každého jednotlivého příslušníka té které národnosti. Z liberalismu čerpavši své odůvodnění filosofické a z přirozených vztahů své citové složky, nalézá otázka národnostní v kulturním a sociálním snažení svoje odůvodnění praktické a tím svoji sociální důležitost a socialismus sám právě tak nemůže jí postrádati co mocné vzpruhy organisační, jako na druhé straně mu připadne úkol zmírniti a zušlechtiti nacionální zápasy doposud namnoze divokými instinkty rasovými zakalené!

Observator.

Julius Zeyer a jeho exotismus.

Se Zeyerem odešla nám básnická bytost, která je, myslím, nejzáhadnější a nejinteresantnější z celé oné generace, jež následovala bezprostředně po Hálkovi a Nerudovi. Je těžko najít formuli, která by individuelní jeho povahu dostatečně přikrývala. Romantik, mystik, esthét, kolorista, aristokrat, to všecko nestačí — ještě myslím, je nejlepším klíčem k jeho bytosti jméno exotik. V tom ovšem smyslu, kde exotismem nemyslíme jen útěk do prostředí tropických, orientalních, čínských a žaponských, ale do prostředí vzdálených vůbec. Vzdálených místně, časově i kulturně. V tom smyslu pak je romantism Zeyerův, projevující se tak nadšenou láskou k středověku, právě tak jednou stránkou jeho exotismu, jako jimi jsou jeho výlety do staroslovanské předhistorické minulosti anebo kamkoliv jinam, mezi egyptské faraony, indické brahmíny, španělské rytíře nebo do světa norských Edd — kamkoliv, jen když to je daleko, hodně daleko a když to svou oddáleností od dnešní skutečnosti dává fantasiím a snům volné pole k vykouzlení nejčarokrásnějších zjevů, nejohnivějších barev, lahodných melodií slovných a emocí veliké krásy, poesie, hrůzy, něhy, rozkoše a mystické touhy.

Exotism ovšem sám o sobě není nic jiného než jeden z nejkarakterističtějších sklonů a zálib moderního romantismu. Klassicism ho neznal; kde na př. staří francouzští dramatikové, Corneille nebo Voltaire zajdou si pro děj a postavy do Orientu, mezi Turky atd., činí to jen proto, aby dali jim ten nimbus vznešené oddálenosti od denní triviality, již Boileau klade mezi hlavní požadavky klasické esthetiky. Nemají však nijakého smyslu pro to prostředí, do něhož

se utíkají. Orientálními jsou u nich jen jména osob, ale vzduch a psychologie, to je zde všecko všeobecně klassické či lépe francouzské. Neznají požitku z cizích nám koloritů a kostýmů — ale tento požitek, toť právě pružina každého exotismu! Pravý exotism lze teprv datovat od německých romantiků a pak zvláště od Byrona a Shelleye, a od Victora Huga a Theofila Gautiera. Ti teprv přinesli smysl pro parfum vzdálených kultur, pro místní a dobový kolorit. Od romantiků přešel exotický proud do jiných rukou. Žaponism na př. vyvolali už duchové jiného rázu, noví, nervoví a delikátní stylisté v literatuře i malířství. Ve svém posledním a nejmodernějším představiteli, v Kiplingovi, jest už exotism literárním odrazem živlů, snah a potřeb každé romantice nanejvýš protichůdných: realistických zájmů politických a kapitalistických, básnickým projevem anglického ducha koloniálního a dráždidlem imperialistických snů.

S tímto stadiem nemá Zeyerův exotism ovšem co činit, ten je ještě docela staršího romantického rázu a pokud jsou v něm jisté modernější rysy esthétské a dekadentní, jsou to právě ony, které nahražují dnes uprostřed realistické doby starou tradici romantickou a dávají vznik různým zjevům t. zv. novoidealistického umění. Mimo to však je exotism Zeyerův zcela dobře český. Je to exotism básníka, zrozeného v malém nitrozemském, v střízlivých malých poměrech žijícím a politicky nesvobodném národě, v národě, který nemá na vzdálených prostředích nijakého toho praktického zájmu, jaký mají národové v obchodních a politických stycích s nimi žijící. Když český poeta si zajede na perutích své obraznosti do Indie nebo Japanu, pak jej tam ženou ty nejnepraktičtější příčiny, jen pouhá »blankytná touha« jak tomu Zeyer sám říkal, tatáž, která starým Tieckům a Novalisům dávala uprostřed copatých německých filistrů a největší národní mizerie politické snít o kouzelné modré květině.

K tomu ještě přistupují u Zeyera příčiny rázu individuelního. Podrobnější studium jeho díla a jmenovitě pokus o jeho psychologickou analysu naznačil by nám asi tuto cestu, jíž on vyrostl v povahu tak výrazně a ostentativně k exotismu náchylnou.

Duše jeho byla citově neobyčejně roznícena, nervově dráždivá, s jemnými postřehy čidel a zálibou v intensivních smyslových vjemech, se silně vyvinutým smyslem esthetickým, vykultivovaným obsáhlým studiem všemožných stylů a kultur — vyjímaje však kultury t. zv. klassické. Intellekt jeho, velmi bohatý v znalostech daného, jeho rekonstrukci, kombinaci a doplňování, nevynikal zvláštní silou v tvoření vlastních nových idejí. Byl to především apparát apercepce, třídění, kombinace a synthesy; ne dost silný, aby se udržel v rovnováze s citovostí a obrazností. Ještě slabší ukazuje psychologická analysa u něho živel vůle. Slabý je i pocit jeho vlastní bytosti. Při vší vzácné u nás pýše a energii uměleckého charakteru má přece jen málo výbojnosti a síly k zápasu. Na nejhlubším dně jeho bytosti nalezneme vždy cosi zlomeného, nezceleného, prázdného a marného, jistou roztříštěnou, všemi směry těkající, ale nikdy neskojenou touhu.

A to jej žene k tomu, aby se zachycoval o cizí velikost, o krásu

velikých starých epických útvarů, na nichž pracovaly celé věky a generace, aby vyplňoval své nitro cizími stylovými útvary, poněvadž bytost jeho nemá sama tolik tvůrčího jádra, aby si vypracovala svůj vlastní styl ze sebe. Melancholický přízvuk, jenž provází každý jeho pocit vlastní osobnosti, nutí jej hledat zapomenutí, omámení a opojení. V tomto opojení nalezá jediné své štěstí a toto opojení je tím silnější, čím vzdálenější je ten cizí útvar, k němuž se tiskne, čím ohnivější a barvitější je styl, na němž hřeje své srdce, zimomřivě se chvějící při každém dotyku studené a tvrdé skutečnosti. Opojení toto nalezá v oddaném rozplývání se před velikostí starých poesií, v lásce k vzrušujícím, poutajícím a skvěle barvitým dějům a divadlům a konečně v pocitu velikosti, věkovitosti a solidarity rasové. Odtud jeho nadšení pro doby předhistorické a pro starý mythus — básník, jemuž není vlastní individualita dosti silnou oporou a jemuž není jí ani současná společnost národní, poněvadž se mu zdá příliš malichernou a degenerovanou, hledá tuto oporu v příslušnosti k tomu obrovskému celku časovému a ethnografickému, jímž jest plémě, nejen naše české, slovanské, ale indoevropské vůbec. Odtud jeho záliba v hledání vztahů příbuzenských mezi mythy jednotlivých evropských národů, jeho pyšný pocit arijství a jeho čistě aristokratické, to jest krevně plemenné pojímání patriotismu.

Aby básník takovéto struktury duševní nebyl nucen utíkat se do prostředí vzdálených a aby mohl produkovat v úzkém, přímém a zdravém styku s realitou, byl by se musil narodit v národě, kdež by měl pro svou obraznost a svůj estheteism: 1. reálné prostředí, totiž vrstvu jemně kultivovaných a aristokraticky jako on cítících duchů, 2. předchůdce a tradici artistické, esthetické kultury, 3. realitu hmotnou způsobilou, aby ukájela jeho žízeň po velikosti, pohnutosti, kráse — tedy krásnou neb fantastickou přírodu a veliký, vzrušený život národní. Řekněme tedy, že se měl naroditi na př. v Italii; tam by byl z něho nějaký d'Annunzio (s nímž má velmi mnoho rysů společných, až na sexuelní rozkošnictví a klasicismus vkusu a formy).

Ale zatím! Narodil se v národě, jejž tvoří především lid, střední vrstvy a nezámožná inteligence, v národě bez uměleckých tradic a jemnější kultury, naprosto bez předchůdců ve svých zálibách. Minulost národní rozněcuje sice jeho fantasii a budí jeho rassovou pýchu, ale národ sám je chabý, všední, nesmělý na vztyčení velkých cílů, vždy malichernější v prostředcích boje za jejich dosažení. Prostředí tedy neumělecké, měšťácké a lidové, skutečnost příliš malá oproti fantomům minulosti, příroda příliš střízlivá a chmurná pro jeho žízeň po silných dojmech a pro jeho lásku k slunci a sytým blankytům. K tomu pak přičtěme rozsáhlé cesty od mládí, tedy skutečnou znalost vzdálených krajin, jmenovitě jihu a východu, dostatek volného času k ukájení zálib a k literární práci, která nečeká na okamžitý úspěch..

Výslednicí všech těchto podmínek individuelních i společenských nemůže být než nechuť a neschopnost s tímto prostředím bojovat anebo je dokonce uměleckým spodobením překonávat. Zeyer neměl toho štěstí jako Bedřich Smetana, jenž navrátiv se také jako on domů

z ciziny se sny o velikém uměleckém stylu, dovedl je ve svých dílech zrealisovat ve smíru s tímto prostředím. Ale měl zase více štěstí, (nemyslím subjektivního ale uměleckého štěstí) než-li na př. Vrchlický, z počátku také fascinující a vysoce vypjatý exotik, jenž však v tomto prostředí se sploštil a v něm se rozplývá. To štěstí Zeyerovo spočívalo v tom, že měl dosti síly k útěku a isolaci k těmto dvěma způsobům, jimiž vítězí slabší povahy, nemající síly k aktivnímu výboji a triumfu. Dovedl se odpoutat ode všech závazků k okolí, které se mu zdálo ubohé oproti velikosti snů a oddati se volné pastvě fantasie na všem vzdáleném a cizím, rozkošnictví esthéta, epigona, prociťovatele a rekonstruktora.

Tak vzniklo pak dílo zvláštní povahy a frappantních rysů: dílo silně fantastické a emoční, romantické, esthétské, spiritualistní, místy i mystické — dílo, představující pravé hody smyslových obrazů, vjemů a krásných básnických slov. Od narození však nese jistou vadu, dědičnou to kletbu každého exotismu: nemá pevného, tvrdého jádra, dosti žhoucí individuelní hmoty pod svou třpytnou korou, v hlubinách jeho duní prázdnoty touhy, nenasycené, těkavé, příliš vysoko se vypínající a příliš daleko se rozhlížející. Dílo Zeyerovo je ve svých spodinách neklidné, ve svých vztazích k základním otázkám života nikdy neuspokojené, kývající se mezi náboženskou vroucností duše středověké a nevěrou duše moderní, mezi křesťanstvím a budhismem. Poněvadž tvoří z cizích prostředí ne zpříma, ne z jejich reality, ale jen ve vzdálených a lomených stylových reflexech — ve Francii na př. vidí vždy jen Francii Karla Velikého a svatého Ludvíka, ve Španělsku vždy jen Španělsko romantické, v Orientě vždy jen Orient vyprávěčů pohádek — je látkám svým vždy dost vzdálen, vidí v nich jen krásné a vzrušující divadlo. Odtud pak následuje, že suggesce, jíž dosahuje dikcí, neodpovídá přese všecku svou sílu přece jen veliké emoční síle námětů a že gigantické látky nenalezají u něho stejně gigantického výrazu. Stojí vůči nim se vzezřením obdivovatele a enthusiasty, což znamená však vždycky podlehnutí a ne překonání. Miluje látky, kypící silou vášní a zdrcující tragikou, ale jen láskou esthéta a epigona — snad právě proto, že síla chybí jeho vlastní bytosti, kteráž jest delikátní, jemná, soucitná a teskně snivá.

Jen jednou zdá se, že odvrátil zrak od těch čaroskvoucích, ale vzdálených a tedy jen zpola hřejících divadel, a ponořil jej do sebe a psal krví srdce svého. A tak vznikl »Jan Maria Plojhar«, jeho nejharmoničtější, nejpravdivější a nejdelikátnější kniha, pro svou citovou noblessu nejdražší mi kniha z celé naší románové literaturv. Zároveň kniha hlubokých pohledů do jeho bytosti: v tom, proč dobrovolný český exulant umírá uprostřed římské campagny v náruči italské milenky, nalezneme nejednu odpověď k otázce exotismu zeyerovského a českého vůbec.

F. V. Krejčí.

Domluvit!

K divadelní stávce. Píše *Dr. Jar. E. Salaba.*

Vyhovuji volání, jež se ozývalo dne 17. února 1901 v sále konviktském, když jsem se vzdal slova, nechtěje dále mluviti v tom ovzduší, prosyceném chorobnou vášní. Jest ovšem těžko — zvláště dnes — o věci té psáti, jelikož právě oznamuje pan Dr. J. Nejedlý oficielně v novinách, že převzal úkol prostředníka mezi stávkujícími a správou divadla, a »že při dobré vůli na obou stranách bude brzké dohodnutí v zájmu národního ústavu i členstva možným«. A tu bych si ovšem z duše přál, by tato možnost změnila se ve skutečnost, a aby ve chvíli, kdy toto číslo »Rozhledů« dostává se čtenářům do rukou, bylo již dávno zase po stávce. Obmezím se proto jen na několik glos k ní.

Dne 10. února 1901 objevila se stávka na obzoru, dne 14. února byla již v plném proudu, zasahujíc kromě orkestru i mužský sbor a technický personál. Stávka, jež jest přímo vzorem, jakou stávka býti nemá. Stávka plná temperamentu, vzkypění, nepromyšlenosti, neujasněného postupu, bez pečlivě uvážených podmínek, spoléhající přespříliš na součinný nátlak veřejnosti, a to kruhů nejširších, naprosto ve svých složkách nestejnorodá. Právě dnešní stav jest pro ni neobyčejně charakteristický. S jedné strany spalují se všechny mosty, umožňující návrat (21. února mimořádná valná hromada »České filharmonie«, v níž vymiťují se ze stanov všechny zmínky o Nár. Divadle, 22. února se vydává leták, který se 23. února lepí na rohy ve formě obrovského plakátu, a v němž volá se k nové správě a k přátelům pana Kovařovice: »Zkusme síly a zkušenosti své!«), hned na to navazuje se vyjednávání (dne 24. února prohlášení Dr Nejedlého) a zřizuje se konečně prostředník, který měl býti správně zřízen již před 14 dny!

Stávkující úplně zapomněli, že stávka jest krajní, p o s l e d n í prostředek při sporu mezi zaměstnavatelem a zaměstnanci. Přikročí-li se k stávce bez vyčerpání všech předchozích prostředků, jest to, jak praví Philippovich, jen svědectvím málo vyvinutého právního citu. A prostředky ty vyčerpány nebyly. 10. února večer provedena nepěkná scéna vůči p. Kovařovicovi, a hned prohlášeno, že orkestr pod ním nikdy a nikde nebude hráti. Vytknuto jim hned, že si před tím nikdy a nikomu nestěžovali. I odůvodněno to dne 15. února v »zaslánu« členů orkestru, že prý měli odstrašující příklady, že se solistům, když si stěžovali, řeklo, že mohou, nejsou-li spokojeni, podati výpověď. Tento důvod není žádným důvodem. Co jinému se stalo, nemůže býti důvodem pro orkestr již proto, že ku stížnosti 60 osob, řádně odůvodněné, hleděla by každá správa jinak, než ku stížnosti jednotlivcově.

Zároveň vznesena hned od počátku celá pře na soud — myslím — ne právě povolaného soudce. Orkestr přece ve svém prvém pro-

hlášení ze dne 13. února pravil, že »chrání si svou uměleckou individualitu, kterouž proslul a bez níž jest nemyslitelný, opírá se hrozícímu nebezpečí, že ztratil by důvěru ve vlastní uměleckou činnost.« Takovým věcem má rozuměti nejširší veřejnost, již ve všech denních listech věc předložena? Však orkestr to sám cítil a proto v »zaslánu« ze dne 15. února, praví o urážkách, jež mu bylo snášeti: »Jest to ryze vniterní a nemůže širší veřejnost to pochopiti.« To jest právě i můj náhled — a proto měl býti postup zcela jiný. A nejnešťastnějším nápadem rozhodně byl dokonce monstrosní onen plakát z 23. února, plný těžkých, vášnivých slov, jímž dokonce měla býti stržena v otázku tuto, jež začla jako umělecká (ochrana umělecké individuality), i — ulice, široké davy. Neboť komu jinému se to vše povídalo? Vždyť ostatní znali to již dostatečně z novin; šlo tedy již jen o ty, kdo nečtou novin vůbec, kdo čtou jen plakáty — a tito »lidé nepředpojatí« měli rozhodnouti, (dle doslovného znění plakátu) »kdo pravdu dnes měl a kdo spíše ustoupiti měl, zda jednotlivec rušící celou harmonii uměleckého celku anebo tento celek uměleckých existencí!«

Zde jsme u nejbolavějšího místa, u nerozvážné, osudné, za »kardinální« prohlášené podmínky: »Nikdy a nikde pod Kovařovicem!« Nuže — pod kým? Myslím, že nalézti dirigenta, s nímž by orkestr byl vždy naprosto spokojen, vůbec není možno. Nebyl spokojen ani s Čechem, ani s Angrem (v 7. čísle »Dalibora« citovaný výrok orkestru k Angrovi: »Kdybyste byl stál vždy spravedlivě na naší straně a nebyl podléhal teroru kapelníka Čecha, nebylo by bývalo mezi námi žádných hořkostí!«), nebyl spokojen s Čelanským, jenž dnes zahrnován jest potleskem přátel orkestru (vím z kompetentních úst, že i jemu jako kapelníkovi Nár. divadla se stalo, že orkestr, byv jím jednou uražen, žádal od něho co nejdůrazněji satisfakci), nyní nelíbí se mu Kovařovic. Dnes zbývá — jelikož s Nedbalem, jenž k vůli divadlu nerozbije »České kvarteto«, nelze počítati — pouze na milost vzatý Čelanský a Weis. Myslím, že s oběma by ta spokojenost také dlouho netrvala. Naproti tomu však jsou přátelé ne Kovařovicovi, nýbrž přátelé českého umění vůbec přesvědčeni, že vedle Nedbala dnes u nás jediný Kovařovic, maje vedle talentu i dosti mládí a energie, může vésti divadlo naše v před po dráze pokroku A proto »kardinální podmínka« musí padnouti. Postaviti ji — bylo dílem vášnivého vzkypění nikoli dílem rozmyslu! Což nebylo by stačilo žádati na šéfovi opery zadostiučinění, třeba i veřejné, za ty které urážky? Ale postaviti si hlavu a žádati veřejně odstranění šéfa opery, ano dokonce celé »Společnosti Národního divadla,« — to vymyká se diskusi.

Předložením požadavků dne 15. února a zaslánem technického personálu a řečmi pp. Šeplavého a Simonidesa na schůzi konviktské dne 17. února vnesen do stávky nový moment: mezdní otázka. Bohužel — příliš pozdě. Při mezdní stávce před několika lety stála celá česká veřejnost po boku orkestru. Ale dnes nastalo roztříštění. Dne 13. února prohlásil orkestr, že brání se proti bezohlednosti pod rouškou disciplíny, proti nelidskému zacházení. Výborně zajisté informovaný »Dalibor« výslovně vytýká, že před léty šlo o finanční stránku, kdežto dnes jde

o mravní stránku. Pánský (mužský) operní sbor 13. února prohlašuje solidaritu, jelikož cítí tytéž ústrky se strany představených a jest deprimován ustavičnými zkouškami ze způsobilosti, při čemž (první to narážka na mezdní otázku) jest systematicky ohrožován jejich existenční stav, aniž jedna ze slíbených sociálních reform byla došla dosud k platnosti. Technický personál téhož dne prohlašuje solidaritu, poněvadž byl svědkem denních ústrků a útrap uměleckého personálu a sboru, a sám jest opuštěn ve svých trudných poměrech existenčních, nenaleznuv nikde sluchu pro své stesky. Z toho viděti, že první stávkující činitel, orkestr, měl důvody úplně mimomezdní, ale strhl s sebou i mužský sbor a technický personál. O mezdních požadavcích těchto těles mohlo se, doufám, zcela klidně jednati, kdyby nebylo solidarity s orkestrem, jenž za kardinální podmínku vytkl odstranění p. Kovařovice. Vždyť zejména technický personal dle zprávy zemského výboru stěžoval si jedině na to, že za dřívější správy měl střídavě jeden den v týdnu prázdno, což nyní mu odňato. K tomu nebylo třeba tak těžkých slov, jakých užito v zaslánu ze dne 16. února k českému dělnictvu, kde dělnictvo Nár. divadla praví, že nalézá se v boji za sociální reformu, jsouc spojeno v solidární celek s orkestrem a sborem; na základě této solidarity byli jsme včera ráno vykopnuti nohou těch nemilosrdných, kteří pro ústav ten nebudou nikdy moci udělati tolik, co vykonala proň ruka dělnická, »paže naše«. Zde mimochodem upozorňuji i na jinou nesrovnalost. Orkestr prohlásil, že nikdy nebude hráti pod Kovařovicem, ostatní se prohlásili solidárními. A dne 16. února uveřejněno v novinách zasláno k českému hudebnictvu, v němž sborová tělesa praví: »Ačkoli jsme neporušili povinností svých, bráníce se pouze teroru šéfa opery — stávku neprohlásili — správa Nár. divadla nás insertem v dnešních listech denních sama vyhazuje na dlažbu.« Proč vymykati se důsledkům svého činu?

Ale tu jsme u nejsmutnější stránky této věci. Orkestr bylo by lze nahraditi (vždyť sám se nahrazuje; na př. v koncertu dne 24. února v Rudolfíně, hráli za prof. Bláhu a řadu jiných náhradníci) a členové orkestru sami opět nalezli by snadno zaměstnání a úživu; ale co má dělati mužský sbor a technický personál? Co mají dělati tito otcové rodin, stržení ve stávku nadějí v určité vítězství?

Otázku útisků mravních, jež bylo snášeti těm, kdož dnes stávkují, úmyslně nechávám otevřenou. To, co jimi samými bylo veřejnosti sděleno, myslím, že nestačí k odůvodnění tak krajního kroku, jakým jest stávka a ohrožení ustavu. Stesk na nesplnění očekávaných oprav snad byl předčasný, vždyť nová správa jest teprve několik měsíců u vesla a má se co oháněti, by sama zatím vyšla v našich poměrech, kdy jen opera dovede plniti domy, kdežto činohra jevívá ohromné mezery v návštěvě. A z výroků šéfa opery, v prohlášeních citovaných, lze tak mnoho vysvětliti prostředím, v němž je zvykem bodřejší mluva, a nervosním napjetím dirigenta, jež u jiných světoznámých dirigentů jevívalo se formou daleko drsnější.

Ale nehájím nijak »Společnosti«. Tato i v jiných směrech dopustila se již leckteré nešikovnosti, není tudíž zajisté ani zde bez viny.

Ale k odstranění těchto sporů nebylo třeba rozčilovati nejširší kruhy veřejnosti, to mohlo zůstati otázkou vnitřní, jež mohla se zcela dobře uvnitř rozhodnouti. Což nestačil by na takovéto věci řádně složený rozhodčí soud, který se ve zdejším německém divadle tak dobře osvědčoval? Rozhodně k tomu nebylo třeba tak podivné stávky, v níž za kardinální podmínku položeno justamentní odstranění p. Kovařovice a která teprve později prohlašována za »sociální boj«. V tomto případě by musila však býti zcela jinak vedena. A následkem toho všeho nemůže stávka ta spolehati na obecnou účast opravdu interesované veřejnosti.

Konče, doufám stále ještě z celé duše, že přece jen podaří se dnes prohlášenému prostředníku (což mohla ostatně převzíti již dříve některá hudební autorita) smířiti rozvaděné strany, a že Národní divadlo půjde pak — pod Kovařovicem — pevným krokem k těm vznešeným metám, jež mu staví za cíl každý upřímný přítel českého hudebního umění!

Rozdělení bohatství v král. Českém.

Píše Dr. F. Joklík. (Pokračování.)

II. Poměr důchodu relativního.

Zde chci pojednati o tom, jaký jest vztah bohatství v ohledu osobním, to jest, kterak jsou nadáni průměrem jednotliví příslušníci obou národů v těch kterých skupinách důchodem, pokud týž přesahuje existenční minimum a osobní dani z příjmu podléhá. Kromě toho vytknu zvláště, kolik milionářů, tedy lidí nejbohatších, na obou stranách se vyskytuje.

Osob s ročním důchodem přes 600 zl., osobní daň z příjmu platících, tedy pro mou statistiku počítaných jest:

1. v Praze 24.100. Na jednu osobu připadá průměrem	2357	zl. důchodu.
2. v předměstích pražských 17 093. Na jednu osobu připadá průměrem	1606	» »
3a) v 11 městech českých 12.989. Na jednu osobu připadá průměrem	1603	» »
b) v 17 městech německých 25.500. Na jednu osobu připadá průměrem	1957	» »
4a) v 49 okresech českých 46.343. Na jednu osobu připadá průměrem	1655	» »
b) v 32 okresech německých 45.005. Na jednu osobu připadá průměrem	1521	» »

Tyto číslice jsou poučny. Dokazují, že jest na venkově relativní bohatství větší na straně české, totiž na jednotlivce českého, pokud

podléhá dani z důchodu, připadá průměrem větší důchod roční, než na jednotlivce německého. Toto faktum, ač na první pohled zdá se býti pro nás potěšitelné, objeví se vlastně býti kormutlivým, přihlédneme-li k podstatě věci. Třeba totiž všimnouti si toho, že našich 49 okresů českých má jen o nepatrné množství osob dani z důchodů podléhajících — které bych eufemisticky nazval venkovskou plutokracií — více, než 32 okresů německých, ačkoliv poměr obyvatelstva v obou ohledech jest přibližně jako 5 : 3, nebo přihlédneme-li k tomu, že Němců obývá více v městech, řekněme raději 4 : 3, ačkoliv tudíž — vezme-li se počet německých venkovských majetných lidí za základ — na naši straně mělo by jich býti na 60.000 místo 46.343. Tato diference rozmnožuje ovšem řady nemajetných a chudáků, těch, kteří nemohou se vzmoci na důchod existenční minimum převyšující. Máme tedy na českém venkově bohatší plutokracii než Němci, to jest pravda, avšak máme tam za to daleko více nemajetného nebo nedostatečně majetného proletariátu, než oni, tudíž větší rozdíly v bohatství.

Co se týče měst, seznáváme, že nehledě k městu Praze, Němci jsou ve městech vesměs bohatší než našinci. Na jednoho majetného Němce z těch, jež mají příjem přes 600 zl. ročně, připadá průměrem na 2000 zl. ročního důchodu, na Čecha pak jen na 1600 zl Zajímavo jest také, že v tom směru není rozdílu mezi českými městy venkovskými a mezi předměstími Prahy. Pro města pak analogické rozpoznání co do proletariatu, jaké jsme učinili pro venkov, učiniti nemůžeme, neboť dle všech známek (podrobných čísel ovšem dnes po ruce není, ty poskytne teprve nové sčítání) poměr počtu osob dani podrobených neodchyluje se mnoho od poměru obyvatelstva na straně obou národností; a odchyluje-li se, není to, jak bezpečně za to míti lze, zajisté v náš prospěch.

Z číslice pro Prahu samotnou vyšetřené nic nevyplývá, jelikož převaha německého živlu ve směru kapitalistickém a plutokratickém jest tu známa a přímo křiklavě do očí bijící

Co se týče milionářů na obou stranách v království Českém existujících, tedy mluvím tu o milionářích co do majetku, nikoliv co do důchodu. Majetek vypočítávám tím způsobem, že přiznaný důchod kapitalisuji 5%. Uvádím zde tedy počet těch osob, které berou důchod nejméně 50.000 zl. ročně. (Kdyby se chtělo namítnouti, že míra 5% je na dnešní poměry příliš vysokou, budiž s druhé strany uváženo, že boháči mají ve zvyku, více ze svých důchodů zatajovati a že se jim v tom zpravidla také lépe daří).

Jest tedy milionářů: v Praze 40, v předměstích pražských 4, ve městech českých 1 (Plzeň, to snad bezpochyby Němec, asi Škoda?), ve městech německých 26, (Ústí n. L. 5, Liberec 7, Teplice-Šenava 4, Aš 1, Duchcov 1, Cheb 1, Karlovy Vary 7). V okresech českých 33, (Benešov 1, Čáslav 1, Chrudím 1, Hořovice 2, Ml. Boleslav 2, Karlín 3, Nový Bydžov 1, N. Město n. M. 1, Písek 2, Poděbrady 2, Rakovník 1, Roudnice 1, Rychnov n. Kn. 2, Rokycany 2, Slané 1, Semily 1, Domažlice 1, Turnov 6, Třeboň 2). V okresích německých 48, (Ústí n. L. 1, Most 1, Duchcov 1, Cheb 1, Falknov 1, Frýdland 4, Jablonec 3,

Vrchlabí 3, Jáchymov 1, Kaplice 1, Karlovy Vary 3, Chomutov 5, Stříbro 3, Planá 3, Podbořany 1, Liberec 2, Rumburk 3, Tachov 1, Teplá 1, Děčín 5, Trutnov 3).

Také tyto číslice, k nimž netřeba přičiňovati mnoho poznámek, jsou dojista zajímavé. V českých městech větších (vyjma Prahu a předměstí) není snad jediného milionáře Čecha; z těch milionářů pak, kteří se dají napočísti ve venkovských okresech, z daleka nebudou všichni Čechové. Většinou jsou to velkostatkáři a mezi těmi je mnoho Němců. Vice versa není bohužel žádné příčiny domnívati se, že by v okresech německých figurovalo skrytě mnoho milionářů českých. Tedy také s této stránky vypadá srovnávací bilance obapolného bohatství pro nás smutně.

*

Ačkoliv to, co teď následuje, vlastně nesouvisí s úkolem vytknutým tomuto pojednání, mám za to, že to přes to bude s povděkem přijato, proto že jsou to věci životního pro nás zájmu jak národního, tak hospodářského i sociálního.

Význam centralisace pro hospodářské bohatství národní

Shora citovaný pramen, z něhož čerpám údaje pro toto pojednání, učí nás, že z celého hrubého důchodu k osobní dani z příjmu přiznaného pro Rakousko pr. 1.401,250.994 zl. připadá na jediné město Vídeň neméně než 446,861.901 zl., to jest 38·8%.

Pravím, že to jest číslo pro nás přímo hrozné! Obyvatelstvo města Vídně páčí hořejší statistika na 1,574.130 duší, obyvatelstvo celého Rakouska na 25,525.385. Dle toho obnášel by podíl Vídně na celkovém obyvatelstvu jen 6·17%. A těchto 6·17% bere 38·8% všeho vyššího, to jest 600 zl. převyšujícího důchodu v Rakousku!*)

Tedy hlavní město říše jest více než šestkrát tak bohatě nadáno vyšším důchodem, než mu dle poměru obyvatelstva patří, má samojediné toho důchodu více, nežli celé »bohaté« rozsáhlé království České o 6 mill. obyvatelích. Vidíme zde, co znamená centralism pro nás a ne jen pro nás, ale pro celou říši a pro hlavní město v ohledu hospodářském. Ani slepý nemůže to neviděti, kterak »říšské hlavní a sídelní město« z »provincií« přímo tyje a říši mízu vyssává, která v jeho útrobách se hromadí a překypuje. S úžasem tážete se: kterak jest to možno, že jediné město s ne více než 6·17% všeho obyvatelstva může pohlcovati bezmála 40% všeho důchodu říše, pokud týž převyšuje 600 zl.? Proč jest to město tak bohato?

Základ bohatství vídeňského musíme hledati v bohatství kapitálovém a pracovním. Jenom tehdy, kdyby ve Vídni bylo soustředěno na 40% kapitálové majetnosti a tolikéž pracovní síly, nebo správněji,

*) Zajímavo jest, že obdobné číslo obdržíme pro město Prahu v poměru ke království Českému. Celý hrubý důchod v Čechách jest vyšetřen na 321,589.804 zl., z toho připadá na Prahu celých 17·6%, ač město má jen 3·2% všeho obyvatelstva v království Českém.

kdyby tam těchto činitelů bylo soustředěno tolik %, kolik obnáší důchod ve Vídni z celého důchodu rakouského, neobmezujíc se na pravý důchod vyšší, t. j. 600 zl. přesahující, jen tehdy dalo by se říci, že poměr důchodového bohatství vídeňského jest přirozený. Ale na první pohled každý pozná, že tomu tak není.

Není tomu tak co do majetnosti kapitálové: na plochu Vídně (183 km^2) nedá se snésti tolik kapitálu, kolik je ho třeba, aby se z něho bralo 38·8% důchodu převyšujícího 600 zl. To uzná každý, kdo uváží, jakým podílem účastny jsou pozemky, domy, vůbec reality, tedy kapitál nehybný na celkovém majetku kapitálovém.

A pracovní síla ve Vídni soustředěná snad ještě méně odpovídá poměru důchodového bohatství. Pracovní síla národní nebo bohatství pracovní závisí na dvou činitelích: na počtu dělníků a na jejich dovednosti. Dělník inteligentní, řekněme dvakrát tak dovedný ovšem vyváží dvojitý počet dělníků nedovedných. Nuže, co se týče měřítka prvního (arithmetického), t. j. počtu, tedy známe jeho poměr, jest ve Vídni jen 6.17%. Co se druhého činitele, dovednosti týče, tu jest ovšem každé číselné vyjádření nad míru těžké. Musí se uznati, že velká města soustřeďují v sobě inteligenci a že na dovednost jejich občanů připadá celkem nadprůměrné procento. Avšak není žádné příčiny taxovati tu dovednost snad výše než nějakých 200% a zůstává tudíž i tak poměr důchodového bohatství vídeňského obyvatelstva nepřirozeně (více než třikrát tak) velký.

Hořejší číslo nepraví tedy nic jiného, než že ve Vídni žije nepoměrné množství boháčů, kteří tyjí z chudnoucích království a zemí (»provincií«). Ti boháči mají prameny svých důchodů po celé říši, jak majetnost kapitálovou, tak pracovní sílu dělnictva za mzdu namnoze bídnou se lopotícího. Ti plutokraté jsou vlastníky nepoměrného množství bohatství kapitálového a vládnou neobyčejným množstvím bohatství pracovního, representovaného batailony dělníků, jichžto osud mají v rukou svých, jsouce rozdělovateli mzdy, živiteli jich a jejich rodin.

To pak, co ti boháči vytěží ze zemí »provinciálních« a z jejich příslušníků, konsumují ve Vídni. Pochopíme teď, co jest základem a příčinou těch ustavičných stesků na to, kterak venkov náš hyne, kterak bohatá druhdy království chudnou. Jejich bohatství hromadí se na jednom bodě, ve Vídni, v cizích rukách. Vídeň roste a mohutní z prostředků říše. Množství důchodu tam rozdělovaného a spotřebovaného opatřuje příležitost výdělku a vábí tam obyvatelstvo. Pochopíme pak dále, kterak to možno, že »bohaté« království České nedovede více uživiti valnou část svých dětí, kteří jsou nuceni chápati se hole vandrovní a jíti rozmnožovati do Vídně a jinam řady těch, kdož z našich peněz bohatnou a kterým z výtěžků české mozolné práce dobře se daří. Kapitálové bohatství, pokud vázáno jest k půdě, ovšem zůstává na místě. Ale země a obyvatelstvo její z toho málo mají, když pozemky jsou vlastnictvím cizím. Království České jest přírodně pořád ještě bohaté, ale není bohaté pro sebe; ono není s to, aby samo vládlo svým bohatstvím a svými statky, jest v té příčině závislé

z valné části na cizích plutokratech, kteří mocí svého práva vlastnického nakládají se statky dle své libosti a dirigují naši pracovní sílu kamkoliv chtějí. A kdyby ti plutokraté alespoň zdržovali se v zemi, ze které těží, aby alespoň výtěžky bohatství přirozeného a výsledky namáhavé, potem tváře pokropené práce zůstaly na místě a přišly zase mezi ten lid, jenž je nahromadil. Ale plutokraté jsou vesměs kosmopolité, kteří se táhnou tam, kde jim kyne příležitost, užívati bohatství svého s největším požitkem. Což tomu vídeňskému boháči na tom záleží, kde leží jeho statky, kteří lidé svou prací vydržují ústavy, v nichž on své výnosné cenné papíry má uloženy. On je tam, kde se mu nejpříjemněji žije a kde své miliony nejpohodlněji rozmnožovati může. Avšak lidu ovšem lhostejno to není, zdali výsledky jeho mozolné práce zůstávají doma nebo stěhují-li se do ciziny! Následky objevují se ve hromadném opouštění domácího krbu a ve stěhování se domorodého lidu z vlasti. O tom naše »bohaté« království může ledacos vykládati.

Že tu nemluvím na plano, snad puzen jen národní strannickostí, vysvitne z toho, povšimneme-li si, že finanční správa napočetla ve Vídni neméně než 423 millionářů, to jest (dle hořejšího měřítka) lidí s důchodem alespoň 50.000 zl. ročně. Kolik při tom milionů jest zatajeno, nedá se ovšem asi nikdy přesně vyšetřiti. Přidám ještě, že na jednoho poplatníka osobní daně z příjmu připadá ve Vídni 2200 zl. důchodu (je tam 210.331 osob tou daní povinných). Pro Prahu vyšetřili jsme 2357 zl.

Komu to, co jsem tuto uvedl v dodatku prvním, neotevře oči, ten jest raněn duševní slepotou. Vidíme tu v číslech do očí bijících ničící nás hospodářsky moc centralismu. A pak se divíme, když tatáž moc nás ničí i politicky a národně. A jaká tu pomoc? Nesmíme přestati na tom, místo nemoci léčiti symptomy, ale musíme hleděti prozkoumati a hojiti pathologickou podstatu nemoci. Nesmíme podceňovati význam, který má pro veškeré naše bytí hospodářské potírání centralismu. Když budeme hospodářsky od něho emancipováni, půjde to i snáze s politikou. Ale k tomu cíli musí v národě napřed proniknouti přesvědčení o důležitosti politiky hospodářské pro naše bytí a od toho poznání jsme jak se zdá, ještě tuze daleko, ač se počíná na to již důrazně poukazovati. Oči naše jsou ještě příliš zaslepeny různými lesklými cáry t. zv. vysoké politiky, které nám brání postřehnouti nejzákladnější naše životní důležitosti. Jest to symptom naší nezralosti a politické nevyspělosti. Kdybychom nebyli v té míře nezralí hospodářsky, jako jsme, nemohli bychom býti na př. ani tak neprozíravými, jakými se osvědčujeme býti, připouštějíce, že se napořád kus po kuse samé naši národní půdy, zejména velkostatků, odprodává cizincům!

Severní Morava.

Píše dr. Rich. Fischer v Olomouci. (Pokračování.)

Poslední obcí českou na této silnici od Zábřeha jest Dlouhomílov, jenž čítá 745 Čechů a 25 Němců (r. 1880. jen 7 Němců), kteří bydlí ve 103 domcích. Zvláštností zaměstnání zdejšího je štěpařství. Škola česká je dvojtřídní, farnost je obojjazyčná, a bohoslužby střídají se pravidelně česky a německy, farářem je tu horlivý literát Fr. Kužela (literární pseudonym Adam Chlumecký). Spolky jsou zde tři: hasičský, obč. beseda »Methoděj«, a dívčí spolek »Vlasta«, působení jejich je však praskrovné. Knihovny jsou dvě, a sice obecná a spolková, ač doporučovalo by se velice, aby obě splynuly v jednu veřejnou knihovnu lidovou. Dělnictvo pracuje nejvíce v továrnách šumberských. Lid, ač čte české noviny, hoví značně utrakvismu. Každý takořka člověk umí úplně česky a německy, ve styku se sousedy německými (ač tito znají dobře česky) užívá se zálibou němčiny, mnozí rolníci čeští jsou členy německého spolku hospodářského, dostávajíce z něho německé noviny a vliv Šumberka jest velmi znatelný. V poslední době zařízen tu spotřební spolek, a pociťuje se tu ještě potřeba řádné záložny. Rozšíření školy na trojtřídní nedá se také dlouho oddalovati. Zprávy o melioračním družstvu v poslední době nějak utuchly. Reální majetek je vesměs zadlužen, parceluje se neustále, což může se státi obci osudným ne sice ještě dnes, ale přece v dohledné budoucnosti. Kdyby veliká rychta s polnostmi přešla do rukou německých, je obci této zasazena hlavní rána.

Nedaleko Brníčka na jihovýchod v těsném, ale velmi vábném údolíčku leží malá dědinka Strupšín o 31 domcích a 260 obyvatelích. Ale proto přece stojí za to, aby ji cestovatel navštívil, a aby lid český o ní zvěděl. Přifařena jest do Lesnice, přiškolena byla do Brníčka. Z doby staré je tu skoro většina analfabetů, a styk s německou Rohlí a Šumberkem zavinil u mnohých vlažnost národní. Po delší již čas domáháno se české školy, ale vedle jiných překážek byl to hlavně nedostatek peněz, jenž věc zdržoval. V takové situaci přikvačil šulfrajn s nabídkou, že postaví obci školu zdarma, jenže německou. Příležitost byla tak lákavá, že přemnozí netroufali si odolati, a již již bylo na tom, aby v Strupšíně byla škola německá. Ale našli se mezi nimi přece lidé, kteří nechtěli takového daru danajského pro svou obec českou, a jiní opět postřehnuvše také kritičnost situace, zakročili u Ústř. Matice školské o pomoc, ta slíbena a také poskytnuta obnosem asi 1000 zl. Vážné a rozumné slovo šlechetného okres. hejtmana V. Wořikovského ryt. z Kundratic (tehdy byl v Zábřehu) přesvědčilo i mnohé občany zaslepené o zpozdilosti jich jednání, a tak zřízena r. 1896. česká škola pobočná, a je oprávněna naděje, že co nejdříve stane se z ní škola samostatná. Občané koupili pro školu hospodářské stavení i s polnostmi za 6000 zl., čímž však uvalili na sebe značný dluh, takže zasluhovala by škola tato podpory všestranné.

Knihovnu v obci zřídil feriální klub »Haná«, její doplnění bylo by žádoucí. Kdož ze široké veřejnosti dovede oceniti práci a obětavost malého hloučku vlastenců, aby zachránili národu vesničku malou sice a zapomenutou, ale přece na rozhraní národnostním důležitou?

Obec Kolšov severně od Lesnice položená a sem přifařená má 42 domků, v nich 363 Čechů a 24 Němců. Vznikla z bývalých dvou tvrzí rozdělením pozemků mezi robotníky, a dosud je tu panský dvůr (od r. 1694. majetek Lichtenštejnský), jenž má teď propachtovaný našinec Oščádal. Jednotřídní škola a chudá knihovna jsou jedinými zdroji vzdělání. Dělnictvo je súčastněno velmi četně v blízké továrně sudkovské, a hodně českých dětí plní německou školu v Sudkově. Ubohá obec sudkovská! Kdykoliv jedu krásným krajem severomoravským a z daleka shlédnu ohromnou frontu a pyšný komín továrny v Sudkově, zabolí mě srdce, a chmůrné myšlenky honí se mozkem mým. Počet obyvatel sice roste, ale současně přibývá i Němců. R. 1890. bylo zde 732 Čechů a 224 Němců, r. 1880. Čechů 661, Němců 158. Mimo 96 domů českých je 7 německých: továrna, škola německá, úřednické domy a villa továrníkova. Zastupitelství obecní je české, starostou člověk dosti uvědomělý, však továrna velmi bedlivě sleduje obecní záležitosti, a tovární ředitel Emmer jeví i velký zájem o záležitosti volební. Vedle dvoutřídní školy české existuje dvoutřídní škola německá a sice od r. 1884. Návštěva obou škol dosti kolísá: r. 1896. bylo v každé z obou škol po 103 žácích, letos je v české 94, v německé 69 žáků. Mimo několik dětí rodin skutečně německých (továrních) tvoří hlavní kontigent děti české, a to nejen ze Sudkova děti továrních dělníků, ale i z Kolšova, ano také děti rolníků českých z Postřelmova! Zjev to jistě velmi smutný. Dělníku odvislému od továrníka káže se, aby proti vůli chlebodárce svého posýlal děti své do školy české, a zatím lidé neodvislí cpou žáky do školy německé proto, aby se tam přiučili trochu němčině. Vůbec jsou školské poměry v Sudkově tuze divné i na škole české, o čemž však já nejsem oprávněn se rozepisovati. Čtenářsko-pěvecký spolek »Prokop« má sotva 15 členů a živoří, knihovna akad. feriál. klubem »Haná« založena je ve stavu dosti zbědovaném. Klerikalism šířený z blízké fary postřelmovské uplatňuje se hlavně klerikálními, často úplně bezcennými novinářskými výplody. V poslední době založen tu »Čelakovský«, spolek národ. dělnictva, a již před tím potravní spolek »Hospodář«, jenž však vnesl do obce mnoho mrzutostí a obchodní žárlivosti. Dělnictvo jest vesměs české, ale poslouchati musí v mnohých věcech Němce-pána. Veliká továrna v Sudkově, na spřádání lnu a bavlny, je vlastnictvím firmy J. Seidl et Cie, a majiteli jsou Ignát Seidl jun., Seidl Eduard, Dr. Seidl Max, Klein Magdalena, Emmer Marie, Müller Julius a Scholz Alois. Zaměstnává přes 1200 dělníků z okolí až dalekého jako na př. z Komňátky, Čes. Bohdíkova atd. V neděli večer jedou vlakem -- hoši i děvčata, poslednější četněji — do práce, a v sobotu večer vrací se k rodinnému krbu na chvíli odpočinku. Denní mzda je 50—70 kr., výdělek akkordní přesahuje i jeden zlatý. Mnoho, co řekl jsem při Zábřehu, platí i zde, že mnohý pokládá se za šťastna,

je-li přijat do práce tovární, a snáší pro toto štěstí své otroctví tělesné, mravní i duševní až do vysílení, až do smrti. A rolnictvo zatím trpí nedostatkem čeledi a pracovního lidu zemědělského, třebas mzdy stouply proti minulosti nedávné ještě značně. Když si vzpomeneme, že germanisace mnohých obcí českých počíná školou německou a továrnou, pak podmínky tyto dány jsou v Sudkově. Dnes tovární správa, cítíc se politicky proti neodvislým občanům slabou, zdržuje se jakéhokoliv násilí, aby tak záhy nevzbudila protitlak. Já bych byl velice nerad, kdyby občanstvo povolilo v dosavadní statečnosti své, a nerad bych dožil se pádu českého Sudkova do sítí německých, ale nástrahy se nepozorovaně stále a stále připravují; běda těm, kdož osidel těch zavčas nepostřehnou a neroztrhají!

V první řadě běda blízkému Postřelmovu, jestliže své vyspělosti neužije na pomoc Sudkovu! Dosud je činnost této veliké obce české v tomto směru negativní: poukazuje se na chyby naší straně v Sudkově, ale pohřešuji činného zasáhnutí, ať radou, ať podporou mravní neb hmotnou. Jednou, když jsem o solidaritě těchto dvou blízkých obcí — vzdálenost je asi 20 minut — přednášel, řekli mi postřelmovští, že je jim těžko zasahovati do poměrů sudkovských, jelikož tito sami si toho nepřejí. Snad je tomu tak; pak by to však byl nedostatek vzájemné důvěry a pospolného seznání, po případě neshoda mínění jednotlivců. Ale ukažte opravdový zájem, skutečnou ochotu k pomoci, uzříte, že vaše pomocná ruka nebude odmítnuta. Nejméně povinen však je Postřelmov, aby byl stráží všímající si tábora sudkovského, aby ihned oznamoval každé nebezpečí, o němž snad ani doma není potuchy. Ale hlavní věcí Postřelmova je: neposýlati děti do německé školy a podporovati naopak všemožně školu českou. Nemohl by Postřelmov vystrojiti každoročně chudým dětem české školy v Sudkově vánoční stromek? Stálo by to 20—25 zl., a viděli byste brzy zdárné výsledky takové podpory. Co se tkne Postřelmova samého, není ani kvantitou velikým, jako spíše kvalitativně důležitým. Ve 135 domcích bydlí 1169 Čechů a 10 Němců. Rolníci jsou po většině dobře situováni, dělnictvo pracuje jednak ve Večeřově strojírně, jednak v přádelně sudkovské. Rolnictvo zřídilo si v Postřelmově již r. 1867. rolnickou záložnu, hospodářský spolek pro soudní okres zábřežský, družstvo pro chov dobytka, r. 1897. utvořilo se mlékařské družstvo a zřídilo mlékárnu, r. 1900. konečně zařídilo družstvo rolnický lihovar nákladem asi K 90.000, jenž koncem roku 1900. počal pracovati. Nelze tudíž naříkati na netečnost zdejšího rolnictva, všímat si pilně stavu svého a snaží se ho povznášeti. Jediné, co se Postřelmovu vytýká, jest lokální patriotism, mnohdy nemístní, zvláště pokud tkne se Zábřeha. Snaha soustřediti veškeré hospodářské podniky v Postřelmově, ač v Zábřehu měly by též význam národní, nedá se zatajiti. Hospodářsky hluboce zasáhla do poměrů místních i okolních strojnická slévárna, která původně měla firmu Drescher & Večeř, později J. Večeř a syn. Starý Večeř přivedl to z obyčejného dělníka až na továrníka, mladý Večeř pomohl mu mimo jiné hlavně s výše této dolů, a z jara 1900. ohlásila firma konkurs. Poctivost otcova, prosperita závodu a příznivé

podmínky jeho vyvolaly důvěru všeobecnou, a mnoho čelnějších lidí z kraje zaručilo se za různé pohledávky, občanská záložna v Postřelmově kreditovala as 40.000 zl., jaký div, že úpadek vyvolal ohromné zděšení nejen ručitelů, ale všech interesentů. Jediným, kdo se potaji smál, byl Brass v naději na dobrý národně hospodářský obchod. Ale přece mu sklaplo! Utvořilo se místní družstvo, jež závod od konkursní podstaty za K 130.000 převzalo a povede ho dále pod novou firmou. Kupní cena ovšem zdaleka nestačovala k vyrovnání pasiv, a tak četní přátelé Večeřovi do smrti pykati budou důvěřivosti své a na dlouho odstrašeni budou od jakéhokoliv účastenství při průmyslových podnicích. Život společenský representován jest těmito spolky: Občanská beseda, hasičský spolek, těl. jednota »Sokol«, Místní odbor Ú. Matice školské a místní odbor Nár. Jednoty pro vých. Moravu v Olomouci (naprosto nečinný). Knihovna pro obec jako je Postřehnov je nedostatečná; velice bych doporučoval, aby zřídila se veřejná čítárna lidová (novin), která by měla význam hlavně pro vrstvy nižší. Trojtřídní škola plní dobře úkol svůj, méně však fara, která první úkol svůj vidí v hlásání klerikalismu beze zřetele na mínění a smýšlení obyvatelstva. (Před nedávnem jeden kaplan, P. O. Došlík, tak se zabořil do agitace klerikální, že z toho sešílel a teď ubožák je v ústavu choromyslných ve Sternberku.) Při práci národní není kněží viděti, ale za to jsou první na místě, jakmile se šustne někde něco politického. Ostatně Postřelmov méně v té příčině dá na sebe působiti, a proto mladí panáčci vždy hledají pole svoje v přifařených obcích Sudkově neb Chromči. Postřelmov je středem zdravotního obvodu, k němuž patří obce: Postřehnov, Postřelmůvek, Vyšehoří, Sudkov, Kolšov, Lesnice a Brníčko, a obvodním lékařem jest rodák postřelmovský pan Dr. Hamal. V okolí Postřelmova, rozprostíraly se veliké rybníky, které však časem byly vysušeny a proměněny v pole. Mezi Postřelmovem a Zábřehem stávala prý obec Závořice, která zničena byla povodní z rybníků průtrží mračen vzniklou. V dějinách uvádí se Postřelmov již r. 1351., kdy příslušel Petru z Postřelmova a Svatoboru ze Závořic. Roku 1365. daroval Vojtěch ze Sternberka, biskup v Litomyšli, ves Postřelmov olomúckému kostelu, od r. 1418. byli majiteli páni ze Zvole. R. 1500. uvádí se majitelem Postřelmova Petr ze Žerotína, jehož potomci byli tu pány až do doby, kdy Velen ze Žerotína svých statků byl zbaven, načež připadly knížeti Karlu z Lichtenštejna. Pod vládou Lichtenštejnských se však obci valně nedařilo; část bývalých rybníků patří knížeti z Lichtenštejnů dosud. Dnes je Postřelmov z nejzámožnějších obcí Zábřežska, a proto má se za to, že je i nejpokročilejší. Však příklad z poslední doby, že zámožný rolník český odkázal své jmění německému klášteru v Mor. Třebové, dokazuje, že není všecko zlato, co se třpytí, a že mnohdy právě v obcích, jež na venek platí za uvědomělé, je mnoho hniloby, že tedy pokrok je u jednotlivců, nikoliv však všeobecný. Píšu-li, že by Postřelmov mohl dostatku svých sil užíti výhodněji pro českou věc na severní Moravě než činí dosud, je to jen projev mého přání, aby obec tak dobře situovaná byla agilnější v každém ohledu, aby pýcha mnohých občanů

postřelmovských měla vskutku zdravé základy a opory. Máme málo takových obcí na severu Moravy, nuže, Postřelmove, poznej své úkoly a plň je svědomitě!

Obce Postřelmůvek, Vyšehoří a Rovensko, severně od Zábřeha rozložené, tvoří skupinu na rozhraní okresu šilberského, šumberského a zábřežského. Vyšehoří (v 51 domcích 268 Čechů) má jednotřídní školu, hasičský spolek, malou knihovnu, majetek z polovice zadlužený, lid dobrý, ale konservativní. Přifařen je do Čes. Rudy (okres Šumberk), však působení kněží sem nesahá, a jediným průkopníkem národního i všeobecného uvědomování je učitel. Postřelmůvek (78 domků, 422 českých obyvatel) počíná teprve v poslední době hlásiti se do řady činných obcí, ačkoliv klerikální »Kříž« a »Marie« všemožně rozšiřované překážejí tomu, aby lid učil se svobodněji mysliti a jednati. Při škole je sice malá knihovna, ale ta je pro obec, kde alkohol je po pánu bohu věcí nejvíce ctěnou, málo. Snad odbor Národní Jednoty, jenž byl tu loni zřízen, poskytne obyvatelstvu řádného čtiva i v novinách, i v lidové knihovně, a poučováním čeliti bude i přílišné otravě kořalkové. Rovensko (720 Čechů, 2 Němci, domů 110 českých, 1 německý) má dvojtřídku českou, malou knihovnu (nedostatečnou), hasičký spolek a spolek čtenářský »Havelka«. Nájemce lichtenštejnského dvora je zábřežský žid Fröhlich. Před lety dolovalo se u Rovenska železo, však žíly byly slabé, a proto byla práce zastavena; dosud však je tu dosti hrnčířské hlíny. Poměry kulturní a národnostní jsou na niveau velmi nízkém, a bude třeba ještě často šlehnouti do nich veřejně a důrazně, aby místo ztrnulosti nastal život. Hospodářsky učiněn dobrý pokus zařízením mlékárny rolnické r. 1897. nákladem asi 6000 zl. Úvěr béře se ze záložny zábřežské a postřelmovské, ale také z německé »bundovní« v Zábřehu. Zadluženost vede k časté parcelaci.

Nejsevernější obcí okresu zábřežského je Klášterec o 30 domcích a 198 českých obyv. Přifařen je do Č. Rudy a přiškolen do Olšan (okres Šumberk). Jméno obce vzniklo od bývalého kláštera benediktinského, jenž prý byl r. 1423. od Jana Žižky na pochodu od Mohelnice rozbořen. V obci je malá knihovna a hasičský spolek. Malý lid hledá práci v olšanské papírně, jejíž pozemky hraničí s Klášterem. Národně i hospodářsky je obec pasivní. Jak zcela jinak má se k životu obec Svébohov od Zábřeha asi 8 km severozápadně položená! Jest větší, čítajíc ve 124 českých a 3 německých domcích 788 Čechů a 5 Němců, a čilejší. Náboženské vyznání jest tu dvojí: katolické a evangelické. Evangeliků je asi 10 rodin, a mají od r. 1860. samostatnou modlitebnu. Chrám katolický postaven byl r. 1869. jako expositura fary jedelské a jest teprve od r. 1892. samostatnou farou. Škola jest dvojtřídní od r. 1893., kdy postavena byla nynější školní budova. Sluší podotknouti, že obci při zřízení školy té přispěl Jos. Zdráhal, rolník z Palonína, poskytnuv bezúročnou půjčku 3000 zl. Nadučitel Karkoš je hybnou silou v obci, jsa zároveň jednatelem hospodářského spolku v Jedlí. Spolky jsou dva: hasičský sbor a místní odbor Národní Jednoty, jenž stará se velmi pilně o šíření osvěty knihami i časopisy. Odbor postaral se o zřízení lidové čítárny, ač již v letech dřívějších

konaly se pravidelné besedy, na nichž se četlo a vysvětlovalo. Však vadou bylo, že se při nich pijávalo, hlavně kořalka, což vlastně dobrou snahu částečně ubíjelo. Tomu se pomohlo loni zařízením čítárny mimo hostinec, a kořalku pomalu počíná nahražovati čerstvá voda a opravdový zájem o poučení. V zimě čte se každý den večer, v neděli i odpoledne, a dokud se všichni nesejdou, čtou se časopisy potichu, jakmile je účastníků hodně pospolu, čte někdo nahlas. Velice líbí se povídky Jiráskovy, Křenovy, Pittnerové, Němcové. Hlavní zájem věnuje se mládeži, aby navykala zábavě ušlechtilé a odvykala karbanu a pití. Dosud se to daří, neboť hlavně mládež čítárnu navštěvuje a také z knihovny čítající 130 svazků hodně si vypůjčuje. Mimo to nosí děvčata také knihy ze zábřežské knihovny. Vzorným horlivcem ve směru mravním a osvětovém je mladý rolník F. Fojt, jenž veškeren volný čas věnuje práci národní a hospodářské. Krajkářství, o němž jsem se zmínil při Zábřehu, zapustilo kořeny hlavně ve Svébohově a blízkém Václavově. Soustavné práci podařilo se obmeziti nápadný vliv německého obchodníka Lubicha, jenž sice veřejně bál se provokovati, ale přece netajil se svým smýšlením protičeským. To však nevadilo mnohým vlastencům, aby nezašli si do jeho vinárny a tam si zatarokovali, třebas právě v tu dobu konala se národní slavnost na oslavu Palackého. V poslední době podnikla se akce, aby obmezila se působnost cizáckých pojišťoven, které právě zmíněný Lubich po celém kraji podporoval. Dřívější farář staral se o poměry místní, nynějšího nečítá čilý odbor Nár. Jednoty ke svým příznivcům, a jenž mnohdy s kazatelny dává na jevo nelibost. Jedinou prací jeho bylo založení záložensk ého a spořitelního spolku dle systému Raiffeisenova, ale podnět byl politický.

Pokrok Svébohova proti obcím sousedním je výsledkem práce jednotlivců, která ovšem dnes ještě nejeví plného ovoce, aniž je dosud řádně pochopena; ale kdyby v každé obci brala se práce tak vážně a opravdově, bylo by tempo našeho života veřejného veselejším.

Vesničkou zapomenutou je Václavov asi 2 km. od Svébohova na jihozápad. V 76 domcích bydlí 437 Čechů, kteří živí se rolnictvím, nádenictvím a tkalcovstvím, ale vesměs dosti nuzně. Horami chráněn jest Václavov proti severním větrům, poloha pěkná vábila by tak mnohého cizince k příjemnému pobytu, ale jinak straší tu duševní temnota. Lid málo čte, novin neodebírá pro chudobu, knihovnička je nepatrná a nedostatečná, jediný učitel jednotřídní školy seznamuje obecenstvo s tím, co se ve světě děje. V poslední době i dělníci v továrnách zábřežské a sudkovské hledí vnésti sem trochu života. Hasičský spolek má asi 30 členů. Při poslední volbě do obhodní komory olomúcké zaslány byly hlasy zdejších živnostníků přes důrazné vyzvání české — do Olomouce Němcům.

Z Václavova směrem západním dospějeme do Drozdova, obce o 136 staveních a 855 obyvatelích, kteří mimo rolnictví výživu svou hledají v tkalcovství (hlavně v zimě). Uvědomělost obyvatelstva ilustruje neobyčejná úcta k panskému hajnému Němci, který i u lidí neodvislých pokládán jest za osobu důležitější než sám starosta obce.

Školu má dvojtřídní, přifařena jest do Jedlí (okres Šilberský). Hasičský spolek je jediným sdružením občanů, malá knihovna jediným zdrojem poučení. Noviny čtou se, pokud se poskytnou, ale přímých odběratelů je málo. Pozemky se parcelují a až na dva, jsou všichni rolníci zadluženi, ač musím podotknouti, že několik jich pochopilo význam banky hypoteční a opatřilo si od ní úvěr. Je-li poloha Drozdova v údolí kolem lesnatými kopci obklíčeném vůbec pěkná, pak jest drozdovský mlýn a pila — od obce as 20 minut vzdálený, v údolí říčky Březné opravdu romantickým. Ať člověk jde od Kosova, Hoštýna neb Janoušova, se všech stran objeví se tu kouteček tak krásný, jak si jen možno vůbec přáti. Majitelem mlýna a nájemcem lichtenštejnské pily je Vojta Vaňourek, člověk tak upřímný, jako pilný a svědomitý, kterému k rozvoji schází jen kapitál. Letos obírá se plánem zavésti výrobu bedniček pro mlékárny, což při rozvoji moravských mlékáren je myšlenkou velmi šťastnou. Mlýn tento je takřka klíčem k Šilbersku, a Němci velmi bedlivě číhají na okamžik, kdy by posice ta dostala se do jejich rukou. Před nedávnem pokoušela se již jedna dřevařská firma ze Šumberka (nastrčená patrně Brassem) o koupi mlýna. Bohaté lesy okolní jsou vydatným zdrojem výroby a obchodu dřevařského. A uskuteční-li se projekt dráhy Šilperk-Hoštýn-Mor. Třebová, stoupne význam i cena této národně-hospodářské posice značně.

Od pily drozdovské asi za hodinu směrem jižním dospějeme rozkošným údolím po pěkné silnici do Hoštýna, stanice železniční trati Olomouc-Č. Třebová (první stanice za Zábřehem). Ve 52 číslech (2 domy německé) bydlí 279 Čechů a 23 Němců. Hlavním zaměstnáním vedle rolnictví jest práce na pile a drvaření v blízkých lesích. Zastupitelství obecní je české až na panského lesního Valoucha a Josefa Šupplera, zámožného majitele mlýna a pily. Němectví jeho propukne jen občas, ale na krátko, jelikož maje čilé obchodní spojení s Prahou a s Čechy vůbec, bojí se, aby mu to snad neškodilo. Tak ku př. r. 1896. po obecních volbách, při nichž snažil se vliv svůj uplatniti proti české straně a chtěl býti starostou, dal zapsati své děvče i svou příbuznou do české školy zdejší. Farář je upřímný našinec. Novin odebírá se tu poskrovnu, za to však zasýlají se sem četné časopisy přečtené, jež se dosti bedlivě čtou. Knihovna je pouze na faře a nedostatečná; založení lidové knihovny bylo by na veliký prospěch. Hoštýn, leže v čarokrásném údolí řeky Sázavy, je poslední českou obcí na Moravě směrem k Čechám. Malá dědinka tulí se v polokruhu kolem nevysokého návrší, na němž je kostel, jakoby halila se ve vzpomínky dávné a slavné minulosti své. Druhdy vedla údolím sázavským hlavní cesta obchodní i vojenská od Olomouce do Čech. K ochraně země a pro bezpečnost cestujících před loupežníky vznikl hrad Hoštýn (Hohenštein, Hochstein, altus lapis), jehož první majitel připomíná se v dějinách r. 1267., totiž Matouš z Hoštýna. Jeho syn Heřman z Hoštýna stal se nebezpečným loupežníkem, jenž pálil okolní obce, přepadával kde koho, a r. 1287. dokonce i město Jevíčko vypálil. Král Václav II. zvěděv o strašných činech loupežného rytíře, vyslal proti němu Záviše z Falkenštejna s vojskem, které hradu

dobylo, rozbořilo a loupežníky popravilo. Po té asi r. 1290. dal Václav II. statek hoštýnský lénem pánům ze Sternberka. Roku 1350. byl pánem Hoštýna Jaroslav ze Sernberka, pak Smil, Zdeněk a Ješek až do r. 1464. Roku 1424. byl hrad zpustošen vojsky husitskými. Nový majitel Jan Tunkl nestaral se valně o znovuzřízení hradu; poslední ránu hradu zasadil Archleb z Boskovic, který Hoštýn jako nebezpečnou skrýši loupežníků vyvrátil z kořene. A z trosek těchto více nepovstal. Obec pod hradem zůstala více méně ušetřena, a ještě r. 1596. připomíná se »městečko« Hoštýn. Roku 1624. dostal se Hoštýn do rukou rodu lichtenštejnského, jenž je tu dodnes pánem. Pádem hradu počala zapadati i hvězda slávy Hoštýna, již potomkům připomíná kuželovitý vrch se zříceninami hradními. Malá vesnička dosud však brániti se musí nepřátelům novým, moderním, kteří číhají na tuto posici národní, aby lidu vzali jeho národnost. Od Hoštýna as $^1/_2$ hodiny na východ při okresní silnici, jež spojuje Zábřeh s Landškrounem, leží obec Kosov, jíž v 79 domcích obývá 486 Čechů. Jdeme-li se strany od Zábřeha (5$^1/_2$ km.), objeví se nám v dosti malebném položení. Hlavní část obce prostírá se v údolíčku, jež protéká potůček, kol do kola na návrší rozprostírají se rolnické usedlosti. Dvě větší budovy — kaple a dvojtřídní škola r. 1880. vystavená — dodávají Kosovu pohledu dosti malebného. Ač celkový život chudého obyvatelstva této obce neliší se valně od obcí sousedních, živí se rolnictvím, v zimě kácením a odvážením dříví z lesů lichtenštejnských a arcibiskupských, přece po stránce národní je rozdíl, aspoň pokud se tkne jednotlivců. Tito založili si zde občanskou besedu, jejíž slušná knihovna zdárně plní úkol svůj, ba v zimě ani lačným čtenářům nestačí. Založen tu byl také místní odbor Ústřední Matice Školské, však vzhledem k zábřežské Matici jest teď téměř bez významu a bez činnosti. Nejnověji je tu spolek hasičský. Častým pořádáním divadel, ušlechtilých zábav a přednášek (což je zásluhou mladšího učitele) šlechtí se mysl, a uvědomuje nejen místní, ale i okolní obyvatelstvo, které zábavy ty četně navštěvuje. Několik málo dělníků pracuje v Zábřehu u Brassa. Kosov připomíná se již ve století 14. jako pevnůstka a dle Schwoye patřil pánům ze Závořic (zaniklé to obce u Postřelmova). Kus života této tiché obce horské zachytila dosti zdařile spisovatelka Růžena Svobodová ve své studii »V odlehlé dědině«, jež vyšla původně v »Rozhledech«, později samostatně nákladem Šimáčkovým. Přifařen je Kosov do Zábřeha. Rolnictvo sdruženo je v hospodářském spolku pro okres šilberský v Jedlí, však citelně bylo v poslední době poškozeno parcelací několika usedlostí. Pěkná školka ovocných stromků a sazenic Emila Steidla zasluhuje pochvaly a doporučení.

Obec Pivonín asi 20 minut severovýchodně od Kosova zaslunuje zmínky pro pěknou polohu uprostřed lichtenštejnských lesů. V 37 domcích (1 je německý) žije 260 obyvatel, z nichž dosti značné procento živí se zednictvím a tesařstvím. Jednotřídní škola byla postavena r. 1874. Spolku zde není, knihovna je školní a malá obecní, novin se čte po skrovnu, majetkové poměry jsou dosti bídné. Dle toho ovšem je také vědomí národní mělké. Poměry velmi podobné

jsou i ve skupině obcí Zábřehu blízkých a při řece Sázavě položených: Hněvkov (62 domků, z nichž 2 německé, 427 Čechů, 11 Němců, jednotřídní škola česká), Lupěnné (24 domků, 159 obyvatel, přiškoleni jsou do Nemile), Filipov (24 domků, 253 Čechů, kteří taktéž přiškoleni jsou do Nemile) a konečně Nemile (48 domků, 252 Cechů, jednotřídní škola, knihovna, starosta je smýšlení německého). Z obcí právě uvedených rekrutuje se nejvíce chudého lidu a mládeže do továren Brassových. Přifařeny jsou vesměs do Zábřeha. O vzdělání neb národní uvědomělosti možno mluviti s opatrností jen u několika jednotlivců, široké masy chudobou tísněny, stojí opodál veškerého ruchu národního i politického. Jedině někteří dělníci prorážejí ledové kůry tmářství, všímají si věcí veřejných, čtou noviny, a mohli by sloužiti za vzor mnohému rolníku, který po denní lopotě nezná jiného občerstvení než kořalku a karty. Majitelem parní pily v Nemile je Isidor Švub; teprve při posledních volbách do obchodní komory volil s námi; dříve volíval proti nám.

Z Nemile za půl hodiny dospějeme do Zábřeha, čímž jsme pouť po okresu zábřežském dokonali. Než zajdeme jinam, chci zmíniti se ku konci sumárně několika slovy o Zábřežsku, ku kterémuž účeli uvedu napřed poměr obyvatelstva v hlavnějších obcích dle výsledků sčítání lidu v posledních dvou desítiletích.

Celkový obraz okresu zábřežského jest u porovnání stavu r. 1880. a r. 1890. tento:

	1880			1890		
	Češi	Němci	židé	Češi	Němci	židé
Zábřeh	927	1678	71	821	2082	84
Rudolfov	421	10	3	283	273	—
Zvole	473	69	4	496	53	—
Sudkov	661	158	—	732	224	—
Kollorédov	166	206	5	162	206	1
Nedvězí	39	473	—	44	470	—
Kamenné	32	467	—	3	544	—
Dlouhomílov	692	7	—	747	25	—
Postřelmov	1100	6	8	1169	10	—
Leština	744	—	—	826	1	—
Lesnice	660	12	—	744	13	—
Brníčko	708	—	—	712	3	—
Kolštýn	315	8	—	356	23	—
Strupšín	215	4	—	223	—	—
Hochštýn	290	6	—	279	24	—
Hrabová	649	1	—	676	11	—
Dubicko	767	7	—	790	—	—
Bohuslavice	559	—	—	552	5	—
Rájec	306	6	—	319	8	—
Jestřebí	281	32	—	314	2	—
Jestřebíčko	17	209	—	19	223	—
Skalička	357	4	—	405	5	—

	1880			1890		
	Češi	Němci	židé	Češi	Němci	židé
Krumpach	1101	1	4	1151	31	3
Krasíkov	24	635	—	13	659	—
Pobuč	26	369	—	12	382	—
Hněvkov	417	13	—	413	6	—
Rolín	42	1117	—	22	1148	7
Rovensko	682	2	—	673	4	—
Svébohov	768	—	—	779	9	—

Celkově ubylo v okrese zábřežském v německých obcích českého obyvatelstva 12%, Němců přibylo v nich asi o 10%. Zjev ten je vysvětlitelný agitací všemocných kapitalistů německých a jich úředníků. Zvláště je to pozoruhodno v Rudolfově, Sudkově a Zábřehu. České menšiny v obcích německých značně se stenčily, oproti tomu menšiny německé v českých obcích vzrostly někde až dvojnásobně. V celém okrese (soudním) zábřežském bylo:

	Čechů	Němců	židů
1880.	18.079	8.835	95
1890.	18.428	9.721	100

Mám pevnou naději, že sčítání letošní bude pro nás příznivější, jelikož byli záhy na důležitost jeho upozorněni všichni starostové, a v Zábřehu samém chopili se naši lidé pilné práce, aby se nátlaku Brassova kde možno bránili. Není pochyby, že národní ruch na Zábřežsku v posledním desítiletí značně se probudil a potěšitelně rozproudil, což provázeno je také čilejším životem hospodářským. Však mnoho úkolů ještě čeká na provedení, jež vyžadovati budou další pilné a soustavné práce. Nejtužší boj vede se ovšem v Zábřehu samém, a jest proto nezbytno, aby venkov český boj ten pochopil a celou svou mohutností podporoval. Neboť tou měrou, jakou síliti bude český život v Zábřehu, přibývati bude i venkovu opory a pomoci ve směru hospodářském, národním i osvětovém, a hlavně snadnější a jistější stane se evidence a záchrana obcí ohrožených. —

(Pokračování.)

Partie whistu se zakrytými kartami.

Z Diaboliques Barbeye d'Aurevilly. (Dokončení.)

»Nuže, věříte-li? Na tu lahvičku jsem si náhle vzpomněl! Herminiin trpící obličej, její bledost, ten kašel, jako by vycházející z plic houbovitých a rozplizlých, kde již snad jitřily ony hluboké rány, pro něž medicina — není-li pravda, doktore? — vynašla název strašlivě ma-

lebný, »caverny«, ten prsten, jenž nevysvětlenou shodou zazářil náhle tak neobyčejným leskem právě v tu chvíli, kdy dívka zakašlala, jakoby zajiskření smrtonosného kamene bylo radostným zaplesáním vraha; všechny okolnosti onoho dopoledne, jež mi v paměti byly zapadly, ale nyní náhle se zase vynořily, to vše jako příboj představ zaplavilo můj mozek! Spojovacích článků, jež by události minulé připínaly na přítomnou chvíli, neměl jsem žádných Bezděčné sdružení představ v mé hlavě bylo nesmyslné. Děsil jsem se vlastní myšlenky! Také jsem vším úsilím hleděl potlačiti a zhasiti v sobě tento klamný záblesk, to zaplanutí, jež se ve mně vzňalo a proniklo moji duši jako projel záblesk onoho diamantu nad zeleným stolem! Abych podepřel svoji vůli a rozdrtil pošetilou a zločinnou domněnku, pozoroval jsem upřeně Marmora de Karkoel a hraběnku du Tremblay.

Oba dva svým chováním a výrazem tváře pravili, že to, co mysliti jsem se odvažoval, jest nemožno! Marmor byl stále Marmor. Bez ustání upíral oči na svoji kulovou dámu, jakoby ona byla představitelkou rozhodně poslední lásky všeho jeho života. S druhé strany na čele, na rtech i v pohledu paní du Tremblay panoval onen klid, jenž jí nikdy neopouštěl, ani tehdy, když po někom zamířila svým epigramem, neboť její posměšek podobal se kouli, té zbrani, jež zabijí bez vášnivosti, kdežto kord se rozechvěje vášní ruky. Ona a on, on a ona, to byly dvě propasti stojící proti sobě. Jen že jeden z nich, Karkoel, byl černý a chmurný jako noc, kdežto ona, ta bledá žena, byla jasná a neproniknutelná jako obloha nebeská. Stále ještě upírala na svého partnera zraky lhostejné, planoucí chladným leskem. Jen když chevalier de Tharsis, »nemohl se dosti nadívati« na prsten, jenž uzavíral tajemství. k němuž bych tak rád byl pronikl, vyňala ona ze svého pasu velikou kytici rezed a jejich vůni ssála s takovou smyslnou rozkoší, jaké bych se dojista nebyl nadál u ženy tak málo schopné blouznivého rozkošnictví. Její oči se zavřely, vzhůru se obrátivše v nevýslovném vytržení a její rty tenké a bezbarvé uchopily v rozjitřené vášni několik stonků vonných těch květin a její zuby je rozdrtily, zatím co se její oči zase upřely na Karkoela, oči zbožňující a divoké. Byly-li znamením, nějakým srozuměním, úmluvou, jaké mezi sebou mají milenci, tyto mlčky rozkousané a pohlcené květy?.. Upřímně řečeno, byl jsem o tom přesvědčen. Když se byl chevalier dosti prstenu naobdivoval, nastrčila jej ona zase klidně na prst, a pokračovalo se pak ve whistu, upjatém, němém a chmurném, jakoby nebyl ničím býval přerušen.

Tu se vypravěč zastavil. Teď již nepotřeboval spěchati. Držel nás všecky v drápech své historie. Snad všechna cena její záležela právě v tom, jak byla vypravována. Když umlkl, bylo slyšeti v tichu rozhostivším se po saloně zdvihání a klesání dechu. Já, jenž mohl pozorovati, ukryt za alabastrovou záštitou, za rameny hraběnky Damnagliové, viděl jsem, jak napjetí se na všech těchto obličejích ve všech odstínech zračilo. Mimovolně ohlížel jsem se po obličeji mladé Sibyly, onoho plachého dítěte, jež prvými slovy tohoto příběhu bylo tak popuzeno. Byl bych rád spatřil chvěti se stíny hrůzy v černých jejích

očích, připomínajících chmurný a osudný kanál Orfano v Benátkách, neboť v nich dojista více než jedno srdce utone. Ale ona už neseděla více na pohovce u své matky. V nejistotě, co asi přijde, jistě dala starostlivá baronka dceři své nějaké znamení, aby nepozorovaně odešla, a ona se vytratila odtud ven.

»Konečně,« pokračoval vypravující, »co bylo na tom všem, že jsem se tak rozčiloval a že se to vtisklo v moji paměť jako rytina, neboť čas nesetřel z tohoto obrazu ani jedinou linii? Vidím ještě teď v obličej Marmoru, vidím kamenný klid v postavě hraběnky, jenž pouze na okamžik rozplynul se v citu touhy nadýchati se vůně rezed a je rozkousati skoro s vášnivým rozechvěním. To vše mi utkvělo v paměti, a vy zvíte proč. Tyto příběhy, jichž vnitřní souvislosti jsem tehdy nepostřehoval, příběhy, na něž vrhala jen slabé světlo intuice, pro kterou jsem si činil výčitky, pásmo zmotané, kde vedle sebe bylo možné i nepochopitelné, později osvětleny byly krůpějí světla, jež na vždy rozptýlilo ve mně všechen zmatek nejistoty..

Myslím, řekl jsem Vám již, že jsem byl poslán do gymnasia velice pozdě. Poslední dva roky školy uplynuly mi tam, aniž jsem přišel domů. Ještě na gymnasiu bylo mi zvěstováno v dopisech mými příbuznými, že slečna Herminie du Stasseville zemřela, podlehnuvši zdlouhavé nemoci, o níž do poslední chvíle nikdo neměl tušení, a která nebyla pak již zhojitelna. Zpráva ta sdělena se mnou bez jakékoliv poznámky, zarazila krev ve mně právě tak, jako tehdy v saloně strýce, když jsem po prvé slyšel onen kašel, který hlásil smrt a který rázem ve mně vzbudil tak strašné domněnky. Ti, kdož se vyznají v hnutích duševních, porozumí mi, řeknu-li, že jsem si netroufal ani slovem zavaditi o náhlý skon mladé dívky, vyrvané lásce své matky a nejrůžovějším nadějím života. Uvažoval jsem o tom příliš tragicky, než abych byl mohl s kým o tom mluviti. Vrátiv se domů k rodičům, našel jsem veliké změny ve známém městě. Neboť za několik let mění se města jako ženy; ani jich nepoznáváte. Bylo to po r. 1830. Od té doby co tu projel Karel X., chtěje vstoupiti na loď v Cherbourgu, žily šlechtické rodiny, jež za svého dětství jsem znal, většinou v ústraní na okolních zámcích. Události politické zvlášť těžce dolehly na tyto rodiny, jež věřily ve vítězství své strany a nyní tak velice byly zklamány. Vskutku viděly již skoro tu chvíli, kdy jediný státník Restaurace zavede právo prvorozenství a znovu zřídí francouzskou společnost na jediném základě její velikosti a síly; a pak náhle tuto myšlenku, bez odporu správnou a spravedlivou, jež svítila na cestu lidem oslněným oddaností monarchickou jako v náhradu za jejich strasti a ztráty, jako poslední zbytek hermelinu a purpuru, jenž měl rakev jejich ozdobiti a k poslednímu spánku jim měkce ustlati, viděly padnouti pod ranou veřejného mínění, jež nikdo nedovedl ani vyložiti ani disciplinovati. Městečko, kterého bylo v tomto vypravování tolikráte vzpomenuto, bylo hotovou pouští, kde žaluzie byly spuštěny a dvéře se více neotevíraly. Revoluce červencová polekala Angličany, že opustili město, jehož mravy a obyčeje nastalými událostmi tolik utrpěly. První mojí myšlenkou bylo, tázati se, co stalo se s Marmorem

de Karkoel. Řekli mi, že se na rozkaz své vlády vrátil do Indie. Ten kdo mi to oznámil, byl právě věčný chevalier du Tharsis, jeden z oněch čtyř hráčů pověstné hry diamantové (pověstné alespoň pro mne) a jeho oko upíralo se v moje, co mi zprávu podával, dychtivě, jakoby chtělo říci, že vypravující chce býti tázán. Tudíž otázal jsem se skoro bezděky, neboť duše si mnohem dříve rozumí, nežli vůle vstoupí v činnost: »A paní du Tremblay du Stasseville?«

»Vy jste tedy přece něco zvěděl?« odpověděl mně tajemně, jakoby sto párů uší kolem nás poslouchalo, ač jsme byli sami.

»Ach nikterak,« pravil jsem, »ničeho nevím.«

»Zemřela,« odpověděl, »na souchotiny jako její dcera, za měsíc po odjezdu toho ďábla Marmora de Karkoel.«

»Co znamená to datum a co mluvíte o Marmoru de Karkoel?«

»Opravdu, vy nic nevíte,« odvětil. »Nuže, můj drahý, zdá se, že ona byla jeho milenkou. Alespoň se to tu nadhazovalo, když se o tom jen tak šuškalo. Nyní si to netroufá nikdo říci. Ona, hraběnka, byla pokrytec prvního řádu. Jako jest jiná žena blondýnka nebo brunetka, tak ona byla tím. Proto dovedla tak lháti, že od pravdy lež nebylo rozeznati, tak byla prostá a nenucená. Ale přes přetvářku tak hlubokou, že nikdo neměl tušení dlouhou dobu, pronikaly na ven pověsti, pověsti, potlačované zděšením těch, kdož je vypravovali. Podle těch byl tento Skot, jenž stavěl se, že nic nemiluje než karty, nejen hraběnčiným milencem, kteráž ho ve svém domě nepřijímala jinak než jako všechny ostatní a, pravá to ďáblice, svými zlomyslnostmi jej častovala, jako kohokoli z nás, když se jí příležitost naskytla! Ale můj Bože, to by konečně nic nebylo, kdyby bylo jen to! Ale nejhorší jest, že bůh »šlemu« dal »šlem« celé rodině. Ubohá milá Herminie jej také milovala potajmu. Sl. Ernestina de Beaumont Vám to řekne, budete-li chtít. Bylo to jako zlý osud. Miloval ji? Miloval její matku? Či miloval obě? Anebo žádnou z nich? Měl matku jen pro to, aby mohl svou hru dále provozovati? Kdož ví? Tu jest historie temna. Jest jisto jen to, že matka, jejíž duše byla tak suchá jako její tělo, pojala k dceři velikou nenávist, a že to nemálo uspíšilo dceřinu smrť.«

»To se vypravuje?« odvětil jsem, užaslý více z toho, co jsem dobře tušil, než z toho, v čem jsem se mýlil — »ale kdo to může věděti? Vždyť Karkoel nebyl nějaký hejsek. On jistě se nikomu nesvěřil. Nikdy nebylo možno o jeho životě slova z něho dostati. Sotva asi byl sdílnější o svém poměru k hraběnce anebo dokonce nediskretní.«

»Nikoliv,« odvětil chevalier de Tharsis, »oba ti pokrytci hodili se k sobě velmi dobře. Jak přišel, tak odešel, aniž mohl někdo z nás říci: ‚Jest ještě něčím jiným kromě hráčem.' A jak hraběnka dokonalá byla v tónu a ve všem svém vystupování bezúhonná, přece komorné, jež neznají hrdinek, vypravovaly, že se uzavírala s dcerou na několik hodin a že po té vycházely jedna bledší než druhá, ale především dcera, oči majíc zalité slzami.«

»Jiných podrobností a jiných důkazů nemáte chevalier?« pravil

jsem, chtěje z něho ještě více vyzvěděti a viděti jasněji. »Spíše snad dalo by se něco zvěděti od sl. de Beaumont?«

»Sl. de Beaumont!«, zvolal Tharsis. »Ach ty dvě, ona a hraběnka, se neměly rády, vždyť obě byly příbuzného ducha! Nemluví-liž žijící o zemřelé než zraky zatracujícími a s perfidními narážkami? Jest jisto, že nejhorší věci bude vypravovati . . a že neví, než o jedné, která jí ani není . . o lásce Herminie ke Karkoelovi.«

»To není mnoho, chevalier,« odvětil jsem. »Kdyby se mělo věřiti, co všechno si mladé dívky svěřují, musili bychom přičísti na účet lásky každé mladistvé blouznění. Však mi přisvědčíte, že Karkoel byl právě muž, o němž se dalo blouznit.«

»To je pravda,« pravil starý Tharsis, »ale po ruce je ještě něco jiného než jsou dívčí důvěrnosti. Pamatujete se, ne! tehdy jste byl ještě příliš mlád, ale v naší společnosti neušlo to pozornosti, že paní de Stasseville, jež nikdy ničeho nemilovala, a květin právě tak ne jako co jiného, a sotva by, myslím, kdo mohl říci, pro co tato žena jevila zálibu, poslední roky svého života stále při sobě nosila za pasem kytici rezed a za hry whistu i kdykoliv jindy jejich stonky lámala a je kousala, až jednoho dne sl. de Beaumont tázala se Herminie s ironickým akcentem hlasu, ode kdy jest matka její býložravou?«

»Ano,« pamatuji se, odpověděl jsem. »A opravdu nikdy jsem nezapomenul divokého, skoro vášnivě krutého způsobu, jak hraběnka vdechovala vůni květů a kytici svoji polykala za oné partie whistu, jež stala se pro mne událostí.«

»Nuže,« pravil starý dobrácký pán, »rezedy ony pocházely z nádherné žardiniery, již měla pí. de Stasseville ve svém saloně. Oh, ty časy minuly, kdy jí vůně byla nepříjemna a znali jsme ji, kdy jí ještě nemohla snésti. Bylo to po posledním slehnutí, kdy, jak unyle vyprávěla, by ji málem byli zadusili kyticí tuberos. Nyní však je měla ráda a vášnivě se po nich sháněla. V jejím saloně bylo k zalknutí jako ve sklenníku, ve kterém okna nebyla celé dopoledne nadzdvižena. Proto dvě anebo tři paní slabých nervů k ní ani nepřicházely. To byly veliké změny! Ale lidé je připisovali nemoci a nervům. Ale když zemřela a bylo nutno uzamknout salony, neboť poručník jejího syna dal do koleje toho tulipána, který dostal tolik bohatství, jak jen hlupák může mít — a když tehdy chtěli ty krásné rezedy vsaditi do země, našli v bedně, hádejte co? . . mrtvolu dítěte, jež bylo žilo . .«

Další slova vypravujícího přetržena byla opravdovým výkřikem dvou tří žen, jež byly s nestrojeností hodně na štíru a to již hodně dlouho, ale v tuto chvíli byly zcela přirozené. Ostatní, jež opanovati se lépe znaly, jen sebou trhly, ale skoro křečovitě.

»Jaká zapomělnlivost,« zvolal bezstarostný, ze všeho posměch si tropící, navoněný roztomilý darebáček markýz de Gourdes, jemuž jsme říkali »poslední markýz« — jeden z těch, jež i za rakví činí vtipy a snad i v ní.

»Kam přišlo to dítě?«, tázal se chevalier de Tharsis, sbíraje na šňupec ve své tabatěrce ze želvoviny. »Čí bylo? Zemřelo smrtí přirozenou? Či je někdo zabil? A kdo je zabil? Hle, to jest nemožno

vypátrati a to podněcuje k nejděsnějším, třebas potlačovaným domněnkám.«

»Máte pravdu, chevalier,« řekl jsem, potlačuje v sobě, co jsem před tím již domníval se věděti. »To zůstane tajemstvím na vždy a kéž zůstane ještě neproniknutelnějším až do toho dne, kterého ani slovem již se o ně nezavadí.«

»Pravda,« pravil on, »jsou jen dva lidé na světě, jež vskutku vědí, co jest na věci a jest málo pravděpodobno, že by to prohlásili« — dodal s krátkým úsměvem. »Z nich jeden jest Marmor de Karkoel, jenž odejel do Indie s plným kufrem zlata, o které nás obehrál. Toho již více nespatříme. A druhý . . .«

»Druhý?« otázal jsem se užaslý.

»Ah! druhý,« na to on, mžouraje po chytrácku očima, »druhý, ten jest v nebezpečí ještě menším. Jest to hraběnčin zpovědník. Pamatujete se, ten tlustý abbé de Trudaine, jejž, mimochodem, nedávno jmenovali biskupem v Bayeux?«

»Chevalier,« zvolal jsem, náhle překvapen myšlenkou, jež mi lépe než vše předchozí osvětlila charakter této povahou tajemné ženy, již krátkozraký pozorovatel, jako chevalier de Tharsis nazýval pokryteckou, poněvadž ona energickou vůlí na uzdě udržovala své vášně, snad aby zdvojnásobila bouřlivé jejich štěstí, — chevalier, jste na omylu. Příchod smrti neotevřel tuto zapečetěnou a zazděnou duši ženy, jež spíše se hodila do Italie šestnáctého století než do naší doby. Hraběnka du Tremblay de Stasseville zemřela . . . jako žila. Hlas kněze ztroskotal se o tuto neproniknutelnou povahu, jež vzala tajemství své s sebou do hrobu. Kdyby jí lítost byla přiměla, své tajemství vlíti v srdce sluhy věčného milosrdenství, nebylo by se v žardinieře v saloně nenašlo ničeho.«

Vypravující skončil slíbený román, s něhož odhalil jen to, co věděl, totiž jen to nejnápadnější. Dojem byl hluboký a dlouho trvalo mlčení. Každý se zabýval svými myšlenkami a podle síly své obraznosti doplňoval skutečný román, o kterém se dalo souditi jenom z několika nesouvislých rysů. V Paříži, kde vtip tak rychle vyhazuje cit oknem ven, jest mlčení v saloně po jisté historii nejlichotivějším úspěchem.

»Jak roztomilé jsou ty obrácené karty vašich partií whistu,« děla baronka de Saint-Albin, jež vášnivě hrála jako stará vyslancová. »Co jste prve řekl, jest skutečně pravda. Hra jen do polovice odhalena zanechává hlubší dojem, než kdyby kdo obrátil všechny karty a kdyby bylo vše viděti, s čím kdo hraje.«*)

»To jest fantastická stránka skutečnosti,« dodal vážně doktor.

»Ah!« náruživě řekla sl. Žofie de Revistal, »v hudbě je to jako v životě. Co tam i tu činí největší dojem, jsou spíše pausy než akordy.«

---

*) V posled. čís. Moderní Revue p. A. Procházka útrpně krčí rameny nad překladem titulu této povídky: Partie whistu se zakrytými kartami. Kdyby byl nezapomenul tohoto místa, byl by se snad neunáhlil!

Patřila při tom na svoji důvěrnou přítelkyni, pyšnou hraběnku Damnagliovou, s neochvějnými ňadry, jež okusovala na vějíři zlatem vykládanou rukověť ze slonoviny. Co pravilo hraběnčino oko modré jak ocel? Já ho viděti nemohl, ale její záda, na nichž perlil se lehký pot, mluvila dosti. Praví se, že hraběnka má jako hr. de Stasseville v moci před ostatními utajovati své vášně i své štěstí.

»Na vždy jste mi zkazil radost z květiny, již jsem tak měla ráda,« pravila baronka de Mascranny, obrácejíc se na polo k vypravujícímu. A trhajíc hlavičku zcela neviňoučké růži, již měla v živůtku a jejíž lístky v užaslém zamýšlení utrhávala, dodala: »Tomu je konec! Rezed více již nositi nebudu.« Př. —*l.*

J. Meier-Gräfe: Příspěvky k moderní esthetice.

Přeložil Stanislav K. Neumann. (Pokračování.)

III.

Potud o materielní stránce otázky. Ta jest jedině rozhodující; každá další diskuse jest možna jen s kompromisy v podmínečné formě. Předpokládejme tedy ideální stav, v němž by mohl nejen dle snu onoho hodného krále každý poddaný míti kuře ve svém hrnci, nýbrž i obraz v pěkné světnici, když by záleželo jen na měšci a dobrém vkusu. Co může si dnes koupiti ten, jenž je požehnán na majetku i vkusu?

Člověk, jenž má všech pět pohromadě, řídí se ve všech věcech, které kupuje, dle svých potřeb a tedy otáže se také před obrazem, může-li ho potřebovati?

Tady vnucuje se ihned silou logiky tragika našeho dnešního umění, nedostatek jakéhokoli pevného poměru mezi uměním a účelem, nemožnost navázati důvěrné spojení mezi producenty a konsumenty, protože se oň nemůže zasazovati umělec, jenž obyčejně neví, pro koho nebo pro co je dílo, na němž pracuje, určeno. Jest mobilní, a zkušenost poučila dokonce umělce, že učiní ještě nejlépe, provede-li je, pokud možno, nejmobilnějším, pro nejrůznější poměry prostorové, nikoli cenný pro vlastníka subjektivně, nýbrž cenný jako obchodní zboží, jako prostředek výměnný. Tento nedostatek podporuje ideální nazírání umělcovo, jenž nepovažuje za slučitelné se svou svobodou, aby si kladl i nejmenší omezení či jiné ohledy mimo svůj umělecký nápad při koncepci díla. Domnívá se, že jen tehdy plodí své nejlepší, když ponechává určení svého díla náhodě.

Má-li laik vejíti v pevný poměr k umění, v němž, jak známo, dnes není, jedná se nikoli o absolutní nýbrž o relativní cenu uměn. Odhady pak, jež při tom hrají další úlohu, jsou povahy komplikované.

Nerozhoduje jen otázka čistě lokální, totiž postulát, že umělecké dílo může býti jen pro určité místo v plné ceně provedeno. Tu jest

omyl, jenž denně prakticky je porážen. Ano, neplatí ani pro staré umění, byť i díla starých vždy více nebo méně přísně architektoniky byla držána. Zdařilá postava světce v portálu kostela ranní gotiky zůstává krásnou, i když byla odnesena z původního místa, ano, podržuje i v prostoře, jež nemá pražádného k ní vztahu, důležitou část půvabu. Umělecké dílo, u něhož architektonický vztah k původnímu místu je volnější, jak je tomu při většině nástěnných obrazů, dá se ještě snadněji přenésti, ano, nastanou případy, kdy tím umělecké dílo ještě získá.

Poslední desítiletí dala nám dobrá musea, jež otázku tuto šťastně rozřešila. Většina starých děl, která tyto galerie zdobí, došla tam větší esthetické ocenitelnosti než na místech, pro něž byla vytvořena původně, kdež velmi často postrádají pravého osvětlení a distance nebo mají jiné nedostatky. Stojíme oprávněně na tom stanovisku, že se jedná na prvém místě o podmínku, jež je splněna ve velikých museích: aby mohlo dílo býti myslitelně nejlepším způsobem dobře pozorováno. Toť mnohem správnější než hračky s prostředím, o něž se tu a tam snažili, než pokusy o zřizování starých interieurů kolem obrazů atd., jež pochodí z úplně převráceného nazírání a spíše z podceňování děl. Domníváme se v těchto dílech míti cenné dokumenty, na nichžto archeologické, jež takovými hračkami mohlo by býti nahraženo, má zcela podřadný význam. Jsou to věci, jež přinášejí požitek tak, jak jsou. Nemáme zraků, pro něž tyto věci kdysi byly dělány, a jest naším dobrým právem dosíci svými prostředky nejvyššího požitku pro sebe.

Náš požitek jest jiný, než požitek původního pozorovatele. Nabyli jsme zcela nových způsobů požitku. Mysleme jen na sestavení děl téhož autora nebo různých mistrů nebo dokonce různých epoch na téže stěně, na účinky takto komponované stěny vzhledem k stěně jiné; takové a mnohem jiné kombinace, jež v našich museích jsou možny, mohou — a sice na vzdor vší archeologické logice poskytnouti vysoce uměleckých půvabů, jichž dříve při těchto dílech nebylo.

Museum nahradilo snad ve formě přímo idealní bývalé představitele umění, mohlo by je aspoň nahraditi. Je to absolutně neutrální prostora, jež jen kráse slouží — sloužiti by mohla — pražádných jiných účelů nezná — znáti by nemusila. Přijde snad doba, kdy tyto konjunktivy odpadnou, kdy museum nebude již jako dnes ani hřištěm učených proců ani ohřívárnou. Zcela jistě má již dnes elementy instituce, na kterou můžeme býti pyšni.

Tím nesmyslnější, nepochopitelnější je zaměňování domu, příbytku s touto právoplatně posvěcenou budovou, směsování dvou účelů, jež jsou, jak jen možno, rozdílny.

Vše, nebo skoro vše, co v jednom je možno, nutno, je z druhého vyloučeno. Tedy nejprve, kam má laik kupovati? Přesně vzato, je tomu tak, že umění musí býti laikem kupováno, aby se ho zbavil. Ušlechtilý zvyk bohatých lidí, kteří kupují umělecká díla, aby je darovali museím, nemůže nic změniti na nesmyslnosti těchto do široka, bohužel příliš do široka zabíhajících všeobecných poměrů.

Nebo je snad náš příbytek příhodnější ku přijetí obrazů než příbytek z dřívějších dob, jenž nehostil žádných nebo skorožádných abstraktních uměleckých děl v našem smyslu?

Dnešní příbytek ztratil formální souvislost s naší dobou. Nehledíme-li k nezbytným praktickým otázkám hlavním, jež se projevují v jistém komfortu a využití prostoru, chybí mu těsný vztah k době t. j. k naší činnosti. Naše povinnosti kladou naší činnost v opaku k dřívějším dobám mimo domov; s několika málo povoláními, která se konají v bytě, sotva lze počítati a ještě ta podmiňují zvláštní pracovnu — nebo kancelář, jež se po práci opouštějí Jako pole k práci změnila se i činnost sama dokonale, nahražuje fysickou námahu stále více námahou psychickou. Lidé, kteří dnes nejvydatněji tvoří, to jest ti, jichž vůle má na produkci největší vliv, uvádějí své údy nejméně v pohyb. I potřebuje psychický aparát v hodinách prázdně největší možné šetření a zotavení.

Příbytek stal se místem k zotavení. Domov toho, jenž je mimo něj činným jest takto předem určen aspoň, pokud se týče podstatných estetických hledisek. Následkem tohoto poznání jest záliba utvořiti z domova, pokud možno, největší opak místností, v nichž odbývá se naše činnost. Vzešla snaha, býti, pokud možno, chráněn ode všech upomínek na práci a zříditi si interiery v dřívějších stylech a tak prchati z přítomna do jiných časů. Bylo přehlédnuto, že těmito skoro pathologickými prostředky činil člověk ze sebe dvojitou bytost, jež svoje nervy buď otupovala nebo nepřirozeně dráždila, najisto však nečinila normální poměr.

Kdyžtě tedy dostal náš příbytek nový karakter, aby totiž byl místem k zotavení, stal se málo způsobilým k přijetí uměckých věcí i abstraktního uměleckého díla. Přehlédněme dané smutné poměry, že jest čisté umělecké dílo v příbytku jedinou uměleckou věcí a že nemá vztahu k ostatním v něm předmětům. Za těchto poměrů jest něčím jen nutnějším, nemá-li člověk zříkati se estetického povzbuzení vůbec. Má-li pak dílo v domě za těchto okolností, jež jsou tak daleky podmínek bývalých představišť umění, opravdu něco podati, jest se mu dle tohoto nového určení přiměřeně říditi. Rozhodně není hlavní věcí, k vůli které bychom vcházeli v místnost, jež ho skrývá, jako v museu, vcházíme do ní ještě méně s oním povznesením, s nímž duše mystiky lačná vchází do kostela; nehledáme tu nic než pohodlí, a obraz, jenž pohodlí ruší, není v příbytku na pravém místě.

Pohodlí nekryje se s otázkami umělecké kvality. Právě díla, jimž děkujeme za nejsilnější dojmy, mohou se protiviti tomuto použití. Jsou věci, o nichž horujeme, a věci, jež bychom rádi měli. To, co je od sebe dělí, jest jakýsi druh hygieny, jež nás učí, abychom s jistými dojmy šetřili, ježto nás stojí duševní oběť a námahu.

(Dokončení.)

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

František Xav. Svoboda: Příhody a obrazy. Povídky. (1887—1899.) (Nákl. J. Otty.) — **Růžena Jesenská: Novelly.** (Nákl. J. Otty.) — **Jan Václav z Finberka: Stíny života.** Horské obrazy. (Nákl. Dr. Ed. Grégra.) — **Václav Panýrek-Vaněk: Lehký dým.** (Nákl. E. Weinfurtra.) — Vím sice velmi dobře že, bude-li autor »Rozkvětu« číst tyto řádky, věnované jeho poslední krásné knize, pokývne svým velkým čelem a řekne tím sebevědomým, divným steskem zakaleným hlasem: »Co může vědět mladý člověk o životě! Jak může posuzovat vyjádření citů, které nikdy neprožil . . !« Je lehce možno, že má pravdu. Ale já se také nikdy na tomto místě nepokouším »posuzovat«, »hodnotit.« Jde mi v mých krátkých notickách nových českých knih o něco jiného: hledám, co kde který autor má v sobě typicky zajímavého, jakou psychologickou perspektivu přináší do gallerie české duše. Jde mi o autory a ne o knihy. A zase mi jde nejen o autory ale i o jejich vztahy k něčemu dosud neurčitému a všeobecnému, něčemu co si začínám pozvolna vypracovávat a uvědomovat a co (ač bych rád!) nemám pro tu chvíli odvahy pojmenovat českou psychou . . Možná, že je to jednostranné, neúplné; ale kdo ví, nepodaří li se mi právě tímto jednostranným způsobem zachytit několik karakterických gest této duše, jejíž synthesa poštěstí se zajisté jiným, šťastnějším a povolanějším? Co se mne týče budu spokojen, najdu-li v těchto psychologických monolozích jeden nebo dva kameny ku své budově . .

Panu Svobodovi je 41 let a za knihkupeckými vitrinami je vyloženo přes 20 knih znamenaných jeho jmenem. Básně, dramata, povídky a romány, to všechno žije v té nepřetržitě plodné hlavě, která pracuje neustále s drtivou jistotou, jakou mají podivuhodné, ohromné stroje, jež otřásají svým hukotem moderní továrny. Jeho pérem prošlo tisíce figur, prolétlo tisíce krajin; tisíce vášní, smutků a radostí. Kdo bude studovat naše náladové ovzduší z konce XIX. a začátku XX. století obrátí se k p. Svobodovým knihám: najde v nich duše skoro všech kast, celý životní názor jedné generace. Město a venkov, sedláci, obchodníci, vojáci, umělci, studenti, ta nesmírná smečka ctižádostí a nenávistí, snů, lásek, sobectví a smyslnosti probíhá jeho dílem, poráží jedna druhou a zase pokračuje ve své historické štvanici. Jeho

vesničané jsou jiní než na př. p. Raisovi; jeho vojáci jiní než ti, které známe z povídek našich vojenských autorů. A zvláště jeho ženy (a těch je mnoho v p. Svobodově díle, neboť problém většiny jeho povídek je erotika) jsou podivuhodny. Buď ty divné dcery kramáře, Zuzka a Kačka z »Revírníkovy povídky«, buď paní nadlesňová a její dcera z téže novelly, buď matka a dcera z »Tušení«, slečna ze »Příhod«, slečna Endrsová z »Podmaněné«, všechny ty bytosti záhadné a rozmarné, někdy koketní a přece cudné, jindy více hrůzné svým mlčením než svými slovy — zdají se žít se záhadnou tíhou ve svých srdcích. U málokterého autora je svět mužský a ženský rozklenut tak hlubokou propastí, rozlišen tak zásadně.

Snad mají p. Svobodovi lidé méně té t. zv. reality než u jiných povídkářů; snad jim dává trochu své vlastní hloubky a hloubavosti. Ale jak vás při tom dovedou upoutat některé figury! Připomínám jedině fratera z »Náladových povídek«, nebo Víta a Říhu z přítomné sbírky. To není již pouhé literární vyvolávání dojmů; to jsou postavy, které před sebou vidíte, které takřka hmatáte, které před vámi žijí se svými utajenými touhami a zakřiknutými sny. I ten nejnepatrnější a zdánlivě nejbezvýznačnější fakt je p. Svobodovi pramenem analogií: zrcadelní mocností, o niž mluví na 186 str.*) Svobodovská povídka (mohu užít tohoto termínu, neboť jest jediná svého druhu) připravuje tímto způsobem čtenáři intensivní dojem života: na 30 nebo 40 stránkách dovede vyvolat celé životní tragedie. Vypravuje málo kdy biografii svých osob. A přece jakoby vála z jejich gest a řečí celá spletitost jejich minulosti, tíha přítomného okamžiku a zároveň děsivá, determinovaná zákonnost jejich budoucnosti.

Našeptnout podivná tušení, napovědět výjimečné pocity, v nichž to šumí hrůzou ze smrti a závratí nekonečna — v tom je p. Svoboda mistrem. A k těmto bizarrním záhadám konce vrací se také stále častěji a chce je vyjádřit stále ostřeji a hmatavěji (na př. v mnohých básních poslední doby a nebo v povídce »Kam jdeme«). Vězí v něm myslitel, který chce nalézt tajemnou zákonnost věcí. Ale nejenom myslitel: i sensitiv, sensitiv s neuvěřitelnou schopností vidět. Vidí krajinu fysickým okem malíře a mystickým okem snílka; neujde mu sice jediný záchvěv klasných vousů na zrajícím žitě, ale při tom stále navazuje vztahy s duší krajiny. Jen tímto dvojitým viděním podařily se mu pasáže, v nichž se duševní i fysická bytost slučuje v jedinou živoucí postavu. *O. Theer.*

Vývoj přírodních věd v 19. století. Jest přirozeno, že na sklonku věku každý obor lidské práce vyzývá k retrospexi po díle právě vykonaném, a že tehdy i pozornost těch, kteří dosti vzdáleni jsou jemu, sem se obrací a přehlednou informaci od odborného pracovníka očekává. Na letošním sjezdě německých přírodozpytců a lékařů v Cáchách (17.—23. září) byly proneseny dvě rozpravy z historie přírodních věd, které veškeré důležité a povšechné výsledky jich podávajíce jasnou,

*) »Jsou však též mnozí lidé, kteří přikládají malinkým příběhům tutéž zrcadelní mocnost jako největším událostem.«

přehlednou a stručnou formou ku každému vzdělanci se obracejí. Obě vyšly ve formě samostaných brožur; nemohouce mnohé z jich obsahu vůbec stručněji reprodukovati, podáváme jich obsah přidržujíce se v mnohém i formy obou proslulých autorů a pomíjejíce jen odstavců, které příležitostné přednesení vyžadovalo.

J. H. van't Hoff (Über die Entwickelung der exakten Wissenschaften im 19. Jahrhundert) mluvil o pokroku mathematiky, fysiky a chemie. Mathematika se v tomto století bohatě rozvinula, i stkví se v řadě jejích zástupců jména Abel, Bouquet, Briot, Cauchy, Dirichlet, Gauss, Jakobi, Kummer, Poncelet, Riemann, Steiner, Weierstrass — avšak u této apriorní vědy, jejíž základy jsou již dávno a najisto zbudovány, fundamentálních výzkumů téměř ani mysliti si nelze. Než již spřízněná s mathematikou mechanika prožila veliký převrat. Byvši dříve podstatně vědou o síle a pohybu, stala se vědou o energii čili práci.*) Věta o zachování práce, která v moderních přírodních vědách stala se směrodatným principem, náleží obsahem svým do mechaniky (již van 't Hoff jako mathematickou vědu o změnách polohy v čase od fysiky odděluje), a přece byla objevena na poli fysiky muži, kteří ani mechaniky, ani fysiky z povolání nebyli: lékařem J. R. Mayerem, sládkem Joulem, inženýrem Coldingem a Helmholtzem, tehdy fysiologem. Základní principy mechaniky, v době před tím Lagrangem formulovány ve větách, jichž smysl ani odborným pracovníkům proniknouti nebylo snadno; teď lze tytéž principy objasniti výkladem, jenž každému myslícímu vzdělanci zdá se býti téměř samozřejmým. Zákon sám praví: Celkové množství práce je neproměnné. Při tom třeba dbáti toho, že práce neb schopnost k jejímu vykonání může se dvojím způsobem jeviti, buď jako pohyb, jako u vody ženoucí mlýnské kolo, nebo jako stav docela jiného rázu, jako u závaží způsobujícího chod hodin, kde možnost práce jest patrně ve spojení se silou,**) i mluvíváme jednak o živé síle (lépe práci) čili aktualní energii, a o napjetí, energii potenciální. Proto lze zákon formulovati takto: Souhrn aktualní energie (živé síly) a potencialní (napjetí) jest neproměnný. Při povstání nebo změně pohybu přechází jen jedna forma energie se druhou, i platí pro ně rovnice: Získaná živá síla = ztracenému napjetí. Trvá-li klid, neb pohyb jest neměnný, neztrácíme ničeho ani nenabýváme, i platí tudíž, že ztracené napjetí = nule.

Obě experimentální vědy o anorganické přírodě fysika a chemie nedají se přesně od sebe odděliti; jsouť jejich předmětem konkretní jevy přírodní, vezdy komplikované a mnoho stránek ukazující, nikoli jako ve vědách mathematických logicky určitě vymezené pojmy kvantity, prostoru a času. Vědecké bádání chopilo se těchto jevů ze dvou hledisek, dvojím směrem, sledujíc jednou ve fysice proměny síly, příslušné formy práce, po druhé v chemii proměny hmoty.

*) V dalším užívá van't Hoff veskrz výrazu »práce«.

**) Na toto moderní ponětí síly jako vlastnosti proti síle jako příčině čili energii v tomto časopise již vícekrát upozorněno, jmenovitě v článku »Arnošt Haeckel, biolog a filosof« v čísle 5. tohoto ročníku.

Podstatou fysikalního myšlení devatenáctého století jest, že veškeré děje přírodní uvedeny byly na čiré mechanické zjevy pohybu a vydání práce. Prvním velikým úspěchem fysiky bylo, že zdařilo se úkazy světelné, zvukové, tepelné, elektrické a magnetické, které našim smyslům tak různě se jeví, nejen jednotně vysvětliti pohyby různého tvaru, nýbrž i jeden ve druhý, ano i v patrný pohyb sám převésti. Z ohromné řady badatelů, jimž za výzkumy ty vděčíme, jmenujeme pouze Faradaye. Netřeba ani podotýkati, že objevy ty, které jsou triumfy vědecké theorie, v aplikaci své znamenají nejstkvělejší pokroky technické: parní stroj mění teplo v pohyb, dynamoelektrický stroj pohyb v elektřinu, která opět býti může buď zdrojem světla neb tepla, nebo transformujíc se v magnetism žene motorový vůz a v pohyb se vrací. Bezprostředně k tomuto poznatku připíná se druhý, již při mechanice vzpomenutý zákon zachování práce. Jelikož při všech dějích toliko forma práce se mění, ale množství její zůstává beze změny, jest možno si zjednati jednotnou míru, dle níž kvantitativní stránka všech přírodních jevů může býti posuzována a měřena. V úplnou soustavu vypracovali tyto absolutní jednotky Gauss a v nové formě Ostwald. Tak odpovídá teplu, jehož jest třeba ku zahřátí 1 kg. vody z 0° na 1° Celsia práce, která vzniká zdvižením 425 kg. do výše 1 m. A toto věčně trvající množství práce je zároveň klidným polem v letu zjevů a proměn. Třetí základní otázkou bylo, v jakém smyslu se dějí přeměny energií, jež pozorujeme a jichž kvantitativní závislost známe. Tato úvaha vycházela od zcela prostých jevů; na př. zkoumán fakt, že železná tyč nemění nikdy svůj stav tepelný, že by jedna půle chladla, druhá se oteplovala, nýbrž naopak že vždy takové rozdíly se vyrovnávají. Tím podivuhodnější jsou důsledky, které jmenovitě Carnot a Clausius odtud vyvodili, a jež nejdříve jako druhá věta theorie tepla byvše formulovány, nabyly ohromného dosahu v celé fysice i za mezemi jejími. Přesně vystihovati tuto větu zde bylo by zbytečno; stačí poukázati na jasnou formu, kterou jí dal Helmholtz. Dle něho každá změna vzniká tím, že nějaký, byť sebe menší odpor, jí může býti překonán, při čem projevená »volná práce« (to jest odporem nespotřebovaná) rozhoduje ve vzniku změny a dá se často vypočísti. Tak můžeme vodu za úplného klidu dosti hluboko pod bod tání ochladiti; jakmile jí však pohneme, hned změní se způsob soudržnosti jejích částic, zmrzne a vybaví se zároveň tolik tepla (»volné práce«), že teplota prudce stoupne na 0° C, bod tání. I průmysl počítá s tímto zákonem: z tepla parnímu kotli sděleného jen malá část, při nejlepších přístrojích 20% se využije k pohybu, překonávajíc odpor pístu v parním válci, ostatek vesměs zas jako volná teplota se projeví. (Dokončení.)

Jubilea. Tři duševní pracovníci slaví těchto dnů jubilea: Dne 27. února profesor národ. hospodářství naší university, p. Dr. A. Bráf, dožil se 50 let, rovněž spisovatel p. Fr. Herites dovršil 5 desítek věku a dne 15. února zakladatel a první president České Akademie, staveb. rada p. Josef Hlávka oslavil sedmdesáté narozeniny.

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze, 25. února.

Nový parlament rakouský sestoupil se 31. ledna k své prvé schůzi. Nový parlament! Zní to hodně ironicky, neboť i ten mladičký parlament, třebas v něm bylo na 150 nových lidí, je přece jen ve své podstatě parlamentem starým, se všemi jeho tradicemi a příslušenstvím. Bude dělným — nebude dělným — tato otázka visela 31. ledna na rtech celé veřejnosti, ale doposud nebyla v žádném směru zodpovědněna. Je však nejvíce pravděpodobno, že i tento parlament svých 6 let nevyžije a skončí brzo starou nemocí neudržitelné nynější rakouské ústavy.

První kroky parlamentu do života byly aspoň nad míru svízelné. Hned první schůze, zahájená předsedou ministerstva drem. Körbrem, a řízená předsedou dle stáří, Krakovským advokátem drem. Weiglem, byla jevištěm prudkých, vášnivých výjevů protivládních, inscenovaných českými národními dělníky a agrárníky.

Trůnní řeč, jíž byla říšská rada zahájena, byla proslovena 4. února v císařském hradě. Sociální demokraté, němečtí radikálové a část národních dělníků se do hradu nedostavila. Obsah trůnní řeči, jež stála Koerbrovu vládu mnoho starosti a potu a ohrozila také existenci dra. Rezka v kabinetu, je dosavováním vší politiky mladočeského klubu a velikou koncesí na levo. Nehledě ani k tomu, že v trůnní řeči, letos neobyčejně dlouhé, je obsažena touha po sesílení absolutismu, po opravě jednacího řádu, po sklerikalisování školy atd., fakt je, že v ní byla poprvé vyslovena přednost řeči německé, a že v ní není jediné zmínky o jazykové a národnostní rovnoprávnosti. A zahajovací tento fakt nebyl ovšem žádným příznivým a harmonickým preludiem pro celou další činnost sněmovny.

Tato byla a jest také dosud nadobro ochromena. Pro rakouský parlament bylo již hotovou událostí, že si dovedl zvolit předsedu. A vyřízení této formality bylo také proň hotovým problémem. V rakouském parlamentě je přes 20 politických stran a skupin, ale jen tři strany, Poláci, mladočeši a německá strana lidová mají přes 50 členů. V poměrech normálních bylo by přirozeno, že předsednictvo se zvolí z těchto tří stran, representujících mimo to tři největší národnosti v říši, českou, německou a polskou. Ale co je přirozeným jinde, není přirozeným v Rakousku. Poláci prohlásili, že na místo v předsednictvu vůbec nereflektují, nechtějíce v ničem převzíti zodpovědnost. Kandidátem slovanské pravice byl pak bývalý předseda, německý klerikál dr. Fuchs; ale proti tomu se ze všech sil postavila německá levice, nemohouc mu zapomenout, že do stenografického protokolu přijímal i neněmecké interpelace. V největší krisi se proto sáhlo k muži do té doby naprosto neznámému, synu zemského maršálka moravského, jenž v r. 1897 sice přišel do parlamentu, ale v parlamentu dosud úst neotevřel, jenž byl zvolen 12 hlasy moravského velkostatku, a jehož „strana“ v parlamentě čítá i s ním celé tři muže. A tento muž z nouze, hr. Vetter z Lilie stal se předsedou sněmovny, obdržev 344 hlasů. Za místopředsedy byli pak zvoleni posl. Prade z německé strany lidové 241 hlasy a mladočech dr. Žáček 209 hlasy. Celá krise byla tedy na konec vyrovnána hladce.

Ale sotva zmizela jedna, vyrojily se druhé. Prvou byla hned otázka zodpovědění trůnní řeči. Doposud bylo zvykem, že na trůnní řeč odpověděla sněmovna adresou. Ale tentokráte k adrese nedošlo — musil stačit její surogát. Návrh polský i návrh mladočeský na adresu padl — vědělo se, že tento parlament se na žádné adrese nesjednotí — a byl přijat návrh dra. Bärenreithera na zplnomocnění presidia, aby vyslovilo císaři projev loyality. To se také stalo — s tím pozoruhodným momentem, že volený předseda rakouského parlamentu odebral se k císaři nikoli v obleku občanském, nýbrž jako člen armády v uniformě c. k. rytmistra. Také rakouská specialita!

Šťastnou ruku nemá však tento předseda ani v parlamentě. On byl prvým, jenž svůj úkol jako předsedy sněmovny nadobro spletl s úkolem státního návladního, a v intrpelaci posl. J. Hannicha, týkající se konfiskace libereckého „Freigeistu“ pro zmínku o důstojnických aférách v Przemyslu, škrtl dvě věty, jež se mu nelíbily, skonfiskovav toto místo po druhé. Předseda byl tedy prvním, jenž porušil jednací řád sněmovny, poskytující sice předsedovi právo censury mluvených řečí, ale nikoli právo censury interpelací. Podle posavadní praxe nařizoval vždy předseda o interpelaci, jež se mu zdála závadnou, tajnou schůzi sněmovny, a v ní ponechal sněmovně rozhodnutí, má-li se inkriminovaná interpelace přečísti také ve schůzi veřejné. Ale hr. Vetter se sněmovny vůbec neptal a škrtal v interpelacích sám — ale pouze jedinkrát, poněvadž byl donucen k odvolání svého kroku a k zachování posavadního usu.

Ale sotva tato záležitost byla vyřízena kapitulací předsedy, již tu byla zase otázka neněmeckých interpelací, jež teprve hrozila vyhodit parlament do povětří, a jež v parlamentě vzníti ještě mnoho výbuchů. Dosavadní praxe byla v této záležitosti různá. Až do 14. listopadu 1899. byly přijímány interpelace jen německé a byly také v německém jazyku protokolovány. Tím se řídili i Smolka, Kramář, Abrahamowicz a j. Teprve 14. listopadu 1899 se počaly přijímati také české a jiné neněmecké interpelace, které byly také v řeči podání nejen čteny, ale i protokolovány. A je zajímavo, že počátek v tomto směru byl učiněn českým poslancem sociálně-domokratickým Josefem Steinerem, a za ním posl. Daszynským, kteří první podali interpelace neněmecké. Proti tomu se však nyní postavila celá německá levice s Wolfem a jeho 21člennou družinou německých radikálů v čele, žádajíc urputně, aby čteny a protoko ovány byly jedině interpelace německé. To ovšem narazilo na stejně prudký odpor mladočechů, národních dělníků a agrárníků, takže na popeleční středu 20. února byl vídeňský parlament znovu jevištěm turbulentních a násilných scén, jako za dob nejprudší obstrukce. Po prohlášení předsedově došlo konečně k jakémus takémus příměří, a německé interpelace budou sice přijímány, ale do němčiny překládány a německy sněmovně oznamovány, jakož i německy protokolovány. Jedině na žádost interpelantů může být k stenografickému protokolu připojen také původní text.

Parlament tedy již ne celé čtyři neděle zasedá, ale posud nejmenšího nevyřídil. A té práce! Jen v prvé schůzi bylo podáno 239 návrhů a 131 interpelací. Vedle toho podala vláda své osnovy a pak 58 císařských nařízení na základě § 14., datovaných od 15. července 1897. až do 20. prosince 1900., a pocházejících vesměs z doby neomezené vlády článku čtrnáctého. Pěkné plány — ale osudy jich nelze ani předpovídati, ani tušiti.

Sociální hlídka.

Loni touhle dobou otřásala již celým životem u nás všeobecná stávka hornická, jež vzplála na všech stranách našich zemí, onen obrovský zápas tisíců nebožáků černé země s hrstkou milionářů těžařů, poutající k sobě po několik měsíců zájem celé veřejnosti. Také letošní rok zahájen byl hnutím mezi hornictvem. Na štěstí jen částečným. Na Duchcovsku a Mostecku přičiněním neodvislých socialistů došlo na některých dolech k demonstracím pro osmihodinnou dobu pracovní a na některých zahájena stávka. Hornictvo sociálně-demokratické po smutných zkušenostech z loňska se stavělo proti tomu hnutí, právem volajíc předem po důkladné organisaci a řádných fondech. Hnutí, jak se dalo předvídat, skončilo nezdarem. Nedostatek pevné odborové organisace je hlavní překážkou v snahách o nápravu zuboženého postavení hornictva. Jak jinak si vede hornictvo v cizině. Nedávno uveřejněná zpráva předsedy veliké organisace uhlokopů illinoiských v Americe H. Justiho se čte vzhledem k našim poměrům jako pohádka. Od veliké stávky r. 1897 jsou tam uhlokopové spojeni v jednu organisaci, a delegáti jich každoročně scházejí se s majiteli dolů, aby ujednali mzdy a pracovní podmínky na příští rok. Jednotliví těžaři byli proti organisaci slabí, utvořili tedy také společný svazek a zvolili komisi, jež v jednotlivých sporech nevyřízených na každoročním konventu vyjednává s úředníky hornického svazu. Skoro vždy docílí se dohody, k stávkám dochází zřídka, a jen k malým, jež brzo se urovnají. I v Německu počíná hornictvu vzcházet lepší poznání, jak o tom svědčí společná konference všech odborových organisací hornických z Německa, jíž se súčastnili zástupci organisací sociálně-demokratických i křesťanských a jež usnesla se také na společných požadavcích všeho hornictva. O postupu hornictva v Anglii svědčí s dostatek ta jediná okolnost, že členstvo svazu hornického vzrostlo za jediný r. 1899 o 71.084 osob neboli o 30 proc., kdežto počet členů Trades unions vůbec vzrostl jen o 9 proc. (z 1,649.231 na 1,802.518 osob). Při tom v Anglii se vzrůstem členstva odborových organisací dostavuje se další zjev: odborových spolků samotných ubývá následkem toho, že menší splývají ve velké ústřední svazy v hospodářském boji daleko zdatnější. Také v Belgii jeví organisace hornictva pokrok. Za lonský rok vykázala největší přírůstek členstva ze všech ostatních odborových organisací: dosáhla počtu 13.597 členů, což znamená od 1. ledna r. 1900 plus 5451 členů. Srovnejte s tím vším rozhárané a klesající poměry organisační v hornictvu u nás.

Jinak u nás na poli odborového hnutí je v dělnictvu celkem ticho. Truhláři pražští a okolní ohlašují na jaro větší akci předkládajíce prostřednictvím hromady pomocnické své požadavky za jednotnou mzdu, za úpravu otázky učenické a za všeobecné zavedení 9hodinné doby pracovní. Smutné poměry odvětví cvočkářského na Rokycansku poodhalila ukončená právě stávka v Sv. Dobrotivé a v Cheznovicích. Cvokáři jsou teď postiženi týmž osudem jako ruční tkalci: velkovýroba spojená s pokroky strojní techniky zatlačuje ruční výrobu. Obrátili se na veřejnost s apelem, aby žádala jen výrobky ruční, ne strojové, tovární! Bláhoví! Stávkou vymohli si jen tolik, že se jim nebude strhovat tolik, kolik zaměstnavatel zprvu měl v úmyslu, nýbrž o něco méně. Zásadně důležitým pro právní postavení odborových spolků u nás je pozoruhodné rozhodnutí soudu v konfliktu odborové organisace typografů se svazem zaměstna-

vatelů. Odborový spolek vyloučil ze svého středu jednoho člena, protože nastoupil práci v tiskárně, nedodržující smluvený cenník. Za to byli funkcionáři pohnáni před soud ze zločinu vyděračství a násilí, byli však osvobozeni. Spolku přiznáno tím právo propouštěti člena nešetřícího závazků spolkových.

Pozoruhodné zkušenosti byly učiněny poslední dobou s t. zv. protistávkovým zákonem, nařizujícím povinné dohodování v Ženevě. Nový tento zákon zavedený přičiněním zaměstnavatelů, aby se předešlo stávkám, narážel na odpor dělnictva. Prvně užito ho bylo při sporu dělnictva kovářského s jich zaměstnavateli. Dohodovací úřad uznal tu požadavky dělníků za správné. Zaměstnavatelé teď nejen že podali rekurs k státní radě, ale zahájili agitaci proti celému zákonu. Karty se obrátily. Nic by nescházelo, než aby dělníci teď převzali jeho obhajování.

Statistika stávek a výluk v Rakousku za r. 1899, kterou konečně vydalo ministerstvo obchodu na boží světlo, vykazuje značný přírůst stávek. Bylo u nás 311 stávek a 5 výluk (o 56 více než r. 1898) a stávkovalo v 1330 závodech 54.763 dělníků, tvořících víc než 60 proc. všeho dělnictva v závodech těch zaměstnaného (r. 1898 stávkovalo 39.658 dělníků v 885 závodech). Nejvíce stávek bylo v Čechách: 45 proc. S úplným zdarem skončilo 48 (15·43 proc.), s úplným nezdarem 123 (39·55 proc.) a s úspěchem částečným 140 (45·02 proc.). Průměrná doba trvání stávky byla 14 dní, nejdelší 135 dní. 423 stávky připadaly na velkoprůmysl a z nich pětina (84) na průmysl textilní; na průmysl dřevní a kaučukový 35, na kovodělný 32, na hornictví 26, na strojnictví 24. Dle povahy bylo 206 útočných a 68 obranných stávek. Skoro v polovici případů motivem byla nespokojenost se mzdou (143), víc než ve čtvrtině (73) dlouhá pracovní doba a ve 40 případech neodůvodněné vypovězení z práce. Zvýšení mzdy při stávkách dosažené obnáší 4—25 proc. dřívější mzdy; při bojích zkrácení pracovního dne šlo skoro na skrze o 10hodinnou pracovní dobu. Zajímavou novinkou v úřední statistice je uvedení závodů, v nichž se stávky opakují: r. 1894 bylo takových závodů 27, od r. 1894—99 však již 270 Vedle stávek bylo 5 hromadných výluk v 38 závodech, při čemž z práce vypovězeno 70 proc. zaměstnaných (3457), kteří až na 9 byli zase přijati zpět do práce.

Srovnáme-li s tím výsledek stávkové statistiky za týž rok z velkých států západoevropských, vidíme, že je výsledek hnutí stávkového pro Rakousko celkem nepříznivý. V Německu v témž roce bylo 1336 stávek, jimiž zasaženo bylo 7121 závodů s 265.858 zaměstnanými dělníky. Úplného úspěchu dosaženo v 331 případě (24·7 proc.), částečného v 429 (32·1 proc.) a 528 skončilo s nezdarem (39·5 proc.); 48 nebylo do konce roku skončeno. Ve Francii v témž roce bylo 740 stávek, v nichž stávkovalo 176.000 osob v 4290 podnicích. Skončeno bylo s plným zdarem 180 stávek (24·3 proc.), s částečným 282 (38·2 proc.), s nezdarem 278 (37·5 proc.). V Anglii bylo 721 stávek se 178.440 stávkujícími. Z nich 31·1 proc. skončilo úspěšně pro dělnictvo, 31·6 s úspěchem částečným, 32·6 s nezdarem (4.7 proc. nedokončeno). Nejpříznivější výsledek měly jak z toho vidět stávky v Anglii, pak ve Francii. Rakouské blíží se německým, ale i ty měly průběh příznivější, jak ukazuje srovnání počtu stávek skončených s úplným zdarem a s částečným. Příznivé výsledky v Anglii jsou podmíněny přirozeně znamenitými odborovými organisacemi.

Nákladem Josefa Pelcla. — Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

ROZHLEDY

REVUE

UMĚLECKÁ, POLITICKÁ A SOCIÁLNÍ.

Ročník X. V Praze, dne 15. března 1901. Číslo 12.

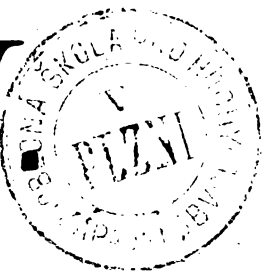

Kult šlechty.

V nedávných dnech, pro mladočeského Herkula na rozcestí tak parných, padla odkudsi z officiosních houštin hrozba: neupustí-li Mladočeši od obstrukce ve Vídni, vláda při podzimních volbách sněmovních vydá Němcům většinu na sněmě v Praze. Pro nezasvěcence byla by tato hrozba nesrozumitelnou: v kuriích venkovské a městské je přece država obou národností ustálena a tím česká většina zajištěna a v kurii velkostatkářské? Tam přece již po trojí volební období konají se volby bez boje ve stejném politickém smyslu, většina tedy nemůže být pochybnou a u kavalírů-konservativců se přece přesvědčení a národnost — je-li jaká — nemění jako kabát, kůň nebo baletka! Nevíme sice jakých prostředků vláda by měla po ruce k uskutečnění své hrozby, leč že takové přebarvení českého velkostatkářstva její předchůdkyně dovedly, je prostou historickou skutečností. Chabrus r. 1872 byl z valné části dílem vlády a česká většina sněmovní pomocí metamorfosy velkostatkářské kurie r. 1883 nebyla leč vládní koncesí Čechům za návrat do říšské rady! Ovšem — takové kouzelné kousky vládní nebyly by možnými bez způsobilého media a tím osvědčili se býti voličové velkostatkářské kurie, kteří s černožlutým nátěrem základním přibarvovali se dle potřeby a přání vlády tu na černočervenozlato, tu na červenobílo. A jako sám princip volby vyhledává, aby zvolený byl z voličů nejdokonalejší, tak zvolenci českého konservativního velkostatku v politické tartufferii byli a jsou do dnes virtuosové.

Naše t. zv. česká historická šlechta ve kvasu demokratického bouření po roce osmačtyřicátém záhy vycítila, že se panství její bortí, nedovedla sobě lid získati za podstavec a proto již v letech šedesátých ji vidíme ruku v ruce s českými politiky a záhy v čele jich. Česká historická šlechta to byla, která odkryla zaslíbenou zemi obnoveného českého státního práva a českou politiku za tímto fan-

tómem léta vodila pouští bezúspěšné politiky bez pevné zásady a dosažitelného cíle. Co bylo tu vyčerpáno nejlepších a nejsvěžejších sil omlazeného národa v té politice let šedesátých a sedmdesátých, která se komihala mezi sněmem a říškou radou, mezi aktivitou a pasivitou! Ohled na spojence šlechtického u dvora akreditovaného, přeceňování jeho vlivu na běh politických udalostí a naivní důvěra v poctivost jeho snah zajisté tak mnohou upřimně demokratickou snahu u lidových politiků potlačila: z Riegrů, kteří ve šlechetném zápalu mládí horovali pro zásadu, že všechna moc pochází z lidu, stali se předčasně konservativci političtí i sociální, šlechtické spo jenství bylo spolu vnitřní příčinou rozkolu staro-mladočeského, vedlo sebou k pádu staročešství a neblaze ovládá i jalovou politiku mladočeskou. Konservativní šlechta, jako stav a politická potence, dle moderních zásad státoprávních a se stanoviska potřeb lidových přežilý zbytek feudálních dob a pouhý balvan na dráze pokroku, má v Rakousku ovšem svoji faktickou moc opřenou o latifundie, vztahy ke dvoru, konnexe rodinné; nemohla by však provozovat tak mimořádnou samovládu v tomto státě, okupovat vládní křesla i správní aparát, vnucovat se za rozhodčího ve sporech národnostních, brzdit všechen pokrok politický, kulturní a sociální, kdyby národním šovinismem rozeštvané, parlamentárním čachrem zdemoralisované a dalekými perspektivami neuskutečnitelných vidin osleplé strany nepo važovali jí za posvátnou a nedotknutelnou součást ústavy. Na všechno si naše vlády a strany troufají s větší či menší ovšem odvahou: svoboda slova, tisku, shromáždění, svědomí se rdousí, ústava se porušuje paragrafem čtrnáctým, národové navzájem se bijou do krve, na parlamentarism jedna strana po druhé žene útokem obstrukce — jen šlechta stojí pevně: vlny demokratismu omývají její piedestal, za Taaffeho málem by byly pohltily všeobecným hlasovacím právem výsady buržoasie, na šlechtu však se ani tato vykřičeně červená reforma volební neodvážila, privilej konservativního velkostatku měl v demokratickém parlamentu zůstati nedotknut, aby ústava nepřišla o pomník důstojný feudálních a absolutistických tradic tohoto státu! A celou tuto speciálně rakousko-velkostatkářskou hegemonii vede jako nejstarší, nejbohatší, nejvlivnější — česká šlechta historická, která takto v tomto státě z dopuštění převrácené politiky všech těch t. zv. lidových stran je vlastně diktatorem.

Česká šlechta historická r. 1879 vstoupila se Staročechy na říšskou radu pod státoprávním ohražením a za málo let potom její mluvčí prohlásil, že »ústava se vžila«; česká šlechta historická byla ve všech nebo alespoň se všemi vládami: šla s Taaffem, dala kabinetu Windischgraetzovu hlavu, byla s Badenim, panovala Thunem, šla s Clarym a jde s Koerbrem, jehož jediná vada v její očích je snad jeho plebejský původ. Česká šlechta historická, národně bezbarvá, společensky exklusivní, kulturně netečná, literárně a umělecky sterilní, politicky reakcionářská, sociálně kapitalistická, jako spojenec našich národních stran byla vždy obojetnou. Staročechy opouštěla, kdy to zájem její velel, v punktacích usurpovala si ona — beznárodní — úřad rozsudího;

tleskala Schwarzenbergově »bandě lupičů a žhářů«, schválila Taaffeův výminečný stav a prováděla Thunem v Čechách po dva roky pravou hrůzovládu: nedlouho na to však, když Mladočeši se obnovili a naučili se nositi rukavice a lakýrky, již Lobkovicové, Pallfyové, Sylva-Tarouccové charmují s těmiže Mladočechy, které Thun nazval »hulváty«; týž Thun pak krátce na to čerpá své státnické rozumy z mladočeského klubu a chytřejší z bratrů Schwarzenbergrů přívalem otřepaných frází z mladočeského slovníku dobývá pro historickou šlechtu za nadšené patronance mladočeské lidový mandát poslanecký. Na mladočeskou politiku přišla pak pohroma: mocná šlechta historická ani prstem nehnula, aby ji odvrátila, se stoickým klidem šlechtický spojenec sledoval mladočeskou obstrukci, duševní bliženeč naší šlechty na předsednickém stolci parlamentárním zakazuje české interpelace a hlava české historické šlechty, »representant samosprávy tohoto království« v panské sněmovně jedním dechem mluví proti centralisační a germanisační adrese, týmž dechem hlasuje pro ni a za tento důkaz charakternosti dostane od vedoucí strany národní bombastické poděkování!

Taková je ta naše historická šlechta, která doma v Čechách poznenáhlu zaujímá ve všech našich hospodářských, kulturních ba i národních organisacích — pokud nejsou příliš prononcované — křesla předsednická a místa representační, která národně a společensky se neasimiluje, proti kulturním potřebám národa zapíná kapsy, provozuje jen osobní, rodinnou, stavovskou a kapitalistickou politiku, mění barvu dle korouhvičky vídeňské, kořistí z národních a sociálních zápasů a státoprávní snahy, v jichž úspěch sama nevěří, předstírá jen, aby si naše lidové strany udržela ve vasalství. — Je třeba odkrýti tento nedůstojný a škodlivý náš kult chameleona, je třeba zlomit vliv šlechty u nás, emancipovat se od ní politicky i společensky a připravovat s měšťanskými i proletářskými stranami všech národů rakouských útok na poslední tvrz feudalismu a absolutismu v Rakousku: na volební privileje šlechty ve sněmích i na říšské radě! *Demofil.*

Rozbor o projektu a o stavbě nového kamenného mostu u Národního divadla.

Podávají městští inženýři Rudolf Kaplan a Jaroslav Pavlanský.

K přestavbě starého řetězového mostu císaře Františka u Národního divadla přikročilo se z důvodů těch, že most ten nevyhovoval platným předpisům o bezpečnosti mostů železných. Stav mostu nepodával do budoucnosti záruku bezpečné stability, z kteréhož důvodu omezována byla vozba a těžší povozy musily se ubírati přes most Karlův. Pokud se týče vlastní železné konstrukce starého řetězového mostu budiž uvedeno, že sedla řetězových vozíků byla vyšinuta z pů-

vodní polohy a články kotevních řetězů byly rzí seslabeny až na polovinu své síly.

Že se pomýšlelo na stavbu nového mostu, jest tedy úplně oddůvodněno. Otázka, jaký most to má býti, zda kamenný či železný, přetřásána byla v četných schůzích »Spolku architektů a inženýrů«, a důsledkem těchto debat bylo, že v červenci r. 1889 vypsán byl veřejný konkurs na dodání projektu nového mostu buď kamenného neb železného. V programu pro konkurs ten vydaném ustanoveno mezi jiným, že kamenné pilíře dosavadního mostu, které r. 1834 na pilotových roštech byly založeny, jsou projektantům k volné úplně neobmezené disposici a zůstaveno jim navrhnouti buď jich odstranění, neb upotřebení k novému mostu aneb aspoň využitkování stavebních hmot z nich. Celkem došlo pak pět návrhů na most kamenný a pět na most železný, z nichž vždy tři a tři poctěny byly cenami a porota doporučila stavbu mostu kamenného.

O posudku o všech těchto projektech nebudeme se zmiňovati a poukazujeme v příčině té na „Zprávy spolku architektů a inženýrů« z roku 1890 (časopis výstavní), kde jest pojednání o nich z péra odborníka prof. Alb. Velflíka a pak na stať v »Technických listech« z roku 1891 od Olšovského a Lenského. Porota doporučovala stavbu kamenného mostu první cenou poctěného projektu »Budoucnost«, jehož autoři byli zesnulý inž. J. Janů, arch. A. Balšánek a vrchní inž. J. Soukup; ku přestavbě přistoupilo se teprve po osmi letech.

Majíce podati popis mostu, postřehneme, že most jest rozdělen ve čtyři části, postupujeme-li od nábřeží u Národního divadla k Malé straně. První část jest předmostí, které jest elliptický klenbový oblouk o rozpnutí 26·6 m., jenž přepíná část mezi pobřežním pilířem u Národního divadla založeným na vrstvě betonové 1·15 m. vysoké a pilotách komprimačních as 70 cm. od sebe vzdálených, a pilířem návodním proti ostrovu Žofínskému založené na caisson až na skálu. Pilíř tento není v základu jednodílný, poněvadž dle původního projektu měla se střední stará část ponechati, ale během stavby musela být vyměněna úplně novým základem na caisson. Od tohoto pilíře pne se druhá část, totiž hlavní most staroměstský až k polonávodnímu pilíři na východním břehu ostrova Střeleckého založenému na caisson. Tato část sestává ze tří elliptických oblouků, které na façadě přecházejí v oblouky segmentové prostřednictvím sborcené plochy »cormes de vaches« zvané. Rozpnutí těchto jednotlivých oblouků jest 34·7 m., druhého 39·0 m. a třetího 42·70 m. Mezi těmito oblouky jsou dva návodní pilíře na caisson až na skálu založeny. Třetí část mostu pne se přes ostrov Střelecký k druhému polonávodnímu pilíři na západním břehu ostrova a skládá se ze dvou stejně velkých segmentových oblouků o rozpnutí 27·9 m. Mezi oběma segmenty uprostřed ostrova jest pilíř, který má ze všech největší rozměry, neboť na ztraně jižní souvisí s ním monumentální schodiště, které umožňuje vstup z mostu na ostrov, a byl také jediný ponechán ze starého mostu, poněvadž základ jeho jest dobrý. Poslední část přepíná celé rameno Vltavy malostranské a skládá se ze tří oblouků o rozpnutí 32·3 m., 27·2 m.

26·1 m., které jsou zrovna tak uspořádány jako ony u hlavního mostu staroměstského. Část tato má rovněž dva návodní pilíře a končí pobřežním pilířem na nábřeží malostranském. K celkovému popisu sluší podotknouti, že skála v ose mostové jest 7 až 11 m. hluboko pod normální vodou a rozměry pilířů zejména pokud se šířky týče, jsou v základu 8 m. a v místech pak, kde připojuje se klenba k pilíři jsou 5 m. široké. Ještě sluší uvésti, že šířka předmostí jest 22·40 m. a vlastní most 16·40 m. široký. Šířka jízdní dráhy jest taková, že čtyři vozy mohou současně jeti vedle sebe.

Pokusíme se poukázati na přednosti ale také na vady projektu, na vady, které by se byly daly odstraniti, kdyby se bylo racionelně a zavčas postupovalo, projekt náležitě prostudoval a propracoval a ne, jako se stalo, konkurenční projekt po osmi letech prostě se okopíroval, šířku mostu vyjímaje, ačkoliv bylo radou městskou nařízeno úplné přepracování.

Velice pěknou myšlenkou jest zřízení předmostí. Chtělo se jím docíliti přechodu z nábřeží na vlastní most, a v tomto místě, které jest velice frekventováno, získati patřičnou prostoru k znenahlému vjezdu na most z třídy Ferdinandovy a obou přilehajících nábřeží a konečně z předmostí umožniti nerušený pohled do nejbližšího a nejvzdálenějšího okolí. Rozdělení oblouků možno považovati za zdařilé, volena byla rozpnutí co možná největší, tak že počet pilířů při značné délce mostu 343 m. jest poměrně malý. Nelze upříť, že oblouky jsou velice smělé a řadí se ku nejplošším u mostů dosud provedených, neboť dostupují mezí plochosti a to u segmentu 1 : 12 a u elips 1 : 5. Rovněž upozorňujeme na zdařilé provedení ohlaví návodních pílířů, zejmena na ohlaví proti vodě, kde velice lahodně provedena křivka ukončující pilíř. Zmínky zasluhují sborcené plochy v jednotlivých oblouciích zvané »cornes de vaches«, které voleny nejen z důvodů aesthetických, nýbrž i hydrotechnických. Celkový vzhled mostu zejmena v nynější době novosti jest velice příznivý, což lze přičísti krásnému materiálu co do jakosti i do souladu barev, a pod tímto dojmem přehlédne oko mnohé vady po stránce technické i architektonické.

Mostu lze vytýkati značné stoupání, které zejmena v rameni malostranském je příkré, ale poměry hydrotechnické a z ohledů těchto možnost provésti kamenný most, nepřipustily řešení jiného při pevném dodržení nivelet obou břehů. Nestejnost oblouků nevadila by sice po stránce aesthetické, naopak pěkně s nábřeží se vyjímá, ježto oblouky přibírají směrem k ostrovu, čím zdá se mizeti jich různá velikost a mimo to paralysuje se tím nutné stoupání. Po stránce konstruktivní jest různost jaksi vadou, neboť pilíře v patkách nejsou stejnoměrně namahány a mimo to jest znesnadněn kamenořez, který musil býti pro každou polovinu jednotlivého oblouku zvlášť detailován. Rovněž sluší poukázati k tomu, že dva návodní pilíře v rameni malostranském mají tytéž rozměry, pokud se šířky týče, jako ony v hlavním rameni, ačkoliv klenby do nich vepnuté jsou značně menších rozpnutí. Grafickým řešením těchto pilířů, které ovšem provedeno nebylo, přišlo

by se na to, že pilíře mohou býti mnohem slabší, což by bylo výhodno po stránce aesthetické, neboť klenby do nich vepnuté, majíce menší rozpnutí, žádají i slabších pilířův, i po stránce hydrotechnické, poněvadž by se získala větší průtočná plocha a konečně po stránce úsporné, neboť by se tím bylo několik tisíc zlatých ušetřilo.

Hlavní vadě projektu, to jest použití starých pilotovaných základů pilíře návodního proti ostrovu Žofínskému a dvou polonávodních pilířů na březích ostrova střeleckého, bylo za stavby odpomoženo a tyto nově založeny. Bylo by se uvarovalo ledačemus, čím dobrá pověst českých techniků utrpěla a obec citelně zasažena finančně, kdyby bylo dbáno zavčas varovných hlasů z kruhů odborných. Upozorňujeme na stať v časopise výstavním z roku 1890 od prof. Al. Velflíka, který použití starých pilířů odsuzuje. Rovněž pp. Ölšovský a Lenský v technických listech z roku 1891 varují od použití starých pilířů. A konečně na slovo vzatý odborník inženýr Jaroslav Grögr, tehdáž obecní starší, v komisi mostecké a technické již dne 19. září 1894 projevil náhled, že vzhledem ke zkušenostem nabytým při povodni roku 1890 nelze k provedení doporučiti nižádný z projektů cenou poctěných a že by bylo nutno pomýšleti na vypracování nového projektu, ku kterému za základ by byly vzaty projekty konkureční. Leč upozornění těchto nebylo dbáno, přikročilo se ku stavbě dle generelního projektu konkurenčního bez detailních plánů řádně propracovaných a aniž pilíře staré, z nichž o dvou vůbec nebylo nižádných plánů, byly náležitě prozkoumány a ohledány, zda jich možno použiti k novostavbě. My, kteří píšeme tuto stať, začali jsme již na počátku stavby a to jestě včas upozorňovati a neúnavně působiti proti tomu, aby starých pilířů na pilotovaných roštech roku 1834 založených bylo použito a tvrdili jsme, že provedením adaptace v projektu pochybně navržené stanou se tyto defektními. Varovný hlas náš vyzněl na prázdno a my bývali často urážlivě odbyti a odkazováni, že jsme příliš mladí, abychom tomu rozuměli. Odbývání toto nás neodstrašilo, přesvědčení naše, že něco nesprávného se děje, nutkalo nás, abychom neustali. Docílili jsme, že přikročeno bylo k prozkoumání základů starých pilířů, ovšem teprve v době, když se počalo již se zaklenováním. Nález byl zdrcující kritikou tvrzení opačných. Kdyby se bylo včas přikročilo k ohledání pilířů, nebylo by se stalo, že kořistěno bylo z tísně, do kteréž obec pražská uvedena byla. Na základě dobrozdání prof. Al. Velflíka a vrch. inž. V. Weingärtnera, kteří prozkoumali staré základy, byly staré pilíře sbourány a základy jich novými na caisson nahraženy. Další vadě, že pilíř návodní proti ostrovu Žofínskému jest úzký a neposkytoval náležité bezpečnosti proti jednostrannému tlaku předmostí, odpomoženo teprvé dodatečně rozšířením pilíře toho pomocí přístavků na caissony založených a se zdivem hotového pilíře na ozub spojených.

Ke konci dovolujeme si podotknouti, že článkem tímto nechtěli isme se pouštěti do polemiky. Uvedli jsme pouze fakta aniž se hájíme proti útokům rázu osobního na nepravdivých podkladech založeným, jež pod rouškou vědecké knihy vrchní inž. J. Soukup proti nám vede.

Rozdělení bohatství v král. Českém.

Píše Dr. F. Joklík. (Dokončení.)

Jaká část důchodu připadá v Rakousku na veřejné dávky?

Aby tato otázka mohla býti přesně zodpověděna, musel by býti přesně číselně znám i veškeren důchod v říši, i úhrnný obnos veřejných dávek občanstvem placených. Obnos druhý dá se sice ciferně přesně určiti, při obnosu prvním však jest to nemožno Jak již vyloženo, vyšetřuje se u nás za účeli berními a finančními pouze důchod, pokud převyšuje 600 zl. ročně.

Avšak není nemožno, učiniti v té příčině jakýsi odhad, ovšem jen více méně povšechný. Avšak dojista postačí také znáti povrchní a povšechný výsledek. Jest to první pokus takového šetření, který zde podnikám. Nicméně mám za to, že výsledek jeho nebude se přespříliš odchylovati od pravdy.

Chceme-li zodpověděti otázku shora položenou, sluší míti na paměti, že všecky veřejné dávky platí se konečně z důchodu. Jsou sice daně, jež vyměřují se ze jmění (jako na př. dědická), však ty daně tvoří jen dosti nepatrné % celkového obnosu daňového a musí se ve skutečnosti platiti také z důchodu osob, kterým se předpisují, na př. dědiců. Daň ze jmění, která by se nedala redukovati na daň z důchodu, byla by finančně-politickou nemožností, jak dávno již poznáno, neboť musela by vésti k vyčerpání kapitálu a tudíž k bankrotu. Rozdíl mezi daněmi nepřímými a přímými nemění nic na pravdivosti hořejší věty, neboť nepřímá daň postihuje také důchod, totiž důchod spotřebitele, na nějž se přesune. Jest známo, že rozdíl mezi daněmi přímými a nepřímými netýče se snad nějaké vnitřní podstaty těchto pramenů veřejných příjmů, nýbrž jen formy, ve které se vybírají.

Dodávám, že dnes téměř veškeré veřejné dávky vybírají se ve formě daní. Ty, u kterých tomu tak není (jest jich jen málo), musíme ponechati stranou. Celkový výsledek, jenž bude beztoho jen více méně povrchní, tím dotčen nebude.

Co se tedy týče součtu všech veřejných dávek, mám v té příčině po ruce jen dáta za rok 1895. Za ten rok obnášel celkový příjem státu asi 760,000.000 zl., pro účely samosprávy v celém Rakousku vybráno na přirážkách asi 97,000.000 zl, dohromady tedy 857,000.000 zl. K tomu sluší ještě přidati různé jinaké příspěvky, jež se platí na veřejné účely a jež tu vykázány nejsou. Ciferně přesně je určiti nelze. Nejsou však značné.

Hořejší cifra zatím ovšem vzrostla při známém vzrůstu potřeb pro účely veřejné a mám za to, že se neodchýlím daleko od pravdy, odhadnu-li pro rok 1899 (se kterým jest nám pořáde činiti) sumu veškerých veřejných dávek v Rakousku placených okrouhle na 1000 mil. zl.

Co se týče vyšetření druhého činitele, jenž jest nám potřebno znáti, totiž celkového důchodu, jenž v Rakousku se bere, není v té příčině věc tak snadna Odhad je tu sice možný, ale věrohodnost vyšetřeného čisla nebude tak spolehlivá, jako by si bylo přáti. Však nezbývá než spokojiti se s tím chudým materiálem, jenž jest po ruce.

Aby byl vyšetřen celkový důchod, třeba sáhnouti ke statistice o povolání (dle sčítání z r. 1890), ze které vyšetří se počet osob, jež v různých povoláních byly činny. Z celého počtu přes 23·7 mil. duší v Rakousku připadl na osoby, které vydělávaly v roce 1890 počet 13,381.780, t. j. přes 56% všeho obyvatelstva. Toto číslo shoduje se dosti dobře se statistikou populační. Můžeme pokládati průměrem obyvatelstvo až do 20. roku za neproduktivní a na toto připadá v Rakousku skutečně asi 44·5% z celého počtu obyvatelstva. Jest pravda, že mezi oněmi 13·4 mil. vydělávajících jest dosti značné procento osob nedosahujících 20. roku; však to jest vyváženo tím, že mezi osobami produktivními počítá se opět to procento žen, jež jsouce provdány, vskutku samy nevydělávají. Můžeme tedy vyšetřené číslo celkem s uspokojením přijati.*)

Dle odhadu našeho známého pramene (výkazu o osobní dani z příjmu za rok 1899) páčí se obyvatelstvo v r. 1899 asi na 25·6 mil. duší (nebo něco více), vzrostlo tedy od r. 1890 o 7·6%. O toto % sluší také hořejší číslo osob vydělávajících vyšetřené na rok 1890 per 13,381.780 zvýšiti, t. j. asi o 1,018.400 lidí. Celkem tedy r. 1899 bylo vydělávajících asi 14·4 mil. lidí.

Osob, kterým byla předepsána daň z příjmu, jichž roční příjem obnáší tudíž přes 600 zl., jest celkem 2,208.596 a těch, kteří vydělávají přes 600 zl. aniž se jim (z důvodů osvobozovacích) daň předpisovala, 17.505, dohromady 2.226.101. To jest opět číslo velice výmluvné. Praví, že ze všech osob, jež v Rakousku vydělávají, dosahuje jen asi 15·5% 600 zl. ročního důchodu, tedy takového důchodu, jejž samo berní zákonodárství považuje za existenční minimum. Může-liž co zřejměji mluviti o hospodářském stavu naší říše, než faktum, že bez mála 85% osob v ní vydělávajících nemůže se vzmoci na to, aby jejich roční příjem rovnal se obnosu uznanému státem za existenční minimum?

Však zůstaňme prozatím při našem úkolu. Odečteme-li těch asi 2·21 mil. osob se zdaněným důchodem od počtu 14·4 mil. vůbec vydělavajících, zbude nám číslice asi 12·2 mil. lidí, jichž roční důchod

*) Koho by zajímalo seznati bližší data, pro toho položím následující tabulku. Z osob vydělávajících bylo v Rakousku:

	při zemědělství	při průmyslu	při obchodu	při ostatních zaměst.
samostatných	2,006.764	597.847	314.577	923·452
ve službách ustanovených (Angestellte)	22·432	39 876	106.343	183.579 bez vojska 471.056 s vojskem
dělníků	5,615.133	2,144.606	248.507	76 548
nádeníků	824.894	99.128	175.626	3.008

Úhrnem samostatných 3,842.640, ve službách 539.177 (bez vojska 351.670), dělníků 8,084.814, nádeníků 1,102.656.

nedosahuje 600 zl. Pro účel přítomného šetření bylo by nutno, znáti průměrný důchod tohoto ohromného počtu nuzných. Bohužel tu nás veškeré statistické šetření opouští. Nemáme žádného spolehlivého měřítka oceňovacího a jsme úplně odkázáni na důměnky a to jest příčinou, která výsledek toho šetření činí tak málo jistým.

Nemaje nic jiného po ruce, odhaduji průměrný důchod osob, o něž tu jde, arithmetickým středem, tak že by činil 300 zl. Opakuji, že jest to odhad úplně hypothetický, ale za daných okolností nejbližší, nejvhodnější, nejjednodušší, a nejpřiměřenější.

V tom případě vydělalo by těch 12·2 mil. nuzných, jichž počet k vůli jednoduchosti zmenšuji na 12 mil 3.600,000.000 zl. Hrubý příjem osob osobní dani z příjmu podrobených obnáší, jak již častěji podotknuto přes 1.400 mil. zl. A tak bychom obdrželi jako konečné číslo celkového důchodu, jenž v Rakousku se bere, asi 5.000 mil. zlatých, číslice to nikoliv pravdě nepodobná.

Veřejných dávek, jak bylo shora vypočteno, jest na 1000 mil. zl. Pohltily by tedy veřejné dávky v Rakousku asi $^1/_5$ celkového důchodu, čili hospodářům zbudou na soukromé potřeby jejich jen asi $^4/_5$ jejich výdělku, ostatek věnuje se obecnosti.

Nebude mi snad odpíráno, prohlásim-li, že tento číselný poměr, dle něhož výdělek se rozděluje, může býti vzat za měřítko významu vůbec, jenž v životě připadá oběma momentům životním, veřejnému a soukromému. To jest, jak každý ne nesnadno nahlédne, otázka eminentně sociálního významu. Poměr důležitosti zřízení soukromo-hospodářského ke zřízení veřejno-hospodářskému jest tedy dnes v Rakousku jako 4 : 1.

Co to znamená? Nynější řády hospodářské, jak známo, jsou čistě individualistické, výrobní a výdělková činnost jest jednotlivecká, hospodářství jest soukromé a majetkové řády jsou zbudovány na základech soukromohospodářských a soukromoprávních. Jest známo, že socialism v té věci chce se dodělati změny, dle jeho snah mají tu důležitost, kterou dnes zaujímá osobnost jednotlivecká, zaujmouti tělesa kolektivní, v přední řadě stát. Kdežto v soustavě individualistické (liberální) leží hlavní těžiště v momentu soukromém, leží v soustavě socialistické v momentu veřejném. Nuže a čísla shora vyšetřená hodí se k tomu, aby na nich jako na zkušebním kamenu symptomaticky bylo vyšetřováno, který z obou činitelů pokračuje a nabývá váhy na úkor druhého. Bude-li se poměr (4 : 1) pro moment veřejný (pospolitý) lepšiti, bude to známkou, že socialism jest na postupu nebo dostane se v popředí; bude-li se horšiti, bude to známkou, že socialism ustupuje soustavě liberální.

Z hořejšího čísla (poměr 4 : 1) o sobě ovšem nelze ještě vyvoditi ničeho. Musí býti po ruce více čísel ke srovnání a poskytnouti taková čísla bude úkolem budoucího bádání. Pro minulost nemáme pražádného materiálu, jenž by se pro podobné účely z racovati dal.

Posud soustavu soukromě-jednotliveckého hospodaření nepocitujeme jako přílišné břemeno. To však se stane, jakmile bude potřeb veřejných přibývati, aniž bude lze rovným krokem vydělávati soukromou

činností. Mám za to, že již, když bude rovnost v poměru obou momentů (soukromého a veřejného, tedy místo poměru 4 : 1 poměr 1 : 1), bude hospodaření čistě soukromé nemožným.

Ještě slovo: Páčí-li se celý důchod v Rakousku na 5000 mil. zl. a bere-li důchod ten 14·4 mil. lidí, obnáší průměrný roční důchod na jednu vydělávající osobu vypadající na 350 zl. Toto číslo není ovšem do 1 zl. ani do 10 zl. přesné, nýbrž jest právě tak více méně hypothetické, jako jeho předpoklad, totiž že důchod osob, které se nevzmohou na 600 zl. ročně, odhaduje se v průměru na 300 zl. Jest litovati, že není v tom směru nejmenší okolnosti nebo jakýchkoliv dat, o která by bylo možno opírati se se zárukou větší pravděpodobnosti.

Uvážíme-li, že za existenční minimum pokládá se u nás 600 zl., bude snad mnohý v prvním okamžiku překvapen tím, že v Rakousku průměrný roční výdělek neobnáší mnoho přes polovici existenčního minima. To by poukazovalo k hospodářským poměrům tak bídným, že by sotva ještě o mnoho černějšími býti mohly, aby stát neoctl se na pokraji hospodářské záhuby. Že hospodářské poměry v Rakousku velice jsou pozadu oproti poměrům států jiných, jest sice všeobecně známo. Rovněž jest známo, že panuje leckdes velice mnoho bídy, že, jak jsem již pravil, ani proslulá »bohatá« království v Rakousku nedovedou uživiti své obyvatele, že kvete vystěhovalectví, že na př. dle úřední statistiky za leta 1880 až 1890 ztratilo se z přirozeného přírostku obyvatelstva (přebytku porodů nad úmrtími) per 8·81% odstěhováním v celém Rakousku 0·9% (v Čechách z 8·6% dokonce 3·44%!), kteréžto číslo při novém sčítání objeví se bezpochyby zvětšené — toť víme, že tak příliš zoufalým naše hospodářské postavení přece ještě není. Musíme pak při hořejším čísle 350 zl. ročního průměrného důchodu míti na zřeteli, že toho důchodu účastny jsou z valné části i osoby, které nehospodaří samostatně, nýbrž společně v rodinách, kde výdaje se zlevňují. Větší jasnost byla by, kdyby bylo možno vyšetřiti průměrný důchod rodin, pro to však též není žádných dat po ruce.

Základy morálky dle čínských filosofů.

Fr. Tyrychtr. (Dokončení.)

»Přirozené náklonnosti«, na kterých čínští filosofové nepochybně založili všecku svou mravovědu rodinnou, sociální, politickou a individuální, jsou ty, které pojí matku a dítě, tedy náklonnosti nepopíratelné a vrozené. Rovněž tak jako dítě miluje a ctí svou matku za péči, s kterou jest opatrováno, má také ctíti svého otce, své starší bratry a příbuzné různého stupně za lásku, kterou k němu chovají a za laskavosti, které mu prokazují; má také milovati učence a svého

panovníka. Tento pak má se chovati jako »otec a matka lidu«. V těchto různých způsobech úcty spočívají hlavní povinnosti lidské. Dle názoru čínského filosofa je tedy rodina východištěm všech vztahů sociálních. Úcta a láska, kterou každý člověk má chovati ke své rodině, rozšiřuje se snadno na lidi v jeho vesnici, pak na celý národ, na všechny lidi a konečně na všechny živoucí bytosti.

Velmi značná důležitost, kterou čínští filosofové přikládají náklonnostem přirozeným, považovaným za základy mravovědy, stačila by, abychom předpokládali, že jaksi pohrdají pojmy čistě metafysickými. A opravdu zdá se, že nejdůležitější z otázek tohoto řádu, která byla tolikrát probírána filosofy západu, totiž otázka svobodné vůle člověka, vůbec nezaměstnávala veliké myslitele čínské. V celé rozsáhlosti čtyř klasických knih nalézáme pouze nepatrný počet míst, ze kterých možno se domysliti jejich mínění v tom ohledu. Proto můžeme pokládati čínské filosofy za předchůdce moderního determinismu.

Přirozenost lidská podobá se tekoucí vodě: dáme-li ji směr k východu, teče k východu; dáme-li ji směr k západu, teče k západu. Lidská přirozenost nerozeznává mezi dobrem a zlem, jako voda nerozeznává východu od západu. (Meng Tseu, V, 2.)

Z podajnosti přirozenosti lidské, která může býti snadno vedena k dobru nebo zlu, plyne naprostá nutnost vyučování.

Čínští filosofové nevyjadřují se o božství blíže než o svobodné vůli Skepticism, který v té příčině dávají na jevo, lze nejjasněji poznati z následujícího místa Hia-Lun, druhé knihy díla Lun-Ju: Ki-Lou se tázal, jak se má sloužiti duchům a geniům. Filosof řekl: »Nejsme li ještě s to sloužiti lidem, jak bychom mohli sloužiti duchům a geniům?« »Dovolte mi,« doložil Ki-Lou, »abych směl se Vás tázati, co jest smrt?« Filosof řekl: »Nevíme-li ještě, co jest život, jak bychom mohli znáti smrt?« (Lun-Ju, XI, 11.)

Z náhledů, projevených myšlenkami shora uvedenými, vysvítá přirozeně, že čínští filosofové neříkají nikdy jako Ježíš: »Moje království není z tohoto světa«, a že by nedovedli slibovati odměnu cnosti ve »světě lepším«. Právě naopak jejich království je zde na zemi; člověk ctnostný, pracovitý, plnící všecky své povinnosti k sobě samému, ke svým rodičům, přátelům a jiným lidem, sklidí na tomto světě ovoce své práce, vytrvalosti, svých studií a ctností. Odměnu pak nalezne ve štěstí a lásce svých drahých, v oddanosti přátel, v úctě spoluobčanů a v pokojném svědomí.

Taktéž na tomto světě podstoupí člověk tresty za svou nevědomost, hrubost, za své nepravosti a chyby. Zabije-li, poštve na sebe pomstu; je-li ziskuchtivý, stane se opovrženým; neplní-li svých povinností k rodině, přátelům a spoluobčanům, bude odstrkován každým a odsouzen k tomu, že nikdy nedosáhne »člověka dokonalého«, schopného učiti a ovládati jiné lidi, což jest dle názoru čínských filosofů nejvyšší odměnou práce, vzdělání a ctnosti.

Meng-Tseu praví: »Konečně vím nyní, že vražda, spáchaná na blízkých příbuzných jiného člověka, jest jedním z největších zločinů (svými následky). Opravdu, zavraždí-li člověk otce svého bližního,

tento zabije také otce vrahova. Zavraždí-li člověk staršího bratra svého bližního, tento zabije také staršího bratra vrahova. Za takových okolností se tento zločin velice nepatrně liší od vraždy všech svých příbuzných svou vlastní rukou.« (Meng-Tseu, Hia-Meng, VIII., 7.)

Meng-Tseu praví: »Od té chvíle, kdy se chlapec narodí, jeho rodiče přejí si pro něho ženy; od toho okamžiku, kdy se děvče narodí, jeho rodiče přejí si pro ně manžela. Tento cit otce a matky (ke svým dětem) mají všichni lidé. Jestliže mladí lidé nevyčkají rozhodnutí svých rodičův a návrhu zástupce úřadu a prorazí otvor ve stěnách svých obydlí, aby se mohli vídati tajně, jestliže přelézají zdi, aby se důvěrněji sblížili, tu otec a matka tak jako všichni lidé v království odsoudí jejich jednání, které shledají opovržení hodným.« (Meng-Tseu, VI, 3.)

Kdo přemůže lidi a podrobí si je silou zbraní, nepodmaní srdcí; k tomu nestačuje nikdy násilí, ať jest jakékoliv. Kdo si podrobí lidi ctností, vnáší radost do srdcí, jež se vzdávají bez výminky, jako se podrobilo sedmdesát žáků velikému Koung-Tseu ovi. (Meng-Tseu, III, 3.)

Z nových básní Otokara Březiny.

Ruce.

V oslňující bělosti světla ležela země, jako kniha písní
otevřená před našimi zraky. A takto jsme pěli:

Hle, v této chvíli ruce milionů potkávají se, magický řetěz,
jenž obmyká všechny pevniny, pralesy, horstva,
a přes mlčenlivé říše všech moří vzpíná se k bratřím:
V městech, jež z hlubokých horizontů se tmí, tragická obětiště,
a kde slunce, mystická lampa, spuštěná nízko z kleneb azuritových,
krvavě doutná v dýmu, valícím se nad kathedrálami,
paláci králů a vojsk, parlamenty, žaláři, amfiteatry,
a kde žár milionů srdcí v soumračná nebesa duchů
rozdrážděn sálá, v horečném větru slasti a smrti,
zrní žhavého uhlí, železným nástrojem rozrývané; —
v zasmušilých mlčeních nížin, v bolestných předtuchách léta,
když květem vyvřelé proudy sil jarních, jak láva kamení v nepohnutosti,
dni, jak dělníci mystických hutí za sebou plíží se unaveni,
a v krůpějích potu jiskří se člověk i zvíře, bratrsky sepjati ve jho,
pod jedním bičem neviditelným, od východu k západu šlehajícím; —
na vlnách moří a duší, kde úzkostné povely plavců, stržené vírem,
kolem stožárů krouží, oněmlé jásotem blesků, když nebe a vodstva
slily se v jediný element hrůzy a smrti; —
v démonickém pohybu kol, pístů a pák a nad hlavami letících kladiv; —
na bojištích, ve hvězdárnách, učilištích, lazaretech, laboratořích; —

v dílnách mistrů, zamyšlených nad mramorem, kde dřímá
svět mocnější hrůzy a slávy a z hmoty odvěkých mrákot,
napolo ozářen vstává v blýskotu dlát a v tvůrčím zjitření zraků; —
a tam, kde vášeň v zahradách touhy nechává zráti svá vína a jedy
v hořečném slunci nikdy nezapadajícím; a kde rozkoš,
alchymista otrávený parami svého marného varu,
šílí v halucinacích; — v soumracích tajemství a hudby,
kde myšlenka blíží se k místům zapovězeným a v orchestrech hřmících
snem harmonie ztracené zakvílí kovy a ze strun
vane proud písní, jak vítr prvotní země nad únavou duší;
pod gestem panen elektrisujícím, kde jiskří se jara omamující,
noc osudu zvoní polibků letem, jako rty řeřaví hvězdy
a žena, zbledlá náhle při zavolání svého skrytého jména, agoniemi,
jako po stupních, kluzkých krví, sestupuje k pramenům žití,
v úpění věků do kruhu hnaných, v žárlivé vření bytostí neviditelných,
a s výkřikem hrůzy zpět letí, siná, a bolestnými plameny rukou
k prsům tiskne svou kořist, život kvílící v potkání tohoto slunce;
v nárazech tisíce vůlí, stržených proudy tvé mystické vůle,
jediný ve všech milionech pracuje člověk, třesou se ruce nesčíslné,
z věků do věků v řeči napínají se, nikdy neumdlévající
na obou polokoulích země . . . v tragickém triumfu snění,
jak ruce dítěte hvězdami pohrávají si jak drahokamy,
ale při procitnutí nabíhají a tuhnou, krvavé vraždou,
zmodralé mrazem věků a v letu země, nad propastmi vrávorající,
zachytávají se v zoufalství vegetace její . . . šílené ruce,
krutého lovce ve štvanici živlů! Kletbou stížené ruce otroka polonahého
u šarlatových výhní práce! V sepjatí modlitby úderem blesku
jak písek ztavené ruce přemoženého! A slzami smyté,
bělostné, září přetékající, vždy krvácejícími stigmaty lásky
poznamenané! Magické, léčivé, dotknutím čela čtoucí myšlenky bratří!
Královské, rozdávající! V nebeská ukolébání uspávající!
Zethernělé jak světlo a k ovoci mystických stromů
prodlužující se celým vesmírem do nekonečna! — —

A ruce naše, zapjaté v magický řetěz rukou nesčíslných,
chvějí se proudem bratrské síly, jenž do nich naráží z dálek,
stále mocnějším tlakem věků. Nepřetržité vlny
bolesti, odvahy, šílenství, rozkoše, oslnění a lásky
probíhají nám tělem. A v úderu větru jejich, smysly shasínajícím,
cítíme, jak řetěz náš, zachycen rukama bytostí vyšších,
v nový řetěz se zapíná do všech prostorů hvězdných
a objímá světy. — A tehdy na otázku bolestnou,
staletí skrývanou v bázni, jako tajemství rodu,
jež prvorození sdělují prvorozeným, umírajíce,
uslyšeli jsme kolozpěv vod, hvězd a srdcí a mezi slokami jeho,
v intervalech kadence melancholické, dithyramb světů,
za sebou následujících.

Zpívaly vody.

Mezi dvěma ohni, slunce a země, zakleté bloudíme věky.
Z žíznivých kořenů žití jsme stoupaly k etherným stvolům,
k nádheře květů, napjatých křečí bolestné touhy,
proudy nummulitových moří, temnotami pralesů diluviálních,
královstvími dávného tvorstva gigantického,
jeskyněmi, kde člověk, zvířete tajemný bratr, příští vysvoboditel země,
tišil u nás oheň své krve, zatížené kletbou,
hořící věčně, neuhasitelný.

Hvězdami rosy jitřní třásly jsme se na bojištích,
řekami slzí jsme ohnivé tekly přes popraviště,
k životu zrychlujícím se rythmům jsme pěly v mramorných městech
pod mosty triumfálnými a vlnobitím svých oceánů
v pathosu ironickém jsme hřměly epopej zemí
pohřbených v tisíciletích. Žhavými fermenty ohně
kynuly jsme v etherné ledovce oblačných velehorstev
nad ukrytým ložiskem zlatého slunce při zapadání,
jak přeludy vzdušné, odražené dálkami kosmu,
z obřího světa nádhernějšího.
Duhu zaklely jsme v pláč vodopádů a pod hvězdami zrcadly moří
skrývaly jsme odvěkou válku nesčíslných svých tvorů,
němých a krutých, hlubiny černé blesky ozařujících,
Jak oči hadů fascinující leskly jsme se zrádnými víry,
na řekách šupinatých, ale podobny hřbitovům tisíce hrobů
v zátokách melancholických rozlévaly jsme se jak zapomenutí,
a slovy modlitby posvěcující jsme šeptaly vroucně
nad magickým varem léčivých zřídel, tisícitvárné.

Před zraky zoufajícího jemné vlny naše se otevírají
jako nesčíslné rty v šílenství věčně se pohybující,
oněmlé ranou náhlého poznání hrůzyplného . . .
Ale vítězové čtou naši ukrytou moudrost ze svých výší,
ze stříbrné mapy, jež sálá k nim z hlubin, jak čáry na dlani noci
a jak na penízi jiskřící ražení písma, cenu udávající:
radostné tajemství žití mluví k nim v našich tisíci cestách,
jež ze všech výší se lijí k jednomu moři a z polyfonie pramenů našich,
veletoků a oceánů zpívati slyší jedinou laskavou sílu,
jež změnami nesčíslnými hledá pravou tvář země.

A hle! Před pohledem jejich roztříštěné vření milionů rukou
tuhne v jedinou duchovou ruku gigantickou, zem objímající,
jež v slavném a tragickém gestu sochaře,
hnětoucího kouli své poslušné hlíny,
přeměňuje tajemství věcí dle nádhery vidění svého
v mučivé křeči tvůrčí,
vždy nespokojená.

J. Meier-Gräfe: Příspěvky k moderní esthetice.

Přeložil Stanislav K. Neumann. (Dokončení.)

Je vidno, kterak se úlohy nekonečně změnily a jak se blížíme trivialitě, začneme-li jednou diskutovati. Umění nezdá se pak míti pranic božského, pranic z oné všeokouzlující ženy, jež velí otrokům před sebou klekati Přichází k nám jako hospodyňka, jež starostlivě nás obklopuje něžnostmi a horlivě se stará o to, co nám umdleným lidem po práci dobře činí.

Umění shledalo tento úkol pod svou důstojností, nemohlo ho přijati, chtělo-li dále trvati; tento úkol není skutečně jeho, neboť patří umění užitkovému.

Došli jsme opět konce svého kruhu, ať se točíme jakkoli, narazíme vždy znovu na základní zlo, jež nelze oddiskutovati. Změní-li se užívání umění, jest na umění, aby se stalo jiným. Nedá-li se mu prostora, které potřebuje, stane se nicotou. Omezení našich uměleckých potřeb jen na abstraktní malířství a sochařství je stejnou utopií, jako přání bláhového muže z pohádky, aby vše, čeho se dotkne, proměnilo se ve zlato. Abstraktní umění je požitkem svátečním; nejsme ničím méně než lidmi svátečními a jsme pyšni na to. Naším nejracionelnějším idealem není rozděliti statky nýbrž práci, aby přišla doba, v níž nebylo by trubců, v níž každý dle sil svých snažil by se sloužiti všeobecnosti. Tato doba nebude již znáti amaterů.

IV.

Proč tedy tvoří dnešní umělec? Jedni pro velmi krásnou nikdy dosažitelnou věc, za niž bojují krok za krokem s krvavými slzami a která dá se vysvětliti skoro jen metafysickými floskulemi; pro uspokojení nějakého požadavku svědomí, jenž nemá pražádného vztahu k vnějšímu světu, pro ctižádost, jež stojí nade vším pozemským, oslňující, velkolepá ve svém uvědomění, v konsekvenci, s kterou navzdor vší křivdě lpí se na bludičkovém cíli, nepochopitelnou v její nevědomosti, s níž tvoří se dílo podařitelné zdánlivě jen nejintensivnější koncentrací. Tvořiti, aby se tvořilo.

Dalekovidný idealism udržuje je při životě, důvěra, že se jim musí podařiti podat novou formuli krásy. Slepý optimism dává jim vždy i v nejhlubší opuštěnosti doufati v lidi, jimž se zjeví a již mohou bráti podíl na tajných nových radostech, které oni sami objevili. A nemohou-li se již uzavříti před nemožností tohoto splnění, vidí-li, že jejich díla nikomu se nezamlouvají, nebo, což jest ještě strašlivější, že jsou kupována, aniž se upřímně líbí, na což čekali přece, unikají zcela v sebe a vykonávají své největší činy.

Někdy to, co zdá se jejich odvážnému sebevědomí největším, shledají osvícené oči jednoho dne opravdu velikým a dílo toto udrží

se jako věčný statek nejen k radosti několika málo laiků, nýbrž také jako nepomíjející element pro následující umělecké generace, v jejichž dílech stále žije v jiné formě a novým doplněno. Přechází v uměleckou tradici. Jiným se to nepovede; nikoli proto, že jejich sebevědomí bylo menší, nýbrž že selhalo jejich nadání nebo jejich vůle. Neschopni plniti vznešené povolání nejen že nepřidávají nic k všeobecnému uměleckému bohatství, nýbrž poškozují ještě ostatní dávajíce svou produkcí nepochopení a lhostejnojnosti k uměleckým dílům positivní zbraň, které publikum využitkuje proti ostatním, a tak proměňují ve zjevné nepřátelství to, co bylo jen zdrželivostí. Jich číselná převaha je tak významná, že ostatní úplně ustupují a skrovné potřebě obrazů u publika vyhovuje se jen jimi. Nevím, přijde-li na malíře prvého druhu sto neb tisíc ostatních. Představme si však jen tento poměr v zaměstnání jiném. Oklamání obecenstva daří se umělci snáze než kterémukoli jinému povolání, protože pomáhá mu nymbus a hojnost institucí, jež podporují prostřednost a jež obratný dovede využitkovati, nehledíc k tomu, že beztradiční lid je lehce přístupný pro všecko banální.

Mezi těmito institucemi zaujímá přední místo vystavování umělecké produkce. Nesmyslně četná produkce žádala ještě nesmyslnějšího zařízení ve velikých rozměrech, aby pravidelně mohla vystaviti jen vše, co za jeden rok bylo uděláno. Tomu děkujeme za své veliké umělecké výstavy, specificky měšťáckou vymoženost naší doby, v níž jest nám spatřovati dnes nejdůležitější umělecké představiště.

Měla by jistý smysl jako »krám« ve velkém slohu, jako příležitost k prodeji, jež vykrašluje se přiměřeně ke zboží se zvláštní nádherou. Tento účel, jenž theoreticky není vyloučen, ustupuje, jak ihned zpozorujeme, pohlédneme li na cifry cen. Kdyby byl skutečně hlavní věcí nebo jen podstatným, nemohla by masa umělců vzdávati se udání cen. Činí-li tak přece, nalézají tam patrně jiné odškodnění. Nemožno opravdu mluviti o početném úpadku výstav; naopak přibývá jich. Stát nebo město podporuje je ze všech sil, aby dokázal zájem vrchnosti na zdaru umění, a z té velmi chytré spekulace, aby opatřen byl státu nebo městu atrakční prostředek.

Umělci spoluúčinkují, neboť, kdyby se toho vzdali, zmizel by jejich poslední prostředek, aby se mohli projeviti. Chtějí aspoň jednou ukázati své dílo, byť mezi tisíci jinými, byť i jen na několik měsíců, byť i za podmínek někdy bídných. Co se s tím stane po výstavě, je lhostejno. Stačí, když obraz vyplní svůj účel výstavní, upoutá k sobě zraky, je posouzen, snad kritikou nebo dokonce — vrchol — dostane medaili. Aby se tak stalo mezi tisíci, které všechny sledují týž cíl, jedná se o to, dáti obrazu všechny vlastnosti, jež ho vyznačí mezi ostatními. Má-li umělec kuráž, udělá ho velikým, tak velikým, jak jen možno, za všech okolností plný efektů, aby byl nápadným i když visí sebe hůře. Ani nejzběžnější pohled nesmí ho minouti.

Rozumí se skoro samo sebou, že za těchto podmínek nevyplní se ani účel, jehož v jiných oborech dosáhne konkurence, že totiž slouží výběru nejlepšího. Nekonečně hnusná řádění koterií, jež kom-

paktní majòrita stále provádí proti vynikající individualitě, přispívají k tomu svým způsobem. Zřídka kdy objevil se mezi těmito tisíci a opět tisíci tímto způsobem genius. Velicí vzdalují se raději těchto burs a také amatera nelze tu najíti, protože jen kvantem mu pomoženo není.

Co naší době zbývá z uměleckého cítění, to chystají se tyto výstavy systematicky zničiti. Kdyby náhoda uchovala potomstvu některý ten palácový barák, byli bychom jím hůře kompromitováni, než kterýmkoli naším odkazem. Přijdou lidé, kteří půjdou těmito prostorami s týmž pocitem, s nímž navštěvujeme rozpadlé zříceniny, a zrezavělé skoby pro obrazy budou vyhlížeti jako hrůzovitá mučidla. Na všech těchto skobách visely kdysi obrazy . . .

Toť konec historie obrazů. Máme aspoň tu útěchu: hlouběji nemůžeme klesnouti. Od vnějšího symbolu nejsvětějšího, jenž ve chrámu šířil úctu, jenž stál nad člověkem jako samo božství, k němuž se pohledy těch, kdož potřebují útěchy, úpěnlivě zdvihaly, a jenž připomínal lehkomyslnému lidskému tvoru vznešenou důstojnost místa s důrazem nekonečně přesvědčujícím, od tohoto božského klesl obraz až k vyplňování nejprchavějšího, nejnicotnějšího momentu zábavy, chrám proměnil se v jarmareční boudu a z prosebníků stali se frivolní žvanilové.

Bylo by příliš mnoho žádáno na průměru lidí, kdyby měli vynaložiti za ubohým a vůbec nicotným vnějším cílem těchže námah, jež kdysi zasvěcovali umělci nejvznešenějším účelům, věčnosti. Že byli a jsou lidé, kteří navzdor této ubohosti svého vnějšího postavení tvoří nesmrtelné, to nemůže tížiti ostatní, kteří podléhají jen lidskému pudu, zaslepení, jež stát a společnost snaží se učiniti ještě neodolatelnějším. Má-li stát k některému povolání povinnosti, je to v povolání uměleckém; jednal-li někdy nesvědomitě, tož bylo to vzhledem k umělci. Neměl schopnosti udržeti umělecký účel a místo, aby odvodil důsledek, místo aby raději s otevřenou brutálností zavolal k umělci: »nemáme pražádného místa pro tebe, potřebujeme svých peněz pro vojáky a svého zájmu pro praktické věci!«, místo aby aspoň zcela ustoupil od své úlohy, na níž rozhodně nezávisí jeho blaho, ano, ani jeho vážnost, posiluje nesmyslnými prostředky nesmysl a dociluje tím jen, že pěstuje ve velkém proletariat v jednom stavu, v němž je nejnebezpečnější.

Jaká zodpovědnost stihla by stát, kdyby, až jednou bude zajištěn světový mír, odstranil vojenskou pohotovost a místo, aby úředníkům dosud při ní zaměstnaným opatřil nové a racionelní podmínky, spokojil se tím, že by jim dovolil dále nositi uniformu a dal jim řády a podobné věci. I když není jeho zodpovědnost v otázce umělecké tak veliká, není jistě tak nepatrná, aby ospravedlňovala zcela libovolné jednání, jímž ho obšťastňuje. Neboť žádný stát není tak bohatý, aby si mohl dovoliti luxus hnáti stále vzrůstající počet inteligencí na cestu neodvolatelně sráznou.

Několik příspěvků ku životopisu Kryštofa, Kiliána Ignáce a Jindřicha Dienzenhofferů.

Píše dr. Luboš Jeřábek. (Pokračování.)

Nás bude ovšem nejvíce zajímati, kterak se jměním po otci zděděným naložil pan Kilián Ignác D.

Hotové peníze po otci svém ovšem nezdědil. Značný jinak dědický podíl jeho pozůstával jednak v realitě, totiž domě u »Petržilků« zvaném*) na nároží proti kostelu Dominikánů sv. Máři Magdaleny na Újezdě ležícím, jednak v bohatém »fundu istructu« stavitelském nádobí a nářadí pana Kryštofa D., kteréž při projednávání pozůstalosti obnosem 300 zl. nyní a to zajisté mírně bylo odhadnuto.

Vzhledem pak k tomuto faktu, že pan Kilián D. po otci svém žádné hotovosti nezdědil, překvapuje nás nemálo zpráva, že ještě v témže roce (1722) prodává smlouvou trhovou v deskách zemských zanesenou pan Michael Schöffler panu Kiliánu Ignáci D., měšťanu Menšího města pražského a jak výslovně tu uvedeno »fortifikačnímu staviteli« rozsáhlou zahradu, s kusem pole a domkem, nedaleko kostela sv. Filipa a Jakuba v Kartouzích ležící (nynějším to Smíchově). Celý complex ten prodán za značnou poměrně hotovost 2600 zl. rýn.**) Značná výše kupní ceny (v nynějších poměrech ceně nejméně 26000 zl. odpovídající) v peněžní hotovosti byla by tudíž vzhledem k faktu, že D. ani hotových peněz nezdědil ani svých nemovitostí neprodal, zjevem věru nápadným a těžce vysvětlitelným. Třeba však uvážiti, že pan Kilián D. po otci svém stal se kontrahentem stavby rozsáhlých pražských fortifikací,***) které tehdy s velikým nákladem a značnou poměrně rychlostí v Praze byly zřizovány, což ostatně zpráva výše zmíněná znovu potvrzuje.

Za tehdejších výhodných stavebních poměrů nelze pak pochybovati o tom, že stavba taková, ve větším rozsahu podniknutá, byla podnikem velice lukrativním. Tedy již okolností touto, jakož i nepopíratelným faktem, že tak značným podílem dědickým finanční potence D. značně byla sesílena, můžeme si koupi objektu tak cenného zcela dobře vysvětliti. Nad to pak jest i dosti možno, že i výtěžek a zisk z nedávné prvé větší stavby D., totiž letohrádku hraběte z Michny†) (nynější villy Ameriky) kolem roku 1720 dohotoveného, ba snad

*) Obnosem 6200 nyní v listině rozdělovací odhadnutým.

**) Zprávy této dostalo se mi před delším časem ochotou bibliotekáře »Průmyslové jednoty« p. Šlechty Křivoklátského, který čerpal ji, jak sám ve výtahu mně sděleném udává, z purkrechtních a Mosteckých knih desk zemských.

***) Viz výše již citovanou »rozdělovací listinu« p. Kiliánem D. sepsanou, z níž jde na jevo, že Kryštof D. syna svého zavazuje ku dohotovení započatých jím prací fortifikačních.

†) Viz zajímavou publikaci arch. Rudolfa Kříženeckého: K. J. Dienzenhoffer a článkování architektonické letohrádku hraběte Michny atd., v němž mnoho zpráv nejlepšího současného znalce Prahy, p. konservatora Jana Heraina.

i přínos manželky D. Anny, rozené Popplovy, tvořily asi nějakou součást značné oné kupní ceny. Přímých dokladů toho však po rukou nemáme. Jest pak i velice pravděpodobným, že právě zmíněná stavba letohrádku tak nádherného, architektonicky tak zdařilého, při tom i v klidném zákoutí Prahy neobyčejně příznivě situovaného, vzbudila v jeho staviteli a navrhovateli touhu, aby také pro sebe a svou rodinu zřídil si pohodlné a prostranné, při tom v nejbližším okolí Malé Strany umístěné letní sídlo své. Nepochybno tedy, že tato, dle všeho velice dobře uvážená a promyšlená koupě dala vznik nejen jedné z nejpozoruhodnějších profanních staveb v prvé době D. tvoření povstalých, nýbrž že vděčíme jí i za jednu z nejzajímavějších staveb D. vůbec. Neboť budova tato jest, pokud mi známo, jedinou budovou, kterou pro sebe a rodinu svou D. sám si vystavěl.

Že nebyla jí známá villa Amerika, jak v některých pramenech se vyskytuje, podařilo se již v citovaném spisu R. Kříženeckého dle zpráv Jana Heraina nezvratně dokázati. Již tento fakt činí budovu tu i pro životopisce zajímavou. Okolností pak, že D. budovy této s rodinou svou po celý život svůj používal, stoupá ještě její význam. A proto chci o zajímavé budově tě poněkud šíře se zmíniti; jakkoliv popis staveb není účelem této čistě životopisné skizzy. Bylo by pak především nemálo zajímavým zvěděti, kdy se stavbou tohoto letohrádku vlastně bylo počato. Jest pravděpodobno, že stalo se tak teprvé po roce 1722. Naprosto jisto však, že budova ta v roce 1728 úplně byla dokončena.

Neboť dovednou rukou slavného malíře českého W. W. Reinera v roku zmíněném dohotovena a známým monogramem W. R. signována tu nádherná, díla D. důstojná freska v kopuli středního salonu prvého poschodí této budovy*) umístěná.

Malba ta představuje ve stkvělých a zářivých barvách svých slavnost Bacchovu s virtuositou a měkkostí tónů Reinerovi vlastní znázorněnou. Jest to zároveň jedna z nejzachovalejších fresek tohoto znamenitého umělce a jak později dokáži, i intimního přítele rodiny D. Vkusné této a nebyčejně dekorativní fresce přizpůsobena i ostatní ve všem nádherná, nevelkého sice, avšak ve smělých proporcích navrženého, pravým i umělým mramorem zdobeného salonu.

I ostatní budova — jejíž hlavní façada vytvořena zcela správně a účelně do nádherného parku a nikoliv do zaprášené, druhdy vozovou komunikací neobyčejně oživené silnice, nese ráz pohodlného, při tom i se značným přepychem založeného sídla venkovského, vybudovaného zcela v rázu a duchu doby, v níž povstalo. Schází pak v domě tom než dobově věrný mobilář D., solidní a důkladný, avšak volený vkusem umělce tak jemnocitného a rázovitého, jakým byl pan Kilián D. Pak věru měli bychom věrnou představu o prostředí, v němž po značnou část roku klidně ubíhal a plynul vzorně rodinný, při tom plodný, a prací požehnaný život tohoto slavného umělce českého.

*) Monogram ten nachází se v šedohnědé půdě soklu malované balustrády v rohu proti vchodu do salonu.

Nové sídlo toto však nepřineslo D, alespoň z počátku, mnoho štěstí. Neboť za několik málo měsíců po úplném dohotovení letohrádku, totiž dne 8. ledna 1729, umírá v domě D. v Praze mladá manželka jeho Anna, matka celé řady nedospělých dítek D., v stáří teprve 30 let, jakž tomu svědčí tento zápis čerpaný z pramenů výše již citovaných: Anno 1729. Mense Januario. 8. Obiit in domo proprio ex materna Phrenesi cib. salut. Sacr. munita. Praen Dna Anna Dientzenhoffer Civis M. M. P. aetat: 30. Ann: in Ecclesia St. Mariae Magdalenae apud P. P. Dominicanos sepult.

Zarmoucenému vdovci zbylo po milované manželce pět nedospělých dítek, z nichž mimo dvě dále již uvedená syn Kilián Jan. Nepomucenus, narozen 17. srpna 1725, syn Karel Martin dne 11. listopadu 1726 a dcera Barbora Anežka Joanna Nepomucena narozená 13. dubna 1728. Nebyla tudíž ani rok stará.

Značnou starost o výchovu četné rodiny té zajisté sdílela tehdy s ovdovělým synem svým i babička dítek těchto 78letá matka D., paní Anna tehdy ještě žijící.

Vzdor tomu však pan Kilián ve stavu vdovském dlouho nesetrval. Dle všeho asi valně pokročilé již stáří jeho matky, zajisté již po klidu toužící; starost o výchovu nedospělých dítek, nutila tehdy pracemi a to již i venkovskými přetíženého stavitele, aby rychle poohlédnul se po nové hospodyni a dětem po pečlivé matce. Dlouho v takových poměrech D. vybírati nemohl a také nevybíral. A tak vidíme pana Kiliána D. ještě téhož roku a sice dne 1. listopadu 1729 jako statného a teprve 40tiletého vdovce a šťastného ženicha znovu kráčeti ku oltáři a sice s nevěstou Annou Terezií Henrychovou. Bližší zprávy o sňatku tom podává nám opět český svatební zápis kostela sv. Václava na Malé straně. Zní takto:

Mense Novembri. Anno 1729. 1. 9. bris. —

Já Antonín Michael Cajo. Fararž po 30. Octobris prvny a 1. 9bris 2 a 3ti ohlášce et post depositum cosuetum Iuramentum de licentia Speciali Reverendissimi Archi-Episcopalis Consistorii, post pran dimu in Ecclesia St. Venceslai oddal jsem Poctivého Wdovcze: Pana Kylyana Ignatia Dientzenhoffra Baumistra a M(ěštěnína) v M(enším) M(ěstě) P(ražském) s urozenou Pannau Annau Tereziý vlastní dcerau Pana Martina Henrycha M(ěštěnína) M(enšího) M(ěsta) P(ražského) a Hausmistra domů z Tunowského. Sviedkové bily: Wisocze Urozeny Pan Josef s Rzy.: Rzy: Hrabie z Tunů Uroz: Pan Jindrzych Dientzenhoffer Vroz: Pan Frantissek Krucburský oba M(ěšťané) M. M. P. a Wisocze Vroz: Pi Pi Maria Philippina Ovdowgiela Hrabgienka z Tunowa Rozena Hrabgienka z Harrachova.

Antonius Michael Cajo Parochus.

Liber Copulatorum ab anno 25. Jan. 1714 usque ad 29. Jan 1771.

A také toto druhé manželství, stejně jako prvé bylo bohatě ba ještě hojněji požehnáno dětmi, tak že zdá se, že D. měl po celý život svůj samé radostné události.

A skutečně již dne 28. srpna příštího roku (1730) slaví se prvé křtiny v domě D. Tentokráte opět dcery, jíž jméno dáno Marie Josefa. Křtiny ty byly velice slavnostní a manželka při nich stejně jako při svatbě v plnou platnost uvádí tu známosti své z kruhů šlechtických, jež neodpřeli dceři oblíbeného asi služebníka svého státi kmotrovstvím.

Jest pak věru zajímavo čísti křestní tento zápis:

A° 1730. 28. Augusti.

Od Dientzenhoffrů. Já Antonín Michael Cajo Fararz krztil jsem ditie, gemu gmeno dano Maria Josepha Valburga Augustina. Otecz Vrozeny P. Kilyan Ignatius Dientzenhoffer M. a Baumistr v M. M. P. Mat. Pí. Terezie. Lev. Visocz.: Uroz. Scleczna Jozefa Hrabgienka z Tunowa, na gegi mistie Vroz. Pí. Maria Anna Hiblova. Vroz. a Stat Ryttirz Pan Vácslav Markvarth z Hrádku, král. Místodržyzcy a Podkomorzy v král. Czeském na jeho mistie Vroz: P. Frantissek Kruzbursky M. M. M. P.

Antonius Michael Cajo Parochus,
ad Sanctum Venceslaum Miczo Pragae.

Liber Baptisatorum ab 29. Jan 1713 usque ad 30 Novembris 1730.

Mnohem ještě zajímavějšími ovšem v jiném ohledu jsou křtiny druhé dcery D., narozené dne 13. ledna 1732. U těch jest dítěti kmotrou choť slavného malíře českého a přítele Dienzenhofferova paní Anna Veronica Reinerova. Zápis ten jest i tím zajímavým, že v něm uvádí se Dienzenhoffer poprvé jako dvorní stavitel »Architektus aulicus«. Titul tento dostal D. bezpochyby v odměnu za nádherné restaurační práce své na hradě pražském.

Jakkoliv pak D. právě v období tomto, jako slavný architekt a snad nejhledanější ze stavitelů českých dosahuje vrchole svého tvoření a nevšedního uznání vrstevníků svých, toť přece život jeho soukromý a rodinný plyne a ubíhá mu se vzácnou stejnoměrností, ba skoro jednotvárností. Jest věnován cele umění, jehož byl ozdobou a v klopotné práci na četných stavbách pražských a četnějších ještě venkovských. A tak asi málo jen času zbývalo mu, aby věnoval se milované rodině své, stále a stále se množící. Její výživa a zaopatření byly mu i při značných příjmech jeho nemalou asi starostí.

Neboť kromě dítek z prvního manželství s paní Annou roz. Popplovou a dvou dítek z manželství druhého, výše již zmíněných narodily se D. v době té tyto další děti: .Dne 24. února 1733 syn Jan Nepomucenus, dne 16. září 1734 dcera Marie Alžběta Monisca a a v r. 1736 opět syn, jemuž jméno dáno Kilián Jindřich.

Tu však řada těchto radostných událostí náhle jest přervána. Neboť dle zápisu v Liber mortuorum kostela sv. Václava na Malé Straně u milované dcery své Marie Anny, (v rodině D. vůbec jen Mariannel zvané) v domě Krucburském, dne 10. srpna 1738, v požehnaném věku 87 let, umírá milovaná matka D. paní Anna D. Byla jak z životopisu p. Kryštofa D. známo, zámožnou měšťankou a i po smrti pana Kryštofa D. v držení rodného domu D. Tedy domu pů-

vodně Aichbaurovského na břehu Čertovky za domem u 2 hrdliček v nynější ulici Nostické ležícího Paní Anna D. zemřela nezanechavši poslední vůle, čemuž svědčí zápis v Malostranských »Liber contractuum XV. fol. H. 5.« v deskách zemských uložených. Zde výslovně se praví: »hach dem unsere Frau Mutter, respective auch Grossmutter Anna Maria Dientzenhoferin ab intestato gestorben und nach Ihr ein gegen zwei Turteltauben zwischen dem Graf Hallwich und Jesuitengarten*) situirtes Haus hinterblieben ist.«

K dědictví tomu hlásí se pak zákonní dědici a sice v prvé řadě pozůstalá manželka po synu paní Anny D. z prvého manželství, paní Kateřina ovdovělá Aichbauerová. A sice jak v přihlašovací listině v těchže »Libri Contructuum« Menšího města pražského Lob. XV. fol. H. 5. se praví: »proprio et tutorio nomine.« Z dětí pak z druhého manželství přihlašuje se ku dědictví tomu v prvé řadě náš pan Kilián Ignác D. Dále bratr jeho pan Jindřich D., dcera Marie Anna Krucburská, Ignatius Welsch, manžel předemřelé dcery Kateřiny, Tento patrně jménem svých dvou dítek Josefa a Ignáce Welsche. O druhém bratru D. Tobiáši D., členu řádu kapucínů sv. Františka zmínka se tu více žádná nečiní.

Všichni dědicové tito přihlašují se, jak v listině té se praví — »cum beneficio legis et inventurii«. Nápadným však zůstává, že na přihlašovací listině té spolupodepsán též P. Tomáš Eliáš Beran, převor kláštera řádu Dominikánů u sv. Máři Magdaleny. Přihláška jeho k pozůstalosti té dá se vysvětliti nejspíše nějakým závazkem fundačním buď z dřívější doby neb i později povstalým.

Rozdělovací a přikazovací listinu pozůstalosti této nepodařilo se mi nalézti, avšak sub praes. 9. prosince 1738. poznamenána v Libri Contractuum a sice na témže foliu addice tohoto dědtctví paní Anně Marii D. Pravděpodobně tedy dceři Anně provdané Krucburské.

Úmrtí toto zůstalo však v rodině D. ojedinělým. Za krátkou poměrně dobu můžeme zaznamenati znovu radostnější událost v rodině D. Neboť dne 17. října 1738 slaví pan Kilián D. nové křtiny. Tentokráte dcery, jíž dáno jméno Anna Hedvika Juliana Ludmila. Při křtu tom však nefungoval jako obvykle tehdejší farář kostela sv. Václava P. Ant. Messler, nýbrž Reverendus P. Heřman Jindřich, řeholník řádu Eremitů na Novém Městě pražském. Řádu Eremitů vystavěl D., jak ostatně všeobecně známo, klášter a kostel u sv. Karla Boromejského (nynější česká technika). Odtud patrně blízké a přátelské styky tohoto řeholníka s panem Kiliánem. Velmi pak jest pravděpodobno, že křtiny tyto odbývaly se v krásné podzimní pohodě, nikoliv v Praze, nýbrž na venku, za branou na letohrádku D. v Kartouzích.

Avšak ani zde dávno ještě nekončí řada potomků D. A také právě po dvou letech, a sice dne 9. října 1740. slaví se v domě D. nové a slavné dle všeho křtiny, a to syna, jemuž při křtu dáno jméno Benno. Tož po kmotru jeho, P. Bennonu Löblovi, převoru kláštera

*) Zahrada tato náleží nyní ku paláci hr. Chotka a jest pronajata fotografickému závodu měst. rady p. Jindřichu Eckertu v ulici Nostické.

Břevnovského. Syn tento později stal se rovněž řeholníkem a podpřevorem v opatství Kladrubském. Avšak požehnání rodinné nemělo ani zde vzíti konce, neboť za necelá dvě léta po té statečná choť D. povila ustaranému manželi svému dalšího syna, jemuž tentokráte stojí kmotrovstvím slavný malíř český a D. přítel pan Václav Vavřinec Reiner, měšťan pražský. Po něm pak také na křtu dne 26. září 1782 odbývaném dáno křtěnci jméno Václav Josef. Dítko to však bylo útlé a slabé a zemřelo dne 10. října téhož roku v stáří 16 dnů.

V příštím roce slaví se v rodině D. slavnost ještě významnější. První svatba! Počestná panna Marie Anna, nejstarší dcera D. z prvého manželství, podává tu ruku k sňatku manželskému počestnému měšťanu pražskému, panu Martinu Pimiskornovi. Sňatek odbýván v kostele sv. Václava dne 30. července 1743. Téhož pak roku ještě slaví D. křtiny dcery své Anny Františky (dne 15. prosince 1743.)

Bouřný rok následovní nezůstal bez ohlasu i v klidném, jen povolání svému a rodině věnovaném životě D., který mezi tím, stejně jako vážený otec jeho stal se obecním starším města, jemuž byl ozdobou a vzorným občanem. Památný rok ten přinesl D. novou další hodnost. Jak prameny v pojednání tomto již citované souhlasně uvádějí osvědčil D. horoucí lásku svou k rodné zemi své a městu, jež nade vše miloval, činem, který svědčí stejně jak o nevšední odvaze, tak i o důmyslu a nevšední jeho prozíravosti. Když totiž Prusové v roce tom (1744) Prahu opustili, počal D. bezodkladně a sice na vlastní pěst a nebezpečí pátrati po podkopech v citadelle Vyšehradské, jíž nepřítel před odchodem měl obsazenu. Dlouholetá zkušenost neobyčejně praktického odborníka, zároveň i znalce místních poměrů pražských fortifikací, jichž byl před dvaceti lety stavitelem, byly mu v obtížném a nebezpečném pátrání tom vzácnou pomůckou. S nasazením vlastního života podařilo se také D. podkop v pravý čas ještě vyhledati a tím zabrániti i hrozné katastrofě, která rodnému městu jeho hrozila. Za obětavý a skutečně odvážný, ba přímo hrdinný čin tento pan Kilián D. povýšen do stavu šlechtického.

Avšak jak veškery současné prameny poznamenávají, D. nikdy neužíval výhod a privilejí z vyznamenání toho plynoucích, neboť zcela střízlivě uvažoval, že rodina jeho při neobyčejné četnosti své málo zámožná, ba snad — vzdor značným příjmům D. — vlastně již chudá, nemohla by nikdy skutečných výhod stavu toho používati. Za tím více překvapuje, že i četné listiny současné D. jen zřídka kdy jako šlechtice uvádějí. V roce následovním po delší řadě let možno v rodině D. zaznamenati opět jedno úmrtí. A sice dcery Alžběty, zemřevší na záškrt dne 23. července 1745.

Ztráta tato však D. vzdor pozdnímu jeho věku hojně opět nahrazena, neboť jeho choť porodila mu od doby té ještě dva syny. Z nich dne 10. dubna 1747 křtěn syn Jan Křtitel a dne 25. ledna 1750, tedy rok před smrtí D. syn Václav Josef Ignác.

Z rodiny své však D. dlouho se již netěšil Míra dnů jeho byla dovršena. Sotva rok po narození synáčka Václava Josefa umírá pan Kilián dne 18. prosince 1751 nedočkav se ani blažících Hodů Vánočních.

(Pokračování v příštím pololetí.)

Motory plynové a jim příbuzné.

Jelikož tyto motory mají nepopíratelnou důležitost v malém průmyslu — poslední dobou i ve velkém, všimněme si jich bedlivěji; předem po stránce historické.

První vhodná konstrukce motoru plynového pochází od Francouze Lenoira, jehož patent datuje se ze dne 24. ledna 1860; téhož roku provedl strojník Marinoni v Paříži první motor Lenoirův a ještě dva další, 6koňový a 20koňový. Ve Francii byla pak založena Společnost Lenoirova a v Anglii Spol. železáren v Readingu pro výrobu těchto strojů, načež i jiné firmy jaly se je vyráběti v síle půl až tři koně pro malý průmysl.

Myšlenka plynových motorů připisuje se však Francouzovi Lebonovi, jejž pokládají za vynálezce svítiplynu r. 1799 a ten r. 1801 připojil ku svému patentu dodatek o stroji, kde by dvě pumpy ssály plyn a vzduch, jež by se mísily v nádržce, odkud by šla směs do válce a tam se elektrickou jiskrou zapálila. Náleží tudíž idea plynového motoru 19. století; arci již v sedmnáctém století pomýšlelo se na to, užiti výbušné síly střelného prachu ku hnaní strojů; tak abbé Hautefeuille roku 1678 prý přišel na tu myšlenku, Hüyghens učinil pokus r. 1680, až r. 1688 se Papinovi připisuje to co jeho vynález.

Více než 100 let odpočívala tato myšlenka, až roku 1791 obdržel Angličan Barber patent na výrobu uhlovodíku ku hnaní jakéhosi lopatníkového kola. Roku 1794 vzal si Robert Street patent na válec, kde směs terpentinových par a vzduchu by hnala píst. Po vynálezu svítiplynu Samuel Brown roku 1823 přišel s motorem plynovým, pak Wright roku 1833, Barnett r. 1838, Barsanti a Matteucci r. 1857, až konečně Lenoir roku 1860 první prakticky upotřebitelný stroj vynalezl. V principu to byl válec, kde po část zdvihu píst nassál směs plynu a vzduchu, která byla elektrickou jiskrou zapálena; explosí byl hnán píst až na konec zdvihu a z druhé strany se totéž opětovalo; stroj byl dvojčinný a spotřeboval za hodinu 3 cub. m. plynu na 1 koně. Ředitel pařížské plynárny Hanon upíral Lenoirovi prioritu jeho vynálezu, odvolávaje se ku svému patentu z roku 1858 a sestrojil takový stroj, kde spotřebovalo se $2^1/_2$ cub. m. plynu i méně (2) za hodinu pro 1 koně. S parními stroji však nemohlo se soutěžiti, až roku 1867 vystoupila firma Langen a Otto na pařížské výstavě se svým atmosferickým motorem plynovým, kde spotřeba plynu obnášela jen 1·2 cub m. plynu a klesla na 0·8; odtud počíná konečná vítězná era těchto motorů. Zařízení bylo toto: směs plynu a vzduchu vzňala se ve válci vertikálním a píst volně vržen byl vzhůru; výbuchem utvořilo se vacuum a vzduch stlačil píst dolů. Tento tlak přenášel se ozubenou tyčí na hřídel, explose nikoli, proto působil jen vzduch, odtud název: vzdušný motor plynový. Působil však přílišný lomoz. — V následujícím desítiletí (1867—1877) vznikly jiné konstrukce, jako: motor Gillesův, kde lomoz odstraněn užitím dvou pístů nad sebou, dolní byl spojen se hřídelem, nízko uloženým, horní byl volný

a sloužil ku zmírnění rázu; motor Bisshopův, Ravelův, Bénier-Lamartův a pod.

Roku 1878, u příležitosti třetí pařížské výstavy překvapil všechny t. zv. nehlomozný motor Ottův, který tichým chodem a malou spotřebou plynu se vyznamenával. Zvláštnosti byly tyto tři: stlačení obsahu směsi před zapálením; zapálení v mrtvém okamžiku stroje; vykonání celého oběhu v jednom válci, který je sloučení pumpy a pracovního prostoru.

Celý oběh vykoná se za čtyři zdvihy a tudíž soustava ta slove čtyřtaktní. Dva zdvihy koná jako pumpa a dva jako motor. Zařízení je toto: ve válci, na jednom konci uzavřeném, kudy vstupuje výbušná směs, na druhém otevřeném, pohybuje se píst, který ojnicí přenáší pohyb na kliku; produkty shoření vyfukují se ventilem vypouštěcím. Stroj jest jednočinný; totiž jen v jednom z oněch 4 zdvihů přenáší se účinek na hřídel. Přihlédněme nyní k výkonu:

Jsou čtyři periody, každá po 1 zdvihu. Při prvním zdvihu nassaje píst směsici plynu a vzduchu (admisse, plnění); při druhém ji stlačí na 3 až 4 atmosféry (doba kompresse), při třetím jest explose, výbuch (doba expanse), při čtvrtém vnější vzduch žene píst zpátky (doba výfuku), jelikož výbuchem povstalo vakuum. Tento oběh vykoná se za dvě obrátky stroje, je tudíž třeba, má-li chod býti stejnoměrný: 1. velkého počtu obrátek a 2. značných setrvačníků, jelikož tři zdvihy vykonají se setrvačníkem a jeden pouze tlakem plynu

Výhody těchto strojů: Nevyžadují stavby kotelny a komínu, jako parní stroje; nepůsobí hluku, neznečisťují vzduch, odvádějí-li se výfuky v náležité výši Jsou úplně bezpečny a nepotřebují zvláštního povolení stavebního úřadu, pracují-li bez hlomozu. Spuštění i zastavení stroje je snadné, spotřeba plynu a chladící vody (k ochlazování válce) je mírná. Na 1 užitečného koně čítá se 27 haléřů, ale i méně dle poměrů. — Vedle motorů plynových došly hojného rozšíření jim příbuzné motory, jako jsou: benzinový, petrolejový, petrolinový a lihový a Dieselův motor.

Benzinových motorů užívá se s výhodou ku hnaní automobilů, jelikož se válec neznečistí benzinem, také lihový motor jest v oblibě. Motor petrolejový a petrolinový jsou však lacinější, za to snadno se válec zamaže.

Nevýhody: Počet užitečných koní, tedy effekt skutečný, liší se často od počtu garantovaných koní, od effektu, jaký má býti zvláště po delším použití strojů. Příčinou jest již uvedené zamazání válce uvnitř produkty explose a sraženými látkami, čímž povstává maz a následkem toho značné tření, tudíž i úbytek síly; nebo je chyba konstruktivní, že nenastane výbuch právě v tom okamžiku, kdy píst je na začátku zdvihu; ústrojí rozvodové je chybno, neb účinkuje nesprávně a když zkoušíme stroj indikatorem, opíše se příslušná čára nikoli strmě, nýbrž šikmo. Výbuch nastává pozdě a ztrácí se na síle. Odstraniti lze vady stroje pečlivým čistěním a zkouškami stroje. Zkoušky konají se indikatorem, aby se zjistila práce ve válci. Indikator je váleček, na nějž se navine papír; uvnitř válečku je pístek,

který pohybuje psacím ústrojím. Tlaky ve válci motoru přenesou se pak na pístek a vyznačí tužkou na papír. Obdrží se takto t. zv. diagramm indikatorový. Ten udá nám práci ve válci. To není však práce na hřídeli, odkud se odvádí. Práce na hřídeli, t. j. effekt skutečný určí se brzděním. Na setrvačník nebo na zvláštní brzdící kotouč dá se pás ocelový, jejž lze utahovati. Konce pásu připojí se ku páce a ta se zatíží. Závaží volí se tak, aby pro náležitý počet otoček motoru nastala rovnováha mezi momentem tření a momentem závaží. Brzdí se: 1. jde-li stroj na prázdno, 2. stroj a transmisse na prázdno, 3. motor, transmisse a hnané stroje na prázdno, 4. stroje zatížené, motor atd. v běhu.

Z těchto výsledků určí se užitečnost stroje a najdou se chyby, jsou-li jaké. Obyčejně se garantuje spotřeba plynu nebo petroleje atd. za hodinu pro koně. Příklad: Motor Adamův na 30 koní má vrtání válce 320 mm., zdvih 350 mm. a počet obrátek 180 za minutu. Setrvačníky dva v průměru 1·54 m. a váhy asi po 500 kg. Garantuje se spotřeba petrolinu 320 gramů pro koně za 1 hodinu. To činí, je-li ve velkém 1 kg. petrolinu (zadního produktu při raffinování petroleje) asi za 15 haléřů . . . 4·8 za hodinu na koně. Láce je tu patrna a konkurence s parním strojem značná. Čítá-li se tlak ve válci při výbuchu 10 atmosfér a při kompresi 4, připadne na 1 zdvih 1·5 kg. tlaku pro q. cm. plochy pístu. Rychlost pístu 2·1 m., plocha 7689 cm.; tudíž koní effetivných 28—30. Setrvačníky voleny čtyřnásob větší hmoty, než theoreticky 30ti koňům přísluší, jelikož 3 zdvihy musí překonávati. Jejich živá síla je více než 120 koní.

Poslední dobou přichází se k tomu, užíti motorů plynových i pro veliké síly, zvláště v hutnictví. Na poslední výstavě v Paříži byl takový stroj ze závodů Cockerilla v síle 600 koní o jednom válci průměru $1^1/_3$ m. a zdvihu $1^1/_2$ m., jak užívá se v jeho hutích ku hnaní dmychadel pro vysokou pec na železo. Pro jeden belgický závod staví se 1200koňový stroj téhož systemu a lze zdvojením docíliti i 2400 koní. Zde jsou výhody na bíledni: kdežto, užije-li se plynů kychtových, t. j. z vysoké peci vycházejících k topení kotlů, kde se vyvodí pára ku hnaní parních strojů a dmychadel, spotřebuje se 22 krychl. metrů plynu na 1 koně; spotřebuje se při direktním hnaní motorů plynem jen asi 3 až 4 cub. m. Plyny tyto jsou ovšem znečistěny prachem a pod. a musí se čistit; tu se shledalo, že 2 gr. těchto pevných součástek v jednom cub. m. mnoho nevadily při výkonu stroje a z toho jest výhoda přímého zužitkování plynů kychtových nade vše dokázána.

Opět otvírá se nové pole motorům plynovým: jest-li parní stroj nelze mysliti si bez kotlu a komína, proč by neměl motor plynový být opatřen pecí plynovou? Tím sklesne cena plynu a zvýšiti lze effekt motorů tak, že mohou i ve velkém se stroji parními soutěžiti. Co dosud vadilo: velké rozměry a konstruktivní obtíže, je šťastně překonáno: až místo čtyřtaktních soustav zavedeny budou dle Oechelhäusera dvoutaktní, pak i rozměry se zmenší. A příští světová výstava zajisté přinese nám nových vymožeností a naděje naše potvrdí.

Jan z Wojkowicz:

Jeden večer . . .

O duši sklamání jak kapky deště zvoní,
lucerny zkaleny — a v hlavě pusto tak, smutno tak blouznivé —
a k pláči monotonní . . . .

Na ženu, na lásku už tedy nemysleme,
radč oči zamhuřme a sladce spěme, spěme,
v tom smutku stmívání a jednotvárném třesku
podkovy o dlažbu, jak v nekonečném stesku . . . .

Jen kdyby věčný dešť tak smutně nebubnoval!
Tak smutně nešuměl, mé srdce nelitoval!

Na ženu, na lásku už tedy nemysleme,
radč oči zamhuřme a sladce spěme, spěme,
čas zapomeňme už, svět — všechnu bídu města — — —
v tom deště šumění, ah, jak je dlouhá cesta!

Nechť všechno zahyne v té smutné melodii —
mé srdce uspané už říši bolů míjí,
a dojmy horečná má hlava níž se kloní,
jak jiskry nad bahnem se sny v ní sem tam honí —

co tramvaj klusá dál a tichou nocí zvoní,
mě v spánek kolébá svou hudbou monotonní . . . .

Rozhledy po literatuře, umění a vědě.

Literatura.

František Xav. Svoboda: Příhody a obrazy. Povídky. (1887—1899.) (Nákl. J. Otty.) — **Růžena Jesenská: Novelly.** (Nákl. J. Otty.) — **Jan Václav z Finberka: Stíny života.** Horské obrazy. (Nákl. Dr. Ed. Grégra.) — **Václav Panýrek-Vaněk: Lehký dým.** (Nákl. E. Weinfurtra.)

Slečna Růžena Jesenská scelila čtyři kratší povídky v jediný svazek pod názvem »Novell«. Obdrželi jsme tak knihu zajímavou a pozoruhodnou, jež, třeba že by se většině čtenářstva mohla zdát poněkud zdlouhavá a její analysy duševních stavů, poněkud rozvláčné — bude přece s radostí čtena od těch, kleří chtějí poznat soudobou ženskou duši Neboť to je na konec jisto: ženská literatura učinila u nás v posledním desítiletí takový krok v před, že mezi generací včerejší a dnešní jsou celé světy. Vezmete-li do ruky knihu některé mladé autorky, užasnete, jaké bohatství odstínů dovede v sobě nalézt dnešní žena. K těmto průkopnicím v emancipaci ženského uměleckého cítění náleží sl. Jesenská.

V naší literatuře cítí žena obyčejně proti mužovi nepřátelství. Tísní ji jeho nadvláda, svírá jeho brutalita. Problem ženských postav v »Novellách« je však právě na opačném pólu: trpí, ne že by je tížila mužova síla, ale poněvadž muž nepřichází Chtěly by procítit své ženství do poslední kapky, i jeho radosti i bolesti, ale nejde ten, který by jim je dal procítit. Proto jsou povídky sl. Jesenské zahaleny tichým smutkem a vypravují spíše o tom, co by chtěly procítit než co procítily. Ale právě jejich nevyplněné touhy daly sl. Jesenské příležitost, aby umístila několik analys těchto zakřiknutých žen, analys, které jsou vzácně upřímné a takřka definitivní. První povídka »Provisorní život« zdá se mi být po té stránce nejzajímavější a nejlépe dokumentována. Tam naleznete také nejčastěji to pronikavé zachycení ženské duše. Tak na př. když Anna, jedna z těch »zakřiknutých«, přijde do ložnice své provdané sestry: »Něco v tom ovzduší sestřiny ložnice Annu zrovna omamovalo, takový akkord vonný štěstí, až se jí srdce svíralo. A ona že to pravé jediné štěstí, to nejvyšší blaho nikdy nemá míti?« (Str. 85.) Není to traditionelní apotheosa pannenství: jsou to jeho hořké slzy, jeho zoufalá, sebe samu ztravující marnost.

Slečna Jesenská píše svým srdcem. Kde nemůže jím kontrolovat své osoby, tam vypadají její figury nějak neživě, schematicky. Slečna Jesenská spíše cítí než vidí. Mnohdy byste si přáli více reliefu, více barev, více života a v dialogu více tempa. Ale to jsou konečně věci podružné proti dobrým stránkám její knihy. —

Ty »Stíny života« nejsou zlou četbou. Mají, na rozdíl od většiny podobných knih, svou osobitou barvu a svůj určitý relief. Autor dovede »postavit« své figury. Je v nich sice mnoho čemu bych řekl sentimentalism chudoby, totiž na jedné straně absolutní dobrotu nízkých a na druhé absolutní zkaženost vysokých. Ale takový sentimentalism nesou už vůbec naše povídky z lidu a neubránil se mu ani pan z Finberka. —

Říká se, že prý u nás není žádný humor: p. Panýrkovy humoresky to dokazují. Je to, jako u většiny našich t. zv. humoresek, zoufale stejné omílání k zoufání stejných »clichés« zoufale stejným slohem. Rodina a kancelář — kancelář a rodina, z té dvojí půdy vydupává autor, stejně jako jiní jeho kolegové, své postavičky. A zase stejně jako jeho kolegové, je on sám jednou z těch postaviček a cítíte, jak je mu v tom ovzduší vesele a dobře. A to je zase smutná stránka p. Panýrkových humoresek. *O. Theer.*

Vývoj přírodních věd v 19. století. (Dokončení.)

Poslední fundamentální krok fysického výzkumu byla odpověď na otázku: S jakou rychlostí probíhá změna, jež se řídí uvedenými třemi principy? Sem se pojí podstaty v tomto století vytvořené o vnitřní podstatě dějů přírodních. Příklad věc lépe osvětlí. Povstane-li v přírodě třebas explosí místní zvýšení tlaku, vyrovnává se toho dle výše vytčených principů, a zvýšený tlak čili zhuštění pohybuje se, znenáhla se zmenšuje v atmosfeře jako zvuk. Jak rychle ten zjev postupuje, nelze z těchto principů vyvoditi. Avšak přijímajíce určité předpoklady o povaze zvuku, totiž že jest to kmitavý pohyb šířící se v pružném prostředí vzduchu, mohli Newton a Laplace vypočísti v plné shodě s výsledky pokusného měření, tuto rychlost na 330 m za vteřinu. Ovšem u jiných zjevů přírodních nemáme vysvětlení tak uspokojujícího. Že zvuk je kmitavý pohyb, není domněnka, nýbrž skutečnost. V jiných oborech fysiky spokojiti se musíme s hypothesami, které však došly skvělých výsledků. V hrubých obrysech zakládá se toto kinetické pojímání na tom, že ve svém okolí rozeznáváme hmotu a ether; ona sestává z nekonečně malých, dokonale pružných částic, které u různých těles jsou rozdílny; tento jest všude existující, vše pronikající prostředí. Molekuly hmoty jsou nositeli všeobecné přítažlivosti, která se mimo jiné jako tíže projevuje; mají mimo to malé nárazem přerušované pohyby, jež našemu pojmu tepla odpovídají. Ether jest dráhou pro jevy záření, na př. pro světlo. Všímněme si nejdříve blíže vývoje názorů o světle. Kdežto Newtonovi bylo světlo drobnými tělísky, od zářícího předmětu s ohromnou prudkostí vysílanými, pozbyla tato emanační či výronová theorie počátkem tohoto století věcného podkladu objevením interference*) od Fresnela, která jen Huyghensovou naukou undulační mohla býti vyložena. Avšak kdežto dle původní představy kmitaly se částice etheru podélně, rovnoběžně se směrem paprsku, tudíž jako vzduch při zvuku, toliko asi milionkrát rychleji, bylo nutno ku výkladu polarisace světelné přijmouti hypothesu, že kmity ty dějí se kolmo na směr paprsku vše-

*) Interference povstává, setkají-li se dvě vlny jinak stejné, ale opačného směru; i vzniká zrušení pohybu. Mechanicky zjev ten jest zřejmý; v akustice můžeme rozezvučením dvou píšťal přesně na týž ton naladěných obdržeti oslabení tonu, ba umlknutí; odrazíme-li od dvou zrcadel téměř rovnoběžných paprsky jednobarvého světla, křižují se pak, interferují částečně a poskytnou ne světlou plochu, nýbrž soustavu světlých a tmavých pruhů. Jen je-li světlo vlněním, může ze dvou paprsků vzniknouti tma. Polarisace záleží v tom, že paprsky prošedší určitými krystaly neb zvláštním způsobem zrcadly odražené, chovají se pak velice odchylně, odrážejí se a procházejí bez ujmy jasnosti jen tělesy v určitých úhlech sestavenými a jeví vůbec protivu mezi dvěma rovinami na sobě a na jich směru kolmými, polaritu, odkud i jejich jméno.

stranně (asi jakou zvučící struny) a jakýmsi nárazem při změně hmotného prostředí seřadí se pouze do polohy jediné. Zcela fundamentální změny staly se v tomto názoru v druhé polovici tohoto století. Pojímání etheru jako elastického prostředí, jež je schopno šířiti příčné kmity, nepostačovala ku vysvětlení vztahů mezi světlem, elektřinou a magnetismem, jež se na př. v tom ukazují, že tělesa po přednosti elektřinu vodící, jako kovy, právě pro světlo jsou neprostupná, a naopak, což platí mezi jinými pro sklo neb vzduch, jež jsou dokonale průhledny, ale elektřinu zcela špatně vodí. Přihlížejíce ku celé řadě podobných vztahů vysvětlili je Maxwell, Helmholty a Lorentz domněnkou, že kmity etheru jsou povahy elektrické. Prvním vítězstvím této elektromagnetické theorie bylo, že se podařilo vypočísti rychlost světla, tak že máme tu tutéž propracovanost jako v akustice; toliko povahu světla samého přímo zkoumati nelze. Světlo jest dle toho elektromagnetický kmit etheru, jenž se děje 400bilionkrát (při světle červeném), až 800bilionkrát (při světle violovém) za vteřinu. Teď jsou zajisté myslitelny rychlejší i pomalejší kmity; co těmto odpovídá, bylo předmětem nejskvělejších objevů devatenáctého století. Kmity poněkud zdlouhavější, jež neuznamenáváme jako světlo, infračervené, projevují se jako teplo zářivé čili sálavé; kmity rychlejší, které rovněž nevidíme, jsou tak řečené ultraviolové, chemické paprsky. Pořídíme-li si dokonalé vidmo sluneční, můžeme nejen střední část jeho viděti, nýbrž i infračervené paprsky citlivým teploměrem a ultraviolové fotografickou deskou zkoumati. Ještě rychlejší jsou, jak se zdá, Roentgenovy paprsky, jež odpovídají tomu, co již Helmholtz o velmi rychlých elektromagnetických kmitech předpověděl. A na druhé straně máme podivuhodné paprsky, jež přímo z elektrických kmitů vyvoditi lze, jež Hertz studoval, a jichž kmity sledují již jen 100milionkrát za sekundu. Ač jsou neviditelny, chovají se v podstatě jako světlo a jsou i prakticky aplikovány v telegrafii bez drátů. Je tedy blízká domněnka, že i světlo vskutku elektromagnetickými kmity povstává, a sice pohybem atomů či iontů elektricky nabitých, ve zdroji světla přítomných (které dle nejnovějších ponětí mají asi $^1/_{1000}$ váhy atomu vodíka). Stkvěle byla tato domněnka potvrzena odkrytím t. zv. Zeemanova fenomenu.

Kdežto kinetika etheru stkvělých úspěchů již dobyla, dostalo se kinetice hmoty skromnějšího úkolu; míť neskonale zapletený problem, jenž již jest dán dosud nepřeklenutelným rozdílem jednotlivých hmot. Názor již od počátku století stávající, ale poněkud nejistý, že hmota sestává z pružných, pohybujících se a přitahujících se částic, nabyl obsahu konkretního, když tyto částice chemicky jako molekuly přesně bylo možno definovati, kdežto pohyb jejich uveden v souvislost s teplotou. Obtížné výzkumy, jež podnikli jmenovitě Krönig, Clausius, Maxwell, van der Waals a Boltzmann, vyjasnily naše představy o skupenství, zvláště o povaze plynů, tekutin a přechodného kritickéko stavu.*) Výsledek jich vrcholí zajisté v pravidle souhlasných poměrů,

*) Kritický stav plynu jest ten, při němž lze jej tlakem převésti v kapalinu: kritická temperatura nejvyšší teplota, při níž je to možno, kritický tlak jest ku skapelnění při této potřebný, a kritická hustota jest ta, již za oné temperatury plyn (vlastně pára) má.

dle něhož ze známých základních veličin kritické temperatury, kritického tlaku a kritické hustoty lze většinu charakteristických fysikálních vlastností kapaliny vypočísti.

Důležito jest, co zvláště Ostwald vytýká, že tyto představy o podstatě věcí jsou jen pomůcky, jimiž ku přehledu a mathematickému zpracování zjevů docházíme. Tak používajíce Maxwellových rovnic nepotřebujeme se ohlížeti po povaze a existenci etheru, a tak i pravidlo o souhlasných poměrech nám mnohé konkretní otázky rozřeší, i když bychom se hlouběji nezabývali podstatou hmoty.

V obor chemie náležejí vlastně již výzkumy o poměrech skupenských, které svrchu byly probrány. V příčině kvalitativních proměn hmoty po celé století nepozbylo platnosti principielní líšení prvků a sloučenin. Toliko v prvních jeho létech některé hmoty dotud za prvky považované, jako žíravé draslo a žíravý natron Davym byly rozloženy v kyslík a lehounký, stříbroleský kov. Ač o nejednom z ostatních prvků, jako jmenovitě chloru od V. Mayera, pochyby v příčině jeho jednoduchosti byly vysloveny, nepodařilo se je rozložiti, i ujalo se mínění, že, je-li jich rozklad vůbec možný, třeba jest k tomu dosud nám neznámých sil. Chemická analysa, jíž se zabýval nesčetný zástup badatelů s Berzeliem, Bunsenem a Ramsayem v čele, rozmnožila jejich počet na 80, a největším úspěchem anorganické chemie bylo, že bádáním Mendělejeva, Mayera a Newlandse sestrojen byl přirozený system elemetů, jež dle atomových vah jsouce seřaděny tvoří řady o určitém počtu členů; nejen chemické, nýbrž i fysikální vlastnosti členů těch řídí se místem jejich v periodickém tomto systemu. V soustavě té vyskytla se pojednou řada prázdných míst; a jako Leverrier vypočetl dráhu planety Urana dříve než Galleovými pozorováními vůbec byl objeven a výpočet jeho stvrzen, tak i Mendělejev vyplnil prázdná místa systemu hypothetickými prvky, jichž vlastnosti do podrobna předpověděl; v krátce na to objevili Lecoq de Boisbaudran, Cl. Winkler a Nilson prvky gallium, germanium a scandium, jež zcela odpovídaly tomu, co Mendělejev o ekaeluminiu, ekasiliciu a ekaboru předpovídal.

Kdežto ve znalosti prvků téměř naprosté úplnosti jsme dosáhli, postupuje poznání sloučenin již i k hmotám nejkomplikovanějším. Synthesa těchto hmot ze složek velice jednoduchých, jejímž mistrem jmenovitě jest Berthelot, překonala již přírodu hojností svých produktů a dovede již i nejjemnější nuance chemického složení docíliti. Dvakrát se zdálo, že chemie se zastaviti musí před hranicí říše života; jednou domněnka, že nelze vyrobiti látek živým tělem vytvořovaných, vyvrácena Wöhlerovou synthesou močoviny; podruhé sám slavný Pasteur tvrdil, že činnost životní je nutna ku vytvoření látek opticky aktivních.*) Nyní známe již do podrobna postup, který k umělé přípravě těchto látek vede, a jsme přesvědčeni, že práce chemikova zasahá až

*) Opticky aktivními slují látky, které rovinu kmitů světla polarisovaného (viz poznámku str. 469.), jež roztokem jich prochází, otáčejí, a sice jedna z chemicky jinak shodných látek v pravo, druhá v levo; v živé přírodě pravidlem jen jedna z těchto modifikací se vyskytuje. Jsou ostatně i mineralní krystally, jež v pevném stavu jsou opticky aktivní.

k buňce, která jako organisovaná hmota biologům náleží.*) Největšími úspěchy jsou tu zajisté synthesy přirozených barviv jako alizarinu (Graebe a Liebermann), indiga (Baeyer) alkaloidů jako koniinu (Ladenburg) a hroznového i jiných cukrů E. Fischerem. Jen bílkoviny a enzymy jsou ještě nedostupným cílem synthesy; ale to jsou právě specielní nástroje života.

Při kvantitativném sledování hmotných změn byl hlavním výsledkem zákon zachování hmoty, dle něhož množství každého prvku jest veličinou stálou a neměnnou. Zákon ten upomíná na zákon zachování práce a bezpochyby s ním souvisí. Zvláštního však užití došel tento zákon tím, že obsah jeho učiněn názorným hypothesou neměnných atomů, jež jsou základními jednotkami hmoty, a které se hodí ku obraznému představení chemických vztahů ve sloučeninách. Kdežto z počátku v rukou Daltonových atomistické pojímání bylo jen pohodlným prostředkem ku vyjádření jakostného a kolikostného složení, a odvození zákonů váhových, stalo se ve spojení s Gay-Lussacovým zákonem objemovým a Avogadrovým pojímáním molekul jistým základem pro další stavbu.**) Na základě nauky s valenci čili mocenství stanovil zejména Kekule vzájemné vazby atomů; na základě stereochemie jmenovitě van't Hoffem a J. Wislicenem pěstované, odhadována dokonce i jejich prostorová poloha, a vše se shoduje s počtem i vlastnostmi přirozených i uměle získaných chemických odrůd čili isomerů. Zvláště pozornosti zaslouží objev Mitscherlichův, že hmoty, jimž theoreticky analogické sestavení atomů přičítáme, zhusta i ve vnější formě krystalové, a to nezřídka až do úplné totožnosti, spolu souhlasí. Tento isomorfism vykazují na př. fosforečnany a arseničnany, isomortní skupina jsou uhličitany vápenatý, manganatý, železnatý, hořečnatý. barnatý a j.

Vedle vybudování atomistiky charakterisuje vývoj chemie v 19. století přenesení method fysikálních v práci chemickou. Vlastně již atomistika spočívá na používání váh, přístroje fysikalního; použitím optických method od Bunsena a Kirchhoffa vznikla spektroskopie, a zavedení elektrických method vedlo mimo jiné ku objevení elektrické dissociace (štěpení sloučeniny pomíjejícně v její složky), studované jmenovitě Clausiem a Arrheniem. Přenesení fysikalních pouček a theorií bylo neméně plodné, ač pro kompliкovaný ráz chemických zjevů z počátku nejisté. Tak přenesli Berthollet, Guldberg a Waage více méně s úspěchem nauku o všeobecné přítažlivosti na atomy a vylo-

*) Referent poznamenává, že nesdílí úplně tento názor van't Hoffův.

**) Dle zákona Gay-Lussacova slučují se plyny v jednoduchém poměru svých objemů, tak na př. 1 objem chloru a 1 objem vodíka v chlorovodík (plynnou kyselinu solnou), 1 objem kyslíku a 2 objemy vodíka ve vodu. Podle Avogadrova pojímání obsahuje stejný objem všech plynů stejné množství molekul. Pojem valence značí poměr, ve kterém se atomy prvků (u plynů objemy) slučují, a sice ze jedničku vzat vodík: proto jest chlor jednoduchý, kyslík dvojmocný atd. Sloučeniny, které z týchž prvků a téhož počtu atomů se skládají mohou býti různé tím, že souvislost prvků mezi sebou je v nich rozdílna, což sluje isomerií; ether i alkohol butylnatý (součást přiboudliny) mají oba vzorec $C_4 H_{10} O$, u etheru, velmi těkavého, je kyslík v souvislosti s dvěma uhlíky, u alkoholu butylnatého vroucího nad 100°, s jedním. Isomerií rozeznávají chemikové četné kategorie mezi nimi i prostorovou.

žili zjev chemické rovnováhy, jenž záleží v tom, že každá proměna jen až do určité míry postupuje, a když oceněn význam množství látky v reakci vstupující, čili chemické massy, bylo možno i mathematické odhadování. Podobně ze zákona zachování práce odvodili Thomsen a Berthelot prozatímný princip, že teplo vyvinuté při nějaké reakci jest měrou chemické příbuznosti. Teprvé společným úsilím mathematiků, fysiků a chemiků se podařilo, na základě věty o volné práci, zbudovati pevné základy pro fysikalní chemii, v kteréžto práci zahájení náleží Horstmannovi, další propracování Gibbsovi, Helmholtzovi, Duhemovi a četným jiným. Bohužel předmět tento vyžaduje tak hluboké znalosti mathematiky a fysiky, že chemikovi, jenž poznatky jeho vědě zcela vlastním již jen s námahou ovládá, ukládá přílišné povinnosti, a jest nejbližším úkolem fysikalních chemiků, aby obsah svých výzkumů formou pokud možno jednoduchou a jasnou vyjádřili. Výsledky, jež lze posud tím způsobem podati, jsou asi tyto:

1. Zákony zředěných roztoků jsou obdobny zákonům o zředěných plynech; chovať se látka rozpuštěná tak jakoby totéž množství její v témž prostoru v stavu plynném bylo přítomno.

2. Teplo při reakci vyvinutelné ovládá posunutí chemické rovnováhy při změně teploty, tak že látka, jež za vydání tepla povstává, za klesání temperatury převahy nabývá.

3. Chemická příbuznost jest totožná s pojmem volné práce a měří se nikoli vybaveným teplem, nýbrž vyvinutou prací elektrickou (elektromotorickou silou).

Hlavně poslední věta jest významna Systematickým stanovením volné práce při různých reakcích za různých podmínek bylo by možno získati úplný material, dle něhož bychom usuzovali předem o průběhu a výsledku chemických procesů. Kdyby shromáždění přírodovědecké vypisovalo ceny, navrhl bych, praví van't Hoff, toto thema: »Systematické sestavení veškerých experimentalních a theoretických výsledků zkoumání ku stanovení volné práce v oboru chemických zjevů.«

Právě uvedené základní názory jsou podstatou chemické statiky, čili nauky o chemické rovnováze, kdežto vhled v rychlost chemických změn jest úkolem chemické kinetiky, jež teprve o právo existence v souboru věd se hlásiti počíná. Ku konci přednášky dotýká se van't Hoff ze specielních anorganických věd přírodních, v něž čítá astronomii, meteorologii, geografii a geologii několika větami astronomie a geologie. Hvězdářství nám pomocí spektroskopu ukázalo, že i v nejvzdálenějších prostorech světových tatáž hmota z týchž prvků existuje, kterou ovládají tytéž zákony vzájemné přítažlivosti, jaké na zemi poznáváme. Astronomie vypočítává všeobecné dějiny světa s jistotou, kterou dotvrzuje ohromná již řada splněných předpovědí o pohybech těles kosmických. Geologie nám podává podobné poučení o neskonale vzdálené minulosti, a praví nám, že nikoli náhlé převraty, nýbrž vývoj dle dosud trvajících zákonů tvářnost naší země měnil, a že i v budoucnosti tytéž neměnné normy dějiny její budou ovládati.

T. Novák.

Hudba.

Půl druhého měsíce nejživější divadelní saisony zanechalo v opeře jen malé, ba nepatrné stopy. Od Fibichova »Pádu Arkuna«, který odložen právě v dobu, kdy zájem obecenstva se pro něj stále zvyšoval, vypravena 13. ledna již ne nová opera Massenetova »Werther« a po něm nepříliš šťastně obnoven Meyerbeerův »Prorok« a, jak souhlasně kritika psala (nemohl jsem býti představení přítomen), s celkovým nezdarem Verdiův »Troubadour«. Všechen ostatní čas vyplněn nehospodářským plýtváním pohostinskými hrami, z jejichž efemerních a valnou většinou prostředních subjektů velmi výhodně a umělecky nadmíru zajímavě se odlišila sl. E. Destinnová svou »Carmenou« a »Mignonou«. O pravé příčině takového počínání v proud jindy nejživější doby divadelní zanášejícího očekávanou přitažlivost pohostinských her nebo vystoupení na zkoušku není ani potuchy, dohadů ovšem mnoho. Něco z ohlášených hostů padá na vrub pokusů o náhradu za paní Klánovou, se kterou při vynuceném odchodu jejím po obětavých a opeře vždy nad jiné platně prokazovaných službách ani našemu obecenstvu nebylo dopřáno vědomě naposled s ní se setkati v některé z čelných úloh jejich, — ačkoli jsem přesvědčen, že odchodu jejího nelze podstatně motivovati právě po stránce jejího umění, které má býti vždy rozhodujícím momentem a za něž náhrada hledala se dosud marně v prostředním umění paní Tůmové a — až vrátí se rozmetený organismus Národního divadla v pravou svoji podobu a k činorodé práci umělecké — bude se ještě hledati v cizím a mnoho neslibujícím umění sl. Dygatové. Závěrečná bilance měsíce (neboť po celých čtrnácte minulých dnů hrán stále činoherní repertoir) vykazuje tedy značnou pasivitu v uskutečnění slibovaných reforem opery Národního divadla, na jichž místo nastoupil před dvěma týdny úplný rozvrat, jehož musí litovati každý objektivný posuzovatel, poněvadž tím rozloučil se organický sled dosažených stadií ve stadia nová, vyspělejší útvary obsahující a tedy cíli umění bližší. Složitý organismus divadelní rozlomil se ve dvě poloviny, které trčí proti sobě jako dvě torsa, z nichž každé se opírá o basi jiného principu. Zapomíná se při tom, že je potřebí harmonického sloučení obou principů, aby soužití obou polovin bylo možno, a zapomíná se, že ethický princip jakožto všeobecnější postulát společenské mravnosti má převahu nad mnohem zvláštnějším principem nepovolné discipliny, který podepírá (je nerozhodno, kterou) postavu jednotlivce. —

Massenetův »Werther« je třetí z francouzských oper, které mají za textový podklad zpracování děl Goethových. Tři librettisté z jeho románu »Utrpení mladého Werthera« vystřihli několik nesouvislých scén, jen vnějším rámcem jména hrdinova spojených ve tři dějství; nešetřili mnoho obsahu románu a pravděpodobnosti, charaktery jednotlivých postav skreslují nebo dokonce karikují, vynalézají násilné scény, jimiž soulad dějového chodu se ruší. Pro myšlenkový a citový obsah děje mají málo přilnavého výrazu slovního a spokojují se namnoze bezbarvým, ač po francouzsku uhlazeným obratem tam, kde u Goetha čteme stránky plné žhoucích citů a hlubokých myšlenek.

A Massenet, žák Thomasův, který svého Wagnera dobře zná, komponoval k tomu vratkému dramatu srdcí hudbu, z níž jen některá místa poutají, jako zvukový obraz stichlého večera, jehož krásám Werther se koří v ariosu »O ty přírodo žehnám tebe«, líceň měsíční noci, kdy vrací se Lotta s Wertherem a kdy violencello s harfou a flétnou zpívá úchvatný motiv lásky, připomínající na motiv lásky charakterisující Doth ze známého u nás Goldmarkova »Domácího cvrčka«, velká arie Wertherova v druhém dějství, když Werther sám s sebou bojuje a konejší se myšlenkou, že smrt: »je náhlý skok to v hrob, jenž vysvobodí nás«, od níž přechází k vroucí modlitbě za milosrdenství boží, ve třetím jednání setkání se Werthera s Lottou, strofa Ossianova a líceň Štědrého večera snášejícího se nad Wetzlarem v mezihře mezi oběma jeho obrazy. V ostatním tvůrčí potence Massenetova nevyniká nad prostřednost, maříc síly své v bezmocném úsilí anebo ani se nepokoušejíc tóny vyjádřiti děje duševní a podepříti tak stavbu libretta, v níž psychické elementy děje musily být značně zanedbány. —

Před třetím koncertem České Filharmonie dovršil Český spolek pro komorní hudbu číslici svých večerů na úctyhodnou výši padesáti, která nejlépe dokumentuje významnost naší instituce i tomu, kdo rád měří úspěch nebo prospěšnost údaji statistickými.

Program České Filharmonie poskytl svou různotvárností slohovou Oskaru Nedbalovi opětně příležitost uplatniti svou všestrannost našeho nejlepšího dirigenta. Ať hraje Haydnovu šťastně zvolenou Oxfordskou symfonii z G-dur nebo Dvořákovu čtvrtou z G-dur (op. 88), ať Sukovu »Pohádku« nebo Bizetovu ouverturu »Vlast« (Patrie) — vždy je to individualita skladatele, která plnými proudy plyne vám vstříc z jeho orkestru. Sukova »Pohádka« je čtyřvětá suita, jejíž základem jsou motivy hudby v Zeyerově dramatické pohádce »Radúz a Mahulena« spjaté v krásný celek, působící mocným dojmem v pravdě pohádkové nálady. Motivická práce obestřena tu skvělým rouchem šťastné instrumentace plné svěžího, nevyumělkovaného koloritu, s detailní kresbou pevných linií, což vše ukazuje, jak brzy a jak znamenitě rozvil Suk své síly i ve tvorbě symfonické, nad jiné značné výše dospěv před tím ve tvorbě komorní. Motiv Pohádky s motivem Mahuleny tvoří vstup první věty (Adagio ma non troppo) a rozšiřuje se dále v průzory do skutečnosti dramatické pohádky Zeyerovy, zejména motivem věštícím smrt otce Radúzova, druhá věta, vlastně první intermezzo spřádá z popěvku mládeže a popěvku Vratkova rušný »Tanec«, druhé intermezzo je smuteční hudba (Andante sostenuto) hluboce jímavá, která zvýšený dojem zanechávala při čerstvé ještě vzpomínce na smrt Zeyerovu, jako by byla smuteční slavností velkého básníka; ve čtvrté větě (Allegro appassionato) podložen hudbě program pohádky a tak vracíme se zase do vonného poetického ovzduší jako do čarovného kruhu, z něhož věru neradi vystupujeme . . . Bizetova ouvertura »Vlast« není ouverturou v běžném smyslu, nýbrž spíše volnou fantasií nebo tak trochu symfonickou básní. Vznikla na vyzvání Pasdeloupovo a poprvé provedena jeho řízením v koncertě 15. února 1874; po ní následovaly pak ještě dvě konkurenční »Faedra« Massenetova a »Koncertní ouvertura« Guiraudova. Bizetově ouvertuře podložiti lze celý vlastenecký

program sledující všecku thematickou práci do podrobností. Úpění raněných na bojišti, vroucí modlitba za spásu, nad níž jasní se průsvit lepší budoucnosti — tyto dvě základní myšlenky zbarvené politickou situací tehdejší Francie podlehly nešťastné lokalisaci do Polsky, aby jim zlomeno bylo skeptické ostří, které nesrovnávalo se s klidem zavládnuvším po válce, — ale Bizet nikdy té změny neuznal. Ve vypracování lze na mnohých místech poznati autora »Carmeny«, na jejíž některé scény jednotlivá místa živě připomínají, což ovšem bez rozboru a notových příkladů nelze čtenáři názorně doložiti. Haydnova symfonie z G-dur zvaná Oxfordskou, ve mnohém obsahující předzvěsti Mozarta (»Kouzelná flétna«) a Beethovena (zejména některá místa kontrapunkticky zajímavá), — opakuji — šťastně volena z neméně než půl druhého sta Haydnových symfonií a právě tak mohutná Dvořákova, uzavírající jako skvělý produkt umění našeho symfonika vděčný program večera.

*

Poznámka, ve které v předchozí zprávě mluvím o sporu divadelním, měla se v minulém čísle sejíti s článkem z určitého stanoviska o věci té obšírně promlouvajícím, měla býti nejstručnějším, jen třívětým jeho pendantem, v němž podle své povinnosti vytkl jsem své objektivní stanovisko, které, jak jsem se přesvědčil již tehdy, nahlédnuv se svolením autorovým v korekturní aršíky článku, nekryje se v důsledcích s vývody tam uvedenými. Dnes k poznámce té jen své glosy připisuji.

Spor, který vznikl na půdě uměleckého a ethického principu, zatažen byl na pole socialní a řeknu přímo, na pole mezdní publicistikou, která nad to neoprávněně, jak je patrno, v něj přimísivši zbarvení politické a zájmy osobní po stránce řešitelnosti jeho protivy súčastněných stran zostřila a po stránce původu jeho pravý stav zúmyslně zatemnila, zvláště když měla oporu v projevu vnější solidarity technického personálu, u něhož o vniterní, zásadové solidaritě s oběma výkonnými sbory nemohlo býti ani řeči. Základní chybou obou sborů bylo, že daly se svésti ke vstupu na to pole mezdních otázek a tím zbavily se naděje i na mravní, když již ne materielní vítězství ve svém boji. Tam, na poli mezdních a jiných socialně a politicky zbarvených sporů a velkých slov přestává zájem hudebního referenta a nesleduji sporu toho dále, nýbrž jen konstatuji, že očekávaný následek sporu (propuštění sborů) jako fakt vyplývající z jejich poměru mezdního k podnikateli a nesprávně generalisovaný na spor jen socialní a jen mezdní proti vší logice věcí a událostí proměněn v příčinu sporu, která v pravdě tkvěla v umělecké, mravní a všeobecně lidské podstatě poměru jejich ne k podnikateli, nýbrž k představenému. — Po stránce meritorní, zdá se mi sofistickým mluviti o nenahraditelnosti dirigenta a nahraditelnosti orkestru. Je faktem, že dirigent p. Kovařovic v necelých snad deseti minutách a to dobře byl nahrazen, jak se všeobecně uznává, kapelníkem panem Angrem při »Tannhäuseru« 10. února, a druhým faktem je, že i nyní je pohotově dirigent pan O. Nedbal, aby ho zastoupil, bylo-li by toho třeba, a proto všech zkoušek orkestrálních se účastní. Pokud pak jde

o p. Kovařovice jako chefa opery, mám a projevil jsem v té příčině příležitostně v jiném listě svůj názor a své pochybnosti. Jedině individualita jeho umělecká — která však nyní nemá s věcmi nic společného a tendenčně její výtvor, »Psohlavci« jsou připomínáni — je nenahraditelna, jsouc jedinečnou; ale za diridenta může se nalézti náhrada v dirigentu jiném a třebas ještě lepším. A právě tak jest nahraditelný orkestr, jen o složitelnosti jeho celku za daných u nás poměrů možno tu mluviti. A dále jen o jedné ještě věci chci se zmíniti: o požadavku bezduchého formalismu smluvního, který hrál ve sporu tom velkou roli. Ano, orkestr porušil smlouvu, projevil tím nedostatek právního vědomí, atd. a je právem propuštěn i se solidárními svými druhy. Ale kde za tou literou ustanovení smlouvy zůstal její duch? Vždyť snad nejen formalismu smluvního, nýbrž i vzájemné důvěry v plnění oboustranných závazků je potřebí k úspěšné součinnosti tam, kde cílem je umění! Z veřejných projevů však je patrno, že důvěry té v Národním divadle nebylo, nýbrž jen pouhý kontrakt svírající všecko železným kruhem, činícím plodnou práci uměleckou nemožnou. Do ostatních detailů sporných pouštěti se nemohu, protože kritické rubrice hudební se zcela vymykají a přejdu k zahájení operních představení v Národním divadle v sobotu 9. března. Ponechávaje si zprávu přehlednou pro příští číslo, konstatuji jen jeden fakt, svědčící o příslovečné nestrannosti správy Národního divadla.

Před krátkým časem přejal jsem úplně »Hudbu« v tomto listě a jako zpravodaj jeho požádal jsem o vydání vstupenky k »Figarově svatbě« již v pátek v poledne, spoléhaje na slib ředitelstva téhož dne publikovaný, že vstupenky pro členy redakcí platí. Žádost má byla u pokladny zaznamenána, v sobotu dopoledne však byl jsem odmítnut a také ohražení mé proti takovému jednání, které jsem ústně učinil p. řediteli Schmoranzovi, minulo se účinkem po poradě jeho s p. předsedou S. N. D. Wiesnerem. A nejen to, u pokladny žádaje placenou vstupenku kamkoli, byl jsem nejprve odbyt sdělením, že je vše vyprodáno (prý i místa k stání v celém divadle), potom však odkázán přihlásiti se o lístek u p. Wiesnera. To jsem odmítl, neuznávaje důstojným sebe jako zástupce »Rozhledů« doprošovati se v ředitelské kanceláři, kde se ještě dlouho potom vstupenky prodávaly, abych po revisi svého kritického smýšlení, jako byly ostatní přihlášky revidovány, za příslušný obnos vstupenku obdržel. Druhého dne pak k představení Massenetova »Werthera« byl mi redakční lístek »Rozhledů« vydán teprve po rozpacích pokladníkových a po dlouhém dorozumívání se s ředitelstvím. Protože až dosud v »Rozhledech« ani jednou jsem nepsal o opeře a správě Národního divadla vedle toho, že jsem byl dožádaným spolupracovníkem jejího »Meziaktí«, znám jsem byl jako hudební kritik »Dalibora«, který necítil se oním spolupracovnictvím zavázán předělávati svůj úsudek, vidím v tom snahu mně jako hudebnímu kritiku vůbec zameziti vstup do divadla. Proti tomu jako referent tohoto listu na místě sobě svěřeném znova protestuji, protože pokládám to za pokus mravního a společenského potlačení volnosti projevu objektivní kritiky, a projevuji politování správě uměleckého ústavu, která bojíc se mé přímé a věcné kritiky, takovými prostředky chtěla mne donutiti, ale nedonutila k mlčení. *E. Hoffer.*

Rozhledy politické a sociální.

Domácí politika.

V Praze 13. března.

Kdyby byl někdo ještě před třemi nedělemi řekl, že parlament vídeňský dostane se v dohledné době k projednávání svého denního pořádku, byla by to bývala předpověď velice odvážná. A přece se vyplnila dřív, než snad očekávaly nejsmělejší naděje p. předsedy ministerstva. Tento může dnes poukazovati na skutečnost, že parlament pracuje. Ovšem je to skutečnost velice vratká, neboť teprve při rozpočtu ukáže se dělnost či nedělnost parlamentu.

Po celých prvých pět neděl byl parlament obrazem jediného chaosu, a cesta k dennímu pořádku byla zatarasena fůrou interpelací a pilných návrhů. Po pět neděl také parlament odtud nevybředl. Prvých čtrnáct dní shltly spory o neněmecké interpelace a ostatek byl vyčerpán debatou o pilných návrzích, provázenou takřka ustavičně samými turbulentními scénami. Pilnost podávaných návrhů byla ovšem systematicky zamítána; tak byla zamítnuta (26. února) pilnost návrhu posl. Šíleného o starobním a invalidním pojišťování, dále pilnost návrhu posl. Breitera na podání zpráv o zlořádech, spáchaných při haličských volbách, pilnost návrhu posl. Černého na změnu § 54. ř. z. ze dne 2. května 1883, týkajícího se disciplinárního stíhání učitelů, a konečně také pilnost návrhu posl. Cingra a soudruhů na zavedení osmihodiné doby pracovní v dolech. Tento návrh měl aspoň ten účin, že ministr orby 7. března znovu parlamentu předložil svou lonskou osnovu, kterou se mění zákon ze dne 21. června 1884 č. 115 ř. z. týkající se zaměstnání mladistvých dělníků a žen, délky doby pracovní a nedělního klidu při práci v dolech. Po těchto pět neděl byl tedy parlament mrtev, a věci dospěly tak daleko, že veliké politické debaty se přenesly do panské sněmovny, v níž při jednání o adrese promluvilo s velikou pompésností několik feudálů zcela v duchu trůnní řeči, a jen jediný kníže Lobkovic, zemský maršálek český, se obrátil svou filipikou proti ní, klada veliký důraz na rozšíření autonomie zemí a národnostní rovnoprávnost, začež si ovšem získal velikého vděku mladočechů.

Ale zatím se již připravoval důležitý obrat mezi vládou a mladočechy, a dnes je hotovým faktem, že mladočeši za cenu tajených koncesí upustili od obstrukce, umožnivše tak, aby parlament se dostal k projednávání tří nejdůležitějších vládních předloh. Prvý zřejmý důkaz toho stal se 27. února, kdy posl. Fressl stal se předmětem surového pěstního násilí německých radikálů, a kdy se mladočeši co nejrozhodněji a před celou sněmovnou postavili proti

taktice jak národních dělníků, tak agrárníků; polemika, jež z toho povstala, nezůstane bez dalších důsledků pro vzájemný poměr všech těchto stran.

A co tu bylo naznačeno, stalo se 5. března skutkem: sněmovna přistoupila k prvému čtení vládní osnovy zákona o odvodu branců, a od tohoto okamžiku se také datuje provisorní klid zbraní v parlamentě. Tato skutečnost, znamenající počátek obratu na celé čáře, přirozeně překvapila; znamenát přece, že mladočeši se vzdali taktiky obstrukční a že se hned tak k ní nevrátí. To však také potvrzuje, že mladočeši doznali katastrofu své dosavadní politiky jazykové, a dr. Fořt to ostatně také dne 12. března v parlamentě výslovně řekl. A tím se tedy mladočeši vracejí nyní tam, kde počali r. 1897.

Jaké však jsou to koncese, jež vláda poskytla mladočechům za ústup od obstrukce — to se tají s největší opatrností. Ano toto tajnůstkářství jde tak daleko, že výsledek jednání s vládou nebyl ani sdělen všem poslancům mladočeským, ale tito přece v převážné většině k změně taktiky svolili. Jen tolik je jisto, že jsou to koncese nikoli politické a národnostní, nýbrž výhradně hospodářské a kulturní, jež mají být postupně splněny, a jež prý dohromady representují mnoho milionů zlatých. Vládě pak šlo v tomto okamžiku o tři předlohy: 1. o povolení odvodu branců na rok 1901., který byl již vyhlášen na den 15. března; 2. o zvýšení daně lihové, aby z něho mohly býti zlepšeny finance jednotlivých zemí a 3. o výpůjčku 500 milionů korun, potřebných pro řadu veřejných staveb vodních i železničních. Proti těmto předlohám mladočeši tedy obstruovati nebudou; prvou propustili k vůli armádě, druhou k vůli úpravě učitelských platů, třetí k vůli jižním Slovanům, kteří od nového železničního spojení přes Karavanky k Terstu očekávají zcela mimořádný prospěch pro své země. Předloha o odvodu branců byla již také 12. března přijata v třetím čtení, předloha o kořalce má pak být vyřízena do Velikonoc, předloha investiční po Velikonocích. Obrysy vládní většiny se znovu objevují ve formě staré pravice. Mladočeská delegace zahájila takřka přes noc druhou etapu své politiky. Bude li parlament zachráněn, je otázka jiná. Pevných záruk pro to nikde není, jakož stejně na tom faktu nic již nezmění, že letošní čtyřicetileté jubileum únorovky je zároveň čtyřicetiletým vysvědčením neudržitelnosti a revývojovosti nynější rakouské ústavy.

Zajímavý obraz skytá statistika pražského živnostenského soudu za tři prvé měsíce jeho působení. Podáno bylo neméně než 755 žalob, z nichž 700 podali dělníci, 35 učňové a pouze 20 zaměstnavatelé. Značný tento počet žalob je zřejmým ukazatelem nezdravých poměrů v Praze a je zároveň dokladem, jak svrchovaně naléhavou potřebou bylo zřízení živnostenského soudu. Kontradiktorním rozsudkem vyřízeny byly žaloby v 233 případech, smírem v 36, žalobě vyhověno zcela ve 100, částečně v 64 případech a zamítnuto 136 žalob. Jakkoli se v dělnickém tisku ozývaly mnohé a velice závažné stesky proti způsobu judikatury u soudu toho v Praze jevícím se v řadě rozsudků, jež neobstály před právně kritickým ohledáním, je nesporno, že v podstatě se instituce ta osvědčila, a že je jen věcí dalšího zdravého vývoje, který by odstranil dosavadní nedostatky, aby pak úplně vyhovovala svému úkolu.

S prvními letošními mrazy dostavil se také už každoroční u nás zjev pražský: zástupy nezaměstnaných obléhající městský úřad pro sprostředkování práce. Dostávají obědy místo práce, panem ovšem bez circences. Jakoby se almužnou mohla řešit sociální otázka. Nebylo by na čase pomýšleti již po

příkladu některých měst švýcarských na pojišťování proti nezaměstnanosti? Ovšem žádat od Prahy si netroufáme, když projevila tak málo smyslu sociálně politického i v otázce starobního pojišťování, odmítajíc výzvu obce Kladenské na svolání sjezdu českých měst?

Hlídka školská.

K. — Nezdravý — při nejmenším řečeno — poměr naší autonomie, obecní počínaje a zemskou konče, k učitelstvu a ku škole má již své zlé ovoce. Jako přímý důsledek tohoto poměru roste v učitelstvu silná sklonnost k heslu „pryč od autonomie“, od něhož je malý pouze krůček k jinému extrémnímu heslu, do nedávna jen sporadicky a přitlumeně se ozývajícímu, dnes však již otevřeně a plně hlásanému, k heslu: „postátněte školství obecné!“ „Školský Obzor“ ze dne 12. února přináší pod tímto titulem na úvodním místě zajímavou, jak poznamenává redakce, úvahu. To není méně, než markantní příznak silné krise. Působení autonomie přispívá více k úpadku, k zemdlení, ku zkáze našeho školství, nežli všecken proskribovaný byrokratismus a klerikalism dohromady. Známo jest, jak naše obce nerady a jen z úřadního donucení vykonávají nutné stavby nebo přestavby škol, jak těžce se na nich musí vymáhati každé potřebné zařízení, jak se obrací několikráte každý haléř na školu vydaný a vydává se ne bez tisícerých výčitek. Známo, jak se na školství vše na krátce odměřuje a do krve spoří. Bohatá obec školní s lehkým srdcem prosoudila v bezvýznamných sporech soudních několik tisíc, ale inkoust do školy kupovati přese všecko namáhání řídícího učitele odepřela. To je typický obrázek, který se hodí na celou naši autonomii. Karakteristický rys její jest, že náš autonomista, který uctivě se hrbí před každou uniformou, je pln pánovitosti, arogance vůči svému učiteli. Autonomistický bič učitelstvo dobře zná a nenávidí jej více nežli byrokratický. Tento bič je tvrdší a není proti němu z pravidla obrany. Proti byrokratickému despotismu uchrání učitele aspoň do jisté míry ostražitost, svědomitost a správnost v úřední činnosti, konečně i inteligence, ale proti autonomistickému despotismu jen chrání útěk. Učitel, který pohněvá si místní veličiny, má peklo na zemi, a vysvobození z něho je pouze změna místa, ne snadno dosažitelná. Kdo prohlíží učitelské listy, zavadí často o inserty hlásících se o výměnu místa. Tyto výměny jsou z pravidla důsledky místních autonomních poměrů. Zde učitele nechrání inteligence, naopak jeho inteligence je trnem v oku přihlouplým autonomistům, z nichž místní školní rady se skládají. Při obsazování učitelských míst, které školní rady provádějí až do křiklavých nespravedlností, naši autonomisté nejméně žádají inteligenci, naopak ony vlastnosti, které nejvšednějším, hrubozrným poměrům životním odpovídají. Není jediný případ, že rozhodnuto bylo pro učitele, který dovedl výborně hráti karty, ve společnosti zpívati, dělati tanečního mistra ženské mládeži a pod. V jedné obci vypudili učitele-inteligenta, akademického vzdělání, jedině proto, že oddával se doma literárním studiím a neprotloukal čas s místními veličinami po hospodách, a dosáhli toho, že na jeho místo dostal se protežovaný „veselý společník“, známý z hospod a zábav, jinak člověk stejně prázdný jako mělký. Jaké ponížení, roztrpčení, hořkost a hněv pociťovati musí

učitelstvo, které dívati se musí na tyto obrázky působení autonomního! Učitele nechrání namnoze ani svědomitost v konání povinností, zanevře-li naň autonomistický despota. Dosti známo, co zlé krve a pronásledování přivodilo učitelstvu vykonávání přísných nařízení ohledně větrání školních světnic! Co msty zakoušejí pro plnění příkazů v tomto směru správcové škol! Jistý starosta (bohaté obce mimochodem) vyčíhal chvíli, kdy se obyčejně větralo, když učitel otvíral okno, aby do přeplněné puchem školní světnice vpustil trochu zimního, svěžího vzduchu, způsobil scénu, že učitel musil utéci, aby ostudě unikl. A stížnost jeho k okr. radě zůstala bez výsledku, poněvadž autonomní členové této rady byli starostovi po ruce. Jiný starosta z téže příčiny udal písemně na správce školy celý rejstřík nejmalicherějších věcí, mezi jiným na př. i to, že si dovolil mu poslati úřední dopis po soukromé osobě nikoliv po — obecním policajtovi! Týrání učitelstva jakožto představitele nenáviděného školství je se strany autonomie přímo rafinované. Nejednou voleni jsou do školních rad úmyslně tací členové, kteří dovedou s učiteli „točiti“. V pokročilém okrese východních Čech dal se voliti a úsilně osobně agitoval do okresní školní rady sedlák pijan a marnotratník, jedině z té příčiny, aby se mohl na okolním učitelstvu, které vůči němu mělo malý respekt, jako člen školní rady příležitostně „hojiti“. A přání jeho, neomaleně a veřejně vyslovenému, ochotně bylo vyhověno! To jsou obrázky dáta ještě svěžího. Pokrývají v nesčíslném množství černé listy v dějinách působení naší autonomie! Hořko a ošklivo jest v učitelstvu při vzpomínce na samosprávný vliv na obecné školství, ono se od autonomie odvrací a ochotněji by přijalo jho jedno jediné: svrchovanost státu!

To jsou také naše národní bilance na roli školské. — Učitelstvo soudí: Postátněním obecního školství postaveno bylo by pod jedinou instituci, vymaněno bylo by z nepěkného vlivu autonomie, jenž proň znamená horší nevolnictví, nežli nadvláda byrokratismu; postátněním školství postaveno bylo by na úroveň úřadníků, čím zvýšila by se jeho socialní hodnota, a získalo by pevnějšího a snesitelnějšího materialního postavení, kteréž se mu dnes zatvrzele odpírá; školství získalo by lepší správou, nehynulo by nedostatkem potřebných pomůcek a jiných podmínek k svému rozvoji, jako na př. náležitých opatření hygienických. Soudí se, že když naše autonomní obce tolik usilují, aby své obecní střední ústavy dostaly do správy státní, nesmí býti zrádcována ani ona část učitelstva, která usiluje o postátnění obecné školy....

Úvahy tyto mají nesprávný podklad. Převodem středních obecních škol ve správu státní, nezmění se nic na systému těchto škol, mění se pouze majitel a nakladatel. Převodem obecného školství v úplné područí státu, připravila by se půda úplnému odvedení školy od života, škola zbavila by se své schopnosti býti samočinnou, osobitou, znemožnilo by se žádoucí zlidovění školy, uspíšilo by se zmrtvění školy pomocí byrokratismu a s ním spřáhnutého klerikalismu, kteří jsou dnes již na silném postupu — to vše sice za cenu materielního osvobození učitelstva, ale na druhé straně na škodu lidu. Na štěstí za lákavou sirenou nejde učitelstvo všecko, ano postátnění školství obecného se vzpírá. Na doklad uvádím, že ještě o předposledních prázdninách přijalo na manifestační schůzi v Červeném Kostelci po široké řeči uč. Černého, nynějšího říšského poslance, resoluci, žádající, aby škola národní byla osvobozena od neplodného centralismu státního, aby vrácena byla do rukou osvícené

a spravedlivé autonomie", čímž zamítnuto postátnění školství naprosto. Tehdejší organisační věstník „Český Učitel", redigovaný pražským vedením, ohlašujícím již tužby, taktiku, názory a směr odlišné od učitelstva mimopražského, snaží se sice vývody Černého paralysovati zvláštním článkem „Autonomie či postátnění školství", než jak se zdá na tu dobu bez vážnějších následků. V učitelstvu nepopírá se, že postátnění obecného školství je v odporu ku snahám po zdemokratisování poměrů socialních a právních a pouhým stupněm k reakci. Právě učitelstvo dobře ví, že reakční byrokratism zanesen byl do obecného školství předem byrokratickými inspektory, profesory středních státních škol. Heslo o postátnění obecných škol je pouhým extrémem; nezdravým projevem prýštícím z hrozné morální a hmotné bídy učitelského stavu.

Hmotná bída dostupuje v učitelstvu toho stupně, že učitel z nedostatku, pronásledujícího jej a jeho rodinu úplně zšílí, jako se stalo v obci L. okresu rokycanského. Drastický symptom stávajících poměrů, které jsou k zalknutí. Hrozné rozčilení vyvolala v učitelstvu zpráva, že zatímní žebrácký přídavek, odhlasovaný zemským sněmem před vánoci, učitelstvo — nedostane a že i z úpravy slibované k jaru bude spíše nic, nežli — velmi málo. Referent zemského výboru odbývá učitelstvo brutálním odkrýváním mrazivé budoucnosti . . To je vše, s čím se učitelstvo musí již uspokojiti . .

Z Moravy docházejí zprávy o řádění klerikálův a byrokratů. Učitelé, kteří kandidovali do říšské rady, byli klerikálním tiskem přímo denuncováni z politické činnosti. Dačický okresní hejtman zastavil činnost učitelského spolku v Telči, protože čtena byla tam brožura Hajnova „Nebezpečí reakce ve školství". Ostatně i v Čechách jeden okresní hejtman zastaviti mínil učitelský spolek, jehož členové usnesli se důvěrně neúčastniti se — vítání faráře.

Zdravotnická hlídka. Již delší dobu nesešel jsem se se svým hlídkovým čtenářstvem. Dnes naskytla se nám opět jednou chvilka k pohovoru. Nesu dvě zprávy; jednu z Čech a jednu z ciziny. Jsou obě smutny a z jednoho téměř dne. 10. února b. r. zemřel v Praze, raněn mrtvicí pan MUDr. Vladimír Preininger, městský okresní lékař pražský a český spisovatel. Čtenářstvo „Rozhledů" zná jej z několika článků, jím do tohoto časopisu napsaných a zná jej i čtenářstvo této hlídky. Poslední hlídka je jeho prací; zastoupil několikráte podepsaného. Preinigrovi bylo teprvé 36 let a má za sebou hezký kus práce. Nežil nadarmo. Byl pilným, často až do vysílení pracovitým. Roku 1893. založil měsíčník pro praktické lékaře „Rozhledy lékařské"; byl vrchním redaktorem „Zdraví", sestavil spolu s jinými: Příruční slovník therapentický; Léčiva a jich účinky; napsal Zdravovědu příbytků lidských do „Matice lidu"; sepsal Tělovědu a hlavní zásady zdravovědy; byl po dvě leta spoluredaktorem Almanachu lázní zemí koruny české; vydal Průvodce po Chrudimi a okolí; z němčiny přeložil Albertovu Diagnostiku chirurgických nemocí, z ruštiny Filatovy Nemoci dětské. Psal do všech čelnějších listů českých. Do Světové Ottovy knihovny upravil Kodynovu Zdravovědu a k tisku připravil Hufelandovu Macrobioticu; česky upravil konečně Sbírku zdravotnických zákonů a nařízení se zvláštním zřetelem na země koruny české. Společnost pro veřejné zdravotnictví, Spolek pro zřizování léčeben pro prsní nemoci a Spolek

pro spalování mrtvol čítaly jej ku svým zakladatelům a nejpřednějším členům výboru. Za lékařskou komoru pro království české zasedal v zemské zdravotní radě. Náležel k členům výboru měšťanské besedy pražské a byl docentem zdravovědy na ženském učitelském ústavě svaté Anny v Ječné ulici v Praze. Z uvedeného je vidno, že na svůj krátký, předčasně přerušený věk vykonal Preininger velice mnoho. Práci jeho na některých místech dá se vyčítati chvat a s chvatem dostaly se do jeho knih některé vědecké omyly, jichž v poslední době počala si všímati kritika. Byla to hlavně jeho Tělověda a hlavní zásady zdravovědy, ve které shledány byly hned po uveřejnění I. vydání mnohé omyly, které vytčeny byly v kritické části tehdejších Radikálních listů a na to při II. vydání v Časopisu pro veřej. zdravotnictví Dr. Růžičkou. Přes to vše náleží čest práci Preiningerově, jenž pracoval, jsa praktickým lékařem, jako žádný druhý jeho kolega. Den po úmrtí Preiningerově, jehož smrt má důležitost pro malou naši českou obec spisovatelskou, oznámeno z Mnichova telegraficky ve všech denních listech světa úmrtí muže, jenž měl pro zdravovědu celého světa důležitost velikou. 11. února zastřelil se v návalu trudomyslnosti 82letý světový hygienik Max Pettenkofer na svém zámečku nedaleko Mnichova. Veliký tento stařec trpěl bolestnou chorobou kolena a bolest snad dohnala jej k tomu, že učinil konec svému životu. S jeho jménem spjaty jsou počátky vědecké zdravovědy; kdykoliv mluviti se bude o počátcích této vědy, vždycky bude jmenován Pettenkofer. Narodil se 3. prosince 1818 v Lichtenheimu v Bavořích. Studoval v Mnichově farmacii a lékařství, promoval 1843; po promoci navštěvoval v Giesenu laboratoř Liebigovu. R. 1845. stal se asistentem v hlavní mincovně v Mnichově, r. 1847. jmenován byl mimořádným profesorem lékařské chemie na universitě mnichovské; r 1850. vedle toho ustanoven dvorním lékárníkem, r. 1853. řádným profesorem chemie. Z počátku pracoval na poli fysiologickém a chemickém. Dokázal v moči kyselinu hippurovou, určil zkoušku na žluč, dle něho od té doby nazývanou, atd. Jako mincovní úředník uveřejnil mnohé práce o zlatě, o platině; nalezl svítiplyn ze dřeva (1848), zvláštní způsob uchování olejových maleb. V letech padesátých obrátil své vědecké bádání ku vědě, jejíž zakladatelem vědeckým se stal; v té době počaly první jeho práce zdravotnické. Zkoušel topení, spalovaní, dýchání v těle živočišném. Stanovil zákony, jak se mění vzduch v obydlích a jak v celých budovách. Dokázal, že z půdy vnikají plyny obvzláště v době zimní do obydlí lidských a jsou-li v půdě plyny škodlivé, že vnikají tyto škodlivé plyny do lidských příbytků. Hygienu půdy vůbec postavil na vědeckou basi a kladl největší váhu na to, aby při zakládání domů nebo osad nebo nových čtvrtí v městech hleděno bylo především čistoty půdy a proto chtěl, aby půda, nežli se na ní staví, byla řádně drainována, kanalisována a aby hlavně ve větších městech a osadách nedovolovaly se žumpy a přihlíženo bylo k řádnému odvádění splašků a odpadových vod vůbec. Angličtí inženýři věděli mnohé věci z praxe, Pettenkofer odůvodnil vědecky jich empirii. Velkou píli svou věnoval Pettenkofer vzniku a rozšiřování se nakažlivých nemocí, především cholery a tyfu. Vybudoval zvláštní theorii. O choleře počal bádati hlavně jako člen komise, sestavené bavorskou vládou r. 1848 a 1849 za tím účelem, aby kladly se meze právě se rozšiřující choleře po Evropě. Komise byla se svými některými přípravnými pracemi hotova, když r. 1854. ohlásila strašná nemoc svou návštěvu Bavorům. Pettenkofer

kofer pilně sledoval postup nemoci a sbíral vědecký materiál. Svým pozorováním vystihl, že cholera souvisí s místem, s krajinou, s půdou. Tvrdil, že často lze pozorovati, že i nejživější proudění lidstva na mnohých místech nevyvolá cholerovou epidemii, kdežto v téže době vznikne epidemicky tato nemoc na místech, která nebyla ani v nejmenším ve spojení s čile frequentovanými kraji. Místa, jichž domy leží na skalnaté spodině, jsou před cholerou chráněna. Místa, jichž obydlí lidská stojí na půdě vlhké a v níži, jsou vypuknuvší epidemií cholerovou velice ohrožena. V místech takových dostává se při nevelké čistotě moč a stolice nemocných lidí do půdy a odtud šíří se nákaza různými pochody v půdě se udavšími na člověka. Skalnatá, nepropustná půda neposkytuje potřebného substratu ku šíření se vyskytnuvší se nemoci. P. věřil, že je nějaké agens, které působí přenos nemoci z člověka na člověka, ale ku povstání epidemie cholerové, že je ještě nutno, aby toto agens vnikla v příznivou půdu a z této počalo svou smrtonosnou činnost. Bez příhodné půdy agens toto není způsobilo rozšiřovati nemoc. Lokalistická tato theorie utrpěla velkou ránu, když se v r. 1883. a 1884. podařilo Kochovi nalézti příčinu cholery, tak zvaného čárkovitého (Koma) bacilla. Bacillus přenesen na člověka šatem, nádobím a vůbec nějakým stykem, působí nemoc. Pettenkofer dal si připraviti nejprudčeji účinkující bacilly cholerové, salkalisoval si šťávu žaludční, aby bacilly neutrpěly ve šťávě této pohromy a — vypil je. Cholera se nedostavila u něho. Jen několik dnů byl stížen mírnými, nebolestnými průjmy. Událost tato vsak nezastrašila protivníky. Řekli prostě, že P. nemá nebo neměl dispose k choleře. Spor o rozšiřování cholery a tyfu dosud není rozhodnut. Podobně při rozšiřování tyfu učil P., že závisí na určitých podmínkách v půdě se nalezajících; jeho odpůrci připisují hlavní úkol při tomto rozšíření pitné vodě. Ať hledíme na tyto theorie P. jak chceme, jedno přehlédnouti nemůžeme a nesmíme a to jest, že P. svými studiemi osvětlil vliv půdy, vzduchu a pitné vody na zdravotní stav člověka. Jeho studiím děkují velká střediska lidská své zdraví a své vzkvétání v ohledu zdravotním. Není otázky ve zdravovědě, které by se bylo nedotklo bádání Pettenkoferovo. Zvláště pracovati počal ve zdravovědě velký učenec, když na jeho žádost r. 1865. zřízen byl bavorskou vládou první hygienický ústav na světě při universitě mnichovské. Není zde místa, abychom doličovali všecky práce velkého hygienika, podotýkáme jen to, že z ústavu jeho vyšlo mnoho badatelů všech národů, kteří pracovali a pracují ve šlépějích velkého mistra.

Nákladem Josefa Pelcla. — Tiskem Alberta Malíře na Král. Vinohradech.

0450001

DM 70.- ant.